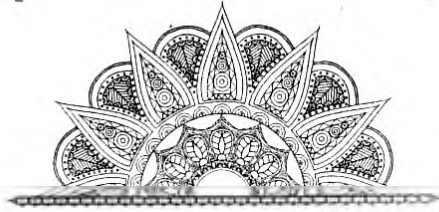

العقيدة الواسطية

Şerh-i
**Akîdetu'l
Vâsıtiyye**

Muhammed b. Salih el- Useymin

Mukaddime

Her türlü hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır. Salât ve selam, Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve bütün arkadaşlarına olsun.

Faziletli şeyh Muhammed İbn Salih el-Useymin'in *Şerhu'l-Akidetu'l-Vasıtıyye* isimli kitabını, -bizzat değerli müellif tarafından yeniden incelendikten sonra- ilim öğrencilerinin istifadesine sunuyorum. Müellif, bu inceleme sırasında düzeltmeler ve önemli ilaveler yapmıştır. Böylece eser, okuyucunun eline yeni bir kitap olarak ulaşmıştır.

İbn Teymiyye'nin şerhedilen *el-Akidetu'l-Vasıtıyye* isimli kitabı, özet ve faydalı bir kitaptır. Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat akidesini en açık şekilde ve en kısa ifadelerle beyan etmektedir. Bu risale, hacminin küçüklüğüne rağmen konusunda derlenen ve yazılan eserlerin en güzellerinden biridir. Âlimlerin bu risalenin şerhine önem vermeleri ve ilim talebelerine ders olarak okutmaları da bunun en önemli kanıtıdır.

Âlimlerimiz bunun gibi muhtasar eserleri öğrencilerine okutmaya büyük gayret gösterirler, bunu okuttuktan sonra da daha geniş ve daha kapsamlı eserlere geçerlerdi.

Değerli üstad Muhammed İbn Salih el-Useymin de bu yolu izlemiştir. O daima bu gibi muhtasar eserlerin önemini ve ezberlenmesi gerektiğini vurgulardı.

Mesela akide derslerinde Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin *el-Akidetu'l-Vasıtıyye* ve Şeyhulislam Muhammed İbn Abdulvehhab'ın *Kitabu't-Teuhid*; fıkıh derslerinde el-Haccavî'nin *Zâdu'l-Mustakni*; feraiz derslerinde *Manzumetu'l-Kalâidi'l-Burhaniyye* ve nahiv derslerinde *el-Ecrûmiyye* adlı kitapları okuturdu. Diğer derslerinde de

benzeri kitapları okuturdu. Bu metodun, öğrencilerin ve dinleyicilerin ruhundaki ve gönlündeki etkisi fazladır.

Üstadın kitapları ve kasetleri İslam ülkelerinin doğusunda ve batısında yayılmıştır. Allah Teâlâ bunlarla herkesin büyük bir yarar elde etmesini nasip etmiştir.

Artık üstadın eserlerinin ve risalelerinin basımına sıra gelmiştir. Daru İbnu'l-Cevzî Yayınevi, yakın olmayan bir zamandan beri bu konuda öncülük yapmaktadır. Bize bu işte kolaylık nasip ettiği için Allah'a hamd ediyor ve şükrediyoruz.

Bu kitap daha önce üstad tarafından gerekli inceleme ve gözden geçirme yapılmadan basıldığı için hakkı verilmemişti. Bu sebeple değerli üstad kitabı inceledi, tashih etti, yeniden gözden geçirdi ve birinci baskıdaki eksiklikleri telafi etti.

Böylece bu kitabın baskısı -gerçekten- önceki baskısından daha güzel oldu.

Kitap Üzerinde Yapılan Çalışma:

Gücüm nispetinde yerlerini tespit edebildiğim hadislerin ve eserlerin tahrirlerini yaptım. Bunlar Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde veya bunlardan birinde geçiyorsa sadece onlardan tahrir etmekle yetindim. Eğer diğer hadis kaynaklarında geçiyorlarsa uzatmış olmamak için bunların en önemlilerine isnad ettim ve bu ilimde kendilerine itibar edilen âlimlerin görüşlerinin rehberliğinde kendimden hiçbir ekleme veya eksiltme yapmadan rivayetin sıhhati ve zayıflığı konusunda söylenen şeyleri zikrettim.

Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin biyografisini, -bu konuda yazılan çok sayıdaki biyografi çalışmasını yeterli görerek- zikretmemeyi tercih ettim.

Fakat değerli Velid İbn Ahmed el-Huseyn'in yazdığı Şeyh Muhammed İbn Useymin'in kısa bir biyografisine yer verdim.

Bu, az bir çabadır. Ben bu konuda bu işi daha iyi yapacak başka ilim talebelerinin olduğunu da biliyorum. Bu sebeple Allah Teâlâ'dan bize af ve mağfiret, iyilik ve doğrulukta muvaffakiyet vermesini diliyorum.

Ayrıca öncelikle Allah'a şükretmeyi ve bizi bu kitabın baskısı, hadislerinin tahrici ve kontrolü işiyle görevlendiren değerli üstad Muhammed İbn Useymin'e teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim. Allah onu, sahip olduğu ilimlerle faydalı kılsın.

Ayrıca Ürdün'deki Daru'l-Hasen Yayınevi'ndeki kardeşlere de bu kitabın dizgi ve mizanpajını yapıp okuyucuya sunulmasını sağladıkları için teşekkür ediyorum.

Son olarak Allah Teâlâ'dan, yaptığım bu çalışmayı başka hiç kimse için değil, sadece kendi rızasına uygun kılmasını ve hatalarımı bağışlamasını diliyorum. Şüphesiz O, en iyi işiten ve icabet edendir. Allah'ın salât ve selamı Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve bütün asahabına olsun.

Sa'd İbn Fevvaz es-Sumeyl
el-Huber

İkinci Baskının Önsözü

Her türlü hamd Allah'adır. O'na hamd eder, O'ndan yardım ve mağfiret dileriz. Nefislerimizin ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allah kimi hidayete erdirirse kimse onu saptıramaz, kimi saptırırsa kimse onu hidayete erdiremez. Allah'tan başka hak ilah olmadığına şehadet ederim.

O tektir ve ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed, O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ın salâtı ve bol selamı, onun, ailesinin, ashabının ve kıyamete kadar güzel bir şekilde onların izinden gidenlerin üzerine olsun.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesi konusunda Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin telif ettiği *Akidetu'l-Vasıtiyye*'yi öğrencilerimiz mescidde bize okudular. Onlara bu kitabı okutmayı, ezberletmeyi ve şerhetmeyi Allah Teala bize nasip etti.

Onlar takrir ettikleri dersi ezberlemeye çok arzulu oldukları için bunu önce banda kaydettiler, sonra teyp bantlarından yazıya döktüler.

Malumdur ki ders anlatırken kaydedilen şerh, telif edilen şerh gibi olamaz. Çünkü ders anlatırken yapılan şerhlerdeki eksiklikler veya fazlalıklar, telif edilen şerhlere oranla daha fazladır.

Birçok yayınevi bu kitabı yayınlamak için daha önce talepte bulunmuştu.

İlk olarak bu kitabı Mektebetü't-Taberiyye basarak güzel bir şekilde yayınladı ki, bu baskının tahkikini ve hadislerinin tahririni Ebu Mu-

hammed Eşref İbn Abdülmaksud İbn Abdurrahman kardeşimiz yaptı. Allah onu başarılı kılsın ve hayırla mükâfatlandırınsın.

Fakat telif olarak yazılmayan bu şerhi, beğenilen ve kabul edilen bir hale getirmek için yavaş yavaş ve dikkatli bir şekilde gözden geçirdim. Derste şerh ederken kaydedilen gereksiz bilgileri çıkarıp gerekli olanları ekledim. Beni buna muvaffık kılan Allah'a hamdolsun.

Bu şerhin aslı gibi faydalı olmasını ve bizi hakkın davetçileri ve destekçileri kılmasını Allah'tan diliyorum. Şüphesiz O bize yakındır ve dualara icabet edendir.

Müellif

Muhammed b. Salih el-Useymin

27.03.1417 h.

Mukaddime

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Salât ve selam, Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve bütün arkadaşlarına olsun.

el-Akidetu'l-Vasıtıyye isimli bu kitabı kendi zamanında ümmetin ilim deryası olan Ebu'l-Abbas Şeyhulislam Ahmed İbn Abdülhalim İbn Abdusselam İbn Teymiyye el-Harranî *rahimehullah* telif etmiştir. O, hicrî 728 yılında vefat etmiştir.

Onun, hakkı savunmada ve batıla savaşmada şükranla anılacak ve Allah'tan kendisi için sevap umacağımız bir konumu vardır. Kitaplarını inceleyen ve okuyan herkes bunu bilir. Şurası bir gerçektir ki o, bu ümmete Allah'ın bir nimetidir. Çünkü Allah Teala, İslam akidesi üzerindeki çok büyük tehlikeleri onunla engellemiştir.

Bu kitap, muhtasar (kısa) bir kitaptır. *el-Akidetu'l-Vasıtıyye* diye isimlendirilmiştir. Şeyhulislam İbn Teymiyye tarafından telif edilmiştir. Çünkü Vâsit kadılarından kendisini ziyaret eden bir kişi, ona, Allah'ın isimleri ve sıfatları konusunda insanların sapık mezheplerden duydukları sıkıntıları şikâyet etmişti. Bunun üzerine o, insanların bid'atlere daldıkları ve ileri geri konuştukları konularla ilgili olarak Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat'in akidesinin özü sayılan bu akideyi kaleme aldı.

Bu önemli risale üzerinde konuşmaya başlamadan önce bütün peygamberlerin -ilki Nuh *aleyhisselam*'dan sonuncusu Muhammed *salallahu aleyhi ve sellem*'e kadar hepsinin- tevhide çağırdığını beyan etmek isterim.

Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"Biz senden önce gönderdiğimiz her peygambere, 'Benden başka hak ilah yoktur; ancak Bana kulluk edin!' diye vahyettik."

(Enbiya, 25)

"Andolsun ki Biz her topluma, kendi içlerinden, 'Sadece Allah'a kulluk edin ve tâğuttan uzak durun!' diye elçiler gönderdik." (Nahl, 36)

Çünkü insanlar bir ve tek olan, aziz ve celil Allah için, O'na ibadet etmek için ve kalplerini O'na bağlamak için yaratıldılar. O'nu kendilerine ilah edinmeleri, O'na saygı göstermeleri, O'ndan korkmaları, O'ndan ümit etmeleri, O'na tevekkül etmeleri, O'na rağbet etmeleri ve O'ndan rahbet etmeleri için yaratıldılar. Ta ki bu konularda kendilerine Allah'ı birlemede yardımcı olmayan dünyadaki her şeyden sıyrılmış ve uzaklaşmış olsunlar. Çünkü sen yaratılansın, kalp ve kalıp olarak her şeyde Yaratan için olman gerekir.

Bu sebeple peygamberler, bu çok önemli meseleye, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibadet ve kulluk etmeye çağırmışlardır. Salât ve selam onların üzerine olsun.

Allah'ın insanlara gönderdiği peygamberler, onları ulûhiyyet tevhidinde çağırdıkları gibi rubûbiyyet tevhidinde çağırmadılar. Çünkü rubûbiyyet tevhidini inkâr edenler gerçekten çok azdı. Hatta rubûbiyyet tevhidini inkâr edenler bile iç dünyalarında bunu inkâr edemiyorlardı. Ancak en ufak bir idrakten bile yoksun akıllar, büyüklük taslamak için bunu bazen inkâr ediyorlardı.

Âlimler, tevhibi üç kısma ayırmışlardır:

1- Rubûbiyyet Tevhidi:

Bu, üç konuda, yaratma, mülkiyet ve tedbir (yönetme) konularında yüce Allah'ı bir olarak kabul etmektir.

Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: (أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ) / **"İyi bilin ki, yaratmak da, emretmek de yalnızca O'na aittir."** (Araf, 54) Bu ayetin rubûbiyyet tevhidinde delalet etmesinin sebebi, aslında sonra gelmesi gereken haberin önce gelmesidir. Sonra gelmesi gereken kelimenin

önce gelmesinin hasr ifade edeceği, bir belağat kaidesidir. Sonra bu ayetin “biliniz, dikkat ediniz” manasına gelen ve uyarı ve pekiştirmeye delalet eden (أَلَا) ile başlamasını da iyi düşünmek lazımdır. **“İyi bilin ki, yaratmak da, emretmek de yalnızca O’na aittir,”** başkasına ait değildir. Yaratmak bellidir, emretmek ise çekip çevirmek ve yönetmek demektir.

Mülk konusunun delili -mesela- şu ayettir: (وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) / **“Göklerin ve yerin mülkü sadece Allah’ındır.”** (Casiye, 27) Bu da mülkün sadece Allah’a ait olduğuna delalet eder. Ayetin buna delalet etmesinin sebebi, -yukarıda da geçtiği gibi- aslında sonra gelmesi gereken kelimenin önce gelmesidir...

Şu halde aziz ve celil olan Rab Teala, tek başına yaratmıştır, mülkiyet ve yönetim de sadece O’na aittir.

Soru: “Allah’tan başka yaratıcıların da olduğuna işaret eden mesela, (فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) / **‘Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir.’** (Müminûn, 14) ayetiyle, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ressamlar hakkında da söylediği, *‘Haydi şu yarattığınız şeylere can verin!’*⁵ hadisi ve *‘Benim yarattığım gibi yaratmaya çalışan kişiden daha zalim kim vardır?!’*⁶ kudsî hadisinin arasını nasıl uzlaştırırsın? ‘Yaratmada Allah tektir.’ sözünle bu nasların arasını nasıl uzlaştırırsın?!”

Cevap: Yaratmak, yoktan var etmektir. Bu manada yaratmak sadece Allah’a mahsustur. Bir şeyi, bir şekilden başka bir şekle değiştirmek veya dönüştürmek, hakiki bir yaratma değildir. Bir meydana getirme ve şekillendirme olması itibarıyla her ne kadar yaratma diye isimlendirilse de gerçekte bu, tam bir yaratma değildir. Mesela marangozun tahtadan bir kapı yapması için (خَلَقَ بَابًا) / “kapıyı yarattı” ifadesi kullanılır. Fakat bu sanatın maddesini yaratan Allah’tır. Bütün insanlar ne kadar güç ve kudrete ulaşırlarsa ulaşsınlar hiçbir zaman ne

⁵ Buhari (5961) ve Müslim’de (2107) Aişe radiyallahu anha’dan Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Bu resimleri yapanlara kıyamet günü azap edilecek ve onlara, ‘Haydi şu yarattığınız şeylere can verin!’ denilecek.”*

⁶ Buhari (5953) ve Müslim (2111), Ebu Hureyre’den rivayet etmişlerdir.

bir misvak parçasını bile yaratabilirler, ne bir zerreyi ne de bir sineği yaratabilirler.

Allah'ın şu ayetini dinle: **“Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi ona iyi kulak verin: Sizin Allah'ı bırakıp yalvardıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar. İsteyen de aciz, kendisinden istenen de.”** (Hac, 73)

(الذين): İsm-i mevsuldur. Allah'ın dışında yalvarılan ağaç, taş, beşer, melek ve diğer her şeyi içine alır. Allah'ın dışındaki yalvardıkları her şey **“bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar.”** (Hac, 73) Bunu tek başına yapmaya kalksa hiç yapamaz. **“Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar.”** (Hac, 73) Hatta Allah'ın dışındaki yalvardıkları, eğer sinek onlardan bir şey kapsa onu bu zayıf sinekten kurtaramazlar. Eğer sinek yeryüzündeki en güçlü melikin üzerine konsa ve onun kokusundan bir miktar emse, bu melik, kokuyu bu sinekten çıkartamaz. Sinek onun yemeğinin üzerine konsa da durum böyledir. O halde tek yaratıcı Allah'tır.

“Allah mülkte tektir.” sözünle yaratılanların da mülkiyetinden söz eden -mesela- **“veya anahtarlarına malik olduğunuz...”** (Nur, 61) ayetinin ve **“Ancak, eşleri ve maliki bulundukları cariyelerine karşı durumları başka.”** (Müminün, 6) ayetlerinin arasını nasıl uzlaştırırsın?” sorusunun cevabı şöyledir: Bunların arası iki yönden uzlaştırılır:

1- İnsanın bir şeye malik/sahip olması genel ve kapsamlı değildir. Çünkü ben elimin altındakine malik olurum, senin elinin altındakine malik olamam. Hâlbuki bunların hepsi Allah'ın mülküdür. Kapsam yönünden Allah'ın mülkiyeti daha geniştir ve daha kapsamlıdır. Bundan dolayı onun mülkiyeti tamdır.

2- Benim bu şeye malik olmam, onda istediğim şekilde tasarruf edebileceğim gerçek bir mülkiyet değildir. Ben onda ancak dinin emrettiği ve gerçek malikin izin verdiği şekilde bir tasarrufta bulunabilirim. Gerçek malik de Allah'tır. Eğer bir dirhemi iki dirheme satsam bu benim için helal olmaz. O zaman benim mülkiyetim eksik mülki-

yettir. Yine benim kaderî açıdan da onda hiçbir şeye gücüm yetmez. Çünkü bu yönden de tasarruf Allah'a aittir. Hasta köleme, "İyileş!" desem de iyileşemez. Sağlıklı ve cimri köleme "Hastalan!" desem de hastalanamaz. Gerçek tasarruf Allah'a aittir. Allah ona, "İyileş!" derse iyileşir, "Hastalan!" derse hastalanır. Demek ki ben ne şer'î olarak ne de kaderî olarak mutlak bir tasarrufa malikim. Burada benim mülkiyetim, tasarruf yönünden de, kapsam ve genellik yönünden de eksiktir. Böylece Allah'ın mülkiyette nasıl bir ve tek olduğu bizim için daha iyi açıklığa kavuşur.

Tedbire/yönetmeye ve çekip çevirmeye gelince; insanın da tedbiri/yönetme hakkı vardır. Fakat bu tedbir de yukarıdaki mülkiyet konusundaki iki yön gibidir. Ben her şeyi tedbir edemem/çekip çeviremem, ancak mülkiyetim altındaki, bana ait olan şeyleri yönetebilirim. Ve yine ben ancak bu yönetim için bana izin veren dine uygun olarak yönetebilirim.

O zaman bizim "Şüphesiz Allah yaratma, mülkiyet ve yönetim konularında tektir." dememiz küllî/genel ve mutlak bir sözdür ki, hiçbir istisnası yoktur. Çünkü (Allah'tan başkalarının da yaratması, mülkiyeti ve yönetmesiyle ilgili olarak) getirilen ayet ve hadislerin hiçbirisi Allah'ın yaratması, mülkiyeti ve yönetmesiyle çelişmez.

2- Ulûhiyyet Tevhidi:

Bu, Allah'ı ibadette birlemektir. Allah'tan başkasına kul olmamaktır. Herhangi bir meleğe, peygambere, veliye, şeyhe veya anne-babaya ibadet etmemek, sadece Allah'a ibadet etmektir. İlahlıkta ve ibadette Allah'ı birlemektir. Bu sebeple "ulûhiyyet tevhidi" veya "ibadet tevhidi" diye isimlendirilmiştir. Bu tevhid, Allah'a izafe edilmesi itibarıyla ulûhiyyet tevhidi, kula izafe edilmesi itibarıyla ibadet tevhididir.

İbadet, iki önemli esasın üzerine bina edilmiştir: Sevgi ve tazim/saygı. Dolayısıyla ibadet bu ikisinin bir sonucudur: **"Onlar gerçekten hayırlarda yarışan, rahmetimizin umudu ve azabımızın korkusuyla Bize dua eden ve Bizden saygıyla çekinen kimselerdi."** (Enbiya, 90)

Sevgi ile umut/ümit meydana gelir, tazim/saygı ile de korku meydana gelir.

Bundan dolayı ibadetin emir ve yasakları vardır. Emirler emredene ulaşma ve ona umut bağlama esasına dayalıdır. Nehiyler ise Azîm olan Allah'tan korkma ve O'nu yüceltme esasına dayalıdır.

Allah'ı sevdiğin zaman O'nun katındakileri ve O'na ulaşmayı arzu edersin, O'na ulaştıracak yolu ararsın ve O'na en güzel şekilde itaat edersin. O'na saygı duyduğun zaman O'ndan korkarsın. Ne zaman günah işlemeyi düşünürsen Yaraticının büyüklüğünü hissedersin ve o günahattan uzaklaşırsın. **“Andolsun, kadın onu arzu etmişti, eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi o da onu arzu ederdi. Böylece Biz, kötülüğü ve fuhşu ondan çevirmek istedik.”** (Yusuf, 24) Bu, Allah'ın sana bir nimetidir. Bir günah işlemeyi arzu ettiğin zaman Allah'ı önünde bulursun ve günah işlemekten çekinip korkarak günahattan uzaklaşırsın. Çünkü Allah'a korku ve ümitle ibadet edersin.

O halde ibadetin manası nedir?

"İbadet" kelimesi iki şey için kullanılır, fiil ve meful için.

* Fiil için; taabbud (tapınma) olan fiili ifade etmek için kullanılır. Mesela "Kul, Rabbine ibadet etti." anlamında (عَبَدَ الرَّجُلُ رَبَّهُ عِبَادَةً وَتَعَبُّدًا) denir. İbadetin taabbudu ifade etmek için kullanılması, ism-i masdarın, masdar yerine kullanılması kabilindendir. Onu, fiili ifade etmesi için kullanılması itibarıyla, "Allah'ın emirlerini yaparak ve yasaklarından sakınarak sevgi ve saygıyla Allah'a boyun eğmektir." diye tarif ederiz. Allah'a boyun eğen herkes Allah ile izzet ve şeref bulur. **“Şeref ve üstünlük, yalnızca Allah'a, Rasûlüne ve müminlere aittir.”** (Münafıkûn, 8)

* Meful için; ibadet kelimesi meful için de kullanılır. Yani kendisiyle ibadet edilen şeye de ibadet denir. (Namaz ve oruç ibadeti gibi...) Bu manasıyla ibadet, Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah'ın tarif ettiği şekilde tarif edilir: "Allah'ın sevdiği ve razı olduğu, gizli ve açık bütün sözlere ve fiillere ibadet denir."⁷

⁷ Mecmû'u'l-Fetâva, "el-Ubûdiyyet," 10/149.

Yüce Allah'ın bizi kendisine ibadet etmekle mükellef kıldığı namaz, oruç, zekât, hac, dua, adak, korku ve tevekkül gibi ibadetlerde Allah'ı birlememiz gerekir.

"Allah'ın ulûhiyyette tek olduğunun delili nedir?" dersin, "Bu konuda çok sayıda delil vardır." diye cevap verilir. Bu delillerin bazıları şunlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Senden önce hiçbir Rasûl göndermedik ki ona, 'Benden başka hak ilâh yoktur; şu halde Bana kulluk edin.' diye vahyetmiş olmayalım."** (Enbiya, 25); **"Andolsun ki Biz, her ümmete, 'Allah'a ibadet edin ve tâğuta tapmaktan sakının.' diye bir peygamber gönderdik."** (Nahl, 36)

Yine Allah Teala şöyle buyuruyor: **"Allah, melekler ve ilim sahipleri, O'ndan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler: O Allah ki kendisinden başka kulluk edilmeye layık başka hiçbir ilah yoktur."** (Âl-i İmran, 18) Eğer ilmin, bu övgüden başka bir fazileti olmasaydı bile bu fazilet ona yeterdi. Çünkü Allah Teala, herhangi bir kimsenin değil, sadece âlimlerin O'nun ulûhiyyetine tanıklık ettiğini haber vermiştir. Allah'tan, bizi de onlardan kılmasını dileriz. Sonra bu şahitliği şöyle takrir etti: **"Aziz ve Hakim olan Allah'tan başka ilah yoktur."** (Âl-i İmran, 18) Bu, Allah'tan başka ilah olmadığının açık bir delilidir. **"Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur."** Siz de Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ediyorsunuz.

Bu, hak bir şahadettir. Bir kimse, "Allah Teala başka ilahların da varlığından söz ederken sen nasıl bu ikrarda bulunursun." diyebilir. Mesela O şöyle buyurmaktadır: **"Allah ile birlikte başka bir ilaha tapıp yalvarma!"** (Kasas, 88); **"Her kim Allah ile birlikte diğer bir ilaha yalvarırsa -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir."** (Müminûn, 117); **"Allah'ı bırakıp da yalvardıkları, Rabbinin emri gelince kendilerine hiçbir fayda sağlayamadılar."** (Hûd, 101); **"Allah'tan başka, birtakım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?"** (Sâffât, 86)

Bu konuda daha birçok ayet vardır. “Sen bu ayetlerle, Allah’tan başka ilah olmadığına şehadeti nasıl bağdaştırırsın?” sorusuna verilecek cevap şudur:

Allah’tan başkasının ilahlığı batıl/geçersiz bir ilahlıktır. Bu, sadece bir isimlendirmedir.

“Oysaki bunlar, sizin ve babalarınızın taktığı (asılsız) birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Onlar hakkında Allah hiçbir delil indirmemiştir.” (Necm, 23)

Bunların ilahlıkları batıldır. Onlara ibadet edilse de, sapıklar onları kendilerine ilah edinseler de ibadet edilmeye layık değildirler. Bunlar ibadet edilen ilahlardır, fakat batıl ilahlardır.

“Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir; O’ndan başka yalvardıkları ise hiç şüphesiz batıldır.” (Lokman, 30)

Tevhidin bu iki türünü, kible ehli Müslümanların hiçbiri inkâr etmez. Çünkü Allah Teala, rablikte ve ilahlıkta tektir/birdir. Fakat daha sonra aşırı Rafizilerin bazıları, bir beşerin ilahlığını iddia etmişlerdir. Onlar -liderleri Abdullah İbn Sebe gibi- Ali’nin ilah olduğunu söylerler. Çünkü o, Ali İbn Ebi Talib *radiyallahu anh’a*, “Sen gerçekten Allah’sın!” demiştir. Abdullah İbn Sebe, aslen yahudidir. Şeyhulislam İbn Teymiyye *rahimehullah*’ın da dediği gibi Müslümanların dinini ifsad etmek için Ehl-i beyt taraftarlığı iddiasıyla İslam’a girmiştir. Şeyhulislam İbn Teymiyye *rahimehullah* şöyle demiştir: “Muhakkak ki bu adam, tıpkı Pavlos’un hristiyanlık dinini ifsad etmek için hristiyanlığa girdiği zaman yaptığı gibi yapmıştır.”⁸ İşte bu Abdullah İbn Sebe, Ali İbn Ebi Talib *radiyallahu anh’a*, “Sen gerçekten Allah’sın!” demiştir. Ali İbn Ebi Talib *radiyallahu anh* ise hiç kimsenin kendisini bulunduğu konumun üstüne çıkarmaya hakkının olmadığını söylemiştir. Hatta Ali *radiyallahu anh*; insafı, adaleti, ilmi ve tecrübesinden dolayı Kûfe minberinde

⁸ Bunu Lâlekâî, *Şerhu’s-Sünne*, (2823)’de, Şa’bi’den rivayet etmiştir. Şeyhulislam İbn Teymiyye bu bilgiyi *Minhacu’s-Sünne*, (1/29)’da zikretmiş ve bunu rivayet eden âlimlere işaret etmiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, (12/270)’de bu rivayetin hasen olduğunu söylemiştir.

şöyle demiştir: “Bu ümmetin Peygamberinden sonra en hayırlısı Ebu Bekir’dir, sonra Ömer’dir.”⁹ Bunu hutbede ilan ederdi. Bu, Ali *radiyallahu anh*’tan tevatür olarak nakledilmiştir. Böyle diyen ve fazilete kimin layık olduğunu ikrar ve itiraf eden bir kişi, kendisine, “Sen gerçekten Allah’sın!” denilmesinden nasıl razı olur? Bundan dolayı onları cezalandırarak, çukurlar kazılmasını emretti, çukurlar kazıldı, sonra bu çukurlar odunla dolduruldu ve odunlar tutuşturuldu. Sonra bu adamlar getirilip ateşe atılarak yakıldı. Çünkü *-Allah korusun-* yalan ve iftiraları basit değildi, çok büyüktü.

Abdullah İbn Sebe’nin kaçtığı ve yakalanamadığı söylenir. Önemli olan Ali *radiyallahu anh*’ın, kendisine ilahlık payesi veren Sebe’leri yakmış olmasıdır.

Biz deriz ki: Her ne kadar bazı bid’atçılar, bazı insanları ilah edinseler de, kible ehli hiç kimse rubûbiyyet tevhidini ve ulûhiyyet tevhidini inkâr etmez. Fakat kible ehli arasındaki ihtilafların çoğu üçüncü tevhid türündedir:

3- İsim ve Sıfat Tvhidi:

Bu, insanların çokça içine daldıkları bir konudur. Bu konuda insanlar üç kısma ayrılırlar: Mümessil, muattil, mutedil.

Muattil, ya yalanlayıcıdır ya da tahrif edicidir.

Bu ümmette ilk çıkan bid’at, Haricilerin bid’atidir. Çünkü onların liderleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e karşı çıkmıştır. Bu adam, Temim oğullarından Zu’l-Huveysıra’dır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kendisine gelen bir altın kütlesini insanların arasında taksim ettiği zaman bu adam dedi ki: “Ey Muhammed! Adaletli ol!” Bu, İslam şeriatına ilk karşı çıkma hareketidir. Sonra bunların fitnesi

⁹ Ahmed, *Müsned*, (1/110) ve *Fezailu’s-Sahabe*, (397). İbn Ebi Âsım, *es-Sünne* (2/570). İbn Mace (106). Ali İbn Ebi Talib *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Hadisin aslı *Sahihu’l-Buhari*’de (3671) Muhammed İbn el-Hanefiyye’den rivayet edilmiştir: Babama dedim ki: “Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den sonra insanların en hayırlısı kimdir?” “Ebu Bekir’dir.” dedi. “Sonra kimdir?” dedim. “Ömer’dir.” dedi.

Hız. Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru ve Ali ile Muaviye arasındaki fitne döneminde çok büyüdü; müslümanları tekfir ettiler ve onların kanlarını helal saydılar.

Sonra bu ümmetin Mecusileri olan Kaderiyye bid'ati ortaya çıktı. Onlar şöyle dediler: "Allah Teala, kulların fiillerini takdir etmedi. Kulların fiilleri Allah'ın dilemesi dâhilinde değildir ve bu fiilleri Allah yaratmamıştır." Hatta onların liderleri ve aşırıları şöyle derlerdi: "Bu fiiller Allah tarafından bilinmezler, Levh-i Mahfuz'da da yazılı değildirler, Allah insanların yaptıkları şeyleri, ancak vuku bulduğu zaman bilir." Onlar derler ki: "İşler daha öncesi olmaksızın aniden meydana gelirler." Bunlar sahabe asrının sonlarına yetişip gören kimselerdir. Abdullah İbn Ömer'in, Ubade İbn es-Sâmit'in ve sahabîlerden bir topluluğun yaşadığı zamana yetiştiler. Fakat bu dönem sahabe asrının sonlarıdır.

Sonra irca (Mürchie) bid'ati ortaya çıktı. Bunlar da tâbiînin pek çoğunun yaşadıkları döneme yetiştiler. Mürciîler, iman ile birlikte günah işlemenin bir zararının olmayacağını söylerler. "Sen mümin misin?" diye sorarlar. "Evet" dersin, bunun üzerine sana şöyle derler: "O halde iman ile birlikte günah işlemek sana zarar vermez; mümin olduğun müddetçe zina da edebilir, hırsızlık da yapabilir, şarap da içebilir, cinayet de işleyebilirsin. Çünkü her türlü günahı işlesen de kâmil iman sahibi bir müminsin!"

Fakat Şeyhulislam İbn Teymiyye *rahimehullah* şöyle dedi: Sahabîlerin, sözlerini reddettikleri Kaderiyye ve Mürcie; itaat, masiyet, mümin ve fasık konularında söz söylüyorlardı, fakat henüz Rableri ve O'nun sıfatları konusunda konuşmuyorlardı.

Sonra aklın vahiyden önce geldiğini iddia eden akılcı bir topluluk ortaya çıktı. Bunlar Mürcienin sözüyle Haricilerin sözü arasında bir söz söylediler: "Büyük günah işleyen kimse, Mürcienin söylediği gibi mümin de değildir, Haricilerin söylediği gibi kâfir de değildir. Bilakis o, bir şehirden diğerine yolculuk yapan kimse gibi iki menzile arasındaki bir menzilededir. O, henüz yolculuk esnasındadır. Ne kendi şehrinde, ne de varacağı şehirde. Bilakis o, iki menzile (konak) arasındaki

bir menzilededir. Dünyevî hükümler açısından onun durumu böyledir. Ahiretle ilgili hükümler açısından ise onlar ebedî cehennemliktir." Bu görüş sahipleri, ahiretle ilgili hüküm açısından Haricilere uyarlar, dünyevî hüküm açısından onlara muhalefet ederler.

Bu bid'at ortaya çıkıp yayıldıktan sonra zalimlerin ve Cehmîlerin bid'atı ortaya çıktı. Bu, Cehm İbn Safvan ve ona tabi olanların çıkardığı bid'attır. Bu sebeple Cehmiyye diye isimlendirilmiştir. Bunların isimler meselesiyle, ahkâmla, büyük günah işleyenin mümin mi, kâfir mi, fasık mı olduğuyla ve niçin iki menzile arasında bir menzilede olduğuyla ilgisi yoktur. Bilakis bunlar, Yaratıcı'nın zatıyla ilgilidirler.

Bid'atların nasıl aşama aşama büyüdüğüne bir bak! Hatta bid'atçılar, Yaratıcıya kadar dillerini uzattılar ve Yaratıcı'yı, yaratılan mertebesinde gördüler. Onlar şöyle derler: Bu, Allah için sabittir; şu, sabit değildir. Allah'ın bu sıfatlarını akıl kabul eder, şu sıfatlarını kabul etmez. Cehmiyye ve Mutezile bid'atı böyle ortaya çıktı ve Allah'ın isimleri ve sıfatları konusunda çeşitli kısımlara ayrıldılar:

1- Bir kısmı şöyle dediler: "Biz Allah'ı ne varlıkla ne yoklukla nitelendirebiliriz. Çünkü varlıkla nitelendirilirse varlıklara benzemiş olur; yoklukla nitelendirilirse olmayan şeylere benzemiş olur. O halde O'ndan varlık ve yokluğu nefyetmek gerekir." Onlar ileri sürdükleri bu görüşleriyle, Yaratıcı'yı mümkün olmayan, imkânsız şeylere benzetmiş olmaktadır. Çünkü varlık ve yokluğun karşılaştırılması iki zıddın karşılaştırılmasıdır. Hâlbuki birbirine zıt olan iki şey, aynı anda ne birleştirilebilir, ne de ortadan kaldırılabilir. İnsan akli bunu inkâr eder ve kabul etmez. Bir şeyden kaçarken nasıl da ondan daha kötü bir şeye düştüler!

2- Bir kısmı şöyle dediler: "Biz, Allah'ı nefy ile nitelendirebiliriz, fakat O'nun hakkında sıfatları isbat edemeyiz/olumlu şeylerle nitelendiremeyiz." Yani onlar sıfatların Allah'tan çekilip alınmasına cevaz verirler, fakat herhangi bir sıfatla nitelendirmezler. Yani -onlara göre- "Allah Hayy'dır/diridir." diyemeyiz, fakat "Allah ölü değildir." diyebiliriz. "Allah alîmdir/bilendir." diyemeyiz, fakat "Cahil değildir." diyebiliriz... vs. Onlar dediler ki: "Allah için bir şeyin varlığını kabul

edersen, O'nu var olan şeylere benzetmiş olursun.” Onların iddialarına göre var olan şeylerin hepsi birbirinin benzeridir. Bu yüzden O'nun için bir şeyin varlığını kabul edemezsin. Nefye, yani O'ndan bir şeyi reddetmeye gelince o zaten yoktur. Bununla beraber Allah'ın sıfatları konusunda Kitap ve sünnette nefiyden çok isbat vardır.

Onlara “Allah Teala kendisinden söz ederken ‘Semî’/her şeyi işiten’ ve ‘Basîr/her şeyi gören’ buyurdu.” denildi. Bu itiraza karşı şöyle dediler: Bunlar izafe türünden şeylerdir. O'na işitmek nispet edilmiştir. Bu O'nun sıfatı değil duyup işiten bir mahluk yaratması sebebiyle Semî denilmiştir. Bu ifade, izafe türünden bir ifadedir. Buna göre “O'nun işitmesi yoktur, fakat işitilen mahluk yaratmıştır.” anlamına gelir. İkinci bir topluluk da “Bu sıfatlar yaratılanlara aittir, O'na ait değildir.” dediler. Onun için herhangi bir sıfat isbat edilemez.

3- Bir kısmı da “Allah'ın sıfatları değil, isimleri vardır.” dediler. Bunlar Mutezile'dir; isimleri kabul ederek şöyle dediler: “Şüphesiz Allah Semî'dir, Basîr'dir, Kadîr'dir, Alîm'dir, Hakîm'dir... Fakat kudreti olmayan Kadîr'dir, işitmesi olmayan Semî'dir, görmesi olmayan Basîr'dir, ilmi olmayan Alîm'dir ve hikmeti olmayan Hakîm'dir.”

4- Başka bir kısmı ise şöyle dediler: “Biz, Allah için isimleri gerçek olarak kabul ederiz. Aklın kabul ettiği muayyen sıfatları kabul ederiz, diğerlerini reddederiz. Biz O'nun için sadece yedi sıfatı kabul ederiz.” Diğerlerini ise yalanlayarak değil, tahrif ederek inkâr ederler. Çünkü onlar eğer yalanlayarak inkâr etmiş olsalardı kâfir olurlardı. Fakat tahrif ederek inkâr ettiler. Tahrif de onların “tevil” diye iddia ettikleri şeydir.

Bu yedi sıfat, şu beyitte toplanmıştır:

“O'nun hayatı, kelamı vardır ve görmektedir,
İşitmesi, iradesi, ilmi vardır, kadirdir.”

“Biz bu sıfatları kabul ederiz. Çünkü akıl bunların varlığına delalet etmektedir. Diğer sıfatların varlığına akıl delalet etmemektedir. Biz, aklın delalet etmediği şeyleri inkâr ederiz.” dediler ki bunu söyleyenler Eş'arîlerdir. Bunlar bazı sıfatlara iman ettiler, bazılarını ise inkâr ettiler.

Bunlar isim ve sıfatlarda ta'tilin kısımlarıdır. Hepsi Cehm İbn Safvan'ın bid'atinden doğup türemiştir. *“Kim İslam'da kötü bir çıkar açarsa, bu kötülüğün günahı ve kıyamete kadar bu kötülükle amel edenlerin günahı onun üzerinedir.”*¹⁰

Hasılı ey kardeşler! Eğer siz bu konuda insanların bütün görüşlerini toplamaya özen gösterenlerin kitaplarını mütalaa etmiş olsaydınız, “Değil bir mümin, akli başında bir insan bu gibi sözleri nasıl söyler?!” diyeceğiniz hayret verici şeyler görürdünüz. Fakat Allah'ın kendisine nur vermediği kimsenin, (gerçeği görebilecek) bir nuru yoktur! Allah'ın, basiretini körelttiği kimse, gözünü kör ettiği kimse gibidir. Nitekim gözü görmeyen bir insan, güneşin önünde de dursa güneşi göremez. Aynı şekilde Allah'ın basiretini körelttiği kimse de hakikat nurlarının önünde dursaydı onları göremezdi. *Allah korusun.*

Bu sebeple Allah'tan, daima din üzerinde sebat etmeyi ve hidayeti nasip ettikten sonra kalplerimizi saptırmamasını istememiz gerekir. Çünkü din, önemli ve ciddi bir konudur. Şeytan dört bir yönden Âdemoğlunun içine girer ve onu akidesinde, dininde, Allah'ın Kitabında ve Rasûlünün sünnetinde şüpheye düşürür. İslam ümmetinin içinde yayılan bid'atlerin hakikatinde de durum budur.

Fakat -Allah'a hamdolsun ki- ne zaman bir kimse bir bid'at çıkarırsa, Allah Teala da lutfu ve keremiyle bu bid'ati beyan edecek ve hak ile onu çürütecek birini mutlaka gönderir. Bu, Allah Teala'nın şu ayetinin kapsamına giren şeylerdendir: **“Şüphesiz Zikr'i (Kur'an'ı/ vahyi) Biz indirdik ve onu koruyacak olan da yine Biziz.”** (Hicr, 9) Bu, Allah'ın Kur'an'ı korumasıdır. Yine bu, Allah'ın hikmetinin gereğidir. Çünkü Allah Teala, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i peygamberlerin sonuncusu kılmıştır. Onun risaletinin de yeryüzünde devamlı kalması gerekir. Yoksa insanların Allah'a karşı ileri sürecekleri bir bahanele-ri olur. Risaletin yeryüzünde varlığının devam etmesi gerekli olunca, bid'at her ortaya çıktığında Allah Teâlâ'nın, hikmeti gereği onu çöze-

¹⁰ Müslim'in (1017) Cerir İbn Abdullah el-Beceli *radiyallahu anh*'tan rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür.

cek (deşifre edecek) ve ayıbını ortaya çıkaracak kimseleri göndermesi de gerekirdi. Bu gerçekleşmiştir. Bu sebeble daima şunu söylüyorum: İlim öğrenmek için çabalayın. Çünkü biz gelecekte, bu ülkede, Kitap ve sünnete dayanan bir ilim ile kendimizi donatmazsak diğer İslam ülkelerinin başına gelen şeylerin bizim de başımıza gelmesi yakındır. Şu anda bu ülke, İslam düşmanlarının yoğunlaştığı ve sakinlerini yoldan çıkarmak için oklarıyla saldırdıkları bir ülkedir. İşte bunun için ilimle silahlanın. Ta ki dininizde, bir delil üzere yaşayasınız ve Allah düşmanlarına karşı dillerinizle ve kalemlerinizle cihâd edebilesiniz.

Bu bid'atlerin tamamı sahabîlerden sonra yayılmıştır. Allah onlardan razı olsun ki, sahabîler bu konuları araştırmazlardı. Çünkü onlar, Kitap ve sünneti, zahirlerinden ve fıtratın gerektirdiği şekilde alırlardı. Selim fıtrat, makul ve sağlıklıdır. Fakat bu bid'atçiler geldiler ve ya ilimlerinin azlığından ya anlayışlarının eksikliğinden ya da kötü niyetlerinden dolayı Allah'ın dininde bid'atleri ortaya çıkardılar. Çıkardıkları bu bid'atlerle dünyayı ifsad ettiler. Fakat -yukarıda da söylediğimiz gibi- ne zaman bir bid'at çıkmışsa Allah Teala hikmeti, hamdi, minneti ve fazlıyla mutlaka onu çürütecek ve beyan edecek kimseleri de göndermiştir.

Bid'atleri beyan edenlerden ve onları tam olarak çürütenlerden biri de Şeyhulislam İbn Teymiyye rahimehullah'dır. *-Beni ve sizi nimet cennetlerinde onunla bir arada kılmasını dilerim.-*

Lutuf ve ihsanından kendisine verdiği şeylerle Allah Teala'nın bu ümmeti kendisi gibi birisiyle yararlandığı bu büyük âlim, daha önce de dediğim gibi, Vâsıt kadılarından birinin talebine cevap vermek için bu kitabı telif etti. Sözü edilen bu kadı, insanların içinde bulundukları bid'atleri ona şikâyet etmişti ve ondan bu Akide'yi telif etmesini istemişti. O da bu talep üzerine bu risaleyi yazmıştır.

Şerh-i
Akîdetu'l-Vasıtiyye

MUKADDİMENİN ŞERHİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla

Allah Teala, her surenin başında besmeleyi indirdiği için O'nun Kitabını örnek alarak ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine dayanarak besmeleyle başlamak bütün müelliflerin âdetidir.

Besmelenin irabı, manası ve (başındaki bâ harfinin) müteallakı hakkında pek çok kimse konuşmuştur. Bu konuda söylenen şeylerin en güzeli şudur: Besmele, o andaki duruma uygun, hazfedilmiş ve tehir edilmiş bir fiile taalluk eder. Besmeleyi yemek yemeğe başlamadan önce söylediğin zaman, "Allah'ın adıyla yiyorum." diye takdir edilir. Okumaya başlarken besmele çekildiği zaman "Allah'ın adıyla okuyorum." diye takdir edilir.

Besmelenin taalluk ettiği şeyi fiil olarak takdir ederiz. Çünkü amelde asolan, isimler değil, fiillerdir. Bu sebeple fiiller şartsız amel ederler, isimler ise ancak şartlı olarak amel ederler. Çünkü amel, fiillerde asıldır, isimlerde fer'dir.

Bu fiili, iki faydadan dolayı besmelenin sonuna takdir ederiz.

Birinci faydası hasırdır. Çünkü ma'mûlün öne alınması hasır ifade eder. "Allah'ın adıyla okurum." anlamında (بِسْمِ اللَّهِ أَفْرَأُ) demek "Ben ancak Allah'ın adıyla okurum." demektir.

İkinci faydası ise Allah Teala'nın ismiyle başlamanın bereketidir.

Fiili özel olarak takdir etmek, maksadı, genel bir fiilden daha iyi ifade eder. Çünkü mesela “Allah’ın adıyla başlarım.” demek mümkündür. Fakat “Allah’ın adıyla başlarım.” sözü maksadı belirlemeye delalet etmez. Fakat “Allah’ın adıyla okurum.” sözü özel bir ifadedir ki, özel ifadeler manaya, genel ifadelerden daha iyi delalet ederler.

“Allah” lafzı, yüce Allah’ın zatına ait özel bir isimdir. O’ndan başkası bu adla isimlendirilemez. Manası “Sevgi ve saygı ile ibadet edilen” demektir. Kuvvetli görüşe göre türetilmiş bir kelimedir/müştaktır. Türetilmiş oluşunun delili şu ayettir:

“Hâlbuki (وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ) / **göklerde de, yerde de Allah O’dur. İçinizi de, dışınızı da bilir. Daha ne yapıp kazanacağınızı da bilir.**” (En’am, 3) Çünkü (فِي السَّمَاوَاتِ) / “göklerde” kelimesinin müteallakı lafzatullah’tır. Yani O, göklerde ve yerde ibadet edilendir.

“Rahman;” O, bol rahmet sahibidir. Çünkü Arap dilinde (فَعْلَان) “fa’lan” vezni, genişliğe ve doluluğa delalet eder. Nitekim bir kimse öfkeyle dolduğu zaman (رَجُلٌ غَضْبَانٌ) denir.

“Rahim;” Bir fiile delalet eder. Çünkü “fe’lün” vezni fail anlamındadır. O da bir fiile delalet eder.

Allah’ın rahmeti geniş olduğu ve yaratılanlara ulaştığı için “Rahman ve Rahim” birlikte zikredilmiştir. Bu, “Rahman genel rahmettir, Rahim ise müminlere özel rahmettir.” sözünün işaret ettiği şeydir. Allah, kâfirlere sadece dünyada rahmet edince ahirette onlara rahmet yok gibidir. Çünkü onlar ahirette Allah’tan, kendilerini cehennemden çıkarmasını istedikleri, Allah’a rubûbiyetiyle tevessül ettikleri ve **“Rabbimiz, bizi bundan çıkar. Eğer bir daha (yaptığımız kötü işlere) dönersek artık biz gerçekten zalimleriz.”** (Müminun, 107) diyerek nefisleri aleyhinde itirafta bulundukları zaman Allah onlara, **“Alçaldıkça alçalın orada! Bana konuşmayın artık.”** (Müminün, 108) buyurmuştur. Demek ki ahirette onlara Allah’ın rahmeti yetişmeyecek, adaleti yetişecek.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ،
وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

Bütün dinlerden üstün kılmak için, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen Allah'a hamdolsun. Şahit olarak Allah yeter.

Müellifin, “Bütün dinlerden üstün kılmak için, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen Allah'a hamdolsun.” sözü şu anlama gelir: Kemalinden ve verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamdedilir. Biz Allah'a hamdederiz. Çünkü O, her yönden mükemmel sıfatların sahibidir. Biz yine O'na hamdederiz, çünkü O, nimet ve ihsanında kemal sahibidir: **“Sahip bulunduğunuz bütün nimetler Allah'tandır; başınız dara gelince de Allah'a sığınırsınız.”** (Nahl, 53) Allah'ın insanlara gönderdiği en büyük nimet, insanlara hidayet için gönderdiği peygamberlerdir. Bu sebeple müellif de “Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen Allah'a hamdolsun.” demıştır.

“Rasûl,” burada cins isimdir. Çünkü bütün rasuller hidayet ve hak din ile gönderilmişlerdir. Fakat Allah'ın risaletini tamamladığı peygamberi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Çünkü o, peygamberlerin sonuncusudur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kendini diğer peygamberlere nispet ederken anlattığı gibi peygamberlik binası onunla tamamlanmıştır. Diğer rasullere nispetle onun durumu, bir köşk inşa edip tamamlayan adamın durumuna benzer. O köşkte sadece bir kerpiçlik yer eksik kalmıştır. İnsanlar bu köşkün yanına gelirler ve bu kerpicingin yeri hariç köşkü beğenirlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* der ki: **“İşte o kerpiç benim, ben peygamberlerin sonuncusuyum.”**¹¹ *Salât ve selam onun üzerine olsun.*

¹¹ Buhari (3535); Müslim (2286). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

(بِالْهُدَى) / "Hidayetle;" "Bâ" harfi musahabe içindir/beraberliği ifade eder. (Hidayetle birlikte gönderdi) Hidayet, faydalı ilimdir. "Bâ" harfinin ta'diye/geçişlilik için olması da muhtemeldir. Yani "Gönderilen şey hidayettir ve hak dindir."

"Hak din," salih ameldir. Çünkü din, bir ameldir veya amelin karşılığıdır. Dinin amel anlamında kullanılmasının örneklerinden biri, Allah'ın şu sözüdür: **"Şüphesiz Allah katında yegâne din İslam'dır."** (Âl-i İmran, 19) Karşılık/ceza ve mükâfat anlamında kullanılmasının örneklerinden biri ise Allah'ın şu sözüdür: **"Bilir misin din günü nedir?"** (İnfitar, 17) Hak, batılın zıddıdır. O -yani hak- hüküm ve haberlerde yararlı şeylerin celbini, zararlı şeylerin defini ihtiva eder.

"Bütün dinlerden üstün kılmak için;" (لِيُظْهَرَهُ)'nun başındaki lâm, ta'lil içindir. "Üstün kılmak için" manasına gelir. Çünkü "zuhur," "yük-selmek" demektir. "Binit hayvanının üzerine çıktı." anlamında (ظَهَرَ الدَّابَّةُ) denir. Arzın üzeri anlamında "zahru'l-arz" denilir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"İşledikleri yüzünden eğer Allah insanları cezalandırırsaydı, arz üzerinde tek bir canlı bırakmazdı."** (Fâtır, 45)

(لِيُظْهَرَهُ)'daki "hâ" zamiri Rasûl'e mi gider, yoksa din'e mi gider?

Eğer "Hak dine" giderse, hak din için savaşılan herkes üstün ve yüce olacaktır. Çünkü Allah Teala, "onu üstün kılmak için" buyurmuştur. Bu dini bütün dinlere ve dini olmayanlara üstün kılacaktır. Onu dini olmayanlara üstün kılması daha evladır. Çünkü dini olmayanlar, batıl bir dine mensup olanlardan daha kötüdürler. O halde mensuplarının hak üzere olduklarını iddia ettikleri bütün dinlere İslam dini galip gelecektir. Hâl böyle olunca dini olmayanlara galip gelmesi daha evladır.

Eğer "hâ" zamiri Rasûl'e giderse "Allah, Rasûlünü üstün kılar." demek olur. Allah, Rasûlünü üstün kılar, çünkü Rasûlünün beraberinde hak din vardır.

Her iki takdire göre de hak dine tutunan kimse üstündür, yücedir. Hak dinin dışında başka bir yerde üstünlük arayışı içinde olan kimse al-

çaklığı istemiş olur. Çünkü üstünlük, izzet ve değer, ancak hak dinle birlikte vardır. Bu sebeple bütün kardeşlerimi ibadette, hal ve hareketlerde, ahlakta ve Allah'a davette, gizli ve açık olarak, Allah'ın dinine sarılmaya davet ediyorum. Ta ki din kaim olsun ve ümmet istikamet bulsun.

(وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيدًا) / “Şahit olarak Allah yeter.” Dilciler, lafzatullah'ın başındaki “bâ”nın zaid olduğunu söylerler. Lafzı güzelleştirmek ve yeterlilikte mübalağa için getirilmiştir. Aslı (وَكَفَى بِاللّٰهِ) 'dir.

(شَهِيدًا) Faiden tahvil edilmiş temyizdir. Çünkü aslı (وَكَفَتْ شَهَادَةُ اللّٰهِ) 'dir.

Müellif burada bir ayet zikretmiştir. Bir kimse, “Şahit olarak Allah yeter.” sözünün ‘Bütün dinlere üstün kılmak için’ sözüyle ne münasebeti vardır?” derse; ona şöyle cevap verilir:

Münasebet açıktır. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem insanları davet etmeye ve şöyle demeye geldi: “Kim bana itaat ederse cennete girer, kim bana karşı gelirse cehenneme girer.”¹² O, hal diliyle diyor ki: “Kim bana itaat ederse onunla barış yaparım, kim bana karşı gelirse onunla savaşırım.” O, bu din için insanlarla savaşmış ve onların canlarını, mallarını, kadınlarını ve çocuklarını mubah kılmıştır. O bunda muvaffak oldu ve yardım edildi. Galip geldi, mağlup olmadı. Bu, yeryüzünde ona bir imkân ve başarı verildiğini gösterir. Yani Allah'ın yeryüzünde Peygamberine imkân vermesi, onun doğruluğuna/samimiyetine ve dinin hak olduğuna fiilen şahitlik etmesi demektir. Çünkü Allah'a karşı iftira eden ve yalan söyleyen herkesin akıbeti terk edilmişlik ve yok oluşturdur. Peygamberlik iddiasında bulunanların sonları bak ne oldu? Unutuldular, yok olup gittiler. Museylemetü'l-Kezzab ve el-Esved el-Ansî gibi peygamberlik iddiasında bulunanların hepsi yok oldular ve iddialarının batıllığı ortaya çıktı. Doğruluktan ve isabetten

¹² Buhârî (7280) Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan şöyle rivayet etti: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Ümmetimin hepsi cennete girecek, ancak imtina edenler girmeyecek.” “Ya Rasûlallah! İmtina edenler kimlerdir?” dediler. “Bana itaat eden cennete girecek, bana karşı gelen imtina etmiş olur.”

mahrum kaldılar. Ancak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in durumu bunun tam tersinedir. Onun daveti şu ana kadar devam etti. Kıyamete kadar da sabit kalacak ve kökleşecek. Bu davete karşı düşmanca tavır takınan kâfirlerin¹³ canları ve malları onun davetiyle mubah kılındı, kadınları ve çocukları esir edildi. Bu şahitlik, fiilî bir şahitliktir. Allah onu cezalandırmadı, rüsvay etmedi ve yalanlamadı. Bu sebeple "Bütün dinlerden üstün kılmak için" dedikten sonra "Şahit olarak Allah yeter." cümlesi geldi.

وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ إِقْرَارًا بِهِ وَتَوْحِيدًا

İkrar ederek ve birleyerek Allah'tan başka hak ilah olmadığına, O'nun birliğine ve ortağının olmadığına şahitlik ederim.

"Şahitlik ederim." Dilimle söyleyerek kalbimle ikrar ederim, demektir. Çünkü şahitlik, kalpte olan şeyi konuşmak ve onun hakkında haber vermektir. Bir hâkimin huzurunda bir kişinin diğer kişi üzerindeki hakkına şahitlik ettiğinde, kalbinde olan şeyi dilinle ifade ederek şahitlik etmiş olursun. İkrar değil de şehadet kelimesi tercih edilmiştir. Çünkü şehadet, aslında bir şeye şahit olmaktır. Yani onun yanında bulunmak ve görmektir. Kalbinde olanı diliyle söyleyerek haber veren kişi, sanki onu gözüyle görmüş gibidir.

"Allah'tan başka hak ilah olmadığına," yani Allah'tan başka hak ilah yoktur. Buna göre "lâ"nın haberi mahzuftur. Lafzatullah ise ondan bedeldir.

¹³ Bunun delili Buhari'nin (25) ve Müslim'in (22) İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'dan rivayet ettikleri şu hadistir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ben insanlarla onlar Allah'tan başka hak ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna şahitlik edinceye, namazı kılincaya ve zekâtı verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Eğer bunu yaparlarsa canlarını ve mallarını benden kurtarırlar. Ancak İslam'ın hakkı müstesna. Onların hesabı Allah'a aittir."

“O’nun birliğine ve ortağının olmadığına” (وَحْدَهُ): Mana yönünden isbatın tekididir, (لَا شَرِيكَ لَهُ) ise nefyin tekididir. (Yani birincisi “illallah”ı tekid eder, ikincisi “lâ ilahe”yi tekid eder)

“İkrar ederek ve birleyerek” (إِقْرَارًا بِهٖ وَتَوْحِيدًا): Bu masdardır. İstersen, “mefulü mutlaktır” da diyebilirsin. Çünkü (أَشْهَدُ) fiilinin manevî masdardır. Nahivciler derler ki: Fiili harfleriyle değil de manasıyla masdar yapıldığı zaman buna “manevî masdar” veya “mefulü mutlak” denir. Fiilin hem harfleriyle hem manasıyla masdar yapılırsa buna da “lafzî masdar” denir. Mesela (قُمْتُ قِيَامًا) lafzî masdardır, (قُمْتُ وَقُومًا) manevî masdardır. (جَلَسْتُ جُلُوسًا) lafzîdir, (جَلَسْتُ قُعُودًا) manevîdir.

(وَتَوْحِيدًا): “La ilahe illallah” sözünü tekid eden masdardır.

وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Ve yine şahadet ederim ki Muhammed, O’nun kulu ve Rasûlüdür.

Birinci şehadette söylediklerimizi bu şehadette de söyleriz.

“Muhammed” İbn Abdullah İbn Abdülmuttalib el-Kuraşî el-Hâşimî. İbrahim’in oğlu İsmail’in soyundandır. Soyca insanların en şerefliisidir. Salât ve selam onun üzerine olsun.

Bu kerim Peygamber, Allah’ın kulu ve elçisidir. O, Allah’a en çok ibadet eden ve O’na olan kulluğunu en iyi şekilde gerçekleştirendir. Geceleri kalkar ve ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Ona, “Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde bunu nasıl yaparsın?” denilince o şöyle cevap verirdi: “Allah’a çokça şükreden bir kul olmayayım mı?”¹⁴ Çünkü Allah Teala, Nuh’tan bahsederken **“Şüphesiz o çok şükreden bir kuldu.”** (İsra, 3) demiş, çok şükreden kulu övmüştür. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de bu gayeye

¹⁴ Buhari (4837) ve Müslim (2820), Aişe radiyallahu anha’dan rivayet edilmiştir.

ulaşmak ve Allah'a hakkıyla ibadet etmek istemiştir. Bu sebeple o, insanların en takvalısı. Allah'tan en çok korkanı ve Allah katındaki şeyleri en çok isteyeniydi. O, Allah'ın kuluydu; dolayısıyla kulluğunun gereği olarak, ne kendisi için ne de başkası için fayda ve zarara gücü yeter. Kesinlikle onun bir rubûbiyyet hakkı yoktur. Bilakis Allah'a muhtaç olan fakir bir kuldur. Allah'tan ister, O'na dua eder ve O'ndan korkar. Hatta Allah Teala, ona bu konularda hiçbir şeye malik olmadığını ilan etmesini ve bunu özel olarak tebliğ etmesini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: **"De ki: Allah dilemedikçe, ben kendime ne bir fayda sağlayabilirim, ne de bir zarar verebilirim. Eğer görünmez ve bilinmezleri (gaybı ve gelecekte olacakları) bilseydim, kendim için nice faydalar sağlar (ve tedbir alır)dım da bana bir zarar gelmezdi."** (A'raf, 188)

Allah Teala şöyle demesini ona emretmiştir: **"De ki: Ben size, 'Allah'ın hazineleri bendedir.' veya 'Ben gaybı biliyorum.' veya 'Ben bir meleğim.' demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum."** (Enam, 50) **"Onlara söyle: 'Bilesiniz ki, benim sizi ne zarara uğratmaya, ne de doğru yola iletmeye gücüm yeter.' Onlara diyesin ki: Beni Allah'tan kimse koruyamaz ve O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam. Benim işim, sadece tebliğdir."** (Cin, 21-23)

(لا), istisna-yı munkatı'dır. Manası, "Ben Allah'tan bir tebliğde bulunurum ve O'nun bildirdiklerini bildiririm." demektir.

Hâsılı Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın kuludur. Rubbiyyete ait işlerden hiçbir şeyde onun hakkının olmaması bu kulluğunun bir gereğidir.

Allah'ın Rasl Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* bu durumda olunca ondan daha aşağı mertebede olan diğer kulların durumunu sen düşün! Onlar da hiçbir zaman ne kendilerine ne de başkalanna fayda ve

zarar verebilirler. Böylece kendilerinin Allah'ın dışında dostları ve yardımcıları olduğunu iddia edenlerin ahmaklıkları da ortaya çıkmış oldu.

“Ve O'nun Rasûlüdür.” Bu da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra hiç kimseye ait olmayacak bir vasıftır. Çünkü o, peygamberlerin sonuncusudur. O, Allah'ın; beşerden hiç kimsenin, hatta arşı taşıyan melekler hariç bildiklerimiz içinde hiçbir meleğin ulaşamadığı mekâna ulaşan bir elçisidir. O, Allah'ın, yarattıkları hakkında hükmettiği kaza ve kaderi yazan kalemlerin gıcirtısının işitildiği¹⁵ yere kadar ulaşmıştır. Bildiklerimizin içinde hiç kimse bu seviyeye ulaşmamıştır. Allah Teala onunla vasıtasız olarak konuşmuştur. Onu bütün insanlara peygamber olarak göndermiştir. Onu beşerden hiç kimseye veya ondan önce hiçbir peygambere vermediği büyük mucizelerle desteklemiştir. Bu mucize, Kur'an-ı Azim'dir. Önceki peygamberlerin mucizeleri içinde Kur'an'ın benzeri asla yoktur. Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Ona ‘Rabbinden (başkaca) mucize indirilmeli değil miydi?’ derler. Cevaben de ki: ‘Mucizeler ancak Allah'ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.’ Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?”** (Ankebut, 50-51)

Bu, her şeyden daha yeterlidir. Fakat Kur'an, kalbi olan veya hazır bulunup kulak veren kimse içindir. Yüz çeviren ise, daha öncekilerin dedikleri gibi, “Bu, öncekilerin masallarıdır!” diyecek.

Hulasa Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*, peygamberlerin sonuncusudur. Allah Teala risalete de, nübüvvete de onunla son vermiştir ki nübüvvet, risaletten daha geneldir. Ondan daha özel olan risalet sona ermiştir. Çünkü daha genel olan şeyin yok olması, daha özel olan şeyin de yok olmasını gerektirir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, nebilerin sonuncusudur.

¹⁵ Buhari (349). İbn Abbas ve Ebu Habbe el-Ensari şöyle diyorlardı: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Ben yukarılara çıkarıldım. Hatta öyle bir seviyeye çıktım ki orada kalemlerin gıcirtısını işittim.”

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّم تَسْلِيمًا مَزِيدًا

Allah, ona âline ve ashabına çokça salât ve selam etsin.

“Allah ona salât etsin.” cümlesinin anlamı konusunda söylenen şeylerin en güzelini -Allah rahmet eylesin- Ebu'l-Âliye söylemiştir. O şöyle diyor: “‘Allah’ın Rasûlüne salâtı’ demek, onu Mele-i A’la’da sena etmesi/övmesi demektir.”¹⁶

Allah’ın Rasûlüne salâtını, rahmeti olarak tefsir edenlerin görüşü zayıftır. Çünkü rahmet, herkes içindir. Bu sebeple âlimler, “Filan kişiye Allah rahmet eylesin.” demenin caiz olduğunda icma etmişlerdir, fakat “Filan kişiye Allah salât etsin.” demenin caiz olup olmadığına ihtilaf etmişlerdir. Bu, salâtın rahmetten başka bir şey olduğunun delilidir. Yine Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“İşte Rablerinin salâtları ve rahmeti onlaradır.” (Bakara, 157)

Bu ayette rahmet kelimesi salavat kelimesine atfedilmiştir. Atıf, farklılığı gerektirir. O halde salât, rahmetten daha özeldir. Allah’ın Rasûlüne salâtı, onu Mele-i A’la’da övmesidir.

“Onun âline olsun” da böyledir. “Âl” burada dininde ona tâbi olanlar demektir. Bu kelimeyi tek başına veya ashabı kelimesiyle birlikte zikrettiğin zaman bu manaya gelir. Bu durumda peygamber olarak gönderildiği andan itibaren dinde ona tâbi olanlar onun âlidir. “Âl” kelimesinin dinde tâbiler anlamına geldiğinin delili, Allah Teala’nın Firavun’un âli hakkındaki şu ayetidir:

“Onlar, sabah akşam ateşe arzolunurlar. Kıyamet kopacağı gün de ‘Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine tıkın!’ (denilecektir)” (Ğafir, 46) Yani dininde ona tâbi olanları...

¹⁶ Buhari, bunu Ebu'l-Âliye’den Ahzab suresinin tefsirinde rivayet etti: “Babu Innallahe ve Melaiketehu Yusallune ale’n-Nebiyyi,” *Fethu’l-Bari*, (8/532). Şeyh Elbani’nin dediğine göre el-Kâdi İsmail İbn İshak el-Cehdamî, *Fadlu’s-Salâti ale’n-Nebiyyi*, (95)’de bu hadisi hasen bir senedle mevsul olarak rivayet etmiştir.

Fakat bu kelime, tâbiler anlamındaki “etbâ” ile birlikte zikredildiği ve “âlihi ve etbâihi” denildiği zaman “âl” kelimesinden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in mümin olan aile fertleri anlaşılır.

Şeyhulislam İbn Teymiyye *rahimehullah* burada “etbâ” kelimesini zikretmedi ve “âlihi ve sahbihi” dedi. Biz deriz ki: Onun âli, dininde ona uyan kimselerdir. Onun ashâbı ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ona iman etmiş olarak bir arada bulunan ve bu iman üzere ölen kimselerdir.

Burada “sahbihi/ashabı” kelimesinin “âl” üzerine atfedilmesi, özelin genele atfı cinsinden bir atıftır. Çünkü sohbet ve beraberlik mutlak ittiba’dan daha özeldir.

(وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا مَزِيدًا): Selam kelimesinde afetlerden kurtuluş anlamı vardır. Salât’ta hayırların elde edilmesi vardır. Müellif bu cümlesinde Allah Teala’dan Peygamberi için hem iyilikleri istemiş -ki bunun en özeli Mele-i A’la’da onu anmaktır- hem de ondan kötülüklerin defedilmesini istemiştir. Bunu ona tâbi olanlar için de istemiştir.

(صَلَّى) ve (سَلَّمَ) kelimeleri, lafız olarak haber, mana olarak taleptir. Çünkü bunlarla kastedilen duadır.

(مَزِيدًا): “Zâiden” ve “ziyadeten” demektir. Salâta ek olarak selam kastedilmiştir. Salât’tan sonra selam ile başka bir dua yapılmış olmaktadır.

İlim ehline göre rasûl; “Kendisine bir şeriat vahyedilen ve bu şeriatı tebliğ etmekle emrolunan kimse”dir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “İkra” ile nebi olmuş, “Müddessir” ile rasûl olmuştur.¹⁷ Allah Teala ona şöyle buyuruyor:

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılانmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.” (Alak, 1-5)

¹⁷ Bkz: Buhari (3, 4).

O, kendisine inen bu ayetlerle nebi oldu.

“Ey örtüsüne bürünüp sarınan (ve insanlardan uzak duran)! Kalk ve (etrafındakileri) uyar!” (Müddessir, 1-2) ayetleriyle de rasûl oldu.

Salât ve selam onun üzerine olsun.

AKİDETU'L-VASİTİYYE ŞERHİ

أَمَّا بَعْدُ؛ فَهَذَا اعْتِقَادُ الْفِرْقَةِ النَّاجِيَةِ الْمَنْصُورَةِ إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ: أَهْلُ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ

İmdi, bu, kıyamete kadar muzaffer kılınmış Fırka-i Naciye inancıdır ki, bu fırka Ehl-i sünnet ve'l-cemaattir.

(أَمَّا بَعْدُ): (أَمَّا), Şart isminin ve şart fiilinin yerine geçer. “Ne olursa olsun.” (مَهْمَا يَكُنْ مِنْ شَيْءٍ) diye takdir edilir. İbn Malik şöyle dedi:

أَمَّا كَمَهْمَا يَكُ مِنْ شَيْءٍ وَفَا لِيَتْلُو تِلْوَهَا وَجُوبًا أَلْفَا

“Emma” şarttır, ‘mehma yekü min şey’in’ gibidir.

Ve peşinden ‘fa’nın gelmesi bunun bir gereğidir.”

(أَمَّا بَعْدُ) sözü, “bundan sonra ne olursa olsun budur” takdirindedir.

Buna göre buradaki “fa” harfi (şartı) cevaba bağlar. Bu “fa”dan sonraki cümle cezm mahallinde şartın cevabıdır. Bana göre şöyle olması muhtemeldir: Ne olursa olsun durum şudur. Yani (أَمَّا) şart ve tafsil harfidir veya sadece şart harfidir, tafsilden tecrit edilmiştir. “Ben bunu zikrettikten sonra şunu şunu zikrederim.” takdirindedir. Bir de şart fiili takdir etmemize ihtiyaç yoktur. Biz deriz ki (أَمَّا) cümle yerine geçen bir harftir.

(فَهَذَا): (فَهَذَا), Var olan bir şeye yapılması gereken bir işarettir. Ben (هَذَا) dediğim zaman somut bir şeye işaret ediyorum demektir. Müellif kitabı tamamlayıp okuyuculara sunmadan önce bu mukaddimeyi kaleme almıştır. Bitirmedeği halde kitabı hakkında “bu” diye işaret etmiştir. O halde bunu nasıl anlamalıyız?

Ben derim ki: Âlimler şöyle derler: Müellif önce kitabı, sonra mukaddimeyi yazdıysa “bu” diye işaret ettiği şey, somut olan kitaba yapılmıştır. O halde bunda bir sorun yoktur. Şayet mukaddimeden önce kitabını yazmamışsa “bu” ile kitapta yazacağı manalardan zihnine yerleştirdiği şeylere işaret ediyor demektir. Bence meselenin bir de üçüncü yönü vardır: Müellif bunu muhatabın durumunu dikkate alarak söylemektedir. Muhataba, kitap ortaya çıktıktan ve yayınlandıktan sonra bununla hitap edilmektedir. Sanki müellif şöyle demektedir: “Senin elindeki bu kitap şöyle şöyledir.”

O halde “bu” kelimesini üç vecihle açıklarız:

(اغْتِقَادُ) / “İtikad,” Akd kökünün iftial kalıbıdır. “Akd,” “bağlamak ve düğümlemek” demektir. Lügavî çekim yönünden bu manaya gelir. Fakat onların ıstılahında bu kelime, “zihnin kesin hükmü” demektir. “Kalbimde kesin bir hükme vardım.” anlamında (جَزَمْتُ بِهِ فِي قَلْبِي) denir. Akid, zihnin kesin hükmüdür. Eğer bu hüküm realiteye uygun ise doğrudur/sahihtir. Eğer realiteye aykırı ise yanlıştır/fasiddir. Buna göre Allah’ın tek ilah olduğuna itikad etmemiz/hükmetmemiz doğru bir itikaddır/sahih bir hükümdür. Hristiyanların Allah’ın üçün üçüncüsü olduğuna itikad etmeleri/hükmetmeleri yanlış bir itikaddır/fasid bir hükümdür. Çünkü onların bu itikadı realiteye/gerçeğe aykırıdır. Bunun lügat manasıyla irtibatı açıktır. Çünkü onun bu meseleyle ilgili kalbinde verdiği hüküm, hiç çözülmeyecek sağlam bir düğüm/bağ gibidir.

(الْفِرْقَةُ) / “Fırka,” taife ve topluluk demektir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **”Her topluluktan/fırkadan üç beş kişinin dini iyi öğrenmek ve geri döndüklerinde kendi topluluklarını uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı?”** (Tevbe, 122)

“Fa” harfinin dammı ile (الْفُرْقَةُ) / “furka” okunduğu zaman bu kelime ayrılık anlamına gelen iftirak kökünden türemiş olur.

(النَّجَاةُ) / “Kurtuldu” anlamındaki (نَجَا) fiilinden ism-i faildir. “Dünyada bid’atlerden, ahirette ateşten kurtulan” demektir.

“Fırka-i Naciye” denmesinin sebebi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu hadisidir: “Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, bunların birisi hariç hepsi ateştedir.” “Onlar kimlerdir ey Allah’ın Rasûlü?” dediler. “Benim ve ashabımın yolundan gidenlerdir.” buyurdu.¹⁸

Bu hadis bize “naciye”nin anlamını açıklıyor. Buna göre, kim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ve ashabının üzerinde bulunduğu yol gibi bir yolda olursa bid’atlerden kurtulmuş demektir. “Bunların birisi hariç hepsi ateştedir.” Demek ki dünyada bid’atlerden kurtulana, ahirette de ateşten kurtulacaklar.

(الْمَنْصُورَةُ) / “Kıyamete kadar muzaffer kılınmış;” Müellif, lafızları, hadisin lafızlarına uygun olduğu için seçmiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Ümmetinden bir topluluk kıyamet saati gelinceye kadar bâtıla galip gelerek hak üzere devam edeceklerdir.”¹⁹ Bu hadiste geçen “zuhur” kelimesi “galip olmak/üstün gelmek” anlamına gelir. Allah’ın şu ayeti bunun delilidir: **“Biz de imân edenleri, düşmanlarına karşı destekledik, onlar üstün geldiler.”** (Saf, 14) Onlara yardım eden Allah’tır, meleklerdir ve müminlerdir. Onlar kıyamete kadar destekleneceklerdir. Allah tarafından, melekler tarafından ve Allah’ın mümin kulları tarafından destekleneceklerdir. Hatta insan bazen cinler tarafından da desteklenebilir. Cinler ona yardım ederler ve düşmanlarını korkutabilirler.

¹⁸ Tirmizî (2641). Lâlekâî, *Şerhu’s-Sünne*, (147). Hâkim (1/129). Âcurrî (15, 16). Abdullah İbn Amr tarafından rivayet edilmiştir. İsnadında Abdurrahman İbn Ziyad İbn En’am el-İfrîkî vardır ki, o, hıfzı bozuk olduğu için zayıftır. Fakat bu hadisin Enes’ten bir şahidi vardır. Taberanî, bunu *es-Sağîr*, (724)’de, Ukaylî, *ed-Duafa*’da tahrir etmiştir. Bu şahitle birlikte hadis hasen derecesine yükselmiştir.

¹⁹ Bu, sahabîlerden bir topluluk tarafından rivayet edilmiş olup mütevatirdir. Nitekim bu rivayetin mütevatir olduğunu aşağıdaki kaynaklar da belirtmektedir: Şeyhulislam İbn Teymiyye, *İktizau Sıratı’l-Mustakim*, (1/69). Kettânî, *Nazmu’l-Mütenâsir*, (93); Zebîdî, *Lakti’l-Leâfî el-Mütenâsıra*, (68). Elbanî, *Salâtu’l-İydeyn*, (39, 40).

(إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ) / “Kıyamet kopuncaya kadar” demektir. Yani kıyamet kopuncaya kadar yardım edilecekler ve üstün olacaklar.

Soru: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kıyametin kötü insanlar üzerine kopacağını²⁰ ve “Allah, Allah” denildikçe kıyametin kopmayacağını²¹ haber vermiştir. Hal böyle olunca bu haberle yukarıdaki hadiste geçen “kıyamet saati gelinceye kadar” ifadesini nasıl uzlaştıracamız?

Cevap: Burada “kıyamet kopuncaya kadar” ifadesiyle, “kıyamet saati yaklaşmaya kadar” manasının kastedildiği söylenebilir. Çünkü bir hadiste de “Allah’ın emri gelinceye kadar” buyrulmuştur.²² Ya da kıyamet saati gelinceye kadar ifadesi, onların kendi saatleri, yani kendi ölümleri gelinceye kadar demektir. Çünkü ölen kimsenin kıyameti kopmuş demektir. Fakat birinci cevap daha uygundur. Yani onlar kıyamet saati yaklaşmaya kadar üstün durumda olacaklardır. Biz bu te’vile, bir delil sebebiyle başvurduk. Delile dayanarak te’vil yapmak caizdir. Çünkü hepsi Allah katındandır.

“Ehl-i sünnet ve’l-Cemaat;” Müellif onları sünnete nisbet etti. Çünkü onlar sünnete sıkı sıkıya sarılırlar. Onlar ayrıca cemaate nisbet edilmişlerdir, çünkü sünnet üzerinde toplanmışlar ve cemaat olmuşlardır.

Soru: “Nasıl olur da ‘Ehl-i sünnet ve’l-Cemaat’ der, onlar zaten cemaattirler, bir şey kendisine nasıl izafe edilir?”

Cevap: Aslında “cemaat” kelimesi “ictima/toplanma” manasına gelir. O masdar isimdir. Sonra bu asıldan alınıp “bir araya gelen topluluk” anlamına nakledilmiştir. Buna göre Ehl-i sünnet ve’l-Cemaat’in anlamı, Ehl-i sünnet ve’l-İctima’dır. Onlar sünnete sıkı sıkıya bağlı oldukları için “Ehl-i sünnet” diye isimlendirildiler. Sünnet üzerinde birleştikleri ve toplandıkları için de “Ehl-i Cemaat” diye isimlendirildiler.

²⁰ Müslim (2949), İbn Mesud *radiyallahu anh’tan* rivayet etmiştir.

²¹ Müslim (148), Enes *radiyallahu anh’tan* rivayet etmiştir.

²² Buhari (7312); Müslim (1920).

Bu sebeptendir ki bu fırka, bid'atçı fırkaların bölünüp parçalandığı gibi parçalanmadı. Bid'atçı fırkaların, mesela Cehmiye'nin parça parça olduğunu, Mutezile'nin parça parça olduğunu, Rafizîlerin parça parça olduğunu ve diğer ta'tilci fırkaların parça parça olduğunu görürüz. Fakat bu fırka -her ne kadar aralarında bazen ihtilaf da olsa- hak üzere birleşmiştir. Aralarındaki ihtilaf da zararlı değildir. Bu, birinin diğerini sapıklıkla itham etmeyeceği bir ihtilaftır. Bu gibi ihtilaflara geniş bakarlar. Ayrıca onlar akideyle ilgili bazı konularda da ihtilaf etmişlerdir.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Rabbini gözleriyle görüp görmediği, kabir azabının beden ve ruhun üzerinde mi, yoksa sadece ruhun üzerinde mi olacağı gibi konularda ihtilaf etmişlerdir, fakat bunlar esasa nisbetle tali konulardır, usûlî meseleler değildir. Bununla birlikte onlar, ehl-i bid'atin aksine, birbirlerini sapıklıkla itham etmemişlerdir.

O halde onlar sünnet üzerinde birleşmişlerdir. Onlar Ehl-i sünnet ve'l-Cemaattirler. Müellif *rahimehullah*'ın sözünden, yol ve yöntemlerinde Ehl-i sünnete muhalefet eden kimselerin Ehl-i sünnetin kapsamına girmedikleri anlaşılmaktadır. Mesela Eş'arîler ve Maturidîler bu konuda Ehl-i sünnet ve'l-Cemaatten sayılmazlar. Çünkü onlar Allah'ın sıfatlarının hakikî anlamlarına hamledilmelerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashabının yoluna muhaliftirler.

Bu yüzden "Ehl-i sünnet ve ve'l-Cemaat; Selefiler, Eş'arîler ve Maturidîler diye üç kısma ayrılır." diyenler hata etmişlerdir. Bu, yanlış bir sözdür.

Biz şöyle deriz: Onlar farklı görüşlere sahip oldukları halde nasıl olur da hepsi de Ehl-i sünnet olurlar. Haktan sonra sapıklıktan başka ne var?! Her biri diğerini reddederken nasıl Ehl-i sünnet olur?! İki zıddın birleşmesi imkansız olduğu gibi bu da imkansızdır. O halde, bunlardan sadece birisi Ehl-i sünnettir. Peki o hangisidir?! Eşariyye mi, Matüridiyye mi, yoksa Selefiyye mi?

Biz deriz ki, kim sünnete uyarsa o Ehl-i sünnettir, kim sünnete muhalefet ederse o Ehl-i sünnetten değildir.

Yine biz deriz ki, selef, Ehl-i sünnet ve'l-Cemaattir. Başkalarını bu vasıfla vasıflandırmak asla doğru değildir. Kelimelere, manalarıyla birlikte itibar edilir. İyi düşünelim, sünnete muhalefet edeni nasıl Ehl-i sünnet diye isimlendirebiliriz?! Bu mümkün değildir.

Birbirinden farklı üç topluluğa nasıl "ictima edenler/birleşenler" diyebiliriz?! Nerede birleşmişler?! Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, itikâd olarak seleftir.

Hatta kıyamete kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashabının yolunda giden sonrakiler de selefidir.

İMANIN ŞARTLARI

وَهُوَ الْإِيمَانُ بِاللَّهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْإِيمَانِ
بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ.

Bu, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye ve hayrı ve şerriyle kadere iman etmektir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrail'e verdiği cevapta bize bu akidenin temelini attı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrail, "İman nedir? İslam nedir? İhsan nedir? Kıyamet saati ne zamandır?" diye sorduğu zaman ona imanı şöyle tarif etmişti: "İman, senin Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve hayrıyla şerriyle kadere inanmandır."²³

"Allah'a iman:" Lügatte iman: İnsanların çoğu bunun bir "tasdik" olduğunu söylerler. "Tasdik ettim" ve "iman ettim" in ikisinin de manaları aynıdır." derler. Halbuki bu söz doğru değildir. Bir şeyi tasdik etmek yerine ikrar etmek ifadesi kullanılabilir. Mesela "Şuna iman ettim, şunu ikrar ettim ve filanı tasdik ettim." diyebilirsin, fakat "Filana iman ettim." diyemezsin.

Demek ki iman, mücerred tasdikten daha fazla manayı ihtiva eder. Bu da, haberlerin kabulünü ve hükümlere itaati gerektiren bir ikrar ve itiraftır. İşte bu imandır. Sadece Allah'ın varlığına inanmaya gelince;

²³ Müslim (8). Ömer İbn el-Hattab *radiyallahu anh'tan* tahriç etmiştir.

bu, bir iman değildir. Haberlerde kabulü, hükümlerde itaati gerektir-medikçe bu iman, iman değildir.

Allah'a iman dört şeyi ihtiva eder:

- 1- Allah'ın varlığına iman
- 2- O'nun rubûbiyyetine iman. Yani Rabliğinde bir olduğuna iman etmektir.

3- Uluhiyyetine/ilahlıkta tek olduğuna iman

4- İsim ve sıfatlarına iman

İman, ancak bunlarla gerçekleşir.

Allah'ın varlığına inanmayan kimse mümin değildir. Allah'ın var-lına inanıp rubûbiyyette tek olduğuna inanmayan kimse de mümin değildir. Allah'a ve rubûbiyyette tek olduğuna inanıp ulûhiyyette tek olduğuna inanmayan kimse de mümin değildir. Allah'a ve O'nun rubûbiyyette ve ulûhiyyette tek olduğuna inandığı halde O'nun isim-lerine ve sıfatlarına inanmayan da mümin değildir. Bu sonuncuların içinde imandan tamamen yoksun olanlar bulunduğu gibi, imanın ke-malinden yoksun olanlar da vardır.

Allah'ın Varlığına İman

Bir kimse, "Allah'ın varlığının delili nedir?" dediği zaman biz deriz ki: Allah'ın varlığının delili; akıl, his ve dindir. Bunların üçü de Allah'ın varlığına delalet eder. Dilersen buna fıtratı da ilave edersin. **O zaman Allah'ın varlığının delilleri dört olur: Akıl, his, fıtrat ve şeri-at/din.** Şeriati sona bıraktık. Önce zikredilmeye layık olmadığı için değil, şeriata inanmayanlara hitap edeceğimiz için sonra zikrettik.

- Akıl Allah'ın varlığına delil olması konusunda deriz ki: Bu kâinat kendi kendine mi var olmuştur, yoksa tesadüfen mi bulunmuştur?

Sen eğer kâinatın kendi kendine var olduğunu söylersen bu ak-len imkânsızdır. Zira ma'dum olan (yani olmayan), nasıl var olur?! Ma'dum, var edilinceye kadar hiçbir şey değildir. O zaman kendi ken-dini var etmesi de mümkün değildir.

“Tesadüfen var oldu.” dersin bunun da imkânsız olduğunu söyleriz. Sen ey inkârcı! Üretilen uçaklar, füzeler, otomobiller ve türlü türlü aletler tesadüfen mi var oldular?! O, bunun imkânsız olduğunu söyler. O halde bu kuşların, dağların, güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, ateşin, kumların, denizlerin ve diğer varlıkların tesadüfen var olması da asla mümkün değildir.

Denir ki, Hindistanlı Sümenîlerden bir topluluk İmam Ebu Hanife'ye geldi ve onunla Yaratıcının varlığı konusunu tartıştılar. Ebu Hanife, zeki âlimlerdendi. Onlara bir ya da iki gün sonra gelmeleri için randevu verdi.

Adamlar geldiler ve “Ne diyorsun, söyle bakalım?” dediler. Ebu Hanife onlara şöyle dedi: “Yüklerle ve erzakla dolu bir gemi düşünüyorum. Suyun dalgalarını yararak geldi. Nihayet limana demir attı ve içindekiler kendi kendine indi, sonra da gitti. Gemide ne bir kaptan, ne de hamal vardı?” “Demek bunu düşünüyorsun öyle mi?!” dediler. Ebu Hanife, “Evet” dedi. Dediler ki: “O zaman senin hiç aklın yok! Kaptansız bir geminin gelip demir attığı, sonra ayrılıp gittiği hiç düşünülür mü?”

Bunun üzerine Ebu Hanife şöyle dedi: “Siz bütün bu göklerin, güneşin, ayın, yıldızların, denizlerin, dağların, hayvanların ve insanların bir yaratıcı olmadan var olduklarını düşünürsünüz de bunu nasıl düşünmezsiniz?!”

Adamlar, Ebu Hanife'nin kendilerine akıllarıyla hitap ettiğini anladılar ve ona cevap vermekte aciz kaldılar. Veya cevap anlamına gelebilecek bir şey söyleyemediler.

Çölden gelen bir bedeviye denildi ki: “Rabbini ne ile tanırsın?” Bedevi dedi ki: “Yoldaki bir iz yolculuğa; gübre deveye delalet ederken, içinde burçlar bulunan gökyüzü, yolları/vadileri olan yeryüzü ve dalgalı denizler, her şeyi işiten ve her şeyi gören bir yaratıcının varlığına delalet etmez mi?”

Allah Teala şöyle buyuruyor:

“Onlar bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar, yoksa onlar mıdır (kendilerini) yaratan?!” (Tûr, 35)

O zaman akıl, Allah'ın varlığına kesin olarak delalet etmektedir.

- Hissin Allah'ın varlığına delalet etmesine gelince; insan, Allah'a dua eder ve “Ya Rabbi!” der. Duasında bir şey ister. Sonra bu konuda kendisine icabet edilir. İşte bu hissî bir delalettir. Onun kendisi sadece Allah'a dua etmiştir, Allah da onun duasını kabul etmiştir. Bunu gözleriyle görmüştür. Bizden öncekilerden de, bizim zamanımızdaki insanlardan da Allah'ın kendisine icabet ettiği kimselerden biz böyle şeyler dinleriz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir Cuma günü insanlara hitap ederken aniden bir bedevi girdi ve şöyle dedi: “Mallar telef oldu, geçim yolları kesildi; Allah'a dua et de bize bereketli yağmurlar versin.” Enes dedi ki: “Allah'a yemin olsun ki ne büyük ne küçük hiçbir bulut yoktu. Bizimle Sel' dağı arasında ne bir ev, ne bir konak, hiçbir şey yoktu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in duasından sonra birden kalkan büyüklüğünde bulutlar çıktı ve gökyüzünde yükselip yayıldılar, gök gürledi, şimşek çaktı ve yağmur yağdı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hutbeden inerken sakalından yağmur damlıyordu.”²⁴

Bu, gerçek bir olaydır. Yaratıcının varlığına hissî olarak delalet eder. Kur'an'da bunun örnekleri çoktur. Mesela, **“Ve Eyyûb'u da an! Hani o, 'Ey Rabbim! Sıkıntım dayanılmaz hale geldi. Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin!' diye yakarmıştı.”** (Enbiya, 83) gibi ayetler vardır.

- Fitratin delaletine gelince; fitratı bozulmamış insanların çoğu Allah'ın varlığına inanırlar. Hatta hayvanlar bile Allah'ın varlığına inanırlar. Süleyman *aleyhisselam*'ın kıssasında anlatıldığına göre; o, bir de-

²⁴ Buhari (1033); Müslim (897). Enes *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

fasında yağmur duasına çıkmıştı. Yolda sırt üstü yatmış ve ayaklarını havaya kaldırmış bir karınca gördü. Karınca şöyle diyordu:

“Allah’ım! Ben senin yarattığın mahlûkattan biriyim. Bizden yağmurunu esirgeme!” Süleyman *aleyhisselam* onu bu halde görünce dedi ki: Haydi geri dönün! Başkalarının duasıyla yağmur gelecek!”²⁵

Fitrat, Allah’ı tanımaya ve O’nun birliğine inanmaya uygun bir yaratılıştır.

Allah Teala, şu ayetinde buna işaret etmektedir:

“Hani Rabbin, Âdem oğullarının sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp onları kendi kendilerine şahit tutarak ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti de onlar ‘Evet, şahidiz ki sen bizim Rabbi-mizsin.’ demişlerdi. (Eğer böyle olmasaydı) siz kıyamet gününde, ‘Bizim bundan haberimiz yoktu!’ derdiniz. Yahut ‘Bizden önce atalarımız şirk koşmuşlar. Biz de onların, kendilerinden sonra gelen zürriyetleriyiz.’ derdiniz.” (A’raf, 172-173)

Bu ayet, insanın Allah’ın varlığına ve rabliğine şahadet edecek fitratta yaratıldığının delilidir. İster “Onları Âdem’in sırtından çıkarıp şahit tuttu.” diyelim, isterse “Bu, onların fitratına Allah’ın yerleştirdiği bir şeydir.” diyelim ayet, insanın kendi fitratıyla Rabbini tanıyacağını delilidir.

Bunlar Allah’ın varlığına delalet eden üç delildir.

- (Dördüncü delile) Şeriatın delaletine gelince; Peygamberlerin getirdikleri, halkı ıslah edecek şeylerin hepsini ihtiva eden ilahî hükümlerle; -bunları ve özellikle de insanların ve cinlerin benzerini getirmekten aciz kaldıkları- yüce Kur’an’ı gönderenin, merhamet ve hikmet sahibi Rab Teala olduğunun delilidir.

²⁵ Suyûti, *ed-Durru'l-Mensur*’da bu rivayeti İbn Ebi Şeybe’ye nisbet etti. Ahmed, *ez-Zühed*’de ve İbn Ebi Hatim, bunu Ebu’s-Siddik en-Naci’den rivayet etti. Bkz: İbn Kayyım, *İctimau’l-Cüyûş*, (328 ve 321).

Meleklerle İman

(مَلَك) / “Melâike,” “me’lek” in çoğuludur. “Me’lek” in aslı (مَلَك) / “me’lek” tir. Çünkü bu kelime, (الْأُلُوكَة) / “ulûke” den gelir. “Ulûke,” lügatte “risalet” demektir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamdolsun.”** (Fâtır, 1)

Melekler, gayb âlemdir. Allah onları nurdan yaratmış ve kendisine itaat edip boyun eğen varlıklar kılmıştır. Her birinin, Allah’ın kendilerine verdiği özel vazifeleri vardır ki bazılarının vazifelerini biliyoruz:

1- Cebrail: Vahiyle görevlendirilmiş melektir. Allah’tan aldığı vahyi peygamberlere indirir.

2- İsrâfil: Kıyamet günü sûra üfürmekle görevlidir. Aynı zamanda arşı taşıyan meleklerden biridir.

3- Mikâil: Yağmuru yağdırmakla ve bitkilerle görevlidir.

Bunların üçü de içinde hayat olan şeylerle görevlidir. Cebrail, içinde kalplere hayat olan vahiyle görevlidir. Mikail, içinde yeryüzüne hayat olan yağmur ve nebatla görevlidir. İsrâfil ise sûru üfürür ki onun da içinde kıyamet günü cesetler için hayat vardır. Bu sebeble Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, gece namazındaki istiftah duasında Allah’ın onların Rabbi olmasıyla tevessül eder ve şöyle derdi: *“Cebrail ve Mikail’in Rabbi, İsrâfil’in Rabbi, göklerin ve yerin Rabbi, gizli ve aşikârı bilen Rabbim! Sen, ihtilaf ettikleri konularda kullarının arasında hükmedersin. İhtilaf edilen hakta izinle bana hidayet ver. Şüphesiz ki Sen doğru yola hidayet edersin.”*²⁶

Bu dua, gece namazında onun, Allah’ın, meleklerin Rabbi olduğuna tevessül ederek söylediği duadır.

Yine biz biliriz ki, Âdemoğullarının veya ruh sahibi bütün varlıkların ruhlarını almakla görevli melekler vardır. Bunlar “ölüm meleği”

²⁶ Müslim (770). Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir.

ve yardımcılarıdır. Bu melek, "Azrail" diye isimlendirilemez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den, "ölüm meleği"nin böyle bir ismi rivayet edilmemiştir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Sonunda sizden birinize ölüm geldiği vakit elçilerimiz, hiç eksiklik yapmadan, onun canını alırlar."** (En'am, 61); **"De ki: Size tayin edilmiş olan ölüm meleği canınızı alacak..."** (Secde, 11)

Yine Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Allah, o canları, öldükleri zaman, ölmeyenleri de uyuduklarında alır."** (Zümer, 43)

Bu üç ayet arasında herhangi bir tezat yoktur. Çünkü melekler ruhu alırlar. Ölüm meleği ruhu bedenden çıkardığı zaman onun yanında başka melekler de vardır. Eğer insan, cennet ehlinde ise o meleklerin yanında cennetten bir koku ve bir kefen vardır, hemen temiz ruhu alırlar, bu kefenin içine koyarlar ve onu Allah'a yükseltirler. Nihayet Allah'ın huzurunda dururlar. Allah, 'Kulumun yazısını İlliyyîn'de yazın ve onu kabrine tekrar götürün!' buyurur. Ruh, "Rabbim kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?" diye imtihan edilmek için cesede iade edilir. Eğer insan, -Allah korusun- mümin değilse yanlarında cehennemden bir kefen ve bir koku olduğu halde melekler inerler. Ruhunu alırlar ve onu bu kefenin içine koyarlar, sonra onu semaya yükseltirler. Gök kapıları onun önünde kapatılır ve yeryüzüne atılır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Doğrusu Allah'a ortak koşanın hali, gökten hızla yere düşerken yırtıcı kuşlar tarafından kapışılan yahut rüzgârların dar/derin bir uçuruma sürükleyip attığı kimsenin hali gibidir."** (Hac, 31) Sonra Allah Teala şöyle buyuruyor: **"Bu kulumun yazısını da Siccîn'e yazın."**²⁷ *Yüce Allah'tan, afiyet isteriz!*

²⁷ Ahmed, 4/278; Ebu Davud (4753) ve diğer *Sünen* sahipleri. Hâkim dedi ki: "Bu hadis, Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir." Zehebî bunu tasdik etti. Bkz: el-Elbâni, *Ahkâmu'l-Cenaiz ve Bideuha*, s. 156.

Bu görevli melekler, ölüm meleği ruhu kabzettiği zaman onu ondan alırlar. Ölüm meleği ruhu doğrudan alan melektir. O halde burada bir zıtlık yoktur. Bunu emreden Allah'tır. Gerçekte vefat ettiren Allah'tır.

Onların içinde yeryüzünde seyahat eden melekler de vardır. Bunlar zikir halkalarını ararlar. Bir ilim ve zikir meclisi buldukları zaman otururlar.²⁸

Ayrıca insanların amellerini yazan melekler vardır: **“Üzerinizde gözetleyiciler var. Onlar saygın yazıcılardır. Ne yaparsanız bilirler.”** (İnfitar, 10-12); **“İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.”** (Kaf, 18)

İmam Ahmed hastayken arkadaşlarından biri yanına girdi. Onu hastalıktan dolayı inler vaziyette buldu. Arkadaşı dedi ki: “Ya Ebu Abdullah! Sen inliyorsun, fakat Tavus dedi ki: ‘Şüphesiz ki melek, hastanın inlemesini bile yazar; çünkü Allah Teala, مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ (عَيْنِدُ) / **İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.**” (Kaf, 18) buyurmuştur.” Bunun üzerine İmam Ahmed, inlemeyi bırakıp sabretmeye başladı.²⁹ (مِنْ قَوْلٍ)’deki “min,” genellemeyi pekiştirmek için getirilmiş zaid bir “min” dir. Yani her ne söylersen söyle yazılır; söylenen söze göre hayır ya da şerle karşılık verilir.

²⁸ Buhari (6408); Müslim (2689). Ebu Hureyre *radiyallahu anhu*’tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah Teala’nın, yollarda dolaşan ve zikredenleri araştıran melekleri vardır. Allah’ı zikreden bir topluluk buldukları zaman birbirlerine ‘Geliniz aradığınız burada!’ diye seslenirler. Onları dünya semasına kadar kanatlarıyla kuşatırlar.” Bu lafızlar, Buhari’nin rivayetinde geçer.

²⁹ Bunu İmam Ahmed’in oğlu Salih rivayet etti. O dedi ki: “Babam ölüm hastalığı esnasında dedi ki: Bana Abdullah İbn İdris’in kitabını çıkar. Sonra şöyle dedi: Bana Leys’in hadisini oku: Tavus, hastalık esnasında inlemeyi hoş karşılamazdı. Salih dedi ki: Artık ölünceye kadar babamın inlediğini bir daha görmedim.” Bkz: *Siyeru A’lâmi’n-Nübela*, (11/215).

Yine meleklerin içinde, insanları gece gündüz takip eden melekler vardır: **“Onları devamlı olarak önlerinden ve arkalarından, Allah’ın emriyle denetleyip takip eden (görevli melek) izleyiciler vardır.”** (Ra’d, 11)

Onların içinde gökyüzünde rükû ve secde eden melekler vardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: **“Gökyüzü gıcırdadı ve gıcırdamakta da haklıydı.”** Hadiste geçen (ال أطيال) kelimesi, “semerin gıcirtısı” anlamına gelir. Yani deveye ağır bir yük yüklendiği zaman yükün ağırlığından dolayı semerin gıcirtısı işitilir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Gökyüzü gıcırdadı ve gıcırdamakta da haklıydı. Çünkü gökyüzünde dört parmaklık bir yer yoktur ki orada rükû eden veya secde eden bir melek bulunmuş olmasın.”**³⁰ Gökyüzünün genişliğine rağmen bu melekler oradadırlar.

Bu sebeble Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Mirac gecesi uğradığı Beytu'l-Ma'mur hakkında şöyle dedi: **“Beyt-i Ma'mur'u her gün yetmiş bin melek tavaf ediyor (veya oraya giriyor), sonra oraya bir daha geri dönmüyorlar.”**³¹ Yani oraya her gün bir önceki gün gelmeyen yetmiş bin melek geliyor. Onlar oraya bir daha hiç dönmüyorlar. Daha önce gelmeyen başka melekler geliyor. Bu, meleklerin çokluğuna delalet eder. İşte Allah Teala şöyle buyuruyor: **“Doğrusu Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.”** (Müddessir, 31)

Cennette ve cehennemde görevli melekler de vardır. Cehennem görevlisinin adı “Malik”tir. Cehennem halkı ona şöyle seslenirler: **“Ey Malik! Rabbin bizi öldürsün (de kurtulalım)!”** (Zuhruf, 77) Onlar sabredemeyecekleri bir azabın içinde oldukları için Allah’ın kendilerini öldürmesi için dua ederler. O da onlara der ki: **“Hayır! Siz hep öyle**

³⁰ Ahmed (5/173); Tirmizi (2312); İbn Mace (4190); Hâkim (2/510). Bu hadis, Ebu Zer radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir. Hadisi; Elbanî, es-Sahihayn'da (1722) tahrir etmiştir.

³¹ Müslim (162). İsrâ kıssasında Enes rivayet etti.

kalacaksınız.” (Zuhruf, 77) Sonra onlara şöyle denir: **“Çünkü Biz size hakkı getirmiştik, fakat siz ondan tiksiniyordunuz!”** (Zuhruf, 78)

Önemli olan bizim onlara iman etmemizin vacib/farz olmasıdır.

Meleklerle nasıl iman ederiz? Biz onların müşahede edilemeyen/görülemeyen, ancak bazen müşahede edilebilen bir gayb âlemi olduklarına iman ederiz. Onların gaybî varlıklar olmaları asıldır. Nurdan yaratılmışlardır. Allah'ın kendilerini yükümlü kıldığı ibadetleri yaparlar. Allah'a eksiksiz itaat ederler: **“Onlar Allah'a karşı gelmezler, kendilerine emredilen şeyleri yaparlar.”** (Tahrim, 6)

Onlara, bize öğretilen isimleri ve vazifeleriyle birlikte iman ederiz, zaten bu şekilde de iman etmemiz gerekir.

“Sadece ruhtan ibarettir.” diyenlerin aksine onların vücutları da vardır. Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **“Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun.”** (Fâtır, 1)

Ayrıca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Cebrail'i, yaratılmış olduğu şekilde -600 kanadıyla uçuğu kaplamış şekilde- görmüştür.³²

“Onların akli var mıdır?” diyen bir kimseye, “Senin aklın var mı?” diye sorarız. Böyle bir soruyu ancak mecnun sorar. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **“Onlar Allah'a karşı gelmezler, kendilerine emredilen şeyleri yaparlar.”** (Tahrim, 6) Akli olmayan varlıkları Allah Teala hiç böyle övgüyle yâd eder mi?! **“Onlar gece gündüz aralıksız Allah'ı yüceltip tesbih ederler.”** (Enbiya, 20) Bunların akıllarının olmadığını söyleyebilir miyiz?! Bunlar Allah'ın emrini yerine getirecekler, Allah'ın emrettiği şeyleri yapacaklar, vahyi tebliğ edecekler ve biz de bunların akıllarının olmadığını mı söyleyeceğiz?! Akılsızlıkla vasıflandırılmayı en fazla hak eden kişi, meleklerin akıllarının olmadığını söyleyen kişidir!!

³² Buhari (3232, 3233), İbn Mesud *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Kıtaplarına İman

Yani Allah'ın, peygamberleri vasıtasıyla indirdiği kıtaplarına inanmaktır.

Her Rasûlün bir kitabı vardır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Andolsun Biz, peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve ölçüyü indirdik.”** (Hadid, 25) Bu ayet, her Rasûlün yanında bir kitabın olduğunun delilidir. Fakat biz bütün kitapları bilmiyoruz. Bunlardan sadece İbrahim'in ve Musa'nın sahifelerini, Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Kur'an'ı biliyoruz. Bunlar altı tanedir. Çünkü bazıları Musa'nın sahifelerinin aslında Tevrat olduğunu söylüyorlar. Bazıları da bunun Tevrat'tan ayrı olduğunu söylüyorlar. Eğer bu sahifeler Tevrat ise kitapların sayısı beştir. Eğer değilse altıdır. Fakat buna rağmen Allah'ın peygamberlere indirdiği bütün kitaplara iman ederiz. Onu bilmesek bile icmalen/topluca iman ederiz.

Rasûllerine İman

Yani Allah'ın rasûllerine inanmaktır. Onlar Allah'ın kendilerine şeriatlar indirdiği ve bu şeriatları tebliğ etmelerini emrettiği kimselerdir. Bunların ilki Nuh, sonuncusu Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

İlk rasûlün Nuh olduğunun delili Allah'ın şu ayetidir:

“Muhakkak Biz, Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik.” (Nisa, 163)

Bu bir peygamberlik vahyidir. Başka bir ayette şöyle buyrulur:

“Andolsun Biz, Nuh'u ve İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik. Her ikisinin soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitap verdik.” (Hadid, 26)

Yani Nuh'un ve İbrahim'in soyundan gelenlere bunu verdik. Nuh'tan önce gelenler onun soyundan sayılmaz. Şu ayet de bunu ifade etmektedir:

“Daha önce de Nuh kavmini helâk etmiştik. Çünkü onlar yoldan çıkmış fâsık bir kavimdiler.” (Zariyat, 46)

Biz deriz ki: Ayetteki (من قبل) / “daha önce” lafzı, geçmişe delalet eder.

Şu halde Nuh’un ilk rasûl olduğuna dair Kur’an’da üç tane delil vardır.

Bu konu sünnette, şefaât hadisinde geçmektedir: “Mahşer yerinde toplananlar Nuh’a diyecekler ki: Sen Allah’ın yeryüzü halkına gönderdiği ilk Rasûlsün...”³³ Bu çok açıktır.

Âdem aleyhisselam nebidir, rasûl değildir.

İdris’e gelince, birçok tarihçi (veya çoğu tarihçi) ve bazı müfessirler, onun Nuh’tan önce geldiği ve Nuh’un dedelerinden olduğu görüşündedirler. Fakat bu görüş zayıftır. Kur’an ve sünnet, bu görüşü reddeder. Doğru olan, bizim zikrettiğimiz görüştür.

Rasûllerin sonuncusu Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’dir. Çünkü Allah Teala onun hakkında, “**Fakat o, Allah’ın Rasûlü ve nebilerin sonuncusudur.**” (Ahzab, 40) buyurmuştur. Rasûllerin sonuncusu demmiştir. Çünkü nübüvvet sona erince risalet haydi haydi sona erer.

Soru: “İsa aleyhisselam ahir zamanda yeryüzüne inecek.”³⁴ O bir rasûldür.” (O halde bu nasıl olur?)

³³ Buhari, (7440); Müslim (194).

³⁴ Bunu İmam Ahmed (2921) de İbn Abbas radiyallahu anh’tan, “O, kıyamet saatinin alametidir.” ayetinin tefsirinde rivayet etmiştir. İbn Abbas diyor ki: Bu alamet, İsa aleyhisselam’ın kıyamet gününden önce çıkmasıdır. Ahmed Şakir, bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Ebu Hureyre radiyallahu anh’tan rivayet edilen bir hadiste ise Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Canım elinde olan Allah’a yemin olsun, Meryem oğlu’nun adil bir hakem olarak aranızda inmesi çok yakındır.” Bunu Buhari (2222) ve Müslim (155) de tahrir etmiştir. İbn Kesir, “Kitap ehlinde hiçbir kimse yoktur ki, ölmeden önce ona (İsa’ya) iman etmiş olmasın. Kıyamet gününde o, onlara şahitlik edecektir.” (Nisa, 159) ayetini tefsir ederken Meryem oğlu İsa aleyhisselam’ın gökten yeryüzüne inmesi hakkındaki hadisleri zikretmiştir.

Cevap: O yeni bir şeriatla inmeyecek. O sadece Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şeriatıyla hükmedecek.

Bir kimse, “Bu ümmetin, peygamberinden sonra en hayırlısının Ebu Bekir olduğunda ittifak edildiğini, İsa *aleyhisselam*'ın da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şeriatıyla hükmedeceği için onun tâbilerinden olacağını, hal böyle olunca da ‘Bu ümmetin, peygamberinden sonra en hayırlısı Ebu Bekir’dir.’ dememizin nasıl sahîh olacağını” sorduğu zaman buna üç şekilde cevap verilir:

Birincisi: İsa *aleyhisselam* ulu'l-azm peygamberlerden biridir. Onunla bu ümmetin bir ferdi arasında mukayese yapmak akla gelmez. Hal böyle olunca “Hangisi üstündür?” diye bir soru nasıl sorulur? Dolayısıyla böyle bir soru temelden düşer. Çünkü bu, aşırı gitmektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dediği gibi, aşırı gidenler helak olmuşlardır.³⁵

İkincisi: Ebu Bekir, İsa'nın dışında, bu ümmetin en hayırlısıdır.

Üçüncüsü: Biz deriz ki: İsa *aleyhisselam* bu ümmetten değildir. Onun bu ümmetten olduğunu söylememiz doğru değildir. Çünkü o daha önce gelip geçmiştir. Fakat indiği zaman onun tabilerinden olacaktır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şeriatı kıyamete kadar bakidir.

Soru: “O, domuzu öldürecek, haçı kıracak ve sadece İslam'ı kabul edecek. Hâlbuki İslam ehl-i kitabın cizye vermesini (ve böylece kendi dininde kalmasını) kabul eder. Hal böyle olunca onun İslam'a uyduğu nasıl söylenebilir?”

Cevap: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bunu haber vermesi, ikrar etmesi demektir. Böylece bu da onun şeriatından olur ve önceki hükmü nesheder.

³⁵ Müslim (2670). İbn Mesud *radıyallahu anh*'tan tahrir etmiştir.

Öldükten Sonra Dirilmeye İman

(الْبَعْثُ) / “Ba’s,” “çıkarmak” demektir. Yani insanları öldükten sonra kabirlerinden çıkarmaya (الْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ) denir. Bu, ehl-i sünnet ve’l-cemaatin itikad esaslarındandır.

Bu, Kitap, sünnet ve müslümanların, hatta yahudilerin ve hristiyanların da icmaı ile sabittir. Çünkü onlar da öldükten sonra insanların diriltilecekleri ve iyilik ve kötülüklerinin karşılığını görecekları bir günün varlığını kabul ederler.

* Kur’an’da Allah Teala şöyle buyuruyor: **“İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir.”** (Teğabun, 7); **“Sonra siz, bunun arkasından mutlaka öleceksiniz. Sonra da siz, şüphesiz, kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.”** (Müminun, 15-16)

* Sünnette ise Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’den gelen bu konudaki hadisler tevatür derecesine ulaşmıştır.

* Müslümanlar da bu konuya; insanların kıyamet günü diriltilecekleri, Rableriyle buluşacakları ve amellerinin karşılığıyla cezalandırılacakları konusuna kesin olarak icma etmişlerdir.

“Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.” (Zilzal, 7-8); **“Ey insan! Kuşkusuz sen, Rabbine doğru çaba üstüne çaba sarf etmekte sin, nihayet O’na varacaksın.”** (İnşikak, 6)

Bu buluşmayı iyi düşün. Ta ki kıyamet günü elinde salih bir amel olmadığı halde O’nun huzuruna varmaktan korkarak bunun için çalışsın. Nakil günü için ne yaptığına iyi bak. Buluşma günü için ne yaptın? İnsanların çoğu bugün dünya için ne yaptığına bakıyor. Hâlbuki onlar kendisi için çalıştıkları bu dünyaya yetişip yetişemeyeceklerini bilmiyorlar. İnsan yarın veya ertesi gün yapacağı dünyevî bir iş için plan yapabilir, fakat yarına ve yarından sonrasına yetişemez. Ortada -ölüm

gibi- kesin olan bir şey var, fakat insanlar bundan habersiz gibidirler. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Fakat onların kalpleri bu konuda bir dalgınlık içindedir.”** (Müminun, 63) Dünya amelleri hakkında şöyle buyurur: **“Ve onların bundan başka birtakım işleri vardır ki, hep onlar için çalışırlar.”** (Müminun, 63) Allah Teala ayette bunu, sebat ve devamlılığı ifade eden isim cümlesiyle ifade etmiştir. **“Andolsun sen bundan gafletteydin.”** (Kaf, 22) Yani kıyamet gününden gafletteydin. **“Şimdi senden gaflet perdesini kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir, der.”** (Kaf, 22)

Bütün semavî dinlerin ve mensuplarının üzerinde ittifak ettikleri yeniden diriliş, imanın altı rüknünden biridir. Bu, Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin itikâdlarındandır. İslam milletine mensup hiç kimse bunu inkâr etmez.

Hayıyla ve Şerriyle Kadere İman

İmanın altıncı rüknüdür.

“Kader;” Allah’ın eşyayı takdir etmesidir/belirlemesidir.

Allah Teala her şeyin kaderini, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene önce belirlemiştir.³⁶ Nitekim şöyle buyurmuştur: **“Bilmez misin ki, Allah, gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir. Şüphesiz bunlar bir Kitab’tadır. Hiç şüphe yok ki bunlar Allah’a pek kolaydır.”** (Hac, 70)

“Hayı ve şerriyle:” Kaderin hayır ile vasıflandırılması (iyi kader ni-telemesi) bellidir. Şer ile vasıflandırılması (kötü kader denmesi), bununla Allah’ın fiili olan kaderin kötülüğü değil, takdir edilen şeyin kötülüğü kastedilmiştir. Çünkü Allah’ın fiilinde bir kötülük yoktur. Onun bütün fiilleri hayır ve hikmettir. Fakat şer onun mefullerinde ve O’nun takdir ettiği şeylerdedir. Burada mefule (yapılana) ve takdir edilen şeye naza-

³⁶ Müslim (2653), Abdullah İbn Amr’dan şöyle rivayet etmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediğini duydum: “Allah Teala, yaratılanların kaderini gökler ve yer yaratılmadan elli bin sene önce yazmıştır.” ve “Arşı da su üzerindeydi.” demiştir.

ran bir şer vardır. Fiile nazaran bir şer yoktur. Bu sebeple Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bir duasında “Şer Sana ait değildir.” demiştir.³⁷

Mesela takdir edilenlerin içinde şerri buluruz. Onların içinde yılanlar, akrepler, yırtıcı hayvanlar, hastalıklar, fakirlik, kuraklık vb. şeyler vardır. Bunların hepsi insana nispetle şerdir. Çünkü insana uygun değildir. Yine onların içinde masiyetler, günahlar, küfür, fasıklık, cinayet vb. şeyler vardır. Bunların hepsi şerdir. Fakat Allah’a nispet edilmeleri yönünden bunlar hayırdır. Çünkü Allah Teala bunları çok derin ve büyük bir hikmet sebebiyle takdir etmiştir. Bunu bilen bilir, bilmeyen de bilmez.

Buna göre kaderin nitelendirildiği şerrin, Allah’ın bir takdiri ve fiili olan kadere nazaran değil, sadece takdir edilen ve yapılan şeylere nazaran şer olduğunu bilmemiz gerekir.

Sonra yine bilinmelidir ki şer olan bu meful, kendi içinde şerdir. Fakat bir başka yönden hayırdır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“İnsanların kendi elleriyle yaptıkları şeyler yüzünden karada ve denizde bozulma oldu. Vazgeçsinler diye Allah işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”** (Rum, 41) Sonuç iyidir/iyiliktir. Buna göre takdir edilen şeydeki şer izafidir/görecelidir. Yani gerçek şer değildir. Çünkü bunun neticesi hayır olacaktır.

Mesela zina haddini düşünelim. Zina eden kişiye, evli değilse yüz değnek vurulur ve bir yıl sürgüne gönderilir. Şüphesiz bu, onun açısından bir şerdir. Çünkü onun hoşlanmadığı bir cezadır. Ancak başka açıdan da hayırdır. Zira bu ceza onun için kefarettir olur. Bir suçun cezasını dünyada çekmek, ahirette çekmekten daha hayırlıdır. Bu cezanın hayırlarından biri de başkası için caydırıcı olması ve başkasına gözdağı vermesidir. Çünkü bir başkası zina etmeyi düşünürse ve bu kimseye verilen cezanın zina ettiği zaman kendisine de verileceğini bilirse bun-

³⁷ Ali İbn Talib radiyallahu anh’ın rivayet ettiği bir hadisin bir kısmıdır. Müslim (771).

dan vazgeçer. Belki zina eden kişi de, bu cezaya sebep olan böyle bir ameli bir daha asla işlemeyecektir.

Kevnî kaderî şeylere nispetle burada takdir edilen şey olması itibarıyla şer olur. Mesela hastalık, insan hastalandığı zaman şüphesiz bu, kendisine nispetle bir şerdir. Fakat bu hastalıkta kendisi için gerçekte bir hayır vardır. Bu hastalığın hayrı, günahlara kefaret olmasıdır. İnsanın bir mani sebebiyle tevbe ve istiğfarın bile kefaret olamayacağı günahları olabilir. Mesela Allah'a karşı niyetindeki samimiyetsizlik sebebiyle tevbe ve istiğfar kefaret olmayabilir. Sonra bu hastalıklar ve cezalar gelir, neticede bu, günahların kefareti olur.

Hastalığın sebep olacağı hayırlardan biri de Allah'ın verdiği sağlık nimetinin kıymetini, ancak hastalandığı zaman bilmesidir. Biz şu anda sağlıklı insanlarız ve sağlığın kıymetini bilmiyoruz. Fakat hastalık geldiği zaman sağlığın kıymetini öğreniriz. Sağlık, sağlıklı kimselerin başında bir taç gibidir. Bunun değerini ancak hastalar bilirler. Bu da hayırdır. Bu hayır, senin, nimetin kadrini bilmendir.

Hastalığın hayırlarından biri de bu hastalık esnasında bazen vücuttaki mikropları öldürecek şeylerin olmasıdır. Bunları ancak hastalık öldürebilir. Doktorlar derler ki, hasta farkında olmaksızın belli bazı hastalıklar vücuttaki bu mikropları öldürür.

Özet olarak deriz ki:

1- Kaderin nitelendirildiği şer, Allah'ın takdir ettiği şeye nispetle şerdir. Allah'ın takdiri ise bütünüyle hayırdır. Delili, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir duasında “*Şer Sana ait değildir.*” demesidir.

2- Takdir edilen şeylerdeki şer de sırf şer değildir. Bilakis bu şer bazen hayırlı sonuçlar doğurabilir. Ve şer, o kişiye nispetle izafî bir durum olabilir.

Kadere iman budur. *Allah rahmet eylesin* müellif, Ehl-i sünnete göre kaderin derecelerini ileride daha geniş bir şekilde açıklayacaktır.

ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARINA İMAN

وَمِنَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ: الْإِيمَانُ بِمَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ، وَبِمَا وَصَفَهُ بِهِ رَسُولُهُ
مُحَمَّدٌ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Allah Teala, kendi Kitabında kendini nasıl vasfetmişse ve Rasûlü Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem de O'nu nasıl vasfetmişse o şekilde iman etmek de Allah'a imanın kapsamı içindedir.

(وَمِنَ الْإِيمَانِ) / "İmanın kapsamı içindedir." Buradaki (مِنْ) teb'îz içindir. Çünkü Allah'a imanın dört şeyi ihtiva ettiğini söylemiştik: Allah'ın varlığına, rubûbiyyetinde birliğine, ulûhiyyetinde birliğine ve isimlerinde ve sıfatlarında birliğine inanmak. Yani Allah'a imanın bir bölümü de O'na, kendisini nasıl vafediyorsa o şekilde inanmaktır.

Müellifin, "Allah Teala, kendi Kitabında kendini nasıl vasfetmişse" sözüne gelince: "Kendini nasıl isimlendirmişse" denilmesi gerekirdi. Fakat müellif, sadece sıfatı zikretmiştir. Bunun sebebi, ya ismin mutlaka sıfatı da ihtiva etmiş olmasıdır ya da isimlerdeki ihtilafın zayıf bir ihtilaf olmasıdır. Çünkü isimleri, sadece aşırı Cehmiler ve aşırı Mutezile inkâr etti. Mutezile, isimleri kabul etti. Eşarîler ve Matürüdîler isimleri kabul ederler, fakat sıfatların çoğunda Ehl-i sünnete muhalefet ederler.

Müellifin niçin sadece "Allah'ın kendini vasıflandırdığı şey" dediği üzerinde duracağız.

Biz deriz ki: Bunun sebebi; ya her ismin sıfatı da ihtiva etmesi ya da kendini İslâm'a nispet edenler arasında isimlerdeki ihtilafın daha az olmasıdır.

"Kendi Kitabında," yani Kur'an'da... Allah Teala, onu "Kitab" diye isimlendirdi. Çünkü Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Şerefli ve sadık yazıcı meleklerin ellerindeki sahifelerde yazılıdır. Ve yine insanların yazdıkları mushaflarda yazılıdır. O, mektup (yazılan şey) manasına gelen kitaptır. Allah Teala onu kendine izafe etmiştir. Çünkü o, Allah'ın kelimidir. Bu Kur'an, Allah'ın gerçekten konuştuğu bir Allah kelamıdır. Her harfi Allah'tandır. Çünkü onu Allah konuşmuştur. Bu cümlede üzerinde durulması gereken konular vardır.

Birinci konu: "Allah Teala, kendi Kitabında kendini nasıl nitelendirmişse o şekilde iman etmek de imanın kapsamı içindedir."

Bunun açıklaması şudur: Yukarıda da geçtiği gibi Allah'a iman, O'nun isimlerine ve sıfatlarına imanı da ihtiva eder. Çünkü Allah'ın zatı, isimlerle isimlendirilmiş ve sıfatlarla da sıfatlandırılmıştır. Sıfatlardan yoksun bir zatın varlığı imkânsızdır. Sıfatlardan soyutlanmış bir zatın varlığı hiçbir zaman mümkün değildir. Zihin burada sıfatlardan soyutlanmış zatı, bir faraziye olarak düşünebilir, fakat bu faraziye gerçeğe uygun değildir. Yani varsayılan şey, müşahede edilen şey gibi değildir. Çünkü hariçte -yani müşahede edilen gerçeklerin içinde- sıfatları olmayan bir zat asla mevcut değildir.

Mesela zihin, bin tane gözü olan, her gözünde bin tane siyah ve bin tane beyaz olan ve bin tane ayağı olan ve her ayağında bin tane parmağı, her parmağında bin tane tırnağı bulunan ve milyonlarca saç ve her saçında milyonlarca saç bulunan bir şeyi düşünebilir. Gerçekte olmasa bile zihin bunu bir faraziye olarak düşünebilir. Fakat gerçek olan bir şeyin sıfatsız olarak bulunması mümkün değildir.

Bu sebeple Allah'ın sıfatlarına iman da Allah'a imanın kapsamı içindedir. Allah'ın sıfatlarından, sadece varlığı zorunlu olan varlık sıfatı

olsaydı ki, insanların tümü bu konuda ittifak halindedir. O halde bu zorunlu varlığın sıfatlarının olması kaçınılmazdır. Bunda insanların ittifakı vardır. Var olunca da sıfatının olması kaçınılmazdır.

İkinci konu: Allah'ın sıfatları gaybî şeylerdendir. İnsanın gaybî şeylere nasların dışında başka şeylere müracaat etmeksizin -naslarda- haber verildiği gibi inanması gerekir.

İmam Ahmed dedi ki: "Allah, ancak kendini vasıflandırdığı şeylerle veya Peygamberinin O'nu vasıflandırdığı şeylerle vasıflandırılır. Kur'an ve sünnetin dışına çıkılmaz."³⁸ Yani biz, Allah'ı, ancak O'nun kendi Kitabında veya Peygamberinin lisanıyla zatını vasıflandırdığı şeylerle vasıflandırırız. Nakil ve akıl bunun delilidir.

Kur'an'da Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **"De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."** (A'raf, 33) Allah Teala'yı, kendi zatını vasfetmediği sıfatlarla vasfettiğin zaman O'nun hakkında bilmediği şeyleri söylemiş olursun. Bu ise Kur'an'ın nassı ile haram kılınmıştır.

Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **"Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur."** (İsra, 36)

Allah'ı, O'nun zatını vasfetmediği şeylerle vasfettiğin zaman hakkında bilgimiz bulunmayan şeyin ardına düşmüş ve Allah'ın nehyettiği şeyin içine düşmüş oluruz.

Aklî delile gelince, Allah'ın sıfatları gaybî şeylerdendir. Gaybî konuları aklımızla idrak etmemiz mümkün değildir. O zaman Allah'ı kendisinin vasfetmediği şeylerle vasfetmemiz ve onun sıfatlarına bizim keyfiyet vermemiz mümkün değildir. Çünkü bu imkânsızdır.

³⁸ Bkz: Mecmûu Fetava Şeyhulislam, 5/26.

Şu anda biz, Allah Teala'nın "cennet nimeti" diye vafsettiği şeyleri, yaratılmış olmasına rağmen gerçek mahiyetiyle kavrayamayız. Cennette meyveler, hurmalar, tahtlar, kadehler ve huriler vardır. Bunların gerçek mahiyetlerini kavrayamayız. "Bunların sıfatlarını anlat." denilse anlatamayız. Çünkü Allah Teala şöyle buyuruyor: **"Yaptıkları amellerin karşılığında onları (cennette) hangi mutlulukların beklediğini kimse bilmez!"** (Secde, 17) Kudsî bir hadiste Allah Teala şöyle buyuruyor: *"Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin hatırına gelmedik şeyleri hazırladım."*³⁹

Manası malum, fakat hakikati bilinmeyen bir varlıkta durum bu olunca Yaratana ilgili sıfatların hakikati nasıl bilinebilir?!

Başka bir örnek: İnsanda ruh vardır. İnsan ancak bu ruhla yaşar. Bedeninde ruh olmasaydı yaşayamazdı. Ruh vafıflandırmaya onun gücü yetmez. Eğer insana, "Sendeki bu ruh nedir? Senden çıkıp gitse cansız bir cüsse olacağın, sende kaldığı zaman ise akleden (anlayan ve kavrayan) bir insan olacağın şeyin mahiyeti nedir?" denseseydi, oturur, düşünür, fakat kendisine çok yakın olmasına, kendi içinde ve yanında olmasına rağmen hiçbir zaman onu vafsetmeye güç yetiremezdi. O bir gerçek olmasına rağmen onu kavramaktan acizdir. Yani o, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, *"Ruh kabzedildiği zaman göz ona bakarak takip eder."*⁴⁰ diye haber verdiği gibi, görülen bir şeydir. Yani insan kendi ruhunu, kabzedilmiş (kendisinden alınmış) bir halde görecektir. İnsan öldüğü zaman bu sebeple gözü açık kalır, kendisinden çıktığı halde onu müşahade eder/görür. Bu ruh (melekler tarafından) alınır, bir kefene konur ve Allah'a yükseltilir. Buna rağmen insan, ruhu vafsedemez. Hâlbuki ruh kendi içindedir. Hal böyle olunca Allah'ın, zatını vafsetmediği bir şeyle Rab Teala'yı nasıl vafsetsin!

³⁹ Buhari (3244); Müslim (2824). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

⁴⁰ Müslim (920). Ümmü Seleme *radiyallahu anha*'dan rivayet edilmiştir.

Şu halde Allah'ın sıfatlarının varlığını kabul etmek bir zorunluluktur.

Üçüncü konu: Allah Teala'yı, O'nun, kendi zatını vasıflandırmadığı şeylerle vasıflandıramayız.

Bunun da nakilden ve akıldan delili vardır.

Naklî delil olarak yukarıda iki ayet zikretmiştik.

Aklî delile gelince; bu, gaybî bir konudur. Bunun akılla kavranması mümkün değildir, diyerek bunun için iki tane de örnek verdik.

Dördüncü Konu: Kitap'ta ve sünnette gelen nasları zahirî manaları üzere almamız/anlamamız, onun dışına çıkmamamız gerekir.

Buna bir örnek: Allah Teala, zatını gözü olmakla vasıflandırdığı zaman biz, "Gözle kastedilen görmektir, yoksa gerçekten göz değildir." diyebilir miyiz? Eğer bunu dersek Allah'ı, kendisinin vasıflandırdığı şeyle vasıflandırmış olmayız.

Allah Teala, kendi zatını "**O'nun iki eli açıktır.**" (Maide, 64) diyerek iki eli olmakla vasıflandırdığı zaman eğer biz, "O'nun gerçekte iki eli yoktur, bilakis el ile kastedilen, O'nun kullarına nimetlerini bolca vermesidir." dersek Allah'ı, kendisinin vasıflandırmış olduğu şeyle vasıflandırmış olur muyuz? Hayır!

Beşinci konu: Müellifin sözlerinin genel oluşu, Allah'ın kendi kendini vasıflandırdığı bütün zatî, manevî ve haberî sıfatları da, fiilî sıfatları da kapsar.

Zatî sıfatlar, Allah'ın ezeli ve ebedî olarak vasıflandırılmış ve vasıflandırılacak olan sıfatlarıdır. Bunlar iki çeşittir: Manevî, haberî.

Manevî sıfatlar: Hayat, ilim, kudret, hikmet ve benzeri sıfatlardır. Bunlar örnektir, yoksa bunlardan ibaret değildir.

Haberî sıfatlar ise mesela iki el, yüz, iki göz ve O'nun isimlendirdiği benzeri sıfatlardır. Bu sıfatlar bizlerde bir cüz ve bir kısım ifade eder.

Allah Teala'nın ezelden beri iki eli, yüzü ve iki gözü vardır. Bunların hiçbirisi O'nda sonradan olmuş değildir. Ebedî olarak da O'nda olacaktır/O'ndan hiç ayrılmayacaktır. Nitekim Allah Teala, ezelî ve ebedî olarak Hayy'dir/diridir, ezelî ve ebedî olarak Alîmdir/ilim sahibidir, ezelî ve ebedî olarak Kadir'dir/güç kuvvet sahibidir. O'nun hayatı/canlılığı yenilenen bir hayat değildir, kudreti yenilenen bir kudret değildir ve işitmesi yenilenen bir işitme değildir. Bilakis O, ezelî ve ebedî olarak bu sıfatların sahibidir. İşitilenin yenilenmesi, işitmenin yenilenmesini gerektirmez. Ben mesela şu anda bir ezan sesini işittiğim zaman bu, ezan sesinin işitilmesi esnasında bende yeni bir işitmenin meydana gelmesi anlamına gelmez. Bilakis bu işitme özelliği, Allah bu özelliği bende yarattığı andan beri vardır. Fakat işitilen şey yenilenir. Bunun sıfatta bir etkisi yoktur.

Allah kendilerine rahmet eylesin âlimler bu tür sıfatları “zatî sıfatlar” diye isimlendirdiler. Çünkü bu sıfatların, zata bağlı/zattan ayrılmayan sıfatlar olduğunu söylediler.

Fiilî sıfatlara gelince; bunlar, Allah'ın dilemesiyle ilgili sıfatlardır ve iki çeşittir:

Sebebi bilinen sıfatlar: Rıza gibi... Allah'ın rızasına sebep olacak bir şey bulunduğu zaman Allah razı olur. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Eğer nankörlük edip küfrederseniz (bilin ki) Allah'ın size bir ihtiyacı yoktur. Fakat O, kullarının nankörlük edip küfre sapmalarına razı olmaz. O sizin, nimetlere karşılık üzerinize düşeni yapmanıza (şükretmenize) razı olur.” (Zümer, 7)

Sebebi bilinmeyen sıfatlar: Gecenin son üçte biri kaldığı zaman dünya semasına inmesi gibi...

Bir de bakış açısına göre, bazı sıfatlar, hem zatî hem de fiilî sıfatlardır. Mesela kelam sıfatı, ayrı ayrı olarak fiilî bir sıfattır, fakat aslı itibarıyla zatî bir sıfattır. Çünkü Allah Teala, ezelî ve ebedî olarak mütekel-

limdir/kelam sahibidir. Fakat O, dilediği şeyle dilediği zaman konuşur. İnşallah bu konu kelam bahsinde gelecektir.

Allah onlara rahmet eylesin âlimler bu tür sıfatları “fiilî sıfatlar” diye isimlendirdiler. Çünkü bunlar Allah'ın bir fiilidir.

Kur'an'da bu sıfatların delilleri çoktur. Bazıları şunlardır: “Rabbim ve saf saf olup melekler geldiği zaman.” (Fecr, 22) “Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini mi bekliyorlar?” (Enam, 158) “Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular.” (Maide, 119) “Fakat Allah onların davranışlarını kerih gördüğü için, üzerlerine bir ağırlık vererek yerlerinde çakılıp kalmalarını sağladı.” (Tevbe, 46) “Allah'ın kendilerine gazap ettiği şeyleri dünyadayken nefislerinin kendileri için hazırlamış olması ne kötüdür! Hem de onlar azapta sürekli kalacaklardır.” (Maide, 80)

Allah için, bu sıfatların isbat edilmesinde hiçbir şekilde eksiklik yoktur. Bilakis O'nun dilediğini yapması, kemalini ve eksiksizliğini gösterir.

Bazı sapıklar topluluğu bu sıfatların varlığını kabul etmenin Allah için bir noksanlık olacağını söylerler. Bu sebeple bütün fiilî sıfatları inkâr ederler. Onlar derler ki: Allah gelmez, Allah razı olmaz, gazap etmez, kerih görmez, sevmez... Bunların hâdis (sonradan olma) olduklarını, hâdisin ancak hâdisi yapabileceğini iddia ederek hepsini inkâr ederler. Bu bâtıl bir iddiadır. Çünkü nassın karşısında yer almaktadır. Çünkü fiilin hâdis olması, fâilin de hâdis olmasını gerektirmez.

Altıncı konu: İsim ve sıfatlar konusunda aklın hiçbir rolü/ilgisi yoktur.

İsim ve sıfatların kabulü veya reddi, duyuma/nakle dayanır. Akıllarımız Allah hakkında asla hüküm veremez. O halde iş dönüp dolaşır duyuma/nakle dayanır. Sıfatların kabulü veya reddini akla dayandıran ehl-i ta'til'den Eş'ariyye, Mutezile ve diğerleri farklı görüştedir-

ler. Bunlar dediler ki: "Allah Teâlâ kendisi için isbat etmiş olsun veya isbat etmiş olmasın, sadece aklın gerekli kıldığı şeyleri kabul ederiz, aklın varlığını reddettiği şeyleri de -Allah isbat etse bile- reddederiz!" Aklın, varlığını veya yokluğunu gerekli görmediği şeyleri ise onların çoğu reddetmişlerdir. Onlar şöyle demişlerdir: "Aklın delaleti olumlu/ gerektirici bir delalettir. Eğer akıl bir sıfatı gerekli görüyorsa biz o sıfatı kabul ederiz, gerekli görmüyorsa reddederiz!" Bazıları da bu konuda tevakkuf ederler. Sıfatları akıl kabul etmediği için kabul etmezler, akıl nefyetmediği için de inkâr etmezler ve "Biz tevakkuf ederiz." derler. Çünkü aklın delaleti onların nazarında olumsuz bir delalettir. Gerektirmediği zaman tevakkuf eder ve nefyetmezler!

Böylece onlar Allah hakkında vacip veya mümteni (imkânsız) şeylerde akli hakem kılmış oldular.

Bu anlayışın bir sonucu olarak; Kitap ve sünnette olmasa bile Allah, aklın, vasfını gerektirdiği şeylerle vasıflandırılır; Kitap ve sünnette olsa bile aklın, Allah'tan nefyini gerektirdiği şeyler de nefyedilir.

Bu sebeple onlar derler ki: "Allah'ın gözü yoktur, yüzü yoktur, eli yoktur, Allah arşa istiva etmemiştir, dünya semasına inmemiştir..." Fakat onlar tahrif ederler ve yaptıkları tahrifi de "tevil" diye isimlendirirler. Eğer onlar bu sıfatların Kur'an'da varlığını bile bile inkâr etmiş olsalardı kâfir olurlardı. Fakat onlar bu sıfatları te'vil diye isimlendirdikleri bir inkârla inkâr ederler. Bize göre bu bir tahriftir.

Özetle akıl, Allah'ın isim ve sıfatları konusuna giremez.

Eğer şöyle diyecek olursan... "Bu görüş Kur'an'a aykındır. Çünkü Allah Teala, **"Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?"** (Maide, 50) İki şey arasında karşılaştırma yaparken başvurulacak merci akıldır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Ahirete iman etmeyenler için kötü sıfatlar var. En yüce sıfatlar ise, Allah'ındır."** (Nahl, 60) **"Hiç yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz?"** (Nahl, 17) Allah'ın kendisi için isbat ettiği/varlı-

ğından haberdar ettiği ve sahte ilahlardan nefyettiği şeyleri akla havale eden buna benzer birçok ayet vardır.” dersin biz de şöyle cevap veririz: Akıl, Allah için vacip olan şeyleri ve mümteni olan şeyleri icmâlî olarak bilir, tafsilî olarak bilemez. Mesela akıl, Rab Teala'nın kemal sıfatlara sahip olması gerektiğini bilir, fakat bu, aklın her sıfatı isbat edeceği veya nefyedeceği anlamına gelmez. Fakat o, genel olarak isbat eder veya genel olarak nefyeder; Allah'ın kemal sıfatlarla muttasıl ve noksan sıfatlardan münezze olmasını gerektiğini bilir.

Mesela akıl Allah'ın Semî' (işiten) ve Basîr (gören) olması gerektiğini bilir. İbrahim *aleyhisselam*, babasına, **“Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan varlıklara niçin taparsın?!”** (Meryem, 42) demiştir.

Allah'ın yaratıcı olması gerektiğini bilir. Çünkü Allah Teala, **“Hiç yaratan (Allah), yaratmayan gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz?”** (Nahl, 17) **“Onların Allah'ı bırakıp da O'nun dışındaki taptıkları/yakarıp dua ettikleri şeyler hiçbir şeyi yaratamazlar, çünkü kendileri yaratılıyorlar.”** (Nahl, 20) buyurmuştur.

Akıl bunu idrak eder. Akıl, Allah Teala'nın yokken sonradan var olmasının imkânsız olduğunu bilir: **“Onların Allah'ı bırakıp da O'nun dışındaki taptıkları/yakarıp dua ettikleri şeyler hiçbir şeyi yaratamazlar, çünkü kendileri yaratılıyorlar.”** (Nahl, 20) O halde yaratıcının sonradan olması imkânsızdır.

Yine akıl, hiçbir noksanlık sıfatının Allah'ta bulunmayacağını da bilir. Çünkü Rab Teala'nın mükemmel ve eksiksiz olması gerekir. Acizliğin onda bulunamayacağını da bilir. Çünkü acizlik bir noksan sıfattır. Rabbin aciz olduğunu varsayarsak; kendisine isyan edildiğinde; aciz olanın isyan edeni cezalandırması nasıl mümkün olur?!

O halde akıl, Allah'ı acizlikle vasıflandırmanın, keza körlükle, sağırlıkla ve cehaletle de vasıflandırmanın mümkün olmadığını bilir. Biz

bunları böyle genel olarak biliriz, fakat ayrıntılı olarak bilmemiz mümkün değildir. Bu konuda nakle itimat ederiz.

Soru: Bizim için geçerli olan her kemal, Allah hakkında da bir kemal olur mu? Bizdeki her noksanlık Allah hakkında da bir noksanlık olur mu?

Cevap: Hayır. Çünkü kemal ve noksanlık hakkındaki ölçüde yaratıcı ile yaratılan arasındaki açık fark sebebiyle insana izafe edilen şeyler dikkate alınmaz. Fakat bir sıfat, sıfat olduğu için dikkate alınır. Buna göre Allah bütün kemal sıfatların sahibidir.

Yemek ve içmek, yaratıcı için bir eksikliktir. Çünkü yemenin ve içmenin sebebi ihtiyaçtır. Allah Teala hiçbir şeye muhtaç değildir. Bunlar yaratılana nispetle bir kemaldır. Bu sebeple insanın, yiyemez olduğu zaman bir hastalıkla veya benzeri bir şeyle malul olması kaçınılmaz olur. Bu ise bir noksanlıktır.

Uyku, yaratıcı için bir eksikliktir. Yaratılan için bir kemaldır. Aradaki fark açıktır.

Tekebbür, yaratana nispetle kemal, yaratılana nispetle bir eksikliktir. Çünkü yücelik ve büyüklük ancak tekebbürle tamam olur. Ta ki hâkimiyet tam olsun ve kimse O'nunla rekabet edemesin. Bu sebeple Allah Teala, büyüklük ve azamette kendisiyle rekabet eden tehdit etmiş ve (bir kudsî hadiste) şöyle buyurmuştur: "*Kim izzet ve büyüklükte Benimle yarışırsa ona azap ederim.*"⁴¹

Önemli olan husus şudur: Kemal veya noksanlık, itibarî ve izafî olduğu zaman yaratılanlarda bulunan her kemal Yaratan için bir kemal olacak değildir ve yaratılanlarda bulunan her eksiklik de Yaratıcı için bir eksiklik olacak değildir.

⁴¹ Müslim (2620). Ebu Said el-Hudri ve Ebu Hureyre *radiyallahu anhumâ*'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "*İzzet ve şeref O'nun gömleği, kibriya kaftanıdır. Kim benimle yarışırsa ona azap ederim.*" Bunun bir benzerini İmam Ahmed Ebu Hureyre *radiyallahu anhu*'dan rivayet etmiştir. 2/414.

“Allah’ın kendini vafsettiği şey” başlığı altındaki bu altı konunun hepsi de önemlidir. Akide konusunun başında bunu arz ettik ki *inşallah* bundan sonra gelecek şeyler bunun üzerine bina edilecektir.

Müellifin “Rasûlü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* O’nu nasıl vasıflandırmışsa” sözü: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Rabbini vafsetmesi üç kısma ayrılır: Ya sözlü olarak vaffeder ya fiilî olarak vafeder ya da ikrarıyla vaffeder.

A- Sözlü olarak vafsetmesinin örnekleri çoktur. Mesela şöyle demiştir: “*Ey Rabbimiz! Ey gökteki Allah! Senin ismin çok mukaddestir. Gökte ve yerde Senin emrin geçerlidir.*” Yemin ederken şöyle demiştir: “*Kalpleri halden hale değiştirene yemin ederim ki hayır!*”⁴²

B- Fiilî olarak vafsetmesi kavli (sözlü) vafsetmesinden daha azdır. Mesela tebliğini ümmetinin ikrarına Allah’ı şahit göstermek için göğre işaret etmiştir. Bu olay Veda Haccı’nda Arafat’ta olmuştur. Orada insanlara hitap etmiş ve “*Dikkat edin, tebliğ ettim mi?*” diye insanlara üç defa sormuş, onlar üçünde de “evet” diye ikrar edince şahadet parmağını semaya kaldırıp, “*Ya Rabbi, şahit ol!*” demiştir.⁴³ Parmağını semaya kaldırması, fiilî olarak Allah’ı yükseklikle vasıflandırması demektir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir Cuma günü insanlara hitap ederken bir adam geldi ve “*Ey Allah’ın Rasûlü! Mallar telef oldu, geçim yolları kesildi; Allah’a dua et de bize bereketli yağmurlar versin.*” dedi. O da iki elini semaya kaldırarak dua etti.⁴⁴ Bu da fiilî olarak Allah’ı yükseklikle vasıflandırması demektir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Allah’ın sıfatlarından birini fiiliyle isbat ettiği birçok hadis vardır.

⁴² Hadisin tamamı ileride gelecek.

⁴³ Müslim (1218). Cabir İbn Abdillâh *radiyallahu anhumâ*’dan rivayet etmiştir.

⁴⁴ Buhari, 1013 ve 1014; Müslim, 897.

Bazen de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın sıfatlarından birinin sözlü olarak zikreder, sonra fiiliyle de teyid ederdi. “**Şüphesiz ki Allah her şeyi işiten ve görendir.**” (Nisa, 58) ayetini okuduğu zaman böyle yaptı. Başparmağını sağ kulağına, işaret parmağını gözüne koydu.⁴⁵ Bu, işitme ve görme sıfatlarını sözle ve fiille isbat etmek demektir.

C- İkrarıyla vasfetmesine gelince bu, öncekilere nispetle daha azdır. Mesela bir cariyeye, “*Allah nerede?*” diye sormuş, o “*Semada*” diye cevap verince onu ikrar etmiş, yani tasdik etmiş (ve cariyenin bu cevabından onun Müslüman olduğuna hükmederek sahibine), “*Onu azat et!*” demiştir.⁴⁶

Kendisine gelen yahudi bir hahamı ikrar etmesi de bunun bir örneğidir. Bu haham, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle demişti: “Biz Allah'ın gökleri bir parmak üzerinde, yerleri bir parmak üzerinde, toprağı bir parmak üzerinde tutacağını biliyoruz...” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu sözlerini tasdik ederek güldü.⁴⁷ Bu, onun bir ikrandır.

Soru: “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Rabbini vafsettiği şeye iman etmek niçin gereklidir? (Veya “Bunun delili nedir?”)”

⁴⁵ Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, 13/373'de şöyle dedi: “Bunu Ebu Davud, Müslim'in şartına uygun olarak Ebu Yunus ve Ebu Hureyre rivayetinden kuvvetli bir senedle tahrir etmiştir: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i bunu, yani “**Şüphesiz Allah emanetleri ehline vermenizi size emreder.... Şüphesiz ki Allah her şeyi işiten ve görendir.**” ayetini okuduğunu ve iki parmağını (kulağına ve gözüne) koyduğunu gördüm.” Ebu Yunus dedi ki: “Ebu Hureyre de başparmağını kulağına, işaret parmağını da gözüne koydu.” Elbani, *Sahihu Süneni Ebu Davud*, 4738'de hadisin “sahih” olduğunu söyledi.

⁴⁶ Bu cariyeye kıssasını Müslim (537), Muaviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî *radiyallahu anh'dan* rivayet etmiştir.

⁴⁷ Buhari (4811); Müslim (2786) (19). Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anh'dan* rivayet edilmiştir.

Cevap: Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **“Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a, ve daha önce indirdiği kitaba iman edin.”** (Nisa, 136) İçinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir tebliğci olduğunun zikredildiği her ayet, onun Allah'ın sıfatları hakkında verdiği haberlerin kabulünün vacipliğine delildir. Çünkü o bunları haber vermekte ve insanlara tebliğ etmektedir. Onun haber verdiği her şey Allah'tan bir tebliğdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* insanların içinde Allah'ı en iyi bilen kişidir. Allah'ın kullarına en iyi nasihat edendir. Söylediği şeylerde en doğru olandır ve en açık ifade edendir. Söylediği şeylerin kabulünü gerektirecek sıfatlardan dört tanesi kendisinde birleşmiştir: İlim, nasihat, doğruluk ve beyan. Bu sebeple onun Rabbinden haber verdiği her şeyi kabul etmemiz gerekir. Allah'a yemin olsun ki o, mantıkçıların ve felsefecilerin peşinden giden topluluktan daha açık, daha samimi ve daha bilgilidir. Buna rağmen o şöyle demektedir: **“(Allah'ım!) Seni tesbih ederim. Seni hakkıyla sena edemem. Sen, kendini sena ettiğin gibisin.”**⁴⁸

مِنْ غَيْرِ تَحْرِيفٍ وَلَا تَغْطِيلٍ، وَمِنْ غَيْرِ تَكْيِيفٍ وَلَا تَمَثِيلٍ

Bunlara tahrif, ta'til, tekyîf ve temsîl söz konusu olmaksızın (inanmak da Allah'a iman etmenin kapsamı içindedir).

Bu cümlede Allah'ın sıfatlarına Ehl-i sünnetin nasıl iman edeceği beyan edilmektedir. Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, sıfatlara şu dört vasıftan arındırılmış olarak iman eder: Tahrif, ta'til, tekyîf ve temsîl.

Tahrif, değiştirmek demektir. Ya lâfzî olur ya da manevî olur.

Genellikle lâfzî tahrif pek vuku bulmaz. Olduğu zaman da ancak bir cahilin ağzından olur. Lâfzî tahrif, yani şekli değiştirmek, mesela sen hiç kimsenin dal harfini fethalı telaffuz ederek “elhamdelillahi

⁴⁸ Müslim (486). Aişe *radiyallahu anha*'dan rivayet edilmiştir.

Rabbi'l-âlemîn" dediğini görmezsin. Genellikle bu tür yanlışlıkları cahiller yapar.

Manevî tahrif, yani manayı değiştirmek, insanların birçoğunun yaptığı tahrif şeklidir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaatin Allah'ın kendisini vasfettiği şeylere imanı, tahriften, yani lâfzî ve manevî tağyirden arındırılmış bir imandır.

Bu işi savunanlar mananın değiştirilmesini "te'vil" olarak isimlendirirler ve bu sözü kabul edilir hale sokmak için de kendilerine "ehl-i te'vil" derler. Çünkü nefisler te'vilden nefret etmezler ve onu kerih görmezler. Lakin onların yaptıkları şey gerçekte bir tahriftir. Çünkü bunun sahih bir delili yoktur. Ancak onlar tahrif diyemiyorlar. Eğer bunun tahrif olduğunu söyleseler kendi sözlerini reddettiklerini kendilerine ilan etmiş olurlar.

Bu sebeple müellif *rahimehullah*, te'vil değil de tahrif kelimesini kullandı. Hâlbuki bu konuda söz söyleyenlerin birçoğu Ehl-i sünnetin sıfatlarla ilgili itikadını tanımlarken te'vilin nefyi ibaresini kullanıp "te'vil olmaksızın" derler. Fakat müellifin (bunun yerine) **"tahrif olmaksızın" ifadesini kullanması şu dört sebepten dolayı daha uygundur.**

1- Bu, Kur'an'da geçen bir lafızdır. Allah Teala Kur'an'da şöyle buyuruyor: **"Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar."** (Nisa, 46) Kur'an'ın kullandığı bir tabir, diğerlerinden daha evladır. Çünkü manayı ifadeye daha uygundur.

2- Tahrif kelimesi, durumu en iyi ifade eden ve adalete en yakın kelimedir. Çünkü delilsiz te'vil yapan bir kimseyi te'vilci diye isimlendirmemiz adalet değildir. Bilakis adalet, onu hak ettiği şeyle vasıflandırmamızdır. O da ona "tahrifçi" denilmesidir.

3- Delilsiz te'vil bâtıldır. Ondan uzak durmak gerekir. Tahrif kelimesini kullanmak, nefret ettirmek açısından te'vil kelimesinden daha etkileyicidir. Çünkü tahrifi hiç kimse kabullenmez. Lakin te'vil yumuşak bir kelimedir, nefis kabul edebilir ve manasının açıklanmasını iste-

yebilir. Tahrife gelince, sadece "Bu bir tahriftir." dememiz bile insanların nefretine sebep olur. Hal böyle olunca selefin yoluna muhalefet edenler hakkında tahrif kelimesini kullanmak, te'vil kelimesini kullanmaktan daha evladır.

4- Te'villerin hepsi kötülenmiş değildir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Abdullah İbn Abbas için şöyle dua etmiştir: "Allah'im! Onu dinde kavrayışlı kıl ve ona te'vili öğret."⁴⁹ Allah Teala, Kur'an'da şöyle buyuruyor: **"Onun te'vilini ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir."** (Al-i İmran, 7) Allah Teala, onları, te'vili biliyorlar diye methetti.

Te'vilin hepsi kötülenmiş değildir. Çünkü te'vilin çeşitli anlamları vardır. "Tefsir" manasına gelir, "akıbet/sonuç" manasına gelir ve "lafzı zahirinden alıp başka yöne çekmek" anlamına gelir.

A) Te'vil, tefsir manasında kullanılır. Mesela müfessirlerin çoğu bir ayeti tefsir ettiğinde, "Allah Teala'nın bu sözünün te'vili şöyle şöyledir." derler, sonra manayı zikrederler; bunu te'vil diye isimlendirirler. Yani; kelimayı te'vil ettik, onu kastedilen anlamına gönderdik, demek isterler.

B) Te'vil, bir şeyin akıbeti anlamına gelir. Bu te'vil, bir talep konusunda varid olmuşsa; eğer talep bir emir ise te'vili/akıbeti onun yapılmasıdır, bir nehiy ise te'vili onun terk edilmesidir. Haberin te'vili/sonucu ve akıbeti ise onun vuku bulmasıdır/gerçekleşmesidir. Haberin te'viline örnek Allah'ın şu ayetidir: **"(Fakat onlar), Onun te'vilinden başka bir şey beklemiyorlar. Te'vili geldiği (haber verdiği şeyler ortaya çıktığı) gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler."** (Araf, 53) Yani onlar Kur'an'ın haber verdiği şeylerin akıbetinden/sonucundan (bu haberlerin gerçekleşmesinden) başka bir şeyi beklemiyorlar. Bu haber

⁴⁹ Ahmed, *Müsned*, 2396; el-Fesevi, *el-Marifetü ve't-Tarih*, 1/494. Ahmed Şakir, bunun sahih olduğunu söyledi. Buhari (75, 143) bunu, "Allah'im! Ona Kitabı öğret." lafzıyla rivayet etti.

verilen şey meydana geldiği gün, daha önceden onu unutmuş olanlar diyecekler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.

Ebeveyni ve kardeşleri kendisine kavuştukları için secdeye kapandıkları zaman Yusuf'un söylemiş olduğu şu söz de bu manaya gelir: **"İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın te'vilidir."** (Yusuf, 100) Yani rüyamın gerçek olmasıdır. Bunu onun önünde secdeye kapandıkları zaman söylemiştir.

Talepte te'vilin bir örneği Aişe *radiyallahu anha*'nın şu sözüdür: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, **"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde ve... Rabbini hamd ile tesbih et ve bağışlamasını dile!"** (Nasr, 1-3) ayeti indikten sonra rükuûnda ve secdesinde şu kelimeleri çokça söylerdi: **"Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Seni hamdinle tesbih ederim. Beni bağışla!"** Kur'an'ı böyle te'vil ederdi.⁵⁰ Yani bu ayetin emriyle amel ederdi.

C) Te'vil, lafzı zahirinden alıp başka yöne çekmek demektir. Te'vilin bu türü, övülen ve yerilen diye ikiye ayrılır. Eğer te'vil, bir delile dayanıyorsa övülendir; birinci kısmın, yani tefsirin kapsamına girer. Eğer bir delile dayanmıyorsa yerilendir; bu, te'vil değil, tahrif olur.

Tahrifçiler, Allah'ın sıfatları konusunda ikinci yolu izlemişlerdir.

Bunun örneği onların **"Rahman arşa istiva etti."** (Taha, 5) ayetine getirdikleri te'vildir. Ayetin lafzının zahirî anlamı "arşa yerleşti, üstüne çıktı" demektir. Bir kimse **"istiva etti"** demek "arşı istila etti" demektir dediği zaman biz deriz ki: Bu senin te'vilindir; çünkü sen lafzı zahirinden alıp başka bir manaya çektin. Fakat bu gerçekte bir tahriftir. Çünkü dayandığı bir delili yoktur. Bilakis delil bunun aksine delalet etmektedir. *İnşaallah* ileride bunun açıklaması gelecektir.

"Allah'ın emri geldi, sakın onu acele edip istemeyiniz." (Nahl, 1) ayetine gelince buna "Allah'ın emri gelecek" diye mana vermek

⁵⁰ Buhari (4967, 4968). Müslim (484). Aişe *radiyallahu anha*'dan rivayet edilmiştir.

lafzın zahirine aykındır. Lakin delili vardır. Delili, ayetteki “Sakin onu acele edip istemeyiniz.” ifadeleridir.

“Kur’an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın!” (Nahl, 98) Bunun anlamı “Kur’an okumak istediğin zaman” demektir, yoksa “Okumayı tamamladığın zaman ‘Euzibillahi...’ de!” değildir. Çünkü sünnetten biliyoruz ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Kur’an okumak istediği zaman kovulmuş şeytandan Allah’a sığınır. ⁵¹ Kıraati tamamladığı zaman değil. Bu te’vil sahihtir.

Enes İbn Malik’in şu sözü de böyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* helaya girdiği zaman, “Erkek ve dişi şeytanlardan Allah’a sığınırım.” derdi. ⁵² “Girdiği zaman” demek, “girmek istediği zaman” demektir. Çünkü bu mekânlar Allah’ı zikretmeye uygun değildir. Bu sebeple biz “girdiği zaman” sözünü girmek istediği zaman diye yorumladık. Delilin işaret ettiği bu te’vil sahihtir. Bu, tefsirden başka bir şey değildir.

Bu sebeple deriz ki: Sahih bir delile dayanmayan te’vile tahrif denmesi daha uygundur. Çünkü Kur’an bu ifadeyi kullanmıştır. Çünkü tahrifçinin izlediği yola daha uygundur. Çünkü selefın yoluna aykırı olan bu yoldan insanları daha kolay uzaklaştırır. Çünkü te’vilin aksine bütün tahrifler kötülenmiştir. Hâlbuki te’villerin kötüleneni de vardır, övüleni de. Demek ki bu dört sebepten dolayı Allah’ın sıfatlarını çarpıtmayı tahrif kelimesiyle tanımlamak, te’vil kelimesiyle tanımlamaktan daha evladır.

“Ta’tıl olmaksızın;” Ta’tıl, “tahliye” ve “terk” manasına gelir. Mesela ayette. “Terk edilmiş/kullanılmaz hale gelmiş kuyular” anlamında (وَبَرِّ مَعْطَلَةً) (Hac, 45) denilir.

⁵¹ *ed-Dürrü’l-Mensûr*’da ifade edildiğine göre bunu İbn Ebi Şeybe ve Beyhaki, *Sünen*’lerinde Cübeyr İbn Mut’ım’dan şöyle rivayet etmiştir: “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaza girdiği zaman tekbir alır ve kovulmuş şeytandan Allah’a sığınır.”

⁵² Buhari (142); Müslim (375). Enes *radıyallahu anhu*’tan rivayet edilmiştir.

Ta'tîl ile kastedilen, Allah'ın kendisi için isbat ettiği isimleri ve sıfatları inkâr etmektir. İster tamamını, ister bir kısmını inkâr etsin, ister tahrif ederek, isterse kasten/bilerek inkâr etsin, bunların hepsi ta'tîl diye isimlendirilir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Allah'ın isimlerinden hiçbir ismi veya Allah'ın sıfatlarından hiçbir sıfatı ta'tîl etmez/inkâr etmez, bilakis onları tam olarak kabul eder.

Soru: Ta'tîl ile tahrif arasındaki fark nedir?

Cevap: Tahrif, delili tahrif etmekle, ta'tîl ise medlulü (delalet edilen şeyi) inkar etmekle olur. Mesela **"Bilakis O'nun iki eli açıktır."** (Maidede, 64) ayetini, "bilakis O'nun iki kuvveti" diye manalandıran kişi delili tahrif etmiş ve murad edilen sahih manayı ta'tîl etmiş/terk etmiş olur. Çünkü burada kastedilen, gerçek manada eldir. O kişi ise kastedilen manayı ta'tîl etmiş ve kastedilmeyen manayı onun yerine koymuştur. **"Bilakis O'nun iki eli açıktır."** ayetinin ne anlama geldiğini bilmiyorum, işi Allah'a havale ediyorum; ne hakiki manada eli, ne de manası tahrif edilen/değiştirilen eli kabul ediyorum." diyen kişi ise tahrifçi değil muattil'dir. Çünkü lafzın manasını tahrif etmemiş, onu kastedilen mananın dışında da tefsir etmemiştir, fakat kastedilen manayı terk etmiş/ta'tîl etmiştir. Kastedilen mana, Allah'ın elinin isbatıdır.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat her iki metottan da uzak durur: Birinci metot; murad edilen gerçek manayı ta'tîl yoluyla değiştirip murad edilmeyen manaya yönelerek lafzı tahrif etmektir. İkinci metot; tefviz ehlinin yoludur ki, manayı Allah'a havale etmektir. Ehl-i sünnet ise müfevvidanın/havalecilerin yaptığı gibi manayı havale etmezler; aksine, şöyle derler: Biz deriz ki: **"O'nun iki eli,"** hakiki manada eli demektir; **"açıktır,"** bunlar kuvvet ve nimet değildir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat akidesi tahrif ve ta'tîlden uzaktır/beridir.

Bu sayede "Selefin metodu, tefviz ehlinin/havalecilerin metodudur." diyen kimselerin yanıldıklarını veya yalan söylediklerini anlamış

oluyoruz. Onlar eğer bu sözü selefin yolunu bilmediklerinden dolayı söylemişlerse yanlışlardır, eğer kasten söylemişlerse yalan söylemişlerdir. Veya şöyle deriz ki: Hicaz dalcilerine göre onlar her iki durumda da yalancıdır. Çünkü Hicazlılara göre yalan, “yanlış” anlamına gelir.

Her ne olursa olsun “Ehl-i sünnet, tefvizcilerin görüşündedir.” diyenlerin yanlışlarında kuşku yoktur. Çünkü Ehl-i sünnet, manayı aynen kabul etme, fakat keyfiyeti Allah’a havale etme görüşündedir. Bilinmelidir ki tefviz görüşü -Şeyhulislam İbn Teymiyye’nin de dediği⁵³ gibi- bid’atçıların ve sapıkların görüşlerinin en kötüsüdür.

İnsan tefvizi duyduğu zaman bunun iyi bir görüş olduğunu söyleyebilir: “Onlardan da, bunlardan da bağımsız olurum, ne selefin görüşünü, ne de te’vilcilerin görüşünü benimsemiş olurum, orta yolu izlerim, bunların hepsinden kurtulurum ve ‘En iyisini Allah bilir, ben manasını bilmem.’ derim.” Fakat Şeyhulislam İbn Teymiyye *rahimehullah* bunun bid’atçıların ve sapıkların en kötü görüşü olduğunu söyler.

Allah rahmet eylesin o doğru söylemiştir. Derinlemesine düşündüğün zaman, bunun Kur’an’ı yalanlamak ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i, bilmemekle vafsettiğini ve felsefecilerin bir küstahlığı olduğunu görürsün.

Kur’an’ı yalanlamaktır, çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Bu Kitabı, her şeyi açıklayıcı olarak indirdik.”** (Nahl, 89) Manasının ne olduğu bilinmeyen kelimelerle hangi açıklamadan söz edilebilir?! Bunlar Kur’an’da geçen şeylerin çoğunu teşkil ederler. Kur’an’da geçen şeylerin çoğu Allah’ın isimleri ve sıfatlarıdır. Bunların manalarını bilmezsek nasıl olur da Kur’an her şeyin açıklayıcısı olur?! O zaman beyan nerede kalır?!

Bunlar şöyle derler: “İsim ve sıfatlarla ilgili şeylerde Kur’an’ın manalarını Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bilmez. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bilmeyince başkaları hiç bilmez.”

⁵³ Bkz: Şeyhulislam İbn Teymiyye, *Der’u Te’aruzi’l-Akli ve’n-Nakl*, 1/121.

Daha da tuhafı şöyle derler: “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah’ın sıfatları hakkında konuşur, fakat konuştuğu şeylerin manalarını bilmez! Mesela o, ‘Ey gökteki Rabbimiz olan Allah!’⁵⁴ der, fakat ‘Bu nedir?’ diye sorulduğu zaman, ‘Bilmem!’ der. Yine o, ‘Rabbimiz dünya semasına iner.’⁵⁵ der, ‘Bunun manası nedir?’ diye sorulduğu zaman, ‘Bilmiyorum’ der. Sen diğerlerini de buna kıyas et.”

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e karşı yapılan bundan daha büyük bir iftira olabilir mi? Ona yapılan en büyük iftiralardan biri budur! O, Rabbinden getirdiği bilgileri insanlara açıklamak için gönderilmiş bir elçidir. Ve o, sıfatlarla ilgili ayetlerin ve hadislerin manalarını bilmiyor; konuşuyor, fakat konuştuğu şeylerin hiçbirinin manasını bilmiyor? (Bundan daha büyük bir iftira olabilir mi?!)

Bu iftiranın iki yönü vardır: Kur’an’ı yalanlamak ile Peygamberi, cehaletle vasfetmek.

Bu, tefviz ehline saldıran zındıklara da kapı açmaktır. O zındıklar şöyle dediler: “Siz hiçbir şey bilmiyorsunuz, hâlbuki biz bilenleriz.” Bunu söyleyen zındıklar Kur’an’ı Allah’ın muradının dışında tefsir etmeye başladılar ve “Bizim naslara manalar vermemiz hiçbir şey bilmeyen ümmiler olmamızdan daha hayırlıdır.” dediler, sonra da Allah’ın kelamı ve sıfatları konusunda diledikleri gibi konuşmaya başladılar. Tefviz ehli onlara cevap veremez, çünkü onlar (mufavviza) şöyle diyorlar: “Allah’ın neyi murad ettiğini biz bilemeyiz. Dolayısıyla sizin söylediğiniz şeyi murad etmiş olması da mümkündür!” Onlar böylece büyük bir kötülüğün kapısını açtılar. Bu yüzden şu yalan ortaya çıktı: “Selefin yolu daha güvenlidir/salimdir, halefin yolu daha ilim dolu ve daha muhkemdir/hikmetlidir!”

Allah rahmet eylesin Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle diyor:

⁵⁴ İnşaaallah bu hadisin tamamı ileride gelecek.

⁵⁵ Bu hadisin tamamı ileride gelecek. Bu hadisi Buhari (7494) ve Müslim (758), Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet etmişlerdir.

Bu, bazı ahmakların söylediği bir sözdür. Gerçekten de bu sözü ancak ahmak olan bir insan söyler.

Bu söz, lafız ve mana olarak en yalan sözdür: "Selefin yolu daha salimdir, halefin yolu daha ilim dolu ve daha muhkemdir." Selefin yolu daha salim ve güvenliyken nasıl olur da halefin yolu daha ilim dolu ve muhkem olabilir?! İlimsiz ve hikmetsiz selamet asla olmaz. Yolu yöntemi bilmeyen selamette olmaz. Çünkü beraberinde ilim yoktur. Eğer beraberinde ilim ve hikmet olsaydı selamette de olurdu. Selamet, ancak ilim ve hikmetle olur.

"Selefin yolu daha salimdir/güvenlidir." dediğin zaman "Daha ilim dolu ve daha hikmetlidir." de demen gerekir. Yoksa çelişirsin. O halde doğrusu şu ibaredir: "Selefin yolu daha güvenli, daha ilim dolu ve daha muhkemdir."

Halefin yolu ise, şu sözü söyleyen şairin dediği gibidir:⁵⁶

"Bütün medreseleri dolaştım, bakışlarımı gezdirdim bu
yerlerin arasında

Görmedim avucunu çenesine koyan şaşkından ve dişlerini

pişmanlıktan gıcırdatan kimseden başka."

Yukandaki dizelerin sahibinin sözünü ettiği bu yolda ya çenesini avucunun arasına almış şaşkın bulunur, çünkü bildiği bir şey yoktur; ya da pişmanlıktan dişlerini gıcırdatan biri bulunur, çünkü o asla güvenli bir yolu izlemez.

Bunların önde gelenlerinden biri olan er-Râzi şöyle demektedir:

"Akıllar öne atılınca işler sonunda bir kördüğüm olur.

Âlimlerin pek çok çabasının sonu bir sapıklıktır.

Ruhlarımız cisimlerimize uzak bir yabancı

Dünyamızın sonu eza ve vebaldir

⁵⁶ Bu iki beyti Abdülkerim eş-Şehristanî, *Nihayetu'l-lkdam fi İlmi'l-Kelam* isimli kitabında zikretti, fakat kimin sözü olduğunu söylemedi. Bkz: İbn Kayyım, *es-Savaik*, 1/166.

Ömür boyu görmedik faydasını araştırmamanın
Toplamadık hiçbir şey kıl u kalden başka.”

O daha sonra şöyle der: “Kelamcıların ve filozofların yöntemlerini inceledim ve sadra şifa ve susuzluğu giderecek bir şey göremedim. En doğru yolun Kur'an'ın yolu olduğunu gördüm. Sıfatların isbatı konusunda Allah'ın şu ayetlerini okurum: **“Rahman arşa istiva etti.”** (Taha, 5) **“Güzel sözler O'na yükselir.”** (Fatır, 10) Yani bu ayetlerde olduğu gibi ben de sıfatların varlığını kabul ederim. Nefiy konusunda şu ayetleri okurum: **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.”** (Şura, 11) **“Onlar O'nunla ilgili bilgilerin hepsine sahip olamazlar.”** (Taha, 110) Kim benim tecrübem gibi bir tecrübe geçirirse benim bildiğim gibi bilir.”

Birisi de “Ben Neysabur'un kocakarılarının akidesi üzere ölmeyi temenni ediyorum.” demiştir.⁵⁷ Bütün bunlardan sonra onların yolunun daha ilmî ve daha hikmetli olduğunu söyleyebilir miyiz? Kocakarılar dediği, insanların avam tabakasıdır. Ümmîler gibi olmak istiyor. Böyle bir kimsenin nasıl olur da en iyiyi bildiği ve en hikmetli olduğu söylenebilir?!

Onlardaki ilim hani nerede?!

Şu halde tefviz yolu yanlış bir yoldur. Çünkü üç tane kötülüğü ihtiva eder: Kur'an'ın yalanlanması, Peygamber'in cehaletle itham edilmesi ve felsefecilerin küstahlığına sebep olması! Şüphesiz “Selefin yolu tefvizdir.” diyenler de selef karşısındakilerdir. Aksine selef, lafzı da, manayı da isbat etmiş, onu ikrar etmiş ve eksiksiz bir şekilde şerhetmiştir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, tahrif de yapmaz, ta'til de; onlar naslara Allah'ın murad ettiği manayı verirler: **“Arşa istiva etti.”** (A'raf, 54) ayetinin manası, “arşı istila etti” değil, “üzerine yükseldi” demektir. (يَدُو)nin manası “kuvvet” ve “nimet” değil, “hakiki el”dir. Onlarda tahrif de yoktur, ta'til de yoktur.

⁵⁷ Bu sözü söyleyen Ebu'l-Meâli el-Cüveynî'dir. Bkz: İbn Kayyım, *es-Savâik*, 1/167.

“Tekyif olmaksızın;” Tekyif’in, Kitap ve sünnette geçmemesine rağmen nehyedildiğini işaret eden deliller vardır.

Tekyif: Sıfatın keyfiyetini (nasıllığını) zikretmektir. Bu sebeple “sıfatın keyfiyetini zikretti” anlamında (كَيْفَ يُكَيِّفُ نَكِيْفًا) deriz.

Tekyif’te “nasıl” sorusu sorulur. Mesela “Zeyd nasıl geldi?” diye sorduğum zaman, “Binitle olarak geldi.” diye cevap verirsin. Bu cevabınla onun gelişini keyfiyetlendirmiş olursun. “Otomobilin rengi nedir?” diye sorulan bir soruya “Beyaz” dediğin zaman rengini zikretmiş olursun.

Ehl-i sünnet, bu konudaki sem’î/naklî ve aklî delillere dayanarak Allah’ın sıfatlarının nasıl olduğu konusuna girmez.

- Bu konudaki sem’î/naklî delil, Kur’an ayetleridir. Mesela Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“De ki: Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmedığı herhangi bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”** (A’raf, 33)

Burada konumuza delil olacak kısım **“Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi...”** cümlesidir.

Bir adam gelip de “Allah Teala arşa şu şekilde istiva etti.” derse ve bu istivayı belli bir keyfiyette vassfederse “Bu adam, Allah adına, bilmediği bir şeyi söylemiştir!” deriz. “Allah Teala sana bu şekilde istiva ettiğini mi haber verdi?!” “Hayır. Allah Teala bize arşa istiva ettiğini haber verdi, ancak nasıl istiva ettiğini haber vermedi.” Biz de deriz ki: “Bu bir keyfiyet beyanıdır, Allah hakkında bilgisizce konuşmaktır.”

Bu sebeple seleften bazıları şöyle dediler: Sana bir Cehmî geldiği ve “Allah semaya iner, ama nasıl iner?” dediği zaman de ki: “Allah bize ineceğini haber verdi, nasıl ineceğini haber vermedi.” İşte bu, faydalı bir kaidedir.

Bu konudaki bir başka sem’î/naklî delil şu ayettir: **“Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz, gönül, bunların her biri yaptıklarından sorumludurlar.”** (İsra, 36)

Aklî delile gelince bir şeyin keyfiyeti/nasıllığı ancak üç şeyden biriyle anlaşılabilir: Ya onu müşahadeyle ya benzerini müşahadeyle ya da onun hakkında verilecek doğru haberle... Yani ya sen onu müşahade edip (görüp) keyfiyetini öğreneceksin veya onun bir benzerini müşahade edeceksin (göreceksin). Mesela bir kimse, "Filan şahıs Honda marka seksen sekiz model iki bin motor bir araba aldı." dese sen onun keyfiyetini bilirsin, çünkü sende onun bir benzeri vardır. Veya onun hakkında doğru bir haber olacak. Mesela doğru sözlü bir adam sana gelerek "Filan kişinin şu şu özelliklerde bir otomobili var." dedi ve eksiksiz bir şekilde anlattı. O zaman sen onun keyfiyetini öğrenmiş olursun.

Bu sebeple bazı âlimler latif bir söz söylediler: "Tekyif olmaksızın" dememiz, "bu sıfatların keyfiyetlerinin olduğuna inanmayız" demek değildir. Bilakis bu sıfatların keyfiyetlerinin olduğuna biz de inanırız, fakat keyfiyeti bilme imkânımız yoktur. Allah'ın arşa istiva etmesinin şüphesiz bir keyfiyeti vardır, fakat sen bilemezsin. Allah'ın dünya semasına inmesinin bir keyfiyeti vardır, fakat bilemezsin. Çünkü mevcut olan her şeyin mutlaka bir keyfiyeti vardır. Fakat bu keyfiyet bazen bilinir, bazen bilinmez.

Allah rahmet eylesin İmam Malik'e, "**Rahman arşa istiva etti.**" (Taha, 5) ayeti hakkında, "Nasıl istiva etti?" diye soruldu. İmam Malik, ter bastırncaya kadar başını önüne eğdi, sonra başını kaldırdı ve "İstiva meçhul bir şey değildir." dedi. Yani istiva lügat manası yönünden malumdur, dedi. Çünkü Arap lügati elimizdedir. Lügatlerde istiva kelimesinin geçtiği her yerde "alâ" harf-i cerri ile birlikte müteaddi olduğu zaman "uluuv," yani "yükselmek" manasına gelir. İmam Malik dedi ki: "İstiva meçhul bir şey değildir, fakat akılla kavranamaz." Çünkü akıl, Rahman'ın istivasının keyfiyetini kavrayamaz. Aklî ve naklî deliller keyfiyetin bilinmeyeceğini ifade edince bu konuda yorum yapmaktan vazgeçmemiz gerekir. İmam Malik, sözlerinin devamında "Buna iman etmek vaciptir/farzdır." dedi. Çünkü Allah Teala, bununla kendisi hakkında bir haber

verdi. O halde bunu tasdik etmek vaciptir. İmam Malik sonra şöyle dedi: "Bu konuda soru sormak bid'attir."⁵⁸ Keyfiyet konusunda soru sormak bid'attir. Çünkü ilme ve öğrenmeye bizden daha düşkün olanlar -ki onlar sahâbîlerdir- böyle bir soru sormadılar. Allah Teala, "Arşa istiva ettiğini" (A'raf, 54) söylediği zaman onlar Allah'ın azametini ve arşa istiva etmenin manasını anladılar. Senin, "Nasıl istiva etti?" diye sorman mümkün değildir. Çünkü bunu asla kavrayamayacaksın. Bize böyle bir soru sorulduğu zaman "Bu soru bid'attir." deriz.

İmam Malik'in sözü bütün sıfatlar için bir ölçüdür. Mesela "Allah dünya semasına iner de nasıl iner?" denildiği zaman vereceğin cevap şudur: İnmeğe meçhul olan bir şey değildir, fakat bunun keyfiyeti akıl ile kavranamaz. Buna iman etmek vaciptir. Bu konuda soru sormak bid'attir. "Gecenin üçte biri her coğrafyaya göre değiştiği halde inmek nasıl mümkün olur?!" diyenlere de şöyle deriz: Böyle bir soruyu sormak bid'attir. Sahâbîlerin sormadığı şeyi sen nasıl sorarsın? Hâlbuki onlar hayra ve Allah için vacip olan şeyleri bilmeye senden daha çok düşkündüler. Biz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den daha bilgili değiliz. O, onlara öğretmemiştir. Senin böyle bir soruyu sorman bid'attir. Eğer senin hakkında hüsn ü zannımız olmasaydı sana uygun olan şeyi, senin bid'atçı olduğunu söylerdik.

Allah rahmet eylesin İmam Malik, ona, "Seni ancak bir bid'atçı olarak görüyorum." dedi, sonra emretti de o dışarı çıkarıldı. Çünkü selef, bid'atçıları, onların konuşmalarını, itirazlarını, değerlendirmelerini ve mücadelelerini sevmezdi.

⁵⁸ Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne*, 664. Beyhakî, *el-Esmau ve's-Sıfat*, 867. Hafız İbn Hacer *Fethu'l-Bari*'de 13/407, bunun isnadının ceyyid olduğunu söyledi. Bunu Dârimî, *er-Reddu ale'l-Cehmiyye*, 104'de ve İbn Abdî'l-Berr, *et-Temhîd*'de 7/151 rivayet etti. Şeyhulislam İbn Teymiyye, İmam Malik'in bu sözünden sonra şöyle dedi: "Bu cevap, İmam Malik'in hocası Rabia'dan sabit olmuştur. Bu cevap Ümmü Seleme *radiyallahu anha*'dan da mevkuf ve merfu olarak rivayet edilmiştir. Fakat isnadında itimat edilen bir şey yoktur. Onların diğer sözleri de bu şekilde Malik'in sözleriyle uyumludur." *Mecmûu'l-Fetâvâ*, 5/365.

Sana da bu konuda gereken şey ey kardeş, teslim olmaktır. Allah'a teslim olmayı tamamlayan şeylerden biri de bu tür şeyleri araştırmaktır. Bu sebeple ben sizi Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ilgili şeyleri ve sahabîlerin sormadıkları şeyleri sorup aşırı gitmekten daima sakındırıyorum. Çünkü bu kapıları açtığımız zaman aleyhimize kapılar açmış oluruz. Surlar yıkılır ve nefislerimizi kontrol etmekte aciz kalınız. Bu sebeple "İşittik ve itaat ettik, inandık ve tasdik ettik, inandık ve haberi tasdik ettik, talebe itaat ettik ve söz dinledik." de! Ta ki teslim olasın!

Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ilgili şeylerde, sahabîlerin sormadıkları şeyleri hangi insan sorarsa sorsun, ona İmam Malik'in verdiği cevabı ver. Senin selefin, "Bu soruyu sormak bid'attir." dedi. Sen bunu dersan sana ısrarcı olmayacak. Israr ederse ona de ki: Ey bid'atçı! Bu soruyu sormak bid'attir. Sen yükümlü olduğun ahkâmı sor. Rab Teala'nın isim ve sıfatlarıyla ilgili ve sahabenin sormadığı bir şeyi sorarsan bunu senden asla kabul etmeyiz!

Burada Evzâî'den ve başkalarından nakledildiğine göre, selefin, sıfatlar konusunda Allah'ın Rasûlüne indirdiği şeylerin manalarını anladıklarına delalet eden bir söz vardır. Onlardan, sıfatlarla ilgili ayet ve hadisler hakkında selefin şöyle dedikleri nakledilmiştir: "Bu sıfatlara, geldikleri gibi keyfiyetsiz olarak inanın."⁵⁹

Bu söz onların, sıfatların manalarının olduğunu kabul ettiklerine iki yönden delalet eder:

Birincisi: Onların "Bu sıfatlara geldiği gibi inanın." demeleridir. Malumdur ki lafızlar birtakım manalar için gelmişlerdir. Boş yere gelmemişlerdir. Geldikleri gibi inandığımız zaman bunların manalarının olduğunu da kabul etmemiz gerekir.

İkincisi: Onların "keyfiyetsiz olarak" demeleridir. Çünkü keyfiyetin nefyi, mananın aslının varlığına delildir. Çünkü olmayan bir şeyden keyfiyetin nefyi, anlamsız ve gereksizdir.

⁵⁹ Lalekâî, Şerhu's-Sünne, 875.

O halde selef nezdinde meşhur olan bu sözün onların bu nasların anlamlarının varlığını kabul ettiklerinin delilidir.

“Temsil olmaksızın,” “benzetme yapmaksızın” demektir. Çünkü Ehl-i sünnet, Allah Teala’yı, (O’nun) yarattıklarına benzetmekten beridirler.

Temsil; bir şeyin benzerini zikretmektir. Temsil ile tekyif arasında mutlak umum ve husus farkı vardır. Çünkü her benzetilen şeyin keyfiyeti/nasıllığı belirtilmiş olur, fakat keyfiyeti belirtilen her şey mutlaka bir şeye benzetilmiş olmaz. Çünkü tekyif, bir başka şeye benzetilmeksizin keyfiyetin zikridir. Mesela, “Benim şu şu keyfiyette/vasıfta bir kalemim var.” demen halinde eğer o, benzer bir şeye bitişirse bir temsil olur. Mesela “Bu kalem, şu kalem gibidir.” demem bir temsildir. Çünkü ben, bir şeye benzeyen bir şeyi zikrettim ve sen, bu kalemi benzerinin zikredilmesiyle tanımış oldun.

Ehl-i sünnet ve’l-Cemaat, Allah Teala’nın sıfatlarını, benzetme yapmaksızın isbat ederler. Şöyle derler: “Şüphesiz Allah Teala’nın hayatı vardır, fakat O’nun hayatı bizim hayatımız gibi değildir. O’nun ilmi vardır, fakat bizim ilmimiz gibi değildir. O’nun görmesi (basar) vardır, fakat bizim görmemiz gibi değildir. O’nun yüzü (vech) vardır, fakat bizim yüzümüz gibi değildir. O’nun eli (yed) vardır, fakat bizim elimiz gibi değildir... Bütün sıfatlar böyledir. Onlar derler ki: Allah Teala, kendini vasıflandırdığı şeylerde asla yarattıklarına benzemez. Ehl-i sünnetin bu konuda sem’î/naklî ve aklî delilleri vardır.

A- Naklî deliller:

Naklî deliller de ikiye ayrılır: Haber kalıbıyla gelen naklî deliller, talep kalıbıyla gelen naklî deliller.

- **Haber kalıbıyla gelen naklî delillerin bazıları şunlardır:**

Allah Teala şöyle haber vermiştir: “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.” (Şura, 11) Bu ayette temsil, çok açık bir şekilde nefyedilmiştir.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“O’nun bir adaşı (benzeri) olduğunu biliyor musun?”** (Meryem, 65) Şüphesiz bu, inşa/talep cümlesi de olsa manası haberdur. Çünkü buradaki soru, nefiy/yoktur manasına sorulan bir sorudur. **“O’nun dengi ve benzeri yoktur.”** (İhlas, 4) Bunların hepsi haber ifade eden ayetler olup benzerlik ve denkliliği nefyeder.

- **Talep kalıbıyla gelen naklî delillere** gelince Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“O halde (bütün bunları) bile bile Allah’a eşler/ortaklar koşmayın.”** (Bakara, 22)

Yani denkler ve benzerler bulmaya kalkışmayın.

Başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

“Allah için benzetmeler/kıyaslamalar yapmayın.” (Nahl, 74)

Kim Allah’ı, yarattıklarına benzetirse bu haberleri yalanlamış ve emre isyan etmiş olur. Buhari’nin hocası Naim İbn Hammad el-Huzâî dedi ki: “Kim Allah’ı, yarattıklarına benzetirse kâfir olur.”⁶⁰

Çünkü böyle yapan kişi, haberi yalanlamış ve kendisinden istenen talebe isyan etmiş olur.

B- Yaratan ile yaratılan arasında bir benzerliğin olmadığına aklî delilleri:

Bu konuyu çeşitli yönlerden delillendirebiliriz:

1- Yaratan ile yaratılan arasında hiçbir şekilde benzerlik yoktur. Aralarında varlığın aslından başka bir farklılık olmasaydı, bu dahi yeterli olurdu. Çünkü Yaratıcının varlığı vaciptir/zorunludur. O ezelîdir ve ebedîdir. Mahlûkun varlığı mümkündür, yokken sonradan var olmuştur, tekrar yok olacaktır. Böyle olan iki şeyin birbirine benzediklerini söylemek mümkün değildir.

2- Yaratan ile yaratılan arasında sıfatlarda ve fiillerde büyük farklılık vardır. Mesela işitme sıfatı söz konusu olduğunda; Allah Teala ne

⁶⁰ Bunu Lâlekâî, Şerhu’s-Sünne, 936’da tahrir etmiştir. Elbâni, Muhtasaru’l-Uluv, s. 184’de sahih olduğunu söyledi. Bkz: Zehebî, Siyeru A’lami’n-Nübela, 10/610.

kadar gizli ne kadar uzakta da olsa olsun, hatta denizlerin derinliklerinde bile olsa bütün sesleri işitir. Nitekim Allah Teala şu ayeti indirmiştir: **“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir.”** (Mücadele, 1)

Aişe radiyallahu anha der ki: “İşitmesi bütün sesleri kuşatan Allah’a hamdolsun ki bu kadın geldiğinde ben odanın bir kenarındaydım. Ben onun söylediği bazı şeyleri işitiyordum.”⁶¹ Allah Teala, kadının sesini arşının üzerinden işitti. Kendisiyle kadının arasındaki mesafeyi Allah’tan başka kimse bilemez. Hiç kimsenin “Allah’ın işitmesi bizim işitmemiz gibidir.” demesi mümkün değildir.

3- Biz diyoruz ki: Biz Allah’ın zatıyla, yarattıklarından ayrı olduğunu biliriz. **“O’nun kürsîsi, gökleri ve yeri kuşatmıştır.”** (Bakara, 255) **“Oysaki kıyamet günü bütün yeryüzü O’nun kabzasında olacak.”** (Zümer, 67) Yaratılanların hiçbirinin böyle olması mümkün değildir. Zâtında yaratılanlardan farklı olunca sıfatlar da ona tabidir. Sıfatlarında da yarattıklarından farklı olur. Yaratan ile yaratılan arasında benzerlik olması mümkün değildir.

4- Biz deriz ki: Biz yaratılanların içinde öyle şeyleri müşahade ederiz ki isimleri aynıdır, fakat müsemmaları farklıdır. İnsanlar bile sıfatlarında birbirinden farklıdır: Birinin görmesi güçlüdür, diğerinin zayıftır; birinin işitmesi güçlüdür, diğerinin zayıftır; birinin bedeni güçlüdür, diğerinin zayıftır. Kimisi erkektir, kimisi kadın... Aynı cins varlıklar arasında böyle farklar vardır. Farklı cins varlıklarda nasıl olmasın? Onların arasındaki farklılık daha da açıktır. Bir kişinin, “Benim elim devenin eli gibidir.” veya “Benim elim karıncanın eli gibidir.” veya “Benim elim kedinin eli gibidir.” demesi mümkün değildir. Şimdi yanımızda bir

⁶¹ Buhârî, muallâk olarak rivayet etmiştir. *Fethu'l-Bari*, 13/372. Ahmed, bunu mevsul olarak zikretti, *Müsned*, 6/46. Bu lafızlarla rivayet eden İbn Mace'dir (188). İbn Mace, bunu “tebareke” lafzıyla da zikretmiştir (2063).

insan, bir deve ve bir karınca var. Hepsi de el diye isimlendirilmesine rağmen her birinin eli, diğerinin elinden farklıdır. Bu sebeple biz deriz ki; mahlûkatın isimlerinin aynı olmasına rağmen müsemmalarının farklı olması caiz olunca Yaratan ile yaratılan arasında farklılığın caiz olması daha evladır. Hatta biz deriz ki: Yaratan ile yaratılan arasında farklılığın olması sadece caiz değil, bilakis vaciptir. Elimizde dört tane akîl delil var. Bunların hepsi de Yaratanın yaratılana benzemesinin hiçbir şekilde mümkün olmadığını delilidir.

C- Fitri deliller:

Şunu da diyebiliriz: Burada bir de **fitri delil** vardır. Çünkü insan, kendisine herhangi bir telkin yapılmaksızın fitratıyla Yaratan ile yaratılan arasındaki farkı bilir. Bu fitrat olmasaydı kalkıp da Yaratan'a dua etmezdi. Şimdi artık naklî, akîl ve fitrî olarak benzerliğin olmadığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır.

Bir kimse şöyle diyebilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bazı hadisleri vardır ki, bizde şüphe uyandırmaktadır. Bunlar birer temsil midir, değil midir? Bu hadislerden biri şöyledir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: (إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرُونَ هَذَا الْقَمَرَ) / "Şüphesiz siz Rabbinizi, dolunayı gördüğünüz gibi göreceksiniz; O'nu görmekte hiçbir zorluk çekmeyeceksiniz."⁶² (كَمَا)'daki 'kef' harfi, teşbih içindir. Bunu söyleyen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Allah'ın söylediğine inandığımız gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in söylediğine de inanmak bizim temel ilkelerimizden biridir. O halde bu hadis hakkında bize bir cevap veriniz?"

Böyle diyen bir kimseye şöyle deriz: Bu ve benzeri hadislerle iki türlü cevap veririz: Birinci cevap mücmeldir/kısa, özlü ve toptandır. İkinci cevap ayrıntılıdır.

⁶² Buhârî (554); Müslim (633). Cerir İbn Abdullah'tan rivayet edilmiştir. Allah'ın izniyle bu hadisin tamamı ileride gelecektir.

Mücmel cevap: Allah'ın kelamı ile Rasûlünün (sahih yoldan gelen) sözleri arasında asla bir çelişki olamaz. Çünkü hepsi de haklıdır. Hak çelişkili olmaz. Hepsi de Allah katından gelmedir. Allah'tan gelen şeylerde çelişki olmaz. **"Onlar hâlâ Kur'an'ı gereği gibi düşünüp anlamaya çalışmazlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."** (Nisa, 82) Eğer sende çelişki zannını uyandıracak bir şey vaki olursa bil ki bu, nassa göre çelişki değildir, senin anlayışına göre çelişkidir. Çünkü Kitap ve sünnetin naslarında senin için bir çelişki vaki olduğu zaman bu ya senin bilginin azlığındandır ya anlayışının eksikliğindendir ya da yeterince araştırıp düşünmediğindendir. Eğer araştırmış, düşünüp anlamış olsaydın, var olduğunu zannettiğin çelişkinin olmadığını görürdün. Yahut da kötü niyettendir. Öyle ki sen çelişki olmasını istediğin için gözünün önünde zahiren çelişki olan şeyleri canlandırırsın, nasların arasını uzlaştırmaya çalışmazsın. Nitekim kalplerinde eğrilik olup da müteşabihlerin peşinde koşanlar böyle yaparlar.

Bu mücmel cevaptan çıkan sonuca göre bir kapalılık olduğu zaman senin müteşabih (kapalı) olanı muhkemle (açık olanla) izah etmen gerekir. Çünkü bu yol, ilimde uzmanlaşmış kişilerin tuttuğu yoldur. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) ayetlerinin bir kısmı muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasını teşkil eder. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar ise 'Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafından.' derler."** (Al-i İmran, 7)

Onlar hepsi muhkem oluncaya kadar müteşabihleri muhkemlerle yorumlarlar.

Mufassal cevaba gelince: Bu da her bir nassa ayrı ayrı cevap vermemizdir. Yukarıdaki hadis hakkında deriz ki: Peygamber sallallahu

aleyhi ve sellem'in, "Rabbinizi ayın on dördündeki dolunayı görmede zorlanmadığınız gibi birbirinize sıkıntı vermeden göreceksiniz." sözünde; görülen bir şey, görülen başka bir şeye benzetilmiyor, görme fiilleri arasında bir benzetme yapılıyor. (تَرَوْنَ... كَمَا تَرَوْنَ) / "Gördüğünüz gibi/görmeniz gibi göreceksiniz." Çünkü (كَمَا تَرَوْنَ) / "Gördüğünüz/görmeniz gibi"deki "kâf" harfi, müevvel masdarın başına gelmiştir. Çünkü "kâf"tan sonraki "ma" masdariyyedir. Bu sözün takdiri şöyledir: Ayın on dördüncü gecesinde dolunayı görmeniz gibi... O zaman, görülen ile görülen arasında değil, görme ile görme arasında bir benzetme olur. Kastedilen, sizin dolunay gecesini ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de açık ve net bir şekilde görmenizdir. Bu sebeple hadisin devamında "Onu... birbirinize sıkıntı vermeden göreceksiniz." Şimdi artık problem kalmamıştır.

* Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Allah, Âdem'i, kendi suretinde yaratmıştır."⁶³ Suret, başka bir suretin benzeridir. Bir başkasının benzeri olmayan suret düşünülemez. Bu sebeple -mesela- ben sana bir mektup yazarım. Sonra sen bu belgenin fotokopi makinesinde kopyasını çıkarırsın. "Bu, şunun suretidir." denir. Harfler ve kelimeler arasında hiçbir fark yoktur. Demek ki suret, surete uygundur. "Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır." diyen Peygamber, insanların en doğrusu, en samimisi ve en açık konuşanıdır. *

Mücmel cevap: "Bu hadis ile 'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.' (Şura, 11) ayeti arasında çelişki olduğunu söylememiz mümkün değildir." deriz. Eğer Allah sana bu ikisinin arasını birleştirme/uzlaştırma imkânını verirse uzlaştırırsın. Buna gücün yetmezse "Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır." (Al-i İmran, 7) dersin. Allah'ın benzerinin ve denginin olmaması bizim inancımızdır. Allah'ın huzurunda bu inançla kurtuluşa erersin.

⁶³ Buhari (6227). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet etmiştir.

Bu Allah'ın kelimasıdır. Diğer de Rasûlünün kelimasıdır. Hepsi hak-
tır. Bu ikisinin birbirini tekzip etmesi mümkün değildir. Çünkü her
ikisi de bir haberdir. Hüküm değildir ki nesholunsun. Ben derim ki:
Birisi benzerliğin nefyidir, diğer suretin isbatıdır. Muhakkak ki Allah
Teala'nın eşi/benzeri yoktur ve insanı da kendi suretinde yaratmıştır.
Birisi Allah'ın kelimasıdır, diğer Rasûlünün kelimasıdır. Her ikisi de inan-
dığımız haktır. Biz, "Hepsi de Allah'tandır." deriz ve susarız. Bizim en
son yapabileceğimiz budur.

Mufasssal cevaba gelince: Biz deriz ki: "‘Allah, Âdem'i ken-
di suretinde yaratmıştır.' diyen kimse, **‘O'nun benzeri hiçbir şey
yoktur.'** (Şura, 11) diyen Allah'ın elçisidir. Bir elçinin, kendisini elçi ola-
rak görevlendireni yalanlayacak bir söz söylemesi mümkün değildir.
‘Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır.' diyen kimse **‘Gerçek-
ten cennete ilk girecek zümre, dolunay gecesindeki ay suretinde
olacaktır.'**⁶⁴ sözlerini de söyleyen kimsedir. Şimdi sen, cennete giren
o kişilerin her yönden aya benzediklerine mi inanıyorsun? Veya onla-
rın beşer suretinde, fakat her yönden değil de saflıkta, güzellikte, yüz
yuvarlaklığında ve benzeri şeylerde mi ay suretinde olduklarına inanı-
yorsun?! Eğer birincisini dersen, bunun gereği, onların gözleri, burun-
ları ve ağızları olmadığı halde cennete girmeleridir! Dilersek onların
taş oldukları halde girdiklerini de söyleriz. İkincisini söylersek problem
kalmaz. Bir şeyin başka bir şey suretinde olmasının her yönde birbir-
lerine benzemelerini gerektirmediği anlaşılmış oldu.

"Senin anlayışın bunu kabul etmez, bunu anlayamaz ve ben, an-
cak birbirlerine benzediklerini anlıyorum." derse şöyle deriz: Buna şu
şekilde cevap veririz: Buradaki izafe, mahluk olanın Yaratan'a izafe
edilmesi babından bir izafedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in
"Kendi suretinde" sözü, Allah Teala'nın Âdem hakkındaki **‘Ona ru-
humdan üfledim.'** (Sad, 72) sözü gibidir. Allah Teala'nın Âdem'e ru-

⁶⁴ Buhari (3254); Müslim (2834). Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir.

hundan bir parça vermesi mümkün değildir. Bilakis kastedilen şey, Allah'ın yarattığı ruhtur. Fakat özel olarak Allah'a izafe edilmesi onu şereflendirmek/onurlandırmak kabilinden bir izafettir. Nitekim "Allah'ın kulları" dediğimizde bu; kâfiri, müslümanı, mümini, şehidi, siddîkı ve nebiyi içine alır. Fakat "Muhammed, Allah'ın kuludur." dersek bu özel bir izafettir, yukarıdaki kulluk gibi değildir.

"Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır." sözü, "Allah'ın yarattığı ve şekil verdiği bir surette" demektir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle, 'Âdem'e secde edin!' diye emrettik."** (A'raf, 11) Şekil verilen Âdem'dir. O zaman "Âdem, Allah'ın suretinde yaratılmıştır." demek, "Mahlûkat içinde en güzel suret sayılan bu surette ona şekil veren Allah'tır." demektir. **"Biz, insanı en güzel biçimde yarattık."** (Tin, 4) Allah'ın sureti kendine izafe etmesi, insanı onurlandırmak içindir. Sanki Allah bu surete önem vermiş gibidir. Bu sebeble onun yüzüne vurup da bir zarar verme, onu kötüleme. "Allah senin yüzünü ve senin yüzüne benzeyenin yüzünü çirkin etsin." dersin ona somut olarak zarar vermesen de manevî olarak hakaret etmiş olursun. O, Allah'ın şekil verdiği ve onurlandırmak/ikram etmek için kendisine izafe ettiği bir suret olduğu için ona maddî ve manevî bir zarar verme.

Sonra bu cevap bir tahrif sayılır mı, yoksa benzeri var mı?

Biz deriz ki: Benzeri vardır. Nitekim (Kur'an'da) "Allah'ın evi" anlamında "beytullah," "Allah'ın devesi" anlamında "nâkatullah" ve "Allah'ın kulu" anlamında "abdullah" kelimeleri geçer. Çünkü bu suret (yani Âdem'in sureti) Allah'tan ayrıdır. Allah'ın kendisine izafe ettiği her şey O'ndan ayrıdır. O, yaratılan şeylerdendir. O zaman problem ortadan kalkmıştır.

Fakat bir kimse, "Birinci mana mı, ikinci mana mı daha güvenli?" dediği zaman birinci mananın daha güvenli olduğunu söyleriz. Lafzın zahiri açısından Arap dilinin cevaz verdiğini ve aklın da imkân verdi-

ğini bulduğumuz zaman görülür ki, vacib olan, kelamın bu manaya hamledilmesidir. Biz suretin başka surete benzerliğinin ve denkliğinin gerekmediğini gördük. O zaman en sağlıklı olanı bu sözü zahirine hamletmektir.

“Allah’a ait olan ve Âdem’in yaratıldığı suret nedir?” dendiği zaman şöyle deriz: Allah Teala’nın yüzü vardır, gözü vardır, eli vardır, ayağı vardır. Fakat bütün bunların insandaki organların dengi/aynısı olması gerekmez. Burada bir miktar benzerlik vardır. Fakat bu, her yönden bir benzerlik değildir. Nitekim cennete ilk girecek zümrede de dolunaya bir benzerlik vardır. Bu sebeble Ehl-i sünnet ve’l-Cemaatin görüşü doğrudur. Yani Allah Teala’nın bütün sıfatları mahlûkatın sıfatlarının aynısı ve dengi değildir. Ehl-i sünnetin itikadı tahrifsiz, ta’tilsiz, tekyifsiz ve temsilsiz bir itikâddır.

Okuduğumuz kitapların pek çoğunun teşbih kelimesini kullandıklarını görürüz. Onlar temsili kastederek teşbih kelimesini kullanırlar. Hangisi daha uygundur, teşbih dememiz mi, temsil dememiz mi?

Biz deriz ki: Temsil kelimesinin kullanılması daha evladır.

1- Kur’an bu tabiri kullanmıştır: **“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”** (Şura, 11); **“Öyleyse siz de, bile bile, Allah’a eşler koşmayın.”** (Bakara, 22) Benzer başka ayetler de vardır. Kur’an’ın kullandığı her tabir, bizim için diğerlerinden daha evladır. Çünkü Kur’an’dan daha fasih bir şey bulamayız. Murad edilen manaya Kur’an’dan daha iyi delalet eden bir şey yoktur. Allah, kendi kelamından neyi murad ettiğini en iyi bilendir. Kur’an’a uygun olan doğrudur. Bu sebeple biz de temsilin nefyi diye ifade ederiz. Her yerde böyledir. Nassa uygun lafzı zikretmek, muradif/yakın bir lafzı zikretmekten daha evladır.

2- Teşbih bazı insanların nazarında sıfatların isbatı anlamına gelir. Bu sebeple Ehl-i sünneti, “teşbihçiler” anlamında “Müşebbihe” diye isimlendirirler. Biz “teşbihsiz itikâd” dediğimiz zaman bu adam teşbih-ten, sadece sıfatların isbatını, yani sıfatların varlığının kabulünü anla-

yacağı için biz sanki ona "Sıfatların isbatı olmaksızın/yani sıfatların varlığını kabul etmeksizin itikâd" demiş gibi oluruz. Demek ki teşbihin manası fasid bir manayı çağrıştırıyor. Bu sebeple ondan vazgeçmek daha evladır.

3- Teşbihi tamamen reddetmek de doğru değildir. Çünkü varlıklardan veya sıfatlardan herhangi iki şey yoktur ki aralarında bazı yönlerden ortak bir nokta bulunmasın. Ortaklık bir tür benzerliktir. Teşbihi mutlak olarak/tamamen nefyedersen Yaratan ile yaratılan arasında herhangi bir şeyde ortak olan her şeyi nefyetmiş olursun.

Mesela; Vücut sıfatının (yani var olma sıfatının) aslında, Yaratan ile yaratılan müşterektir. Bu bir tür ortaklıktır, bir tür benzerliktir. Fakat iki varlığın arasında fark vardır. Yaratanın varlığı vaciptir/zorunludur, yaratılanın varlığı mümkündür/var da olabilir, yok da olabilir.

İşitme (sem') sıfatı da böyledir. Onda da müştereklik vardır. İnsanın da işitmesi vardır, Yaratanın da işitmesi vardır. Lakin aralarında fark vardır. Fakat işitme isminde müştereklik vardır.

Teşbih olmaksızın dediğimiz ve teşbihi mutlak olarak nefyettiğimiz zaman problem meydana gelir.

Bununla temsil tabirini kullanmanın daha evla olduğunu -üç açıdan- anlamış olduk.

Soru: "Tekyif ile temsil arasında ne fark vardır?"

Cevap: Aralarında iki yönden fark vardır:

Birincisi: Temsil; sıfatın, benzeriyle kayıtlı olarak zikredilmesidir. Mesela "Filanın eli, falanın eli gibidir." dersin bu bir temsil olur. Tekyif ise sıfatın, benzeriyle kayıtlı olmaksızın zikredilmesidir. Yani "Filanın elinin keyfiyeti/mahiyeti şöyle şöyledir." dediğin zaman bu bir tekyif olur.

Buna göre temsil yapanın aynı zamanda tekyif de yapmış olacağını, fakat tekyif yapanın temsil yapmış olmayacağını söyleriz.

İkincisi: Tekyif, ancak sıfat ve hey'ette/biçimde olur. Temsil ise sıfat ve hey'ette olduğu gibi sayıda da olur. Nitekim Allah Teala şöyle

buyurmuştur: “Allah yedi kat göğü ve bir o kadar da yeri yarattı.” (Talak, 12) Yani “o sayıda da yeri yarattı” demektir.

بَلْ يُؤْمِنُونَ بِأَنَّ اللَّهَ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

Bilakis yüce Allah'ın, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir." (Şura, 11) ayetinde ifade edildiği gibi olduğuna iman ederler."

(بَلْ يُؤْمِنُونَ) Yani Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat bununla, Allah Teala'nın hiçbir benzerinin olmadığını ikrar ve tasdik eder. Nitekim Allah Teala, kendisi hakkında şöyle demiştir: **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O, her şeyi işitendir, görendir.”** (Şura, 11) Bu ayet, önce benzerliği/denkliği nefyetmekte, sonra işitmeyi ve görmeyi isbat etmektedir. Önce ayıp ve kusuru nefyetmekte, sonra kemali isbat etmektedir. Çünkü ayıp ve kusurun nefyedilmesi, kemalin isbatından önce yapılması gereken bir şeydir. Bu sebeble kemalin isbatından önce naksın/eksikliğin tenzihi gerekir.

(شَيْءٍ) / **“Hiçbir şey”** kelimesi nefiy bağlamında nekredir. Yani her şeyi içine alır. “O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.” demektir. Herhangi bir mahlûk, -ne kadar büyük olursa olsun- Allah'ın benzeri ve dengi değildir. Çünkü eksik olanın benzer olması, (benzer olunan şeyde) eksikliği ifade eder. Eksik olanı kamil olana benzetmek, kamil olan için bir eksikliktir. Nitekim şöyle denmiştir:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ السَّيْفَ يَنْقُصُ قَدْرَهُ إِذَا قِيلَ إِنَّ السَّيْفَ أَمْضَى مِنَ الْعَصَا

“Görmedin mi kılıcın değerinin düştüğünü

Kılıç, asadan daha etkilidir denildiği zaman.”

Demek ki biz “Allah'ın benzeri vardır.” dersek bu söz, Allah için bir eksikliği gerektirir. Bu sebeple deriz ki: Allah Teala yaratılanlarla benzerliği, zatından nefyetti. Çünkü yaratılanlara benzemek eksiklik

ve kusurdur. Çünkü yaratılanlar eksik varlıklardır. Çünkü kâmilin nakısa benzetilmesi, kâmilî nakıs kılar. Hatta birini, diğeriyle mukayese etmek bile onu nakıs kılar. Ancak bu, meydan okuma makamında zikredildiği zaman noksanlık teşkil etmez. Nitekim Allah Teala şöyle buyuruyor:

“Allah mı daha hayırlı, yoksa onların ortak koştukları mı?”

(Neml, 59)

“De ki: ‘Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?’” (Bakara, 140)

“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.” ayetinde Allah Teala’nın benzerinin olduğunu söyleyen Mümessile’ye açık bir reddiye vardır.

Onlar delil olarak şunu söylerler: “Kur’an Arapçadır. Kur’an Arapça olunca bize de bizim anlayabileceğimiz şeylerle hitap etmiştir. Bize anlayamayacağımız şeylerle hitap etmesi mümkün değildir. Allah Teala bize hitap etmiş ve yüzünün olduğunu, gözünün olduğunu, elinin olduğunu ve benzeri şeyleri söylemiştir. Biz Arap dilinin muktezasınca bu şeylerden ancak müşahade ettiğimiz şeyleri aklederiz/anlarız.” Dolayısıyla bu kelimelerin delalet ettiği manaların mahlûkat için kullanıldığında da aynı manaya delalet ettiğini ve bir benzerlik olması gerektiğini söylerler: “El ise elin benzeri, göz ise gözün benzeri, yüz ise yüzün benzeridir. Biz ancak bunu deriz. Çünkü bu konuda dayandığımız bir delil vardır.”

Şüphesiz bu, çürük bir delildir. Bu delili çürüten de -yukanda- O’nun benzerinin olmadığına dair yapılan açıklamalardır. Biz deriz ki: Allah Teala, bize hitap ettiği ayetlerinde sıfatlarından söz etti. Fakat biz kesin olarak biliriz ki sıfat, mevsufuna göre değerlendirilir. Bunun delili bildiğimiz şeylerde vardır. Mesela devenin de, karıncanın da elinin olduğu söylenir. Deveye izafe ettiğimiz elin karıncaya izafe ettiğimiz el gibi olduğunu zannedecek hiç kimse yoktur! Yaratılanlar için böyleyse, Yaratan’ın sıfatlarından biri söz konusu olduğu zaman nasıl olur? Yaratan ile yaratılanın sıfatları arasındaki fark çok daha açık ve nettir.

Buna göre Mümessilenin görüşü, naklen reddedildiği gibi aklen de reddedilmiş olur.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“O, her şeyi işitendir, görendir.”** O, kendisinin kemalini ve kendisi dışında ibadet edilen putların eksikliğini beyan etmek için kendisinin işitme ve görme sıfatının olduğunu haber vermektedir. Çünkü Allah ile birlikte ibadet edilen putlar işitmezler. Eğer işitmiş olsalardı cevap verirlerdi. Onlar görmezler de. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Allah’ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır. Onlar diriler değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.”** (Nahl, 20-21) Onların işitmeleri, akılları ve görmeleri yoktur. Faraza bunlara sahip olsalar bile cevap veremezler: **“Allah ile birlikte, kıyamet gününe kadar kendisine hiçbir cevap veremeyecek olan kimselere dua eden birinden daha sapık kim olabilir? Oysa taptıkları şeylerin, onların yalvarışlarından haberleri bile yoktur.”** (Ahkâf, 5)

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Allah Teala'nın hiçbir şeye benzemediğine iman eder. Çünkü başka bir şeye benzemek bir kusurdur. Allah'ın işitmesi ve görmesi olduğuna inanırlar. Çünkü Allah Teala **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir.”** (Şura, 11) buyurmuştur.

İnsanın buna iman etmesi, kulun O'na hakkıyla saygı göstermesi sonucunu doğurur. Çünkü mahlûkattan hiçbiri O'nun benzeri değildir. Hiç kimseye benzemeyen Rabbe, kul saygı gösterir. Yoksa **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.”** ayetine iman etmiş olmanın hiçbir faydası olmazdı.

O'nun her şeyi işittiğine iman ettiğin zaman Allah'ın gazap edeceği her sözden sakınırsın. Çünkü O'nun seni işittiğini bilir, cezasından korkar ve Allah'a isyan olan şeyleri söylemekten de uzak durursun.

Bu iman sende bu hasleti meydana getirmezse bil ki, Allah'ın her şeyi bildiğine olan imanın eksiktir.

Allah'ın her şeyi işittiğine iman ettiğin zaman -özellikle de müftü veya muallim olup O'nun dininden söz ettiğinde- sadece O'nun razı olduğu şeyleri söylersin. Bu çok önemlidir. Allah Teala şöyle buyuruyor: **"Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir! Şüphesiz Allah o zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."** (En'am, 144) Şüphesiz bu, zulmün en büyüğüdür. **"Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."** (Ahkâf, 10) Bu, bilgisizce fetva verenin akıbetidir. O, doğru yola iletilmez, çünkü zalimdir.

Ne şekilde olursa olsun Allah'ın razı olmayacağı bir sözü söylemekten sakın ey Müslüman kardeş!

Allah'ın her şeyi gördüğüne iman etmenin semeresi Allah'ın razı olmayacağı/gazab ettiği bir şeyi yapmamaktır. Çünkü bakışlarınla haram işlediğinde -insanlar anlamasalar da- muhakkak ki Allah Teala bu bakışı(n haram olduğunu) görür ve bilir: **"Allah, gözlerin hain bakışını da bilir, gönüllerin gizlediğini de."** (Ğafir, 19)

Buna iman ettiğin zaman O'nun razı olmayacağı bir ameli yapman asla mümkün değildir.

İnsanların sana en yakın olanından ve en çok saygı gösterdiğinden utandığın gibi Allah'tan da utan!

O halde Allah'ın her şeyi gördüğüne iman ettiğimiz zaman Allah'ın gazabına sebep olan her fiilden uzak durmuş olacağız. Yoksa buna imanımız eksik olur.

Eğer bir kimse parmağıyla, dudağıyla, gözüyle veya başıyla haram işlerse etrafındaki insanlar onu bilmese de Allah Teala onu görür. Allah'a iman eden bir kimse bundan sakınmalıdır. Eğer Allah'ın isim ve sıfatlarının gerektirdiği şeylere inanırsak istikametimiz tam olur. Allah yardımcımız olsun.

فَلَا يَنْفُونَ عَنْهُ مَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ، وَلَا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ

Bundan dolayı onlar, yüce Allah'ın, kendi zatını nitelendirdiği sıfatları O'ndan nefyetmezler, kelimeleri kullanıldıkları yerlerinden çıkararak tahrif etmezler."

"Bundan dolayı onlar, yüce Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatları O'ndan nefyetmezler," yani ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatları O'ndan nefyetmezler. Çünkü onlar bir şeyi reddederken de, isbat ederken de nassa tabi olurlar. Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği şeylerin hepsini hakiki anlamlarıyla kabul ederler. İster zatî sıfatlar olsun isterse fiilî (veya haberî) sıfatlar olsun, Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatları O'ndan nefyetmezler.

Zatî sıfatlar hayat, kudret ve ilim gibi sıfatlardır ve Zatî-manevî ve zatî-haberî diye iki kısma ayrılır.

Zatî-haberî sıfatların müsemmaları el, yüz, göz vb. bizim de vücudumuzun parçaları gibi olan şeylerdir. Âlimler bunları zatî-haberî diye isimlendirmişlerdir. Bunlar zatî sıfatlardır, çünkü Allah'ın zatından ayrılmazlar ve Allah Teala'nın ezeli ve ebedî sıfatlarıdır. Bunlar aynı zamanda haberî sıfatlardır, çünkü bu sıfatların varlığı ancak haber/vahiy yoluyla öğrenilir. Akıl bunlara delalet etmez. Allah Teala, elinin olduğunu bize haber vermemiş olsaydı biz bunu bilemezdik. Fakat bunu bize haber verdi. İlim, semî' ve basar sıfatları böyle değildir. Çünkü bunları hem akıllarımızla hem de bize nakledilen haberlerle kavrarız.

Bu sebeple el, yüz ve benzeri sıfatlar hakkında "zatî-haberî sıfatlar" deriz; "Bunlar Allah'ın bir cüzüdür." demeyiz. Bilakis bu ifadeyi kullanmaktan uzak dururuz. Çünkü cüz, bütünden ayrılması mümkün olan şeydir. Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği bu sıfatlardan -el gibi herhangi bir şeyin zail olması asla düşünülemez. Çünkü bu sıfatlar

O'nun ezeli ve ebedi sıfatlarıdır. Bundan dolayı bu sıfatların Allah'ın bir cüzü olduğunu söylemeyiz.

Filî sıfatları ise O'nun dilemesine bağlı olan sıfatlardır. Dilerse yapar, dilemezse yapmaz. Bu sıfatların bazılarının sebebinin olduğunu, bazılarının sebebinin olmadığını, bazılarının da zatî-filî sıfatlar olduğunu zikretmiştik.

(وَلَا يُجَرَّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ) / “Kelimeleri kullanıldıkları yerlerden çıkararak tahrif etmezler.” (الْكَلِمَ); isimdir, “kelime”nin çoğuludur. Bununla kastedilen, Allah'ın ve Rasûlünün kelimidir.

“Kelimeleri kullanıldıkları yerlerden çıkararak tahrif etmezler” cümlesinin anlamı, “delet ettikleri anlamlarından alıp onlara başka anlamlar yüklemeler” demektir. Mesela Allah Teala'nın, “**O'nun iki eli açıktır.**” (Maide, 64) ayeti hakkında şöyle derler:

Bu, Allah için sabit olan gerçek eldir (tekyif/nasıl bir el olduğu konusunda yorum yapılamaz, temsil/bir başkasının eline de benzetilemez).

Tahrifçiler, Allah'ın elinin O'nun kuvveti veya nimeti olduğunu söylerler. Ehl-i sünnet ise “Kuvvet başka şeydir, el başka; nimet başka şeydir, el başka.” derler. Yani onlar kelimelerin kullanıldıkları gerçek manalarını değiştirerek tahrif etmezler. Çünkü tahrif/değiştirme yahudilerin âdetidir. **“Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler.”** (Nisa, 46) Kitap ve sünnetin naslarını değıştiren herkeste yahudilere benzerlik vardır. Bundan sakın. Kendilerine gazap edilenlere benzeme -ki Allah onların bazılarını maymunlara ve domuzlara çevirmiştir-. Onlar tağuta ibadet etmişlerdir. Sen tahrif yapma! Bilakis kelamı, Allah'ın ve Rasûlünün muradına göre tefsir et. İmam Şafî'den şu söz nakledilmiştir: “Allah'a ve Allah'tan gelen şeylere -Allah'ın murad ettiğı üzere- iman ettim. Peygamber'e ve Peygamber'den gelen şeylere Peygamber'in muradı üzere iman ettim.”

وَلَا يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَاءِ اللَّهِ وَآيَاتِهِ

Onlar Allah'ın isim ve ayetlerinde ilhâda düşmezler.

“İlhada düşmezler.” Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, ilhada düşmez.

“İlhad;” lügatte “meyletmek” ve “sapmak” demektir. Bu sebeble kabir kazılırken içinde yana doğru açılan çukura “lahid” denmiştir. Çünkü “lahid,” kabrin ortası değildir, o yan tarafa doğru meyillidir. Kabrin ortası olsaydı, ona “şak” denirdi. Lahid, şaktan daha faziletlidir.

Onlar Allah'ın isimleri ve ayetleri konusunda ilhada düşmezler. Müellif bize ilhadın iki yerde olacağını ifade etmiştir: İsimlerde ve ayetlerde.

Müellifin sözünün ifade ettiği manaya Kur'an delalet etmektedir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na o (güzel isim)lerle dua edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın; onlar yaptıklarının cezasını çeceklerdir.”** (A'raf, 180) Allah Teala, bu ayette isimler konusundaki ilhaddan söz eder. Şu ayette de ayetler konusundaki ilhaddan söz eder: **“Ayetlerimiz hakkında ilhada düşenler bize gizli kalmazlar.”** (Fussilet, 40)

- İsimlerde ilhad, onlar hakkında olması gereken şeyden saptaktır. Bunun birçok çeşidi vardır:

1- Allah'ı, zatını isimlendirmedeği şekilde isimlendirmektir. Mesele felsefeciler Allah'ı, “İllet-i Faile” diye isimlendirdiler, Hristiyanlar Allah'ı “baba,” İsa'yı “oğul” diye isimlendirdiler. Bu, Allah'ın isimleri konusunda bir ilhaddır/sapmadır. Eğer bu şekilde, O'nun kendini isimlendirmedeği şeylerle O'nu isimlendiren kimse, O'nun isimlerinde ilhada düşmüş demektir.

Bunun sebebi Allah'ın isimlerinin tevkîfî olmasıdır. Bizim nasla sabit olandan başka bir şeyi Allah için isbat etmemiz mümkün değildir. Allah'ı zatını isimlendirdiği şekilde isimlendirmedeğin zaman ilhad etmiş ve gerekenden başka yöne meyletmış olursun.

Allah'ı, kendisinin isimlendirmedığı şeylerle isimlendirmek, Allah'a karşı bir edepsizlik, O'na karşı bir haksızlıktır ve haddi aşmaktır. Çünkü seni senin isminle değil de başkasının ismiyle çağıranı veya sana senin isminden başka bir isim vereni sana karşı haksızlık yapmış sayarsın. Yaratılarda böyle olunca Yaratan'da nice olur?! Sen düşün!

Dolayısıyla Allah'ı, O'nun kendini isimlendirmedığı şekilde isimlendirmeye hakkın yoktur. Bunu yaparsan Allah'ın isimlerinde ilhada düşmüş olursun.

2- Allah'ın isimlerinden olan bir şeyi inkâr etmektir. Bu birincinin (yani Allah'ı O'nun kendini isimlendirmedığı şekilde isimlendirmenin) tersidir; Allah'ı, kendini isimlendirdiği isimlerden tecrit etmek ve ismi inkâr etmektir. Bu, ister bütün isimleri inkâr etsin, isterse bazı isimleri inkâr etsin farketmez, onları inkâr ettiği zaman isimlerde ilhada düşmüş olur.

İsimlerdeki ilhadın sebebi şudur: Allah bu isimleri, kendi zatı için isbat ettiği zaman bizim de bunları O'nun için isbat etmemiz gerekir. Bunları nefyetmek ilhaddır ve isimler konusunda vacip olanın dışına çıkmaktır.

Aşırı Cehmiler gibi bazı insanlar isimleri inkâr ettiler ve "Allah'ın asla bir ismi yoktur!" dediler. Yine "Eğer Allah'ın isimlerinin olduğunu söylersen O'nu mevcudata benzetmiş olursun." dediler. Bunun ise batıl ve reddedilmiş olduğu bilinir.

3- Bir kimsenin, sıfatların delalet ettiği şeyi inkâr etmesidir. O ismi kabul eder, fakat o ismin ihtiva ettiği sıfatı inkâr eder. Mesela Allah'ın işitmesiz işiten, ilimsiz âlim, yaratmasız yaratan ve kudretsiz kadir olduğunu söyler. Mutezilenin bu görüşte olduğu bilinir. Bu, akıl dışı bir görüştür.

Sonra onlar isimlerin birbirinden farklı ve bunların (bir anlamı olmayan) özel isimler olduğunu iddia ederek şöyle derler: Semi', Alîm'den

farklıdır, fakat bir anlam ifade etmezler! Semî', sem'a (ışitmeye) delalet etmez. Alîm de ilme delalet etmez. Bunlar sadece özel isimlerdir.

Onların bir kısmı da şöyle derler: Bu isimlerin hepsi aynı şeydir. Bu isimler Alîm'dir, Semî'dir, Basîr'dir. Hepsi de birdir, aynıdır. Sadece harflerin dizilişleri farklıdır. Yani onlar isimleri tek bir şey olarak görürler!!

Bunların hiçbirisi akla uygun değildir. Bu sebeple şöyle deriz: Sıfatların ihtiva ettikleri manaları kabul etmedikçe isimlere iman etmek mümkün olmaz.

İşte tam burada isimlerin delaleti hakkında söz etmek uygun olacaktır. Çünkü ismin delalette üç türü vardır: Mutabakat delaleti, tazammun delalet ve iltizam delaleti.

a- Mutabakat Delaleti: Lafzın, bütün manalarına delalet etmesidir. Buna göre her isim, müsemmasına delalet eder. İsimlerinin hepsinin müsemması Allah'tır. Ve bu ismin türediği sığata da delalet eder.

b- Tazammun Delaleti: Lafzın, bazı manalarına delalet etmesidir. Tazammun delaletinden dolayı isim, ya sadece zata delalet eder veya sadece sığata delalet eder.

c- İltizam Delaleti: Lafzın, ismin lafzından anlaşılan şeye değil de gereğinden (manasından) anlaşılan şeye delalet etmesidir. Bu sebeple bunu gereklilik delaleti anlamında iltizam delaleti diye isimlendirdik.

Mesela Hâlik kelimesi, Allah'ın zatına delalet eden bir isimdir, fakat yaratma sığatına da delalet eder.

O halde Hâlik kelimesinin iki şeye, -hem Allah'ın zatına hem de yaratma sığatına- delalet etmesi itibarıyla bu delalet mutabakat delaleti denir. Çünkü lafız, medlulünün tamamına/bütün manalarına delalet eder. Şüphesiz Hâlik dediğın zaman hem Yaratan'ı, hem de yaratmayı anlarsın.

Sadece Yaratan'a veya sadece yaratmaya delalet etmesi itibarıyla tazammun delaleti denir. Çünkü bu, lafzın bazı manalarına delalettir.

Bu sığata, ilim ve kudrete delalet etmesi itibarıyla da iltizam delaleti denir. Çünkü ilim ve kudret olmadan yaratmak mümkün değildir. O halde Hâlik lafzının kudret ve ilme delaleti, iltizam delaletidir.

O zaman gayet açıktır ki insan bu delaletlerden herhangi birini inkâr ettiğı zaman isimlerde ilhada düşmüş olur.

Eğer “Ben, Hâlik isminin sadece zata delaletine inanırım, sığata delaletine inanmam.” derse isimlerde ilhada düşmüş olur.

Eğer “Ben Hâlik isminin Allah’ın zatına ve yaratma sıfatına delaletine iman ederim, fakat ilim ve kudret sıfatlarına delaletine iman etmem.” derse bunun da ilhad olduğunu söyleriz. Çünkü bu ismin delalet ettiğı her şeyi kabul etmemiz bizim için bir zorunluktur.

İsmin delalet ettiğı sıfatlardan herhangi birini inkâr etmek, (onun bu sığata delaleti ister mutabakat delaleti, ister tazammun delaleti, isterse iltizam delaleti olsun) isimde ilhada düşmektir.

Bu üç türlü delaleti açıklayacak somut bir misal verelim: “Benim bir evim var.” demiş olsam, “ev” kelimesinde üç türlü delalet vardır. Sen “ev” kelimesinin, mutabakat delaletiyle “bütün eve” delalet ettiğini anlarsın. Tazammun delaletiyle “sadece erkeklerin oturma odasına, sadece tuvalete/banyoya ve sadece salona” delalet ettiğini anlarsın. Çünkü bunlar da evin bir bölümüdür ve lafzın bir bölüme delalet etmesi, tazammun delaleti demektir. İltizam delaletiyle de “evi yapan bir ustanın olduğuna” delalet ettiğini anlarsın. Çünkü ustası olmayan hiçbir ev yoktur.

4- (İsimlerde ilhadın dördüncü türü,) **Allah’ın isimlerini ve sıfatlarını isbat ederek bu isim ve sıfatlarda temsil/benzeme olduğunu söylemektir.** Yani Allah’ın görmesi bizim görmemiz gibidir, ilmi bizim ilmimiz gibidir, mağfireti bizim mağfretimiz gibidir vs. Bu bir ilhaddır. Çünkü bu, gerekli olan şeyin dışına çıkmaktır. Çünkü vacib olan, bunları temsil etmeksizin kabul etmektir.

5- Bunları mabudlara taşımaktır veya mabudlar için bunlardan isimler türetmektir. Mesela ibadet edilen bir şeyi “ilah” diye isimlendirmektir. Bu bir ilhaddır. Veya Allah’ın isimlerinden mabudlar/tapınılan putlar için isimler türetmektir. İlah’tan Lât’ı, Aziz’den Uzza’yı, Mennan’dan Menat’ı türetmek gibi... Biz bunların isimlerde ilhad olduğunu söyleriz. Çünkü sana vacip olan, bu isimleri sadece Allah’a has kılmaktır. Haddi aşp da bunlardan mabudlar için isimler türetmek değildir.

Allah’ın isimlerinde ilhada düşmenin çeşitleri bunlardır.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Allah’ın isimlerinde asla ilhada düşmez. Bilakis bu isimleri Allah’ın murad ettiği şekilde kullanırlar. Bunlarla ilgili bütün delalet türlerini kabul ederler. Çünkü onlar buna muhalefet etmenin ilhad olduğunu görürler/bilirler.

- Allah’ın ayetlerinde ilhada düşmeye gelince, “âyât” kelimesi “ayet”in çoğuludur. “Ayet,” “bir şeyi diğerinden ayıran alamet”tir. Allah Teala, peygamberleri mucizelerle değil, ayetlerle göndermiştir. Bu sebeple “ayetler” ifadesini kullanmak, mucizeler ifadesini kullanmaktan daha güzeldir:

Birincisi: Çünkü ayet, Kur’an ve sünnetin kullandığı bir tabirdir.

İkincisi: Bazen mucizeler, sihirbazların ve illüzyonistlerin elinden de meydana gelerek görenleri aciz bırakabilir.

Üçüncüsü: Kast edilen manaya; ayet kelimesi, mucize kelimesinden daha iyi delalet eder. Allah’ın ayetleri, Allah’a delalet eden alametlerdir. O zaman sadece Allah’a aittirler. Sadece Allah’a ait olmasalardı Allah’ın ayeti olmazdı.

Allah’ın ayetleri iki kısma ayrılır: Kevnî ve şer’î ayetler.

1- Kevnî ayetler: Yaratma ile ilgili ayetlerdir. Bunun örneği aşağıdaki ayetlerde belirtilen hususlardır: **“Gece ve gündüz, güneş ve ay O’nun ayetlerindendir.”** (Fussilet, 37); **“Sizi topraktan yaratması, O’nun (kudretinin) delillerindendir. Sonra siz, birer insan olur,**

yeryüzünde yayılırsınız.” (Rum, 20); **“Keza gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklılığı da O’nun ayetlerindendir. Bunda da, şüphesiz bilenler için ibretler vardır. Geceleyin uyumanız, gündüzün O’nun lütfundan rızık aramanız da O’nun delillerindendir. Bunda da şüphesiz dinleyen kimseler için ibretler vardır. Size korku ve ümit veren şimşegi göstermesi, gökten su indirmesi, bu su ile ölümünden sonra arza hayat vermesi, hep O’nun delillerindendir. Aklını kullanan kimseler için bunlarda da ibretler vardır. O’nun emriyle göğün ve yerin ayakta durması da keza O’nun (kudretinin) delillerindendir. Sonra sizi kabirlerinizden bir defa çağırdı mı, hemen çıkar gelirsiniz.”** (Rum, 22-25) Bu ayetler kevnî ayetlerdir. Dilersen bunlara kevnî/kaderî ayetler de diyebilirsin. Bunlar Allah’ın ayetleridir, çünkü insanların bunları yapmaya güçleri yetmez. Mesela hiç kimse güneş ve ayın benzerini yaratamaz. Hiç kimse gündüz geldiği zaman geceyi ve gece geldiği zaman gündüzü getiremez. Bu ayetler kevnî ayetlerdir.

Kevnî ayetlerde ilhada düşmek, bunları müstakil olarak Allah’tan başkasına nispet etmektir veya Allah’tan başkasını bu ayetlerde Allah’a ortak koşmaktır veya onları Allah’a yardımcı yapmaktır. “Bu iş filan velidendir/peygamberdendir;” “Filan peygamber/veli bu işte Allah’ın ortağıdır/yardımcısıdır.” demek gibi... Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“De ki: Allah’ı bırakıp da ilâh olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın. Göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir. Onların yerde ve gökte hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah’ın onlardan bir yardımcısı da yoktur.”** (Sebe, 22) Mabudların göklerde ve yerde ne müstakil olarak ne ortak olarak ne de yardımcı olarak hiçbir şeye güçlerinin yetmemesi sebebiyle müşriklerin bağlandıkları her şeyi reddetmiş, sonra sözü şefaât konusuna getirmiş ve şöyle buyurmuştur: **“Allah’ın huzurunda, O’nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati de fayda vermez.”** (Sebe, 23) Müşrikler, “Evet, bu putların göklerde ve yerde hiçbir şeye güçleri yetmez, ortak da, yardımcı da değildirler, fakat bun-

lar (Allah ile bizim aramızda) şefaathçidirler.” dediklerinde Allah Teâlâ, “Allah’ın huzurunda, O’nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati de fayda vermez.” buyurarak müşriklerin tutundukları bütün sebepleri kesti.

2- Şer’î ayetler: Bunlar peygamberlerin Kur’an gibi vahiy yoluyla getirdiği ayetlerdir. Kur’an bir ayettir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: “İşte bunlar, Allah’ın ayetleridir. Onları sana hakıyla okuyoruz. Şüphesiz ki sen o gönderilen Rasûllerdensin.” (Bakara, 252); “Ona Rabbinden (başkaca) mucize indirilmeli değil miydi?’ derler. Cevaben de ki: ‘Mucizeler ancak Allah’ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.’ Sana indirdiğimiz ve onlara okunmakta olan Kitap kendilerine yetmedi mi?” (Ankebut, 50-51) Demek ki Allah, Kur’an’ı ayetler kıldı.

Ayetlerde ilhada düşmek; ya onları yalanlamakla ya tahrif etmekle ya da onlara muhalefet etmekle olur.

Ayetleri yalanlamak; bunların Allah katından gelmediğini söylemek ve onları temelden yalanlamaktır. Veya Kur’an’ı aslen tasdik etmekle beraber onda geçen bir haberi yalanlamaktır. Mesela mağara sahipleri kıssasının sahih olmadığını, fil sahipleri kıssasının sahih olmadığını, Allah’ın Ebrehe ordusunu helak etmek için sürülerle kuş göndermediğini söylemek Allah’ın ayetlerini yalanlamak demektir.

Ayetlerin tahrifi; onların lafızlarını değiştirmektir veya onların manalarını Allah ve Rasûlünün kastettikleri manaların dışına çıkarmaktır. Mesela bir kimsenin “istiva” ayetini “istila” diye okuması veya “Allah’ın dünya semasına inmesini” “emrinin inmesi” diye manalandırması bir tahriftir.

Ayetlere muhalefet etmek; emirleri terk etmekle ve nehiyleri yapmaktır.

Allah Teala, Mescid-i Haram hakkında şöyle buyurmuştur:

“Kim orada ilhad ederek zulme kalkışırsa, Biz ona can yakan bir azap tattırırız.” (Hac, 25)

Her günah, şer'î ayetlerde bir ilhaddır. Çünkü günah ve masiyet, vacip olan şeyin dışına çıkmaktır. Çünkü bize vacip olan, emirlere itaat etmek ve nehiylerden sakınmaktır. Bunu yapmamak ise bir ilhaddır.

وَلَا يُكَيِّفُونَ، وَلَا يُمَثِّلُونَ صِفَاتِهِ بِصِفَاتِ خَلْقِهِ. لَا نَهْ سُبْحَانَهُ: لَا سَمِيَّ لَهُ،
وَلَا كُفَاءَ لَهُ، وَلَا نَدَّ لَهُ. وَلَا يُقَاسُ بِخَلْقِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى

O'nun sıfatlarını keyfiyetlendirmezler ve yaratılanların sıfatlarına benzetmezler. Çünkü yüce Allah'ın adaşı yoktur, dengi yoktur, eşi ve benzeri yoktur. Yüce Allah, yarattıkları ile kıyas da edilmez.

“O'nun sıfatlarını keyfiyetlendirmezler.” Yani Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat sıfatların keyfiyeti/nasıllığı üzerinde konuşmazlar. Tekyif'in, sıfatın keyfiyetini/nasıllığını ve niceliğini zikretmek anlamına geldiği daha önce ifade edilmişti. Bu keyfiyeti ister dilinle zikret, ister kalbinle zikret fark etmez. Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat asla sıfatların niteliği ve niceliği üzerinde durmaz. Yani “O'nun elinin keyfiyeti şöyle şöyledir.” demezler, “O'nun yüzünün keyfiyeti şöyle şöyledir.” demezler. Bunu ne dille, ne de kalple yaparlar. Yani insan, Allah'ın nasıl istiva ettiğini, nasıl indiğini, yüzünün nasıl olduğunu veya elinin nasıl olduğunu kafasında canlandırmaz, düşünmeye de çalışmaz. Çünkü bu, şu iki şeyden birine yol açar: Temsile veya ta'tile.

Bu sebeple insanın Allah'ın arşa istivasının keyfiyetini anlamaya çalışması veya bunu lisanıyla söylemesi caiz değildir. Hatta bunun keyfiyetini sormaz. Çünkü İmam Malik, bunu sormanın bid'at olduğunu söylemiştir. “Nasıl istiva etti? Nasıl iner? Nasıl gelir? Yüzü nasıldır?” deme! Eğer dersen biz de “Sen bid'atçisin?” deriz... Tekyifin haram

olduğunun delili yukarıda geçti; bu konudaki naklî ve akfî delili yukarıda zikrettik.

“Ve temsil etmezler/yaratılanların sıfatlarına benzetmezler;” yani Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat “O'nun sıfatlarını yaratılanlarının sıfatlarına benzetmezler.” Müellifin yukarıda geçen “temsil olmaksızın” sözünün anlamı budur. Temsilin aklen ve naklen imkânsız olduğu ve temsilin nefyi konusunda haber kipinde ve talep kipinde naklî delillerin bulunduğu yukarıda geçti. Bundan dolayıdır ki onlar da sıfatların keyfiyetleri üzerinde durmazlar ve onları yaratılanların sıfatlarına benzetmezler.

(سَبَّحَ)'nın manası “tenzih etti” demektir. Aslı (السَّبَّحُ)'dur, “uzaklık” demektir. Sanki sen “subhanehu” demek suretiyle noksanlık sıfatlarını Allah'tan uzaklaştırmış oluyorsun. Şanı yüce Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir.

“Allah'ın adaşı yoktur.” Bunun delili, Allah'ın şu ayetidir:

“O, bütün göklerin, yerin ve aralarındakilerin Rabbidir; o halde O'na ibadet et ve ibadet etmekte sabırlı ol. Hiç O'na bir adaş bilir misin?” (Meryem, 65)

(هَلْ): Soru edatıdır, fakat nefiy manasında kullanılmıştır. Büyük bir fayda sebebiyle soru kipiyle nefiy gelmiştir. Burada bir meydan okuma vardır. Çünkü “O'nun adaşı yoktur” demekle **“Hiç O'na bir adaş bilir misin?”** demek arasında fark vardır. Çünkü **“Hiç O'na bir adaş bilir misin?”** sözü hem nefyi, hem de meydan okumayı (tehaddiyi) ihtiva eder.

Şu, önemli bir kaidedir: “Ne zaman nefiy manasında soru sorulmuşsa içinde mutlaka bir tehaddi (meydan okuma) vardır.”

Sanki ben diyorum ki: Eğer doğru sözlüysen O'nun ismini taşıyan başka birini söyle! Buna göre **“Hiç O'na bir adaş bilir misin?”** sözü “O'nun bir adaşı yoktur.” sözünden daha etkileyicidir.

“Adaş,” “aynı adı taşıyan, benzeyen” demektir.

“O’nun dengi yoktur” un delili, Allah’ın şu ayetidir:

“Hiç kimse O’nun dengi değildir.” (İhlâs, 4)

“Eşi ve benzeri yoktur.” Bunun delili ise Allah’ın şu ayetidir: **“Öyleyse siz de bile bile Allah’a eşler koşmayın.”** (Bakara, 22) Yani O’nun eşi ve benzerinin olmadığını biliyorsunuz. (“Nid” benzer demektir.)

Bu üç kelimenin (adaş, denk, benzer kelimelerinin) manası birbirine gerçekten de çok yakındır. (الْكُفَى) / “Kendisine denk olan” demektir. Bir şey bir şeyin benzeri ve aynısı olduğu zaman onun dengi olur. Benzeri ve aynısı olmadığı zaman dengi olmaz. Bu durumda “O’nun dengi yoktur.” demek, “O’nun benzeri yoktur.” demektir.

Bu nefiyle sıfatların mükemmelliği kastedilmiştir. Çünkü sıfatlarının mükemmelliği dolayısıyla hiç kimse O’nun dengi ve benzeri olamaz.

“Yüce Allah, yarattıkları ile kıyas da edilmez.” Kıyas üç kısma ayrılır: Şümül kıyası, temsil kıyası, evleviyet kıyası. Allah Teala, yarattıklarıyla; şümül ve temsil kıyasıyla kıyaslanamaz.

1- Şümül kıyası (Kapsam kıyası): Birimlerinin/fertlerinin hepsini kapsayan küllîyi/geneli bilmektir. Öyle ki küllînin her ferdi bu küllî lafzın müsemmasına ve manasına dâhil olur. -Böyle bir kıyas Allah ile yarattıkları arasında yapılamaz-. Mesela her ikisine de hayat denilmesine rağmen yaratılmışların “hayat” sıfatı Allah’ın “hayat” sıfatına kıyas edilmez.

2- Temsil kıyası (Benzetme kıyası): Bir şeyi benzerinin içine katmaktır. Yani Yaratıcı için sabit olan bir şeyi yaratılan için sabit olan bir şeye benzetmektir. -Böyle bir kıyas, Allah ile yarattıkları arasında yapılamaz-.

3- Evleviyet kıyası: Hükme, fer’in asıldan daha evla olmasıdır. Bu, alimlerin, “Allah hakkında kullanılan kıyastır.” dedikleri kıyastır. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: (لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى) / **“Kötü sıfatlar ahirete inanmayanlara aittir. En yüce sıfatlar ise Allah’ındır.”** (Nahl, 60) Ayette geçen “el-mesel” kelimesi, “kemal sıfat-

ların hepsi” demektir. Bunların en yüceleri Allah’a aittir. Semi’, basar, ilim, kudret, hayat, hikmet vb. sıfatlar yaratılanlarda da vardır, fakat bunların en yüceleri ve en mükemmelleri Allah’ındır.

Bu sebeple biz zaman zaman aklî delillerle kıyas-ı evla zaviyesinden istidlal ederiz. Mesela “yücelik,” yaratılanlarda bulunabilen bir kemal sıfatıdır. Yaratılanlarda bulunan kemal sıfatının Yaratan’da bulunması daha evladır. Bunu âlimlerin keliminde daima buluruz.

Allah rahmet eylesin müellif, “Allah’ın adaşı yoktur, dengi yoktur, eşi ve benzeri yoktur.” dedikten sonra “Allah, yarattıkları ile kıyas da edilmez.” demesi; eşitliği gerektiren bir kıyasın yapılamayacağı anlamına gelir. Eşitliği gerektiren kıyas, şümul kıyası ve temsil kıyasıdır.

O halde aralarındaki farklılık sebebiyle Allah ile yaratılanlar arasında kıyas yapılamaz. Ahkâm konusunda vacibi caize veya caizi vacibe kıyas etmediğimize göre Yaratan ile yaratılanlar arasında sıfatlar yönünden kıyasın yapılmaması daha evladır.

Eğer bir kimse “Allah mevcuttur, insan da mevcuttur, o halde kıyas ile Allah’ın varlığı, insanın varlığı gibidir.” derse şöyle deriz: Bu doğru değildir, çünkü Allah’ın varlığı vaciptir/zorunludur, insanın varlığı ise mümkündür/var da olabilir, yok da olabilir.

Eğer “Ben, Yaratan’ın işitmesini, yaratılanın işitmesine kıyas ederim.” derse de şöyle deriz: Bu mümkün değildir. Yaratanın işitmesi, O’nun için vaciptir, O’na bir eksiklik arız olmaz ve her şeyi kapsar. İnsanın işitmesi ise mümkündür, çünkü insanın sağır olarak doğması mümkündür. İşiten biri olarak doğan bir insanın işitmesine sonradan bir eksiklik arız olabilir; çünkü onun işitmesi sınırlıdır.

O halde Allah’ın, yarattıklarına kıyas edilmesi mümkün değildir. Yaratan ile yaratılanlar arasında çok açık olan bu büyük farktan dolayı Allah’ın sıfatlarından hiçbirini, yaratılanlarının sıfatlarına kıyas edilemez.

فَإِنَّهُ أَعْلَمُ بِنَفْسِهِ وَبِغَيْرِهِ، وَأَصْدَقُ قِيلًا، وَأَحْسَنُ حَدِيثًا مِنْ خَلْقِهِ

Şüphesiz ki O, hem kendi zatını, hem de başkasını en iyi bilendir. O'nun sözü, yaratılmışların sözünden daha doğru ve daha güzeldir.

Müellif, bunu, Allah Teala'nın sıfatları ve diğer konular hakkındaki kelamının delalet ettiği bilgileri kabul etmenin vacipliğine giriş/hazırlık olması için söyledi. Çünkü **şu dört vasfı barındıran haberin delalet ettiği şeyi kabul etmek vaciptir:**

Birincisi: **Bu haberin bir bilgiden sadır olması.** Müellifin "O, hem kendi zatını hem de başkasını en iyi bilendir." sözü buna işaret etmektedir.

İkincisi: **Doğruluk.** Müellifin, "O'nun sözü daha doğru sözdür." demesi buna işaret etmektedir.

Üçüncüsü: **Beyan ve fesahat.** Müellif buna "O'nun sözü daha güzeldir." diyerek işaret etmektedir.

Dördüncüsü: **Kasıt ve irade selameti.** Haber verenin haber verdiği kimselerin hidayetini/doğruya ve gerçeğe ulaşmalarını murad etmesidir.

Birincisinin -bilgiye dayanmanın- delili Allah'ın şu ayetidir: "**Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.**" (İsra, 55) O, kendini ve başkalarını herkesten daha iyi bilir. O, seni senden daha iyi bilir. Çünkü O, gelecekte senin için ne olacağını bilir, sen yarın ne kazanacağını bilmezsin.

Buradaki (أَعْلَمُ) kelimesi ism-i tafdildir. Bazı âlimler bu manayı vermekten kaçınmışlar ve (أَعْلَمُ) / "en iyi bilen" kelimesini (عَالِمٌ) / "bilen" diye tefsir etmişler: (إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ) / "**Şüphesiz Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete kavuşanları da bilendir.**" (Nahl, 125) Buna göre O, kendi

yolundan sapanları da, hidayete kavuşanları da bilendir demişlerdir. Bu sebeple (أَعْلَمُ) ism-i tafdildir. İsm-i tafdil kalıbı, üstün görülen ile ondan daha alt seviyede olan arasında bir ortak noktayı gerektirir ki ikisi arasında bir karşılaştırma yapılabilsin. Allah'a nispetle bu caiz değildir. Fakat (عَالِم) / “bilen” ism-i faildir, ism-i fail kalıbında karşılaştırma ve tercih anlamı yoktur.

Bu sözü söyleyen kişiye biz deriz ki: Bu yanlıştır. Çünkü Allah Teala, kendi zatından söz ederken (أَعْلَمُ) / “en iyi bilendir” diyor, sen ise (عَالِم) / “bilendir” diyorsun. Biz, (أَعْلَمُ) / “en iyi bilen” kelimesini (عَالِم) / “bilen” diye tefsir ettiğimiz zaman Allah'ın ilminin değerini düşürmüş oluruz. Çünkü (عَالِم) / “bilen”de eşit derecede Allah'tan başkası da ortaktır. Fakat (أَعْلَمُ) / “en iyi bilen” kalıbı bu ilimde hiç kimsenin Allah'a eşit olmamasını gerektirir. Çünkü O, bilenlerin hepsinden daha iyi bilendir. Şüphesiz sıfatta bu daha mükemmeli ifade eden bir kalıptır.

Biz ona şöyle deriz: Arap dili, ism-i faile nispetle vasıfta eşitliğe mani değildir. Fakat ism-i tafdil kalıbı delalet ettiği şeyde ortaklığa manidir.

Yine şöyle deriz: Karşılaştırma yaparken ism-i tafdil kalıbını kullanmak adına (أَعْلَمُ) / “en iyi bilen” dememizde bir sakınca yoktur. Üstün olmayanın bu manadan yoksun olması söz konusu olsa bile bu kalıp kullanılabilir. Nitekim Allah Teala, (أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا) / “O gün cennetliklerin kalacakları yer daha hayırlı ve dinlenecekleri yer daha güzeldir.” (Furkan, 24) buyuruyor. Cennetlik olmayanların kesinlikle bunda bir nasibi olmamasına rağmen ism-i tafdil kalıbı getirilmiştir.

Rakiple mücadele ederken/tartışırken de -bunda hiçbir nasibi olmasa bile- ism-i tafdil kalıbını kullanmak (lugaten) mümkündür. Allah Teala şöyle buyurmuştur: (اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ) / “Allah mı daha hayırlı, yoksa onların ortak koştukları mı?” (Neml, 59) Malumdur ki onların ortak koştukları şeylerde hiçbir hayır yoktur. Yusuf aleyhisselam da şöyle demiştir: (أَلْأَبَّابُ مُتَفَرَّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ) / “Aynı aynı birçok rab mı

daha hayırlı, yoksa her şeye hâkim ve galip olan bir tek Allah mı?"

(Yusuf, 39) Rablerin çok olmasında hiçbir hayır yoktur.

Özet olarak şöyle deriz: Allah'ın kitabında geçen (أَعْلَمَ) ile bu kelimelerin gerçek manası kastedilmiştir. Bu kelimeyi (عَالِم) diye tefsir edenler hem mana yönünden hem de Arap dili yönünden yanılmışlardır.

İkinci vasfın -doğruluğun- delili, yüce Allah'ın, **"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"** ayetidir. Yani O'ndan daha doğru kimse yoktur. Doğruluk, söylenen sözün gerçekle örtüşmesidir. Allah'ın kelamının gerçekle örtüştüğü kadar gerçekle örtüşen başka hiçbir söz yoktur. Allah'ın haber verdiği her şey doğrudur. Hatta bütün sözlerden daha doğrudur.

Üçüncü vasfın -açıklık ve fesahatin- delili, yüce Allah'ın, **"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"** (Nisa, 87) ayetidir. O'nun sözünün güzelliği, lafız ve mana güzelliğini ihtiva eder.

Dördüncü vasfın -kasıt ve irade selametinin- delili, yüce Allah'ın şu ayetleridir: **"Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor."** (Nisa, 176); **"Allah, sizlere bilmediklerinizi bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor."** (Nisa, 26)

Allah'ın kelamında haberin kabulünü gerektiren bu dört vasıf birleşmiştir. Hal böyle olunca O'nun kelamını olduğu gibi kabul etmemiz ve delalet ettiği manalarda hiçbir şüpheye düşmememiz gerekir. Çünkü Allah Teala, bu kelamı insanları şaşırtmak için söylememiştir. Bilakis onlara gerçeği beyan etmek ve hidayete sevk etmek için söylemiştir. Allah'ın kelamı ya kendisi hakkında ya da başkası hakkındadır. Bu kelam, söyleyenlerin en bilgisinden sadır olmuştur. O kelama, doğruya ters bir şeyin arız olması mümkün değildir. O'nun kelamının anlaşılmasız ve fasih olmaması mümkün değildir. İnsanlar ve cinler Allah'ın kelamının benzerini getirmek için birleşseler bile buna güçleri yetmez. Bir kelimde bu dört vasıf birleştiği zaman muhatabın o kelamın delalet ettiği manayı kabul etmesi gerekir.

Bunun bir örneği Allah Teala'nın İblis'e hitaben söylediği şu sözdür: **"Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni menden nedir?"** (Sâd, 75) Bu sözü söyleyen, bu ayette Allah'ın dilediği şeyi yaratacağı iki elinin olduğunu haber vermektedir. Bu sebeple bizim de O'nun iki elinin olduğunu kabul etmemiz gerekir. Çünkü Allah'ın kelamı, ilimden ve doğruluktan kaynaklanır. O'nun kelamı en güzel, en fasih ve en açık kelimedir. O'nun iki elinin olmamasına rağmen insanların buna inanmalarını istemesi mümkün değildir. Eğer gerçekten böyle olsaydı bu, Kur'an-ı Kerim'in insanları saptırdığı ve Allah'ın kendini nitelemediği bir sıfatla vasfettiği anlamına gelirdi. Bu ise mümkün değildir. Dolayısıyla Allah'ın iki elinin olduğuna ve Âdem'i onlarla yarattığına inanman gerekir.

"İki elle kastedilen, nimet ve kudrettir." dersin şöyle deriz:

Kastedilenin bu olması mümkün değildir. Ancak Rabbine karşı cüretkâr olduğun ve O'nun kelamını -belirttiğimiz- dört vasfın zıddıyla vasıflandırdığın zaman böyle bir iddiada bulunabilirsin. "Allah Teala **"iki elimle"** dediği zaman kendisinin iki elinin olduğunu biliyor muydu?" dediğimiz zaman "Evet, biliyordu." diyecek. "O bu sözünde sadık mıdır?" deriz. "Kesinlikle sadıktır." diyecek. "Bilmiyordu" veya "Sadık değildi." diyemez. "İki elden başkasının güçsüzlük ve acizlik olduğunu kastederek 'iki eliyle' diye ifade etmiştir." de diyemez. "Onları şaşırtmak için insanların zatında olmayan sıfatlara inanmalarını istemiştir." de diyemez. O zaman şöyle deriz: "O halde Allah'ın iki elinin varlığını kabul etmekten seni engelleyen şey nedir?!" Rabbine istiğfar et, tevbe et ve de ki: Ben, Allah'ın kendi zatı hakkında verdiği haberlere iman ettim. Çünkü O, kendi zatını da, başkasını da daha iyi bilir. O, en doğru sözlüdür, başkasından daha güzel sözlüdür ve iradesi de başkasından daha tamdır.

Bu sebeple müellif bu üç vasfı zikretti, biz de buna bir dördüncüsünü ilave ettik. O da insanlara beyan etme ve hidayet etme iradesidir.

Çünkü Allah Teala şöyle buyuruyor: **“Allah, sizlere bilmediklerinizi bildirmek, sizden öncekilerin yollarını size göstermek ve tevbenizi kabul etmek istiyor.”** (Nisa, 26)

Allah Teala'nın keliması ile kendi nefsinden haber verdiği şeylerin hükmü budur. Zira O'nun keliması, olması gereken dört vasfı taşımaktadır.

Peygamberlerin haber verdikleri şeylere gelince:

ثُمَّ رَسُولُهُ صَادِقُونَ مَصْدُوقُونَ⁶⁵؛ بِخِلَافِ الَّذِينَ يَقُولُونَ عَلَيْهِ مَا لَا يَعْلَمُونَ

Öte yandan Allah'ın rasûlleri de -O'nun hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyenlerin aksine- hem doğru sözlüdürler, hem de doğrulukları tasdik edilmiş olanlardır.

“Öte yandan Allah'ın rasûlleri de hem doğru sözlüdürler, hem de doğrulukları tasdik edilmiş olanlardır.” “Doğru sözlü” diye tercüme edilen “sadık,” Gerçeğe uygun haberleri veren kimsedir. Bütün peygamberler haber verdikleri şeylerde doğruyu söyleyen kimselerdir.

Fakat bu sözlerin rasûllerden sağlam senetlerle nakledilmiş olması gerekir. Mesela yahudiler, “Musa şöyle şöyle söyledi.” dediği zaman bu sözü, Musa *aleyhisselam*'dan sahih bir senetle nakledildiğini bilmedikçe kabul etmeyiz. Hıristiyanlar, “İsa şöyle şöyle söyledi.” dediği zaman bu sözü, İsa *aleyhisselam*'dan sahih bir senetle nakledildiğini bilmedikçe kabul etmeyiz. Bir kimsenin “Allah'ın Rasûlü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle şöyle söyledi.” dediği sözü, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih bir senetle nakledildiğini bilmedikçe kabul etmeyiz.

⁶⁵ Bir nüshada (مُصَدِّقُونَ) / “musaddeküne” lafzı geçer.

O'nun peygamberleri, söyledikleri şeylerde doğruları söylerler. Onlar Allah hakkında ve Allah'ın yarattığı varlıklar hakkında verdikleri bütün haberlerde doğruyu söylerler, hiçbir zaman yalan söylemezler.

Bu sebeble âlimler, peygamberlerin yalandan korunduklarında icma etmişlerdir.

(مُصَدِّقُونَ) veya (مُضْذِقُونَ) Elyazmalarında iki farklı şekilde yazılmıştır.

(مُضْذِقُونَ) / “Masdûkûn” diye yazan elyazmasına göre bu kelimenin manası şudur: “Kendilerine vahyedilen şeyler doğrudur.” (المصدق) / “Kendisine doğru haber verilen kimse” demektir. (الصَّادِق) / “Sadık;” Doğruyu getiren/doğru haber veren kimsedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ebu Hureyre'ye söylediği şey bu manaya gelir. Şeytan, Ebu Hureyre'ye, “Sen âyete'l-kürsi'yi okuduğun zaman Allah'ın gönderdiği bir koruyucu sabaha kadar senden ayrılmaz ve şeytan sana yaklaşamaz.” dediği zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle demişti: “O çok yalancı olduğu halde sana doğruyu söylemiş.”⁶⁶ Yani çok yalancı olan şeytan, sana doğru bir haber vermiş.

Peygamberler doğruyu haber veren kimselerdir. Onlara vahyedilen şeylerin hepsi doğrudur. Onları elçi olarak görevlendiren zat, onlara yalan söylemez.

Peygamberlere elçi olarak gönderilen Cebrail de onlara yalan söylemez:

“Elbette ki bu (Kur'an,) saygın elçinin (Cebrail'in) getirdiği bir sözdür. O (Cebrail) ki, pek güçlüdür ve Arşın sahibinin yanında

⁶⁶ Buhari (2311), bu hadisi, Ebu Hureyre'den muallâk olarak rivayet etmiştir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Hureyre'yi, Ramazan'da toplanan zekâtları muhafaza etmekle görevlendirmişti. Şeytan ile arasındaki bu konuşma bu görevi esnasında cereyan etmişti.

Hafız Ibn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, (4/488)'de şöyle diyor: Buhari bu hadisi burada bu şekilde muallak olarak getirdi, isnad zincirini açıklamadı... Nesaî, el-İsmailî ve Ebu Nuaym bu hadisi başka yollardan mevsul olarak rivayet ettiler.

yüksek ve saygın bir yere sahiptir. Orada sözü dinlenen, kendisine güvenilendir.” (Tekvir, 19-21)

(مُصَدِّقُونَ) / “Musaddekûn” yazan elyazmasına göre, bu söz, “ümmetlerinin o peygamberleri tasdik etmeleri/doğrulamaları gerekir.” anlamındadır. Buna göre (مُصَدِّقُونَ) kelimesi, “onların şer’an tasdik edilmeleri gerekir” anlamına gelir. Kim peygamberleri yalanlarsa veya onları yalancılıkla itham ederse kâfirdir. (مُصَدِّقُونَ) kelimesine bir başka şekilde, şöyle bir mana vermek de caizdir: “Onlar Allah tarafından tasdik edilen kimselerdir.”

Malumdur ki Allah Teala, peygamberleri tasdik etmiştir; sözünü tasdik etmiştir, fiiliyle tasdik etmiştir.

Allah’ın sözle tasdikine örnek olarak peygamberi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* için söylediği şu sözleri zikredilebilir:

“Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder.” (Nisa, 166)

“Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu bilir.” (Münafikûn, 1)

Bu, Allah’ın, peygamberini sözle tasdikidir.

Allah’ın, peygamberini fiilî olarak tasdikine gelince bu, Allah’ın onu başarılı kılması ve ayetlerin açıklanmasıdır. Peygamber gelir, insanları İslam’a davet eder. Bunu kabul etmezlerse onları cizyeyle yükümlü kılar. Cizyeyi de vermezlerse onların canlarını, kadınlarını ve mallarını almayı mubah kılar. Allah Teala ona güç verip kâdir kılar, yeryüzünün kapılarını ona açar. Nihayet onun mesajı yeryüzünün doğularına ve batılarına kadar ulaşır. Bu, Allah’ın, onu fiiliyle tasdik etmesidir. İster şer’î ayetler olsun isterse kevnî ayetler olsun, Allah’ın birtakım ayetleri onun eliyle uygulaması da fiilî bir tasdikidir.

Şer’î ayetler, mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e bildirmediği şeyler sorulduğunda bunun cevabını Allah Teala, ayetlerle bildirirdi:

“Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.” (İsra, 85)⁶⁷

O halde bu, onun bir peygamber olduğunun tasdikidir. Eğer peygamber olmasaydı Allah ona cevap vermezdi. **“Sana haram ay’ı, onda savaş yapmayı soruyorlar. De ki: Haram ayda savaş yapmak büyük bir günahdır. Fakat Allah’ı inkâr edip, insanları Allah yolu’ndan ve Mescid-i Haram’dan alıkoymak ve halkını oradan sürüp çıkarmak, Allah katında daha büyük bir günahdır.”** (Bakara, 217) Cevap: **“De ki: Haram ayda savaş yapmak büyük bir günahdır.”** Bu, Allah tarafından yapılan bir tasdiktir. Kevnî ayetlerle tasdik etmesi ise çok açıktır. İster bir sebebe bağlı olsun, isterse bir sebebe bağlı olmasın Allah’ın Peygamberini teyit edip desteklediği kevnî ayetler ne kadar da çoktur. Bunların siyer kitaplarında yazılı olduğu bilinmektedir.

(مُصَدِّقُونَ) / “Musaddekûn” kelimesinden biz peygamberlerin Allah tarafından kevnî ve şer’î ayetlerle tasdik edildiklerini anlamış bulunmaktayız. Halk tarafından da tasdik edilmişlerdir, yani tasdik edilmele-ri gerekir. Biz bunu peygamberleri tasdikin şeran gerekliliğine yorumladık. Çünkü insanlardan bazıları onları tasdik etmiş, bazıları tasdik etmemiştir. Fakat tasdik etmek vaciptir.

“O’nun hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyenlerin aksine:” Bunlar yalan söyleyenler veya sapıtanlardır. Çünkü onlar bilmedikleri şeyleri söylediler.

⁶⁷ Buhari (4721), Abdullah İbn Mesud *radıyallahu anh’tan* şöyle rivayet etmiştir: “Bir defasında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile bir ekinlikte birlikte bulunuyordum. Kendisi bir hurma dalına dayanmıştı. Bu esnada yahudiler yanımdan geçtiler. Birbirlerine dediler ki: Şu adama ruh hakkında sorun. Bir kısmı dedi ki: Sizi ona soru sormaya sevk eden şey nedir? Bazıları da dedi ki: O sizin karşınıza hoşlanmadığınız bir şeyle çıkmıyor ki! Fakat yine de sorun dediler ve ona ruhtan sordular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sustu, onlara hiçbir cevap vermedi. Ben kendisine vahiy geleceğini anladım. Yerimde durdum, bekledim. Vahiy inince şöyle buyurdu: **“Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.”**

Sanki müellif, tahrifçilere işaret eder gibidir. Çünkü tahrifçiler Allah hakkında bilmedikleri şeyleri iki yönden söylediler: Onlar, “Allah bunu kastetmedi, şunu kastetti.” dediler. Nefiy ve isbatta/red ve kabulde bilmedikleri şeyleri söylediler.

Mesela “Allah yüz ile gerçek yüzü kastetmedi.” dediler. Burada bilmedikleri bir şeyi Allah’tan nefyetteler. Sonra “Yüz ile kastedilen sevaptır.” dediler ve bilmedikleri bir şeyi Allah’a isnat ettiler. Allah hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyen kimseler sadık da, masdûk da, musaddek de değildirler. Bilakis şeytanın onlara vahyettiği şeyler sebebiyle onların yalancı ve yalanlayıcı oldukları delillerle kanıtlanmıştır.

وَلِهَذَا قَالَ: ﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

Bundan dolayı Allah Teala şöyle buyurdu: “İzzet sahibi olan Rabbin onların tüm yakıştırmalarından uzaktır. Peygamberlere selam olsun. Ve âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun.”

(Sâffat, 180-182)

“Bundan dolayı,” yani kendi sözünün ve Peygamberinin sözünün mükemmelliği sebebiyle...

(سُبْحَانَ رَبِّكَ): Tesbihin manası yukarıda geçti. Tesbih; Allah’ı, O’na uygun olmayan şeylerden tenzih etmektir.

(رَبِّكَ) / “Senin Rabbin” Burada rubûbiyyeti Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’e izafe etti. Bu, Yaratan’ın yaratılana izafesi türünden özel bir rubûbiyyettir.

(رَبِّ الْعِزَّةِ) / “İzzet sahibi” Bu, mevsufun, sıfata izafesi cinsindendir. Malumdur ki sahip olunan her şey mahlûktur. Burada “kudretin sahibi” denildi. Allah’ın izzeti, mahlûk değildir. Çünkü bu, Allah’ın sıfatlarındandır. Bu sebeple şöyle deriz: Bu, mevsufun sıfata izafesi türünden bir izafettir. Buna göre (رَبِّ الْعِزَّةِ) / “izzet sahibi” demektir. Nitekim “ev sahibi” anlamında “rabbü’l-dâr” denir.

“Onların yakıştırmalarından uzaktır.” Müellifin ileride zikredeceği gibi manası, müşriklerin yakıştırmalarından uzaktır, demektir.

“Gönderilenlere selam olsun,” yani Peygamberlere selam olsun.

“Âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun.” Allah Teala, kendini tenzih ettikten sonra kendi zatına hamdetti. Çünkü hamd’de sıfatların kemali vardır. Tesbih’te ise O’nu ayıp ve kusurlardan tenzih vardır. Allah Teala bu ayette hem tesbih ile kendisini ayıplardan tenzih etmiş, hem de hamd ile kemali isbat etmiştir.

فَسَبَّحَ نَفْسَهُ عَمَّا وَصَفَهُ بِهِ الْمُخَالِفُونَ لِلرُّسُلِ، وَسَلَّمْ عَلَى الْمُرْسَلِينَ؛ لِسَلَامَةِ مَا
قَالُوهُ مِنَ النَّقْصِ وَالْعَيْبِ

Böylece Allah Teala, peygamberlerin muhaliflerinin onu nitelendirdiği sıfatlardan kendini tenzih etmektedir. Peygamberleri de söyledikleri şeyler noksanlıktan ve ayıptan beri oldukları için selamlamaktadır.

Bu cümlelerin manası açıktır. Söylenecik şey sadece şudur: Kendisine nispetle ve peygamberlerine nispetle sıfatlarının kemali sebebiyle zatına hamdetmiştir. Çünkü Allah Teala, sıfatlarının mükemmelliği ve peygamberleri göndermesi sebebiyle övülmüştür. Çünkü bunda yaratılanlara rahmet ve ihsan vardır.

وَهُوَ سُبْحَانَهُ قَدْ جَمَعَ فِيمَا وَصَفَ، وَسَمَّى بِهِ نَفْسَهُ بَيْنَ النَّفْيِ وَالْإِثْبَاتِ

Yüce Allah, kendini nitelendirdiği sıfatlarda ve kendini isimlendirdiği isimlerde nefiy ve isbatı birleştirmiştir.

Allah rahmet eylesin müellif bu cümlede Allah Teala'nın, kendini nitelendirdiği sıfatlarda ve kendini isimlendirdiği isimlerde nefiy ve isbatı

birleştirdiğini beyan etmiştir. Çünkü kemal sıfatları sabit (var) olmadıkça ve onların zıddı olan noksanlık sıfatları nefy (yok) olmadıkça mükemmellik olmaz. *Allah rahmet eylesin* müellif bize sıfatların iki kısma ayrıldığını ifade etmektedir:

1- Müsbet sıfatlar: Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat tarafından bunlar "subûti sıfatlar" diye isimlendirilirler.

2- Menfî sıfatlar: Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, bu sıfatları "selbî sıfatlar" diye isimlendirirler. Selb, nefiy demektir. Bazı kimseler her ne kadar tereddüt etseler ve "Biz bunları selbî diye isimlendirmeyiz, menfî sıfatlar deriz." deseler de bunları selbî sıfatlar diye isimlendirmekte bir sakınca yoktur. Şöyle deriz ki: Mademki selb kelimesi lügatte nefiy anlamına gelmektedir o halde farklılık sadece lafızdadır, bunun da bir zararı yoktur.

Demek ki **yüce Allah'ın sıfatları iki kısma ayrılır: Subûti ve selbî.** Veya dilersen müsbet ve menfî de. Mana aynıdır.

Müsbet/subûti sıfatlar, Allah'ın, kendisi için isbat ettiği sıfatlardır. Bunların hepsi kemal sıfatlardır. Bunlarda hiçbir şekilde eksiklik yoktur. O'nun kendisinde var olduğunu söylediği sıfatların temsile delalet etmesinin mümkün olmaması da bu sıfatların kemalindendir. Çünkü yaratılanlara benzemek eksikliktir.

Bu kuralı anladığımız zaman subûti sıfatlarda temsilin gerekliliğini iddia eden, sonra temsilden kaçmak için onları nefyetmeye/reddetmeye başlayan tahrifçilerin sapıklığını öğrenmiş oluruz.

Buna bir örnek: Onlar dediler ki: Eğer biz, Allah'ın yüzünün olduğunu kabul edersek bunun yaratılanların yüzlerine benzemesi gerekir. O zaman da bu kelimenin anlamını gerçek yüze delalet etmeyen başka bir anlama te'vil etmemiz gerekir.

Biz onlara deriz ki: Allah Teala'nın kendi zatı için isbat ettiği sıfatların hepsi kemal sıfatlarıdır. Allah'ın kendi zatı için isbat ettiği sıfatlarda bir eksikliğin olması asla mümkün değildir.

Soru: “Bu sıfatlar, isimler gibi tevkîfî midir, yoksa ictihadî midir, yani bizim Allah Teala’yı kendi zatını nitelendirmediği sıfatlarla nitelendirmemiz sahih olur mu?”

Cevap: Âlimlerce meşhur olan görüşe göre sıfatlar da isimler gibi tevkîfidir. Bu sebeple Allah’ı, ancak O’nun kendi zatını vasıflandırdığı sıfatlarla vasıflandırabiliriz.

Ve şöyle de deriz: **Sıfatlar üç kısma ayrılır:** Mutlak kemal sıfatı, mukayyed kemal sıfatı ve mutlak eksiklik sıfatı.

Mutlak kemal sıfatı; mütekellim (konuşan), dilediğini yapan ve kudret sahibi gibi Allah için sabit olan sıfatlardır.

Mukayyed (sınırlı) kemal sıfatlarına gelince Allah Teala, kayıtsız olmaksızın bu sıfatlarla vasıflandırılmaz. Mesela hile, tuzak ve istihza gibi sıfatlar böyledir. Bunları yapanlara karşı Allah’ın bu sıfatlarından söz edildiği zaman bunlar bir kemal sıfatı olurlar. Fakat mutlak olarak bu sıfatların Allah’a ait olduğundan söz etmek doğru olmaz. Bu sebeple hiçbir kayıt koymadan Allah’ın tuzak kuran, istihza eden veya hile yapan diye vasıflandırılması sahih olmaz. Bilakis bu sıfatlar Allah’a nisbet edilecekleri zaman kayıt konulur. Tuzak kuranlara karşı tuzak kuran, alaycılarla istihza eden, münafıkların ve kâfirlerin hilelerine karşı hile ile karşılık veren deriz. Böylece bu sıfatlara kayıt konulur. Çünkü bunlar Kur’an’da kayıtlı olarak zikredilmişlerdir.

Aciz, hain, kör ve sağır gibi **mutlak eksiklik ifade eden sıfatlara** gelince, bunlar mutlak olarak bir eksikliktir. Bu sebeple Allah Teala bunlarla vasıflandırılmaz. Hile yapan ile hıyanet eden arasındaki farka iyi bak. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Münafıklar Allah’a hile yapmaya çalışırlar, Allah da onlara hile yapar.”** (Nisa, 142) Allah Teala kendisine hile yapanlara karşı hile yaptığını söylemektedir. Fakat hıyanet hakkında söylediği şudur: **“Yok eğer sana hainlik etmek istiyorlarsa, ‘Zaten daha önce de Allah’a hainlik etmişlerdi.’ de, onlara (galip gelecek) imkânı, Allah sana vermişti.”** (Enfal,

71) Onların hainliklerine, "hainlik etti" demedi, çünkü hıyanet, güven makamında yapılan bir hiledir. Güven makamındaki hile bir eksiklikler. Bu sıfatta hiçbir övgü yoktur.

Dolayısıyla noksanlık sıfatları Allah'tan kesin olarak nefyedilmiştir.

İsimlerden türetilen sıfatlar her hal ve şartta kemal sıfatlarıdır ve Allah Teala bu isimlerin delalet ettikleri sıfatlarla vasıflandırılır. Buna göre işitmek anlamına gelen sem' sıfatı, es-Semî' isminin delalet ettiği bir kemal sıfatıdır. İsimlerin delalet ettikleri sıfatların hepsi mutlak olarak subûfî sıfatlardır. Bu sıfatları ayrı bir bölüm olarak ele alacağız. Çünkü bu sıfatlarda bir ayrıntı yoktur. Diğerleri, -az önce geçtiği üzere- üç kısma ayrılır. Bu sebeple Allah Teala kendi zatını "mütekellim" diye isimlendirmedir. Hâlbuki O, tekellüm eder/konuşur. Çünkü kelim bazen iyi olur, bazen kötü olur, bazen de ne iyi ne kötü olur. Kötülük Allah'a nispet edilemez. Boşu boşuna/anlamsız konuşmak da Allah'a nispet edilemez. Çünkü boş konuşmak bir saçmalaktır. İyilik Allah'a nispet edilir. Bu sebeple Allah Teala kendi zatını mütekellim diye isimlendirmedir. Çünkü isimler Allah'ın şu ayetinde vassettiği gibidir: **"En güzel isimler Allah'ındır."** (Araf, 180) Onlarda herhangi bir eksiklik yoktur. Bu sebeple mutlak ism-i tafdil (kayıtsız şartsız üstünlüğü ifade eden) bir lafzı kullanmıştır.

Bir kimse, "Sıfatları ve bölümlerini anladık; sıfatların tevkîfî olduğunu söylediğimiz sürece sıfatları isbat etmenin yolu nedir?" diye sorduğu zaman şöyle deriz: Sıfatları isbat etmenin birçok yolu vardır:

1. yol: İsimlerin sıfatlara delalet etmesidir. Çünkü her isim bir sıfatı ihtiva eder. Daha önce şöyle demiştik: Allah'ın isimlerinin her biri Allah'ın zatına ve o isimden türeyen sıfata delalet eder.

2. yol: Sıfatın nasla belirlenmesidir. Mesela yüz, iki el ve iki göz gibi sıfatlar Allah tarafından nasla haber verilmiştir. İntikam da böyledir. Allah Teala bu sıfattan şöyle söz etmiştir: **"Şüphesiz Allah Azîz'dir, intikam sahibidir."** (İbrahim, 47) Allah'ın isimlerinin sayıldığı

bazı kitapların içinde bulunan bilgilerin aksine Allah'ın "el-Müntekim/İntakamcı" diye bir ismi yoktur. Çünkü intikam kelimesi Kur'an'da, ya sıfat olarak geçmektedir ya da kayıtlı bir ism-i fail olarak geçmektedir. Mesela **"Muhakkak Biz, suçlulardan intikam alınız."** (Secde, 22) denmektedir.

3. yol: Fiilden sıfat çıkarılmasıdır. Mesela mütekellim, -şu ayette geçen- "kelleme" fiilinden alınmıştır: **"Ve Allah, Musa ile de konuştu."** (Nisa, 164)

Sıfatların isbat edildiği yollar bunlardır. Bundan dolayı şöyle deriz: Sıfatlar, isimlerden daha geneldir. Çünkü her isim, aynı zamanda sıfatı da ihtiva eder. Fakat her sıfat, ismi ihtiva etmez.

Allah'tan nefyedilen sıfatlar ise pek çoktur. Fakat isbat edilen sıfatlar daha çoktur. Çünkü subûti sıfatların hepsi kemal sıfatlarıdır. Bunlar çoğaldıkça ve çeşitlendikçe mevsufun (bu sıfatlarla nitelenenin) kemali daha çok ortaya çıkar. Selbî/menfî sıfatlar daha azdır. Bu sebeple selbî sıfatların çoğu zaman muayyen bir sıfatla tahsis edilmeden genel lafızlarla ifade edildiğini görürüz. Muayyen bir sıfatla tahsis edilen ifadeler mutlaka bir sebebe dayanır. Mesela Allah'ın kendi zatından nefyettiği bir sıfatla Allah'ın muttasıf olduğunu iddia eden kimselerin yalanlanması veya Allah'ın kendi zatından nefyettiği bir sıfatın var olduğu vehminin defedilmesi için muayyen sıfatla tahsis edilmiş ifadeler kullanılır.

Genel ifadelerin birinci kısmına örnek, yüce Allah'ın şu ayetidir: **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir."** (Şura, 11) Allah Teala ilminde, kudretinde, işitmesinde, görmesinde, izzetinde, hikmetinde, rahmetinde vb. tüm sıfatlarında kendisinin benzeri hiçbir şeyin olmadığını söyledi, ayrıntı vermedi; bilakis sadece **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."** dedi. Bu, mutlak kemale delalet eden genel ve mücmel bir nefiydir. Hiçbir kemalde **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."**

Selbî sıfatlarda ayrıntılı/özel ifadelerin ancak bir sebebe bağlı olarak kullanıldığını görürüz. Mesela “Allah çocuk sahibidir.” diyen kimseleri reddetmek için **“Allah asla çocuk edinmemiştir.”** (Müminûn, 91) buyurmuştur. **“O, doğurmamış, doğmamıştır.”** (İhlâs, 3) ayeti de böyledir. Allah Teala bir ayetinde, **“Andolsun ki Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattık, Bize hiçbir yorgunluk da dokunmadı.”** (Kaf, 38) buyurmuştur. Çünkü Allah'ı hakkıyla değerlendiremeyen bir zihin, bu gökleri ve yerleri yarattığı zaman Allah'ın yorgun düşeceğini zannedebilir. Bu sebeple Allah Teala, **“Bize hiçbir yorgunluk da dokunmadı.”** (Kaf, 38) buyurmuştur.

Bununla Allah'ın sıfatları hakkındaki nefyin ancak genel ifadeler şeklinde veya bir sebebe bağlı olarak özel ifadeler şeklinde varid olduğu açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Çünkü selbî sıfatlar ancak bir isbatı ihtiva ettiği zaman bir kemali de ihtiva ederler. Bu sebeple deriz ki: Allah'ın kendi zatından nefyettiği selbî sıfatlar, zıddının kemalini ihtiva ederler. Allah'ın **“Bize hiçbir yorgunluk da dokunmadı.”** sözü, O'nun güç ve kudretinin kemalini ihtiva eder. **“Allah yaptıklarınızdan asla gafil değildir.”** (Bakara, 85) sözü, ilminin ve kuşatıcılığının kemalini ihtiva eder... Bunun gibi daha birçok örnek vardır. Demek ki menfî bir sıfatın, subutu ihtiva etmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu isbat olunan şey, nefyolunan sıfatın zıddının kemalidir. Yoksa tek başına selbî sıfatlarda övgü yoktur.

Menfî sıfatlarda yalın bir nefiy yoktur, çünkü mücerred nefiy, bir yokluktur. Yokluk bir şey değildir. Dolayısıyla medhi ve senayı ihtiva etmez. Nefyolunan sıfat, o şeyin acizliğinden de kaynaklanabilir. Böylece onun hakkında bir yerilme olur. Ayrıca bu nefiy, o şeyin bu sıfata karşı yetersiz olmasından da kaynaklanabilir. Bu takdirde de ne övgü olur, ne de yergi olur.

Acizlik ifade ettiği için nefyolunan sıfatla ilgili olarak şairin şu sözü örnek olabilir:⁶⁸

⁶⁸ Bu beyit en-Necaşî el-Hârîsî (Kays İbn Ömer)'e aittir. *eş-Şi'ru veş-Şuara*, 1/288.

قُبَيْلَةً لَا يَغْدِرُونَ بِذِمَّةٍ وَلَا يَظْلِمُونَ النَّاسَ حَبَّةَ خَرْدَلٍ

"Bir kabilecik vardır ki ahde ihanet etmez

İnsanlara zerre kadar bile haksızlık etmez."⁶⁹

Elverişsizliğe dayanarak nefyolunan sıfatla ilgili ikinci örnek; -Melsela- "Duvar hiç kimseye zarar vermez." demektir.

Allah Teala'nın kendi zatı için isbat ettiği ve nefyettiği bu gibi sıfatlarda bize düşen görev, "İşittik, tasdik ettik ve iman ettik." demektir.

Bu sıfatların içinde subûti olanlar vardır, selbî olanlar vardır. İsimlerin ise hepsi subûtîdir/müsbet manaları ihtiva ederler.

Fakat Allah'ın müsbet isimlerinden olumlu manaya delalet edenleri de vardır, olumsuz manaya delalet edenleri de vardır. Bu, Allah'ın isimlerine nispetle nefiy ve isbatta bölümlendirmenin yapılabileceği alandır.

Olumlu manaya delalet edenlerin örneği çoktur.

Olumsuz manaya delalet edenlere örnek olarak "es-Selâm" ismini verebiliriz. Âlimler dediler ki: Buna her türlü ayıp ve kusurdan uzak ve beri anlamını verebiliriz. O halde bu ismin delalet ettiği anlam selbîdir/olumsuzdur. Bunun anlamı, "kendisinde eksiklik ve ayıp yok" demektir. "el-Kuddûs" ismi de böyledir, "es-Selâm"ın manasına yakın bir manası vardır. Çünkü "el-Kuddûs"ün manası "bütün eksikliklerden ve ayıplardan münezzeh" demektir.

Demek ki müellifin ibaresi, maksadı tam olarak ifade eden sahih bir ibaredir. O, isimlere nispetle burada menfî bir ismin bulunduğunu söylemek istemiyor. Çünkü menfî isim, Allah'ın ismi olamaz. Fakat o, Allah'ın isimlerinin delalet ettiği manaların müsbet ve menfî olabileceğini söylemek istiyor.

⁶⁹ Onların zulüm ve haksızlık yapmadıklarını söylemek, onlar için bir övgü değildir. Bilakis onların acizliklerinden ve zayıflıklarından kaynaklandığı için bir yergidir. Bkz: Kavlu'l-Müfid ala Kitabi't-Tevhid, 2/411.

فَلَا عُدُولَ لِأَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ عَمَّا جَاءَ بِهِ الرُّسُلُونَ؛ فَإِنَّهُ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ،
صِرَاطُ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ، وَالصِّدِّيقِينَ، وَالشُّهَدَاءِ، وَالصَّالِحِينَ

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, peygamberlerin getirdiği şeylerin dışına çıkmaz. Çünkü bu sırat-ı müstakim'dir; Allah'ın kendilerine nimetler ihsan ettiği peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve salihlerin yoludur.

“Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, peygamberlerin getirdiği şeylerin dışına çıkmaz.” (العدول) / “Sapmak, terk etmek, dışına çıkmak” anlamlarına gelir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin peygamberlerin getirdikleri şeylerden sapmaları mümkün değildir.

Müellif bu nefyi, onların kusursuzca ittiba etmelerinden dolayı peygamberlerin getirdiği şeylerden sapmalarının mümkün olmadığını beyan etmek için kullanmıştır. Onlar bu yola sıkı sıkıya bağlıdır. Peygamberlerin getirdikleri şeyleri bırakıp da kesinlikle başka yollara sapmazlar. Bilakis onların metodu, hükümlerde “İşittik ve itaat ettik.” demeleri, haberlerde ise “İşittik ve tasdik ettik.” demeleridir.

“Peygamberlerin getirdiği şeyler:” Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği şey açıktır, biz onun dışına çıkmayız. Çünkü o, nebilerin sonucusudur. Bütün kulların ona tabi olması vaciptir. Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, diğer peygamberlerden gelen şeylerden sapabilir mi? Hayır onlardan da sapmazlar. Çünkü peygamberlerden gelen şeyler, haberler cinsinden şeylerdir. Aralarında fark yoktur. Çünkü onlar doğru sözlü kimselerdir. Neshedilmeleri mümkün değildir. Çünkü onlardan gelen haberdur (haberler de nesholmaz). Peygamberlerin Allah'tan haber verdikleri şeylerin hepsi makbuldür, doğrudur, iman edilmesi vaciptir. Mesela Firavun, “Öyleyse, önceki milletlerin hali ne olacak?” (Taha, 51) dediği zaman Musa ona şöyle cevap vermişti: “Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin yanında bir kitapta bulunur.

Rabbim, ne yanılır ne de unuttur, dedi.” (Taha, 52) Musa *aleyhisselam*, cehalet ve unutmayı Allah’tan nefyetti. Bizim bunu tasdik etmemiz gerekir. Çünkü bu bilgiyi, bir peygamber Allah’tan getirmiştir. **“Firavun, ‘Rabbiniz de kimmiş, ey Musa?’ dedi. Musa, ‘Bizim Rabbimiz, her şeye uygun yaratılışını veren, sonra da yolunu gösterendir!’ dedi.”** (Taha, 49-50) Bir kimse bize, “Allah’ın her şeye uygun yaratılışını verdiğini biz nereden biliriz?” diye sorsa, deriz ki: Bunu Musa *aleyhisselam*’ın sözlerinden anlıyoruz ve buna iman ediyoruz. Ve diyoruz ki: Allah her şeye ona uygun bir yaratılış vermiştir. İnsan bu şekildedir, deve bu şekildedir, sığır bu şekildedir ve davar bu şekildedir, gibi... Sonra Allah Teala her yaratılana, maslahatına ve menfaatine uygun yol göstermiştir. Bu sebeple her şey kendi maslahatının ve menfaatinin nerede olduğunu bilir. Karıncalar yaz günlerinde azıklarını yuvalarında biriktirirler. Fakat hububatı/daneleri olduğu gibi biriktirmezler. Yetişip bitmemesi için tanelerin başlarını kopartırlar. Çünkü bu daneler filizlenirlerse bozulurlar. Karıncalar, yuvalarına koydukları bu daneleri, yağmur suyuyla ıslanıp çürümeye ve kokmaya bırakmazlar. Aksine onları yuvasının dışına çıkarır, güneşte ve rüzgârda kurumaları için yayar, sonra da tekrar içeri alırlar.

Fakat geçmiş peygamberlere nisbet edilen şeylerin sahih bir yolla nakledilmeleri gerektiğine önem verilmelidir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e nispet edilenlerde olduğu gibi onlara nispet edilen şeylerin de yalan olma ihtimalleri vardır.

Müellif İbn Teymiyye’nin, “Peygamberlerin getirdiği şeyler” demesi bu hükümleri mi kapsar, yoksa sıfatlar konusunda şu anda söylenen şeyleri mi kapsar, yani sadece haberleri mi kapsar?

Lafzın geneline baktığımız zaman haberleri de, hükümleri de kapsar diyebiliriz. Sözün akışına baktığımız zaman sözün akaid konusunda olmasını gerektiren bir karinenin olduğunu söyleyebiliriz. Bu ise haberler cinsindendir.

Fakat biz deriz ki: Eğer Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin söyledikleri sadece akaidle ilgiliyse bu özeldir/hassdır. Bizim bu konuda söyleyeceğimiz herhangi bir şey yoktur. Eğer genel ise bu sözler ahkâmı da içine alır.

Geçmiş peygamberlere ait ahkâm hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir: Bizim dinimizde aksine bir hüküm gelmedikçe bizim için de geçerli hükümler midirler, yoksa bizim için geçerli hükümler değil midirler?⁷⁰

Sahih olan görüş, onların bizim için de geçerli hükümler olmasıdır. Geçmiş peygamberlerden sabit olan hükümler -bizim şeriatımızda aksine bir hüküm gelmedikçe- bizim için de geçerli hükümlerdir. Bizim şeriatimizde aksine bir hüküm geldiği zaman ise durum değişir. Mesela selamlama esnasında secdeye kapanmak Yusuf'un, Yakub'un ve onun oğullarının şeriatinde caizdir, fakat bizim şeriatimizde haramdır. Keza yahudilere deve haramdır: **"Yahudilere bütün tınaklı hayvanları haram kıldık."** (Enam, 146) Fakat bizim şeriatimizde helaldir.

O halde Şeyhulislâm'ın sözünü, ahkam ve haberleri içine alacak şekilde (genel bir yorumla) yorumlar, peygamberlerin şeriatlerinde olan hükümlerin bizimle ilgili hükümler olduğunu söyleriz. Bunun aksine bir delil gelmesi müstesnadır.

Soru: "Bunun, geçmiş peygamberlerin şeriatından olduğunu nasıl biliriz?"

Cevap: Bizim için bu konuda iki yol var: Birinci yol: Kitap, ikinci yol: Sünnet. Yani Allah Teala'nın Kitabında geçmiş ümmetlerden anlattığı şeyler kesindir, sabittir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih yolla nakledilen şeyler de sabittir, kesindir.

Geriye kalanları ne tasdik ederiz, ne de yalanlarız. Ancak ehl-i kitabın naklettiği şeyleri bizim şeriatimiz tasdik ettiği zaman biz de tasdik

⁷⁰ Bu konuda İmam Ahmed'den iki rivayet vardır: Birincisi: Bunlar bizim için de şeriattir. İkincisi: Bizim için şeriat değildir. İbn Kudame bu iki rivayeti *Ravzatu'n-Nazır*, 2/517'de zikretti.

ederiz. Fakat onlar naklettiği için değil bizim şeriatimizde geldiği için tasdik ederiz. Bizim şeriatimiz ehl-i kitabı yalanladığı zaman onu biz de yalanlarız. Çünkü bizim şeriatimiz onu yalanlamıştır. Mesela Hristiyanlar İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia ederler. Biz bunun yalan olduğunu söyleriz. Yahudiler de "Uzeyr, Allah'ın oğludur." derler. Biz bunun da yalan olduğunu söyleriz.

"Çünkü bu, sırat-ı müstakim'dir." sözündeki "bu" zamiri, peygamberlerin getirdikleri şeye gider. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin yoluna gitmesi de mümkündür. Bu, onları izlemek ve onların yolundan sapmaktır. Demek ki peygamberlerin getirdikleri şeyler ve Ehl-i sünnet'in gittiği yol, sırat-ı müstakimdir.

"Sırat," fi'l vezninde masrut/geniş, düz manasındadır. Mefruş (döşenen şey) manasındaki firaş (döşek) ve mağrus (dikilen şey) manasındaki ğiras (fidan) gibidir. Sırat, ism-i meful manasını taşıyan bir kelimedir. "Geniş ve düzgün yola." "sırat" denir. "Lokmayı süratle yutmak" anlamındaki (الرَّزْط) kelimesinden alınmıştır. Çünkü yol geniş olduğu zaman insanların yürümede zorlanacakları bir darlık olmaz. Sırat'ın tarifinde derler ki: İnişi, çıkışı ve eğriliği olmayan her geniş yol sıratır.

O halde peygamberlerin gösterdiği yol, sırat-ı müstakimdir/dos-doğru yoldur. O yolda bir eğrilik ve bozukluk yoktur. Sağa sola sapma olmayan dümdüz bir yoldur. **"İşte benim doğru yolum budur; ona uyun."** (Enam, 153)

Buna göre "müstakim" kelimesi, bizim eğriliği olmayan geniş yol diye sırat kelimesine getirdiğimiz tefsire uygun açıklayıcı bir sıfattır. Çünkü bu yol dosdoğru yoldur. Veya bunun mukayyed bir sıfat olduğu da söylenebilir. Çünkü bazı yollar müstakim olmayabilir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Onlara cehennemin yolunu gösterin. Onları bekletin. Çünkü onlar sorguya çekilecekler."** (Saffat, 23-24) Bu yol müstakim/doğru bir yol değildir.

“Allah’ın kendilerine nimetler ihsan ettiği peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve salihlerin yoludur,” yani bu yol onların yoludur. Onlar bu yolu izledikleri için müellif de bu yolu onlara izafe etmiştir. Onlar bu yolda yürürler. Nitekim Allah Teala bu yolu bazen de kendi zatına nispet etmiştir: **“Şüphesiz ki sen de insanları doğru bir yola götürüyorsun. Göklerde ve yerde bulunanların sahibi olan Allah’ın yoluna götürüyorsun.”** (Şura, 52-53) Bu yolu şariat olarak belirleyen ve kulları için ortaya koyanın kendisi olması ve kendisine ulaştıran bir yol olması itibarıyla bu yol Allah’ın yoludur. Bu yol bir açıdan müminlerin yoludur, çünkü onlar sadece bu yolu izlerler. İki açıdan da Allah’ın yoludur: Birincisi bu, Allah’ın kulları için koyduğu yol olması açısından; ikincisi de Allah’a ulaştıran bir yol olması açısından.

“Allah’ın kendilerine nimetler ihsan ettiği kimseler.” Nimet; Allah’ın kullarına bahşettiği her türlü iyilik ve ihsandır. Bize ulaşan her nimet Allah’tandır. Allah’ın nimetleri iki kısımdır: Genel ve özel. Özel nimetler de iki kısımdır: Özeli özel, genelin özel.

Genel nimetler: Hem müminler için, hem de mümin olmayanlar içindir.

Bu sebeple bir kimse, “Allah’ın kâfirlere de nimeti mi olurmuş?” diye sorarsa, biz şöyle deriz: Evet, fakat bu nimet genel nimettir. Yani bedenlerinin ayakta kalmasını sağlayan nimettir, yoksa dinlerini düzeltecekleri bir nimet değildir. Mesela yemek, içmek, elbise ve mesken gibi nimetlerin kapsamına mümin de, kâfir de girer.

Özel nimetler: Bu, onların dinlerini düzeltecekleri iman, ilim ve salih amel gibi nimetlerdir ki, sadece müminlere tahsis edilmiştir. Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihler gibi kimseler de bu kapsamdadırlar.

Ancak Allah’ın rasûllere ve nebilere nimeti, nimetlerin en özeli. Allah’ın şu ayetini iyi dinle: **“Allah sana Kitab’ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah’ın sana olan nimeti**

gerçekten büyük olmuştur.” (Nisa, 113) Bu özel nimette müminler, nebilere ulaşamazlar, bilakis onların gerisinde kalırlar.

Müellifin, “Allah’ın kendilerine nimetler ihsan ettiği kimselerin yolu” sözü, Allah Teala’nın şu sözüne benzer: **“Bizi doğru yola ilet. Nimetine erdirdiğin kimselerin yoluna! Gazaba uğrayanların ve şaşırıp sapıtanların yoluna değil.”** (Fatiha, 6-7)

Allah’ın kendilerini nimetine erdirdiği kimseler kimlerdir?

Allah Teala bunu şu ayetiyle açıklar: **“Kim Allah’a ve Peygamber’e itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehitlerle, salihlerle birlikte.”** (Nisa, 69)
Bunlar dört sınıftır:

1- Nebilerdir. Bunlar Allah’ın kendilerine vahyettiği ve haber verdiği kimselerdir. Allah’ın nimete erdirdiği kimse de bu ayetin kapsamına girer. Rasûller de bu kapsamdadır. Çünkü her rasûl, bir nebi-dir; ancak her nebi, rasûl değildir. Buna göre nebiler “ulu’l-azm” olan peygamberleri de, diğer peygamberleri de kapsar, yani rasûl olmayan nebilere de kapsar. Bunlar insanların en üst sınıfıdır.

2- Siddiklerdir. Siddîk, fi’l vezninde bir mübalağa kalıbıdır. Siddîk kimdir? Siddîk’in en güzel tefsiri, yüce Allah’ın şu ayetidir: **“Doğruyu (sıdkı) getiren ve onu tasdik eden...”** (Zümer, 33); **“Allah’a ve elçilerine iman edenler işte onlar siddiklerdir.”** (Hadid, 19)

Demek ki imanını gerçekleştiren kimse -ki iman ancak doğrulukla ve tasdikle tamam olur- siddiktir.

Akidede/inançta doğruluk, ihlâsla olur. Kişiye en zor olanı da budur. Hatta seleften birisi şöyle dedi: Nefsimle, ihlâs için cihad ettiğim kadar başka hiçbir şeyle cihâd etmedim. Maksatta -ki maksat akide ve inançtır- doğruluk ve Allah için ihlâslı olmak mutlaka gereklidir.

Sözde doğruluk: İster kendine karşı olsun isterse başkalarına karşı olsun gerçeğe uygun söz söylemektir. O, kendisine karşı da, babasına, kardeşlerine ve başkalarına karşı da adaleti gözetir.

Fiillerde doğruluk: Fiillerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği şeylere uygun olmasıdır. Fiillerin ihlâstan kaynaklanması da fiillerdeki doğruluk kapsamındadır. Eğer fiiller ihlâstan kaynaklanmazsa doğru olmazlar. Çünkü böyle bir kişinin fiili, sözüne aykırıdır.

Dolayısıyla siddîk: İnancında, ihlâsında, iradesinde, sözlerinde ve fiillerinde doğru olan kimsedir.

Siddîkların en faziletlisi, mutlak olarak Ebu Bekir *radiyallahu anh*'tır. Çünkü ümmetlerin en faziletlisi olan bu ümmetin peygamberinden sonra en faziletlisi Ebu Bekir *radiyallahu anh*'tır.

Siddîklık kadınlar için de, erkekler için de geçerli olan bir mertebedir. Allah Teala, Meryem oğlu İsa hakkında şöyle buyurmuştur: **“Anası da dosdoğru (siddîka) bir kadındır.”** (Maide, 75) Aişe *radiyallahu anha* hakkında es-Siddîka bintu's-Siddîk denilir. Allah Teala dilediği kullarına nimetlerini ihsan eder.

3- Şehidlerdir. Bunların Allah yolunda öldürülen kimseler oldukları söylenmiştir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Allah'ın sizden iman edenleri bilmesi ve sizden şehitler alması, şahitler tutması için böyle yaparız.”** (Al-i İmran, 140) Bir görüşe göre de âlimlerdir, çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, O'ndan başka hak ilah olmadığına şahitlik etmişlerdir.”** (Al-i İmran, 18) Allah Teala, kendi zatı için şahitlik ettiği şeye (tevhide) alimleri de şahit kıldı. Çünkü âlimler, “tebliği yaptılar” diye peygamberlere şahitlik ederler, bu ümmete tebliğ yapıldığı konusunda da şahit olurlar. Eğer bir kimse, ayetin hem Allah yolunda öldürülenleri hem de âlimleri kapsadığını, çünkü lafzın her iki manaya da uygun olduğunu ve bunların birbiriyle çelişmediğini söylerse, biz de bu lafzın hem Allah yolunda öldürülenleri, hem de Allah'ın birliğine şahitlik ederek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tebliğ görevini yerine getirdiğine, bu ümmete tebliğin ulaştığına şahitlik eden âlimleri kapsadığını söyleriz.

4- Salihlerdir. Bu kavram yukarıdaki üç sınıfı da içine aldığı gibi mertebeye onların altındakileri de içine alır. Çünkü nebiler de, siddıklar da, şehitler de salih kimselerdir. Genelin/umumun özele atfı cinsinden bir atıf yapılmıştır.

Salihler, Allah'ın hakkını ve O'nun kullarının hakkını gözeten kimselerdir. Fakat yukarıdakilerin -nebilerin, siddıkların ve şehitlerin- mertebesinde değildirler. Mertebeye onların altındadırlar.

Peygamberlerin gösterdiği bu yol, bu dört sınıfın yoludur. Diğerleri peygamberlerin getirdiği bu yoldan yürümezler.

وَقَدْ دَخَلَ فِي هَذِهِ الْجُمْلَةِ مَا وَصَفَ اللَّهُ بِهِ نَفْسَهُ فِي سُورَةِ الْإِخْلَاصِ، الَّتِي تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ، حَيْثُ يَقُولُ: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾

Kur'an-ı Kerim'in üçte birine denk düşen İhlâs suresinde yüce Allah'ın kendi zatını vafsettiği şeyler de bu cümlemin kapsamına dâhildir. Yüce Allah bu surede şöyle buyurmaktadır: "De ki: O, Allah'tır, bir tektir. Allah, Samed'dir. Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç kimse de O'nun dengi değildir." (İhlâs, 1-4)

"Bu cümlemin kapsamına dâhildir." Bununla şu cümleyi kastetmiş olması muhtemeldir: "Yüce Allah kendini nitelendirdiği sıfatlarda ve kendini isimlendirdiği isimlerde nefiy ve isbatı birleştirmiştir." Bununla -yukarıda geçtiği üzere- ehl-i sünnet ve'l-cemaatin Allah'ı, O'nun kendi zatını vafsettiği ve Rasûlünün vafsettiği şeylerle vafsettiğini kastetmiş olması da muhtemeldir. Hangisini kastetmiş olursa olsun bu sure ve bundan sonrası daha önce söylenen şeylerin kapsamına girer. Yani Allah Teala kendini vasıflandırdığı ve isimlendirdiği şeylerde nefiy ve isbatı birleştirmiştir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat işte buna iman eder.

“İhlâs suresi:” “Sure,” tıpkı binaları kuşatan duvarlar gibi Allah’ın Kitabındaki kendisinden öncekilerden ve sonrakilerden ayrılan ayetler topluluğudur.

“İhlâs suresi;” Bir şeyin ihlâsı, onun arılaştırılması/saflaştırılması demektir. Yani “arıtılan ve kendisine başka bir şey karışıp bulaşmayan şey” demektir. “İhlâs suresi diye isimlendirilmesinin sebebi, Allah için ihlâsı ihtiva etmesidir.” denmiştir. Bu sureye iman eden kimse muhlis-tir. Bu, sûre kendisini okuyan kimseyi -şirkten- arındırır demektir. Yani insan bu sûreyi inanarak okuduğu zaman Allah için ihlâslı olur. Bir gö-rüşe göre de Allah Teala, bu sureyi yalnızca kendine tahsis ettiği için ihlâs denmiştir. Çünkü Allah Teala, bu surede ne ahkâm cinsinden, ne de haberler cinsinden kendinden başka hiçbir şeyden söz etmiyor. Bi-lakis bu sure sadece Allah’a ait haberlerden ibarettir. Surenin ismiyle ilgili her iki açıklama tarzı da doğrudur. Aralarında bir zıtlık yoktur.

“Kur’an’ın üçte birine denk düşen İhlas suresi:” Bunun delili pey-gamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashabına söylediği şu sözdür: “Siz-den biriniz bir gecede Kur’an’ın üçte birini okumaktan aciz mi? Bu nasıl olur, ey Allah’ın Rasûlü!” dediler. Dedi ki: “‘Allahu ehad, Allahu’s-Samed,’ Kur’an’ın üçte birine denktir.”⁷¹

Bu sure yerine geçmede değil, karşılık ve mükâfatta Kur’an’ın üçte birine denktir. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den riva-yet edilen şu hadisteki durum gibidir: “Bir kimse on defa Allah’tan başka hak ilah yoktur, O’nun ortağı yoktur, mülk O’nundur, hamd O’nadır, O’nun her şeye gücü yeter, derse sanki İsmailoğulların-dan dört kişiyi azat etmiş gibi olur.”⁷² Köle azat etmesi gereken ve bu kelimeleri on defa söyleyen kimse için acaba bu kelimeler dört köle azadı yerine geçer mi?

⁷¹ Buhari (5015), Ebu Said el-Hudrî *radiyallahu anh*’dan tahrir etmiştir. Müslim (811) Ebu’d-Derda *radiyallahu anh*’dan tahrir etmiştir.

⁷² Buhari (6404); Müslim (2693). Ebu Eyyub el-Ensari *radiyallahu anh*’dan tahrir edilmiştir.

Biz deriz ki: Yerine geçmez. Fakat Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in dediği gibi sevapça ona denktir. Sevapça denklik yeterlilikte denkliği gerektirmez. Bu sebeple bir kimse namazda ihlâs suresini üç defa okusa bir defa Fatiha okumanın yerini tutmaz.

Âlimler dediler ki: İhlâs suresinin Kur'an'ın üçte birine denk olmasının sebebi, Kur'an'ın konularının, Allah hakkındaki haberler, yaratılanlar hakkındaki haberler ve ahkâmdan oluşmasıdır. Bu üç konu:

1- Allah hakkındaki haberler: "Kul hüvallahü ehad" suresinin bunu ihtiva ettiğini söylediler.

2- Yaratılanlar hakkındaki haberler: Geçmiş ümmetlerden verilen haberler, nüzul esnasındaki cereyan eden şeyler hakkındaki haberler ve gelecekte meydana gelecek olaylar hakkındaki haberler gibi...

3- Ahkâm: Mesela namaz kılın, zekâtı verin, Allah'a ortak koşmayın gibi...

İhlâs suresinin Kur'an'ın üçte birine denk oluşu hakkında söylenenlerin en güzeli budur.

"Yüce Allah bu surede şöyle buyurmaktadır: '**De ki; O, Allah'tır, bir tektir.**'"

"De ki:" Hitap edilebilecek herkese yapılmış bir hitaptır.

Bu surenin nuzûl sebebi şudur: Müşrikler, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e, "Bize Rabbini anlat." dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu sureyi indirdi.⁷³ Başka bir görüşe göre; yahudiler Allah Teala'nın bazı şeylerden yaratıldığını ileri sürdüler. Bunun üzerine Allah Teala bu sureyi indirdi.⁷⁴ Nuzul sebebiyle ilgili bu söylentiler sahih olsun olmasın

⁷³ Ahmed 5/133. Tirmizi (3364). Beyhakî, *el-Esma ve's-Sıfat*, no: (50, 607, 608). İbn Huzeyme, *Tevhid*, (45). Dârimî, *er-Reddu ale'l-Cehmiyye*, (27). Ubeyy İbn Ka'b radiyallahu anh hadisinden tahric edilmiştir. Hafız İbn Hacer, *el-Feth*'de dedi ki: Beyhakî 13/356'da bunu ceyyid bir senetle tahric etti ve Elbânî, *Sahihu Sünen-i Tirmizî*'de (268) bunun sahih olduğunu söyledi.

⁷⁴ Ebu's-Şeyh, *el-Azamet*, (86). İsnadında Yahya İbn Abdullah el-Babelti vardır. *et-Takrib*'te ifade edildiği gibi zayıftır. Yine *et-Takrib*'te ifade edildiğine göre

bize Allah hakkında herhangi bir soru sorulduğu zaman bizim de: "O, Allah'tır, bir tektir. Allah'tır, Samed'dir." dememiz gerekir.

"De ki; O, Allah'tır, bir tektir." / (هُوَ), Zamirdir. Mercii neresidir? Bir görüşe göre bu, zamirin döndüğü kelime hakkında soru sorulan kimsedir. Sanki diyor ki: Hakkında soru sorduğunuz kimse Allah'tır. Bir görüşe göre de bu zamir şandır. (الله): İkinci mübtedadır. (أَحَدٌ) İkinci mübtedanın haberidir. Birinci vecihe göre (هُوَ) mübteda (الله) haber (أَحَدٌ) ikincidir.

(الله) / "Allah'tır:" Allah'ın zatının özel ismidir, sadece Allah'a mahsus bir isimdir. Başkası bu isimle adlandırılmaz. Pek azı müstesna, Allah'ın bundan sonraki bütün isimleri bu isme tabidir.

(الله) lafzının anlamı ilah'tır. İlah, me'lûh anlamında mabud, yani ibadet edilen demektir. Fakat çok kullanıldığı için kullanımda kolaylık olsun diye hemze hazfedilmiştir. Nitekim "nas" kelimesinin aslı "ünas"tır. "Bu, şundan daha hayırlıdır." cümlesindeki hayır kelimesinin aslı "ahyar"dır. Fakat çok kullanıldığı için hemze hazfedilmiştir. Aziz ve celil olan Allah, Ehad'dır.

(أَحَدٌ) kelimesi -genellikle- sadece nefiye kullanılır. Veya haftanın günlerinde isbat halinde kullanılır. Pazar, Pazartesi, anlamında ehad, isneyn denilir. Fakat Rab Teala bununla vasfedilirken de isbat halinde kullanılır. Çünkü Allah birdir, tektir. Yani O; zatında, isimlerinde, sıfatlarında ve fiillerinde tektir; ikincisi, benzeri ve dengi yoktur.

(الله الصَّمَدُ) / "Allah Samed'dir." Yeni bir cümledir. Allah'ın bir ve tek olduğunu zikrettikten sonra "Samed" olduğunu zikretti. Hasrı ifade etmek için her iki ögesi de marife olan bir cümlede kullandı, yani sadece Allah "Samed"dir.

"Samed;" ilminde, kudretinde, izzetinde, yönetiminde, egemenliğinde ve bütün sıfatlarında mükemmelliğe sahip olan demektir. Bir görüşe

isnadında Eban İbn Ebi Ayyaş var ki o da metruktür. es-Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensur, 6/504'de bu hadisin Ebu Bekir es-Semerkandî'nin Fedailu Kul Hüvallahü Ehad'inde geçtiğini söylemiştir.

göre "samed," "karn boşluğu ve bağırsakları olmayan" demektir. Bu sebeble "melekler sameddir" denilmiştir. Çünkü onların karn boşlukları yoktur, yemezler, içmezler. Bu mana İbn Abbas *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edilmiştir.⁷⁵ Birinci anlama da aykırı değildir. Çünkü O'nun, yarattıklarından hiçbirine muhtaç olmadığına delalet eder. Bir görüşe göre de "samed," ism-i meful manasını taşır. Yani kendisine muhtaç olunan demektir. Yaratılanlar O'na muhtaçtırlar. Yani O'na meylederler, O'na müracaat ederler ve ihtiyaçlarını O'na arzederler. Demek ki "samed," herkesin kendisine muhtaç olduğu kimse demektir.

Bu görüşler Allah ile ilgili hususlarda birbirine aykırı değildir. Dolayısıyla, aralarında bir aykırılık olmadığı için bu manaların hepsi sabittir, deriz.

Bu kelimeyi kapsamlı bir şekilde tefsir edip şöyle deriz: "es-Samed;" Allah Teala, mahlûkatının her konuda muhtaç olduğu, sıfatları mükemmel olanıdır, onların hepsi Allah'a muhtaçtır.

O zaman "es-Samed" kelimesinde bizim için şu büyük mana ortaya çıkıyor: O, kendisinin dışındaki hiçbir şeye muhtaç değildir, sıfatlarının hepsinde kemal sahibidir. O'nun dışındaki her şey O'na muhtaçtır.

Bir kimse, "Allah arşa istiva etti. O'nun arşa istiva etmesi arşa muhtaç olduğu anlamına mı gelir, yani arş olmasaydı düşer miydi?" diye sorsa cevabı şudur: Hayır, asla! Çünkü Allah, Samed'dir, arşa muhtaç değildir. Bilakis arş, gökler, kürsî ve yaratılanların tamamı Allah'a muhtaçtır. Allah'ın bunlara hiçbir ihtiyacı yoktur. "es-Samed" kelimesinden biz bu manayı anlarız.

Eğer bir kimse, "Allah yer mi, içer mi?" diye sorsa deriz ki: Asla! Çünkü Allah, "es-Samed"dir. Bu da gösteriyor ki: "es-Samed;" Allah'ın bütün kemal sıfatlarını ve yaratılanlardaki bütün noksan sıfatları kapsayan ve onların Allah'a muhtaç olduklarını ifade eden bir kelimedir.

⁷⁵ Bunu İbn Ebi Asım, *es-Sünne*'de, (665) İbn Abbas'tan, zayıf bir senedle rivayet etmiştir.

Sonra **“Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç kimse de O’nun dengi değildir.”** dedi. Bu, O’nun “es-Samed” oluşunu ve vahdaniyetini tekiddir. Tekiddir dedik, çünkü öncesinden bunu anlıyoruz. Bunun ifade edilmesi, önceki manayı pekiştirmek ve tasdik etmek içindir. O, tek ve samed olduğu için doğmamıştır. Çünkü doğan çocuk yaratılıştan nitelikte, hatta benzerlikte babası gibi olur.

Mücezziz el-Müdlîcî, Zeyd İbn Haris ve onun oğlu Üsâme’nin yanına geldiği zaman onlar sadece ayakları görünür bir halde bir elbiseye bürünmüşlerdi. Mücezziz ayaklara baktı ve “Şüphesiz bu ayaklar birbirinin benzeridir.” dedi.⁷⁶ Bunu ayakların birbirine benzemesinden anladı.

Ehadiyyetinin ve samediyetinin kemalinden dolayı o **“doğmamıştır.”** Baba, çocuğun nafakasına ve hizmet etmesine muhtaçtır. Aciz kaldığında çocuk ona yardım eder ve neslini devam ettirir.

(وَلَمْ يُولَدْ) / “Doğurulmamıştır,” şayet doğurulmuş olsaydı babasının olması gerekirdi. Ancak Allah Teala, kendinden önce bir şeyin olmadığı “el-Evvel”dir. O, Yaratan’dır. O’nun dışındakiler mahlûktur. Nasıl doğurulmuş olsun ki?!

O’nun doğmadığını reddetmek, O’nun baba olduğunu reddetmekten aklın daha önemli ve ciddidir. Çünkü hiç kimse Allah’ın babasının olduğunu iddia etmedi. İftiracılar O’nun çocuğunun olduğunu iddia ettiler. Allah Teala her ikisini de reddetti. İddianın sahibine cevap vermek önemli olduğu için öncelikle çocuk sahibi olduğu iddiasını reddetti. **“Allah asla çocuk edinmemiştir.”** (Müminûn, 91) buyurmuştur. İsimlendirmeye de olsa çocuk edinmedi. Her ne kadar evlatlık almak meşru olmasa da insanlar bazen kendileri doğurmadıkları halde velayetle veya başka bir yolla evlatlık alabilirler. Allah Teala doğurmamış ve doğmamıştır. Zihne bir şeyin baba veya evlat olmayacağı, fakat bir şeyden doğabileceği/kaynaklanabileceği faraziyesi gelebilir. Zihne gelebilecek bu kuruntuyu nefyetmiş ve şöyle buyurmuştur: **“Hiç kimse de O’nun dengi değildir.”** Herhangi bir kimsenin O’nun dengi

⁷⁶ Buhari (6770); Müslim (1459). Aişe radiyallahu anha’dan rivayet edilmiştir.

olması nefyedildiği zaman O'nun artık bir şeyden doğmamış olması gerekir. **"Hiç kimse de O'nun dengi değildir,"** yani hiçbir sıfatında hiçbir kimse O'nun dengi değildir.

Bu surede subûti sıfatlar da, selbî sıfatlar da vardır.

Subûti sıfatlar: Ulûhiyyeti ihtiva eden "Allah," ehadiyeti/birliği ve tekliği ihtiva eden "Ehad" ve samediyeti ihtiva eden "es-Samed"tir.

Selbî sıfatlar: "Doğmamıştır, doğurmamıştır, hiç kimse O'nun dengi değildir."

Üç tane isbat, üç tane nefiy. Bu nefiy, ehadiyyetin ve samediyeyetin kemalinin isbatını içerir.

وَمَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ فِي أَعْظَمَ آيَةٍ فِي كِتَابِهِ؛ حَيْثُ يَقُولُ: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾

Kitabındaki en büyük ayette kendi zatını vafsettiği şeyler de bu kapsamdadır. Bu ayette Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah kendisinden başka hak ilah olmayandır. O'dur her zaman diri olan (Hayy) ve her şeyi ayakta tutan (Kayyûm). O'nu ne uyuklama, ne de uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Kimin haddine ki, O'nun izni olmadan huzurunda (bir başkasına) şefaati etsin?! Onların önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Hâlbuki onlar O'nun ilminden, sadece O'nun dilediği (ve bildirdiği) kadarını bilebilirler. O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır. O göklerle yeri koruyup ayakta tutmak O'na asla zor gelmez.

Öyle yüce, öyle büyüktür O!" (Bakara, 255)

“Kitabındaki en büyük ayette kendi zatını vafsettiği şeyler de bu kapsamdadır.” Bu ayet “Ayete'l-Kürsî” diye isimlendirilen ayettir. Böyle isimlendirilmesinin sebebi, içinde kürsî'nin zikredilmiş olmasıdır: **“O'nun kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.”** Bu ayet Allah'ın Kitabındaki en büyük ayettir.

Bunun delili şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Übeyy İbn Ka'ba, “Allah'ın Kitabındaki hangi ayet en büyük ayettir?” diye sordu. Übeyy dedi ki: **“Allah kendisinden başka hak ilah olmayan-
dır. O'dur her zaman diri olan (Hayy) ve her şeyi ayakta tutan
(Kayyûm).”** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun üzerine onun göğsüne vurarak şöyle buyurdu: **“İlmine tebrikler ey Eba Münzir!”**⁷⁷ Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah'ın Kitabındaki en büyük ayetin bu olduğu konusunda onu tasdik etmiştir. Bu, Übeyy İbn Ka'b'ın Allah'ın Kitabı hakkındaki bilgisinin delilidir.

Bu hadis, Kur'an'ın içinde birbirinden üstün ayetler ve surelerin bulunduğu delilidir. Nitekim İhlâs suresiyle ilgili hadis de bunun delilidir. Bu, ayrıntılı açıklamayı gerektiren bir konudur. Ancak biz şunu deriz: Kelam'ın sahibi açısından aralarında herhangi bir fark yoktur. Çünkü hepsinin söyleyeni birdir, o da Allah Teala'dır. Ancak kelamın delalet ettiği manaları ve konuları açısından aralarında üstünlük farkı vardır. Mesela ihtiva ettiği isimler ve sıfatlarla, içinde Allah Teala'nın övüldüğü ve sena edildiği İhlâs suresi, konu yönünden, içinde Ebu Leheb'in halinin beyan edildiği Mesed (Tebbet) suresi gibi değildir. Üsluptaki etki ve kuvvet yönünden de aralarında fark vardır. Öyle ayetler vardır ki çok kısadır, fakat içinde kalp için caydırıcılığı ve öğüt özelliği vardır. Yine öyle ayetler vardır ki çok daha uzundur, fakat birincisinin kapsadığı şeyleri kapsamaz. Mesela **“Ey iman edenler! Belli bir vadeyle karşılıklı borç alışverişinde bulunduğunuz vakit onu yazın...”** (Bakara, 282) ayetinin konusu çok basittir. Bu ayetin konusu insanlar arasında cere-

⁷⁷ Müslim (810). Übeyy İbn Ka'b'tan rivayet edilmiştir.

yan eden ticarî muamelelerdir. Fakat bu ayetin bıraktığı etki, mesela şu ayetin yapacağı etki gibi değildir: **“Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz olarak verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı zevkten başka bir şey değildir.”** (Al-i İmran, 185) Bu ayet büyük manaları taşır. Bu ayette caydırma, öğüt, teşvik ve korkutma vardır; yukarıdaki borçlanma ayeti gibi değildir. Bununla beraber borçlanma ayeti ondan daha uzundur.

“Bu ayette O şöyle buyurmaktadır: **‘Allah kendisinden başka hak ilah olmayandır.’**” Allah Teala bu ayette ulûhiyyetinde tek olduğunu haber vermektedir. Bu, **“O’ndan başka hak ilah yoktur.”** sözünden anlaşılmaktadır. Çünkü bu cümle hasr ifade eder. Bu nefiy ve isbat yöntemi, hasr kalıplarının en güçlülerinden biridir.

“O’dur her zaman diri olan (Hayy) ve her şeyi ayakta tutan (Kayyûm):” “el-Hayy:” Bütün kemal sıfatları ihtiva eden, öncesinde yokluk bulunmayan, sonunda yoklukla karşılaşmayan ve hiçbir şekilde kendisinde eksiklik olmayan kâmil bir hayatın sahibi demektir.

“el-Hayy,” Allah’ın isimlerindendir. Allah’tan başkası için de kullanılabılır. Mesela Allah Teala, **“Diriden ölüyü çıkarır.”** (En’am, 95) buyurmuştur. Fakat buradaki diri, oradaki diri gibi değildir. İsimde müştereklik müsemmada benzerliği gerektirmez.

“el-Kayyûm/Her şeyi ayakta tutan:” Fey’ül veznindedir. Bu bir mübalağa kalıbıdır. Kıyam kökünden türetilmiştir.

“el-Kayyûm” un manası “kendi kendine kaim olan”dır. Kendi kendine kaim olmak, her şeyden müstağni olmayı gerektirir. O’nun yeme, içmeye ve başka şeylere ihtiyacı yoktur. Başka şeyler varlıklarını kendi kendilerine sürdüremezler. Bilakis onlar var olmadıkça, yardımda ve destekte Allah’a muhtaçtırlar.

“el-Kayyûm” un bir anlamı da “başkalarını da ayakta tutan” demektir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“O, her nefsin bütün**

kazancıyla üzerinde kaim olan değil midir?" (Ra'd, 33) Bu sorunun karşılığı olan cevap mahzuftur? Bu cümlelerin takdiri şöyledir: Herkesi bütün yaptıklarıyla ayakta tutan Allah, böyle olmayan gibi değildir. Her şeyi bütün yaptıklarıyla görüp gözetan Allah'tır. Bu sebeple âlimler demişlerdir ki: el-Kayyûm, kendi kendine ayakta duran ve başkalarını ayakta tutan demektir. Başkaları üzerinde kaim olduğu zaman başkalarının da O'nunla kaim olması gerekir. O şöyle buyurmuştur: **"Göklerin ve yerin (hiç yıkılmadan) O'nun emriyle ayakta durması da (kudretinin) işaretlerindendir."** (Rum, 25) Demek ki O, sıfatlarında mükemmeldir, mülkünde mükemmeldir, fiillerinde mükemmeldir.

Bu iki isim, Allah'ın kendisine bunlarla dua edildiği zaman icabet ettiği iki isimdir. Bu sebeple insanın dua ederken bunlarla tevessül ederek "Ya Hayyu, ya Kayyûm!" demesi gerekir.⁷⁸ Bu ayet Kur'an'ın üç yerinde geçmektedir. Birincisi budur. İkincisi Al-i İmran suresindedir: **"Allah kendisinden başka hak ilah olmayandır. O'dur her zaman diri olan (Hayy) ve her şeyi ayakta tutan (Kayyûm)."** (Al-i İmran, 2) Üçüncüsü Taha suresindedir: **"O gün yüzler, daima Hayy ve Kayyum olan Allah'a teslim olmuştur ve bir zulüm yüklenerek gelen herkes de zarardadır."** (Taha, 111)

Bu iki isimde zatî kemal ve sultanî (güç ve otoriteyle ilgili) kemal var. "el-Hayy" ismi Allah'ın zatının kemaline delalet eder. "el-Kayyûm" ismi güç ve otoritesinin kemaline delalet eder. Çünkü O her şeyin üzerinde kaimdir, her şey O'nunla kaimdir.

"O'nu ne uyuklama, ne de uyku tutar." "Nuas," uyuklama demektir. "Uyuklama," uykunun mukaddimesidir. "Uyumaz" demedi. Çünkü uyku ihtiyarîdir/isteğe bağlıdır, uyuklama ise mecburiyettendir.

⁷⁸ Bunu Hâkim, 1/509'da İbn Me'sud'dan rivayet ederek sahih olduğunu söylemiştir. İbnü's-Sunni, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 337'de Enes İbn Malik'ten rivayet etmiştir. Enes şöyle diyor: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, sıkıntılı bir durumla karşılaştığı zaman, "Ey Hayy ve Kayyûm olan! Senin rahmetine sığınıyorum." derdi.

Uyku eksiklik sıfatlarındandır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah uyumaz, uykuya da ihtiyacı yoktur.”⁷⁹

Bu sıfat selbî sıfatlardandır. Selbî sıfatların subûtu da içermesinin bir zorunluluk olduğu yukarıda geçmişti. Uyku ve uyuklama, kemalin zıddıdır. “O’nu ne uyuklama, ne de uyku tutar.” Ayetinin ihtiva ettiği kemal, hayat’ın ve kayyûm olmanın kemalidir. Çünkü uykuya ihtiyacının olmaması O’nun hayatının mükemmelliğindendir. Uyuması kayyûmluğunun kemalindendir. Çünkü diri olan varlıklar eksik oldukları için uykuya ihtiyaç duyarlar. Çünkü onlar geçmiş yorgunluklarından kurtulup rahata kavuşmak, gelecekteki çalışmalarına yeniden güç toplamak için uykuya ihtiyaç hissederler. Cennet halkı kâmil bir hayata sahip oldukları için uyumazlar. Nitekim sahih rivayetlerde böyle haber verilmektedir.

Fakat bir kimse, “Uyumak insanın sağlıklı ve kemal sahibi olduğunu gösterir, insan uyumadığı zaman hasta sayılır.” derse şöyle deriz: Yemek de insanda bir kemaldır. İnsan yemezse hasta sayılır. Fakat bir yönden kemal, başka bir yönden eksikliktir. Bedenin sıhhatine ve istikrarına delalet ettiği için kemaldır. Beden ona muhtaç olduğu için bir eksikliktir. O, gerçekte bir eksikliktir.

O halde mahlûka nispetle her nisbî kemal, Halik için kemal olmaz. Tıpkı bunun gibi Halik’taki her kemal, mahlûkta bir kemal olmaz. Mesela büyükenme, Halik’ta bir kemal olduğu halde mahlûkta bir noksanlıktır. Yemek, içmek ve uyumak mahlûkta kemaldır, Halik’ta noksanlıktır. Bu sebeple Allah Teala kendi zatından söz ederken şöyle buyurmuştur: “**Besleyen, fakat kendisi beslenmeyen...**” (Enam. 14)

(لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) / “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.” (لَهُ) Mukaddem haber, (مَا) muahhar mübtedadır. Cümlede hasr vardır. Sonra gelmesi gereken şeyi önce getirmek suretiyle hasr yapılır. Sonra gelmesi gereken şey haberdır. (لَهُ)’daki lam harfi mülkiyet içindir. Yani muarızı olmayan tam mülkiyet içindir. “Göklerde

⁷⁹ Müslim (179). Ebu Musa el-Eşari *radiyallahu anh’tan* rivayet edilmiştir.

ne varsa..." Melekler, cennet ve bilmediğimiz diğer şeyler... Ve canlı, cansız cinsinden **"yerde ne varsa hepsi O'nundur."**

"Göklerde" demesi, birden fazla gök olduğunun ifade edilmesidir. Gerçekten de öyledir. Kur'an, göklerin yedi kat olduğunu söyler: **"De ki: Kim O yedi kat göklerin ve ulu arşın sahibi?"** (Müminun, 86)

Kur'an herhangi bir açıklama yapmaksızın yerlerin de yedi olduğuna işaret etmiştir. Bununla ilgili açıklamayı yapan sünnettir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarnı yaratandır."** (Talak, 12) Bu, sıfatça onlar gibisini değil, sayıca onlar gibisini demektir. Sünnette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: **"Her kim hakkı olmaksızın bir karış yer alırsa kıyamet gününde yedi kat yeri Allah onun boynuna dolayacaktır!"**⁸⁰

(مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ) / **"Kimin haddine ki, O'nun izni olmadan huzurunda (bir başkasına) şefaattir?"** (مَنْ ذَا) İstifham ismidir. Veya (مَنْ) İstifham ismi, (ذَا) Mülğa'dır, hükümsüzdür, deriz. Bu gibi terkiplerde (ذَا)'nın ism-i mevsul olması sahih değildir. Çünkü o zaman cümlelerin manası, (مَنْ ذَا الَّذِي الَّذِي!) olurdu, bu ise doğru değildir.

"Şefaattir," -lugatte-: "Teki çift yapmak" demektir. Allah Teala (وَالشَّفَعِ) / **"Andolsun çift'e ve tek'e!"** (Fecr, 3) buyurmuştur. İstilahta "Şefaattir:" "Bir yaranı temin etmek ve bir zarar defetmek için başkasına aracılık etmek"tir. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mahşer halkına, aralarındaki hükmün verilmesi için yapacağı şefaattir; bir zararın defedilmesi için yapılacak şefaattir, cennet ehlinin cennete girmeleri için yapacağı şefaattir, menfaatin temini için yapılacak şefaattir.

"Katında," yani Allah'ın huzurunda.

"İzni olmadan," yani O'nun izni olmadan. Bu, O'nun izin vermesi şartıyla şefaatin var olduğunun delilidir. Eğer şefaattir olmasaydı "O'nun izni olmadan" diye yapılan istisna boş ve faydasız bir istisna olurdu.

⁸⁰ Buhari (2452); Müslim (1610). Said İbn Zeyd *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.” dedikten sonra bunu söylemesi Allah’a ait bu mülkiyetin egemenlik ve otoritesinin tam bir mülkiyet olduğunun delilidir. Yani Allah’ın izni olmadan kimse bu kâinatta tasarruf etmeye ve -bir iyilik olan- şefaathetmeye güç yetiremez. Bu O’nun rubûbiyyetinin, egemenlik ve otoritesinin tam olduğunu gösterir.

Bu cümle Allah’ın izninin olduğunu da ifade eder. İzin aslında bir bildirimdir/duyurudur. Allah Teala, **“En büyük Hac günü, Allah ve Elçisinden insanlara duyurudur.”** (Tevbe, 3) O halde **“O’nun izniyle”** demek, O’nun buna razı olduğunu bildirmesiyle demektir.

Şefaathet için başka şartlar da vardır. Bunların birisi Allah’ın şefaathet edenden de, şefaathet edilenden de razı olması şartıdır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Onlar Allah’ın razı olacağı kimselerden başkasına şefaathet etmezler.”** (Enbiya, 28); **“O gün Rahman’ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başka, hiç kimsenin şefaatheti fayda vermez.”** (Taha, 109)

Şu ayet-i kerime şefaathetin üç şartını tanzim ediyor: **“Göklerde nice melekler vardır ki, Allah’ın dileyip razı olduğuna izin vermeden önce şefaathetleri hiçbir fayda vermez.”** (Necm, 26)

Yani şefaathet edenden de, şefaathet edilenden de, önce Allah razı olacak. Çünkü mamulün hazfedilmesi umuma delalet eder.

Bir kimse, “Allah Teala, kendisine şefaathet edilecek kimseyi bildiği zaman şefaathetin ne faydası var?” derse; ona şöyle cevap verilir: Allah Teala şefaathet edecek kimseye şefaathet iznini ikramda bulunmak ve övülen makama (Makam-ı Mahmud’a) ulaştırmak için verir.

“Onların önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir.”

İlim, bir şeyin içinde bulunduğu durumu kesin bir şekilde kavramaktır. “Önlerindeki bilir” demek, “gelecekte onların neler yapacaklarını ve yaşayacaklarını bilir,” demektir. “Arkalarındaki bilir” demek ise “geçmişte neler yaptıklarını ve yaşadıklarını bilir,” demektir. (ۛ) genel-

leme kalıbıdır. Bütün geçmişi ve bütün geleceği kapsar, aynı zamanda kendi fiilini de, insanların fiillerini de kapsar.

“Hâlbuki onlar O’nun ilminden, sadece O’nun dilediği kadarını bilebilirler.” İhata ederler/bilebilirler fiilinin zamiri “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur.” sözünün delalet ettiği varlıklara gider. Yani göklerde ve yerde olan hiç kimse O dilemedikçe O’nun ilminden hiçbir şeyi bilemez.

“O’nun ilminden;” Muhtemeldir ki O’nun zatı ve sıfatları hakkındaki bilgiden bilemez. Yani Allah hakkında, zatı ve sıfatları hakkında sadece O’nun bize bildirdiği kadarını bilebiliriz. Buradaki ilim, malum anlamındadır. Yani onlar O’nun malumundan/O’nun bildiği şeylerden ancak O’nun dilediği kadarını bilebilirler. Her iki mana da doğrudur. Şöyle diyebiliriz: İkincisi daha geneldir. Çünkü O’nun bildiği şeylerin içine O’nun zatı, sıfatları ve diğer şeylerle ilgili bilgilerin hepsi girer.

“Sadece O’nun dilediği kadarını,” yani onlara bildirmeyi dilediği kadarını bilirler.

Allah Teala isimlerinden, sıfatlarından, kevnî hükümlerden ve şer’î hükümlerden pek çok şeyi bize öğretmiştir. Fakat bu pek çok şey O’nun bildiği şeylere nispetle çok azdır. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Bir de sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ise pek az bilgi verilmiştir.”** (İsra, 85)

“O’nun kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.” Yani O’nun kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmış olup onlardan da büyüktür. Eğer onlardan daha büyük olmasaydı onları kuşatamazdı.

Kürsî hakkında İbn Abbas *radiyallahu anhum*a şöyle diyor: “Kürsî, Allah’ın iki ayağını koyduğu yerdir.”⁸¹ Kürsî, arş değildir. Bilakis arş,

⁸¹ Abdullah İbnu’l-İmam Ahmed, *es-Sünne* (586); İbn Ebi Şeybe, *Kitabu’l-Arş* (61); İbn Huzeyme, *et-Tevhid* (248); Hâkim, *Müstedrek*, 2/282. Hâkim dedi ki: “Buhari ve Müslim’in şartlarına uygun olmasına rağmen onlar tahrir etmediler.” Zehebî de onu onayladı. Darekutnî, *Kitabu’s-Sıfâr*’ta (36) İbn Abbas’tan mevkuf olarak rivayet

kürsîden daha büyüktür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle bir hadis gelmiştir: “Yedi kat gökler ve yerler, kürsîye nisbetle uçsuz bucaksız bir çöle bırakılmış bir halka gibidir. Arşın kürsîye üstünlüğü bu uçsuz bucaksız çölün halkaya üstünlüğü gibidir.”⁸²

Bu hadis, mahlûkatın büyüklüğüne delalet eder. Mahlûkatın büyüklüğü de Yaratan’ın büyüklüğüne delalet eder.

“Onları koruyup ayakta tutmak O’na asla zor gelmez,” yani gökleri ve yeri korumak O’na ağır gelmez.

Bunlar selbî sıfatlardır. Bu nefyin delalet ettiği subûât sıfatlar ise O’nun kudretinin, ilminin, kuvvetinin ve rahmetinin kemalidir.

(وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ) / **“Öyle yüce, öyle büyüktür O!”** Yükseklik/yücelik anlamına gelen (الْعَلِيُّ) feil vezninde bir sıfat-ı müşebbehedir. Çünkü O’nun ululuğu ve yüceliği zatının gereğidir. Sıfat-ı müşebbehe ile ism-i fail arasındaki fark, fail sonradan meydana gelip zevali mümkün olan şeyken sıfat-ı müşebbehenin mevsufundan ayrılmayan gerekli bir şey olmasıdır.

Allah’ın uluvvu iki kısımdır: Zatının uluvvu, sıfatlarının uluvvu.

Zatının uluvvu, O’nun zatıyla her şeyin üstünde olması, O’nun üstünde ve hizasında hiçbir şeyin olmamasıdır.

Sıfatlarının uluvvu ise, Allah Teala’nın şu ayetinin delalet ettiğidir: **“En yüce sıfatlar ise, Allah’ındır.”** (Nahl, 60) Yani O’nun bütün sıfatları yücedir. Onlarda hiçbir şekilde eksiklik yoktur.

etti. Heysemî, bunu *Mecmau’z-Zevaid*’de (6/323) Taberanî’ye nispet etti ve şöyle dedi: “Ravileri sahihtir.” Elbânî, *Muhtasaru’l-Uluvv*’da (45) dedi ki: “İsnadı sahihtir, ravilerinin hepsi sikadır.”

⁸² İbn Ebi Şeybe, *Kitabu’l-Arş* (58); Beyhakî, *el-Esma ve’s-Sıfat* (862). Ebu Zer *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Elbânî, *Silsiletu’l-Ehadiş-i-Sahihah*’da (109) bu hadisin sahih olduğunu söyleyip şöyle diyor: “Arşın niteliği hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den gelen bundan başka merfu bir hadis yoktur.”

(العظيم) / “Büyüktür” Bu da sıfat-ı müşebbehedir. “Azamet sahibi” demektir. Kuvvet, büyüklük ve buna benzer şeyler bu kelimenin bilinen anlamlarıdır.

Bu ayet, Allah'ın isimlerinin beş tanesini ihtiva etmektedir: Allah, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Aliyy, el-Azîm.

Allah'ın sıfatlarının da yirmi altısını ihtiva eder. Bunlardan beş tanesi bu isimlerin ihtiva ettiği sıfatlardır.

6- Ulûhiyyetinde bir olmasıdır.

7- O'nun, hayatının ve kayyûmiyyetinin kemalinden dolayı uyumaması ve uyuklamamasıdır.

8- Mülkiyetinin kapsamlılığıdır. Çünkü **“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur.”** buyurmaktadır.

9- Allah'ın mülk ve egemenlikte tek olmasıdır. Bunu haberin takdüm etmesinden çıkarıyoruz.

10- Otoritesinin gücü ve kemalidir. Bunun delili ayetteki şu ifadelerdir: **“Kimin haddine ki, O'nun izni olmadan katında (bir başkasına) şefa'at etsin?!”**

11- İndiyyet'in (yanında olmak) isbatı. Bu, O'nun her mekânda olmadığını delilidir. Bunda hulul görüşünü savunanlara red vardır.

12- **“O'nun izni olmadan”** ifadesi, O'nun izninin olduğunun isbatıdır.

13- **“Onların önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir.”** cümlesi O'nun ilminin genişliğinin delilidir.

14-15- **“Arkalarında ne varsa bilir.”** cümlesi Allah Teala'nın geçmişini unutmadığının delilidir. **“Önlerinde ne varsa bilir.”** cümlesi istikbali bildiğinin delilidir.

16- Allah'ın azametinin kemalidir. Çünkü yaratılanlar O'nu kuşatmaktan acizdirler.

17- Dilemesinin isbatıdır. **“Sadece O'nun dilediği kadarını”** ifadesi bunun delilidir.

18- Kürsî'nin isbatıdır. Kürsî, O'nun iki ayağını koyduğu yerdir.

19-21- Azamet, kuvvet ve kudretin isbatıdır. Delili ayetteki, "**O'nun kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.**" cümlesidir. Çünkü yaratılanların büyüklüğü, Yaratan'ın büyüklüğüne delalet eder.

22-24- İlminin, rahmetinin ve korumasının kemalidir. Bu, "**Onları koruyup ayakta tutmak O'na asla zor gelmez.**" cümlesinden anlaşılmaktadır.

25- Allah'ın ululuğu ve yüceliğinin isbatıdır. Delili, (وَمَوَّالٍ الْعَظِيمِ) / **Öyle yüce, öyle büyüktür O!** cümlesidir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Allah'ın zatıyla üstte olduğu ve O'nun üstte oluşunun zâtî, ezeli ve ebedî sıfatlarından olduğu görüşündedir.

Bu konuda iki topluluk Ehl-i sünnete muhalefet etmiştir: Bu topluluklardan biri Allah'ın zatıyla her mekânda olduğunu söyleyenlerdir. Diğer topluluk da şöyle demiştir: Allah, ne âlemin altındadır, ne üstündedir; ne âlemdedir, ne âlemden ayrıdır; ne sağdadır, ne soldadır, ne de bitişiktir!

O'nun her yerde olduğunu söyleyenler Allah'ın şu ayetleriyle istidlal etmişlerdir: "**Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir.**" (Mücadele, 7); "**O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istivâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.**" (Hadid, 4) Buna göre O, zatıyla üstte değildir, derler. Bilakis onlara göre üstte olmak, sıfatlarıyla üstün olmaktır.

Allah'ın bir yönle/cihetle vasıflandırılmayacağını söyleyenler de şöyle derler: Çünkü eğer biz O'nu bir yönle vasıflandırsak o, bir cisim olur. Cisimler ise birbirlerinin benzeridirler. Böyle bir vasıflandırma,

benzetmeyi zorunlu kılar. Bu sebeple biz O'nun herhangi bir yönde olmasını reddederiz!

Biz ise bu iki görüşün sahiplerine iki şekilde cevap veririz:

1- Onların gerekçelerini geçersiz kılarak...

2- Kesin delillerle onların görüşlerinin zıddını isbat ederek...

Birincisinde biz, Allah'ın zatiyla her mekânda olduğunu iddia edenlere deriz ki: Sizin iddianız, naklin ve aklın reddettiği batıl bir iddiadır:

- Naklî deliller sizin bu iddianızı reddeder, çünkü Allah Teala kendi zatı için üstte olmayı isbat etmektedir. Sizin istidlal ettiğiniz ayet buna delalet etmemektedir. Çünkü beraberlik, bir mekânda bulunmayı gerektirmez. Görmüyor musun ay gökte olduğu halde Araplar "Ay bizimle beraberdir." derler? Birisi doğuda, birisi batıda olduğu halde adam, "Eşim benimle beraberdir." der? Komutan karargâhtayken, savaş meydanında olan askerlerine, "Haydi savaşa gidin, ben sizinle beraberim." der? Beraberlik, beraber olan ile beraber olunanın her zaman aynı mekânda bulunmalarını gerektirmez. Beraberliğin manası, kendisine izafe edilen şeye göre sınırlandırılır. Mesela bazen, "Beraberinde su olan süt/bu sütte su vardır." deriz. Süte su karıştırıldığını ifade etmek için böyle deriz. Adam kendisi evinde olduğu ve eşyasından ayrı olduğu halde, "Eşyam beraberimde." der. Eşyası yanında olduğu zaman da "Eşyam beraberimde" der ve bu esnada eşyasına bitişiktir. Kelime aynı olduğu halde manası, kendisine izafe edilen duruma göre farklıdır. Bu sebeple şöyle deriz: Allah'ın, yarattıklarıyla beraberliği, diğer sıfatları gibi- O'nun yüceliğine uygun bir beraberliktir. Bu, tam ve gerçek bir beraberliktir. Fakat O, göktedir.

- Onların görüşlerinin batıllığının akli deliline gelince; şöyle deriz: Sen, "Allah her yerde benimle beraberdir." dediğin zaman bu, birtakım batıl ihtiyaçları gerekli kılar. Bu sözün gerektirdiği ihtiyaçlar/zorunluluklar şunlardır:

Birincisi: Çokluk veya bölünmektir. Bu şüphesiz Allah için batıl bir lazımdır. Lazımın butlanı, melzumun da butlanını gerektirir.

İkincisi: Biz deriz ki: "Allah mekânlarda sizinle beraberdir." dediğin zaman bu, insanlar çoğaldıkça O'nun da çoğalmasını, insanlar azaldıkça O'nun da azalmasını gerekli kılar.

Üçüncüsü: Bu, O'nun pis yerlerden tenzih edilmemesini gerekli kılar. Mesela sen, "Helâdayken Allah sizinle beraberdir." dediğin zaman bu, yüce Allah hakkında büyük bir iftira ve çok çirkin bir söz olur.

Böylece onların görüşlerinin nakle ve akla aykırı olduğu, Kur'an'ın ne mutabakat delaletiyle, ne tazammun delaletiyle ne de iltizam delaletiyle hiçbir şekilde bunların görüşlerine delalet etmediği anlaşılmış olur.

2- Diğerlerinin görüşleriyle ilgili de şöyle deriz:

Birincisi: Sizin yönü/ciheti nefyetmeniz Rab Teala'yı nefyetmenizi gerektirir. Çünkü biz âlemin ne üstünde, ne altında, ne sağında, ne solunda, âleme ne bitişik ne ayrı olan yokluktan başka bir şey bilmiyoruz. Bu sebeple bazı âlimler dediler ki: Eğer bize "Allah'ı yoklukla vasıflandırın." demiş olsalardı bundan daha doğru bir yoklukla vasıflandırma şeklini bulamazdık.

İkincisi: "Ciheti kabul etmek cisimlendirmeyi gerektirir." sözünüze gelince; biz sizinle cisim kelimesini şöyle tartışırız:

İnsanları, onun yüzünden Allah'ın sıfatlarını kabulden uzaklaştırdığınız bu cisim nedir? Siz cisimle, birbirine muhtaç şeylerden/parçalardan oluşan ve ancak bu parçaların birleşmesiyle varlığını sürdürebilen bir şeyi mi kastediyorsunuz?! Eğer kastınız buysa biz bunu kabul etmeyip şöyle deriz: Allah bu manada cisim değildir. Kim, "Allah'ın uluvvunun/üstte olmasının isbatı bu cismi gerektirir." derse onun sözü sadece bir iddiadan ibarettir ve ona, "Bu kabul edilemez!" dememiz yeterlidir.

Fakat cisimle eğer kendi zatıyla kaim ve zatına layık vasıflarla mutasif bir varlığı kastettiyseniz bunu biz de kabul ederiz ve deriz ki: Allah

Teala'nın zatı vardır, O kendi kendine kaimdir, kemal sıfatlarla muttasıftır. Bu herkesin bildiği bir şeydir.

Böylece Allah'ın zatının her yerde olduğunu söyleyenlerin ve "Allah ne âlemin üstünde, ne altında, ne bitişik, ne ayrı!" diyenlerin görüşlerinin batıl olduğu anlaşılmış olur.

Bu görüşlerin tümünün zıddını ve ehl-i sünnet ve'l-cemaatin söylediklerini isbat eden yüksek oluşun (uluw'un) delilleri ise tek tek sayılamayacak kadar çoktur. Bu delilleri beş sınıfa ayırabiliriz: Kitap, sünnet, icma, akıl ve fıtrat.

1- Kitap: Allah'ın üstte oluşunun Kitap'taki delilleri de çeşit çeşittir. Bunlardan bazıları üstte olmayı, bazı şeylerin O'na yükselmesini, bazı şeylerin O'ndan inmesini ve benzeri manaları açıkça ifade eden delillerdir.

2- Sünnet: Sünnetteki delillerin delaletleri de çeşit çeşittir. Sünnet üç çeşidiyle de Allah'ın zatının üstte oluşuna delalet eder. Allah'ın zatının üstte oluşu, (sünnette) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözü, fiili ve takririyle sabittir.

3- İcma: Bid'atçı fırkalar ortaya çıkmadan önce dahi müslümanlar Allah Teala'nın arşına istiva ettiğine ve yarattıklarının üstünde olduğuna icma etmişlerdir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye *rahimehullah* şöyle diyor:

"Ne Allah'ın kelimasında, ne Rasûlünün sünnetinde, ne sahabîlerin ve en güzel şekilde onların izinden gidenlerin sözlerinde, Allah Teala'nın arşın üzerinde olmadığına ve gökte olmadığına delalet eden bir nas ve açıklama vardır. Bilakis onların hepsi ittifakla Allah'ın her şeyin üzerinde olduğunu söylemişlerdir."

4- Akıl: Biz deriz ki: Yüksekliğin bir kemal sıfatı olduğunu herkes bilir. Yükseklik bir kemal sıfatı olunca Allah için sabit olması gerekir. Çünkü Allah Teala kemal sıfatlarla muttasıftır. Dolayısıyla Allah Teala'nın ya en üstte ya en altta ya da eşya ile aynı hizada olması gerekir. En altta ve

aynı hizada olması imkânsızdır. Çünkü en altta olmanın anlamında bir eksiklik vardır. Aynı hizada olmak ise mahlûkata benzerliği ifade ettiği için Allah'a izafe edilemez. Geriye sadece üstte olmak kalır. Bu da aklı delilin bir başka yönüdür.

5- Fitrat: Biz deriz ki: "Ya Rabbi!" diyen hiç kimse yoktur ki kalbinde zorunlu olarak bir yükseklik talebi hissetmesin.

Beş delil de birbirine mutabıktır.

Sıfatların üstünlüğüne gelince bu da her dindarın veya kendine müslüman diyen herkesin üzerinde icma ettiği bir konudur.

26- Allah için azametini/büyükülüğün isbatıdır. Delili ayetin sonundaki (الْعَظِيمِ) / "büyüktür" kelimesidir.

وَلِهَذَا كَانَ مَنْ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ فِي لَيْلَةٍ ؛ لَمْ يَزَلْ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَقْرَبُهُ
شَيْطَانٌ حَتَّى يُضْهِجَ

"Bu sebeple geceleyin bu ayeti okuyan kimse için Allah tarafından daima bir koruyucu görevlendirilir ve şeytan, sabah oluncaya kadar ona yaklaşamaz."

Bu, Buhari'nin Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'dan rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu zekât mallarını korumakla görevlendirdiğinin anlatıldığı kıssada verilen bilgiye göre o, şeytanı yakalar. Şeytan, Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'a der ki: "Sen yatağına girdiğin zaman Ayete'l-Kürsî'yi sonuna kadar oku. O zaman Allah'ın gönderdiği bir koruyucu sabaha kadar senden ayrılmaz ve şeytanı sana yaklaştırmaz."

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* bunu anlatınca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

"O çok yalancı olduğu halde sana doğruyu söylemiş."⁸³

⁸³ Bu hadisin tahriri daha önce geçmiştir.

وَقَوْلُهُ سُبْحَانَهُ: ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

Allah Teâlâ'nın şu sözleri: **"O evveldir, âhirdir, zâhirdir, batındır. O her şeyi bilendir."** (Hadid, 3)

"Allah Teala'nın şu sözleri:" Bu, müellifin daha önce "İhlâs sure-sinde yüce Allah'ın kendi zatını vasfettiği şeyler" diye söylediği sözlerine atfedilmiştir.

"O evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır." Bunlar Allah'ın dört ismidir. Hepsi zaman ve mekânda birbirinin karşıtı isimlerdir. Allah Teala'nın önceki ve sonraki her şeyi kuşattığını, mekânda da böyle olduğunu ifade ederler. Onda zamanı ve mekânı kuşatıcılık vardır.

"O evveldir." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu **"Kendisinden önce hiçbir şey bulunmayan"** diye tefsir etmiştir.⁸⁴

Bu hadisinde o, isbatı nefiyle tefsir etmiştir. Bu, subûti sıfatı selbî sıfat kılmaştır. Subûti sıfatların daha mükemmel ve daha çok olduğunu zikretmiştik. Böyle olduğu halde peki niçin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* subûti bir sıfatı selbî bir sıfatla tefsir etmiştir?

Biz deriz ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, evleviyeti/ilklığı tekid için onu selbî bir sıfatla tefsir etmiştir. Yani o mutlak evveldir, izafî bir ilklik/evvellik değildir. Mesela bir şey hakkında, "Kendisinden sonrakine nazaran ilktir/evveldir." denir. Bu, kendisinden önce başka bir şeyin olduğunu gösterir. Bu sebeple "el-Evvel" in "Kendisinden önce hiçbir şey bulunmayan" diye selbî bir sıfatla tefsir edilmesi O'nun mutlak manada ilk olduğuna daha kapsayıcı bir anlamla delalet eder. Bu, zaman yönünden önce olmaktır.

"O âhirdir." Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu **"Kendisinden sonra hiçbir şey bulunmayan"** diye tefsir etmiştir. O'nun sonluğu sebebiyle bunun O'nun tek son olduğuna delalet ettiği zannedilmesin.

⁸⁴ Müslim (2713). Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.

Çünkü cennet ve cehennem gibi yaratılmışlardan olduğu halde ebedî olan başka şeyler de vardır. Buna göre “el-Âhîru”nun anlamı “O her şeyi kuşatıcıdır, O’nun son olmasının sınırı yoktur.” demektir.

“O zahirdir.” (Zuhurdan gelir.) Yukarıda olmak demektir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“O öyle bir Allah’tır ki, Rasûlünü hidayetle ve hak dinle bütün dinlere üstün kılmak için (izhar etmek için) göndermiştir.”** (Tevbe, 33) “Hayvanın üstüne çıktı/bindi” anlamında (ظهر الدابة) denir. **“Ye’cuc ve Me’cuc bu seti aşmaya (zahir olmaya) güç yetiremediler.”** (Kehf, 97) Yani setin üstünden geçemediler. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bu kelimenin tefsirinde şöyle dedi: “O, üzerinde bir şey olmayandır.” Yani O, her şeyin üstündedir.

“O bâtındır.” Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bu kelimenin tefsirinde şöyle dedi: **“Senden başka herşeyi kuşatan yoktur”** Bu, O’nun her şeyi kuşatmasından kinayedir. Fakat mana şudur: O yüce olmakla beraber bâtındır. O’nun üstte olması, yakınlığına aykırı değildir. Batın, yakın manasına daha yakındır.

Bu dört ismi iyi düşün, bunların birbirinin karşıtı olan isimler olduğunu görürsün. Hepsi de tek bir mübtedanın haberidirler. Fakat atıf harfi vasıtasıyla haber olmuşlardır. Atıf harfiyle yapılan haberler, atıf harfi olmaksızın yapılan haberlerden daha güçlüdürler. Mesela Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“O, çok bağışlayan ve çok sevendir. Arş’in sahibidir, yücedir. Dilediğini yapandır.”** (Burûc, 14-16) Bunlar, aralarında atıf harfi olmaksızın yapılan müteaddit haberlerdir. Fakat Allah’ın isimleri ve sıfatları bazen atıf vavına bitişik olarak gelirler. Bunun faydası şudur:

Birincisi: Öncesini tekiddir. Çünkü geçmişin üzerine atıf yaptığın zaman onu esas almış olursun. Esas alınan sabit olur.

İkincisi: Birleştirmeyi ifade etmesidir. Bu, mevsufun çokluğunu gerektirmez. Yüce Allah’ın şu ayetlerine dikkat ettin mi:

“Tesbih et yüceler yücesi Rabbini! O’dur yaratıp düzenleyen, takdir edip hidayet eden.” (A’lâ, 1-3)

Yaratıp düzene koyan yüce Rab, takdir edip hidayet edendir.

“Atfın, farklılığı gerektirdiği bilinen bir şeydir.” dediğin zaman cevap olarak şöyle denir: Evet, fakat farklılık bazen eşyanın kendisiyle, bazen de vasıflarla meydana gelir. Farklılık bazen lâfzî ve gayrımanevî bir farklılık olmasına rağmen bu, vasıflardaki farklılıktır. Manası aynı olmasına rağmen lafızdaki farklılığın atfına örnek şairin şu sözüdür.

(فَأَلْفَى قَوْلَهَا كَذِبًا وَمَيْنًا) / “Onun yalan yanlış sözler söylediğini gördü.”

(الْمَيْنُ): Meyn, “kezib” demektir. Her ikisi de yalan manasına gelir. Bununla beraber lafızları farklı olduğu için “meyn” kelimesi “kezib” kelimesine atfedilmiştir. Değişiklik ya aynî olur ya manevî olur ve lâfzî olur. (جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرُو وَبَكْرٌ وَحَالِدٌ) / “Zeyd, Amr, Bekir ve Halit geldi.” dediğin zaman aralarında aynî bir farklılık vardır. (جَاءَ زَيْدُ الْكَرِيمِ وَالشُّجَاعُ وَالْعَالِمُ) / “Cömert, cesur ve bilgili Zeyd geldi.” dediğin zaman, cömert, cesur ve bilgili kelimeleri arasındaki fark manevî bir farktır. “Bu söz yalan yanlış bir sözdür.” dediğin zaman, “yalan yanlış” kelimeleri arasındaki farklılık lâfzî bir farklılıktır.

Bu ayetten, Allah’ın dört tane isminin varlığını öğrenmiş olduk:

el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın.

Beş tane de sıfat öğrendik:

Evvel olmak, ahir olmak, zâhir olmak, bâtın olmak ve kapsamlı ilim sahibi olmak.

Bu isimlerin tamamından Allah’ın zaman ve mekân olarak her şeyi kuşattığını öğrendik. Çünkü birden fazla sıfatın bir araya gelmesinden, bir sıfatın ziyadeleşmesi hâsıl olabilir.

Bir kimse “Bu sıfatlar birbirine bağlı, birbirinden ayrılmaz sıfatlar mı, yani ‘el-Evvel’ dediğin zaman ‘el-Âhir’ de demen gerekir mi veya

bunları birbirinden ayırmak caiz olur mu?!” diye sorduğu zaman bunun cevabı şudur:

Bunların birbirinin karşısı olanları birbirinin lazımdırlar, birbirinden ayrılmazlar. Mesela “el-Ewel” dediğin zaman “el-Âhir” de demelisin. “ez-Zâhir” dediğin zaman “el-Batın” da demelisin ki böylece kuşatıcılığa delalet eden mukabil sıfatının gözden kaçmasına sebep olmayasın.

“O her şeyi bilendir.” Bu, önceki dört sıfatı tamamlayıcı bir cümledir. Yani, “Bununla beraber O, her şeyi bilendir.”

Bu, hiçbir tahsisin/sınırlamanın dâhil olmadığı genelleme kalıbından biridir. O’nun bütün filleri ve kulların bütün filleri külf ve cüzî olarak bu genelliğin kapsamındadır. O olan ve olacak olan her şeyi bilir. Bu bilgi; vacibi, mümkünü ve imkânsızı kapsar. Allah Teala’nın ilmi geniştir, kapsamlıdır, kuşatıcıdır. Ondan hiçbir şey istisna edilemez. Vacibi bilmesine örnek, kendi zatını ve kendisine ait kemal sıfatları bilmesidir. İmkânsızı bilmesine gelince bunun örnekleri şu ayetlerde geçmektedir:

“Eğer yer ile gökte Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak fesada uğrar yok olurdu.” (Enbiya, 22)

“Sizin Allah’ı bırakıp yalvardıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamazlar.” (Hac, 73)

Mümkünü bilmesine gelince Allah’ın, yaratıkları hakkında verdiği haberlerin tamamı mümkün kapsamı içindedir:

“Allah, gizlediğinizi de, açıkladığınızı da bilir.” (Nahl, 19)

Şu halde Allah’ın ilmi her şeyi kuşatıcıdır.

Allah’ın her şeyi bildiğine iman etmenin sonucu şudur:

Allah’ı en güzel şekilde murakabe/O’nu hesaba katma ve O’na saygıdır. Böylece kişi, Allah’ın kendisine emrettiği şeyi hiç bırakmaz, yasakladığı şeye de hiç dönüp bakmaz.

وَقَوْلُهُ سُبْحَانَهُ: ﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ﴾

Allah şöyle buyurdu: "Sen hiç ölmeyecek olan Hayy'a (Diri'ye) tevekkül et." (Furkan, 58)

Tevekkül kelimesi bir şeyin sorumluluğunu başkasına devretmek, bırakmak manasına gelen (وَكَّلَ الشَّيْءُ إِلَى غَيْرِهِ) 'den alınmıştır. Başkasına tevekkül etmek, işi ona bırakmak demektir.

Bazı âlimler Allah'a tevekkülü, "Yararların celbinde ve zararların definde Allah'a itimat etmekle ve geçerli sebepleri yerine getirmekle birlikte samimiyetle Allah'a dayanmaktır." diye tarif etmişlerdir.

Allah'a samimiyetle itimat etmek: Sadece Allah'tan istemek, sadece Allah'tan yardım dilemek ve sadece Allah'tan korkmak suretiyle Allah'a samimiyetle güvenmek demektir. İtimat etmekle/tevekkülle bir yararı elde etmek ve zararı defetmek için Allah'a dayanırsın. Fakat Allah'a güvenmeden ve Allah'ın izin verdiği sebepleri yerine getirmeden bu itimat yeterli olmaz. Öyle ki izin verilen sebepleri yerine getirerek tereddütsüz bir şekilde Allah'a güvenmelisin.

Kim Allah'a itimat etmez de sadece kendi gücüne güvenirse terk edilir, yalnız bırakılır. Bunun delili Huneyn gazvesinde peygamberleri Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte sahabîlerin başına gelen olaydır. Allah Teala, o zaman şöyle buyurmuştu: "Andolsun ki Allah, birçok yerde (savaş alanlarında) ve Huneyn savaşında size yardım etmişti. Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş," -o zaman şöyle demişlerdi: Bugün sayımız az olmadığı için asla mağlub olmayız.⁸⁵

"Fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonunda (bozularak)

⁸⁵ Beyhakî, ed-Delail, 5/123'de er-Rabî'den şöyle rivayet etti: "Huneyn günü bir adam şöyle demişti: 'Bugün sayımız az olmadığı için asla mağlub olmayız.' Bu söz Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ağırlığına gitmişti ve müslümanlar bir hezimete karşı karşıya kalmıştı. Hafız İbn Hacer, bu rivayeti Yunus İbn Bekeyr'in Ziyadatu'l-Meğazi isimli kitabına nisbet etti. Bkz: Fethu'l-Bârî, 8/27, isnadı mu'dal'dır.

gerisin geri dönmüştünüz. Sonra Allah, peygamberinin ve müminlerin üzerine kalplere sükûnet veren rahmetini indirdi ve görmediğiniz ordular indirip kendisini tanımayanları azaba uğrattı.” (Tevbe, 25-26)

Kim Allah’a tevekkül eder, fakat Allah’ın izin verdiği sebepleri yerine getirmezse tevekkülünde samimi değildir. Bilakis sebeplerin yerine getirilmemesi akılca ahmaklıktır, dinde noksanlıktır. Çünkü bu, Allah’ın hikmetine açık bir saldırdır.

Allah’a tevekkül, dinin yarısıdır. Nitekim Allah Teala, **“Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz.”** (Fatiha, 5) dememizi emretmiştir. Allah’tan yardım dilemek, tevekkülün bir sonucudur. **“Öyleyse yalnız O’na kulluk et ve yalnız O’na tevekkül et.”** (Hûd, 123)

Bu sebeptedir ki Allah’tan başkasına tevekkül etmek, şu üç türden birisidir:

Birincisi: İtimat ve ibadet tevekkülüdür ki, en büyük şıktır. Sanki o, tevekkül ettiği kimsenin, ona her türlü iyiliği celbedeceğine ve her türlü kötülüğü de defedeceğine inanır. Menfaatlerin celbinde ve zararların definde korku ve ümitle birlikte işini tamamen ona havale eder. Kendisine tevekkül edilenin diri veya ölü olması fark etmez. Çünkü Allah’tan başkasına böyle bir havale yapılması sahih değildir.

İkincisi: Allah’tan başkasına bir miktar itimat ederek tevekkül eder, fakat bunun bir sebep olduğuna ve işin sonucunun yine de Allah’a ait olduğuna iman eder. İnsanlardan pek çoğunun maişetlerini/geçimlerini temin etmek için meliklere ve yöneticilere tevekkül etmesi bunun örneğidir. Bu bir nevi küçük şıktır.

Üçüncüsü: Vekili olan bir şahsa tevekkül etmesidir. Tevekkül eden onun üstündedir. Alışveriş gibi içinde vekâletin geçerli olduğu işlemlerde bir kimsenin vekiline itimat etmesi bunun örneğidir ki bu caizdir. Allah’a tevekküle aykırı değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabını alışveriş ve benzeri muamelelerde kendisine vekil tayin etmiştir.

“Hiç ölmeyecek olan Hayy’a (Diri’ye).” derler ki: Hüküm bir vafa bağlandığı zaman bu o vasfın yüksekliğine delalet eder.

Eğer bir kimse “Ayette niçin ‘Kuvvet ve izzet sahibine tevekkül et.’ denilmedi, çünkü kuvvet ve izzet ortaya çıkan durumda daha uygun değil mi?!” derse cevap olarak şöyle denilir: Allah Teala’nın, **“Kâfirlerin Allah’tan başka yalvardıkları ise, hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar, kendileri yaratılmışlardır. O yalvardıkların diri değil ölüdürler. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.”** (Nahl, 20-21) ayetinde dediği gibi onların güvenip dayandıkları, ölü mertebesinde olunca Allah Teala da **“Sıfatları kendisine tapılan putların sıfatları gibi olmayana tevekkül et.”** buyurdu. O, ölmeyen diridir. Bununla beraber başka bir ayette de **“İzzet ve merhamet sahibine tevekkül et.”** (Şuara, 217) buyruluyor. Çünkü bu bağlamda izzet daha uygundur.

Bir sebep de şudur: el-Hayy ismi, kemal sıfatların tamamını hayat’ta toplayan bir isimdir. Kendisine dayanılıp güvenilmeye layık olması, Allah’ın hayatının kemalindendir.

“Hiç ölmeyecek olan,” yani kâmil/tam bir hayata sahip olduğu için ölmeyecek olan... Bu, hayatın, son bulmayan kâmil bir hayat olduğunu ifade etmenin kastedildiği öncesiyle ilgilidir.

Bu ayette Allah’ın el-Hayy ismi bulunmaktadır. Bu isimde hayat ve ölümsüzlük sıfatları vardır, hayatın kemalini ihtiva eder. Demek ki bu ayette iki sıfat, bir isim vardır.

وَقَوْلُهُ: ﴿وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾

Allah Teala’nın şu ayeti de böyledir: **“O her şeyi bilendir (el-Alim), hüküm ve hikmet sahibidir (el-Hakîm).”** (Tahrim, 2)

İlmin tarifi, ilmin kemal sıfatı olduğu ve Allah’ın ilminin her şeyi kuşatıcı olduğu daha önce geçti.

“el-Hakîm” e gelince, ha-ke-me kökü, “hükmetmek ve yerli yerince yapmak” anlamlarına gelir. Birinciye göre “el-Hakîm,” “hükmeden,

hüküm veren" demektir; ikinciye göre "el-Hakîm," "her şeyi yerli yerince yapan, hikmet sahibi" demektir. O halde bu yüce isim, hükmün Allah'a ait olduğuna ve Allah'ın hikmetle vasıflı olduğuna delalet eder. Çünkü "ihkâm," "itkan" demektir. "İtkan" ise "bir şeyi konulması gereken yere koymak" demektir.

Bu ayette hem hükmün, hem de hikmetin isbatı vardır.

Hükmeden sadece Allah'tır. Allah'ın hükmü ya kevnîdir ya şer'îdir/dinîdir. Allah'ın şer'î hükmü, O'nun peygamberlerin getirdiği ve kitaplarıyla inen dinî hükümlerdir.

Allah'ın kevnî hükmü ise Allah'ın kulları hakkında verdiği yaratma, rızıklandırma, hayat ve ölüm gibi rubûbiyyetinin manalarından ve gereklerinden olan hükümlerdir.

Şer'î hükmün delili, Mümtetine suresindeki şu ayettir: **"İşte Allah'ın hükmü budur; aranızda böyle hükmolunmasını emrediyor."** (Mümtetine, 10)

Kevnî hükmün delili, Allah Teala'nın, Yusuf'un kardeşlerinden biri hakkındaki şu ayetidir: **"İçlerinden en büyükleri dedi ki: ...Bu sebeple ben, babam izin vermedikçe yahut Allah benim hakkımda hükmetmedikçe buradan ayrılmam. Şüphesiz ki Allah, hükmedenlerin en hayırlısıdır."** (Yusuf, 80)

"Allah, hâkimlerin hâkimi değil mi?" (Tin, 8) ayetindeki hükme gelince, bu hem kevnî, hem şer'î hükmü içine alır. Yani Allah Teala kevnî hükmün de, şer'î hükmün de hâkimidir. Her ikisini de en güzel şekilde yapandır. Her iki hükmü de hikmete uygundur. Fakat bildiğimiz hikmetler vardır, bilmediğimiz hikmetler vardır. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"İlimden size az bir şey verilmiştir."**

Hikmet de iki çeşittir:

1- Bir şeyin içinde bulunduğu keyfiyet ve hal üzere olmasındaki hikmettir. Mesela namazın durumu böyledir. Öncesinde maddî ve manevî pislikten temizliğin yapıldığı, ayakta durmak, oturmak, rükû ve secde gibi belli bir biçimde eda edilen büyük bir ibadettir o. Zekât da böyle-

dir. Genellikle artma özelliğine sahip bir maldan belli bir payı, o mala ihtiyacı olanlara veya müslümanların ihtiyaç duyduğu, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenlere vermek suretiyle Allah için yapılan bir ibadettir.

2- Hükmün gayesindeki hikmettir. Buna göre Allah'ın bütün hükümlerinin övülen güzel gayeleri ve yüce semereleri/sonuçları vardır.

Allah'ın kevnî hükmündeki hikmetine bakın. Çünkü insanlar güzel ve hoş gayeler için büyük musibetlere maruz bırakılıyorlar. Mesela Allah Teala şöyle buyuruyor: **“İnsanların kendi elleriyle yaptıkları şeyler yüzünden karada ve denizde bozulma oldu. Vazgeçsinler diye Allah işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”** (Rum, 41) Bu ayette, Allah Teala'nın hükümlerinin hikmete dayanmadığını, bilakis sırf istediği için böyle hükmettiğini söyleyenlere bir reddiye vardır.

Bu ayette Allah'ın isimlerinden el-Alîm ve el-Hakîm, Allah'ın sıfatlarından ilim ve hikmet vardır.

Allah'ın bu isimlerine iman etmenin insanın davranışları ve psikolojisi üzerindeki faydaları şunlardır: Allah'ın ilmine ve hikmetine iman etmek, kevnî ve şer'î hükümlerden hükmettiği şeylere tam bir güveni gerektirir, çünkü bütün bu hükümler ilim ve hikmeti ile sadır olur ve kişinin endişe ve huzursuzluğunu giderip göğsünü açar/ferahlatır.

وَقَوْلُهُ: ﴿الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ﴾

(Allah şöyle dedi:) “Allah Alîm'dir, Habîr'dir.” (Tahrim, 3)

“el-Alîm”in açıklaması yukarıda yapıldı.

“el-Habîr;” Her şeyin iç yüzünü en iyi bilendir. Bu da daha genel bir vasıftan sonra zikredilen daha özel bir vasıftır. Biz deriz ki: el-Alîm, her şeyin dış yüzünü en iyi bilen, el-Habîr ise her şeyin iç yüzünü en iyi bilen demektir. O'nun sadece açıkta olan şeyleri bildiği zannedilmesin diye gizli ve kapalı şeyleri bilmesi, hem genel olarak, hem de özel olarak iki defa zikredilmiştir.

Nitekim bu şekilde hem genel hem özel olarak zikretmek manalarında olduğu gibi varlıklarda da olur. Mesela **“Melekler ve Ruh, o gece inerler.”** (Kadr, 4) ayetindeki Ruh, Cebrail’dir ki o da bir melektir. Biz melekler deriz, Cebrail de bunlardan biridir. Allah Teala, Cebrail’i onurlandırmak için ayrıca zikretti. Böylece o iki defa zikredilmiş oldu: Bir defasında meleklerle birlikte genel bir lafızla, bir defasında özel olarak onun kendi ismiyle.

Bu ayette Allah’ın isimlerinden el-Alîm ve el-Habîr isimleri; sıfatlarından ise ilim ve hıbret/gizli şeyleri bilme sıfatları bulunmaktadır.

Bu ayetin insan davranışları üzerindeki faydalarından birisi buna iman etmenin kişinin gizlide ve açıkta Allah korkusunu ve saygısını artırmasıdır.

﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾
 ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ رَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾
 ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾
 ﴿لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾.

(Allah şöyle dedi:) **“Yere giren, yerden çıkan, gökten inen ve göğe çıkan her şeyi O bilir.”** (Sebe, 2) **“Gaybın anahtarları O’nun yanındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. Bir yaprak düşse, onu da kesin bilir. Yerin derinliklerindeki bir tohum ve yaş-kuru ne varsa hepsi, her şeyi açık-seçik bildiren kitaptadır.”** (En’am, 59) **“O’nun bilgisi olmadan hiçbir dişi gebe kalmaz; O’nun bilgisi olmadan hiçbir gebe doğurmaz.”** (Fatır, 11) **“Böylelikle bilirsiniz ki Allah, her şeye gücü yetendir ve Allah’ın ilmi her şeyi kuşatmıştır.”** (Talak, 12)

Bu ayetler ilim sıfatını açıklayan ayetlerdir.

Birinci ayet: (يَعْلَمُ مَا بَلَّغَ فِي الْأَرْضِ وَمَا يُخْرِجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَرْجُ فِيهَا) / **"Yere giren, yerden çıkan, gökten inen ve göğe çıkan her şeyi O bilir."** (Sebe, 2)

Bu ayet, yukarıda geçen ilmin kapsamlı ve kuşatıcılığı konusunu açıklar.

(مَا): İsm-i mevsul'dür, genelliği ifade eder. Yağmur, yere ekilen tohum, ölümler, kurtlar, karıncalar vs gibi yere giren her şeyi bilir. Su ve ekin gibi "yerden çıkan" şeyleri de bilir. Yağmur, melekler, vahiy ve Allah'ın emri gibi "gökten inen" şeyleri de bilir. Salih ameller, melekler, ruhlar ve dua gibi "göğe çıkan" şeyleri de bilir.

Bu ayette yüce Allah (وَمَا يَرْجُ فِيهَا) dedi ve fiil (ي) harf-i cerri ile teaddi etti/geçişli oldu. Hâlbuki aynı fiil, Mearic suresinde (إِلَى) harf-i cerri ile teaddi etti: (تَرْجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ) / **"Melekler ve Ruh O'na yükselip çıkarlar."** (Mearic, 4) Asıl olan (إِلَى) harf-i cerri ile geçişli olmasıdır. O halde (ي) harf-i cerri ile teaddi etmesinin sebebi nedir?

Cevap: Basralı ve Kufeli nahivciler bu gibi konularda ihtilaf ettiler. Basralı nahivciler "Fiil, harfe uygun bir manayı ihtiva eder." derken Kufeli nahivciler "Bilakis harf, fiile uygun bir manayı ihtiva eder." dediler.

Birinci görüşe göre (يَدْخُلُ) ayeti (وَمَا يَرْجُ فِيهَا) / "girer" anlamını ihtiva eder ve anlam: "yerin içine giren şeyi bilir" haline gelir. Buna göre ayet iki şeye delalet eder, yükselmeye ve girmeye.

İkinci görüşe göre biz deriz ki: (ي) burada (إِلَى) manasındadır. Bu, harfler arasında dönüşüm cinsinden bir şey olur.

Fakat bu görüşe göre ayette yeni bir mana bulamazsın. (إِلَى) lafzı ile (ي) lafzının farklılığından başka bir şey yoktur. Bu sebeple birinci görüş daha sahihtir. O da fiile harfle uyumlu bir anlam yüklememizdir.

Arap dilinde bunun örnekleri vardır. Mesela Allah Teala şöyle buyurmuştur: (عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ) / **"Öyle bir pınar ki kâfur, Allah'ın kullanı ondan içerler."** (İnsan, 6) Pınardan içilir, pınarla içilmez. Ken-

disiyle içilen şey pınar değil, kaptır. Kufelilerin görüşüne göre buradaki “ba” harf-i cerri “min” anlamında gelmiştir. Yani pınarla değil, pınardan içilir. Basralıların görüşüne göre ise (يَشْرَبُ) fiili “ba” harfine uygun bir manayı ihtiva eder. Bu fiilin “ba” harfiyle birlikte kullanıldığı zaman uygun anlamı ise pınarla susuzluğun giderildiği (arapça) fiilidir. Malumdur ki susuzluk ancak su içildikten sonra giderilir. Böylece fiil, gayesinin anlamını yüklenmiş olur ki o da susuzluğun giderilmesidir.

Yine biz, şu ayet (وَمَا يَغْرُجُ فِيهَا) hakkında deriz ki: Göğse yükselmeden göğse giriş olmaz. Demek ki fiil, gaye anlamını ihtiva etmektedir.

Bu ayette Allah Teala, ilminin her şeyi kuşattığını, bir tür ayrıntıya girerek zikretti. Sonra diğer ayette bu konuda başka bir ayrıntıya girdi ve şöyle buyurdu:

İkinci Ayet: (وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ / (وَرَقَّةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا خَبْرٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) **“Gaybın anahtarları O’nun yanındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. Bir yaprak düşse, onu da kesin bilir. Yerin derinliklerindeki bir tohum ve yaş-kuru ne varsa hepsi, her şeyi açık-seçik bildiren kitaptadır.”** (En’am, 59)

(مَفَاتِحُ) / **“Allah’ın yanındadır,”** mukaddem haberdur. (وَعِنْدَهُ) / **“Anahtarlar,”** muahhar mübtedadır.

Bu terkiib, hasr ve tahsis ifade eder. Gaybın anahtarları başkasının yanında değil, sadece O’nun yanındadır. Bu hasr, ayetin devamındaki şu sözlerle pekiştirilmiştir. **“Onları ancak O bilir.”** Bu cümlede gaybın anahtarlarının sadece Allah’ın yanında olduğu bilgisi iki yolla hasredilmiştir: Birincisi takdim ve tehir yoluyla, yani haberin önce, mübtedanın sonra getirilmesi yoluyla; ikincisi nefiy ve isbat yoluyla, yani onları başkası bilmez sadece O bilir.

(مَفَاتِحُ) / **“Anahtarlar”** kelimesi hakkında denildi ki: “Mim”in kesri, “tâ”nın fethi ile “miftah” veya miftah kelimesinin çoğulu olur. Fakat ikincisinin çoğulunda ise “ya” harfi hazfedilmiştir. Bu, az kullanılan

bir çoğul kalıbıdır. Biz “miftah” kelimesinin “kapıyı açan anahtar” anlamına geldiğini biliyoruz. Bir görüşe göre “mim”in fethi ve “ta”nın kesri ile “hazine” anlamına gelen “meftih” kelimesinin çoğulu olur. O zaman ayetin anlamı “gaybın hazineleri O’nun yanındadır” şeklinde olur. Bir görüşe göre “gaybın ilk hali” demektir. Çünkü her şeyin anahtarı ilkindedir. Yani bütün bu zikredilenler, bundan sonra zikredileceklerin temelleridir.

(الْغَيْب) / “Gayb,” masdardır. (غَابَ يَغِيبُ غَيْبًا) Gayb ile kastedilen gayb olandır. Gayb, nisbî bir şeydir. Fakat mutlak gaybı bilmek sadece Allah’a mahsustur.

Ayette geçen “mefatih” kelimesini ister “ilkeler,” ister “hazineler,” isterse “anahtarlar” diye manalandıralım, bunları ancak Allah bilir. Onları ne melek ne de peygamber bilebilir. Hatta melek elçilerin en şerefli olan Cebrail bile beşer elçilerin en şerefli olan Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e kıyametin ne zaman kopacağını sormuş, bunun üzerine Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ona şöyle cevap vermiştir: “Bu soru hakkında, kendisine sorulan kimse, soruyu sorandan daha bilgili değildir.”⁸⁶ Şunu demek istiyor: Senin nasıl bu konuda bir bilgin yoksa benimde bilgim yok. Kim kıyametin ne zaman kopacağını bildiğini iddia ederse, yalancıdır, kâfirdir. Onu tasdik eden de kâfirdir. Çünkü Kur’an’ı yalanlamıştır.

Peki, “miftah/anahtar” nedir? Bunu insanların içinde Allah’ın kelâmını en iyi bilen Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem, şu ayeti okuduğu zaman tefsir etmiştir:

“Kıyametin bilgisi hiç şüphesiz ki Allah’ın katındadır. Yağmuru (dilediği zaman) O yağdırır, ana karnındaki O bilir. Hiç kimse yarın eline ne geçeceğini/ne kazanacağını ve nerede öleceğini bilmez. Ama Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.” (Lokman, 34)

⁸⁶ Tahrici daha önce geçti.

Gaybın anahtarı/bilgisi beş tanedir:

1- Kıyamet saatinin bilgisidir. Kıyamet saatinin bilgisi, ahiret hayatının ilk anahtarıdır. “Kıyamet saati” diye isimlendirilmiştir, çünkü bu, bütün insanların tehdit edildiği önemli bir saattir. Kesin olarak gerçekleşecek bir saattir bu. Bu saatin bilgisi sadece Allah katındadır. Kıyametin ne zaman kopacağını Allah’tan başka kimse bilmez.

2- Yağmurun indirilmesidir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Yağmuru (dilediği zaman) O yağdırır.”** “Ğays” kelimesi masdardır ve “sıkıntının giderilmesi” anlamına gelir. Bununla kastedilen yağmurdur. Çünkü yağmurla birlikte kıtlık ve kuraklık sıkıntısı ortadan kalkar. Yağmuru yağdıran O olunca ne zaman yağacağını bilen de O’dur.

Yağmurun inmesi yeryüzünün bitkilerle canlanmasının anahtarıdır. Bitkilerin hayat bulmasıyla, meralarda ve kulların faydalarına olacak her şeyde hayır ve bereketler olur.

Burada -önemli- bir nokta var: Allah Teala (وَيُنْزِلُ الْمَطَرَ) / “yağmuru indirir” demedi de (وَيُنْزِلُ الْغَيْثَ) / “ğaysı indirir” dedi. Çünkü bazen yağmur iner, fakat bitki olmaz. Buna da ğays denmez, yeryüzü bu yağmurla hayat bulmaz. Bu sebeple Müslim’in *Sahih*’inde geçen bir hadiste şöyle buyrulur: (لَيْسَتْ السَّنَةُ إِلَّا تَمْطَرُوا إِنَّمَا السَّنَةُ أَنْ تَمْطَرُوا وَلَا تَنْبُتُ الْأَرْضُ شَيْئًا) / “Kuraklık, size yağmurun yağmaması değildir; kuraklık, size yağmur yağdığı halde yeryüzünün hiçbir şeyi bitirmemesidir.”⁸⁷

3- Rahimlerdekinin bilgisidir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Ana karnındakini O bilir.”** Yani Âdemoğullarının ve diğerlerinin annelerinin karınlarındakileri O bilir. İlmin taalluk ettiği şey geneldir, her şeyi içine alır. Rahimlerde olan şeyleri, sadece onları yaratan bilir.

“Günümüzde insanlar rahimdekinin erkek mi, dişi mi olduğunu artık biliyorlar, bu doğru mu?” dersin şöyle deriz: Bu bir gerçektir. İnkârı mümkün değildir. Fakat onlar bunu ancak ceninin oluşumundan

⁸⁷ Müslim (2904). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

ve erkekliği dişiliği belli olduktan sonra bilirler. Ceninin onların bilemeyecekleri başka halleri de vardır. Ne zaman doğacağını bilmezler. Doğduğu zaman ne zamana kadar hayatta kalacağını bilmezler. Mutlu mu, mutsuz mu olacağını bilmezler. Zengin mi, fakir mi olacağını bilmezler. Ceninin bilinmeyen başka halleri de vardır.

O halde ceninlerle ilgili konulardaki bilgi, insanların mechulüdür. **“Rahimlerdekini O bilir.”** ayetinin genel ifadesi bunu tasdik eder.

4- Yarın, yani bugünden sonra ne olacağını bilmektir. Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **“Hiç kimse yarın eline ne geçeceğini/ne kazanacağını ve nerede öleceğini bilmez.”** Bu, gelecekteki kazancının anahtarıdır. İnsan kendisi için yarın ne kazanacağını bilemeyince başkasının ne kazanacağını bilmemesi daha evladır.

Fakat bir kimse, “Ben yarın ne olacağını bilirim; filan yere gideceğim, okuyacağım veya akrabalarımı ziyaret edeceğim.” derse şöyle deriz: Bir şeyi yapacağına kesin olarak karar verebilirsin, fakat seninle yapacağın iş arasına bir engel girebilir.

5- Öleceği yeri bilmektir. Bunun delili ayetteki **“ve nerede öleceğini bilmez”** kısmıdır. Hiç kimse kendi memleketinde mi, başka bir memlekette mi öleceğini bilmez. İslam memleketinde mi, halkının tamamı kâfirlerden oluşan bir yerde mi öleceğini de bilmez. Karada mı, denizde mi, havada mı öleceğini bilmez. Bu, bilinen bir şeydir.

Ne zaman öleceğini de bilemez. Çünkü bir yerde istediği gibi hareket edebildiği halde hangi memlekette öleceğini bilemeyince hangi saatte ve zamanda öleceğini de bilemez.

Bu beş şey gaybın anahtarlarıdır. Bunlar “gaybın anahtarları” diye isimlendirilmiştir. Çünkü rahimlerdekini bilmek dünya hayatının anahtarıdır. **“Hiç kimsenin yarın eline ne geçeceğini/ne kazanacağını ve nerede öleceğini bilmemesi,”** gelecekteki amelinin anahtarıdır. **“Hiç kimsenin nerede öleceğini bilmemesi,”** ahiret hayatının anahtarıdır. Çünkü insan öldüğü zaman ahiret âlemine girer. Kıyamet saati ve gâysin, yani bereketli yağmurların inmesiyle ilgili açıklamalar

yukarıda geçti. Böylece bu anahtarların hepsinin kendilerinden sonrasının anahtarı olduğu anlaşılmış oldu. **“Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.”**

Sonra Allah Teala şöyle buyurdu: **“Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. Bir yaprak düşse, onu da kesin bilir.”** (Enam, 59) Bu kısa ve özlü bir ifadedir. Karadaki varlıkların cinslerini kim sayabilir? Orada hayvanlar âleminden, haşerelerden, dağlardan, ağaçlardan ve nehirlerden öyle şeyler vardır ki Allah'tan başka kimse bilemez. Denizler de böyledir. Orada da Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği âlemler vardır. Derler ki denizlerde yaşayan varlıklar, karalarda yaşayan varlıklardan üç kat daha fazladır. Çünkü denizler karalardan daha çoktur.

Ayetin devamında şöyle buyruluyor: (وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا) / **“Bir yaprak düşse, onu da kesin bilir.”** (Enam, 59) Bu bir ayrıntının açıklamasıdır. Küçük veya büyük, yakın veya uzak hangi ağaçtaki hangi yaprak düşse Allah Teala onu bilir. Bu sebeple kapsayıcı bir ibare olsun diye nefyedici “ma” ile zait “min” gelmiştir. Yaratılan yaprağı bilmesi daha evladır. Çünkü düşen yaprağı bilen Allah yarattığı şeyi daha iyi bilir.

Allah'ın ilmine bak! Olacak her şeyi O bilir. Hatta meydana gelmeyen ve meydana gelecek olan her şeyi bilen, Allah Teala'dır.

Allah daha sonra şöyle dedi: (وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ) / **“Yerin karanlıklarındaki/derinliklerindeki bir tohumu..”** (Enam, 59) Yerin karanlıklarında gözün göremeyeceği küçük bir tohumu ancak Allah bilir.

“Zulumat,” “karanlık” anlamına gelen “zulmet”in çoğuludur. Yağmurlu, karanlık bir gecede denizin derinliklerine düşen küçük bir tane tasavvur edelim. Böyle bir durumda karanlıkların birincisi denizin çamurudur; ikincisi denizin suyudur; üçüncüsü yağmurdur; dördüncüsü bulutlardır; beşincisi gecedir. Bu, arzın karanlıklarından beşidir. Bunlara rağmen Allah Teala bu taneyi bilir ve görür.

Sonra şöyle dedi: **“Ve yaş-kuru”** Bu, kapsayıcı bir ifadedir. Çünkü yaş ya da kuru olmayan hiçbir şey yoktur.

(إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ) / “Ne varsa hepsi, her şeyi açık seçik bildiren kitap**tadır.**” (En’am, 59) Buradaki “Kitap,” yazılı olan şey demektir. (مُبِين) / “Açık ve açıklayıcı” demektir. Çünkü (أَبَانَ) fiili hem lazım hem müteaddi olarak kullanılır. Mesela “şafak aydınlandı” anlamında: (أَبَانَ الْفَجْرُ) denilir. “Gerçek ortaya çıktı” anlamında: (أَبَانَ الْحَقُّ) denilir. Burada kitapla kastedilen şey, Levh-i Mahfuz’dur.

Bu söylenen şeylerin hepsi Allah tarafından bilinmektedir ve O’nun yanındaki levh-i mahfuzda yazılıdır. Çünkü Allah Teala, “**Kalemi yarattığı zaman ona ‘Yaz!’ dedi. Kalem, ‘Neyi yazayım?’ dedi. Allah Teala, ‘Kıyamete kadar olacak şeyleri yaz!’ dedi.**”⁸⁸ Kalem o anda kıyamete kadar olacak şeyleri yazdı. Sonra Allah Teala, meleklerin eline insanın yapacağı şeylerin yazılı olduğu kitaplar verdi. Çünkü Levh-i Mahfuz’da yazılı olan şeyler insanın yapmak istediği şeylerdir. Meleklerin yazacağı kitap (amel defteri) ise insanın ceza veya mükâfat göreceği şeylerdir. Bu sebeple Allah Teala buyurdu ki: “**İçinizden cihâd edenleri ve sabredenleri belirleyinceye kadar sizi sınayacağız ve iddialarınızı deneyeceğiz.**” (Muhammed, 31) Allah, filan kişinin sabredeceğini veya sabretmeyeceğini önceden bilir. Fakat Allah’ın o kişiyi mükâfatlandırması veya cezalandırması bu bilgiye dayanmaz.

Üçüncü ayet: (وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ) / O’nun bilgisi olmadan hiçbir dişi gebe kalmaz. O’nun bilgisi olmadan hiçbir gebe doğurmaz.” (Fatır, 11)

(أُنْثَى): Nafiyedir. (تَحْمِلُ) / “Dişi” demektir. (تَحْمِلُ) filinin failidir. Fakat sonu takdir edilmiş bir damme ile murab’tır. İrab alameti olan damme’nin görünmesine mani olan sebep, damme mahallinin zait (من) harf-i cerri ile meşgul edilmiş olmasıdır.

⁸⁸ Ahmed, 5/317; Ebu Davud (4700); Tirmizi (2155); Hâkim 2/498. Hâkim, bu hadisin sahih olduğunu söyledi. Beyhaki, *el-Esma ve’s-Sıfat*, (804); El-Âcurri, *eş-Şeria*, (178); İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, (105). Elbanî, *es-Sahih*, (133)’de ve İbn Ebi Âsım, 1/48-49’da bu hadisin sahih olduğunu söylediler.

“Kur'an'da zait hiçbir şey olamayacağına göre bu harf-i cerre nasıl zait diyebiliriz?” diye sorulursa cevabı şudur: Bu harf-i cer, irab yönünden zaittir, yoksa mana yönünden zait değildir. O faydalı bir şeydir. Zaten Kur'an'da zait ve faydasız bir şey yoktur. Bu yüzden “Hazfedildiği zaman irabı bozmaz anlamında zaittir, manayı ziyadeleştirmesi yönünden de zaittir.” deriz.

(أُنَى); İster insan ister diğer canlılar cinsinden olsun bütün dişileri kapsar. Sığır, deve ve davar gibi karnında bir hayvan taşıyan şeyin de bu ayetin kapsamına girdiği açıktır. Kuşlar gibi karnında yumurta taşıyan dişiler de bunun içine girer. Çünkü yumurta, kuşun karnındaki cenin mesabesindedir.

“O'nun bilgisi olmadan hiçbir gebe doğurmaz.” Ayet -Allah'ın ilmiyle- hamilelikten başladı ve -yine Allah'ın ilmiyle- hamileliğin sona ermesi ve ceninin çıkmasıyla sona erdi.

Dördüncü ayet: (لَتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا) / **“Böylelikle bilesiniz ki Allah, her şeye gücü yetendir ve Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır.”** (Talak, 12)

(لَتَعْلَمُوا)'nın başındaki “lam” harfi ta'lil içindir/sebeup ve gerekçe bildirir.

Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı. Emir bunlar arasında iner ki Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve Allah'ın bilgisinin, her şeyi kuşattığını bilesiniz.”** (Talak, 12) Demek ki Allah Teala, yedi göğü ve yedi arzı yarattı ve **“Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmemiz için”** bunları bize öğretti.

Kudret, failin herhangi bir acze düşmeksizin bir fiili işlemeye imkân bulduğu vasıftır. O her şeye kâdirdir. Olmayanı var etmeye ve var olanı yok etmeye O'nun gücü yeter. Gökler ve yer yoktu, Allah Teala onları yarattı ve bu eşsiz nizam üzere var etti.

“Ve Allah’ın ilmi her şeyi kuşatmıştır.” Büyük küçük, kendi fiiliyle veya kullarının fiiliyle, geçmişle, gelecekle ve şimdiyle ilgili her şeyi Allah’ın ilmi kuşatmıştır.

Allah Teala yaratma sıfatından sonra ilim ve kudret sıfatlarını zikretti. Çünkü yaratmak, ancak ilim ve kudretle tamam olur. Yaratma sıfatının ilim ve kudret sıfatlarına da delalet etmesi, iltizam delaleti cinsinden bir delalettir. İsimlerin sıfatlara üç türlü delaletinin olduğu yukandaki bölümlerde anlatılmıştı.

Bir Uyarı:

Tefsiru’l-Celaleyn’de *-Allah kitabın müellifini ve bizleri affetsin-* Maide suresinin son ayetinin⁸⁹ tefsirinde şöyle denilmektedir: “Akıl, Allah’ın zatını ayrı tutmuştur. Çünkü Allah’ın kendi zatına gücü yetmez.” Biz bu sözü iki yönden tartışacağız:

Birincisi: Allah’ın zatı ve sıfatlarıyla ilgili konularda akıl bir hüküm veremez. Hatta gaybî konuların hiçbirinde aklın verebileceği bir hüküm yoktur. Bu konularda aklın görevi tam teslimiyettir ve Allah’ın zikrettiği bu tür şeylerin muhal olmadığını bilmemizdir. Bu sebeple denilmiştir ki: Naslar muhal olan şeyleri getirmezler. Ancak akılları hayrete düşürecek şeyleri getirirler. Çünkü akıllar kavrayamayacakları ve tasavvur edemeyecekleri şeyleri duyarlar.

İkincisi: “Allah’ın kendi zatına gücü yetmez.” sözü büyük bir hatadır. Başkasına gücü yetenin kendisine nasıl gücü yetmez?! Onun bu sözü Allah’ın arş’a istiva etmeye de, konuşmaya da, dünya semasına inmeye de, hiçbir şeyi yapmaya da gücü yetmemesini gerektirir. Bu, gerçekten çok tehlikeli bir sözdür.

Fakat bir kimse, “*Celaleyn*’in müellifi ‘Akıl, Allah’ın zatını ayrı tutmuştur, çünkü Allah’ın kendi zatına gücü yetmez.’ sözüyle şunu kastet-

⁸⁹ Söz konusu ayetin meali şöyledir: “Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkü (egemenliği) ancak Allah’ındır ve O, her şeye gücü yetendir.” (Maide, 120)

miş olabilir: Allah'ın kendi zatına noksanlık eklemeye gücü yetmez." derse şöyle deriz: Bu mana, ayetin genel hükmünün içine girmez ki oradan çıkarılmaya veya tahsis edilmeye ihtiyaç duyulsun. Çünkü kudret sıfatı sadece mümkün olan şeylerle ilgilidir. Çünkü mümkün olmayan şey ne hariçte ne de zihinde zaten bir şey değildir. Kudret sıfatı imkansız şeye taalluk etmez. Hâlbuki ilim sıfatı böyle değildir (mümküne de, muhale de taalluk eder, yani Allah mümkün olanı da, mümkün olmayanı da bilir).

Demek ki insanın rubûbiyyet konularında edepli olması gerekir. Çünkü bu makam büyük bir makamdır. Kişinin bu gibi konularda teslim olup kurtulması gerekir.

Demek ki Allah Teala kendisi için hangi tabiri kullanmışsa biz de onu kullanırız ve hiçbir istisna yapmadan Allah'ın her şeye gücünün yettiğini söyleriz.

Bu ayetlerde **Allah'ın sıfatlarından Allah'ın ilminin kapsamlı oluşu** ayrıntılı bir şekilde isbat edilmiştir.

Ayrıca **Allah'ın kudretinin her şeyi kapsadığı** da isbat edilmiştir.

İlim ve kudret sıfatına iman etmenin insan davranışına ve gidişatına yönelik faydası şudur:

Allah'ın kendisini daima görüp gözettiğinin ve murakabe ettiğinin bilincinde olmak ve O'ndan korkmak...

﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾

"Şüphesiz rızık veren, çetin kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır." (Zariyat, 58)

Bu ayette Allah Teala'nın kuvvet sıfatı isbat edilmektedir.

Bu ayet-i kerime şu ayetten sonra gelmiştir: **"Ben cinleri ve insanları, ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım. Ben onlardan**

rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum." (Zariyat, 56-57) İnsanlar Allah'ın rızıkına muhtaçtırlar, fakat Allah Teala onlardan ne rızık ister ne de kendisini doyurmalarını.

"er-Rezzak;" Rızık kökünden mübalağa kalıbıdır. "Rızık;" "hediyeye, verilen şey" demektir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Yakınlar; yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın."** (Nisa, 8) Yani onlara da verin. İnsan namazında/duasında Allah'tan ister ve şöyle der: Allah'ım! Beni rızıklandır.

Rızık iki kısma ayrılır: Genel, özel.

Genel rızık: Bedenin yararlandığı her şeydir. Helal veya haram olması, rızıklandırılanın Müslüman veya kâfir olması fark etmez. Bu sebeple es-Sefarînî şöyle dedi:

وَالرِّزْقُ مَا يَنْفَعُ مِنْ حَلَالٍ أَوْ ضِدُّهُ فَحُلٌّ عَنِ الْمُحَالِ
لَآئِهٖ رَازِقٌ كُلُّ الْخَلْقِ وَلَيْسَ مَخْلُوقٌ بِغَيْرِ رِزْقٍ

"Rızık helalden faydalı olandır

Veya zıddıdır, vazgeç muhalden

Çünkü O, her şeyin rızıkını verendir

Hiçbir mahlûk yoktur rızıkı verilmeyen."

Eğer "helal olan şeyler rızıktır" dersen haram yiyenlerin hiçbirine rızık verilmemiş olurdu. Hâlbuki bedenlerine yararlı şeyleri Allah onlara da vermiştir. Aslında rızık iki türlüdür: Temiz rızık, pis rızık. Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?"** (Araf, 32) Allah Teala sadece rızık demedi, temiz rızık dedi. Pis rızıklar haramdır.

Özel rızık: Dini ayakta tutan ilim, salih amel ve Allah'a itaat etmeye yardım eden belirli helal rızıktır. Bunun içindir ki Allah'ın rızıkının çok olması ve rızıklandığı varlıkların çok olması sebebiyle ayette "er-Rezzak" denildi, "er-Râzık" denilmedi. Allah'ın verdiği rızıklar türleriyle ve tek tek sayılmaları bir yana, cinsleri itibarıyla bile sayılamazlar. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Yeryüzünde rızık Allah'a**

ait olmayan hiçbir canlı yoktur. O, onların karar kıldıkları yerleri de, emaneten durdukları yerleri de bilir.” (Hud, 6) Allah Teala duruma göre rızık verir.

Fakat bir kimse, “Mademki rızık verecek olan Allah’tır, o halde rızık temin etmek için çalışayım mı, yoksa evde oturursam bana rızık gelir mi?” derse cevap olarak şöyle deriz: Rızık temin etmek için çalış. Nitekim Allah affedicidir, fakat bu senin çalışmaman ve affedilmenin sebeplerine sarılmaman anlamına gelmez.

Şairin şu sözü batıldır:

“Rızık için çalışman senin bir ahmaklığındır

Cenine bile verilir rızıkı anasının karnında.”

Şairin, anne karnındaki cenini delil getirmesine karşılık olarak şöyle denir: Ceninin ona rızıkını temin etmesi için çalışması emredilemez. Çünkü onun buna gücü yetmez. Hâlbuki gücü yetenin durumu böyle değildir.

Bu sebeble Allah Teala şöyle buyurdu: **“O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızıkından yiyin.”** (Mülk, 15)

Dolayısıyla çalışıp dine uygun bir şekilde gayret göstermek gerekir.

“Kuvvet sahibi:” Kuvvet; failin, zaafa düşmeksizin bir şeyi yapabilmesine imkân veren sıfattır. Delili Allah’ın şu ayetidir: **“Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir kuvvet veren, sonra kuvvetin ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir.”** (Rum, 54) Kuvvetle kudret aynı şey değildir. Bunun delili Allah’ın şu ayetidir:

“Göklerdeki ve yerdeki hiçbir şey, Allah’ı âciz bırakacak değildir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.” (Fatır, 44)

Demek ki kudretin karşıtı âcizliktir. Kuvvetin karşıtı ise zayıflıktır. Aralarındaki fark şudur: Birincisi: Bilinçli olan, kudretle vasıflandırılır. Kuvvete gelince bilinç sahibi olan da, bilinç sahibi olmayan da kuvvetle vasıflandırılabilir. İkincisi: Kuvvet, daha hususidir. Bilinç sahibi her kuvvetli, aynı zamanda kudretlidir. Fakat her kudretli, kuvvetli değildir. Mesela “Rüzgâr kuvvetlidir.” dersin, fakat “Rüzgâr kudretlidir.” demeysin. “Demir kuvvetlidir.” dersin, “Kudretlidir” demeysin. Fakat bilinç sahibi olan için “kuvvetlidir.” de diyebilirsin, “kudretlidir” de...

Âd kavmi, **“Bizden daha kuvvetli kim var?”** dediği zaman Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“Onlar kendilerini yaratan Allah’ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi?” (Fussilet, 15)

“el-Metin:” İbn Abbas *radiyallahu anhum*a dedi ki:⁹⁰ Metin, şiddetli demektir. Yani kuvvetinde şiddetli, izzetinde şiddetli ve ceberrut sıfatlarının hepsinde şiddetlidir. Bu kelime mana yönünden kuvvetliyi pekiştirir.

Allah Teala’dan “O, şiddetlidir” diye haber vermemiz caizdir. Fakat Allah Teala’yı “eş-Şedid” diye isimlendiremeyiz. Bununla beraber “el-Metin” diye isimlendirebiliriz. Çünkü O, kendi zatını bu şekilde isimlendirmiştir.

Bu ayette **Allah’ın iki isminin isbatı vardır.** Bunlar **“er-Rezzak”** ve **“el-Metin”** isimleridir.

Ayrıca **üç tane de sıfatın isbatı vardır: Rızıklandırmak, kuvvet sıfatları ve el-Metin isminin ihtiva ettiği sıfat.**

Kuvvet ve rızık sıfatına iman etmenin bizim davranışlarımıza ve gidişatımıza yönelik faydası, bizim kuvvet ve rızık sadece Allah’tan istememiz ve ne kadar büyük olursa olsun hiçbir kuvvetin Allah’ın kuvvetine karşı koyamayacağına inanmamızdır.

⁹⁰ Beyhaki, *el-Esma ve’s-Sıfat*, (68). Bunu es-Süyûti, *ed-Dürü’l-Mensûr*, 6/142’de zikretti ve İbn Ebi Hatim’e nispet etti.

وَقَوْلُهُ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾، ﴿إِنَّ اللَّهَ نِعْمًا بِعِظْمِكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾

Buyurdu ki: “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, her şeyi görendir.” (Şura, 11); “Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir.” (Nisa, 58)

(لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) / “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, her şeyi görendir.” (Şura, 11) Müellif bu ayeti, Allah’ın iki ismini ve bu iki ismin ihtiva ettiği sıfatları isbat etmek için getiriyor. Bu isimler “es-Semi/işiten” ve “el-Basîr/gören”dir. Bu ayette Muattile’ye reddiye vardır.

“O hiçbir şeye benzemez.” Bu bir nefiydir. O’nun hiçbir şeye benzememesi selbî sıfatlardandır. Fakat bundan maksat O’nun mükemmelliğinin isbatıdır. Yani O, mükemmelliği sebebiyle yarattıklarından hiçbir şeye benzemez. Bu cümlede temsil ehline, yani Allah’ın sıfatlarını yaratılanların sıfatlarına benzetenlere reddiye vardır.

“O her şeyi işitendir, görendir.” “İşiten/es-Semî” isminin iki anlamı vardır: Birincisi, “İcabet (kabul) edendir.” manası, ikincisi, “Sesi işitendir.” manasıdır.

İcabet eden anlamındaki “es-Semi” ismine Kur’an’dan İbrahim aleyhisselam’ın şu sözünü örnek gösterdiler: “Şüphesiz ki Rabbim duamı çok iyi işitir.” (İbrahim, 39) Yani duaya icabet eder.

Sesin algılanması anlamındaki es-Semi’e gelince bunu da onlar şu kısımlara ayırmışlardır:

1- Allah’ın işitme yoluyla anlaması ve bilmesinin kapsayıcı ve kuşatıcı olduğunu ve O’nun işitmediği hiçbir sesin bulunmadığını beyan etmenin kastedildiği işitmedir.

2- Yardım ve desteğin kastedildiği işitmedir.

3- Tehdidin kastedildiği işitmedir.

Birincisinin örneği, Allah'ın şu ayetidir: **“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir.”** (Mucedele, 1) Bu ayette Allah Teala'nın işitmesinin, işitilen her şeyi kuşattığı beyan edilmektedir. Bu sebeple Aişe radiyallahu anha der ki: **“İşitmesi bütün sesleri kuşatan Allah'a hamdolsun ki kocası hakkında tartışan kadın, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e geldi. Ben de odanın bir kenarındaydım. O (kadın) eşini şikâyet ediyordu. Ben onun söylediklerini işitmiyordum.”**⁹¹

İkincisinin örneği, Allah Teala'nın Musa ve Harun'a söylediği şu sözdür: **“Korkmayın! Çünkü Ben sizinle beraberim, işitmekteyim ve görmekteyim!”** (Taha, 46)

İşitme ile tehdidin kastedildiği üçüncünün örneği ise Allah'ın şu ayetidir: **“Yoksa onlar sırlarını ve gizli konuşmalarını bizim duymadığımızı mı zann ediyorlar?! Hayır! (Biz her şeylerini biliyoruz). Üstelik yanlarında elçilerimiz de yazıyorlar.”** (Zuhruf, 80) Bununla Allah Teala onları tehdit etmeyi/korkutmayı kastediyor. Çünkü onlar Allah'ın razı olmayacağı sözleri gizlice konuşuyorlardı.

İşitilen şeyler her ne kadar hâdis olsa da onları kavramak anlamındaki işitmek, zatî sıfatlardandır.

Yardım ve destek anlamındaki işitmek ise fiilî sıfatlardandır. Çünkü bu bir sebebe bitişiktir.

İcabet etmek anlamındaki işitmek de fiilî sıfatlardandır.

“el-Basîr/Görendir,” yani görülme özelliğine sahip olan şeylerin tamamını kavrayan demektir. “el-Basîr” ismi, “el-Alîm/Bilen” anlamında da kullanılır. Allah Teala ne kadar gizli olurlarsa olsunlar her şeyi görür. “O, kullarının fiillerini bilir.” anlamında da görendir. Allah

⁹¹ Bu hadisin tahriri daha önce yapılmıştır.

Teala bir ayetinde şöyle demektedir: **“Allah yapmakta olduğunuz her şeyi görüp durmaktadır.”** (Hucurat, 18) Yapmakta olduğumuz şeylerin bir kısmı görünen, bir kısmı görünmeyen şeylerdir. Demek ki, Allah'ın görmesi iki kısma ayrılır. Hepsi de Allah'ın el-Basir isminin kapsamına girer.

Bu ayette Allah'ın iki isminin isbatı vardır. Bunlar “es-Semî” ve “el-Basîr” isimleridir. Üç tane de sıfatın isbatı vardır: Benzerliğin nefyedilmesi, görmek ve işitmek dediğimiz kemal sıfatlar...

Allah'ı yarattıklarına benzetmeye çalışmaktan vazgeçmek, azame-tini ve kemalini hissetmek, O'nun seni günah işlerken görmesinden ve senden razı olmayacağı şeyleri işitmesinden sakınmak, **bu ayetteki bizim davranışlarımıza yönelik faydalardan bazılarıdır.**

Bil ki, nahivciler ayetteki (كَمِثْلِهِ) lafzı hakkında uzun uzun konu-şup şunları söylediler: “Kâf” harfi (مِثْل) kelimesinin başına gelmiştir. Bu lafzın zahir manası, “Allah'ın benzeri vardır, o benzerin bir benzeri yoktur.” Çünkü (لَيْسَ كَهُو) / “O'nun gibi bir şey yoktur.” demedi, bilakis (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) / “O'nun benzeri gibi bir şey yoktur.” dedi. Ayetin mana yönünden değil de lafız yönünden zahiri böyledir. Çünkü eğer biz “Mana yönünden zahiri budur.” dersek, Kur'an'ın zahiri küfür olurdu. Bu imkânsızdır. Bu sebeple nahivcilerin -kendi görüşlerine göre- bu ayeti şerh ederken kullandıkları ibareler farklı farklıdır:

Birinci görüş: Buradaki “kâf” harfi zaittir. Kelamın takdiri, (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) / “O'nun benzeri bir şey yoktur.” şeklindedir. Bu, zorlamala -dan uzak bir sözdür. Nefis üslubunda zait harflerin kullanıldığı yerler pek çoktur. Nitekim Allah Teala, (Fatır suresinin 11. ayetinde) şöyle buyurmaktadır: (وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى) / “O'nun bilgisi dışında hiçbir dişi gebe kalmaz.” Nahivciler derler ki: Arap dilinde tekid için harflerin arttırılması genel geçer bir kuraldır.

İkinci görüş: Bu görüşün sahipleri yukarıdakilerin tam tersini söylediler ve dediler ki: Zait olan (مِثْل)'dir ve kelamın takdiri şöyledir:

(لبس كهو شي) "O'nun gibi bir şey yoktur." Fakat bu, zayıf bir görüştür. Arap dilinde harflerin aksine isimlerde ziyade yapmanın çok az ve nadir oluşu bu görüşü zayıflatmaktadır. Ziyade olduğunu mutlaka söylememiz gerekecekse bu, harfin zait olmasıdır, o harf de "kâf" harfidir.

Üçüncü görüş: (مثل) kelimesinin sıfat manasına geldiğini savunan görüştür. Buna göre mana şöyledir: "O'nun sıfatına benzer hiçbir şey yoktur." Onlar dediler ki: Misil, mesel, şibih, şebek kelimeleri Arap dilinde aynı manaya gelirler. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Kötülükten sakınanlara va'dedilen cennetin meseli şöyledir."** (Muhammed, 15) Yani "cennetin sıfatı" demektir. Bu görüş doğruluktan uzak değildir.

Dördüncü görüş: Ayette herhangi bir ziyadenin olmadığını savunan görüştür. Buna göre ayette bir ziyade yoktur, fakat (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) dediğin zaman bu, benzerliğin nefyini gerektirir. Mislin misli olmayınca mevcut tek olur. Buna göre herhangi bir şey takdir etmemize ihtiyaç yoktur. Arap dilinde bu vardır. Mesela "Züheyr gibi genç yoktur." anlamında (لَيْسَ كَمِثْلِ الْفَتَى زُهَيْرٌ) denmesi bunun bir örneğidir.

Gerçekte bu konu size arzedilmemiş olsaydı ayet daha açık anlaşılırdı. Ayetin manası da "Allah'ın eşi ve benzeri yoktur." diye anlaşılırdı. Ne var ki kitaplarda bu tartışmalar yer almaktadır. "Kâf"ın zait olduğunu söylememiz tercih edilir. Fakat tasavvur edebilen için son mana daha güzeldir.

(إِنَّ اللَّهَ نِعْمًا بِعَظْمِكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا) / "Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir." (Nisa, 58) ayeti, "Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor." (Nisa, 58) ayetinin devamıdır. Allah Teala, emanetleri ehline vermemizi emretmektedir. Kişinin kendi lehine veya aleyhine yapacağı şahitlik ve insanlar arasında hükmettiğimiz zaman adaletle hükmetmemiz bu kapsamdadır. Allah Teala, hükmün yolunda da, hükmün kendisinde de vacibi yerine getirmemizi emrettiğini beyan etmektedir. Hükmün yolu -ki hükmün yolu şahitliktir- Allah Teala'nın,

“Allah emanetleri ehline vermenizi emrediyor.” ayetinin genel anlamına dahildir. Hükmün kendisinde üzerimize vacip olan şey ise ayette şöyle zikrediliyor: **“İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin.”** Daha sora Allah Teala şöyle demiştir: (إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا) / **“Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor.”** (نِعِمَّا) ’nın aslı (يَعْظُمُكُمْ بِهِ) / (نِعْمَ مَا) ’dır. Fakat her ikisinin başındaki “mim”ler büyük idğam cinsinden bir idğamla birbirine idğam edilmiştir. Çünkü normal bir idğamda iki cins arasında ancak birinci harf sakın olduğu zaman idğam yapılır. Burada birinci harf meftuh olmasına rağmen idğam yapılmıştır.

“Bununla size ne güzel öğüt veriyor.” sözüyle Allah Teala bu iki şeyi emretmeyi -yani emaneti eda etmeyi ve adaletle hükmetmeyi- bir öğüt olarak ifade etmektedir. Çünkü öğüt vermek kalpler için daha uygundur. Kalbe uygun olan her şey öğüttür. Bu emirleri yerine getirmek şüphesiz kalbin yararınadır.

Sonra Allah Teala şöyle buyuruyor: (إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا) / **“Şüphesiz ki Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir.”** (كَانَ): Bir fiildir, fakat zamandan soyutlanmıştır. Bununla sadece vasma delalet etmesi kastedilmiştir. Yani “Allah işitmek ve görmekle muttasıftır, zamandan soyutlanmıştır.” dedik. Çünkü zamana delalet eder bir halde bırakmış olsaydık bu vasıf da zamanla sınırlı olurdu ve sona ererdi. Evvelce işiten ve gören olduğu halde şimdi böyle olmazdı. Böyle bir mananın fasid ve batıl olduğu malumdur. Bu iki vasıfla devamlı işitmek ve görmekle muttasıf olması kastedilmiştir. Böyle bir bağlamda (كَانَ) ile tahkik, yani kesinlik kastedilir.

(سَمِيعًا بَصِيرًا) / **“İşiten ve gören”** Bu ayet hakkında bundan önceki ayet hakkında söylediğimiz şeyleri söyleriz: Bu ayette Allah’ın ikiye ayırdığımız işitmesinin ve görmesinin isbatı vardır.

Ebu Hureyre bu ayeti okuduğu zaman dedi ki: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem başparmağını ve işaret parmağını kulağının ve gözünün

üzerine koydu.⁹² Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bununla gözü ve kulağı isbat etmeyi değil, işitmeyi ve görmeyi isbat etmeyi murad etmiştir. Çünkü Allah için gözün isbatı başka naslarda geçmiştir. Kulak hakkında ise herhangi bir naklî delil geçmediği için Ehl-i sünnet'e göre Allah hakkında kulak ne kabul edilir, ne de reddedilir.

Ben de "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı gibi yapabilir miyim?" dersen, cevabı şudur: Ulemadan bazıları demişlerdir ki: Evet, ben de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı gibi yaparım. Ben insanları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den daha iyi hidayete sevk edecek değilim ve Allah'a layık olmayan şeyleri Allah'a izafe etmekten Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den daha şiddetli sakınan biri de değilim.

Ulemadan bazıları da demişlerdir ki: Kastedilen şeyin isbat ve tasdik olduğunu bildiğimiz müddetçe bunu yapmamıza ihtiyaç yoktur. O zaman bu işaret, bizatihi kastedilen bir şey değildir. Ancak başka bir şey için kastedilendir. O zaman, özellikle de insanın bu işareten dolayı temsil kuruntusuna kapılacağından korkulması durumunda işaret etmesine ihtiyaç yoktur. Mesela önünde herhangi bir şeyi gerektiği gibi anlayamayan avamdan insanlar varsa bu tür işaretlerden sakınmak gerekir. Her yerin, kendine uygun söylenecek sözü vardır.

İbn Ömer hadisinde gelen bilgiler de böyledir. İbn Ömer aynen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* gibi anlatıyordu. Şöyle diyor: "Allah Teala gökleriyle yerlerini iki eliyle tutacak ve 'Ben Allah'ım benim!' diyecek." İbn Ömer bu esnada parmaklarını kapatıp açıyordu.⁹³ Ebu Hu-reyre hadisi hakkında söylenen şeyler bu hadis hakkında da söylenir.

İşitme ve görme sıfatlarına iman etmenin bizim davranışlarımıza yönelik faydası, sözlerimizde ve fiillerimizde Allah'a muhalefetten sakınmamızdır.

⁹² Bu hadisin tahriri daha önce geçti.

⁹³ Müslim (2788). İbn Ömer *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edilmiştir.

Bu ayette **Allah'ın iki isminin, "es-Semi" ve "el-Basîr"ın; sıfatlarından da işitmek, görmek, emretmek ve öğüt vermek sıfatlarının isbatı vardır.**

وَقَوْلُهُ: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾، ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلَوْا وَلَكِنْ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾، ﴿أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾، ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ﴾

Buyurdu ki: "Kendi bahçene girdiğin zaman, 'Maşaallah bu, Allah'tandır, benim kuvvetimle değil, Allah'ın kuvvetiyle olmuştur.' deseydin ya!" (Kehf, 39); "Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediğini yapar." (Bakara, 253); "İhramlıyken avlanmayı helal saymamak üzere size okunacaklar (bildirilecekler) dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediği hükmü verir." (Maide, 1); "Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi, göğsünü daraltır." (Enam, 125)

Bu ayetler, meşiet ve irade sıfatlarının isbatı hakkındadır.

Birinci ayet: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ / "Kendi bahçene girdiğin zaman, 'Maşaallah bu, Allah'tandır, benim kuvvetimle değil, Allah'ın kuvvetiyle olmuştur.' deseydin ya!" (Kehf, 39)

(وَلَوْلَا): (هلا) manasındadır. Teşvik içindir. Burada kınama kastedilmiştir. Yani Allah Teala bahçe sahibini, bu sözü söylemediği için kınamaktadır.

(إِذْ دَخَلْتَ): "Girdiğin zaman."

(جَنَّتَ) / “Cennet;” “cim” harfinin fethi ile “çok ağaçlı bahçe” demektir. Bahçenin içinde bulunan bir kimse bu ağaçlarla ve dallarıyla gizlendiği için bu isimle isimlendirilmiştir. Kişi, ağaçların ve dalların arasında görünmez olur. Bu kök, yani “cim” ve “nun” maddesi gizlenmeye delalet eder. Kalkan manasına gelen “cünne” kelimesi de bu kökten gelir, insan savaşta onunla kendisini korur. “Cin” manasına gelen (الجنَّة) de böyledir, çünkü onlar da gizli ve görünmeyen varlıklardır.

Soru: “(جَنَّتَ) kelimesi tekildir. Adamın iki bahçesi olduğu -diğer ayetlerden anlaşılmaktadır. Adamın iki tane bahçesi olduğu halde burada niye bir bahçeden söz ediliyor?”

Cevap: Tekil bir kelime izafet yapıldığı zaman genel anlam ifade eder ve iki bahçeyi de kapsar. Ya da bu sözü söyleyen kişi, iki bahçenin kıymetini küçük gördüğünden dolayı böyle söylemiş olabilir. Çünkü burası öğüt verilecek ve Allah'ın verdiği rızıklarla gururlanılmayacak bir yerdir. Bahçelerin çok da önemli ve değerli olmadığını belirtmek için sanki o, bu iki bahçe bir bahçedir demektedir. Birinci yorum, Arap dilinin kurallarına daha uygundur.

(قُلْتَ) / (لولا) 'nın cevabıdır.

(مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ) / “**Maşaallah bu, Allah'tandır, benim kuvvetimle değil, Allah'ın kuvvetiyle olmuştur.**” (مَا): Mevsule olması da muhtemeldir, şartıyye olması da... Eğer mevsule yaparsan mahzup bir mübtedanın haberi olur ve şöyle takdir edilir: (هَذَا مَا شَاءَ اللَّهُ) / “Bu bahçe benim irademle ve benim kuvvetimle değil, Allah'ın dilemesiyle meydana gelmiştir.” Yani bu, Allah'ın dilediği bir şeydir. Eğer şartıyye yaparsan şart fiili (شَاءَ) 'dir, cevabı mahzuftur. Takdiri şöyledir: (مَا شَاءَ اللَّهُ) / “Allah neyi dilerse o olur.” Nitekim “Allah'ın dilediği şey olur, dilemediği şey olmaz.” deriz. Bu cümleyle kastedilen mana şudur: Sen bahçene girdiğin zaman bunun kendi gücün ve kuvvetinle olduğu vehminden kurtulman ve bahçenle gururlanmaman için “maşaallah” demen gerekirdi.

(لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ): Cinsini nefyeder. (نُفْيَ); Nefiy bağlamında nekdir, bu sebeple umum ifade eder (hiçbir kuvvet yoktur, demektir). Kuvvet, failin hiçbir zaafa uğramaksızın dilediği fiili işlemesine imkân veren bir sıfattır.

Şöyle denilebilir: Bu ayette genel/umum bir ifadeyle kuvvetin sadece Allah'a ait olduğu, Allah'ın kuvvetinden başka hiçbir kuvvetin olmadığı ifade edilirken şu ayetlerde yaratılanlara ait kuvvetten de söz edilmektedir: **“Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren, Allah'tır.”** (Rum, 54) Allah Teala, Âd kavminden söz ederken şöyle buyurdu: **“Bizden daha kuvvetli kim var? dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi?”** (Fussilet, 15) Onların kuvvetinin olmadığını söylemedi, insanın da kuvvet sahibi olduğunu söyledi.

Soru: “Bu ayetlerin arası nasıl telif edilip cem edilebilir?”

Cevap: İki şekilde bu ayetlerin arası telif edilebilir:

Birincisi: Mahlûktaki kuvvet de Allah'tandır. Allah Teala ona o kuvveti vermeseydi, kuvvetli olmazdı. İnsandaki kuvvet, Allah'ın bir mahlûkudur/Allah tarafından yaratılmıştır. Gerçekte bir kuvvet, ancak Allah sayesinde vardır.

İkincisi: (لَا قُوَّةَ) / “Başka kuvvet yoktur.” derken, kâmil kuvvetin ancak Allah ile olacağı kastedilmiştir.

Her ne olursa olsun bu salih kişi, arkadaşını kendisinde güç ve kuvvet görme vehminden teberri etmeye irşad etmiş, Allah'ın dilemesiyle ve Allah'ın kuvvetiyle bu bahçeye sahip olduğunu söylemiştir.

Bu ayette (Allah'ın) “Allah” ismi ve (üç sıfatı) ulûhiyyet, kuvvet ve meşiet sıfatları isbat edilmektedir.

Allah'ın meşiet, O'nun kevnî iradesidir. Bu iradesi O'nun sevdiği ve sevmediği şeylerde geçerlidir. Bütün kulları üzerinde geçerlidir. Dilediği şeylerin her halükârda var olması gerekir. Allah'ın dilediği her

şey, ister sevsin ve razı olsun, isterse razı olmasın mutlaka meydana gelir ve gelmesi gerekir.

İkinci Ayet: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلَوْا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ / **"Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediğini yapar."** (Bakara, 253)

(لَوْ): İmtina'nın imtinası için kullanılan bir harftir. Cevabın başına olumsuzluk (مَا) / "ma" sı gelirse "lam"ın zikredilmemesi daha fasih olur. Ancak cevabı olumlu ise genellikle "lam" zikredilir. Nitekim Allah Teala, (لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ حُطَامًا) / **"Dileseydik onları kurutup çer-çöp kılarırdık."** (Vakıa, 65) buyuruyor. "Genellikle 'lam' zikredilir." diyoruz, "daha fasih olur" demiyoruz. Çünkü "lam"ın kalması da, hazfı de Kur'an'da geçmektedir. Mesela bir ayette (لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا) / **"Dileseydik o suyu çorak ve acı yapardık."** (Vakıa, 70) diye lamsız geçmektedir. Olumsuzda "lam"ın hazfı daha fasihtir dedik, çünkü "lam" tekid ifade eder. Nefiy, tekide aykırıdır. Bu sebeple bir şair şöyle demişti:

«لَوْ نُعْطِيَ الْخِيَارَ لَمَا افْتَرَقْنَا وَلَكِنْ لَا خِيَارَ مَعَ اللَّيَالِي»

"Bize verilseydi iyilikler ayrılıp dağılmazdık

Fakat gecelerle birlikte olmaz ki iyilikler"

Bu beyitte ma'nın başına lam gelmesi fasahate aykırıdır. En fasihi şöyledir: (ولو الخیار ما افترقنا)

(وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَلَوْا) / **"Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi."** Zamir müminlere ve kâfirlere gider. Çünkü Allah Teala, aynı ayetin içinde **"Fakat ayrılığa düştüler ve kimileri mümin oldu, kimileri kâfir oldu."** (Bakara, 253) buyuruyor.

Bu ayette kulun fiilinin Allah'ın dilemesine bağlanmasını inkâr eden Kaderiye'ye red vardır. Çünkü Allah Teala, **"Allah dileseydi birbirlerini öldürmezledi."** buyuruyor. Yani Allah, onların birbirlerini öldürmelerini diledi ve öldürdüler. Sonra şöyle buyurdu: **"Fakat Allah dilediğini yapar."** Buradaki irade, kevnî iradedir.

"Allah dilediğini yapar." Burada fiil, Allah'ın kendisinin yapması itibarıyla doğrudan bir fiildir. Kulun üzerine bunu takdir etmesi itiba-

nyla dolaylı bir fiildir. Çünkü malumdur ki insan oruç tuttuğu, namaz kıldığı, zekât verdiği, haccettiği ve cihâd ettiği zaman şüphesiz fail insandır. Fakat bilinmelidir ki onun bu fiili Allah'ın iradesiyledir.

Kulun filinin doğrudan Allah'a nispet edilmesi doğru değildir. Çünkü o filin doğrudan faili insandır. Fakat o filin takdir edilmesi ve yaratılması yönünden Allah'a nispet edilmesi sahihtir.

Arşa istiva etmesi, kelâmı, dünya semasına inmesi ve gülmesi gibi Allah'ın kendisinin yaptığı şeyler, doğrudan bir fiil olarak Allah'a nispet edilir.

Bu ayette isimlerden “Allah” ismi, sıfatlardan da meşiet, fiil ve irade sıfatları zikredilmiştir.

Üçüncü ayet:

﴿أَحَلَّتْ لَكُمْ بِهَيْمَةِ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾

“İhramlıyken avlanmayı helal saymamak üzere (aşağıda) size bildirilecekler dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediğine hükmü verir.” (Maide, 1)

“Sizin için helal kılındı.” Helal kılan Allah Teala'dır. Aynı şekilde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de helal ve haram kılabilir. Fakat o bunu Allah'ın izniyle yapar. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: *“Bize iki ölü hayvan ve iki kan helâl kılındı. (Bize helâl kılınan) iki ölü hayvan balık ve çekirgeci. (Bize helâl kılınan) iki kan ise karaciğer ve dalaktır.”*⁹⁴ Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, *“Allah Teala size haram kıldı.”* derdi. Keza bir şeyin haram kılındığını haber verirdi. Bazen de kendisine izafe ederek Allah'ın izniyle bir şeyi kendisi haram kılardı.

⁹⁴ Ahmed 2/97; İbn Mace (3314); Darekutni 4/272. Darekutni, “mekuf rivayet daha sahihtir” dedi. Beyhakî, 1/254. O da mekufu tercih etti, fakat “merfu hükmündedir,” dedi. Abd İbn Humeyd, *el-Müntehab*, (818); Zeylaî, *Nasbü'r-Râye*, 4/202'de bunu İbn Merdûyeh'e nispet etti, o da İbn Ömer radiyallahu anhumadan rivayet etti. Bkz: *es-Sahih* (118).

(نَعَم) (الأنعام): Bunlar deve, sığır ve davarlardır. (نَعَم) kelimesi (نَعَم) kelimesinin çoğuludur. Sebeb kelimesinin çoğulu olan esbab gibidir.

Bu hayvanlar konuşamadıkları için “behime” diye isimlendirilmişlerdir.

“Size okunacakların (bildirileceklerin) dışındakiler.” Bu surede size okunacakların dışındakiler helaldir. Haram kılınanlar şu ayette zikredilmiştir: “Ölü hayvan, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına boğazlanan... hayvanlar size haram kılınmıştır.” (Maide, 3) Burada hem istisna-ı munkatı’ hem muttasıl vardır. Ölü hayvana nisbetle istisnayı muttasıldır, domuz etine nispetle istisnayı munkatı’dır. Çünkü domuz helal hayvanlar cinsinden değildir.

(غَيْرِ حِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْم) / “İhramlıyken avlanmayı helal saymak üzere:” (غَيْرِ) (لَكُمْ)’deki “kâf” zamirinden haldir. Yani “ihramlıyken avlanmayı helal kılmamanız halinde” demektir. Bu da istisna-ı munkatı’dır. Çünkü “avlanmak,” “behimetu’l-enam”dan değildir.

(غَيْرِ حِلِّي الصَّيْدِ) / “İhramlıyken avlanmayı helal saymaksızın,” yani “ihramda avı öldürmeksizin” demektir. Çünkü bir şeyi yapan kimse, onu helal sayan gibi olur. (الصَّيْدِ) / “Av; eti yenen vahşi kara hayvanı.” İhramlıyken haram olan av budur.

“Allah dilediğine hükmü verir.” Bu irade şer’î iradedir. Çünkü makam, teşri makamıdır. Şer’î/kevnî irade olması ve hükmü de şer’î/kevnî hükme hamletmemiz de caizdir. Kevnî olarak olmasını irade ettiği şeye hükmeder ve o şeyi öldürür, şer’an irade ettiği şeye de hükmeder ve kullanı için onu din kılar.

Bu ayette isimlerden Allah ismi, sıfatlardan ise helal kılma, hükmetme ve irade sıfatları vardır.

Dördüncü ayet: فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ ﴿ / “Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm’a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi, göğsünü daraltır.” (Enam, 125)

Buradaki iradeyle kastedilen kevnî iradedir. Hidayet ile kastedilen de tevfiğe/başarıya ulaştırma hidayetidir. Biz böyle bir kimseyi kalbi İslam'ın hükümlerine ve şiarlarına açılmış olarak buluruz, onları sevinç, mutluluk ve istekle yapar.

Kendi içinde böyle bir ferahlık olduğunu anladığın zaman bil ki Allah Teala senin için iyilik ve hidayeti irade etmiştir. İçti daralan ve sıkılan kimseye gelince -Allah korusun- bu, Allah Teala'nın onun hidayetini irade etmediğinin alametidir. Eğer Allah dileseydi onun göğsü de inşirah bulurdu.

Bu sebeple münafıklara çok ağır gelen namaz ibadetinin ihlâslı müminlere mutluluk verdiğini görürsünüz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Dünyanızdan bana kadınlar ve güzel koku sevdirdi, namaz da mutluluğum kılındı.”⁹⁵ Şüphesiz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* insanların iman yönünden en mükemmelidir. Bu sebeple namazla göğsü ferah buldu ve mutlu oldu.

Bir kimseye, “Senin namazları mescidde cemaatle kılman gerekir.” denildiği zaman göğsü ferahlar ve “Bunu bana emreden Allah'a hamdolsun.” der. Allah bunu emretmemiş olsaydı bid'at olurdu. Mescide yönelir ve bundan memnun ve mutlu olur. İşte bu, Allah'ın onun hidayetini ve iyiliğini istediğinin alametidir.

“Onun gönlünü İslam'a açar.” (يُفْسِحُ) / “genişletir” anlamındadır. Allah Teala, Musa *aleyhisselam*'ı Firavun'a gönderdiği zaman Musa'nın söylediği şu söz de bu anlamdadır: **“Ey Rabbim! Göğsümü genişlet.”** (Taha, 25) Yani bu adamla konuşurken ve davet ederken göğsümü genişlet. Çünkü Firavun zorba ve inatçı bir adamdı.

⁹⁵ Ahmed 3/128; Nesai 7/61. Hâkim 2/160, bunun sahih olduğunu söyledi. Ebu Ya'la 6/199. Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Hafız, *et-Telhis*, 3/134'de Nesai'nin rivayetinin hasen olduğunu söyledi.

“İslam’a açar:” Bu, İslam’ın aslını, fûrûunu ve vaciplerini kapsayan genel bir kavramdır. İslam ile ve onun hükümleriyle insanın göğsü genişledikçe bu, Allah’ın onun hidayetini istediğine daha çok delalet eder.

“Kimi de saptırmak isterse, sanki göğse yükseliyormuş gibi, göğsünü daraltır.” (Enam, 125) Yani saptırmak istediği kimsenin göğsünü çokça daraltır. Sonra şu benzetmeyi yaptı: **“Sanki göğse yükseliyormuş gibi...”** Yani “Sanki ona İslam arzedildiği zaman zorla göğse yükseliyormuş gibi olur.” Bu sebeple ayette “zorla yükselmek” anlamında şeddeli olarak (يَصْعَدُ) fiili geldi, (يَصْعَدُ) demedi. Sanki meşakkatle ve zorla göğse çıkıyormuş gibidir. Bu zorlama şüphesiz onu yorar ve usandırır.

Bu adamdan, yüksek ve sarp bir dağa çıkmasının istendiğini farzedelim. Bu dağa çıktığı zaman zorlanacak, nefesi daralacak, yükseldikçe zorlanacak ve bundan dolayı sıkıntı hissedecektir.

Son dönem bilim adamları, -ulaştıkları sonuçlara göre- diyorlar ki: Göğse yükselen kimsede, yükseldikçe/yükseklik arttıkça basınç artar ve şiddetli zorluk ve güçlük oluşur. İster birinci mana olsun ister ikinci mana olsun kendisine İslam arzedilen, ama Allah’ın saptırmak istediği adam, sanki zorla göğse yükseliyormuş gibi bir daralma ve sıkıntı hisseder.

Bu ayet-i kerimeden yüce Allah’ın iradesinin isbatını alırız.

Burada zikredilen irade, başka bir irade değil, kevnî iradedir. Çünkü ayette, **“Allah kimi hidayete erdirmek isterse” “kimi de saptırmak isterse”** denilmektedir. Bu taksim/sınıflandırma, ancak kevnî işlerde olur. Şer’î işlerde Allah herkesten Allah’ın hükümlerine teslim olmalarını ister.

Bu ayet sülûk ve ibadet yönünden şuna işaret eder: Bir insanın İslam’ı bütünüyle (yani hem temal esaslarını, hem fûrûunu, hem Allah’ın haklarıyla ilgili şeyleri, hem de kulların haklarıyla ilgili şeyleri) kabul edip gönlünü de bunun için açması gerekir. Böyle olmazsa o, Allah’ın sapıtmasını murad ettiği ikinci kısımdan olur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah ki-
min iyiliğini isterse onu dinde fakih/derin bir bilgi ve anlayış sahibi
kılar.”⁹⁶ Dinde bilgi ve anlayış sahibi olmak, dinin kabulünü gerektirir.
Çünkü her kim Allah’ın dininde anlayışlı ve bilgili olursa onu kabul
eder ve sever.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: “**Hayır! Rabbine yemin olsun
ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp,
sonra da senin verdiği hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duy-
maksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş ola-
mazlar.**” (Nisa, 65)

(فَلَا وَرَبِّكَ) / “**Hayır! Rabbine yemin olsun ki**” Bu, (ﷺ) ile yapılan
kuvvetli bir yemindir, Allah’tan kullarına rubûbiyyetin en özeliyle -ki
bu, O’nun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Rabbi olarak zik-
redilmesidir- yapılan bir yemindir. Bu yeminle şu üç hususu yerine
getirmeyen kimselerin imanı nefyedilmektedir:

1- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in hakem olarak kabul edil-
mesi. Çünkü ayette, “**Seni hakem kabul etmedikçe**” denilmektedir.
“Seni” diye kastettiği kimse Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’dir.
Kim Allah ve Rasûlünden başkasının hakemliğini isterse mümin değil-
dir. Ya dinden çıkan bir kâfirdir veya bunun altında bir kâfirdir.

2- Onun hükmüyle içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın göğsün fe-
rahlaması. Bilakis onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in verdiği
hükmü sevinç ve memnuniyetle kabul ederler.

3- Tam bir teslimiyetle teslim olmaları. Teslimiyeti masterla tekid
etti. Yani “Tam bir teslimiyetle teslim olurlar.” dedi.

Ey Müslüman, bu imanın senden uzaklaşmasından sakın!

Buna bir örnek verelim: İki kişi şer’î bir meselede tartışsa, bun-
lardan birisi sünnetten delil getirirse, ikincisi de bundan dolayı sıkılıp

⁹⁶ Buhari (71); Müslim (1037). Muaviye İbn Ebi Süfyan’dan rivayet edilmiştir.

daralarak "Kendi tâbi olduğu şeyi bırakıp sünnete tabi olmak nasıl olur." dese anlarız ki, bu adamın imanında noksanlık vardır. Çünkü gerçek mümin, Allah'ın Kitabından ve Peygamberinin sünnetinden bir nas bulmayı başardığı zaman sevinilecek bir ganimet bulmayı başarmış gibi olur ve "Beni bu nassa ulaştırmaya hidayet eden Allah'a hamdolsun." der. Kendi görüşüne tutkuyla bağlanan ve nasları Allah ve Rasûlünün muradına göre değil de kendi istediği gibi eğip büken kimse büyük bir tehlikenin üzerindedir.

İradenin kısımları:

İrade iki kısma ayrılır:

Birincisi: Kevnî iradedir: Bu irade meşietin tamamen eş anlamlıdır. Buradaki (أَرَادَ), (شَاءَ) anlamındadır. Bu irade;

a- Allah'ın sevdiği şeylere de, sevmediği şeylere de taalluk eder.

Bundan dolayıdır ki bir kimse, "Allah, küfrü murad eder mi?" dediği zaman ona de ki: Kevnî iradeyle -evet- küfrü de irade eder. Eğer Allah küfrü irade etmemiş olsaydı, küfür hiç meydana gelmezdi.

b- Bunda irade edilen şeyin gerçekleşmiş olması gerekir. Yani Allah'ın irade ettiği şey mutlaka meydana gelir. Aksinin olması mümkün değildir.

İkincisi: Şer'î iradedir. Bu irade muhabbetle/sevgiyle eş anlamlıdır. Buradaki (أَرَادَ), (أَحَبَّ) anlamındadır. Bu irade;

a- Sadece Allah'ın sevdiği şeylere mahsustur. Bu sebeple Allah Teala, şer'î iradeyle küfrü ve fasıklığı sevmez.

b- Bunda irade edilen şeyin gerçekleşmesi gerekmez. Yani Allah bir şeyi irade eder, fakat irade ettiği şey gerçekleşmeyebilir. Mesela O, insanların kendisine ibadet etmelerini murad eder, fakat bu muradının gerçekleşmesi gerekmez. Kevnî iradenin ise gerçekleşmesi zorunludur. İnsanlar bazen O'na ibadet ederler, bazen etmezler.

Demek ki iki irade arasında iki yönden fark vardır:

1- Kevnî iradede murad edilen şeyin meydana gelmesi zorunludur, şer'î iradede zorunlu değildir.

2- Şer'î irade sadece Allah'ın sevdiği şeylere mahsustur. Kevnî irade Allah'ın sevdiği şeyleri de, sevmediği şeyleri de kapsar.

Bir kimse, "Allah Teala, sevmediği bir şeyin meydana gelmesini kevnî olarak nasıl irade eder (yani sevmediği halde küfrü, fasıklığı ve isyanı nasıl murad eder)?" dediği zaman ona şöyle cevap verilir: Bu, Allah'a bir yönden sevimsizdir, başka bir yönden sevimlidir. İçerdiği büyük yararlar sebebiyle Allah'a sevimlidir. Masiyet ve günah olduğu için sevimsizdir. Herhangi bir şeyin bir bakış açısına göre sevimli, başka bir bakış açısına göre sevimsiz olmasına engel yoktur.

Mesela bir adam ciğerparesi ve gönlünün meyvesi olan çocuğunu cildini yarması ve içindeki eziyet veren maddeyi çıkarması için doktora götürür. Onu neşterle değil de tırnağıyla yarmak isteyen birisi gelse onunla savaşırdı. Fakat çocuğunun derisini yarması için doktora götürür, onu seyrederek ferahlar ve sevinir. Demiri ateşin üzerinde kıpkırmızı kızarıncaya kadar ısıtması, sonra onu alıp çocuğunu dağlaması için onu doktora götürür. Baba buna razıdır. Çocuğu bundan elem ve acı çektiği halde niçin razıdır? Çünkü o, başka bir şeyi, bunun sonucunda ortaya çıkacak büyük bir maslahatı murad etmektedir.

İrade sıfatını tanımakla hal ve davranışlarımıza yönelik iki tür fayda elde ederiz:

Birincisi: Ümidimizi, korkumuzu, bütün ahvalimizi ve amellerimizi Allah'a bağlamamızdır. Çünkü her şey O'nun iradesiyledir. Bu bizim için tevekkülü gerçekleştirir.

İkincisi: Şer'an Allah'ın irade ettiği/istediği şeyi yapmamızdır. Biz onu şer'an Allah'ın murad ettiğini ve istediğini bildiğimiz zaman bu bizim onu yapma azmimizi kuvvetlendirir.

Bu, hal ve davranışlarımız açısından irade sıfatını bilmemizin faydalarındandır. Birinci fayda kevnî iradeyle ilgili bir faydadır, ikincisi şer'î iradeyle ilgili bir faydadır.

1. MUHABBET SIFATI

Şu ayetler de muhabbet sıfatının isbatı konusundaki ayetlerdir:

1. ayet: Allah'ın şu sözüdür: ﴿وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾
"İhsan edin/iyilik yapın, Allah ihsan edenleri sever."

(Bakara, 195)

(وَأَحْسِنُوا) / **"İhsan edin."** Emir filidir.

"İhsan etmek," bazen vacip olur, bazen de müstehab ve mendub olur. Bir vacibin edası için gerekli olan ihsan vacibtir. Vacibe ilave olan ihsan müstehabtır.

Bundan dolayı şöyle deriz: "İhsan edin" emri, vacib ve müstehab hakkında kullanılan bir emirdir.

İhsan, ibadetlerde olur, halkla ilişkilerde olur. İbadetlerdeki ihsanı Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Cebrail kendisine sorduğu zaman tefsir etti⁹⁷ ve şöyle dedi: "İhsan, senin Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmendir." İhsanın ilk kısmı, ikinci kısmından daha kâmindir. Çünkü Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden kimse istek ve rağbetle ibadet eder. Hadisin bundan sonraki kısmı şöyledir: "Sen O'nu görmesen de O seni görmektedir." Yani bu hale ulaşmasan da bil ki Allah seni görmektedir. Bu mertebede Allah'a ibadet eden kimse korkarak ibadet eder. Çünkü o, kendisini görenden korkar.

Halkla ilişkilerde ihsana gelince bunun tefsiri de şöyle yapılmıştır: (بذل الندي، وكف الأذى، وطلاقة الوجه) / "İyilik yapmak, eza ve cefadan kaçınmak ve güleryüzlü olmak."

(بذل الندي): "Malî, bedenî, makamı veya mevkiiyle iyilik yapmak"tır.

(كف الأذى): "Sözüyle ve fiiliyle insanlara eziyet etmemek"tır.

(وطلاقة الوجه): "İnsanların yanında asık suratlı olmamak"tır. Fakat insan bazen kızabilir ve suratını asabilir. Biz bunun bir sebebe bağlı

⁹⁷ Müslim (8). Ömer Ibnu'l-Hattab radiyallahu anh'tan rivayet etmiştir.

olduğunu söyleriz. Durumu düzeltmeye sebep olduğu zaman bu da bir ihsan olabilir. Bu sebeble, zina eden kimseyi recmetmek veya ona celde uygulamak ona yapılan bir ihsandır/iyiliktir.

Alışveriş, kiralama, nikâh vb. işlemlerde ihsan da bu kapsama girer. Çünkü bu gibi işlerde insanlara iyi muamele edersen, zorluklara sabredersen ve başkasının hakkını süratle ödersen bu da ihsan/iyilik sayılır. Hile, yalan ve dolanla haddi aşarsan o zaman eziyeti terk etmemiş olursun. Çünkü bu bir eziyettir.

Allah'a ibadeti muhsince yap ve Allah'ın kullarına karşı ihsanda bulun, güzel davran.

“Allah ihsan edenleri sever.” Bu ayet, ihsanı emreden ayetin gerekçesidir. Çünkü bu, ihsan edenin sevabıdır. Allah onu sever. Allah sevgisi, yüksek ve büyük bir mertebedir. Allah'a yemin olsun ki, bu öyle bir sevgidir ki, karşılığında dünyayı feda edebilirsin. Bu, senin Allah'ı sevmenden daha yücedir, kıymetlidir. Allah'ın seni seviyor olması senin O'nu sevmenden daha yücedir. Bu sebeble Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“De ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.”** (Al-i İmran, 31) Allah Teala, bana uyun ki Allah'ı sevdiğiniz tasdik edilsin, demedi. Hâlbuki durum böyle demeyi gerektirir. Fakat “Allah da sizi sevsin.” buyurdu.

Bu sebeple bazı âlimler dediler ki bütün mesele, Allah'ın seni sevmesidir, senin Allah'ı sevmen değil.

Herkes Allah'ı sevdiğini iddia eder. Fakat asıl önemli olan Allah seni seviyor mu, sevmiyor mu? Allah seni sevdiği zaman gökteki meleklerle de seni sevdirebilir, sonra yeryüzünde seni kabul ettirir, artık yeryüzü halkı da seni sever.⁹⁸ Onlar seni kabul ederler, senden gelen şeyleri de kabul ederler. İşte bu, müminin peşin müjdesidir.

⁹⁸ Bunun delili Buhari (3209) ve Müslim'in (2637) Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah Teala bir kulu sevdiği zaman Cebrail'e şöyle nida eder: Allah filan kulunu sevdi, onu sen de sev. Cebrail de onu sever ve gökteki meleklerle şöyle nida eder: Allah Teala, filan kulunu sevdi, onu siz de sevin. Onu gökteki melekler de sever, sonra onu yeryüzünde kabul ettirir.”

Bu ayette isimlerinden Allah isminin, sıfatlarından da ulûhiyyet ve muhabbet sıfatlarının isbatı vardır.

2. ayet: Allah'ın şu sözüdür: ﴿وَأَقْسُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ / "Adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah adaletli olanları sever." (Hucurat, 9)

curat, 9)

(وَأَقْسُوا) / "Adaletli davranın." Emir fiildir. (الإقسط) kelimesinin manası (القسط)'nın manasıyla aynı değildir. Bilakis o rubaî bir fiildir. Başındaki hemze nefiy hemzesidir ki, bir fiilin başına geldiği zaman manasını olumsuz yapar. (قسط) fiili, "zulmetti, haksızlık etti" manasına gelir. Başına hemze gelip de (أقسط) olduğu zaman manası "adaletli oldu, adil davrandı (yani zulmü ve haksızlığı izale etti)" haline gelir. Bu gibi hemzelere selb hemzesi denir. Mesela (خطيء) fiili, "kasten/bilerek yanlış yaptı" anlamına gelir, (أخطأ) fiili ise "kasıtsız/bilmeden yanıldı" demektir.

(وَأَقْسُوا); yani "Adaletli davranın." Bu vaciptir. Doğru davranmanın vacip olduğu her şeyde adalet vaciptir.

Allah'a karşı davranışlarımızda adaletli olmak buna dâhildir. Allah Teala, sana nimetlerini ihsan eder, senin bu nimetlerin şükrünü eda etmen adalettir. Allah Teala sana hakkı beyan eder, senin de bu hakka uyman adalettir.

Halkla ilişkilerde adaletli olmak da buna dâhildir. Bu, insanlara gerektiği gibi muamele etmektir. Bu sebeple Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmek isterse ecel kendisine Allah'a ve ahiret gününe iman ettiği halde gelsin ve insanlara, kendisine yapılmasını istediği şeyleri yapsın."⁹⁹

İnsanlara, onların sana nasıl davranmalarını istiyorsan öyle davran. Mesela bir kişiyle iletişim kurarken önce kendi nefsine sor: Sana

⁹⁹ Müslim (1844). Abdullah İbn Amr radiyallahu anhumadan rivayet edilmiştir.

davranılmasına razı olduğun şekilde mi davranıyorsun? Eğer razı olursan sen de ona öyle davran, yoksa öyle davranma.

Çocuklara bir şey verirken aralarındaki adaleti gözetmek de bunun içine girer. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın."*¹⁰⁰

Mirasta varisler arasında adaletli davranmak da bu kapsamdadır. Herkese mirastan kendi payı verilir. Mirasçılardan hiçbiri lehine vasiyet edilmez.

Eşler arasındaki adalet de bu kapsamdadır. Her birine, diğerine verdiği şeyin aynısını verirsın.

Kendi nefesine karşı adaletli davranmak da buna dâhildir. Kendini gücünün yetmeyeceği şeylere zorlamazsın. Rabbinin senin üzerinde hakkı olduğu gibi nefsinin de senin üzerinde hakkı vardır.

Her şeyi buna göre kıyasla.

Burada bazı insanların adalet yerine eşitlik kelimesini kullanmalarına dikkat çekmek gerekiyor. Bu bir hatadır. Eşitliğe adalet denmez. Çünkü hikmet bakımından, aralarında fark olması gereken iki şeyi birbirine eşit kılmayı gerektirir.

Eşitliğe davet eden bu haksız çağrı sebebiyle onlar şöyle söyler hale geldiler: "Erkek ve kadın arasında hangi fark var?!" Onlar erkek ve kadını eşit gördüler. Hatta komünistler şunu da söylediler: "Yönetenle yönetilen arasında hangi fark var. Hiç kimsenin hiç kimse üzerinde, hatta babanın evladı üzerinde bir otoritesi ve egemenliği olamaz. Babanın evladı üzerinde otoritesi yoktur."

Fakat adalet dediğimiz zaman bu, herkese hak ettiği şeyin verilmesi demektir. O zaman bu sakınca ortadan kalkar ve daha doğru bir ifade olur.

Bu sebeple Kur'an'da asla "Allah, eşitliği emretti." denmemiştir. fakat şöyle denmiştir: **"Şüphesiz ki Allah, adaleti emreder."** (Nahl.

¹⁰⁰ Buhari (2587); Muslim (1623). Numan İbn Beşir *radiyallahu anha'dan* rivayet edilmiştir.

90); **“İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin.”** (Nisa, 58)

“İslam dini eşitlik dinidir.” diyen kimse İslam hakkında yanılmıştır. Bilakis İslam dini adalet dinidir. Adalet, birbirine eşit olanları birleştirmek, birbirinden ayrı olanları da ayırmaktır. Ancak eşitlikle adaleti kastedenler, manada isabet etmişler, lafızda yanılmışlardır.

Bu sebeble Kur'an'da çoğu kez eşitlik nefyedilmiştir:

“Hiç bilenlerle bilmeyenler eşit olur mu?” (Zümer, 9); **“Kör ile gören hiç eşit olur mu? Yahut karanlıklarla aydınlık hiç eşit midir?”** (Ra'd, 16); **“Sizden hiçbiriniz fetihten önce malını harcayan ve çarpışanla bir değildir. Onlar daha sonra harcayıp çarpışanlardan derece bakımından daha yüksektirler.”** (Hadid, 10); **“Müminlerden özürlü olmaksızın (savaşa gitmeyip) oturanlarla malları ve canlarıyla cihâd edenler bir değildir.”** (Nisa, 95)

Kur'an'da eşitliği emreden tek bir harf bile gelmemiştir. Kur'an, ancak adaleti emretmiştir.

Adalet kelimesinin gönüllerde daha çok kabul gördüğünü bulursun.

Bu hususa dikkat çektim, çünkü bazı kimseler söyledikleri şeyin ne anlama geleceğini, o kelimenin kimin hakkında kullanıldığını ve kullanan kimsenin hangi manada kullandığını düşünmeden ağızlarına geldiği gibi konuşurlar.

Bu ayette de daha önceki ayette geçen isim ve sıfatlar vardır.

3. ayet: Allah Teala'nın şu sözüdür: ﴿فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ﴾ / **“Onlar size karşı dürüst davrandıkları sürece siz de onlara karşı dürüst davranın. Çünkü Allah muttakileri**

sever.” (Tevbe, 7)

(مَا): Şartıyyedir. Şart fiili (اسْتَقَامُوا)'dur. Cevabı ise (فَاسْتَقِيمُوا)'dur. Yani “Kendileriyle Mescid-i Haram'da anlaşma yaptığınız kimseler sözlerinde dururlarsa siz de onlara verdiğiniz sözde durun.” demektir.

Bu şart cümlesi, mantûkuyla (lafzıyla) şunu gerektirir: Onlar bize karşı dürüst davranırlarsa bizim de onlara karşı dürüst davranmamız ve onlara verdiğimiz sözde durmamız gerekir. Mefhumu ve manasıyla ise onlar bize verdikleri sözü tutmazlarsa biz de onlara verdiğimiz sözü bozarız demektir.

Sözleşme yapılanlar üç kısma ayrılırlar:

1- Sözlerinde duranlar ve kendilerinden güvende olduklarımız. Bizim de onlara karşı dürüst ve güvenilir olmamız gerekir. Çünkü Allah Teala, **“Onlar size karşı dürüst davrandıkları sürece siz de onlara karşı dürüst davranın. Çünkü Allah muttakileri sever.”** (Tevbe, 7) buyurmuştur.

2- Hainlik edenler ve verdikleri sözlerini bozanlar. Bunlara verilen sözde durmanın bir anlamı yoktur. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Eğer verdikleri sözden sonra yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür öncülerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur.”** (Tevbe, 12)

3- Bize karşı dürüst görünen, fakat hainlik etmelerinden korktuklarımız. Yani hainlik yapmak istediklerine delalet eden birtakım ipuçları bulunanlar. Bunlar hakkında Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Eğer bir kavmin, sözleşmeye aykırı bir hainlik yapmasından korkarsan, savaştan önce aynı şekilde antlaşmayı bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah hainleri sevmez.”** (Enfal, 58) Yani “Sözleşmeyi yüzlerine at ve bizimle sizin aranızda hiçbir anlaşma kalmamıştır.” de.

Bir kimse, “Onlar anlaşmalı oldukları halde anlaşma nasıl bozulur?” derse şöyle deriz: Hiyanet korkusu sebebiyle. Bunlara güvenilemeyiz. Çünkü bir gün sabah erkenden bize saldırabilirler. Bunlara anlaşmayı bozduğumuzu açıkça yüzlerine bildiririz. Anlaşma devam ettiği sürece onlara hiyanet etmeyiz. Çünkü eğer Müslümanlar “Onların hiyanetinden korkarız ve onlara ansızın saldırırız.” derlerse bunun

haram olduğunu söyleriz ve anlaşılmayı bozduğunuzu onlara söylemedikçe saldırmayın, deriz.

(المُتَّقِينَ): "**Muttakiler**," Allah'ın emirlerini yerine getirerek ve yasaklarından sakınarak O'nun azabından korunanlardır. Takva'nın tarifi konusunda söylenen şeylerin en güzeli ve en kapsamlısı budur.

Bu ayette de, daha önceki ayetlerde geçen isim ve sıfatlar vardır.

4. ayet: Allah Teala'nın şu sözüdür: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾

"Şüphesiz ki Allah çok tevbe edenleri ve çok temizlenenleri

sever." (Bakara, 122)

"**Tevvab**," tevbe kökünden gelen bir mübalağa kalıbıdır. "Tevbe"nin manası "Allah'a çokça rücu etmek" demektir. Tevbe, "masiyeti terk edip Allah'a itaate dönmek"tir.

Tevbenin beş şartı vardır:

1- Allah'a karşı ihlâslı/samimi olmaktır, yani kişiyi tevbe etmeye sevk eden şey Allah korkusu ve sevabı olmalıdır.

2- İşlediği günahı dolaylı pişmanlık duymalıdır. Bunun alameti bir daha o günaha düşmemeyi temenni etmesidir.

3- Eğer bir haramı işlemişse onu terk ederek veya bir vacibi terk etmişse ve onu telafi etmek mümkünse telafi ederek günahı tamamen sıyırılmaktır.

4- O günaha bir daha dönmemeye azmetmektir.

5- Tevbenin, kabul olunacağı bir vakitte yapılmasıdır. Bu vakit, kişinin sekerat-ı mevtinden ve güneşin battığı yerden doğmasından önceki vakittir. Ölümle burun buruna geldikten sonra veya güneş batıdan doğduktan sonra tevbe ederse bu tevbe kabul edilmez.

"**Tewwâb**," "çokça tevbe eden" demektir. Malumdur ki çok tevbe, çok günahı gerektirir. Bundan anlarız ki günahı çoğaldıkça, her bir günah için tevbe eden insanı Allah sever. Bir tek günah işleyip, bundan dolayı bir defa tevbe eden kimse, Allah'a daha çok sevimlidir. Çünkü günahları çoğalan ve çok tevbe eden kimseyi Allah sevince günahları az olan kimseyi tevbesi sebebiyle Allah'ın sevmesi daha evladır.

“Allah çok temizlenenleri sever.” Bunlar bedenlerindeki maddî ve manevî pisliklerden ve temizlenmesi gerekli şeylerden temizlenenlerdir.

Burada dış ve iç temizlik birleştirilmiştir. **“Allah çok tevbe edenleri sever.”** sözüyle iç temizliğe, **“Allah çok temizlenenleri sever.”** sözüyle de dış temizliğe işaret edilmiştir.

Bu ayette de daha önceki ayetlerde geçen isim ve sıfatlar vardır.

5. ayet: Allah Teala'nın şu sözüdür:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ / **“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin.”** (Al-i İmran, 31)

Âlimler bunu “mihne/imtihan ayeti” diye isimlendirirler. Çünkü bir grup insan Allah'ı sevdiklerini iddia ettiler de Allah Teala da Peygamberine, onlara şöyle demesini emretti: **“Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin.”** Bu, Allah'ı sevdiği iddiasında bulunan herkese, “Eğer Allah'ı sevmekte samimiyseniz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uyun.” denilerek yapılan bir meydan okumadır. Bu sebeple kim Allah Rasûlünün dininde o dinden olmayan bir şeyi uydurursa ve uydurduğu şeyle birlikte “Ben Allah'ı ve Rasûlünü seviyorum.” derse, ona şöyle deriz: Bu bir yalandır! Eğer sevginde samimi olsaydın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olurdun ve onun dininden olmayan bir şeyi onun şeriatına sokarak onun önüne geçmezdin. Kim Allah'ın Rasûlüne daha çok uyarsa Allah onu daha çok sever.

Allah'ı sevdiği ve ibadetlerini eda ettiği zaman Allah da onu sever. Hatta Allah Teala ona, karşılık olarak, yaptığı şeylerden fazlasını verir. Bir kudsî hadiste Allah Teala şöyle buyuruyor: *“Kendi nefsinde Beni zikreden kimseyi Ben de kendi nefsimde zikrederim.”* Allah'ın nefsi bizim nefislerimizden daha büyüktür. *“Beni bir topluluk içinde zikreden kimseyi Ben onlardan daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim.”* Yine bir kudsî hadiste şöyle buyrulur: *“Bana bir karış yaklaşan kimseye Ben bir arşın yaklaşıyorum. Bana bir arşın yaklaşan kimseye*

Ben bir kulaç yaklaşıyorum. Bana yürüyerek gelen kimseye Ben koşarak gelirim."¹⁰¹

Bu durumda Allah'ın vereceği karşılık, senin amelinden daha çoktur.

Bu ayette de daha önceki ayetlerde geçen isim ve sıfatlar vardır.

6. ayet: Allah Teala'nın şu sözüdür:

﴿فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ / **"Allah (onların yerine) başka bir topluluk getirir de Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."** (Maide, 54)

"Fa" harfi, şu ayetteki şartın cevabının başında gelmiştir: *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse Allah (onların yerine) başka bir topluluk getirir de Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."* Yani siz Allah'ın dininden döndüğünüz zaman bu, Allah'a hiçbir zarar vermez. *"Allah (onların yerine) başka bir topluluk getirir de Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."* Bu, Allah'ın şu ayetine benzemektedir: **"Eğer (buyruklarından) yüz çevirerseniz, sizin yerinize başka bir topluluğu getirir de sonra onlar sizin gibi olmazlar."** (Muhammed, 38)

Allah'ın dininden kim dönerse dönsün bunun Allah için hiçbir önemi yoktur. Çünkü Allah'ın ona ihtiyacı yoktur. Aksine onu yok eder ve yerine ondan daha hayırlısını getirir. *"Allah bir kavim getirir,"* bu kavim onların yerine gelmiştir. *"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler."* Onlar Allah'ı sevdikleri ve Allah da onları sevdiği zaman Allah'a da itaat etmiş olurlar.

Ayetin devamı şöyledir: **"Müminlere karşı alçak gönüllü/yumuşak, kâfirlere karşı ise çok çetin/pervasızdırlar."** (Maide, 54) Müminlerin önünde alçak gönüllüdürler, onlara şefkat kanatlarını indirir-

¹⁰¹ Buhari (7405); Müslim (2675) Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

ler ve onlara karşı yumuşak davranırlar. Hâlbuki kâfirlere karşı onurlu ve güçlüdürler, kâfirlerin önünde asla tevazu göstermezler.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize şunu öğretti: *“Onlarla yol-
da karşılaştığınız zaman yolun en dar kısmına onları sıkıştırın.”*¹⁰² Yahudiler ve hristiyanlar karşımıza geldiği zaman onlar bin kişi, biz on kişi bile olsak bu kalabalığı yararız ve onlar için yolu genişletmeyiz. Bilakis onları yolun en dar kısmına zorlarız. Onlara nefsimizle değil dinimizle onurlu olduğumuzu gösteririz. Çünkü biz de insanız, onlar da insandır. Ta ki bizim dinimizin üstün olduğunu ve bu dine sarılanların onurlu olduğunu anlasınlar.

Ayet daha sonra şöyle devam eder: **“Allah yolunda cihâd etmekten kaçınmazlar ve kınayanların kınamalarına aldırılmazlar.”** (Maide, 54) Allah yolunda cihâd ederler. Allah'ın dinine karşı çıkan kâfir, fasık, sapık, mürted herkesle cihad ederler. Herkese karşı onların layık olduğu silahı kullanırlar. Kendilerine karşı demir ve ateşle saldıranlarla demir ve ateşi kullanarak savaşırlar. Kendileriyle sözlü tartışmaya girenlerle benzeri şeylerle mücadele ederler. Onlar Allah yolunda cihadın bütün türleriyle cihad ederler.

“Kınayanların kınamalarına aldırılmazlar.” İnsanların kendilerini eleştirmelerinden korkmazlar. Kendi aleyhlerine bile olsa gerçeği söylemekten çekinmezler.

Fakat onlar bu cihadda hikmeti kullanırlar ve hedefe ulaşmak isterler. Bu sebeple davetin bazı şeyleri ertelemeyi gerektirdiğini görürlerse ertelerler. Davetin bazı durumlarda yumuşaklığı gerektirdiğini gördükleri zaman onu kullanırlar. Çünkü onlar belli bir hedefe ulaşmak isterler. Vasıta, durumun gerektirdiği şeye göre belirlenir.

Ayetin sonunda Allah Teala şöyle buyurdu: **“İşte bu, Allah'ın, dilediğine verdiği bir lütfudur/bir üstünlüktür. Allah, lutfu geniş olandır ve hakkıyla bilendir.”** (Maide, 54)

102 Müslim (2167). Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Bu ayette de daha önceki ayetlerde geçen isim ve sıfatlarla birlikte Allah Teala'nın "mahbub/sevilen olması" sıfatı vardır.

7. ayet: Allah'ın şu sözüdür:

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُيُوتٌ مَرُصُوصٌ﴾ / **"Allah, tuğlaları birbirine kenetlenip kaynamış bir bina gibi, tek saf halinde kendi yolunda savaşılanları sever."** (Saf, 4)

Bu ayet Saf suresindedir. Saf suresi gerçekte cihad suresidir. Çünkü Allah Teala, kendi yolunda savaşılanlarla söze başladı, surenin sonlarına doğru cihad konusuna tekrar döndü. Bu arada müşrikler hoşlanmasalar da kendi dinini bütün dinlerden üstün kılacağını zikretti.

"Allah, kendi yolunda saf halinde savaşılanları sever." Cihadda bile hiç kimse diğerinin önü veya arkasında kalmaz, düzen içinde olur.

Namaz küçük bir cihaddır. Onda da uyulması gereken bir komutan vardır. Ona uymadığın zaman namazın batıl olur. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **"Başını imamdan önce kaldıran kimse, Allah'ın onun başını eşek başına çevireceğinden veya suretini eşek sureti kılacağından korkmuyor mu?"**¹⁰³ Namazdaki saf, cihaddaki safın bir benzeridir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onları namazda saf düzenine koyduğu gibi cihadda da saf düzenine koyardı.

"Bir bina gibi," "Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in dediği gibi bu binanın tuğlaları **"birbirine bağlanmıştır."**¹⁰⁴ Birbirini sımsıkı tutarlar. Bu sebeple **"tuğlaları birbirine kenetlenip kaynamış bir bina gibi"** demistir. Aynk değildir. "Mersûs," "şiddetle birbirini tutan" demektir.

Allah Teala'nın kendilerine olan sevgisini amellerine bağladığı bu kimselerin birtakım vasıfları vardır:

¹⁰³ Buhari (691); Müslim (427). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

¹⁰⁴ Buhari (6026); Müslim (2585). Ebu Musa el-Eş'ari radiyallahu anh'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **"Bir mümin bir mümin için birbirini tutan bina gibidir."** Sonra parmaklarını birbirine geçirdi.

1- Savaşırılar. Dini ve dünyayı zayıflatacak çok yaşama arzusuna, uyuşukluğa, tembelliğe ve donukluğa kapılmazlar

2- İhlâslıdırlar. Çünkü "O'nun yolunda" buyurmuştur.

3- Birbirlerine bağılıdırlar. Çünkü "saf halinde" diye nitelemiştir.

4- Bina gibidirler. Bina, engelleyici bir kaledir.

5- Onları parçalayacak bir şey aralarına giremez. Çünkü onlar "birbirine kenetlenmiş bina gibidirler."

Allah Teala'nın bunları sevmek için şart koştuğu beş vasıf budur.

Bu ayette de daha önceki ayetlerde geçen isim ve sıfatlar vardır.

8. ayet: Allah Teala'nın şu sözüdür: ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ﴾ / "O çok bağışlayandır, çok sevendir." (Burûc, 14)

(الْغَفُورُ): Haddi aşan kullarının günahlarını örtendir.

(الْوُدُودُ): (الود) kökünden türemiştir. "Saf sevgi" demektir. Aynı anda fail ve meful manasını taşır. Çünkü Allah hem seven hem sevilendir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: "**Allah (onların yerine) başka bir topluluk getirir de Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.**" (Maide, 54) Allah Teala sevendir, sevilendir. Velilerini sever, velileri de O'nu sever. O'na, cennetine ve rızasına ulaşmayı isterler.

Bu ayette Allah'ın "el-Ğafûr" ve "el-Vedûd" isimleri, sıfatlarından da "mağfiret" ve "sevgi" sıfatları vardır.

Müellifin muhabbetle ilgili ayetlere dokuzuncu olarak şu ayeti de ilave etmesini isterdim -ki bu da dostluk ayetidir-: "**Allah, İbrahim'i kendisine halil edindi.**" (Nisa, 125) "Halil," "sevgide en yüksek mertebeye olan kimse"dir. Halil olmak, sevgi türlerinin en yükseğidir. Çünkü "halil," "sevgisi kalbinin derinliklerine kadar ulaşan ve damarlarının içlerine kadar giren kimse"dir.

Bir şair, sevgilisi hakkında şöyle diyor:

قَدْ تَخَلَّلْتَ مَسَلَكَ الرُّوحِ مِنِّي وَبِذَا سَمِّيَ الْخَلِيلُ خَلِيلًا

"Sen benim ruhumun içine kadar girdin

Bu sebeple halil diye isimlendirildin."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sahabîlerinin hepsini severdi. Fakat onlardan hiçbirini kendine halil edinmedi. O, insanlara hitap ederken şöyle dedi: “Eğer ben ümmetimden birini halil edinmiş olsaydım, Ebu Bekir’i halil edinirdim.”¹⁰⁵ Demek ki Ebu Bekir onun için insanların en sevimlisiydi, fakat halil derecesine ulaşmamıştı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hiç kimseyi kendisine halil edinmemişti. Lakin aralarında İslam kardeşliği ve sevgisi vardı. Çünkü Rabbi, onu halil edinmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu: “Allah Teala, İbrahim’i halil edindiği gibi beni de halil edindi.”¹⁰⁶

Yüce Allah’ın insanlar arasında iki kişiyi halil edindiğini biliyoruz. Bunlar İbrahim ve Muhammed’dir. -Allah’ın *salât ve selamı* üzerlerine olsun.- Bunun delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözüdür: “Allah, İbrahim’i halil edindiği gibi beni de halil edindi.”

Bu halil edinme, Allah’ın sıfatlarından bir sıfattır. Çünkü sevginin en yükseğidir. Tevkîfidir/nasla belirlenir. Delil olmadıkça, paygamberlerden bile olsa insanlardan hiçbiri için “Allah dostudur.” dememiz caiz değildir. Ancak iki değerli peygamber hariç ki onlar Allah’ın halilidir.

“Allah, İbrahim’i kendisine halil edindi.” mealindeki bu ayet, Allah’ın sıfatlarını inkâr eden Cehmîlerin lideri Ca’d İbn Dirhem’i öldüren kimsenin delil olarak ileri sürdüğü ayettir. Ca’d İbn dirhem ilk inkârcıydı ve şöyle dedi: Allah Teala, İbrahim’i halil edinmedi ve Musa ile konuşmadı! *Allah rahmet eylesin* Halid İbn Abdullah el-Kasrî¹⁰⁷ bu sebeble onu öldürdü. Bir Kurban bayramı günü, elini ayağını bağlayarak onu dışarı çıkardı ve insanlara hitap ederek şöyle dedi: “Ey

¹⁰⁵ Buhari (2356); Müslim (2383).

¹⁰⁶ Müslim (532). Cündeb İbn Abdullah *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

¹⁰⁷ Zehebî dedi ki: “Büyük komutan Ebu’l-Heysem Halid İbn Abdullah İbn Yezid İbn Esed İbn Kürz el-Beceli el-Kasrî ed-Dimeşkî. Hişam’a bağlı Iraklıların komutanı. Bundan önce el-Velid İbn Abdülmelik’in Mekke valisi. Sonra Süleyman’ın Mekke valisiydi. Cömert, övülen, akıllı adamların yüksek rütbelisi. Fakat onda Nâsibilik vardı. Abdullah İbn Ahmed dedi ki: İbn Maîn’in şöyle dediğini duydum: Abdullah el-Kasrî, Hz Ali’nin giybetini yapan kötü bir adamdır.” Bkz: *es-Siyer*, 5/425- 432.

insanlar! Kurbanlarınızı kesiniz, Allah kurbanlarınızı kabul etsin. Ben de Ca'd İbn Dirhem'i kurban ediyorum. Çünkü o, Allah'ın İbrahim aleyhisselam'ı kendisine halil edinmediğini ve Musa aleyhisselam ile konuşmadığını iddia etmiştir." Sonra indi ve onu kesti.¹⁰⁸

İbnu'l-Kayyim bu konuda şöyle der:¹⁰⁹

وَلَا جُلْ ذَا ضَحَّى بِجَعْدٍ خَالِدٍ الْقَسْرِ يَوْمَ ذَبَائِحِ الْقُرْبَانِ
إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لَيْسَ خَلِيلُهُ كَلَّا وَلَا مُوسَى الْكَلِيمُ الدَّانِي
شَكَرَ الضَّحِيَّةَ كُلَّ صَاحِبِ سُنَّةٍ لَهُ دَرَكٌ مِنْ أَخِي قُرْبَانٍ

"Bu sebeble kurban etti Ca'd İbn Dirhem'i
Kurbanların kesildiği gün Halid el-Kasrî
İbrahim, Allah'ın halili değildir dedi diye
Allah'ın Musa ile konuştuğunu kabul etmedi diye.
Sünnete bağlı herkes kurbana teşekkür etti
Sen ne iyi amel yaptın bu kurban ile."

Şimdi önümüzde muhabbet, sevgi ve hullet/halillik sıfatları bulunmaktadır. Muhabbet ve sevgi mutlaklıdır. Hullet ise İbrahim ve Muhammed'e tahsis edilen bir sıfattır.

Gaybî meselelerde naklî delillere dayanmamız gerekir. Fakat Eş'ariler gibi muhabbetin aklî delillerle sabit olmasını inkâr edenleri susturmak için aklî delillerle istidlal etmemize de bir mani yoktur. Onlar derler ki: Allah ile kul arasında bir muhabbetin olması asla mümkün değildir. Çünkü akıl buna delalet etmez. Aklın delalet etmediği her şeyden Allah'ı tenzih etmemiz gerekir.

Biz deriz ki: Muhabbet sıfatı bizim nazarımızda naklî delillerle sabit olduğu gibi onun varlığını aklî delillerle inkâr edenleri susturmak için onu aklî delillerle de isbat etmemiz gerekir.

¹⁰⁸ Buhari, Halku Ef'ali'l-Ibad (12); Dârimî, er-Reddü ale'l-Cehmiyye (17); Elbanî, Muhtasaru'l-Uluvv (135)'de bunun isnadının kuvvetli olduğunu söyledi. Bkz: İbn Kayyim, Muhtasaru's-Savâik, 3/1071.

¹⁰⁹ İbn Kayyim, el-Kâfiyetu'ş-Şafiye, 1/50. İbn İsa şerhiyle.

Allah'ın inayetiyle biz deriz ki: İtaat edenlerin cennetlerle, yardım, destek ve daha başka şeylerle mükâfatlandırılmaları şüphesiz muhabbet sıfatının delilleridir. Biz geçmiş zamanlarda ve şimdilerde yaşayan kimselerden gözlerimizle ve kulaklarımızla Allah'ın desteklediği, yardım ettiği ve ödüllendirdiği mümin kullarına şahit oluyoruz. Bu, Allah'ın desteklediği, yardım ettiği ve ödüllendirdiği kimseleri Allah'ın sevmesinin bir delili değil midir?!

Burada iki soru var:

1. soru: İnsan, Allah'ın sevgisine neyle nail olur? Bu, her insanın istediği bir şeydir. Sevgi, insanda bulunan fitrî bir durumdur, ona sahip ve malik değildir. Bu sebeble Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den eşleri arasındaki adaletten söz ederken şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Gücümün yettiği taksimat budur. Gücümün yetmediği şeylerde beni kınama!”¹¹⁰

Cevap: Allah'ın sevgisine nail olmanın pek çok yolu vardır. Bunların bazıları şunlardır:

İnsanın şöyle bir düşünmesi gerekir: Kendisini yaratan kimdir? Annesinin karnına düştüğünden beri türlü türlü nimetlerle onun imdadına gelen kimdir? Dünyaya gelmeden önce senin damarlarındaki kanı aktıran Allah'tan başka kimdir? Sebepleri gerçekleşen azabı senden def eden kimdir? Çoğu zaman seni helak edecek afetleri ve azabı gözlerinle müşahade ediyorsun. Bunları Allah'tan başka senden kim kaldırır?

Bunun muhabbeti celbettiğinde şüphe yoktur. Bu sebeble bir rivayette şöyle denmektedir: “Üzerinize ardı ardına nimetler gönderdiği için Allah'ı seviniz.”¹¹¹

¹¹⁰ Ahmed 6/144; Ebu Davud (2134); İbn Mace (1971); Nesai (7/64); Tirmizi (1140); İbn Hibban 5/10; Hâkim 2/187. Hâkim, bunun sahih olduğunu söyledi, Zehebî de onu tasdik etti. Mevsul veya mürsel oluşunda ihtilaf edildi. Bkz: *İrvau'l-Ğalil*, (2018).

¹¹¹ Tirmizi (3789); Hâkim 3/150; Beyhakî, eş-Şuab (1378); Taberanî 3/31; Ebu Nuaym, *el-Hilye*, 3/211. Elbanî, *Fıkhu's-Sire* (22) üzerine yazdığı ta'likinde bu hadisin zayıf olduğunu söyledi.

Ben inanıyorum ki eğer bir kimse sana bir kalem hediye etse sen o adamı seversin. Hal böyle olunca Allah'ın sana vermiş olduğu sayamayacağın kadar çok sayıdaki büyük nimetlere bak, Allah'ı seversin.

Bu sebeble şiddetle muhtaç olduğun bir nimet sana geldiği zaman kalbin ferahlar, devamlı nimetlerin yanında bu nimeti sana bağışlayanı seversin. Allah'ın sana verdiği bu nimetleri düşün. Allah'ın seni mümin kullarından pek çoğuna üstün kıldığını da düşün. Eğer Allah sana ilim nasip etmişse seni ilimle üstün kılmıştır. Veya ibadet nasip etmişse seni ibadetle üstün kılmıştır. Veya mal nasip etmişse malla seni üstün kılmıştır. Veya çoluk çocuk nasip etmişse çoluk çocukla üstün kılmıştır. Veya azık/yiyecek nasip etmişse azıkla/yiyeceklerle üstün kılmıştır. Hiç bir nimet yoktur ki ondan daha düşük bir nimet bulunmasın. Bu büyük nimeti gördüğün zaman Allah'a şükreder ve O'nu seversin.

Allah'ın sevgisini kazanmanın yollarından biri de Allah'ın sevdiği kavli, fiili ve kalbi amelleri sevmektir. Allah'ın sevdiği şeyi sev, bu sana Allah'ı sevdirebilir. Çünkü Allah bundan dolayı senin kalbine kendi sevgisini koyarak ödüllendirir. Allah'ın sevdiği şeyleri yaptığın zaman Allah'ı seversin. Allah'ın sevdiği kimseyi de sev. İkisi arasındaki fark açıktır. Bu, ikincisi şahıslardan kaynaklanan bir sevgidir, birincisi ise amellerden. Biz (ما) ma'yı ameller, mekânlar ve zamanlar gibi akıllı olmayan şeyler için getirdik. (من) / "men"i ise şahıslar gibi akıllı varlıklar için getirdik. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i, İbrahim'i, Musa'yı, İsa'yı ve diğer peygamberleri de sevmelisin. Ebu Bekir gibi sıddıkları, şehitleri ve Allah'ın sevdiği diğer kimseleri de sevmelisin. Bu, sana Allah'ın sevgisini kazandıracaktır. Bu, aynı zamanda Allah'ın sevgisinin de alametidir. Demek ki bu hem sevgidir, hem alamettir.

Allah'ın sevgisini kazanmanın yollarından biri de Allah'ı daima hatırında tutacak şekilde zikretmektir. Öyle ki bir şey gördükçe onunla Allah'a istidlal edersin, Allah'ı hatırlarsın, böylece kalbin devamlı Allah ile meşgul olur.

Bu üç sebep benim nazarımda Allah'ın sevgisine nail olmanın en güçlü vasıtalarıdır.

2. soru: Zikredilen ayetlerin gerekli kıldığı insan davranışları ile ilgili etkiler nelerdir?

Cevap: a) **"İhsan edin/iyilik yapın, Allah ihsan edenleri sever."** (Bakara, 195) ayeti iyilik yapmayı, her şeyi güzel yapmayı ve ihsan etmeye çok istekli olmayı gerektirir. Çünkü Allah ihsan edeni sever. Allah'ın sevdiği her şeyi biz çok isteriz.

b) **"Adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah adaletli olanları sever."** (Hucurat, 9) ayeti adaletli olmayı ve adaletli olmaya çabalamayı gerektirir.

c) **"Allah muttakileri sever."** (Tevbe, 7) ayeti yaratılanlardan değil, Allah'tan korkmayı gerektirir. Şöyle ki, yanımızda kendisinden utanmış birisi olduğu zaman günahı ve masiyeti terk ederiz. Böyle birisi olmadığı zaman isyan eder, günah işleriz. Ancak takva, Allah'tan korkmaktır, insanlar seni ilgilendirmemeli. Sen Allah ile kendi aranı düzelt ki Allah da seninle insanların arasını düzeltsin. Ey kardeş! Sen Rabbinle arandaki şeye bak! Başkası seni ilgilendirmesin. **"Şüphesiz ki Allah iman edenleri savunur."** (Hac, 38) Şeriatın/dinin gerektirdiği şeyi yap, akıbet senin olacaktır.

d) Allah Teala, **"Şüphesiz ki Allah çok tevbe edenleri sever."** (Bakara, 222) buyurmaktadır. Bu ayet benim Allah'a çokça tevbe etmemi, kalbimle ve bedenimle O'na çokça müracaat etmemi gerekli kılmaktadır. Bir insanın, sadece, "Ben Allah'a tevbe ediyorum." demesi bir fayda vermez. Fakat sen, "Ben Allah'a tevbe ediyorum." derken günahları gözünün önünde canlandırıp onlardan vazgeçer ve Allah'a dönersen Allah'ın sevgisine nail olursun.

"Allah çokça temizlenenleri sever." (Bakara, 222) Elbiseni necasetten temizlemek için yıkadığın zaman Allah'ın seni sevdiğini hissedersin, çünkü Allah çok temizlenenleri sever. Abdest aldığın zaman

Allah'ın seni sevdiğini hissedersin, çünkü abdest almakla iyi bir temizlik yapmış oldun. Guslettiğin zaman Allah'ın seni sevdiğini hissedersin, çünkü Allah çokça temizlenenleri sever.

Allah'a yemin olsun ki biz bu ibadetlerin içinde saklı, derin manaların farkında değiliz. Biz tahareti, namazın sıhhatinin şartı olduğu için, namazımızın bozulacağı korkusuyla genellikle maddî ve manevî pisliklerden temizlenmek anlamında kullanırız. Ancak bunun Allah'a yakınlık ve Allah'ın bizi sevmesine vesile olduğunu gözardı ederiz. Eğer biz bir insanın elbisesine isabet eden bir nokta büyüklüğündeki idran temizlerken bununla Allah'ın sevgisini kazandığını düşünmüş olsak birçok hayırları elde etmiş oluruz, fakat biz gaflet içindeyiz.

e) Allah Teala, **“De ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”** (Al-i İmran, 31) buyurmuştur. Bu, bizim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uyma konusunda çok çaba göstermemizi, onun yolundan gitmemizi, onun yolundan çıkmamamızı ve bu yola ilave ve eksiltme yapmamamızı gerektirir.

Bu bilincimiz bizi bid'atlerden, hata yapmaktan, ziyadededen ve aşırılıktan koruyacaktır. Bu konularda bilinçli olursak bak o zaman hal ve hareketlerimiz, edebimiz, ahlâkımız ve ibadetlerimiz nasıl olacak?!

f) Allah Teala, **“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse Allah (onların yerine) başka bir topluluk getirir de Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.”** (Maide, 54) buyurmuştur. Bu buyruk sebebiyle dinden çıkmamak için dikkatli oluruz. Dinden çıkaran şeylerden birisi -mesela- namazı terk etmektir.

Allah'ın bizi, dinimizden çıkarsak helâk etmekle ve bizim yerimize kendisinin seveceği ve kendisini sevecek ve Rablerine karşı görevlerini yerine getirecek başka bir topluluk getirmekle tehdit ettiğini bildiğimiz zaman Allah'a itaate sarılırız ve dinden çıkmaya yaklaşıracak her şeyden uzak dururuz.

g) Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

“Allah, tuğlaları birbirine kenetlenip kaynamış bir bina gibi, tek saf halinde kendi yolunda savaşanları sever.” (Saf, 4)

Bu sevgiye inandığımız zaman bu sevgiyi gerektiren beş şeyi yaparız: Allah yolunda savaşmak, gevşeklik göstermemek, Allah yolunda samimi/ihlâslı olmak, birbirimize sanki bir binanın kaynamış elemanları gibi sınıksız bağlanmak ve saf olmak.

Kalplerin birbirinden farklı olmaması, bedenlerin de kenetlenmiş olmasını gerekli kılar. Bu, ülfet ve muhabbeti pekiştiren şeylerdendir. Bir kimse sağında ve solunda birini gördüğü zaman güçlü bir şekilde ileriye atılır. Fakat her tarafında bir kimse olursa azmi ve gayreti daha da artar.

Bu ayetlerde üç konu yer almaktadır:

- 1- Naklî delillerle muhabbetin isbatı.
- 2- Muhabbetin sebepleri.
- 3- Muhabbete imandaki insan davranışlarına yönelik etkiler.

Bunları inkâr eden bid'atçilere gelince; onların elinde çürük bir delilden başka bir şey yoktur. Onlar şöyle derler:

Birincisi: Akıl, muhabbete delalet etmez.

İkincisi: Muhabbet, aynı cinsten iki kişi arasında olur. Rab Teala ile yaratılanlar arasında asla bir muhabbet olmaz. Muhabbet, ancak yaratılanlar arasında olur.

Biz onları reddeder ve şöyle deriz: Biz sizin birinci iddianıza (akıl, muhabbete delalet etmez iddianıza) iki şekilde cevap veririz: Birincisi olumlu, ikincisi olumsuz cevaptır.

Olumlu cevap şudur: Biz deriz ki: Diyelim ki aklın muhabbete delalet etmediğini kabul ettik. Fakat sem'î/naklî delil muhabbetin varlığına delalet etmektedir. Nakil de başlı başına bağımsız bir delildir. Allah Teala, Kur'an'da buyuruyor ki: **“Biz bu kitabı sana her şeyin açıklayıcısı olarak indirdik.”** (Nahl, 89) Kur'an her şeyin açıklayıcısı

olunca bağımsız bir delildir. Muayyen bir delilin yokluğu, medlulün de yokluğunu gerektirmez. Çünkü ister maddî olsun isterse manevî olsun medlulün (yani delille isbatlanacak şeyin) birden fazla delili olabilir.

Maddî şeyler: Mesela bir beldeye ulaştırarak birden çok yol vardır. Yollardan biri kapandığı zaman o beldeye ikinci yoldan gideriz.

Manevî şeylere gelince, nice tek/bir hüküm vardır ki onun birçok delili vardır. Mesela namaz için taharetin vacipliği/farziyeti hakkında birçok delil vardır.

Şu halde “Akıl, Yaratan ile yaratılan arasında muhabbetin varlığına delalet etmez.” dediğiniz zaman “Sem’ ve nakil, en kıymetli delille ve en açık beyanla muhabbetin varlığına delalet eder.” deriz.

İkinci cevap: Olumsuzdur, aklın muhabbete delalet etmediği iddiasını inkar edip reddetmemizdir ve bilakis -daha önce de geçtiği gibi- akıl, Yaratan ile yaratılan arasında muhabbetin var olduğuna delalet eder, dememizdir.

“Muhabbet, ancak aynı cinsten iki şey arasında olur.” sözünüze gelince, buna şöyle dememiz yeterlidir: Sizin iddianız kabul edilemez! Çünkü olumsuz cevap sizin bu çürük delilinizin reddi için yeterlidir. Aslanan böyle bir şeyin olmamasıdır.

Biz deriz ki: “Muhabbet, ancak aynı cinsten iki şey arasında olur.” diye bir iddiada bulunamazsınız. Bilakis iki ayrı cins arasında da muhabbet olur. Mesela bir kimsenin kullandığı antika bir saati vardır. Bu saat bozulmamış ve tamire ihtiyacı olmamıştır. Adamın bu saati sevdiğini görürsün. Yine sahip olduğu başka bir saat vardır ki vaktinin yarısını bu saati tamir etmekle geçirir. Adamın bu saati sevmeyip kızdığını görürsün. İnsanın sevdiği ve sevmediği hayvanlar da vardır.

Allah’a hamdolsun ki, olan muhabbeti isbat etmekteyiz.

2. RAHMET SIFATI

Rahmet sıfatının isbatı hakkındaki ayetler şunlardır:

1. ayet: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ / **"Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla"** (Neml, 30)

Müellif, hükmü isbat etmek için bu ayeti getirdi. Yoksa sonrasının mukaddimesi olsun diye değil. Bismelenin şerhi daha önceki bölümlerde geçtiği için burada tekrarına ihtiyaç yoktur.

Burada Allah'ın isimlerinden üçü (Allah, Rahman ve Rahim isimleri) ile sıfatlarından "rahmet" ve "ulûhiyyet" sıfatları vardır.

2. ayet: ﴿رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا﴾ / **"Ey Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetinle ve ilminle kuşattın."** (Ğâfir, 7) Bu sözü melekler söylemiştir: **"Arşı taşıyan ve çevresinde bulunan (melek) ler, Rablerini övgüyle yüceltirler, O'na iman ederler ve müminler için bağışlanma dilerler: Ey Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetinle ve ilminle kuşattın! Öyleyse tevbe edip Senin yoluna girenleri bağışla ve onları yakıcı cehennem azabından koru!"** (Ğâfir, 7)

İman ve onun faydası ne kadar da büyüktür!

Arşın etrafındaki arşı taşıyıcı melekler, müminler için Allah'a dua ederler.

"Ey Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetinle ve ilminle kuşattın!" ayeti, Allah'ın ilminin her şeye ulaştığına delalet eder. O, her şeye ulaşır. O'nun rahmeti de her şeye ulaşır. Çünkü Allah Teala, aynı hükmünde ikisini birleştirmiştir. **"Ey Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetinle ve ilminle kuşattın!"**

Bu rahmet bütün yaratılanları, hatta kâfirleri bile kuşatan kapsamlı bir rahmettir. Çünkü Allah Teala, bu rahmeti ilme bitiştirmiştir. Yani

Allah'ın ilminin ulaştığı her şeye -ki O'nun ilmi her şeye ulaşır- O'nun rahmeti de ulaşır. Kâfiri bildiği gibi kâfire merhamet de eder.

Fakat Allah'ın kâfire rahmeti, kâfirin cesedi ve bedeniyle ilgili, dünyevî ve müminlere olan rahmetine nispetle son derece eksik bir rahmettir. Kâfiri rızıklandıran Allah onu yiyeceklerle, içeceklerle, giyeceklerle meskenle, nikâhla ve diğer şeylerle rızaklandırır.

Müminlere gelince, Allah'ın onlara olan rahmeti bundan daha özel ve daha büyük bir rahmettir. Çünkü onun imanı, dini ve dünya-sıyla ilgili bir rahmettir.

Bu sebeble mümini dünya işlerinde de kâfirden daha iyi bir durumda görürsün. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **“Erkek olsun, kadın olsun kim mümin olarak salih amel işlerse, ona dünyada temiz bir hayat yaşatırız.”** (Nahl, 97)

Kâfirlere nispetle temiz bir hayat, onların ulaşamayacağı bir hayattır. Onların hayatları hayvanların hayatı gibidir. Zira hayvanlar doydukları zaman pislerler, doymadıkları zaman oturup bağırlar! Kâfirler de böyledirler; doyarlarsa taşkınlık yaparlar, doymazlarsa oturup bağırlar! Dünyalarından yararlanmazlar. Fakat mümine bir sıkıntı isabet ettiği zaman sabreder ve ecrini sadece Allah'tan bekler. Bir sevinç isabet ettiği zaman şükreder. O zaman da (sıkıntıda da) kazançlıdır, bunda da (sevinçte de) kazançlıdır. Kalbi rahattır ve huzurludur, kaza ve kaderle paraleldir. Bela ve musibetle karşılaştığı zaman sabırsızlık göstermez. Nimet ve bollukta şırmarmaz. Bilakis, dengeli, doğru ve mutedildir. İki rahmet arasındaki fark budur.

Fakat ey kardeşler, büyük bir esefle diyorum ki:

Bizim içimizden dünyada kâfirlerin kafilesine katılmak isteyen binlerce insan var. Hatta onlar dünyayı tek meseleleri haline getirdiler. Kendilerine bir şeyler verilirse memnun olurlar, verilmezse hemen öfkelenirler. Onlar dünyevî refaha ulaşırsalar da ateştedirler; asla dünya lezzetini tadamazlar. Onu ancak Allah'a iman edip salih amel

işleyenler tadar. Bu sebeple seleften birisi şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki eğer krallar ve kralların çocukları bizim içinde bulunduğumuz durumu bilmiş olsalardı onu elde etmek için bizimle kılıçlarla mücadele ederlerdi. Çünkü onların içinde bulundukları fasıklık, isyan, dünyaya meyiletme, dünyanın tek meseleleri ve ilimlerinin ulaştığı son nokta olması gibi durumlar onlarla bu nimet ve mutluluğun arasına girdi ve engel oldu.

(وَعَلِمَا) de böyledir. Çünkü bu cümlelerin aslı şöyledir: (رَبَّنَا وَسِعْتَ رَحْمَتَكَ وَعِلْمُكَ كُلَّ شَيْءٍ) / "Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır."

Bu ayette Allah'ın "rubûbiyyet" sıfatı ile rahmet ve ilminin kapsamlılığı isbat edilmektedir.

3. ayet: ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾ / "O, müminlere çok merhametlidir." (Ahzab, 43)

(بِالْمُؤْمِنِينَ) (رَحِيمًا)'e taalluk eder. Mamulün önce gelmesi hasra delalet eder. Ayetin manası şöyledir: Başkalarına değil, müminlere karşı çok merhametlidir.

Fakat bu ayetle, bundan önceki "Ey Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetinle ve ilminle kuşattın!" (Ğafir, 7) ayetini birbiriyle nasıl bağdaştıracağız?!

Biz deriz ki buradaki rahmet, oradaki rahmet değildir. Buradaki rahmet, birincinin aksine kâfirlerin nail olamayacakları ahiret rahmetiyle ilgili özel bir rahmettir. İki ayetin arası böyle bağdaştırılır. Yoksa hepsi rahmet edilendir, fakat özel rahmet ile genel rahmet arasında fark vardır.

Bu ayette **Allah'ın rahmet sıfatından söz edilmektedir.**

Hal ve davranışlar açısından; bu ayette imana teşvik vardır.

4. ayet: ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ / “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.” (Araf, 156)

Allah Teala kendi zatını medh ve sena ederek “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.” buyuruyor. Bu ayette kendi zatını, rahmetinin gök halkından ve yer halkından her şeyi kuşatmış olmasıyla övmüştür.

İkinci ayette söylediğimiz şeyleri bu ayette de söyleriz. Oraya batabilirsin.

5. ayet: ﴿كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ / “Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazdı.” (En’am, 54)

(كَتَبَ) / “Rahmeti kendi üzerine vacib kıldı.” demektir. Allah Teala keremi, lütfu ve cömertliği sebebiyle rahmeti kendisinin üzerine farz kıldı ve rahmetini gazabından öne geçirdi. “Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları (hemen) cezalandırıyorsa, yeryüzünde hiçbir canlı varlık bırakmazdı.” (Fâtır, 45) Fakat Allah Teala’nın hilmi ve rahmeti varlıkların belirlenmiş bir süre boyunca hayatta kalmalarını gerektirmiştir.

Şu ayetinde zikrettiği şey O’nun rahmetindendir: ﴿أَنَّهُ مَن عَمِلَ مِنكُم سُوْءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ / Sizden her kim cehaletle bir kötülük işleyip de sonra arkasından tevbe eder, kendini düzeltirse, muhakkak ki O, bağışlayandır, esirgeyendir.” (Enam, 54) Bu, O’nun rahmetindendir.

(سُوْءًا) / “Kötülük” Şart bağlamında nekredir. Şirk de dâhil bütün kötülükleri kapsar.

(بِجَهَالَةٍ); “Sefihlikle” demektir. Bununla kastedilen, bilmeyerek değil, sefih ve hikmetsizce davranmaktır. Çünkü Allah’a isyan eden herkes cahilce, hikmetsizce ve sefih bir şekilde isyan etmiştir.

“Sonra arkasından tevbe eder, kendini düzeltirse, muhakkak ki O, bağışlayandır, esirgeyendir.” Onun günahını bağışlar ve ona merhamet eder.

Ayet tevbe eden kişinin Allah'ın affına ve rahmetine nail olacağıyla bitmiştir. Bu, O'nun kendisine farz kıldığı rahmetidir. Yoksa O'nun adaleti, kulun günahından dolayı cezalandırılmasını, salih amelinden dolayı da ödüllendirilmesini gerektirirdi.

Eğer bir adam elli gün günah işlese, sonra tevbe etse ve elli gün durumunu düzeltse, adalet onun elli gün azap edilmesini, elli gün ödüllendirilmesini gerektirir. Fakat Allah Teala, zatına rahmeti farz kıldığı için kötülükle geçen elli günün tamamı bir anda silinir/yok olur. Buna şu ayeti de ekleyebilirsin: **“Ancak kim bunlardan vazgeçerek tevbe eder ve Allah'ın bildirdiği şekilde salih amel işlerse Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”** (Furkan, 70) Geçmişte yaptığı kötülükler iyilik olur. Çünkü onların her bir iyiliği bir tevbedir. Her tevbede ecir ve sevap vardır.

Allah Teala'nın **“Rabbimiz rahmeti kendi üzerine yazdı.”** ayetinin etkisi böylece anlaşılmış oldu.

Bu ayette rubûbiyyet, vacip kılma ve rahmet sıfatları vardır.

6. ayet: ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ / **“Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.”** (Yunus, 107)

Allah Teala, el-Ğafûr'dur/çok bağışlayıcıdır, er-Rahim'dir/çok merhamet edendir. Bu ayette bu iki ismi birleştirmiştir. Çünkü mağfiretle/bağışlanmayla günahların cezası düşer. Rahmetle de istenen şey elde edilir. İnsanın buna da ona da ihtiyacı vardır. Günahlarından kurtulacağı mağfirete de muhtaçtır, istediği şeyi elde etmekle mutlu olacağı rahmete de muhtaçtır.

(الْفُورُ): (الْفَقْرُ)'dan türetilmiş bir mübalağa kalıbıdır. Ğafr, koruyarak örtmek demektir. Çünkü bu mana miğferden alınmıştır. Miğfer savaşta oklardan korunmak için başa konulan şeydir. Bu miğferle iki tane fayda elde edilir: Başın örtülmesi ve korunması. “el-Ğafûr” da kulların günahlarını örten ve onları affederek cezadan koruyandır.

Sahih'te geçen şu hadis bunun delilidir: "Allah Teala kıyamet günü kulu ile yalnız kalır ve ona günahlarını ikrar ettirir. Kul günahlarını ikrar edinceye kadar sen şöyle şöyle yapmıştın der. Allah Teala şöyle der: Ben senin günahlarını dünyadayken örtmüştüm. Bu gün de onları senin için affediyorum."¹¹²

(الرَّحِيم) / "er-Rahîm"e gelince, kapsamlı rahmet sahibi demektir. Bu kelimeyle ilgili bilgiler daha önce verilmiştir.

Bu ayette Allah'ın isimlerinden el-Ğafûr ve er-Rahîm isimleri, sıfatlarından da mağfiret ve rahmet sıfatları vardır.

7. ayet: ﴿فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ / "Allah, en iyi koruyandır ve merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 64)

Bu sözü Yakup aleyhisselam Yusuf'un öz kardeşini oğullarıyla birlikte gönderdiği zaman söylemişti. Çünkü Yusuf aleyhisselam onlara, "Bir dahaki sefere kardeşinizi getirmediğiniz size zahire yok!" demişti. Bu mesajı babalarına ulaştırdılar. Bu ihtiyaçtan dolayı babaları da onu onlarla birlikte gönderdi ve veda ederken onlara şöyle dedi: "Daha önce kardeşini (Yusuf'u) size emanet ettiğim gibi şimdi de onu size öyle emanet mi edeyim?! Fakat Allah en iyi koruyandır ve merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 64) Yani siz onu koruyamazsınız fakat Allah onu koruyacaktır.

(حَافِظًا), Âlimler bunun temyiz olduğunu söylediler. Mesele Araplar "ne büyük kahraman" anlamında (الله دره فارسا) derler, bu ifade-deki (فارسا) kelimesi temyizdir. Bir görüşe göre de (فَاللَّهُ خَيْرٌ) cümlesindeki fail olan (خَيْرٌ) kelimesinden haldir. Bu görüşe göre koruyucu olduğu halde hayırlıdır, demektir.

¹¹² Buhari (2441). Müslim (2768). İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Allah mümini kendisine yaklaştırır, üzerine örtüsünü koyar ve onu örter. Kendisine şu şu günahları işlediğini biliyor musun? Diye sorar. Kul: Evet, ya Rabbi der. Nihayet bütün günahlarını itiraf edip de helâk olduğunu anlayınca, Allah der ki: Ben bunları sen dünyada iken örtbas etmiştim, bugün de senin için bunları affediyorum."

Bu ayette rahmet sıfatının delili olan bölüm **“Merhametlilerin en merhametlisidir.”** kısmıdır. Bu bölümde Allah Teala rahmet sıfatını isbat etmekte hatta O'nun merhametlilerin en merhametlisi olduğunu beyan etmektedir. Bütün yaratıkların merhameti hatta bütün yaratıkların merhametleri birleştirilse Allah'ın rahmeti onlardan daha şiddetli ve daha büyüktür.

Yaratılanların yaratılanlara yönelik merhameti içinde en büyük merhamet annenin çocuğuna olan merhametidir. Çünkü insanlardan hiçbirinin merhameti annenin evladına merhametine denk değildir. Hatta baba bile çocuklarına genellikle anneleri gibi merhamet edemez.

Esirlerin içinde çocuğunu isteyen ve arayan bir kadın geldi. Çocuğunu görünce onu şefkatle aldı, insanların ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in önünde onu bağrına bastı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Ne dersiniz, bu kadın çocuğunu ateşin içine atar mı?” Hayır, vallahi ey Allah'ın Rasûlü! Dediler. Rasûlullah bunun üzerine buyurdular ki: “Allah kullarına bu kadının çocuğuna olan merhametinden daha merhametlidir.”¹¹³

O'nun şanı ne yücedir, mülkü ve saltanatı ne büyüktür!

Merhamet sahiplerinin hepsinin merhametleri birleştirildiği zaman, Allah'ın merhametinin yanında hiçbir şey değildir.

Allah Teala, yüz rahmet yaratması ve bunlardan bir tanesini dünyada yaratılanların birbirlerine merhamet etmeleri için vermesi bu konuda sana bir fikir verecektir.¹¹⁴

Akıl sahibi olan varlıklar, hayvanlar, hatta tüm yaratılanlar birbirlerine merhamet ederler. Bu sebeble azgın ve çifteli bir devenin, yavrusu-

¹¹³ Buhari (5999); Müslim (2754). Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

¹¹⁴ Buhari (6000); Müslim (2752). Ebu Hureyre *radıyallahu anh'tan* şöyle rivayet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini işittim: “Allah Teala, rahmeti yüz parça kıldı. Doksan dokuz parçasını yanında tuttu, bir parçasını yeryüzüne indirdi. Bu bir parçadan dolayı varlıklar birbirlerine merhamet ederler. Hatta hayvan bile yavrusuna isabet etmesin diye toynağını kaldırır.”

nu emzirirken yavrusuna değer korkusuyla kolayca emsin diye ayağını kaldırdığını görürsün. Yırtıcı hayvanları da böyle bulursun. Yavrusuna şefkat gösterdiğini görürsün. Yavrularıyla birlikte yuvasındayken yırtıcı bir hayvanın yanına bir adam geldiği zaman o hayvanın adamın üzerine atıldığını görürsün. Adam yavrularının yanından dönüp gidinceye kadar onlar onları savunur.

Allah'ın rahmet sıfatının varlığına Kitap, sünnet, icma ve akıl delildir.

Kitap, Allah'ın rahmetinin varlığını çeşitli şekillerde isbat eder. Bazen isim olarak Allah'ın rahmetinden söz eder. Mesela **"Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir."** (Yunus, 107) buyurur. Bazen bir sıfat olarak rahmetinden söz eder: **"Senin Rabbin çok bağışlayandır, merhamet sahibidir."** (Kehf, 58) Bazen fiil olarak söz eder: **"O, dilediğine azap eder, dilediğine merhamet eder."** (Ankebut, 3) Bazen de ism-i tafdil kalıbıyla rahmetten söz eder: **"O, merhametlilerin en merhametlisidir."** (Yusuf, 92)

Sünnette de Allah'ın rahmetinden buna benzer şekillerde söz edilmiştir.

Allah Teala'nın rahmetinin akli delillerine gelince; Allah'ın emriyle meydana gelen birçok hayrı görmemiz bunlardan biridir. Yine Allah'ın emriyle savuşturulan birçok felaketi görmemiz de bunlardandır. Hepsisi de rahmetin aklen isbatına delalet eder.

İnsanlar kıtlık ve kuraklık içindedir. Arazi çorak, gökyüzü kuraktır. Ne yağmur vardır, ne de bitki. Allah, yağmurunu indirir, yeryüzü bitkilerle bezenir, hayvanlar doyar, insanlar içer. Mektep medrese görmemiş sıradan birine "Bu hangi şeyden dolayı böyle olmuştur?" demiş olsan sana diyecektir ki: Bu, Allah'ın rahmetinin bir sonucudur. Bu konuda hiçkimsenin bir şüphesi yoktur.

Demek ki Allah'ın rahmeti nakli delille de, akli delille de sabittir.

Eş'ariler ve diğer ehl-i ta'til, Allah Teala'nın rahmetle muttasıf olmasını inkâr ettiler. Onlar dediler ki: Çünkü akıl buna delalet etmez.

İkinci olarak: Çünkü rahmet bir incelik, zayıflıktır ve merhamet edilene acımadır. Bu ise Allah için uygun değildir. Allah Teala rahmet anlamında merhamet etmekten yücedir, büyüktür. Allah'ın rahmeti olmaz! Onlar dediler ki rahmetle kastedilen, ihsanı/iyiliği irade etmektir veya ihsanın kendisidir. Yani ya nimettir ya nimeti irade etmektir.

Bu büyük sıfatı nasıl inkâr ettiklerine bak; öyleki her mümin bu rahmeti umar. Hangi insana "Neyi istersin?" diye sorulsa, "Allah'ın rahmetini istiyorum." der. **"Şüphesiz Allah'ın rahmeti, ihsan edenlere çok yakındır."** (Araf, 56) Onlar ise bunu inkâr edip "Allah Teala rahmetle vasıflandırılmaz." dediler.

Onların görüşlerini iki şekilde reddederiz: Olumlu ve olumsuz ile.

Olumlu cevabımızda şöyle deriz: Farzet ki akıl, rahmet sıfatına delalet etmiyor. Fakat nakil buna delalet ediyor. Yani bir başka delille bu sıfat isbat edilmektedir. Akıl sahibi herkesçe kabul edilen genel bir kural vardır: Muayyen bir delilin yokluğu medlulün de yokluğunu gerektirmez. Çünkü o, bir başka delille sabit olabilir. Farzet ki rahmet, akılla sabit değildir, fakat nakille sabittir. Birden fazla delille sabit olan nice şey vardır.

Olumsuz cevaba gelince, biz deriz ki: Sizin, "Akıl rahmete delalet etmez." demeniz batıl bir sözdür. Bilakis akıl, rahmete delalet eder. Şu müşahede edilen ve işitilen nimetlerin ve savuşturulan felaketlerin sebebi nedir? Kuşkusuz bunların sebebi Allah'ın rahmetidir. Allah Teala kullarına merhamet etmeseydi onlara nimetler vermezdi ve felaketlerden onları korumazdı!

Bu, müşahede edilen bir durumdur. Bunu avam da, havas da müşahade eder. Avam, dükkânında veya çarşısında bu nimetlerin, rahmetin eserlerinden olduğunu bilir.

Allah'ın rahmet sıfatıyla muttasıf olduğunu reddeden bu topluluğun tahsis yöntemiyle irade sıfatını isbat etmeleri şaşırtıcı bir durumdur. Onlar dediler ki: Allah Teala'nın irade sıfatına sahip olduğu nakil ve akıl-

la sabittir. Nakille sabit olduğu gayet açıktır. Akılla da sabittir. Çünkü tahsis, iradeye delalet eder. Tahsis ise yaratılanların hangi hal üzere bulunuyorlarsa o hale tahsis edilmeleridir ki bu, bir iradeye delalet eder. Mesela göğün gök, arzın arz, yıldızların yıldız, güneşin güneş olmasıdır. Bunlar Allah'ın irade sıfatı sebebiyle farklı farklıdır. Allah Teala göğün gök olmasını irade etmiş, gök olmuş; yerin yer olmasını istemiş, o da yer olmuştur. Yıldızın yıldız olmasını istemiş, yıldız olmuştur...

Onlar dediler ki: Tahsis, iradeye delalet eder, çünkü irade olmasaydı her şey bir ve aynı olurdu.

Biz de şöyle deriz ki: Fe sübhanallah! İradeye delalet eden bu delil, nimetlerin iradeye delalet etmesine nispetle, nimetlerin rahmete delalet etmesinden daha zayıf ve daha kapalıdır. Çünkü nimetlerin rahmete delalet ettiğini hem avam hem havas aynı ölçüde bilir ve anlar. Tahsisin iradeye delalet ettiğini, ancak ilimle meşgul olan havas anlayabilir. O halde daha açık olan bir şeyi nasıl inkâr edersiniz de daha kapalı olan bir şeyi kabul edersiniz?! Bu, sizin düştüğünüz büyük bir çelişki değil midir?

İnsan davranışları ve gidişatı açısından bu ayetlerden elde edeceğimiz faydaları şunlardır:

İnsan, Allah Teala'nın merhametli (er-Rahim) olduğunu bildiği zaman Allah'ın rahmetine bağlanacaktır ve onu bekleyecektir. Bu itikâd onu rahmete ulaştıracak bütün sebepleri yerine getirmeye sevk edecektir. Bu sebeplerden biri ihsandır. Allah Teala bu konuda şöyle buyurmaktadır: **“Şüphesiz Allah'ın rahmeti ihsan edenlere yakındır.”** (Araf, 56) Biri de takvadır. Allah Teala, takva hakkında da şöyle buyurmaktadır: **“Onu (rahmetimi) takva sahiplerine zekatını verenlere ve ayetlerimize iman edenlere yazacağım.”** (Araf, 156) Rahmete ulaştıran sebeplerden biri de imandır. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“O, müminlere çok merhametlidir.”** (Ahzab, 43) İman kuvvetlendikçe -Allah'ın izniyle- sahibini rahmete daha çok yaklaştırır.

3- RIZA SIFATI

قَوْلُهُ: ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾

Allah Teala şöyle buyuruyor: "Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdırlar." (Maide, 119)

Bu ayet, Allah'ın rızasına delalet eden ayetlerdendir. Allah Teala, rıza ile de vasıflandırılmıştır. Rıza, O'nun salih amelden ve salih ameli işleyenden razı olmasıdır. Yani Allah'ın rızası, salih amelle ve salih ameli yapanla ilgilidir.

Rızanın salih amele bağlı olduğuna delalet eden ayet -mesela- şu ayettir: "Eğer şükrederseniz sizden razı olur." (Zümer, 7) Yani şükretmenizden razı olur. Nitekim şöyle buyurmuştur: "Sizin için din olarak İslam'a razı oldum." (Maide, 3)

Sahih bir hadiste de şöyle buyrulur: "Allah Teala sizin için üç şeyden razı olur ve sizin için üç şeyi de kerih görür..."¹¹⁵

Bu rıza amelle ilgilidir.

Bir de amel edenle ilgili rıza vardır. Mesela müellifin zikrettiği "Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdırlar." (Maide, 119) ayeti buna işaret eder.

Allah'ın rızası, Allah için sabit olan bir sıfattır. O'nun zatına mahsustur. Ehl-i ta'til'in iddia ettiği gibi O'ndan ayrı bir şey değildir.

Eğer bir kimse "Bana rızayı tefsir et." derse, bunu tefsir edemezsin. Çünkü rıza insan için içgüdüsel bir sıfattır, içgüdüler de lafızlarla tarif edilmekten daha açık ve net manalar taşır.

Biz deriz ki: Razı olmak Allah'a ait bir sıfattır, iradesine taalluk eden gerçek bir rızadır. Rıza, Allah'ın fiili sıfatlarındandır. Allah müminlerden, takva sahiplerinden, adaletli davrananlardan ve şükredenlerden razı

¹¹⁵ Müslim (1715). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

olur. Kâfirler, fasıklar ve münafıklar topluluğundan razı olmaz. Allah Teala'nın razı olduğu insanlar veya razı olmadığı insanlar vardır; razı olduğu ameller vardır, kerih gördüğü ameller vardır.

Yukarıda da geçtiği gibi Allah'ın rıza ile vasıflandırılması naklî delille de, aklî delille de sabittir. O'nun itaat edenleri ödüllendirmesi ve onların amellerinin karşılığını vermesi rızaya delalet eder.

Eğer bir kimse, "Senin, sevap ve mükâfatı Allah'ın rızasına delil getirmen tartışma götürür, çünkü Allah Teala şükredene verdiği nimetlerden daha çoğunu günahkâra vermektedir." derse ki -öncelikle bunun güçlü bir itiraz olduğunu söylerler-, buna da şöyle cevap verilir: Günah işleyen fasığa nimetlerin verilmesi bir istidraktır/yavaş yavaş azaba çekmektir, yoksa bu bir rıza değildir.

Nitekim Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **"Ayetlerimizi yalanlayanları, bilemeyecekleri bir şekilde adım adım yok olmaya doğru sürükleriz. Onlara geçici bir süre tanırım; fakat benim hilem çok sağlamdır."** (Araf, 182-183)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyuruyor: **"Şüphesiz Allah zalime mühlet verir, ama bir de yakaladı mı bırakmaz."** Sonra şu ayeti okudu: **"İşte Rabbinin zalimlik eden kentleri yakalaması böyledir! Fakat Rabbinin yakalaması çok acı, çok çetindir!"** (Hud, 102)

Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **"Kendilerine hatırlatılan görevleri/verilen öğütleri iyice unuttuklarında, Biz onlara her türlü bolluğun kapılarını ardına kadar açtık; sonra da verilen nimetler içinde şımarıp kendilerinden geçtikleri bir anda onları ansızın yakaladık. Böylece o zulmeden topluluğunun kökü kesildi. Her türlü hamd, âlemlerin Rabbi Allah'adır."** (En'am, 44-45)

İnsana, Allah'a itaat ettiği için sevap ve mükâfat geldiği zaman ise biliriz ki bu, Allah'ın rızasından sadır olan bir sevaptır.

4- GAZAB, SAHT/ÖFKE, KERAHİYYET/HOŞNUTSUZLUK VE BUĞZ SIFATLARI

Allah rahmet eylesin müellif bu sıfatlar hakkında beş ayet zikretti:

1. ayet:

﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ
وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾

“Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.” (Nisa, 93)

(مَنْ), şartıyyedir, genellik/kapsamlılık ifade eder.

“Mümin,” Allah’a ve Rasûlüne iman eden kimsedir. Kâfir ve münafık bunun dışındadır.

Müslümanlarla anlaşması olan birini veya onların zimmetinde ve emanında bulunan bir kâfiri öldüren kimse de günahkârdır, fakat ayette sözü edilen tehdide müstehak değildir.

Münafıklığını açığa vurmadığı sürece münafığın da can dokunulmazlığı vardır.

Ayetteki “kasden” ifadesi çocuğun ve akılsızın bu hükmün dışına çıkarılmasına delalet eder. Çünkü bunların muteber bir maksatları ve kasıtları yoktur. Bu ifade yanlışlıkla cinayet işleyeni de hükmün dışına çıkarır. Bunun beyanı daha önceki ayette geçmiştir.

Bir mümini kasten öldüren kimsenin cezası büyüktür.

“Cehennem,” Ateşin isimlerinden biridir.

(خَالِدًا فِيهَا) / “İçinde ebediyen kalacağı.” İçinde oturacağı, ikamet edeceği anlamındadır.

“Allah ona gazab etmiştir.” Gazab, Allah’a layık bir şekilde sabit olan O’nun fiilî bir sıfatıdır.

“Ona lanet etmiştir.” Lanet, Allah’ın rahmetinden kovmak ve uzaklaştırmak demektir.

Bu dördü ona verilecek cezanın çeşitleridir. Beşincisi “onun için hazırlanan büyük azab”tır. İşte bu beş cezadan tek başına biri bile akıl sahibi olan insanı caydırmaya ve korkutmaya yeter.

Fakat ehl-i sünnetin yöntemine göre cehennemde ebedî kalacağının zikredilmesi bir problem teşkil eder. Çünkü bu ceza, bu ayette adam öldürmenin cezası olarak zikredilmiştir. Adam öldürmek küfür değildir. Ehl-i sünnete göre cehennemde ebedî kalma cezası ancak küfür sebebiyle verilen bir cezadır.

Buna birkaç yönden cevap verilebilir:

Birincisi: Bu ceza bir mümini öldürdüğü zaman kâfire verilen cezadır. Fakat bu söz bir şey ifade etmez. Çünkü bir mümini öldürme de kâfirin cezası zaten cehennemde ebedî kalmaktır: **“Şüphesiz ki Allah kâfirlere lanet etmiş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır. Orada onlar sonsuza dek kalacaklar ve ne dost, ne de yardımcı bulacaklardır.”** (Ahzab, 64-65)

İkincisi: Bu ceza, adam öldürmeyi helal sayan kimse hakkındadır. Çünkü bir mümini öldürmeyi helal sayan kimse kâfirdir. İmam Ahmed bu cevabı garip karşılamış ve şöyle demiştir: “Bu nasıl olur?! Zaten onu öldürmeyi helal saydığı zaman, öldürme bile kâfir olur ve öldürme bile ebediyen cehennemde kalır.” Bu cevap da pek uygun olmadı.

Üçüncüsü: Bu cümle, bir şartın takdir edilmesine bağlıdır. Yani Allah onu cezalandırırsa cezası cehennemde ebedî kalmaktır. Bu cevapta da problem var. Çünkü onu cezalandırırsa diye mana verildiği müddetçe “onun cezası cehennemdir” demesinin ne faydası var?! Biz şimdi sorarız: “Allah onu cezalandırdığı zaman bu onun cezası mıdır?” “Evet,” denildiği zaman cehennemde ebedî kalacak demektir. O zaman da problem tekrar dönecek ve itirazdan kurtulamayacağız.

Dolayısıyla bu üç cevap da itirazdan kurtulamaz.

Dördüncüsü: Bu bir sebeptir. Fakat mani bulunduğu zaman sebep geçerli olmaz. Mesela akrabalık, mirasçı olmanın sebebidir. Fakat akraba köleyse mirasçı olamaz. Çünkü kölelik mirasa manidir. Buna bağlı olarak şöyle deriz: Bu fil, cehennemde ebedî kalmaya bir sebeptir. Ancak bunu işleyen mümin ise ateşte ebedî kalmaz.

Fakat karşımıza başka yönden bir problem çıkar: "O halde bu tehdidin faydası nedir?" Biz deriz ki: Faydası şudur: Kasden bir mümini öldüren kimse, kendini cehennemde ebedî bırakacak sebebi işlemiş olur. O zaman maninin varlığı muhtemeldir; mani bulunabilir de, bulunmayabilir de. Gerçekten o, büyük bir tehlikenin üzerindedir. Bu sebebledir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Mümin bir kişi eline haram bir kan bulaşmadıkça dininden kaynaklanan bir genişlik içindedir."¹¹⁶ Allah korusun haram bir kana bulaştığı zaman dinini o kadar daraltır ki ondan çıkabilir.

Buna göre buradaki tehdit, kişinin akıbetiyle ilgilidir. Çünkü bu cinayetin onun küfrüne sebep olmasından korkulur. O zaman küfür üzere ölür ve cehennemde ebediyen kalır.

Bu takdirde ayette sebebin sebebi zikredilmiştir. Kasden adam öldürmek insanın küfür üzere ölmesinin sebebidir. Küfür ise ebediyen cehennemde kalmanın sebebidir. Zannediyorum ki insan, meselenin bu yönünü düşündüğü zaman bir problem olmadığını görür.

Beşincisi: Ebedî kalmak ile kastedilen, devamlı kalmak değil, uzun süre kalmaktır. Çünkü Arab dilinde (الخلود) kelimesi, "uzun süre kalmak" anlamına gelen (المكث) yerine kullanılır. Nitekim "filan kişi hapiste kaldı" anlamında (فُلَانٌ خَالِدٌ فِي الْحَبْسِ) denilir. Hapislik devamlı değildir. Nitekim "devamlı dağda kalan adam" anlamında (فُلَانٌ خَالِدٌ خُلُودَ الْجِبَالِ) denilir. Malumdur ki Rabbim dağları ufalayıp savuracak, böylece yerlerini dümdüz bomboş bir halde bırakacaktır.

¹¹⁶ Buhari (6862). İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir.

Bu da zorlanmaya ihtiyaç bırakmayan basit bir cevaptır. Biz deriz ki, Allah Teala, ebediliği zikretmemiştir. (خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا) dememiş, sadece (خَالِدِينَ فِيهَا) demiştir. Yani "Orada uzun süre kalıcıdır." demiştir.

Altıncısı: Bunun bir tehdit olduğunun söylenmesidir. Tehditten vazgeçmek caizdir. Çünkü tehditten vazgeçmek, adaletten keramete/cömertliğe intikaldir. Adaletten keramete geçmek bir cömertliktir ve övülecek bir durumdur. Bu konuda şairin şu beytini okudular:

وَأِنِّي وَإِنْ أَوْعَدْتُهُ أَوْ وَعَدْتُهُ
لَمْخْلِفُ إِيمَادِي وَمَنْجَزُ مَوْعِدِي

"Eğer benim ona bir tehdidim veya va'dim varsa

Vazgeçerim tehdidimden, gerçekleştiririm va'dimi."

Yani onu ceza ile tehdit ettim ve karşılık verme va'dinde bulundum. Ben tehdidimi yerine getirmeyebilirim, ama va'dimi mutlaka yerine getiririm.

Mesela oğluna, "Vallahi eğer çarşıya gidersen şu değnekle seni döverim!" dediğin zaman, oğlun çarşıya gitse, döndüğü zaman da onu elinle dövsen oğluna verdiğin bu ceza, tehdit ettiğin cezadan daha basit bir ceza olur. Allah Teala da katile bu tehditte bulunup sonra affettiği zaman bu bir keramettir/cömertliktir.

Fakat gerçekte bu izah şekli de bir miktar tartışma götürür. Çünkü biz deriz ki: Tehdit gerçekleşirse problem devam eder, gerçekleşmezse tehdidin bir yararı yoktur.

Ayet kapsamında verilen altı cevap budur. Bunların en uygunu beşinci, sonra dördüncü cevaptır.

Soru: Katil, tevbe ettiği zaman tehdidi yine de hak eder mi?

Cevap: Kur'an'ın nassıyla tehdidi hak etmez. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur. Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır. Ancak tevbe ve iman edip salih amellerde bulunanlar başka; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir." (Furkan, 68-70)

Bu gayet açıktır. İşlediği suç cinayet bile olsa tevbe eden bir kim-
senin kötülüklerini Allah Teala iyiliklere çevirir.

Sahih bir hadiste İsrailoğullarından bir adamın hikâyesi anlatılır:
"Adam doksan dokuz kişiyi öldürmüş, sonra Allah Teala onun
gönlüne tevbe etme duygusunu ilham etmiştir. Bir âbid'in yanına
giderek ona doksan dokuz kişiyi öldürdüğünü ve tevbesinin kabul
edilip edilmeyeceğini sorar. Âbid durumu gözünde büyütür ve der
ki: 'Senin tevben olmaz!' Adam o âbidi de öldürür ve öldürdüğü
kişilerin sayısını yüze tamamlar. Sonra ona bir âlimi tavsiye ederler.
Adam, o âlime gider ve yüz kişiyi öldürdüğünü söyler. Kendisi için
'Tevbe var mı?' diye sorar. Âlim der ki: 'Evet (kabul edilir), seninle
tevben arasına kim girebilir?! Bu kasabanın halkı zalimdir. Sen filan
kasabaya git, orada iyi insanlar vardır.' Adam yola çıkar ve kendi
beldesinden hayırlı ve salih insanların bulunduğu o beldeye hicret
eder. Yolda eceli gelir ve vefat eder. Bu sefer onun hakkında rahmet
melekleriyle azap melekleri 'cennetlik mi, cehennemlik mi?' diye
münakaşa ederler. Nihayet Allah Teala onlara şu hükmü indirdi: 'İki
yerin arasını ölçün, hangi yere daha yakınsa bu adam oralıdır.' O
yeri ölçtüler ve adamın salihlerin kasabasına daha yakın olduğunu
tespit ettiler. Bunun üzerine ruhunu rahmet melekleri kabzetti."¹¹⁷

Bak, İsrailoğullarından bir adamın tevbesini Allah nasıl kabul etti?!
Hâlbuki Allah Teala, onların üzerlerine yükler ve halkalar koydu, bu
ümmetten o yükleri ve halkaları kaldırdı. Şu halde bu ümmet için tev-
be daha kolaydır. İsrailoğullarının tevbesi kabul edilince bu ümmetin
tevbesi nasıl kabul edilmez?!

"İbn Abbas radiyallahu anhumâ'dan sahih yolla gelen, 'Katil için
tevbe yoktur.'¹¹⁸ sözüne ne dersin?" diye sorarsan buna da iki şekilden
biriyle cevap verilir:

¹¹⁷ Buhari (3470); Müslim (2766). Ebu Said el-Hudrî radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

¹¹⁸ Buhari (4764).

1- İbn Abbas *radiyallahu anhum*a kasden adam öldüren kimsenin tevbesini imkânsız görebilir ve onun tevbe etmeye muvaffak olamaya-
cağını düşünebilir. Tevbe etmeyi başaramadığı zaman da günah ondan düşmez, aksine o cezalandırılır.

2- Ya da İbn Abbas *radiyallahu anhum*a'nın maktulün hakkıyla ilgili hususta katilin tevbe etme hakkının olamayacağını kastettiği söylene-
bilir. Çünkü kasden adam öldürenle ilgili üç tane hak söz konusudur: Allah'ın hakkı, maktulün hakkı ve maktulün yakınlarının hakkı.

a- Allah'ın hakkı kuşkusuz tevbe ile kalkar. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **“Ey (günahlara batarak) kendilerine yazık etmiş kul-
larım! Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin! Bilin ki Allah bütün
günahları bağışlar.”** (Zümer, 53) Bu ayet tevbe edenler hakkındadır.

b- Maktulün yakınlarının hakkına gelince insan kendini onlara tes-
lim ettiği zaman bu hak da düşer. Katil onlara gelir ve der ki: “Ben
sizin yakınınızı öldürdüm, dilediğinizi yapın!” Onlar da ya kısas isterler
ya diyet alırlar ya da affederler. Hak onlarındır.

c- Maktulün hakkına gelince, dünyada bundan kurtulmanın yolu yoktur.

İbn Abbas'ın “katil için tevbe yoktur” sözü de bu manaya yorumla-
nır. Yani “maktulün hakkına nispetle tevbesi yoktur” demektir.

Benim anladığıma göre; samimi bir tevbe ile tevbe ettiği zaman maktulün hakkı bile düşer. Tabî bu durumda maktulün hakkı heder edilmez. Fakat Allah Teala, kendi lütfuyla katilin yerine bu hakkı ken-
disi yüklenir, maktule cennette yüksek dereceler verir veya onun gü-
nahlarını bağışlar. Çünkü ihlâsla yapılan bir tevbe hiçbir şey bırakmaz. Furkan suresindeki ayetlerin kapsamlı anlamı da bunu teyid eder: **“Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar, Allah'ın
haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bun-
ları yapan, günahı(nın cezasını) bulur. Kıyamet günü azabı kat
kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır. Ancak tevbe ve**

iman edip salih amellerde bulunanlar başka; Allah onların kötü-lüklerini iyiliklere çevirir.” (Furkan, 68-70)

Bu ayette Allah'ın sıfatlarından gazab etme, lanet etme ve azabı hazırlama sıfatları vardır.

Davranış açısından bu ayette bir müminin kasden öldürülme-mesi gerektiğine dikkat çekilmekte ve bundan sakındırılmaktadır.

2. ayet: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ﴾ / “Bu onların Allah'ı gazablandıran şeylere uymaları ve O'nun rızasına se-bep olacak şeyleri beğenmemelerinden dolayıdır.” (Muham-

med, 28)

(ذلك)/ “Bu,” kendisinden önce geçen kısma işaret etmektedir. “Bu” ism-i işaretinden önceki kısımda Allah Teala şöyle buyurmaktadır: “Me-lekler onların yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırken halleri nice olacak? Bu onların Allah'ı gazablandıran şeylere uy-maları ve O'nun rızasına sebep olacak şeyleri beğenmemelerin-den dolayıdır.” (Muhammed, 28) Yani onlar ölürken melekler yüzlerine ve arkalarına vurduğu zaman bu esnada halleri nice olacak?!

(ذلك) / “Bu,” yani yüzlerine ve arkalarına vurulması,

(بأنهم) / “Sebebiyle.” Buradaki “ba” harfi sebeblik içindir.

(اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ) / “Allah'ı gazaplandıran şeylere uymaları,” yani onlar akide, söz veya fiil yönünden Allah'ın gazap edeceği her şeyi yapar oldular.

Allah'ın rızasının olduğu şeylere gelince bu konudaki tutumları hakkında Allah Teala, “O'nun rızasına sebep olacak şeyleri be-ğenmediler.” buyurdu. Bu sebeple onların akıbeti, vefatları esnasında meleklerin yüzlerine ve arkalarına vuracağı vahim bir sonuçtur.

Bu ayette Allah'ın sıfatlarından “gazap” ve “rıza” sıfatı vardır.

Rıza sıfatı hakkında söylenecek şeyler daha önce söylendi. Gazab diye meal verilen ve ayette (السَّخَطُ) diye geçen kelimenin manası gazab kelimesinin manasına yakındır.

3. ayet: ﴿فَلَمَّا آسَفُونَا انتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾ / **"Nihayet bizi gazaplandırdıkları zaman onlardan intikamımızı aldık."** (Zuhruf, 55)

(آَسَفُونَا) / "Bizi öfkелendirdiler/gazablandırdılar."

(آَسَفُونَا): Burada şartıyyedir. Buradaki şart fiili, (آَسَفُونَا), cevabı ise (آَنَقَمْنَا) 'dur.

Bu ayette öfke ve gazabı intikam ile tefsir edenlere reddiye vardır. Çünkü Eş'anîlerden ve diğer mezheplerden Allah'ın sıfatlarını inkâr ve iptal edenler, "Gazab ve öfke ile kastedilen, intikamdır ya da intikamı irade etmesidir." derler. Öfke ve gazabı Allah'ın kendi zatını vasıflandırdığı sıfatlardan bir sıfatla tefsir etmezler ve derler ki: "O'nun gazabı demek, intikamı demektir veya intikamını irade etmesi demektir." Böylece onlar gazabı ya Allah'tan ayrı bir meful olarak tefsir ederler ki o da intikamdır ya da iradedir, çünkü iradeyi kabul ederler. Onu Allah'a layık ve gerçek bir şekilde Allah'ın bir sıfatı olarak tefsir etmezler.

Biz deriz ki: Öfke ve gazab intikam değildir. İntikam, öfke ve gazabın bir sonucudur. Nitekim sevabın da, rızanın bir sonucu olduğunu söyleriz. Allah Teala bir kavme öfkelenir, gazap eder, sonra onlardan intikam alır.

Onlar Allah için öfke ve gazabın isbat edilmesini aklın kabul etmeyeceğini söyledikleri zaman biz de daha önce rıza sıfatı hakkında söylediğimiz şeyleri söyleriz. Çünkü konu aynıdır.

Biz deriz ki: Bilakis akıl, öfke ve gazabın varlığına delalet eder. Çünkü mücrimlerden intikam almak ve kâfırlara azap etmek öfke ve gazabın delilidir, rızanın delili değildir ve gazabın olmadığının delili değildir.

Biz onlara deriz ki: **"Nihayet Bizi gazaplandırdıkları zaman onlardan intikamımızı aldık."** (Zuhruf, 55) ayeti sizin görüşünüzü reddediyor. Çünkü gazaptan ayrı olarak bir de intikamdan söz ediyor. Zira şart, meşruttan/şart koşulandan farklıdır.

Soru: Geriye şöyle bir itiraz kaldı: (فَلَمَّا آَسَفُونَا) / Biz biliyoruz ki esel etmek, geçmişte olan bir şeye üzölmek ve pişman olmak demektir.

Pişman olan kişinin üzüldüğü ve pişman olduğu şeyi engellemeye gücü yetmez. Esef kelimesinde böyle bir mana olduğuna göre Allah Teala, üzüntü ve pişmanlıkla vasıflandırılabilir mi?

Cevap: Hayır. Ayet hakkında, esefin lügatte iki manaya geldiğini söyleyerek cevap verilir.

Esefin birinci anlamı hüzündür/üzüntüdür. Mesela Allah Teala, Yakub'tan söz ederken şöyle buyurur: **“Ah Yusuf'um!’ diye sızlandı ve üzüntüsünden iki gözüne birden ak düştü.”** (Yusuf, 84)

Esef kelimesi lügatte ikinci olarak gazab manasında kullanılır.

Birinci mana Allah'a nispetle imkânsızdır. İkincisi Allah için sabittir. Çünkü Allah Teala, kendi zatını bununla vasıflandırmış ve **“Niha-yet bizi gazaplandırıdıkları zaman onlardan intikamımızı aldık.”** demiştir.

Bu ayette Allah'ın sıfatlarından gazab ve intikam sıfatları vardır.

İnsan davranışları açısından bu ayet, Allah'ın gazap ettiği şeylerden sakındırmaktadır.

4. ayet: ﴿وَلَكِنَّ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ﴾ / **“Fakat Allah onların davranışlarını (savaşa çıkmalarını) kerih gördüğü için üzerlerine bir ağırlık verdi.”** (Tevbe, 46)

Allah Teala'nın bununla kastettiği kimseler, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ile birlikte savaşlara katılmayan münafıklardır. Çünkü Allah Teala da onların savaşa katılmalarını istemiyordu. Çünkü onlar davranışlarında ihlaslı değillerdi. Allah Teala, ortakların ortaklığına muhtaç değildir. Çünkü onlar savaşa çıktıkları zaman Allah Teala'nın şu ayetinde ifade buyurduğu gibi olurlar: **“Eğer sizinle birlikte çık-salardı zararınızı artırmaktan başka bir şey yapmazlardı ve sizi birbirinize düşürmek için aranızda geçimsizlik sokarlardı.”** (Tevbe, 47) Onlar ihlâslı olmadıkları ve bozguncu oldukları zaman Allah Teala onların fesadını ve şirkini kerih görür. **“Onların davranışlarını (sa-**

vaşa çıkmalarını) kerih gördüğü için üzerlerine bir ağırlık verdi.” Yani onların cihada çıkma gayretlerini söndürür.

“Ve kendilerine, ‘Oturun kalın evde oturanlarla birlikte!’ denildi.” (Tevbe, 46) Bir görüşe göre Allah’ın bu sözü kevnî olarak söylemesi muhtemeldir, bir görüşe göre de birbirlerine, “Sen de oturanlarla beraber otur; bak, Allah’ın mazeretlerini kabul ettiği hasta, kör ve topal gibi kimselerden filan kişi çıkmamış, falan kişi de çıkmamış.” demeleri de muhtemeldir. Savaşa çıkmayanlar derler ki: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem geldiği zaman kendisinden özür dileriz, o da bizim için bağışlanma diler, bu da bize yeter.

İki görüşü birleştirmemiz mümkündür. Çünkü onlara böyle denildiği zaman oturdular. Onlar ancak Allah’ın sözüyle oturdular.

Bu ayette Allah’ın kerih görmesi (hoşlanmaması) sıfatının isbatı vardır. Bu sıfat Kitap ve sünnette de sabittir:

- Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya-babaya iyilik etmenizi emretmiştir... Bunların hepsi de, Rabbin katında kötü olup hoş görülme-yen şeylerdir.”** (İsra, 23-38)

- Müellifin zikrettiği ayette ifade buyrulduğu gibi: **“Fakat onların davranışlarını (savaşa çıkmalarını) kerih gördüğü için üzerlerine bir ağırlık verdi.”** (Tevbe, 46)

- Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **“Allah Teala, sizin dedikodu yapmanızdan hoşlanmaz/kerih görür.”**¹¹⁹

Kerahiyyet/hoşnutsuzluk, Kitap ve sünnetle sabittir. Şüphesiz Allah Teala bazı şeylerden hoşlanmaz. Allah Teala’nın hoşnutsuzluğu bir amelden hoşnutsuzluk olabilir ki, şu ayetlerdeki hoşnutsuzluk bunun örnekleridir: **“Fakat onların davranışlarını (savaşa çıkmalarını) kerih gördüğü için üzerlerine bir ağırlık verdi.”** (Tevbe, 46); **“Bunların**

¹¹⁹ Buhari (1477). Müslim (1715). Muğire İbn Şube radiyallahu anh’tan rivayet edilmiştir.

hepsi de, Rabbin katında, kötü olup hoş görülmeyen şeylerdir."

(İsra, 38)

Yüce Allah'ın hoşnutsuzluğu, amel eden kişiden hoşnutsuzluk da olabilir/onu da kerih görebilir. Şu kudsî hadiste geçen şey de bunun örneğidir: "Allah Teala, bir kula buğzettiği zaman Cebrail'e şöyle nida eder: Ben filan kuluma buğzettim, sen de buğzet."¹²⁰

5. ayet: ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾ / **"Yapmadığınız şeylerle söylemeniz Allah katında buğzedilecek bir şeydir!"** (Saf, 3)

(كَبُرَ) / "Büyük oldu" manasına gelir.

(مَقْتًا): Failden dönüştürülmüş temyizdir. (المَقْتِ)'ın manası "şiddetli buğz ve öfke" demektir. Fail, temyize dönüştürüldükten sonra (كَبُرَ)'nın faili, (أَنْ) ve başına geldiği (أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) / "Yapmayacağınız/yapmadığınız şeyleri söylemeniz." cümlesidir.

Bu ayet, kendisinden önceki ayetin açıklamasıdır ve böyle davrananların akıbetlerinin beyanıdır: **"Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız şeyleri söylersiniz?! Yapmadığınız şeyleri söylemeniz Allah katında buğzedilen bir şeydir!"** (Saf, 2-3) İnsanın yapmadığı şeyleri söylemesi Allah katında büyük günahlardandır.

Bunun izahı şudur: Sen bir şeyi söylediğin ve yapmadığın zaman iki durum arasında bir yerdesindir: Ya söylediğin şeylerde yalancısın fakat insanlardan korkuyorsun ve onlara gerçek olmadığı halde bir şeyler söylüyorsun, ya da söylediğin şeyi ciddiye almayıp kendin yapmadığın halde insanlara emrediyor, kendin yaptığın halde insanları men ediyorsun.

Bu ayette buğz ve gazap manasına gelen "el-makt" sıfatı vardır, aralarında farklılık vardır.

Davranış hal ve hareket yönünden bu ayet, insanı yapmayacağı şeyleri söylemekten sakındırmaktadır.

¹²⁰ Müslim (2637). Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir.

5- MECİ VE İTYAN/GELMEK SIFATI

Allah rahmet eylesin müellif, “gelmek” sıfatının isbatı hakkında dört tane ayet zikretmiştir.

1. ayet: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾

“Yoksa onlar işlerinin bitirilmesi için Allah’ın ve meleklerin bulutların gölgeleriyle birlikte kendilerine çıkagelmesini mi bekliyorlar?” (Bakara, 210)

(هَلْ يَنْظُرُونَ), Nefiy anlamında istifhamdır. Yani “beklemiyorlar” demektir. İstifhamdan sonra (إِذَا) geldiği zaman bu istifham nefiy anlamına gelir. Bu bir kuraldır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, savaşta kanayan parmağı için şöyle buyurdu: (هَلْ أَنْتَ إِلَّا أَصْبَعٌ دَمِيَّتْ) / “Sen kanayan parmaktan başka bir şey değilsin!”¹²¹ (يَنْظُرُونَ)’nin buradaki manası “bakıyorlar” değil, “bekliyorlar”dır. Çünkü (إِلَى) ile meful almamıştır. (إِلَى) ile meful almış olsaydı genellikle gözle bakmak anlamına gelirdi. Kendisine meful almadığı zaman “bekliyorlar” manasına gelir. Yani o yalanlayıcılar Allah’ın bulutların karaltıları arasından kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?! Bu, kıyamet günüdür.

(يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ): Buradaki (فِي) (مع) anlamındadır, beraberlik içindir, kesinlikle mekân bildiren zarf anlamında değildir. Çünkü eğer zarfiyye olsaydı, gölge, Allah’ı kuşatmış olurdu. Malumdur ki Allah kuşatandır, her şeyi bilendir, yarattıklarından hiçbirini O’nu kuşatamaz.

(فِي ظُلَلٍ) / “gölgeleriyle birlikte” Allah Teala kullarının arasında hükmetmek için indiği zaman **“bulutlar sıyrılarak gök yarılıp açılır.”** (Furkan, 25) Allah’ın gelmesi sebebiyle beyaz bulutlar ve büyük gölgelikler yarılıp açılır.

¹²¹ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşlardan birinde parmağı kanarken söylemişti: “Sen kanayan parmaktan başka bir şey değilsin, ama başına gelen Allah yolunda gelmiştir.” Buhari (2146); Müslim (1896). Cündüb İbn Süfyan el-Beceli *radıyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

(فِي ظِلِّ مَنْ الْغَمَامِ), Ulema bunun “beyaz bulut” olduğunu söyledi. Nitekim Allah Teala da İsrailoğullarına verdiği nimetleri hatırlatarak şöyle buyuruyor: (وَوَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ) / **“Sizi beyaz bulutlarla gölgelendirmiştik.”** (Bakara, 57) Beyaz bulutlar, siyah ve kırmızı bulutların aksine gökyüzünü aydınlık bırakır. Siyah ve kırmızı bulut karanlık yapar. “Beyaz bulut” manzara/görüntü olarak daha güzeldir.

(وَالْمَلَائِكَةُ): Melekler, irab yönünden merfudur, lafzatullah üzerine matuftur. Yani “Veya meleklerin kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?” Bu kelimenin nereden türediği ve meleklerin tarifi daha önceki bölümlerde geçti.

Melekler kıyamet günü gelecekler. Çünkü onlar yeryüzüne inecekler. Önce dünya göğünün sakinleri olan melekler, sonra ikinci kat göğün melekleri, sonra üçüncü katın, sonra dördüncünün ve en sonunda yedinci kat göğün melekleri inecekler ve insanları kuşatacaklar.

Bu, o şekilde gerçekleşecek olan kıyamet gününe karşı şimdiden bir uyardır. Bu, kıyamet gününde yaşanacak olayların en büyüğüdür. Allah Teala, o yalancıları bununla uyarmaktadır.

2. ayet: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾

“Onlar kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar?!” (Enam, 158)

(هَلْ يَنْظُرُونَ): Bundan önceki ayette söylediğimiz şeyleri bunun hakkında da söyleriz. Yani onlar sadece aşağıdaki hallerden birini bekliyorlar:

1- Ruhlarını alması için “kendilerine meleklerin gelmesini” bekliyorlar. Allah Teala şöyle buyurmuştu: **“Melekler, o kâfirlerin yüzlerine ve sırtlarına vura vura ve ‘Tadın bakalım cehennem azabını!’ diye diye canlarını alırken hallerini bir görmeliydin.”** (Enfal, 50)

2- Kıyamet günü aralarında hükmetmesi için “Rabbinin gelmesini” bekliyorlar.

3- “Veya Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini” bekliyorlar. Bu ayet/alamet, güneşin, battığı yerden doğmasıdır. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem böyle tefsir etmiştir.¹²²

Allah Teala sadece bu üç durumu zikretmiştir. Çünkü melekler onların ruhlarını almak için indikleri zaman artık tevbeleri kabul edilmez. Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **“Yoksa günah işleyip de kendisine ölüm gelince ‘İşte ben şimdi tevbe ettim.’ diyen kimselere tevbe yoktur.”** (Nisa, 18)

Aynı şekilde güneş battığı yerden doğduğu zaman da tevbe kabul edilmez. O zaman içinde bulundukları durumdan artık kurtulamazlar.

Üçüncü hali iki hal arasında zikretti. Çünkü o, amellerin karşılıklarının verildiği zamandır. Artık bu durumda da yaptıkları şeylerin sonuçlarından kurtulamazlar. Bu ayetin ve bundan önceki ayetin gayesi, bu yalanlayanları vaktini kaçırıp da amellerinin sonuçlarından kurtulamaz duruma düşmekten sakındırmaktır.

3. ayet: ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ / “Hayır hayır, yer birbiri ardınca sarsılıp dümdüz olduğu zaman, Rabbin gelip melekler sıra sıra dizildiği zaman.” (Fecr, 21-22)

(كَلَّا)، Burada tenbih içindir. (أَيَّ) gibidir.

“Yer birbiri ardına sarsılıp dümdüz olduğu zaman.” Bu kıyamet günüdür. Büyüklüğü sebebiyle bu sarsıntıyı tekid etti. Çünkü bu sarsıntı dağları ve ovaları, her şeyi dümdüz eder. Hatta yeryüzü bir deri gibi olur. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Böylece yeryüzünü dümdüz boş bir halde bırakacak. Orada ne bir çukur, ne de bir tümsek göreceksin.”** (Taha, 106-107)

(الدَّك) kelimesinin tekrarlanması sebebinin tekid değil, tesis olması muhtemeldir. Bu takdirde mana “arka arkaya sarsıldı” olur.

“Rabbin gelip melekler sıra sıra dizildiği zaman,” yani kıyamet günü yer sarsılıp dümdüz olduktan ve insanlar mahşer yerinde toplandıktan sonra kulları arasında hükmetmek için Allah Teala gelir.

¹²² Buhari (4636); Müslim (157). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

(وَالْمَلَائِكَةُ): Başındaki “elif-lam” takısı umum içindir, yani “bütün melekler” demektir. Bütün melekler yeryüzüne inerler.

(صَفًّا صَفًّا) / “Arka arkaya, sıralar halinde” demektir. Nitekim bir rivayette şöyle geçmektedir:

“Dünya semasının melekleri inerler ve sıralanırlar. Onların arkasından ikinci kat semanın melekleri, onların arkasından da üçüncü kat semanın melekleri inerler ve sıra olurlar.”¹²³

Böylece yedi kat semanın melekleri arka arkaya inerler ve sıra olurlar.

4. ayet: ﴿وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا﴾ / “O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde yarılacak ve melekler bölük bölük

indirileceklerdir.” (Furkan, 25)

Yani gökyüzünün beyaz bulutlarla yanlıp açıldığı günü hatırla.

(تَشَقَّقُ) kelimesi (تَشَقَّقُ)’dan daha belîğdir. Çünkü zahirinden anlaşıl-
dığına göre, gök yavaş yavaş yarılacak, beyaz bulutlar çıkacak, duman
yükselir gibi beyaz bulutlar yükselecek ve yavaş yavaş hareket edecek.

Gökyüzünün yanlıp beyaz bulutun çıkması, yerin yanlıp bitkinin
çıkması gibidir. Yani gökyüzünden beyaz bulutlar çıkacak ve bu bulutlar
peş peşe yükselecekler. Bu, kulları arasında hükmetmek için Allah’ın
gelmesi içindir. İşte o gün kendisinden çok korkulacak bir gündür.

“Ve melekler bölük bölük indirilecekler.” Melekler göklerden
yavaş yavaş indirilecekler. Melekler önce dünya semasından, sonra
sırayla ikinci, üçüncü ve diğer semalardan indirilecekler.

¹²³ Hâkim 4/569-570. Hâkim dedi ki: Bu hadisin ravilerinin hepsi, Ali İbn Ced’an hariç
delil kabul edilen kimselerdir. O da İbn Abbas’tan mevkuf rivayette bulunsa
da o çok gariptir. Zehebi bu hadisin isnadının kuvvetli olduğunu söylemiştir.
Dârimî, *er-Reddû ale’l-Cehmiyye* (142-143)’de bunu İbn Abbas’tan ve Dahhak’tan
rivayet etmiştir. Süyûtî, *ed-Dürü’l-Mensur*, 5/123’de bunu, Abd İbn Humeyd’e,
İbn Ebî’d-Dünya’ya, İbn Cerir’e, İbnü’l-Münzir’e, İbn Ebi Hatim’e ve Hâkim’e isnad
etmiştir. Hâkim, İbn Abbas’tan rivayet etmiştir.

Bu ayetin siyakında Allah'ın gelmesi zikredilmese de buna bir işaret var. Çünkü gökyüzünün bulutlar halinde yarılmaya daha önceki ayetlerin de delaletiyle sadece Allah'ın gelmesi içindir.

Müellif bu dört ayeti, Allah'ın sıfatlarından "*mecî ve ityân*" (gelmek) sıfatını isbat etmek için getirmiştir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Allah Teala'nın geleceğini kabul ederler. Çünkü Allah Teala, zatının geleceğini haber vermiştir. O kendi zatını ve başkalarını en iyi bilendir, başkalarından daha doğru ve daha güzel sözlüdür. O'nun kelamı ilmin, doğruluğun, beyanın ve iradenin en mükemmeli ihtiva eder. Allah Teala bize hakikati beyan etmek ister. O en iyi bilendir, en doğru ve en güzel sözü söyleyendir.

Soru: Biz bu gelişin keyfiyetini bilebilir miyiz?

Cevap: Bilemeyiz. Çünkü Allah Teala bize geleceğini haber vermiştir, nasıl geleceğini haber vermemiştir. Çünkü keyfiyet, ancak müşahadeyle veya benzerinin müşahadesiyle veya sadık haberle bilinir. Bunların hiçbirisi Allah'ın sıfatlarında mevcut değildir. Çünkü zat bilinmeyince sıfat, yani keyfiyet de bilinmez. Zat mevcuttur, gerçektir. Biz zatı, zatın ne anlama geldiğini ve nefsin ne anlama geldiğini biliriz. Aynı şekilde gelmenin ne anlama geldiğini de biliriz. Fakat zatın veya nefsin keyfiyetini ve gelmenin keyfiyetini bilemeyiz.

Biz Allah Teala'nın gerçekten ve zatına layık bir şekilde ve bizim bilmediğimiz bir keyfiyetle geleceğine iman ederiz.

Ehl-i sünnet'in muhalifleri ve onlara verilen cevaplar şunlardır:

Bu sıfatta Ehl-i sünnet ve'l-cemaate; tahrif ehliyle ta'til ehli muhalefet ettiler. Onlar dediler ki: "Allah Teala gelmez. Çünkü Allah'ın geleceği kabul edildiği zaman cisim olması da kabul edilmiş olur. Cisimler birbirlerinin benzeridirler."

Biz de şöyle deriz: Bu iddia ve kıyas batıldır. Çünkü bu iddia ve kıyas nassa aykındır. Sonunda nassı iptal eden her şey batıldır. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: "**O halde ya biz, ya da siz mutlak bir hidayet üzerindeyiz veya açık bir sapıklık içindeyiz.**" (Sebe, 24)

Nassı iptal sonucunu doğuran bu iddiayı ve kıyasın hak olduğunu söylediğin zaman nas, batıl ve geçersiz hale gelir, bu kaçınılmazdır. Hâlbuki nassın batıl olması imkânsızdır. Eğer sen, “nas haktır” dersen o zaman bu iddia ve kıyas batıl olur, bu kaçınılmaz bir durumdur.

Sonra biz deriz ki: “Allah’ın kendisinin istediği keyfiyette gelmesine mani olan şey nedir?” Onlar derler ki: “Bunu kabul etmek, mümessil olmayı gerektirir.”

Biz deriz ki: Bu bir hatadır. Çünkü biz biliyoruz ki yaratılanlara nispetle dahi farklı farklı gelişler vardır. Zinde ve dinç bir insan zindeliği sebebiyle sanki yüksek bir yerden iniyormuş gibi gelir. Ancak bastonuna dayanarak meşakkatle yürüyen kimsenin gelmesi böyle değildir. Gelmek başka bir yönden de farklılık gösterir. Mesela bir şehrin büyüklerinin veya yöneticilerinin gelmesi, sıradan bir kimsenin gelmesi gibi de değildir. Allah’ın sıfatlarını inkâr eden ta’tilci, acaba **“Rabbin geldi”** ayeti ve benzeri ayetler hakkında ne der? O, bu ayetin “Rabbinin emri geldi.” anlamında olduğunu söyler. Çünkü Allah Teala, başka bir ayetinde, **“Allah’ın emri geldi, sakın onu acele edip istemeyiniz.”** (Nahl, 1) buyuruyor.

Onlar derler ki, Allah’ın kendi zatına izafe ettiği her gelişi, bizim bu ayetle tefsir etmemiz ve “Allah’ın emri geldi” anlamının kastedildiğini söylememiz gerekir.

Buna cevap olarak denir ki: Senin istidlal ettiğin bu delil, senin lehine değil, aleyhine bir delildir! Allah Teala eğer diğer ayetlerde de emrinin geldiğini söylemek isteseydi “emri geldi” derdi. “Emrinin geldiğini/geleceğini” kastettiği zaman “emri geldi/gelecek” diye ifade eder, bunu kastetmediği zaman da “emri” kelimesini kullanmaz.

Bu, gerçekte senin aleyhine bir delildir. Çünkü diğer ayetlerde bir kapalılık yok ki bu ayetle açıklandıklarını söyleyelim. Diğer ayetler gayet açıktır. Bazı ayetlerde emrinin gelmesinin kastedilmesine engel olacak bir sınıflandırma bile vardır: **“Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini mi bekliyorlar?”** (Enam, 158)

Ayetin kendi içinde böyle bir sınıflandırma varken bir şahsın kalkıp da ayetin içindeki "Rabbinin gelmesini" cümlesini "emrinin gelmesi" diye manalandırması doğru olur mu?

Bir kimse "'Umulur ki Allah bir fetihle ve katından bir emirle gelir.' (Maide, 52) ayeti hakkında ne dersin?" derse karşılığı şudur: Bununla kastedilen, fethin veya emrin gelmesidir. Fakat fethin getirilmesini Allah Teala kendine izafe etti. Çünkü fetih, O'nun katından gelecektir. Bu, Arab dilinde bilinen bir üsluptur. Gelmek anlamındaki ityan (الإتيان) masdarı mesela bir harf-i cer ile kayıtlı olduğu zaman bununla kastedilen mecrurun gelmesidir. Bu fiil veya masdar herhangi bir kayda bağlanmaksızın mutlak olarak kullanıldığı ve Allah'a izafe edildiği zaman, gerçekten Allah'ın gelmesi kastedilmiş olur.

Allah'ın gelmesi sıfatına iman etmenin insan davranışlarına kazandıracığı edepler şunlardır:

Allah'ın bu sıfatına iman etmenin sonucunda; böyle bir durumdan ve Rab Teala'nın kulları arasında hükmetmek için geleceği, meleklerin peyderpey ineceği ve senin önünde Rab Teala'dan ve bütün mahlûkattan başka kimsenin kalmayacağı bu büyük manzaradan korkarsın. Eğer iyilik yaparsan onun karşılığını alırsın, başka bir şey yaparsan onun da karşılığını alırsın.

Nitekim Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

"İnsan, Allah ile başbaşa kalacak. Sağına bakacak, gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecek, soluna bakacak, gönderdiklerinden başka bir şey göremeyecek. Yüzünün hizasına bakacak, karşısında sadece cehennemi görecek. O halde yarım hurma ile de olsa ateşten korunun."¹²⁴

Böyle büyük şeylere iman etmek şüphesiz insanın Allah'tan korkmasını ve O'nun dinde istikamet üzere olmasını sağlar.

¹²⁴ Buhari (6539); Müslim (1016).

6- ALLAH'IN VECHİ/YÜZÜ SIFATI

Müellif, Allah'ın "vech" sıfatını isbat etmek için iki ayet zikretti:

1. ayet: ﴿وَيَقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُوالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ / **"Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü bakidir."** (Rahman, 27)

Bu ayet, Allah Teala'nın şu ayetine atfedilmiştir: **"Yeryüzünde her şey fanidir. Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü bakidir."** (Rahman, 26-27)

Bu sebeple seleften birisi dedi ki: **"Yeryüzünde her şey fanidir."** ayetini okuduğun zaman yaratılanın eksik, Yaratan'ın kemal sahibi olduğu iyice anlaşılın diye **'Yalnız celal ve ikram sahibi Rabbinin yüzü bakidir.'** ayetine vaslederek okuman gerekir. Bu, karşılaştırma yapmak içindir. Bu fanidir, O bakidir.

"Yeryüzünde her şey fanidir. Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü (vechi) bakidir." (Rahman, 26-27)

"Rabbinin yüzü (vechi) bakidir," yani fani değildir.

"Vech/yüz"ün manası malumdur, fakat keyfiyeti mechuldür. Diğer sıfatları gibi Allah'ın yüzünün de nasıl olduğunu bilemeyiz. Fakat O'nun celal ve ikram ile vasıflanan, azamet, büyüklük ve büyük bir nurla vasıflanan vechinin olduğuna iman ederiz. Hatta Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle ifade buyurmuştur: *"Hicabı nurdur. Eğer onu açmış olsa vechinin nuru, basarının ulaştığı bütün mahlûkatını yakardı."*¹²⁵

"Vechinin nuru," "Yüzünün nuru, azameti ve yüceliği" demektir.

"Basarının ulaştığı bütün mahlûkatı" O'nun başarı/bakışı her şeye ulaşır. Buna göre eğer bu hicabı -yüzündeki nurun örtüsünü- açmış olsaydı her şeyi yakardı.

¹²⁵ Müslim (179). Ebu Musa el-Eşari radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

Bu sebeple şöyle diyoruz: Bu yüz çok azametli bir yüzdür, yaratılanların yüzlerine benzemesi asla mümkün değildir.

Buna dayanarak biz deriz ki: Bizim inancımız odur ki Allah Teala'nın gerçekten yüzü vardır. Biz bu inancımızı Allah'ın şu ayetine dayandırırız: **"Yeryüzünde her şey fanidir. Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü bakidir."** Ve biz deriz ki: Bu yüz yaratılanların yüzüne benzemez, çünkü Allah Teala, **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."** (Şura, 11) buyuruyor. Biz bu yüzün keyfiyetini bilemeyiz, çünkü Allah Teala, **"Onlar O'nunla ilgili bilgilerin hepsine sahip olamazlar."** (Taha, 110) buyuruyor.

Bir kimse bu keyfiyeti kalbiyle tasavvur etmeye veya lisanıyla anlatmaya çalışsa ona şöyle deriz: Sen bid'atçisin, sapıksın, Allah hakkında bilmeden konuşuyorsun, hâlbuki Allah Teala, kendisi hakkında bilmediğimiz şeyleri söylemeyi bize haram kılmış ve şöyle buyurmuştur: **"De ki: Rabbin ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."** (Araf, 33); **"Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur."** (İsra, 36)

Burada **"Rabbinin yüzü bakidir."** derken rubûbiyyeti, "Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in Rabbi" olarak zikretmiş ve "Senin Rabbinin yüzü" demiştir. Bu rubûbiyyet, rubûbiyyet türlerinin en özeli-dir. Çünkü genel rubûbiyyet vardır, özel rubûbiyyet vardır. Özeli rubûbiyyet vardır, bunun da üstünde özel rubûbiyyet vardır. Mesela Allah'ın peygamberleri için olan rablîği özel bir rubûbiyyettir. En özel rubûbiyyet, şüphesiz ki daha üstündür.

(ذو), Vech'in sıfatıdır. Sıfat olmasının delili merfu olmasıdır. Rab kelimesinin sıfatı olsaydı aynı surede geçen (تبارك اسم ربك ذي الجلال والإكرام) / **"Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne mübarektir."** (Rahman, 78)

ayetinde olduğu gibi meksur olurdu. (ذُوالْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) deyince biz bunun vech kelimesinin sıfatı olduğunu anlarız.

(الْجَلَال); "Büyüklik, güç ve otorite" demektir.

(الْإِكْرَام) filinden masdardır. İkrâm eden için de, edilen için de kullanılır. Allah Teala, ikram edilendir. O'na itaat edilmesi, O'na yapılan bir ikramdır. İkrâm edendir, ikramı hak eden varlıklara, hazırladığı sevap ve mükâfatlarla ikram eder.

O; yüceliği, gücü, otoritesi ve azameti sebebiyle ikram edilmeye ve övülmeye layıktır. Herkese yapılacak ikram, onların durumuna göredir. Allah'a ikram, senin O'nu hak ettiği şekilde değerlendirmen ve hak ettiği şekilde tazimde ve saygıda bulunmandır. O'nun senin ikramına ihtiyacı yoktur, fakat O'nun sana iyilik ve lütufta bulunması içindir.

2. ayet: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ / "O'nun vechi (yüzü) hariç her şey helâk olacaktır." (Kasas, 88)

(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ); Yani "her şey fanidir." Bunu manası, Rahman suresinin 26. ayetinde geçen (كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ) ifadesindeki gibidir.

(إِلَّا وَجْهَهُ) / "O'nun vechi (yüzü) hariç." Bu da (وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلَالِ) / "Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü bakidir." (Rahman, 27) ayeti gibidir. Yani "Her şey fanidir ve yok olacaktır, yalnızca Allah'ın vechi (yüzü) bakidir." Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurmuştur: "Hüküm sadece O'nundur, O'na döndürüleceksiniz." (Kasas, 88) İnsanların, aralarında hükmetmesi için dönüp huzuruna varacakları ebedî hakem O'dur.

(كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ) ayetinin anlamı hakkında şöyle de bir görüş vardır: O'nun vechinin murad edildiği ameller hariç her şey yok olacaktır. Çünkü ayetin siyaki buna delalet etmektedir: "Allah ile birlikte başka bir ilaha yalvarma! O'ndan başka hak ilah yoktur. O'nun vechinden başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz." (Kasas, 88) Sanki şöyle diyor: Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarıp da O'na ortak koşma. Çünkü ya-

pacağın amelin de, ortak koşman da yok olacak ve boşa gidecektir, ancak Allah'ın vechi için halis olarak yaptığı şeyler baki kalacaktır. Çünkü salih amelin sevabı nimet cennetlerinde yok olup gitmez.

Fakat birinci mana daha doğru ve daha güçlüdür.

Müşterek lafzın iki manada kullanılmasına cevaz verenlerin yöntemine göre deriz ki: Ayeti her iki manaya da hamletmek mümkündür. Çünkü aralarında bir zıtlık yoktur. Bu, iki manaya da hamledilip şöyle denilebilir: Allah'ın vechinden başka her şey yok olur ve Allah'ın vechi kastedilerek yapılanların dışındaki bütün ameller boşa gider.

Her iki takdire göre de ayet, Allah'ın vechinin varlığına delildir.

Bu sıfat bizlerde bir cüz ve kısım ifade eder. Yüz sıfatı Allah'ın zâtî haberî sıfatlarından biridir.

Bu sıfat için "zaî-manevî bir sıfattır" diyemeyiz. Eğer bunu dersek onu te'vil ve tahrif edenlere uymuş oluruz. "Allah'ın vechi, Allah'dan bir cüzdür." diyemeyiz. Çünkü bu, Allah için noksanlık zannını doğurur. Durum budur. Fakat tahrifçiler "Allah'ın vechini," "O'nun sevabı" olarak tefsir ettiler. Onlar dediler ki: Ayette vech ile kastedilen, sevaptır, Allah'ın sevabının dışında her şey yok olur.

Onlar bir kemal sıfatı olan vechi tefsir ettiler. Onu Allah'tan ayrı, varlığa ve yokluğa elverişli yaratılmış bir şeyle tefsir ettiler. Çünkü sevap, yokken sonradan olan bir şeydir. Ortadan kalkması da caizdir. Bekasını Allah va'detmiş olmasaydı aklen yok olması caiz olurdu. Yani sevabın kaybolması caiz olurdu.

Şimdi siz, Allah'ın kendini vasıflandırdığı vech sıfatının mümkün cinsinden bir sıfat mı yoksa vacib cinsinden bir sıfat mı olduğunu söylüyorsunuz?

Onlar vechi sevap olarak tefsir ettikleri zaman, o, varlığı da, yokluğu da caiz/mümkün olan bir sıfat olur.

Onların bu görüşleri şu şekilde reddedilir:

Birincisi: Bu görüş lafzın zahirine aykırıdır. Çünkü lafzın zahirine göre bu, özel bir yüzdür, sevap değildir.

İkincisi: Bu, selefin icmainsine aykırıdır. Vech kelimesiyle sevabın kastedildiğini seleften hiç kimse söylememiştir. Elimizde selefin günü-müze kadar korunmuş kitapları vardır. Bize sahabîlerin, tabîinin önde gelenlerinin veya onlara en güzel şekilde uyanların böyle tefsir ettiklerine dair bir ibare bulup getirin. Bu asla mümkün değildir.

Üçüncüsü: Sevabı şu büyük sıfatlarla vasıflandırmak mümkün mü: **“Celal ve ikram sahibi”** (Rahman, 27) Bu mümkün değil. Mesela biz: “takva sahiplerinin mükâfatının sıfatı celal ve ikramdır” dersek bu asla caiz olmaz. Allah Teala bu vechi, celal ve ikram sahibi olmakla vasıflandırmıştır.

Dördüncüsü: Biz onlara “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözleri hakkında ne dersiniz?” diye soranz: *“Hicabı nurdur. Eğer onu açmış olsa vechinin nuru, basarının ulaştığı bütün mahlûkatını yakardı.”*¹²⁶ Sevabın da Allah’ın bakışının ulaştığı bütün varlıkları yakan bir nuru var mı?! Bu asla mümkün değil.

Böylece onların bu görüşlerinin batıl bir görüş olduğunu anlamış olduk. Bize düşen görev, vechi, Allah’ın murad ettiği şekilde tefsir etmemizdir. Bu vech, Allah Teala’nın zatıyla kaim olan, celal ve ikramla vasıflanan bir vechdir.

“Allah’a izafe edilmiş olarak gelen her vech kelimesiyle Allah’ın sıfatı olan vech mi kastedilir?” dersin, cevabı şudur: Aslolan budur, yani Allah’ın sıfatı olan vechin kastedilmiş olması esastır. Nitekim şu ayetler ve benzeri ayetlerde vech ile hep Allah’ın sıfatı olan vech kastedilmiştir: **“Sadece Allah’ın vechini dileyerek sabah akşam Rablerine dua edenleri huzurundan kovma.”** (Enam, 52); **“Onun malını vermesi ise, yanındaki başkasına ait bir nimete karşılık olmak üzere değil, fakat yüce Rabbinin vechini kazanmak içindir.”** (Leyl, 19-20)

¹²⁶ Tahrici yukarıda geçti.

Allah'a izafe edilen vech ile Allah'ın sıfatlarından biri olan Allah'ın vechinin kastedilmiş olması asıldır. Fakat müfessirler, şu ayette geçen vech kelimesinde ihtilaf etmişlerdir:

“Doğu da, batı da Allah'ındır. Ne tarafa yönelirseniz yönelin. Allah'ın vechi oradadır.” (Bakara, 115)

Yani yüzlerinizi namazda ne tarafa döndürürseniz döndürün Allah'ın vechi oradadır.

Müfessirlerden kimileri buradaki vechin, cihet/yön manasına geldiğini söylediler. Delilleri de Allah'ın şu ayetidir: (ولكل وجهة هو موليها) / **“Herkesin (yüzünü) kendisine çevirdiği bir yön vardır.”** (Bakara, 148) Bu ayette vech ile cihet/yön kastedilmiştir. Yani Allah'ın yönü oradadır. Yani Allah'ın, namazını kabul edeceği yön orasıdır.

Onlar dediler ki: Çünkü bu ayet bir yolculuk esnasında inmiştir. Bir insan nafile namaz kıldığı zaman bulunduğu yönde namaz kılar veya kibleyi karıştırdığı zaman araştırır ve bulduğu yönde namaz kılar.

Fakat bu ayetteki vechin de doğru ve sahih manası Allah'ın gerçek-ten yüzüdür. Yani hangi yöne yönelirseniz yönelin orada Allah'ın vechini/yüzünü bulacaksınız. Çünkü Allah Teala her şeyi kuşatıcıdır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği sabit olmuştur:

*“Bir kimse namaz kılmaya kalktığı zaman yüce Allah, O'nun yüzünü döndüğü taraftadır. Bu sebeple (namazda) kişinin önüne tükürmesi nehyedilmiştir.”*¹²⁷ Çünkü Allah, onun yüzü tarafındadır.

Kıblenin neresi olduğunu bilmediğin bir mekânda namaz kıldığın zaman ictihad eder, araştırır, ondan sonra namaza durursun. Bunları yaptıktan sonra namaza durduğunda kible gerçekte arkana düşse bile Allah senin yüzünün döndüğü taraftadır.

Ayetin zahirine uygun doğru mana budur. Birinci mana da gerçeğe aykırı değildir.

¹²⁷ Buhari (406); Müslim (547). İbn Ömer *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edilmiştir.

Şu halde biz deriz ki: Allah'ın ciheti/yönü oradadır, bunda delil vardır, bu delil ister vech konusundaki ikinci ayetin tefsiri olsun, isterse sünnetin getirdiği delil olsun fark etmez, bu sebeple sen namazında Allah'a yöneldiğinde bu, Allah'ın senin namazını kabul edeceği kıblendir, Allah'ın vechi/yüzü de gerçekten oradadır. Böyle dediğimiz zaman iki mana birbirine aykırı düşmez.

Bil ki celal ve ikramla vafedilen bu azametli yüzün vafını tam olarak idrak etmek de, tam olarak tasavvur etmek de mümkün değildir, bilakis Allah Teala, senin takdir edebileceğin her şeyden üstündür. Nitekim Allah Teala, **“Onlar O'nunla ilgili bilgilerin hepsine sahip olamazlar.”** (Taha, 110) buyurmuştur.

“O'nun vechinden başka her şey yok olacaktır.” (Kasas, 88) ayetindeki vech ile kastedilen nedir? “Vech ile kastedilen zattır.” dersin ayetin manasını tahrif etmiş olmandan korkulur. Vech ile sıfatın kendisini de kastedersen yanlış ve sakıncalı bir duruma düşebilirsin -ki bu, Allah'ı hakkıyla takdir edemeyenlerin içine düştükleri bir durumdur. Onlar dediler ki: Vechi hariç Allah fanidir-. Böyle bir şey söylenirse ne yaparsın?!

Cevap: Sen, “Ancak Allah'ın zatı bâkidir.” derken Allah'ın vechinin varlığını kabul ederek O'nun zatının baki olduğu manasını kastedersen bu sahihtir/doğrudur. Burada vechi olan kimsenin zatı, vech ile ifade edilmiştir.

Sen, “Zat'tır” derken, vechin varlığını kabul etmeksizin vechin zattan ibaret olduğunu kastedersen, bu bir tahriftir, kabul edilemez.

Buna göre biz deriz ki, “Ancak O'nun vechi bakidir.” demek “Ancak O'nun vech ile muttasıf zatı bakidir.” demektir. Bunda bir sakınca yoktur. Bununla tahrifçilerin sözleri arasında fark vardır. Onlar diyorlar ki: Vech ile kastedilen Allah'ın zatıdır, O'nun vechi/yüzü yoktur. Biz diyoruz ki: Vech ile kastedilen Allah'ın zatıdır, çünkü O'nun vechi/yüzü vardır. Bu sebeple zat, vech ile ifade edilmiştir.

7- ALLAH TEALA'NIN İKİ ELİNİN İSBATI

Allah rahmet eylesin müellif, Allah'ın iki elinin varlığını isbat etmek için iki tane ayet zikretti:

1. ayet: ﴿مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي﴾ / **"İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?!"** (Sad, 75)

"Seni alıkoyan nedir?!" Bu hitap İblis'edir.

(مَا) / "Nedir?!" Kınama sorusudur. Yani hangi şey seni secde etmekten alıkoydu?

(لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي) / "İki elimle yarattığıma" dedi, (لِمَنْ خَلَقْتُ) / "yarattığım şahsa" demedi. Çünkü burada kastedilen, hiç kimsenin sahip olmadığı vasfı itibarıyla Âdem'dir. O vasfı da O'nun Allah'ın eliyle yaratılmış olmasıdır. Burada şahsı itibarıyla Âdem kastedilmemiş, vasfı itibarıyla Âdem kastedilmiştir.

Bu sebeple İblis, Âdem'in şahsına saldırmak ve onun değerini düşürmek istediği zaman, (أَسْجُدْ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا) / **"Çamurdan yarattığın şahsa mı secde edeceğim?"** (İsra, 61) demiştir.

Biz, akıllılardan söz edilirken (مَا) kullanıldığında şahıs manasının değil sıfat manasının düşünüleceğini anlatmıştık. Allah Teala'nın (فَانكِسُوا) / **"Hoşunuza giden ve size helal olan kadınlarla evlenin."** (Nisa, 3) derken (مِنْ) değil de (مَا) kullanmasının sebebi de budur. Çünkü burada kastedilen, kadının kendisi değil, sıfatıdır.

Burada, "yarattığıma" demiştir. Yani "İki elimle yaratmakla kendisine ikramda bulunduğum bu büyük vasfı taşıyana secde edin." demistir. Âdem'in kendisine secde edilmesini kastetmemiştir.

"İki elimle yarattığım" sözü (بَرَيْتُ بِالْقَلَمِ) / "kalemi açtım" sözü gibidir. Bunu iki elimle yaptım, dersin. El, burada yapma aletidir.

"İki elimle yarattığım," yani Allah Teala, Âdem'i iki eliyle yaratmıştır. Burada "iki elimle" dedi. Bu bir tesniye/ikil kalıbıdır. İzafetten dolayı tıpkı tenvinin hazfedilmesi gibi tesniyenin "nun"u da hazfedilmiştir. Biz

tesniye (ikil) bir kelimeyi ve cemi müzekkeri salim-i irab ettiğimiz zaman şöyle deriz: Müfred isimde “nun,” tenvinden ivazdır/bedeldir. Bedel, bedeli olduğu kelimenin hükmünü alır. Tenvin, izafet esnasında hazfedildiği gibi tesniye ve “cemi nun”u da izafet esnasında hazfedilir.

Bu ayet-i kerimede İblis, Allah'ın iki eliyle yarattığına, yani Âdem aleyhisselam'a secdeyi terk ettiği için kınanmaktadır.

Bu ayette yaratma sıfatı isbat edilmektedir: “Yarattığım”

Bu ayette “Allah'ın iki elinin varlığı” da isbat edilmektedir: Bura-daki yaratmayı iki eliyle yapmıştır. İki eliyle de kabzedecektir: **“Onlar Allah'ın ne büyük, ne yüce olduğunu takdir edemediler. Oysaki Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasında olacak.”** (Zümer, 67) İki eliyle alır. Allah Teala, sadakayı alır, onu sizden birinizin tay'ını büyüttüğü gibi büyütür.¹²⁸

“İki elimle yarattığım” ayetinde Âdem aleyhisselam onurlandırılmaktadır. Çünkü Allah, onu iki eliyle yaratmıştır. İlim sahipleri dediler ki: Allah Teala, Tevrat'ı eliyle yazdı, Adn cennetini kendi eliyle dikti.¹²⁹

Bu üç şeyin tamamı Allah'ın eliyle olmuştur.

Belki bu münasebetle Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in -yu-kanda geçen-, **“Allah Teala, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır.”**¹³⁰ hadisini de unutmayız. Bu hadisin te'vilinde sahih olan iki te'vilden birinde Allah Teala'nın Âdem'i kendi seçtiği ve özen gösterdiği surette

¹²⁸ Bunun delili Buhari (1410) ve Müslim (1014)'in Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet ettiği şu hadistir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Kim temiz/helâl kazancından bir hurma değerinde bir sadaka verirse -ki Allah helâl maldan verilen sadakadan başka hiçbir sadakayı kabul etmez- işte Allah bu helâl sadakayı sağ eliyle kabul eder. Sonra o tek hurma değerindeki sadakayı, Uhud dağı gibi oluncaya kadar, sizin birinizin tayını büyüttüğü gibi, sadaka sahibi için dikkatle büyütür.”

¹²⁹ Dârimî, er-Reddû ala Bişr el-Merîsî, s. 35; Hâkim 2/319; Beyhakî, el-Esma ve's-Sıfat, s. 403. İbn Ömer'den mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Hâkim, bunun sahih olduğunu söyledi, Zehebî de buna itiraz etmedi. Onların dediği gibidir. Hadis merfu hükmündedir. Bkz: İbn Kayyım, Muhtasarü'l-Uluvv (104). Hâdî'l-Ervah (84).

¹³⁰ Tahrici daha önce geçti.

yarattığını söylemiştik. Bu sebeple Allah Teala bu sureti, onurlandırmak ve saygın kılmak için kendisine izafe etmiştir. Tıpkı devenin ve Beyt'in Allah'a izafe edilmesi, mescitlerin Allah'a izafe edilmesi gibi. İkincisi: Gerçekten kendi suretinde yaratmıştır, bundan dolayı da bir benzeşme gerekmez.

2. ayet:

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يُدِّ اللَّهُ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

“Yahudiler, ‘Allah’ın eli bağlıdır/sıkıdır.’ dediler. Böyle söyledikleri için elleri bağlanmış ve lanete uğramışlardır. Oysaki

Allah’ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir.” (Maide, 64)

“Yahudiler;” Musa *aleyhisselam*’a tabi olanlardır.

Onlar “yahudi” diye isimlendirildiler. Bir görüşe göre onlar, “**Şüphesiz biz senin hidayetine döndük.**” (Araf, 156) dedikleri için bu isimle isimlendirildiler. Bundan dolayı bu bir Arapça isim olur. Çünkü “hidayete döndü” anlamındaki “ha-de,” “ye-hû-dü” Arapçadır.

Bir görüşe göre de kelimenin aslı “Yahuza”dır. Yahuza, Yakub peygamberin çocuklarından birinin ismidir. Yahudiler de ona nispet edildiler. Yalnız kelime Arapçalaşırken “zâl” harfi “dâl”e dönüştü, yahuda oldu.

Hangisi olursa olsun, aslının bu veya şu olması bizi ilgilendirmiyor. Fakat biz biliyoruz ki yahudiler, İsrailoğullarından bir topluluktur. Musa *aleyhisselam*’a tabi oldular. Bu yahudiler, insanların en azgını ve en sevimsizidirler. Çünkü Firavun’un kendi üzerlerindeki azgınlığı ve baskısı onlarda iz bıraktı ve aynı azgınlığı insanlara uyguladılar. Hatta Yaratıcıya karşı bile kusur izafe ederek haddi aştılar. Çünkü onlar Allah’ı birtakım ayıp ve kusurlarla vasıflandırırılar. -Allah onları kahretsin- bunlara kendileri daha layıktırlar.

“Allah’ın eli bağlıdır.” Yani “Eli sıkıdır, infak etmez.” Allah Teala bir ayette **“Eli sıkı olma!”** (İsra, 29) anlamında (وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ) buyurmuştur.

Onlar **“Allah fakirdir.”** (Al-i İmran, 181) dediler.

Onların “Allah’ın eli bağlıdır” demelerine gelince, dediler ki: Allah’ın eli bağlı/cimri olmasaydı insanların hepsi zengin olurdu. O’nun bir kişiye karşı cömert olması ve başka bir kişiye karşı cömert olmaması: Bu bir bağdır, infak edememektir!!

Allah Teala, **“Kimdir o kimse ki Allah’a güzel bir borç versin de Allah da ona karşılığını kat kat fazlasıyla versin!”** (Bakara, 245) dediği için onlar “Allah fakirdir.” dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e, “Ey Muhammed! Senin Rabbin fakirleşti, artık bizden borç ister hale geldi.” dediler. -Allah onları kahretsin!-

Yine yahudiler dediler ki: “Allah acizdir, çünkü gökleri ve yeri yarattığı zaman cumartesi günü istirahate çekildi.” Bu sebeble cumartesi gününü tatil edinerek bayram yaptılar. -Allah onları kahretsin!-

Burada Allah Teala şöyle buyuruyor: **“Yahudiler, ‘Allah’ın eli bağlıdır.’ dediler.”** Onlar “el” kelimesini tekil ifade ettiler. Çünkü tek el, iki elden daha az verir. Bu sebeple cevap ikil ve açık olarak verildi: **“Oysaki Allah’ın iki eli de açıktır.”**

Onlar Allah’ı bu kusurla vasıflandırdıkları için Allah Teala da onları söyledikleri şeyle cezalandırmış ve “elleri bağlandı” demıştır. Yani infakları engellendi ve harcayamaz hale geldiler. Bu sebeple yahudiler mal biriktirmeye çok düşkündürler ve vermeye hiç yanaşmazlar. Allah’ın kullarının en cimrileridirler, mal peşinde koşarken çok hırslı ve açgözlüdürler. Karşılığında on lira kazanacaklarına kanaat getirmedikçe bir kuruş harcamazlar. Bugün onlara ait çok büyük hayır cemiyetleri ve kuruluşlar görüyoruz. Fakat onlar bu cemiyetlerin ve bağışlarının arkasına gizlenerek çok çok daha fazla şeyleri arzu ediyor ve bütün dünyaya hâkim olmak istiyorlar.

O halde ey okuyucu! "Allah'ın 'onların elleri bağlandı' sözüyle, yahudilere nispetle bugünkü gerçeği nasıl bağdaştıracamız?" deme! Çünkü onlar daha çok kazanmak için bu harcamaları yapıyorlar.

"Böyle dedikleri için lanete uğradılar," yani Allah'ın rahmetinden kovuldular ve uzaklaştırıldılar. Çünkü bela ve musibetin sorumlusu söylenen sözlerdir. Onlar Allah Teala'yı cimrilikle vasıflandırdıkları için Allah'ın rahmetinden kovuldular/uzaklaştırıldılar. Onlara denildi ki: Allah Teala sizin iddia ettiğiniz gibi infak etmiyorsa ve cimri ise o halde rahmeti sizden engellesin de cömertliğinden size bir pay vermesin. Böylece onlar iki şeyle cezalandırıldılar:

1- Allah Teala, "Onların elleri bağlandı" buyurduğu için Allah'a kusur olarak nisbet ettikleri sıfat kendilerine yapıştirıldı.

2- Allah'ın cömertliğini, ikramını ve lutfunu bulamayacak kadar O'nun rahmetinden uzaklaştılar, söyledikleri söz kendi ayaklarına do-
landı.

(بِمَا قَالُوا): Buradaki "ba" harf-i sebebiyyedir. Sebebliği ifade eden "ba"nın âlameti, başına "sebeb" kelimesinin gelmesinin sahih olmasıdır.

(مَا)'nın burada masdariyye olması sahihtir. Mevsule (bağlaç) olması da sahihtir. Mevsule olursa ait (dönen) zamir mahzuftur. Takdiri şöyledir: (بِالَّذِي قَالُوهُ) Eğer masdariyye olursa fiil masdara dönüştürülür, yani (بِقَوْلِهِمْ) denir.

Sonra Allah Teala onların iddialarını boşa çıkardı ve: (بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ) / "Oysaki (aksine) Allah'ın iki eli açıktır." dedi.

(بَلْ): Burada iptal manasında olan "idrab" için kullanılmıştır, "hayır öyle değil" anlamına gelir. Bu şekilde bakıldığında ifadenin farklı olduğu görülür: "Oysaki (aksine) Allah'ın iki eli açıktır." Çünkü burası Allah Teala'nın cömertlikle övüleceği bir yerdir. İki elle vermek, tek elle vermekten daha güzeldir, daha cömertçe bir tavrıdır.

"Allah'ın iki eli açıktır" ifadesi onların "bağlıdır/sıkıdır" sözünün zıddıdır. Allah'ın iki eli açıktır, bol bol verir. Nitekim Peygamber sal-

lallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Allah’ın eli doludur, gece gündüz daima cömerttir. Görmez misin, gökleri ve yeri yarattığı zamandan beri verip durduğu halde elindeki şeylerde hiçbir eksilme olmamıştır!”¹³¹

Göklerin ve yerin yaratıldığı zamandan beri Allah’ın infak ettiği şeyleri kim sayabilir?! Hiç kimse sayamaz. Buna rağmen elindekilerden hiçbir şey eksilmez.

Bu, Allah Teala’nın şu kudsî hadiste söylediği gibidir: “*Ey kullarım! Sizin öncekileriniz ve sonrakileriniz, insan olanlarınız ve cin olanlarınız bir arazinin üzerinde (bir araya gelip) Benden isteseler, Ben de her insana dilediğini versem; bu, katımda olandan ancak iğnenin denize batırıldığında azalttığı kadar azaltır.*”¹³²

Denize batırılan bir iğneye bakalım; onu denizden çıkardığın zaman denizden hiçbir şey eksilmez. Bu tür ifade tarzı bir şey eksiltilmediği zaman, mübalağa için kullanılır. Çünkü böyle bir durumda denizde bir eksilmenin olmayacağı bilinen bir şeydir. Bununla denizin eksilmesi imkânsızdır. Tıpkı bunun gibi Allah’ın mülkünde de eksilme olması imkânsızdır. Bütün insanlar ve cinler kalsalar, Allah’tan bir şey isteseler, Allah da herkesin istediğini verse bu, O’nun mülkünden hiçbir şey eksilmez. “Evet, O’nun mülkünden hiçbir şey eksilmez, çünkü bir mülkünden başka bir mülküne intikal etmiş olur.” deme. Çünkü bunun kastedilmiş olması imkânsızdır. Çünkü kastedilen şey bu olsaydı abes/boş bir söz olurdu.

Asıl mana şudur: Verilen bu büyük nimetler, -Allah’ın mülkünden çıkmak üzere verilmiş olsa bile- O’nun mülkünden hiçbir şey eksilmez.

¹³¹ Buhari (7411); Müslim (993). Ebu Hureyre *radiyallahu anh’tan* rivayet edilmiştir.

¹³² Müslim (2577). Ebu Zer hadisinden bir bölümdür. Bu hadis hakkında İmam Ahmed der ki: “Bu hadis, Şamlıların rivayet ettiği en güzel hadistir. Bkz: *Camiu’l-Ulûm vel-Hikem*, 2/34. İbn Receb, *Camiu’l-Ulûm vel-Hikem* isimli kitabında bu hadisi genişçe şerhetmiştir.

Eğer birinci mana söz konusu olsaydı bu sözü söylemenin bir faydası olmazdı. Yanında on lira olsa, bunu sağ çekmecedan çıkarsan ve sol çekmeceye koysan, bir kimse de sana, “Senin malında hiçbir eksilme olmadı.” dese “bu ne kadar boş bir söz!” denir.

Önemli olan şu manadır: Kendisinden isteyenlere verilen bu şeyler O’nun mülkünden çıksaydı ondan bir şey eksilmezdi.

Allah Teala’nın bize bahsettiği nimetler paramızla veya mülkü-müzle kazandığımız/elde ettiğimiz şeyler değildir. Bilakis bize verilen bütün nimetler, Allah’ın bir infakıdır. İster dünya nimetlerinden olsun, isterse din nimetlerinden olsun, fark etmez. Yağmur taneleri, Allah’ın bize olan infakındandır, bitki taneleri de Allah’ın infakındandır.

Artık bundan sonra lanetli yahudilerin dediği gibi “Allah’ın eli bağılıdır.” diye kim diyebilir?! Vallahi hayır! Bilakis “Verdiği sayısız nimetlerle Allah’ın iki eli de açıktır.” denilir. Fakat “Allah niçin Ali’ye verdi de Ahmed’e vermedi?” (Yani şu kişiye verdi de bu kişiye vermedi?) diye sordukları zaman şöyle deriz: Allah Teala mutlak güç ve engin hikmet sahibidir. Allah Teala onların şüphelerine cevap vermek için “**Allah dilediğine verir.**” buyurmuştur. Hikmeti gereği insanlardan kimine çok verir, kimine az verir, kimine de orta verir. Bu az verdiği kimseyi bir başka yönden lütfundan ve vereceği şeylerden mahrum etmez. Allah ona da sağlık, kulak, göz, akıl ve sayılamayacak kadar başka nimet vermiştir. Fakat yahudiler azgınlıkları, düşmanlıkları ve Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih etmedikleri için “Allah’ın eli bağılıdır.” dediler.

Yukarıdaki iki ayette Allah’ın iki elinin varlığı isbat edilmektedir.

Fakat bir kimse, “Allah’ın ikiden fazla eli vardır.” Çünkü Allah Teala, Yasin suresinin 71. ayetinde şöyle buyurmaktadır: *أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا* / “Onlar görmediler mi ki, Biz kendi ellerimizin yaptıklarından onlar için evcil birçok hayvan yarattık.” Bu ayette geçen *(أَيْدِينَا)* / “ellerimiz” kelimesi çoğuldur. Biz de çoğulu alıp kabul ettiğimiz zaman “Bunun içine ikil de girer, çoğul da girer.” derse böyle

diyen kimseye şu şekilde cevap veririz: (Naslarda) el kelimesi tekil, ikil ve çoğul olarak gelmiştir. Müfred/tekil olarak gelen el kelimesi müfred muzaf olduğu zaman umum ifade eder. Allah için sabit olan (iki) el umum ifade eder. Müfred muzafın umum ifade ettiğinin delili Allah'ın şu ayetidir: (وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا) / **“Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız.”** (İbrahim, 34) Buradaki nimet kelimesi müfred ve Allah lafzının muzafıdır. Birçok nimetleri kapsar; “sayamazsınız” ifadesi bunun delilidir. Sayamazsınız dediğine göre bu nimet bir tane değil, bin değil, milyon değil, milyonlar değil, daha fazladır.

“Allah'ın eli / **يَدُ اللَّهِ**” (çoğul olduğu) isbat olunduğu taktirde (bu tekil ifadenin) birden fazla olmasına mani yoktur. Buradaki “el” müfreddir/tekildir. Ancak başka delillerle (birden) fazla olduğu sabit olursa, o zaman bu müfred ifadesinin birden fazla olamayacağı anlamına gelmez. Çünkü bir kelimeye muzaf olan müfred umum ifade eder.

İkil ve çoğula gelince biz deriz ki: Kitap ve sünnette de sabit olduğu gibi Allah'ın sadece iki eli vardır.

Allah'ın iki eli olduğunun Kitab'taki delilleri şunlardır:

Sad suresinde **“İki elimle yarattığım”** (Sad, 75) denilmektedir. Ayetin geçtiği yer, Âdem'in değerinin ifade edildiği bir yerdir. Eğer Allah Teala onu iki elden fazlasıyla yaratmış olsaydı mutlaka zikrederdi. Çünkü bu, onun (Âdem'in) değerini artırır.

Maide suresinde de “Allah'ın eli” diyen Yahudilere cevap olarak **“Bilakis O'nun iki eli açıktır.”** (Maide, 64) denilmektedir. Burası nimetlerin çokça olduğunun ifade edilmesi gereken bir yerdir. Vermeye vesile olan şeyler çoğaldıkça verilen şeyler de çoğalır. Allah Teala'nın ikiden fazla eli olsaydı burada mutlaka zikrederdi. Çünkü bir elle verilen bir taneyse, iki elle verilen, bir elle verilenden daha çok ve daha mükemmeldir. Şayet üç eli olsaydı bunu zikrederdi.

Allah'ın iki eli olduğunun sünnetteki deliline gelince Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“Allah Teala, gökleri sağ eliyle, yeri diğer eliyle dürer.”¹³³

Yine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Onun iki eli de sağ eldir.”¹³⁴

Selef, Allah Teala’nın ikiden fazla eli olmadığına icma etmiştir.

Şu halde bizim elimizde Kur’an’dan, sünnetten ve icmaktan Allah’ın iki eli olduğuna dair nas ve hüküm vardır. O halde bu naslarla Yasin suresinin 71. ayetinde geçen “**kendi ellerimizin yaptıklarından..**” ifadesini nasıl bağdaştırırız?!

Biz deriz ki: Şu iki yöntemden birisiyle bağdaştırırız: Ya bazı âlimlerin ileri sürdükleri gibi “çoğulun asgarisi ikidir” deriz. Buna göre “ellerimiz” lafzı ikiden fazlasına delalet etmez. Yani ikiden fazlasına delalet etmesi gerekmez. buna göre “**O’nun iki eli açıktır**” ayetiyle örtüşür ve ortada bir problem kalmaz.

“Çoğulun asgarisi ikidir.” diyenlerin delilleri şu ayettir: (إِنْ تَوْبَا إِلَى اللَّهِ) / “İkiniz de Allah’a tevbe edersiniz (ne iyi); çünkü **ikinizin de kalpleri eğrilmiştir.**” (Tahrim, 4)

Bu ayette “ikiniz” kelimesi ikil/tesniyedir, “kalpleriniz” lafzı çoğuldur. Fakat bununla kastedilen de iki kalptir, çünkü “**Allah Teala hiç kimsenin içinde iki kalp yaratmamıştır.**” (Ahzab, 4)

Onlar şu ayeti de delil getirdiler: (فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلَأُمَّهُ السُّدُسُ) / “**Eğer ölenin kardeşleri varsa annenin hissesi altıda birdir.**” (Nisa, 11) Burada ki “kardeşler” lafzı çoğuldur, fakat kastedilen iki ve daha fazlasıdır.

Onlar namaz cemaatinin iki kişiyle olacağını da buna delil getirdiler.

Fakat dilcilerin çoğu diyorlar ki: Çoğulun asgarisi üçtür. Bu naslarda çoğulun ikiye inmesi bir sebebe dayanır. Böyle bir sebep yoksa çoğulun asgarisi, aslında üçtür. Diğer cevabımızda ise “Çoğulla tazim.

¹³³ Buhari (4812, 7412); Müslim (2787, 2788). İbn Ömer ve Ebu Hureyre radiyallahu anhumadan rivayet edilmiştir.

¹³⁴ Müslim (1827). İbn Ömer radiyallahu anhumadan rivayet edilmiştir.

yani elin büyüklüğü kastedilmiştir, yoksa Allah'ın ikiden fazla elinin olduğu kastedilmemiştir." deriz.

Sonra burada el ile kastedilen, eli olan zatın kendisidir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"İnsanların kendi elleriyle yaptıkları şeyler yüzünden karada ve denizde bozulma oldu."** (Rum, 41) İster elin yaptığı olsun, ister ayağın yaptığı olsun, isterse dilin konuştuğu olsun, isterse bedeninin diğer azalarının yaptığı olsun, insanın kendi yaptığı şeyler kastedilmiştir. Failin kendisi kastedilirken bu gibi ifadeler kullanılmıştır.

Bu sebeble şöyle deriz: Allah Teala, deve gibi hayvanları, eliyle yaratmamıştır. Allah'ın, "Kendi ellerimizin yaptıkları" demesiyle "iki elimizle yarattığımız" demesi arasında fark vardır. "Kendi ellerimizin yaptıkları" derken sanki bizim yaptıklarımız der gibidir. Çünkü bu ayette ellerimiz ile kastedilen, eli olan Allah'ın zatıdır/kendisidir. "İki elimle" lafızıyla kastedilen ise zat değil, iki eldir.

Böylece müfred, tesniye ve cemi olarak gelen el sıfatı hakkındaki problem de ortadan kalkmış oldu. Bütün bu açıklamalardan sonra müfred ile tesniyenin arası bulunmuş olup anlaşılır bir hale gelmiştir. Çünkü bu tekil muzaf, Allah için sabit olan iki eli ifade eder.

Tesniye ile cemi arasını şu şekilde buluruz:

Birincisi: Cemi ile onun gerçek manasının kastedilmemesidir -ki onun gerçek manası üç ve daha fazlasıdır- yani onunla tazimin kastedilmesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala, kendisi için "Biz" manasına gelen (إنا), (نحن), (قلنا) vb. lafızları kullanmıştır. Hâlbuki O tektir. Fakat tazim için böyle demiştir.

Veya "çoğulun en azı ikidir" denilir. Burada bir çelişki yoktur. **"Gökyüzünü de kuvvetli bir şekilde Biz bina ettik."** (Zariyat, 47) ayetine gelince buradaki (الأيدي) / "el-eyd" kelimesi kuvvet manasınadır. Ayette geçen "eyd" kelimesi eller manasına değil, (آد-يَيْدُ) 'dan kuvvet manasına gelen bir masdardır. Burada Allah'ın sıfatı olan el kastedilmemiştir. Bu sebeple Allah Teala bu kelimeyi ken-

disine izafe etmemiş, (بَائِدِنَا) dememiştir! Bilakis “kuvvetli bir şekilde” anlamında (بَايِد) demiştir.

Bunun bir benzeri şu ayettedir: (يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ) / “O gün baldır açılır.” (Kalem, 42) Selef uleması, “baldır” manasına gelen (سَاقٍ) kelimesinin ayetteki anlamı hakkında iki görüş ileri sürmüştür:

Birincisi: Bu kelimeyle kastedilen “şiddet”tir.

İkincisi: Bu kelimeyle kastedilen “Allah’ın baldırı”dır. Ebu Said hadisi¹³⁵ ile birlikte ayetin siyakına/akışına bakan kimse bu kelimeyle burada Allah’ın baldırının kastedildiğini söyler. Sadece ayete bakan kimse “baldır” ile burada “şiddet”in kastedildiğini söyler.

Bir kimse, “Siz Allah’ın hakikî/gerçek elinin olduğunu söylüyorsunuz, biz ise el denilince mahlûkatın ellerinden başkasını bilmiyoruz. Sizin sözünüzden Yaratan’ın yaratılana benzetilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaz mı?” derse, cevap olarak şöyle deriz:

Allah’ın elinin isbatından Yaratan’ı yaratılanlara benzetmemiz zorunluluğu ortaya çıkmaz. Çünkü Allah’ın elinin varlığı Kur’an, sünnet ve selefın icmaı ile sabittir. Yaratan ile yaratılanların birbirlerine asla benzemeyeceklerine de din, akıl ve duygu delalet eder.

- Dinin delili Allah’ın şu ayetidir:

“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitendir, her şeyi görendir.” (Şura, 11)

- Aklın deliline gelince, sıfatlarında Yaratanın yaratılana benzemesi mümkün değildir. Çünkü bu, Yaratan için bir eksiklik/kusur sayılır.

- Duyguya gelince herkes mahlûkatın ellerinin birbirinden ayrı ve farklı olduğunu müşahade eder; kimisi büyüktür, kimisi küçüktür, kimisi kalındır, kimisi incedir... Mahlûkatın ellerinin birbirinden ayrı ve farklı olmaları, Allah’ın elinin mahlûkatın ellerinden ayrı ve onlara benzemez olmasını öncelikli olarak gerektirir.

¹³⁵ Ebu Said hadisini Buhari (7439) ve Müslim (183) rivayet etmişlerdir.

Durum budur. Allah'ın sıfatlarını inkâr veya iptal eden Mutezile, Cehmiyye, Eşariyye vb. Ehl-i sünnet'e muhalefet etmişler ve şöyle demişlerdir: Allah Teala'nın gerçek manada elinin olduğunu kabul etmemiz mümkün değildir. Bilakis el ile kastedilen manevî bir şeydir, o da kuvvettir!! Veya el ile kastedilen nimettir, çünkü Arap dilinde el kelimesi kuvvet ve nimet için de kullanılır.

Çünkü en-Nevvas İbn Sem'an'ın rivayet ettiği uzun bir sahih kudsî hadiste şöyle buyrulur:

*"Allah Teala, İsa'ya şöyle vahyedecek: Ben öyle birtakım kullarımı çıkardım ki, onları öldürmeye hiçbir kimsenin eli varmaz."*¹³⁶

Hadiste geçen (لَا يَدَانِ) kelimesinin manası "onları öldürmeye hiç kimsenin gücü yetmez." demektir. Onlar Ye'cuc ve Me'cuc'tür.

Elin nimet manasında kullanımının örnekleri çoktur. Bunlardan biri Kureyş elçisinin Ebu Bekir'e söylediği şu sözdür: "Eğer üzerimde henüz karşılığını ödeyemediğim bir elin/nimetin (iyiliğin) olmasaydı, elbette ben de sana cevap verirdim."¹³⁷

Mütenebbi şöyle diyor:

وَكَمْ لظَلَامِ الْبَلِّ عِنْدَكَ مِنْ يَدٍ تُحَدِّثُ أَنَّ الْمَأْوِيَّةَ تَكْذِبُ

"Gecenin karanlığının nice nimeti var sende

Maniheistler yalan söylüyorlardır her halde."

Maniheistler, Mecusilerin bir koludur ki onlar, karanlığın kötülüğü, aydınlığın da iyiliği yarattığını söylerler. Mütenebbi diyor ki: Gecenin sana verdiği o kadar çok nimet vardır ki bunlar Maniheistlerin yalancı olduğuna delalet eder. Çünkü senin gecen sana iyilik getirir.

Şayet muhalifler şöyle derse, "O halde Allah'ın eliyle kastedilen Allah'ın nimetidir, el ile gerçek el kastedilmiş değildir. Çünkü sen ger-

¹³⁶ Müslim (2937). Nevvas İbn Sem'an *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

¹³⁷ Buhari (2731, 2732). Kureyş'in elçisi Urve İbn Mesud'dur.

çekten Allah'ın elinin olduğunu söylersen bu, Allah'ın cisim olmasını gerektirir. Cisimler birbirlerine benzerler. O zaman da Allah'ın şu ayetinde yasakladığı durumun içine düşersin: **“Allah için benzetmeler yapmayın.”** (Nahl, 74)”

Bu sıfatları hakiki manada Allah için isbat eden kişi, biz delile daha yakınız!! Ârazilardan, cüzlerden ve önyargılardan münezze olan Allah Subhan'dır!!

Buna çeşitli yönlerden cevabımız vardır:

Birincisi: “El” kelimesinin “kuvvet”le veya “nimet”le tefsir edilmesi lafzın zahirine aykırıdır. Lafzın zahirine aykırı olan bir mana, eğer delili yoksa reddedilir.

İkincisi: Bu tefsir, selefın icmaına da aykırıdır. Çünkü onların tamamı el ile kastedilenin gerçek el olduğunda icma etmişlerdir.

Eğer bir kimse sana, “Selefın icması nerede? Bana Ebu Bekir'den, Ömer'den, Osman'dan veya Ali'den, Allah'ın eli ile kastedilenin gerçek el olduğunu belirten bir tek söz getir!” derse ona şöyle derim: Sen de bana Ebu Bekir'den, Ömer'den, Osman'dan, Ali'den, diğer sahabîlerden veya onlardan sonra gelen imamlardan Allah'ın eli ile kastedilenin kuvvet veya nimet olduğunu söyleyen bir tek söz getir!!

Bunu getiremez. Eğer onlar tarafından bu lafzın zahirine aykırı bir mana kabul edilseydi bunu mutlaka söylerlerdi ve bu da onlardan bizlere nakil yoluyla ulaşırdı. Bunu söylemediklerine göre onların lafzın zahirini aldıkları ve onun üzerinde icma ettikleri anlaşılır.

Bu büyük bir faydadır. Demek ki sahabîlerden Kitap ve sünnetin zahirine aykırı bir mana nakledilmeyince onlar da lafzın zahirinden başka bir şey söylemediler. Çünkü Kur'an onların lisanıyla nazil oldu. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onlara onların lisanlarıyla hitap etti.

O halde Kitap ve sünneti zahirleri üzere anlamamız gerekir. Onlardan zahire muhalif bir şey nakledilmediği zaman, bu zahir onların görüşüdür demektir.

Üçüncüsü: **“İki elimle yarattığım...”** (Sad, 75) ayeti gibi ayetlerde el ile, nimetin veya kuvvetin kastedilmiş olması tamamen imkânsızdır. Çünkü bu, nimetin sadece iki nimetten ibaret olmasını gerektirir. Hâlbuki Allah'ın nimetleri sayılamayacak kadar çoktur!! Kuvvetin de iki kuvvet olmasını gerektirir. Hâlbuki kuvvet tek bir mana ile ifade edilir, taaddüt etmez. Demek ki bu terkip, “el” ile “kuvvet”in veya “nimet”in kastedilmesini tamamen imkânsız kılar.

“Onun iki eli açıktır.” (Maide, 64) ayetindeki iki elle te'vil yoluyla nimetin kastedilmiş olmasının mümkün olduğunu farzetsek bile **“iki elimle yarattığım”** ayetiyle nimetin kastedilmiş olması asla mümkün değildir.

Kuvvet ile tefsir edilmesine gelince her iki ayette geçen iki elle kuvvetin kastedilmiş olması imkânsızdır. Çünkü bir tane kuvvet olur, kuvvet taaddüt etmez.

Dördüncüsü: Eğer “el” ile “kuvvet” kastedilmiş olsaydı, Âdem'in İblis'e bir üstünlüğü olmazdı. Hatta eşeğe ve köpeğe bile bir üstünlüğü olmazdı. Çünkü hepsi de kuvvetle yaratıldılar. Eğer el ile kuvvet kastedilmiş olsaydı İblis, bununla ilgili söyleyecek bir şey bulur ve şöyle derdi: Ya Rabbi beni de kuvvetinle yarattın, niye bana üstün olsun ki?!

Beşincisi: Allah'ın isbat ettiği bu el, naslarda nimet veya kuvvetin kastedilmesini imkânsız kılacak çeşitli biçimlerde gelmiştir. Naslarda el kelimesi parmaklarla, avuçlamakla, açık olmakla, avuç ile ve sağ el manasına gelen yemin kelimesiyle de ifade edilmiştir. Bunların hiçbirisiyle kuvvet manasının kastedilmesi mümkün değildir.

Böylece el ile kuvvetin kastedildiğini söyleyen tahrifçilerin görüşlerinin batıl olduğu çeşitli yönlerden açıklığa kavuşmaktadır.

Allah Teala'nın sıfatlarının aklın alanına girmeyen gaybî haberî konulardan olduğu daha önceleri ifade edilmişti. Aklın buna ulaşacak bir yolu yoktur. Şu halde bize düşen görev, bu konuyu olduğu gibi, zahiri üzere bırakmaktır.

8- ALLAH TEALA'NIN İKİ GÖZÜNÜN İSBATI

Müellif, Allah'ın iki gözünün isbatı için üç tane ayet zikrediyor:

1. ayet: ﴿وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾ / **“Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin.”** (Tur, 48)

Burada hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'edir.

“Sabretmek,” “hapsetmek” demektir. “Hapsedilerek öldürüldü.” anlamında (قتل صبرا) denir.

Demek ki lugatte “sabır,” “hapis” anlamına gelmektedir.

Şeriatte sabır: Müfessirler dediler ki: “Sabır, Allah'ın hükümlerine sabretmektir, yani Allah'ın hükümleri için nefsi tutmaktır, hapsetmektir.”

Allah'ın hükümleri şer'i olur, kevnî olur.

Şer'i hükümler: Emirler ve nehiylerdir. Allah'a itaatte sabırlı olmak, emirlere sabretmek demektir. Masiyetler karşısında sabretmek ise nehiylerden nefsi tutmaktır/engellemektir. Kevnî hükümler Allah'ın takdir ettiği şeylerdir, dolayısıyla Allah'ın kaderine ve kazasına da sabredilir.

Bu, bazılarının sabra verdikleri manadır ki üç kısımdır: Allah'a itaatte sabır, Allah'a masiyete karşı sabır ve Allah'ın acı veren kaderine sabır. **“Rabbinin hükmüne sabret”** ayeti sabrın üç kısmını da içine alır:

Bu kapsama girmesinin sebebi şudur: Hüküm ya kevnîdir ya da şer'îdir. Şer'î hükümler, emirler ve nehiylerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Allah Teala birtakım emirler ve nehiyler vermiş ve onun hakkında takdirlerde bulunmuştur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e buyrulan emirlere şu ayetlerden örnek verebiliriz: **“Ey Peygamber! Rabbinin sana indirdiği şeyleri tebliğ et!”** (Maide, 67); **“Rabbinin yoluna davet et.”** (Nahl, 125) Bunlar büyük emirlerdir. Bir insana, “Rabbine ibadet et.” denilse o insan Rabbine ibadet edebilir. Fakat davet ve tebliğ daha zor bir iştir.

Çünkü başkalarına karşı çaba sarfetmek ve onlarla uğraşmak yorucudur, bu sebeble zordur.

Nehiyelere/yasaklara gelince -mesela- Allah Teala, onu şirkten nehyetmiş ve şöyle buyurmuştur: **"Müşriklerden olma!"** (Enam, 14); **"Eğer şirk koşarsan amelin boşa gider."** (Zümer, 65)... Buna benzer nehiyler vardır.

Kaderi/kevnî hükümler: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi kavminin yaptığı birçok sözlü ve fiilî eziyete maruz kalmıştır. Bunlara ancak peygamberler sabredebilir.

Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sözlü olarak eziyet etmişlerdir: Alay etmişler, sert bir şekilde eleştirmişler ve insanları ondan uzaklaştırmışlardır. Fiilî olarak eziyet etmişlerdir: Kâbe'nin altında güvenli bir yerde Rabbine secde ederken gitmişler, deve işkembesi getirmişler ve sırtına koymuşlardır!!¹³⁸

Bundan daha açık ve net bir işkence yoktur. Bununla beraber şunu da bilelim ki Harem'e bir müşrik veya kâfir girdiği zaman onların yanında tam bir güvenlik içinde olur, ona hiçbir eziyet yapmazlar, hatta ikramda bulunurlar, karnını doyururlar ve zezem içirirlerdi!! Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ise secde halinde Allah'a ibadet ederken gördüklerinde eziyet etmekten kaçınmazlardı. Pislik ve dışkılarını getirip kapısının eşiğine koyarlardı!!

Taiflilerin yanına gitmişti, ne olmuştu?! Bu gidiş büyük bir eziyete dönüştü. Onların ayak takımı ve köleleri yolun kenarına dizildiler ve topuklarından kan gelinceye kadar onu taşladılar. Ancak Karnu's-Sealib mevkiinde kendine gelebilmişti.¹³⁹

¹³⁸ Buhari (3854); Müslim (1794). İbn Mes'ud *radıyallahu anh'tan* şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* etrafında Kureyş'ten insanlar olduğu halde secde ederken Ukbe bin Ebi Muayt deve işkembesini getirip Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sırtına atmıştır.

¹³⁹ Buhari (3231); Müslim (1795). Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşi Aişe *radıyallahu anha'dan* rivayet edilmiştir ki kendisi Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, "Ya

O, Allah'ın hükmüne sabretti. Fakat akıbetin kendi lehine olacağına iman eden bir müminin sabrıyla sabretti. Çünkü Allah Teala ona şöyle buyurmuştur: **“Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin.”** Bu bir ihtimam ve ikramdır. Bir insana yapılabilecek en güzel ikram ona, “Sen benim gözümdesin, sen benim kalbimdesin.” benzeri şeyler söylemektir.

“Sen benim gözümdesin.” demek, “ben seni gözümle gözlemliyorum” demektir. Bu tabir insanlar arasında bilinen bir tabirdir. Tam bir gözetme, özen ve himaye, “Sen benim gözümdesin.” gibi tabirlerle ifade edilir. Dolayısıyla **“sen gözlerimizin önündesin”** demek şu anlama gelir: Muhakkak ki sen en iyi şekilde himaye edilmekte ve en güzel şekilde korunmaktasın.

“Gözlerimizin önünde:” Gözlerimiz seninle beraberdir, seni koruyoruz, seni gözetiyoruz, sana özen gösteriyoruz.

Bu ayet-i kerimede Allah Teala'nın göz sıfatı isbat edilmektedir. Göz lafzı çoğul kalıbıyla gelmiştir. Bununla ilgili gerekli açıklamayı ileride yapacağız.

Göz sıfatı, Allah'ın zatî-haberî sıfatlarındandır. Zatî sıfatlarındandır, çünkü O, ezelî ve ebedî olarak bu sıfatla muttasıftır. Haberîdir, çünkü

Rasûlallah! Uhud gününden daha şiddetli bir gün başına geldi mi?” diye sormuş da şöyle buyurmuştur: “Gerçekten senin kavminden başıma neler geldi neler! Onlardan başıma gelenin en şiddetlisi Akabe günü gelmiştir. Kendimi İbni Abdi Yâ Leyl b. Abdi Kûlâ'e arzetmiştim. İstediklerime olumlu cevap vermediler. Ben de üzgün olarak gözümün gördüğü tarafa doğru gittim. Ve ancak Karnu's-Seâlib'de kendime gelebildim de, başımı kaldırdım. Bir de ne göreyim! Bir bulut... Beni gölgelendirmiş! Baktım; içinde Cibril! Hemen bana seslenerek, 'Muhakkak ki Allah, kavminin sana söylediklerini ve sana verdikleri red cevabını işitti de onlar hakkında dilediğini kendisine emretmen için sana dağlar meleğini gönderdi.' dedi. Arkasından dağlar meleği bana seslendi ve selâm verdi. Sonra, 'Yâ Muhammed! Şimdi ne dilersen dile! Eğer üzerlerine iki dağı başlarına yıkmamı istersen (yıkırım).' dedi. (Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona şunu söylemiş: 'Bilakis! Allah'ın onların sulblerinden sadece Allah'a ibadet edecek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim.'”

bize nispetle gözün müsemması bir bütünün cüzlerinden ve kısımlarından biridir.

Bizdeki göz, yüzün bir parçasıdır. Yüz, vücudun bir parçasıdır. Fakat Allah'a nispetle gözün Allah'ın bir parçası olduğunu söylememiz caiz değildir. Çünkü daha önce de ifade edildi ki, "Bu lafız (yani Allah'ın gözünün Allah'ın bir parçası olduğu ifadesi) Kur'ân ve sünnet-te geçmemiştir ve böyle söylemek Yaratan'ın cüzlerden ve kısımlardan olduğunu gerekli kılar. Cüz veya kısım yok olduğu zaman bütünün varlığını devam ettirmesi de, bunun yanında varlığını kaybetmesi de mümkündür. Allah'ın sıfatları ise hiçbir zaman yok olmaz, bilakis onlar bakidir, ebedîdir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih olarak gelen bir hadis, Allah Teala'nın sadece iki gözü olduğuna delalet etmektedir. Deccal'i anlatırken şöyle buyurmuştur: "O, tek gözlüdür, sizin Rabbi-niz tek gözlü değildir."¹⁴⁰ Başka bir lafızla gelen rivayette "Onun sağ gözü kördür."¹⁴¹ denilmektedir. Bazı kimseler hadiste geçen "a'ver" kelimesinin "tek gözlü" anlamına değil, "kusurlu" anlamına geldiğini söylediler!! Şüphesiz bu bir tahriftir ve lafzın doğrusunu bilmemektir. Çünkü Buhari ve diğer hadis kitaplarında bu kelime şöyle geçmektedir: "Sağ gözü kördür. Onun gözü sanki salkımından fırlamış üzüm tanesi gibidir."¹⁴² Bu ifadeler gayet açıktır.

(أعور) kelimesi Arap dilinde ancak "tek gözü kör" için söylenir. (عور) veya (عوار) denildiği zaman ise bazen bununla mutlak "kusur" kasdedilir.

Bu hadis, Allah Teala'nın sadece iki gözü olduğuna delalet eder. Bu hadisin Allah'ın sadece iki gözü olduğuna delalet etmesinin sebebi şudur: Eğer Allah Teala'nın ikiden fazla gözü olsaydı bunun beyan

¹⁴⁰ Buhari (3057); Müslim (169). İbn Ömer *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir.

¹⁴¹ Buhari (7407); Müslim (169). İbn Ömer *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir.

¹⁴² Bir önceki dipnotta tahriri yapıldı.

edilmesi, "Allah tek gözlü değildir." sözünden daha açık olurdu. Çünkü Allah'ın ikiden fazla gözü olsaydı, "Sizin Rabbinizin birçok gözü vardır." derdi. Çünkü Allah'ın ikiden fazla gözü olsaydı Deccal'in Rab olmadığı daha net bir şekilde anlaşılmış olurdu.

Ve yine eğer Allah'ın ikiden fazla gözü olsaydı bu, O'nun kemalinden sayılırdı. Böyle bir şeyi zikretmemek de Allah'ı övme fırsatını kaçırmak olurdu. Çünkü çokluk; kuvvete, kemale ve tamamlığa delalet eder. Allah Teala'nın ikiden fazla gözü olsaydı, bu kemale (yani iki gözün üzerine ilave kemale) inanma fırsatını kaçırmamamız için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu mutlaka zikrederdi.

Allah rahmet eylesin İbn Kayyım, *es-Savâiku'l-Mürsele* adlı kitabında bir hadis zikrediyor, fakat senedinde inkıta'/kopukluk olduğu için hadis zayıftır. Söz konusu hadiste şöyle denilmektedir: "*Kul nama za kalktıği zaman Rahman'ın iki gözünün önünde kalkar.*"¹⁴³ "İki göz" tesniyedir/ikildir. Fakat hadis zayıftır. Bu konudaki itikad esasımızı Deccal hadisi olan sahih hadise dayandırınız. Çünkü düşünenler için o çok açıktır.

Bunu Osman İbn Saîd ed-Dârimî, *er-Reddü ala Bişr el-Merîsî*'de zikretti. İbn Huzeyme de *Kitabu't-Tevhîd*'de aynı şekilde zikretti. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ve Ebu Bekir el-Bakillânî de bu konuda selefin icmasını zikrettiler. Bu konuda durum gayet açıktır ki, Allah hakkında itikadımız O'nun iki gözü olduğudur, fazlası değil.

"Seleften bazıları ayetteki (بَاعَيْنَا) lafzını "Bizim görüşümüzün içindesin." diye tefsir ettiler. Meşhur selefi imamlar böyle bir tefsir yaptılar, siz ise tahrifin/değiştirmenin haram ve imkânsız olduğunu söylüyorsunuz. Bunun cevabı nedir?" denilirse cevabı şudur: Onlar sıfatın aslını, yani gözü kabul etmekle birlikte onun lazımlarını/gereğini

¹⁴³ İbn Kayyım, *es-Savâik* (256). Elbanî, *ez-Zaife*'de (1024) şöyle diyor: Bu hadis çok zayıftır: el-Ukaylî, *ez-Zuafa*, s. 24; Bezzar, *el-Müsned*, (*Keşfu'l-Estar*, 553)'da rivayet etmişlerdir.

de tefsirlerine kattılar. Ancak tahrifçiler göz (sıfatını) kabul etmeksizin, bu sıfatı “Bizim görüşümüzün içindesin.” manası ile açıklıyorlar. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat ise gözün aslını kabul ederek “Bizim görüşümüzün içindesin.” diyorlar. Fakat burada gözün zikredilmesi, sadece görüşü zikretmekten daha güçlü bir vurguyu ve itinaı ifade eder. Bu sebeble **“Sen bizim gözlerimizin önündesin.”** denilmiştir.

Muattile şöyle diyor: “Bizim yaptığımız te'vile son gücünüzle karşı çıktınız, ama kendiniz te'vil yapıp ayeti, zahirinin dışına çıkardınız. Allah Teala, **‘Sen gözlerimizin önündesin.’** buyuruyor. Ayetin zahirini aldığınız zaman kâfir olursunuz, zahirini almadığınız zaman çelişkiye düşersiniz. Bazen te'vilin caiz olduğunu söylüyorsunuz, bazen de ‘te'vil caiz değildir.’ diyor ve onu tahrif diye isimlendiriyorsunuz. Bu, Allah’ın diniyle oynamak değil midir?!”

Biz şöyle deriz: Biz zahiri alırsız, onunla amel ederiz. Bu bizim yolumuzdur. Biz bu yola muhalefet etmeyiz.

Onlar diyor ki: “Ayetin zahirine göre Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah’ın gözündedir, yani gözünün ortasındadır. Nitekim ‘Zeyd evdedir.’ anlamında (زَيْدٌ بَالِيَّتٍ) dersin, ‘Zeyd mesciddedir.’ anlamında (زَيْدٌ بِالْمَسْجِدِ) dersin. Buradaki ‘ba’ harf-i cerri zarfıyyedir/mekân bildirir. Yani ‘Zeyd evin içindedir,’ ‘Zeyd mescidin içindedir.’ anlamına gelir. Şu halde (بِأَعْيُنِنَا) lafzı da ‘gözlerimizin içindesin’ anlamına gelir. Bunu söylediğiniz zaman küfre girersiniz. Çünkü Allah Teala’yı bir mahal/mekan kılıp yaratılanları onun içinde kabul ettiniz, bundan dolayı siz Hulûliyyesiniz. Bunu söylemezseniz kendi kendinizle çelişkiye düşersiniz.”

Biz deriz ki: Allah korusun! Allah korusun! Sizin söylediğinizin Kur’an’ın zahiri olmasından Allah’a sığınırız. Eğer siz bu söylediğini zin Kur’an’ın zahiri olduğuna inandıysanız kâfir oldunuz. Çünkü kim Kur’an’ın zahirinin küfür olduğuna inanırsa o kâfirdir ve sapıktır. “Bu, Kur’an’ın zahiridir.” dediğiniz için Allah’a tevbe edin. Siz bütün dilci-

lere, şairlere ve hatiplere sorun: Böyle bir ifade, yani başkasının bir kimseyi gözüyle bakıp görmesi, kendisine bakılan kimsenin, o bakan kimsenin gözlerinin içinde olduğu anlamına gelmez. Dilerseniz bunu gelmiş geçmiş tüm dil bilimcilere sorun!! Arap dilinin üsluplarına baktığın zaman onların zikrettiği ve bizi bağlayıp susturmaya çalıştıkları bu mananın, değil Rab Teala'ya izafe edilmesi Arap dilinde bile geçmediğini anlarsın. Böyle bir mananın Allah Teala'ya nispet edilmesi küfürdür, kabul edilemez. Bu mana dil yönünden de, din yönünden de, akıl yönünden de reddedilir.

“(بَاغِيْنَا)” lafzındaki ‘ba’ harfini nasıl tefsir edersiniz?” denirse şöyle cevap veririz: “‘Ba’ harfi, musahebe içindir.” diye tefsir ederiz. Mesela (أَنْتَ بَاعِيْنَا) dediğin zaman bu, “Benim gözüüm seninle beraberdir, sana bakıyor, gözüüm senden ayrılmaz.” demektir. Yani Allah Teala, Peygamberine diyor ki: Allah'ın hükmüne sabret, çünkü sen, hiç kimsenin sana kötülüğü dokunmasın diye bizim inayetimizle ve bizim sana gözle bakışımızla kuşatıldın. Buradaki ‘ba’ harfinin zarfıyye olması mümkün değildir. O zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'ın gözünün içinde olması gerekir ki bu imkansızdır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bu şekilde o yeryüzünde-yken hitap edildi. Siz onun Allah'ın gözünün içinde olduğunu söyledığınız zaman, Kur'an yalan bir şey söylemiş olur(!) Kur'an'ın zahirinin, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'ın gözünün içinde olduğuna delalet ettiği iddiasının batıllığının bir başka delili de budur.

2. ayet: ﴿وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسْرٍ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِّمَن كَانَ كُفِرًا﴾
“Onu da tahtalardan yapılmış, çivilerle (çakılmış gemi) üzerinde taşıdık. Nankörlük edilen (kulumuz)a bir mükâfat olmak üzere (gemi), gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.” (Kamer, 13-14)

(وَحَمَلْنَاهُ) / “Onu... taşıdık.” Buradaki zamir Nuh'a gider, yani “Nuh'u taşıdık.” demektir.

Bu gemi Nuh *aleyhisselam* tarafından yapılmıştı. O bu gemiyi yaparken kavmi onunla alay ediyordu. Nuh ise onlara şöyle diyordu: **“Bizimle alay ediyorsanız, biz de sizin bizimle alay ettiğiniz gibi yakında sizinle alay edeceğiz.”** (Hud, 38)

Nuh, bu gemiyi Allah'ın emriyle, Allah'ın gözetiminde ve O'nun yardımıyla yapmıştı. Allah Teala ona şöyle demişti: **“Artık gözlerimin önünde ve vahyettiğimiz gibi gemiyi yap.”** (Hud, 37) Gemiye yaparken Allah ona bakıyordu ve nasıl yapacağını ona ilham ediyordu.

Allah Teala, burada (ذَاتُ الْوَاحِ وَدُسْرُ) / **“Tahtalardan yapılmış, çivilerle çakılmış:”** buyuruyor. (ذَاتُ) / “Sahip” demektir. (الْوَاحِ) / Tahta, (وَدُسْرُ) / “Tahtanın bağlandığı çiviler, ipler ve benzeri şeyler”dir. Müfessirlerin çoğu bununla, tahtaların birbirine bağlandığı çivilerin kastedildiğini söylemişlerdir.¹⁴⁴

“Gözlerimizin önünde akıp gidiyordu:” Konumuza delil olan kısım burasıdır. (تَجَرَّى), yani tahtalardan yapılmış ve çivilerle bağlanmış gemi akıp gidiyordu. Buradaki gözlerle kastedilen -daha önce de ifade edildiği gibi- sadece iki gözdür. “Gözlerimizin önünde akıp gidiyordu” demek, gözlerimizin bakışıyla beraber akıp gidiyordu demektir. “Ba” harfi burada musahabe içindir. Gemi gökten inen ve yerden çıkan suyun üzerinde akıp gidiyordu. Çünkü Nuh *aleyhisselam*, Rabbine, **“Yenik düştüm; bana yardım et!”** (Kamer, 10) diye yakarmıştı. Allah Teala şöyle dedi: **“Ardından Biz, bardaktan boşalırcasına bir su ile göğün kapılarını açtık, yerden de pınarlar fışkırttık.”** (Kamer, 11-12) Bu gemi Allah'ın gözünün önünde akıp gidiyordu.

Bir kimse, “Niçin ‘geminin/vapurun üzerinde taşıdık’ demedi de ‘tahtalardan yapılmış ve çivilerle (çakılmış bir gemi) üzerinde taşıdık’ dedi?” derse şöyle cevap veririz: Geminin/vapurun üzerinde

¹⁴⁴ Bunu İbn Abbas, Said İbn Cübeyr, Kurtubi, Katade ve İbn Zeyd söylemiş, İbn Cerir de bunu tercih etmiştir. Bkz: Taberi ve İbn Kesir tefsirleri.

taşıdık demeyip de tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış (geminin) üzerinde taşıdık demesinin üç tane sebebi vardır:

1- Ayetler ve ayet sonlarındaki kelimeler arasındaki uyumu gözetmek içindir. Eğer "gemi üzerinde taşıdık" deseydi bu ayet kendisinden sonraki ve kendisinden önceki ayetle uyumlu olmazdı. (Vapurun üzerinde taşıdık deseydi de uyumlu olmazdı.) Fakat ayet sonlarının ve kelimelerinin ses uyumunu sağlamak için (ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسْر) dedi.

2- Gemileri nasıl yapacaklarını insanlara öğretmek ve onların ke-resteler ve çivilerle yapılacağını beyan etmek içindir. Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Ve bunu, (gelecek kuşaklar için) ibret olarak bıraktık; var mı ibret alan?!"** (Kamer, 15) Allah Teala, Nuh'a ilham ettiği gibi insanlara da gemileri böyle yapmaları için bir alamet olarak bıraktı.

3- Kereste ve çivilerden oluştuğu zaman geminin daha kuvvetli olacağına işaret etmek içindir. Nekrelik burada tazim içindir.

Geminin maddesi üzerinde yoğunlaşıldı. Mevsufun zikredilmeyip sıfatın zikredilmesi denilen bu üslubun bir benzeri şu ayette geçmektedir: (أَنْ اَعْمَلَ سَابِغَاتِ) / **"Geniş (zırh)lar imal et diye"** (Sebe, 11) Bu ayette geniş olmakla nitelenen zırhlar zikredilmemiştir. Çünkü önemli olan bu zırhların geniş olmasıdır. Bu yüzden ayette sadece zırhların sıfatına yer verilmiştir.

"Gözlerimizin önünde akıp gidiyordu." Daha önce **"Sen bizim gözlerimizin önündesin."** (Tur, 48) ayetinde söylediklerimizi bu konu hakkında da söyleriz.

3. ayet: ﴿وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾ / **"Gözümün önünde terbiye olup yetişsin diye de üzerine kendimden bir sevgi koydum."** (Taha, 39)

(وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي) / **"Üzerine kendimden bir sevgi koydum."** Müfessirler bunun ne anlama geldiği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Kimisine göre “ben seni sevdim” demektir. Kimine göre, “senin üzerine insanlardan bir sevgi bıraktım” demektir. Allah’ın sevgi bırakması, “Seni kim görürse sevecektir.” anlamındadır. Bunun delili, Firavun’un karısının onu (Musa’yı) gördüğü zaman sevmesi ve **“Sakin onu öldürmeyin! Belki size faydası dokunur; yahut onu evlâd ediniz.”** (Kasas, 9) sözüdür.

Bir kimse “Ayetin her iki manayı da taşıması mümkün mü?” diye sorsa, biz şu kurala dayanarak “Evet” deriz: Bir ayet, birbirine zıt olmayan iki manayı taşırsa her iki manaya da hamledilir. Musa *aleyhisselam*, hem Allah tarafından sevilmiş, hem de insanlar tarafından sevilmiştir. İnsanlar onu gördükleri zaman sevmişlerdir. İki mananın birbirinden ayrılmazlığı bir gerçektir. Çünkü Allah Teala herhangi bir kulu sevdiği zaman onun sevgisini kulların kalbine de bırakır.

İbn Abbas *radiyallahu anhum*a’nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah onu sevdi, yarattıklarına da sevdirdi.

(وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي) / **“Gözümün önünde terbiye olup yetişesin diye.”** (الصنع) / “Bir şeyi belli bir vasıf üzere yapmak”tır; demir plakalardan tencereler yapmak, keresteden kapılar yapmak gibi... Her şey kendine uygun şekilde yapılır. Evin yapılması, evin bina haline getirilmesidir. Demirin yapılması/işlenmesi, onun kap ya da motor haline getirilmesidir. İnsanın işlenmesi ise onun bedenî ve aklî yönden yetiştirilmesi ve terbiye edilmesidir. Bedenî terbiye beslenmeyle, aklî terbiye ise adab, ahlak ve benzeri şeylerle olur.

Musa *aleyhisselam* için olan da budur. Allah’ın gözünün önünde/gözetiminde terbiye edilmiş/yetiştirilmiştir.

Firavun ailesi onu bulduğu zaman Allah onu onların öldürmelerinden korumuştur. Hâlbuki onlar İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürüyorlardı. Allah Teala, kendisi yüzünden insanların öldürüldüğü Musa’nın, Firavun ailesinin kucağında yetiştirilip terbiye edilmesine hükmetmiştir.

Bir taraftan insanlar ondan dolayı öldürülürken o, düşmanlarının kucağında güvenli bir şekilde yetiştirildi. Şu büyük kudrete bak!

Onun kendisini emzirecek kadınlara arzedilmesi, fakat onu hiçbir kadının emzirmemesi de Allah'ın onu terbiye etmesi kapsamındadır:

“Biz daha önceden, süt emziren kadınları ona haram kıldık.”
(Kasas, 12)

Bu sebeble hiçbir kadından süt emmedi. Kızkardeşi, annesi tarafından görevlendirilmişti. Kızkardeşi, Firavun'un ailesini gördü ve onlara dedi ki:

“Buna sizin için en iyi bir şekilde bakacak bir ev halkını göstereyim mi?!” (Kasas, 12)

“Evet, biz de bunu istiyoruz.” dediler. Kızkardeşi, “O halde beni takip edin.” dedi. Onu takip ettiler. Allah Teala şöyle buyurdu:

“Böylece, annesinin gözü aydın olsun, kaygılanmasın ve Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu bilsin diye onu annesine tekrar kavuşturduk.” (Kasas, 13)

Süt çocuğu olmasına rağmen hiçbir kadından süt emmedi! Bu, Allah'ın kudretinin kemalini ve va'dine sadakatini gösterir. Çünkü Allah Teala, onun annesine şöyle demişti:

“Ona bir zarar geleceğinden korkacak olursan onu (bir sandukaya koyarak) denize bırak; sonra artık ne kork ne tasalan. Çünkü Biz onu sana tekrar kavuşturacak ve peygamberlerden yapacağız.” (Kasas, 7)

Bir annenin yavrusuna olan şefkatini hiç kimse tasavvur edemez. Ona denildi ki: Oğlunu bir sandığın içine koy ve denize bırak, *İnşaallah* sana gelecek. Bu kadının imanı olmasaydı böyle bir şey yapamazdı! Oğlunu denize bırakıyor! Eğer oğlu sandığın içinde denize düşse onu hemen çeker alırdı. O halde nasıl oluyor da onu kendisi denize bırakıyor?! Fakat Rabbine ve O'nun va'dine güveninden dolayı denize bırakıverdi.

“Gözümün önünde yetişesin diye.’ Burada göz kelimesi tekil olarak gelmiştir. Bu, daha önceki ayetlerde bu kelimenin çoğul olarak gelmesiyle çelişmiyor mu?” sorusuna cevaben şöyle denir: Çelişmiyor, çünkü müfred muzaf, umum ifade eder, bu sebeble Allah için sabit olan her gözü kapsar. O zaman müfredle, tesniye veya cemi arasında bir zıtlık yoktur.

“O zaman geriye ikil ile çoğul arasındaki tartışma kalıyor, bunları nasıl bağdaştırırız?” konusunda da şöyle deriz: Çoğulun asgarisi iki ise herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü biz deriz ki, çoğul, tesniyeye/ikil’e delalet eder, dolayısıyla bir aykırılık yoktur. Eğer çoğulun asgarisi üç ise o zaman da bu çoğulla üç kastedilmez, sadece tazim ve ve muzafun ileyh olan -ve lafzatullah’a dönen- zamir ile uyum kastedilir.

Tahrirciler ve ta’tilciler buradaki gözü, “gözsüz görme” olarak tefsir ettiler ve şöyle dediler: (بِأَعْيُنِنَا) demek, “bizden bir görme ile,” fakat “gözsüz görme ile” demektir. Allah’ın gözü olduğunu asla kabul edemeyiz. Çünkü göz, cismin bir parçasıdır. Allah için gözü isbat ettiğimiz zaman cüzleri ve cismi de kabul etmiş oluruz. Bu ise imkânsızdır, caiz değildir. Fakat gözün zikredilmesi, görme fiilinin tekidi babındandır. Yani sanki seni gözle görüyor gibiyiz. Hâlbuki durum böyle değildir!!

Onlara deriz ki: Bu görüş çeşitli yönlerden yanlıştır:

- 1- Lafzın zahirine aykırıdır.
- 2- Selefin icmainsine aykırıdır.
- 3- Delili yoktur. Yani mücerret görmenin kastedildiğinin delili yoktur.
- 4- Biz bunun ruyet/görme olduğunu söyler ve Allah’ın kendisi için göz sıfatını da isbat ettiğini bilirsek bu, O’nun bu gözle görmesini gerektirir. O zaman ayet de bunun gerçek göz olduğuna delil olur.

9- ALLAH'IN İŞİTME VE GÖRME SIFATLARI

Müellif, işitme ve görme sıfatlarının isbatı konusunda yedi tane ayet zikretmiştir:

1. ayet:

﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾

“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetle bulunan kadının söylediklerini Allah elbetteki işitti. Allah, ikinizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu; şüphesiz ki Allah her şeyi işiten ve görendir.” (Mücadele, 1)

(تَد)، Tahkik içindir.

“Mücadele,” “Tartışan kadın” demektir. Bu kadın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e gelip kendisine zihar yaptığı için kocasını şikâyet eden kadındır.

“Zihar,”¹⁴⁵ cahiliye döneminde bain bir talaktı. Kadın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e şikâyetle geldi ve kendisi bu adamın çocuklarının annesi olduğu halde adamın kendisini nasıl olup da böyle kesin bir talakla boşadığını açıkladı. Kadın tekrar tekrar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e gelerek onunla konuşuyor ve durumuna bir çare bulmasını istiyordu. Bunun üzerine Allah Teala, söz konusu ayetlerde onun için çözüm olacak fetvayı verdi.

Bu ayetlerde konunun delili olan kısım, **“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetle bulunan kadının sözlerini Allah elbetteki işitti.”** cümlesidir. Burada Allah’ın işitme sıfatının isbatı vardır. O, ne kadar uzak ve ne kadar gizli olursa olsun bütün sesleri işitir.

¹⁴⁵ Zihar; bir erkeğin, karısına, “Sen bana artık annemin sırtı gibisin.” demesidir. Cahiliye döneminde bu sözü söyleyen erkek, karısından tamamen boşanmış sayılırdı. Kur’an bu cahili uygulamayı kaldırdı ve bu sözü söyleyen kimseleri keffaretle cezalandırdı. Kadını bu sebeple boşanmış duruma düşmekten kurtardı. -Çeviren-

Aişe radiyallahu anha şöyle dedi: "İşitmesi bütün sesleri kuşatan Allah ne mübarektir (veya şöyle dedi: İşitmesi sesleri kuşatan Allah'a hamdolsun.) Ben evin bir köşesindeydim ve o kadının söyledikleri sözlerin bir kısmını işitmiyordum."¹⁴⁶ Aişe'nin rivayet ettiği hadisin manası budur.

Allah'a izafe edilen işitme iki kısma ayrılır:

1- İşitilen şeylere taalluk eden işitme. Bu, sesleri işitme manasına gelir.

2- İcabet etme, cevap verme anlamında işitme. Bu manada işitme, Allah Teala'nın kulun duasına cevap vermesidir. Çünkü dua, dua edenden çıkan bir sestir. Allah Teala onun duasını işitir. Yani onun duasına cevap verir. İşitmesinden kastedilen sadece işitmek değildir. Çünkü bunun dua edene bir faydası yoktur. Bilakis Allah'ın duaya icabet etmesi bir faydadır.

Seslerin kavranması anlamındaki işitme üç kısımdır:

- a- Kendisiyle tehdidin kastedildiği işitme.
- b- Kendisiyle teyid ve desteğin kastedildiği işitme.
- c- Allah Teala'nın ilminin her şeyi kuşatıcı olduğunu beyan etmenin kastedildiği işitme.

a- Tehdidin kastedildiği işitmeye örnek olarak şu ayetleri verebiliriz: **"Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığınızı mı sanıyorlar?!"** (Zuhruf, 80); **"Allah yoksul, biz ise zenginiz diyenlerin söylediklerini Allah kesinlikle işitti."** (Al-i İmran, 181)

b- Kendisiyle teyid ve desteğin kastedildiği işitmeye örnek olarak Allah Teala'nın Musa ve Harun'a söylediği şu söz zikredilebilir: **"Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm."** (Taha, 46) Allah Teala onlarla beraber olduğunu, işitip gördüğünü zikretmekle Musa ve Harun'u desteklemeyi murad etmiştir. Yani Allah Teala onların söyle-

¹⁴⁶ Bu hadisin tahriri daha önce yapılmıştır.

ceklerini ve onlar için söylenecekleri işitir; onları, onların gönderildiği kimseleri, onların yapacaklarını ve onlara yapılacak şeyleri görür.

c- Allah Teala'nın ilminin her şeyi kuşatıcı olduğunu beyan etmenin kastedildiği işitmenin örneği şu ayettir:

“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının söylediklerini Allah elbetteki işitti.” (Mücadele, 1)

2. ayet: ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنَاءُ﴾ / **“Allah yoksul, biz ise zenginiz diyenlerin söylediklerini Allah kesinlikle işitti.”** (Al-i İmran, 181)

(لَقَدْ): (قد) mukadder kase ve (ل) ile pekiştirilmiş bir cümledir. Kasemin takdiri, “Allah’a yemin olsun ki”dir. Demek ki bu cümle üç tane pekiştirme unsuruyla desteklenmiştir.

“Allah yoksul, biz zenginiz” diyenler yahudilerdir. Allah onları kahretsin. Onlar Allah’ı eksiklikle vasıflandırdılar ve **“Allah yoksul”** dediler. Onların böyle söylemelerinin sebebi şudur: Allah Teala, **“Kimdir o kimse ki Allah’a güzel bir borç versin de Allah da ona karşılığını kat kat fazlasıyla versin!”** (Bakara, 245) dediği zaman dediler ki: Ey Muhammed! Senin Rabbin fakirleşti, artık bizden borç ister hale geldi.

3. ayet: ﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾ / **“Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?! Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadırlar.”** (Zuhuf, 80)

(أَمْ): Buna benzer terkiplerde bunun (بَل) ve hemze manasını ihtiva ettiğini söylerler. Yani (بَلْ أَيْحَسِبُونَ) demektir. Bunda ıdrab vardır, bunda istifham vardır. Yani yoksa onlar gizli tuttıkları işlerini ve gizlice toplanıp aldıkları kararlarını bizim duymayacağımızı mı sanıyorlar?!

Sır; kişinin, arkadaşına gizlice sır olarak söylediği şeydir.

Necva; kişinin, arkadaşına fısıldayarak bir şey söylemesi ve onunla fısıldayarak konuşmasıdır. Necva, gizlilikte sırdan sonra gelir.

Nida; kişinin, arkadaşına yüksek sesle seslenmesidir.

Demek ki burada üç şey var: Sır, münacat ve nida.

Yanında olan bir kimse ile başkalarının duyamayacağı bir şekilde konuşmaya sır denir.

Bir topluluk kendi aralarında hepsinin işiteceği ve konuya katılacağı bir konuşma yaptıkları zaman buna "münacat" denir.

"Nida" ise "uzaktan uzağa seslenme" şeklinde olur.

Ayette sözü edilen kimseler masiyet cinsinden söyledikleri şeyleri gizlice söylüyorlar ve birbirlerine fısıldıyorlardı. Bu sebeple Allah Teala onları tehdit ederek buyurdu ki:

"Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığınızı mı sanıyorlar?! Hayır öyle değil!"

(تَبٰی): Olumlama harfidir, yani "bilakis, biz işitiyoruz" demektir. Buna ilave olarak **"yanlarında elçilerimiz yazıyorlar."** Yani gizli tuttukları işlerini ve gizlice toplanıp aldıkları kararlarını yanı başlarındaki elçilerimiz de yazıyorlar. Buradaki elçilerle kastedilenler, Âdemoğlunun amellerini yazmakla görevli meleklerdir. Bu ayet-i kerimede Allah Teala'nın onların gizli konuşmalarını ve fısıldaşmalarını duyduğunun isbatı vardır.

4. ayet: ﴿إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى﴾ / **"Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm."** (Taha, 46)

Hitap, Musa ve Harun'adır. Allah'ın *salât ve selamı onların üzerine olsun*. Allah Teala onlara buyuruyor ki: **"Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm."** Yani sizin söyleyeceklerinizi ve sizin için söylenecekleri işitirim, sizi ve sizin gönderildiğiniz kimseleri görürüm, sizin yaptıklarınızı ve size yapılacakları görürüm. Onlara yapılabilecek kötülük ya sözlüdür ya fiildir. Eğer sözlü ise Allah tarafından işitilir, fiilî ise Allah tarafından görülür.

5. ayet: ﴿أَلَمْ يَلْمِزْ يَأْنَ اللَّهِ يَرَى﴾ / **"Allah'ın onun yaptıklarını gördü-
günü bilmez mi?"** (Alak, 14)

(أَلَمْ يَلْمِزْ) / **"Bilmez mi?"** (Alak, 14) Buradaki zamir, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kötülük yapan kimseye gider. Çünkü daha önceki ayetlerde şöyle buyrulur:

"Görmedin mi sen, o engel koyanı, namaz kılarken kul'a?! Ne dersin, ya o doğru yolda ise?! Veya takvaya çağırıyorsa?! Peki ya öbürü, gerçeği yalanlıyor ve yüz çeviriyorsa?! Allah'ın onun yaptıklarını gördüğünü bilmez mi?"

Müfessirler burada kastedilenin Ebu Cehil olduğunu söylemişlerdir.

Bu ayette Allah'ın ruyet/görme sıfatının isbatı vardır. Allah'a izafe edilen ruyetin iki manası vardır: Bilmek ve görülenleri görmek, yani görerek kavramaktır.

Allah Teala'nın kıyamet gününden söz ettiği şu ayetindeki görmek, birincinin kapsamına girer: **"Onlar o azap gününü uzak görürler. Biz ise yakın görürüz."** (Mearic, 6-7) Buradaki görmek, bilmek anlamındaki görmektir. Çünkü "gün," görülecek bir cisim değildir. Üstelik henüz olmuş da değildir. **"Biz ise yakın görürüz"** demek, "onu yakın biliriz" demektir.

"O, Allah'ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu?" ayetinde ise hem bilmek manasına hem de gözle görmek manasına gelmesi uygundur. İki manaya da uygun olduğu zaman aralarında herhangi bir zıtlık olmaz ve her ikisine de hamledilmesi gerekir. Yani Allah Teala, bu adamın hem yaptıklarını ve söylediklerini bilir, hem de görür.

6. ayet: ﴿الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ * وَتَقْلُبُكَ فِي السَّاجِدِينَ * إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾
**"O, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor. Secde edenler arasındaki hareketlerini de (görüyor). O her şeyi işi-
ten, her şeyi bilendir."** (Şuara, 218-220)

Bu ayetten önce **"Sadece Aziz ve Rahim olan Allah'a tevekkül et!"** (Şuara, 217) ayeti vardır. Buradaki görme, gözle görmedir. Çünkü

Allah **"O, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor."** demektedir. Bunun bilmek anlamında olması sahih değildir. Çünkü Allah Teala, kıyamdayken de bilir, kıyamdan önce de bilir. **"Secde edenler arasındaki hareketlerini de (görüyor)."** ifadesindeki görmek, gözle görmenin kastedildiğini teyid eder.

Ayetin manası şudur: Allah Teala, onu tek başına namaz kıldığı zaman da görür, cemaatle namaz kılanların içinde secde edenlerle beraber olmanı da görür.

"O her şeyi işitir, her şeyi görür." **"O"**; yani namaz kılariken seni gören Allah, **"her şeyi işiten, her şeyi bilendir."**

Buradaki (هو) zamir-i fasıl'dır. Bunun faydası, hasr ifade etmesidir.

Soru: Buradaki hasr, acaba hakiki bir hasr mıdır? Yani hasredilmeyen şeylerin içinde hasredilebilecek başka bir şey yok mudur, yoksa bu bir izafî hasr mıdır?

Cevap: Bu zamir bir yönden izafî hasrı, bir yönden hakiki hasrı ifade eder. Çünkü buradaki (السمیع) / "İşitilen her şeyi işiten kâmil bir işitmenin sahibi" demektir. Bu, sadece Allah'a has bir durumdur. Bu itibarla hasr, hakiki bir hasrdır. Mutlak işitmeye gelince insan da işitebilir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"Biz insanı sınavıp imtihan etmek üzere, karışıklı bir nutfeden yarattık ve onu duyan ve gören bir varlık yaptık." (İnsan, 2)

Demek ki Allah Teala insanı işiten ve gören bir varlık olarak yaratmıştır. (العلیم) de böyledir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur:

"Ona çok bilgili bir oğul müjdesi verdiler." (Zariyat, 28) Fakat mutlak ilim -yani kâmil ilim- sadece Allah Teala'ya mahsustur. Bu itibarla hasr, hakiki hasrdır.

Bu ayette işitme ile görmenin arası birleştirilmiştir.

7. ayet: ﴿وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ / “De ki: Siz çalışın; Allah sizin yaptıklarınızı görecektir; Rasûlü ve müminler de göreceklerdir.” (Tevbe, 105)

Bu ayetten önce Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“Onların mallarından sadaka al ki, onunla kendilerini temizlersin, tertemiz edersin. Bir de haklarında hayır dua et. Çünkü senin duan” kalblerini yatıştırır. Allah işitendir, bilendir. Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah kullarının tevbesini kabul eder ve sadakaları da alır. Allah tevbeleri kabul edendir, çok merhametlidir.” (Tevbe, 103-104)

Allah Teala bu ayette, “Allah sizin yaptıklarınızı görecektir; Rasûlü ve müminler de göreceklerdir.” buyuruyor.

İbn Kesir ve diğer müfessirler şöyle dediler: Mücahid dedi ki: Bu bir tehdittir. Yani Allah Teala’dan emirlerine karşı gelenlere yönelik bir tehdittir. Onların yaptıkları şeyler yüce Allah’a, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellam*’e ve müminlere arzedilecek. Bu şüphesiz kıyamet günü olacaktır. Bunu Allah Teala insanlara bazen dünyada da açıklayabilir.

Buradaki ru’yet, bilmek anlamındaki görmeyi de, gözle görmeyi de kapsar. Bu ayette her iki ru’yetin de isbatı vardır: Bilmek anlamındaki ru’yetin ve gözle görmek anlamındaki ru’yetin.

*** İşitme ve görme sıfatları hakkında yukarıda anlatılan şeylerin özeti şudur:**

İşitmek iki kısma ayrılır:

- 1- İcabet etmek anlamındaki işitmek.
- 2- Sesleri kavramak anlamındaki işitmek. Sesleri kavramak anlamındaki işitmek üç kısımdır.

Görmek de iki kısma ayrılır:

- 1- Bilmek anlamındaki görmek.

2- Görülen şeyleri algılamak anlamındaki görmek. Görülen şeyleri algılamak anlamındaki görmek üç kısımdır:

a- Yardım ve destek anlamındaki görmek. Bunun örneği şu ayetteki görmektir:

“Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm.” (Taha, 46)

b- Kuşatmak ve bilmek anlamındaki görmek. Bunun örneği şu ayetteki görmektir:

“Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah her şeyi işitendir, her şeyi görendir.” (Nisa, 58)

c- Görmekle tehdidin kastedilmesi. Bunun örneği de şu ayette geçmektedir:

“De ki: ‘Özür beyan etmeyin. Size kesinlikle inanmayız. Allah bize, sizin durumunuzdan haberler verdi.’ Bundan sonra da Allah ve Rasûlü yaptıklarınızı görecektir.” (Tevbe, 94)

*** İşitme ve görme sıfatlarına iman etmenin davranışlarımız açısından iman hususunda bize sağlayacağı faydalar şunlardır:**

1- Allah'ın görme sıfatına iman etmenin bize sağlayacağı yarar korku ve ümittir: Günah işleyeceği zaman “Allah görecektir” diye korkmak, itaat ederken de “Allah görecektir” diye ümidlenmek. Şüphesiz bundan dolayı Allah bizi müâfatlandırır, Allah'a itaatte kararlılığımızı kuvvetlendirir, O'na karşı günah işleme irademizi zayıflatır.

2- İşitme sıfatına iman etmede durum daha açıktır. Çünkü insan, Allah'ın işitmesine iman ettiği zaman bu, söylediği şeyler konusunda ümid ve korku olarak Allah'ın murakabesinin kemaline iman etmesini de gerektirir. Korkar ve Allah'ın işiteceği kötü şeyleri söylemez. Ümidlidir, bu sebeple Allah'ın razı olacağı şeyleri söyler.

10- ALLAH'IN MEKR, KEYD VE MİHAL SIFATLARI

Birbirine yakın bu üç sıfat hakkında müellif dört tane ayet zikretmiştir:

1. ayet: Mihal hakkındadır. ﴿وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ﴾ / "O'nun azabı çok şiddetlidir." (Ra'd, 13)

Bir görüşe göre "mihal" kelimesi "mekr" manasındadır, yani "hilesi güçlü olan" demektir. Sanki o bu tefsire göre hile kelimesinden türetilmiştir. Hile, hasmını içine düşürmek için kişinin tuzak kurmasıdır. Müellifin yaptığı işte/verdiği başlıkta bu mana daha açıktır. Çünkü bunu mekr ve keyd kelimeleri bağlamında zikretmiştir.

Mekr kelimesinin tefsirinde âlimler şöyle demişlerdir: (Mekr) Gizli sebeplere sanılarak hasmı tuzağa düşürmektir. Yani birtakım gizli yöntemler kullanarak hasmı hissettirmeden ve bildirmeden tuzağa düşürmektir. Fakat bu sebepler sana nispetle bilinen ve tasarlanmış sebeplerdir.

Mekr, yerine göre övülen, yerine göre yerilen bir şeydir. Tuzak, kendisine tuzak kuran kişiye karşı yapılırsa övülen bir şeydir. Çünkü böyle bir mekr, ondan daha güçlü olmayı gerektirir. Ancak bunun dışında olursa hıyanet olur.

Bu sebeble Allah Teala, kendini, kurulan tuzaklara karşı tuzak kurma anlamında mukayyed (sınırlı) olarak mekr sıfatıyla vasıflandırmıştır. Nitekim Allah Teala şöyle buyurdu: **"Onlar böylece tuzak kurdular, ancak Biz de haberleri olmadan onlara tuzak kurduk."** (Neml, 50); **"Onlar tuzak kuruyorlardı, Allah da onlara tuzak kurdu!"** (Enfal, 30) Allah Teala kendisini mutlak olarak bu vasıfla vasıflandırmadı. Şu halde ne haber olarak, ne isimlendirme olarak Allah makirdir/tuzak kurandır, denilebilir; ne haber olarak, ne de isimlendirme olarak Allah kâiddir/hile yapandır, denilebilir. Çünkü bu manalar, duruma göre bazen övgü, bazen yergi olur. Bu sebeple herhangi bir kayıt yapılmadan Allah'ı mutlak olarak bu vasıflarla vasıflandırmak mümkün değildir.

“Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.” (Al-i İmran, 54) ayetindeki tuzak kurmak ise bir kemaldır. Bu yüzden “tuzak kuranların en maha-retlisidir.” demedi. Bilakis **“Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.”** dedi. Yani O’nun tuzağı, ancak hayırlı bir tuzak olur. Bu sebeple O’nu “hayırlı tuzak kuran” diye vasıflandırmamız doğru olur ve “O, tuzak ku-ranların en hayırlısıdır.” deriz veya O’nu, kurulan tuzağa tuzakla karşılık verme anlamında mekr ile vasıflandırabiliriz ve “Allah, tuzak kuranlara tuzak kurandır.” deriz. Çünkü Allah Teala, **“Onlar tuzak kuruyorlardı, Allah da onlara tuzak kurdu!”** (Enfal, 30) buyurmuştur.

2. ayet: ﴿وَمَكْرُواْ وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِيْنَ﴾ / **“Onlar tuzak kurdu, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.”**

(Al-i İmran, 54)

Bu ayet Meryem oğlu İsa aleyhisselam hakkında nazil oldu. Yahudi-ler onu öldürmek için tuzak kurmuşlardı. Fakat Allah’ın tuzağı onların-kinden daha büyüktü. İsa’yı göğe kaldırdı ve onlardan birini, hem de tuzağın büyüğünü kurup İsa’yı öldürmek isteyen İsa’ya benzetti. İsa göğe yükseltildiği zaman insanlar girdiler ve dediler ki: “Sen İsa’sın!” Adam, “Ben İsa değilim!” dediyse de onlar, “Sen o’sun!” dediler. Çün-kü Allah Teala, onu İsa’ya benzetmişti. Böylece Meryem oğlu İsa’yı öldürmek isteyen adam öldürüldü. Kendi tuzağı kendi aleyhine döndü. **“Onlar tuzak kurdu, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranla-rın en hayırlısıdır.”**

3. ayet: Bu da mekr konusundadır ve şu ayettir:

﴿وَمَكْرُواْ مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ / **“Onlar tuzak kurdular, fa-kat Biz de haberleri olmadan onlara tuzak kurduk.”** (Neml, 50)

Bu ayet, Salih peygamberin kavmi hakkında nazil oldu. Salih peygamberin insanları tevhide davet ettiği şehirde bozgunculuk ya-pan dokuz kişilik bir çete vardı. **“Bunlar kendi aralarında (gizlice), ‘Geceleyin ansızın hem Salih’e hem de ev halkına (onları öldür-mek için) baskın yapmak, sonra da akrabalarına ‘Yemin ede-riz ki biz onların öldürdüklerini bilmiyoruz; inanın biz doğru**

söylüyoruz!” demek için Allah’a and içelim!’ dediler.” (Neml, 49) Onlar böyle tuzak kurdular, fakat Allah da onlara tuzak kurdu. Geceyi beklemek için bir mağaraya sığındılar, mağara üzerlerine kapandı ve helak oldular. Böylece Salih ve ev halkına hiçbir kötülükleri dokunamadı. Allah Teala buyuruyor ki: **“Onlar tuzak kurdular, fakat Biz de haberleri olmadan onlara tuzak kurduk.”**

(مَكْرًا) kelimesi her iki yerde de tazim için nekre olarak gelmiştir. Yani onlar büyük bir tuzak kurdular, biz daha büyük bir tuzak kurduk.

4. ayet: Keyd konusundadır ve şu ayettir:

﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَأَكِيدُ كَيْدًا﴾ / **“Onlar büyük bir tuzak kuruyorlar, Ben de daha büyük bir tuzak kuruyorum.”** (Tari, 15-16)

“Onlar,” yani Mekke kâfirleri. **“tuzak kuruyorlardı.”** Kime? Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e. (كَيْدًا): Ondan ve onun davetinden uzaklaştırmak için benzersiz bir tuzak. Fakat Allah Teala, onlara karşı daha büyük ve daha güçlü bir tuzak kuruyordu.

(وَأَكِيدُ كَيْدًا); yani onların tuzaklarından daha büyük bir tuzak.

Allah Teala’nın, Enfal suresinde zikrettiği şu tuzak onların kurdukları tuzaklardandır: **“Seni tutsak etmek yahut öldürmek yahut da yurdundan sürüp çıkarmak için kâfirlerin sana kurdukları o tuzakları bir hatırla!”** (Enfal, 30) Burada üç alternatifli bir tuzak var:¹⁴⁷

- 1- **“tutsak etmek;”** yani hapsetmek.
- 2- **“öldürmek;”** yani yok etmek.
- 3- **“yurdundan çıkarmak;”** yani kovmak.

İblis ile istişareleri sonucunda onların nazarında en iyi alternatif onu öldürme alternatifiydi. İblis onlara Necidli bir ihtiyar suretinde geldi ve dedi ki: “Kureyş’in on kabilesinden on tane genç seçin. Her birinin eline kılıç verin. Sonra bunlar Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in üzerine giderler ve onu bir adam öldürmüş gibi öldürürler. kanı kabileler içinde kaybolur/kim vurduya gider. Haşimoğulları da

¹⁴⁷ Bkz: *ed-Durru'l-Mensur*, 3/324.

bu gençlerin hiçbirini öldüremezler ve diyetle başvururlar. Onlar da Muhammed'in diyetini öderler." Dediler ki: İşte bu fena fikir değil!! Bu görüş üzerinde birleştiler.¹⁴⁸ Fakat onlar tuzak kurdular, Allah Teala da ona karşı hayırlı bir tuzak kurdu. Allah Teala şöyle dedi: **"Onlar tuzak kurdu, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır."** (Enfal, 30) Böylece onların istedikleri sonuç gerçekleşmedi! Bilakis Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şu ayeti okuyarak bu on kişinin üzerlerine toprak atıp evinden çıktı: **"Onların hem önlerine hem arkalarına set çektik; gözlerini de perdeledik; artık (gerçeği) görmezler."** (Yasin, 9) Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in çıkmasını bekliyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* aralarından çıkıp gitti, fakat bundan haberleri olmadı.¹⁴⁹

Demek ki Allah'ın tuzağı, onların tuzağından daha büyüktü. Çünkü Rasûl *sallallahu aleyhi ve sellem* onların elinden kurtularak hicret etti.

Burada (إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَأَكِيدُ كَيْدًا) / **"Onlar büyük bir tuzak kuruyorlar, Ben de büyük bir tuzak kuruyorum."** (Tark, 15-16) dedi. Ayette keyd kelimesinin nekre getirilmesi tazim içindir. Allah'ın tuzağı, onların tuzağından daha büyüktü.

Allah Teala, dinine yardım eden herkesin lehine böyle tuzaklar kurar, onları, işlerine yarayacak tuzaklar kurarak destekler. Allah Teala şöyle buyuruyor: **"İşte Biz, Yusuf için böyle bir tuzak yaptık."** (Yusuf, 76) Yani hiç kimse farkına varmadan onu maksadına ulaştıracak bir iş yaptık. Allah Teala'nın, kişiyi kendisine tuzak kuran hasmının şerrinden daha büyük bir tuzakla koruması O'nun bir lutfudur.

"Mekr, keyd ve mihal'in tarifi nedir?" sorusunun cevabı şudur: İlim ehline göre bunlar şöyle tarif edilir: Gizli sebeplere sarılarak hasmı

¹⁴⁸ Bkz: *Siret-i İbn Hişam*, 1/427; *ed-Durru'l-Mensur*, 3/324. Suyûtî, bu rivayeti İbn İshak'a, İbn Cerir'e, İbn Ebi Hatim'e, Ebu Nuaym'a ve Beyhakî'ye nispet etti. *ed-Delail*'de İbn Abbas'tan nakledilmektedir.

¹⁴⁹ Sahih bir senedle Muhammed İbn el-Ka'b el-Kurazî'den nakledilen mürsel bir rivayettir. Bkz: Dr. Ekrem Ziya el-Umeri, *es-Siretu'n-Nebeviyyetu's-Sahihah*, 1/207. Bkz: İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/228.

tuzağa düşürmektir. Yani birtakım gizli yöntemler kullanarak hasmı hissettirmeden ve bildirmeden tuzağa düşürmektir. Bunlar yerinde yapıldığı zaman övülen bir kemal sıfatıdır, yerinde yapılmadığı zaman yerilen bir eksiklik sıfatıdır.

Rivayet edildiğine göre Ali İbn Ebu Talib, Amr İbn Vud ile düelloya çıkmıştı. Düellonun faydası taraflardan biri galip geldiği zaman hasımlarının ümidi kırılır, morali bozulurdu. Amr meydana çıkınca Ali şöyle bağırdı: Ben iki kişiyle düello yapmak için çıkmadım. Amr bunun üzerine etrafına bakındı. O etrafına bakındığı esnada Ali hemen boynuna vurdu ve başını kopardı.¹⁵⁰

Bu bir hiledir, fakat caizdir, övülür. Çünkü yerinde yapılmıştır. Çünkü bu adam, Ali İbn Ebu Talib'e iyilik yapmak ve tebrik etmek için değil, onu öldürmek için çıkmıştı. Ali de ona bu tuzağı kurdu.

Mekr, keyd ve mihal, Allah'ın hiçbir kayıt koymadan mutlak olarak vasıflandırılması caiz olmayan fiili sıfatlarındandır. Çünkü bunlar duruma göre övgü olur, duruma göre yergi olur. Övgü olacak bir durumda vasıflandırılır, övgü olmayacak bir durumda vasıflandırılmaz. Bu sebeple "Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır" denir veya "Allah, tuzak kuranlara tuzak kurar, kendisine hile yapanlara hile yapar." denir.

İstihza etmek/alay etmek de bu türdendir. Allah Teala'nın hiçbir kayıt koymadan mutlak olarak istihza ile vasıflandırılması sahih değildir. Çünkü istihza bir tür oyundur. Bu, Allah'tan nefyedilen bir sıfattır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındaki kileri oyun olsun diye yaratmadık."** (Duhan, 38) Fakat bir istihzaya karşılık yapılırsa kemal olur. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Onlar iman edenlerle karşılaştıkları zaman, 'İman ettik.' derler; şeytanlarıyla baş başa kalınca da 'Biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz.' derler. Hâlbuki asıl Allah onlarla alay ediyor."** (Bakara, 14-15)

¹⁵⁰ Bkz: Şeyh Elbanî, *Silsiletü'l-Ehadisi'z-Zaife*, 1/577, Yeni baskı, Mektebetü'l-Mearif.

tuzağa düşürmektir. Yani birtakım gizli yöntemler kullanarak hasmı hissettirmeden ve bildirmeden tuzağa düşürmektir. Bunlar yerinde yapıldığı zaman övülen bir kemal sıfatıdır, yerinde yapılmadığı zaman yerilen bir eksiklik sıfatıdır.

Rivayet edildiğine göre Ali İbn Ebu Talib, Amr İbn Vud ile düelloya çıkmıştı. Düellonun faydası taraflardan biri galip geldiği zaman hasımlarının ümidi kırılır, morali bozulurdu. Amr meydana çıkınca Ali şöyle bağırdı: Ben iki kişiyle düello yapmak için çıkmadım. Amr bunun üzerine etrafına bakındı. O etrafına bakındığı esnada Ali hemen boynuna vurdu ve başını kopardı.¹⁵⁰

Bu bir hiledir, fakat caizdir, övülür. Çünkü yerinde yapılmıştır. Çünkü bu adam, Ali İbn Ebu Talib'e iyilik yapmak ve tebrik etmek için değil, onu öldürmek için çıkmıştı. Ali de ona bu tuzağı kurdu.

Mekr, keyd ve mihal, Allah'ın hiçbir kayıt koymadan mutlak olarak vasıflandırılması caiz olmayan fiili sıfatlarındandır. Çünkü bunlar duruma göre övgü olur, duruma göre yergi olur. Övgü olacak bir durumda vasıflandırılır, övgü olmayacak bir durumda vasıflandırılmaz. Bu sebeple "Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır" denir veya "Allah, tuzak kuranlara tuzak kurar, kendisine hile yapanlara hile yapar." denir.

İstihza etmek/alay etmek de bu türdendir. Allah Teala'nın hiçbir kayıt koymadan mutlak olarak istihza ile vasıflandırılması sahih değildir. Çünkü istihza bir tür oyundur. Bu, Allah'tan nefyedilen bir sıfattır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındaki kileri oyun olsun diye yaratmadık."** (Duhan, 38) Fakat bir istihzaya karşılık yapılırsa kemal olur. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Onlar iman edenlerle karşılaştıkları zaman, 'İman ettik.' derler; şeytanlarıyla baş başa kalınca da 'Biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz.' derler. Hâlbuki asıl Allah onlarla alay ediyor."** (Bakara, 14-15)

¹⁵⁰ Bkz: Şeyh Elbanî, *Silsiletu'l-Ehadisi'z-Zaife*, 1/577, Yeni baskı, Mektebetu'l-Mearif.

Ehl-i sünnet, bu manaları Allah için gerçek manalar olarak kabul eder. Fakat tahrifçiler şöyle diyorlar: “Allah Teala’nın bunlarla vasıflan-dırılması asla mümkün değildir, Allah’ın mekri ve onların mekri bir lafzî müştereklik olarak zikredilmiştir, manaları farklıdır. **“Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah’tan razı oldu.”** (Maide, 119) ayeti gibidir.”

Onlara şöyle deriz: Bu, nassın zahirine ve selefın icmaına aykırıdır. Yukarıda şöyle demiştik: Bir kimse, “Bize Ebu Bekir’den, Ömer’den, Osman’dan veya Ali’den; mekr, keyd, istihza ve hile ile bunların gerçek manalarının kastedildiğini söyleyen bir söz getir.” dediği zaman şöyle deriz: Evet onlar Kur’an’ı okudular ve ona iman ettiler. Onların akla gelen ilk manayı bırakıp başka bir manaya geçmemeleri, bu manayı kabul ettiklerinin ve bunun bir icma olduğunun delilidir. Bu sebeple icma konusunda bizim şöyle dememiz yeterlidir: Onların hiçbirinden kelamın zahirine aykırılık ve rızayı sevap, keyd’i ceza olarak tefsir ettiği nakledilmemiştir.

Bir kimse bizim önümüze bazen bu şüpheyi getirerek şöyle diyebilir: “Siz bunun selefın icmaı olduğunu söylüyorsunuz, hani nerede onların icmaı?” Biz de “Onlardan bu kelimelerin zahirî manalarına aykırı bir sözün nakledilmemiş olması icmanın delilidir.” deriz.

Mekr, keyd ve mihal sıfatlarının isbatında insan davranış-ları yönünden elde edeceğimiz faydalar nelerdir?

Mekr konusunda; hal ve davranışlar yönünden insan, Allah’ın bu sıfatına inandığı zaman Allah’ın kendisini daima görüp gözettiğini bilerek ona göre davranır ve O’nun haramlarını işlemek için desiseler kurmaz. Allah’ın haramları karşısında kurnazlık yapmaya kalkın o kadar çok insan var ki!! Bunlar Allah Teala’nın kendilerinden daha hayırlı ve daha süratli tuzak kurduğunu bildikleri zaman bu, onların kurnazlıktan ve tuzak kurmaktan vazgeçmelerini sağlar.

İnsan bazen insanlar için caiz ve sakıncasız görünen bir konuda bir şey yapar, fakat Allah katında bu caiz değildir. İnsan, Allah’ın mekr sıfatını bildiği zaman korkar ve sakınır.

Bunun örnekleri alışveriş ve nikâh muameleleri ile diğer muamelelerde gerçekten çoktur. Alışverişte şu örnek verilebilir: Mesela bir adam, başka bir adama gelir ve "Bana on bin lira borç ver." der. O da "Sana ancak on iki bin lira ödemen şartıyla borç veririm." der. Bundan kaçınacaktır, çünkü bu, açık bir faizdir. Çünkü bunun faiz olduğunu bilir. Fakat ona tam bir sene vadeyle on iki bin liraya bir mal satar. Aralarında senet de yaparlar. Sonra satıcı, müşteriye, "Bu malı bana peşin on bin liraya sat." der. Adam da "Bunu sana sattım." der ve aralarında bir satış sözleşmesi yaparlar.

Zahirde bu satış caizdir. Fakat biz deriz ki bu bir hiledir. Çünkü bu adam, ona on bin lirayı on iki bin lira karşılığında vermenin caiz olmadığını bildiği için "Malı on iki bin liraya satarım ve peşin on bin liraya geri satın alırım." dedi.

İnsan bu muameleyi devam ettirebilir. Çünkü insanlara göre bu muamelede bir şey yoktur. Fakat Allah nazarında bu muamele, O'nun haramlarını işlemek için yapılan bir hiledir. Allah Teala, bu zalime mühlet verir, yakaladığı zaman ise o artık kurtulamaz. Yani Allah Teala, önce onu kendi haline bırakır, malı bu faizle nemalanır, artar da artar. Fakat onu yakaladığı zaman da artık o kurtulamaz, bunların hepsini kaybeder. Akıbeti iflastır. İnsanlar arasında meşhur bir söz vardır: Hile içinde yaşayan, fakir olarak ölür.

Bir örnek de nikâhtan verelim: Kadını, kocası üç talakla boşamıştır. Başka biriyle evlenmedikçe bu kadın ona artık helal değildir. Adam bir arkadaşına gider. Arkadaşı bu kadınla kendisine helal olduğu zaman -yani cinsel ilişkiye girdiği zaman- boşamak şartıyla evlenir. Adam kendisinden isteneni yapar; akitle, şahitle ve mehirle birlikte evlenir. Kadınla gerdeğe girer, cima eder, sonra onu boşar. Kadın iddetini bekledikten sonra ilk kocasıyla tekrar evlenir. Zahiren ilk kocasına helaldir, fakat batınen helal değildir. Çünkü bu bir hiledir.

Allah Teala'nın tuzakta çok hızlı olduğunu ve tuzak kuranların en hayırlısı olduğunu bildiğimiz zaman bu, Allah'ın haramlarına karşı kurnazlık yapmaktan şiddetle sakınmamızı gerektirir.

11- AF, MAĞFİRET, RAHMET, İZZET VE KUDRET SIFATLARI

Müellif af, mağfiret, rahmet, izzet ve kudret sıfatları hakkında dört tane ayet zikretmiştir.

1. ayet: Af ve mağfiret konusundadır:

﴿إِنْ تَبْدُوا خَيْرًا أَوْ تَخْفَوْهُ أَوْ تَغْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا﴾ / **"Açık ya da gizli bir iyilik yapar veya bir kötülüğü bağışlarsanız, biliniz ki**

Allah, çok affedici ve çok güçlüdür." (Nisa, 149)

Yani yaptığınız iyiliği insanlara açıklarsanız da, insanlardan gizleseniz de Allah Teala onu bilir, O'na hiçbir şey gizli değildir.

Bir ayette **"Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de Allah her şeyi hakkıyla bilendir."** (Ahzab, 54) denilmektedir. Bu ayet daha geneldir. İyiliği de, kötülüğü de, iyilik olmayanı da, kötülük olmayanı da kapsar.

Düşünen kimseye her bir ayetin yeri ve münasebeti vardır.

"Veya bir kötülüğü bağışlarsanız." Affetmek/bağışlamak, cezalandırmaktan vazgeçmek demektir. Bir kimse sana bir kötülük yaptığı zaman onu affedersen Allah Teala bunu mutlaka bilir. Fakat affeden kimsenin övülebilmesi için affın ıslah ile birlikte olması şarttır. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **"Kim (suçluyu) bağışlar da arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir."** (Şura, 40) Çünkü af, bazen azgınlığa ve düşmanlığın artmasına, bazen bundan vazgeçilmesine sebep olabilir, bazen de düşmanlık ve azgınlıkta ne artma ne azalma olur.

1- Affetmek, azgınlığın artmasına sebep olduğu zaman yerilen bir davranış olabilir, bazen haram bile olabilir. Mesela bir suçluyu affedersek biliriz ki -veya büyük bir ihtimalle- bu suçlu gidecek ve daha büyük bir suç işleyecektir. Bu durumda onu affeden kişi övülmez, aksine yerilir.

2- Bazen affetmek, düşmanlıktan vazgeçmeye sebep olabilir. Şöyle ki: Affedilen kişi, yaptığından utanır ve “Ne beni affeden adama ne de bir başkasına bir daha düşmanlık yapamam.” der. Düşmanlık yapan bir kimse olmaktan utanır. Bu adam affedenlerdendir. Af burada övülen ve istenen bir davranıştır. Bu durumda affetmek vacip bile olabilir.

3- Affetmenin azgınlığın artmasına ve eksilmesine hiçbir etkisi olmayabilir. Bu durumda affetmek daha faziletlidir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

“Bağışlamanız takvaya daha uygundur.” (Bakara, 237)

Burada Allah Teala, **“Bir kötülüğü bağışlarsanız, biliniz ki Allah, çok bağışlayıcı ve çok güçlüdür.”** buyurmaktadır. Yani siz bir kötülüğü affettiğiniz zaman Allah da sizi bağışlar. Bu hüküm, şartın cevabından alınır:

“Biliniz ki Allah, çok bağışlayıcı ve çok güçlüdür.”

Yani Allah Teala, sizden intikam alma kudretine sahip olduğu halde sizi affediyor. Allah Teala burada af ile kudreti birlikte zikretmiştir. Çünkü cezalandırma gücüne sahip olduğu halde affetmek makbuldür. Aciz birinin affetmesi övülmez. Çünkü o, intikam almaktan zaten acizdir. Gücü olmadığı halde affeden kimse de övülebilir, fakat bu kâmil bir af değildir. Bilakis kâmil manada af, kudret sahibinin affetmesidir.

Bu sebeple Allah Teala, “el-Afuv” ve “el-Kadir” isimlerini birlikte zikretti.

“El-Afuv,” kullarının kötülüklerini cezalandırmaktan vazgeçen demektir. O, genellikle vaciplerin terk edilmesini affeder ve haramların işlenmesini mağfiret eder.

“El-Kadir;” kudret sahibi demektir. Bu sıfat, failin acze düşmeden bir fiili yapabilmesidir.

Bu iki isim iki sıfatı ihtiva eder: Bunlar af ve kudret sıfatlarıdır.

2. ayet: Mağfiret ve rahmet konusundadır:

﴿وَلْيَغْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ / “Onları affetsinler ve hoş görsünler. Allah’ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz? Baksanıza Allah çok bağışlayandır ve çok merhamet edendir.” (Nur, 22)

Bu ayet, Ebu Bekir *radiyallahu anh* hakkında nazil oldu. Çünkü Ebu Bekir’in teyzesinin oğlu Mistah İbn Üsase *radiyallahu anh* da ifk hadisesi hakkında ileri geri konuşanlardandı.

İfk hadisesi:¹⁵¹ Münafıklardan bir topluluk, Aişe *radiyallahu anha*’nın iffeti/namusu hakkında ileri geri konuştular. Allah’a yemin olsun ki maksatları Aişe değil, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* idi, -Allah korusun- onun yatağını lekelemek ve ona iftira atmaktı. Fakat Allah’a hamdolsun ki Allah Teala onları rezil etti ve dedi ki: “**Bir de günahın en büyüğünü yüklenen bir adam vardır ki ona büyük bir azap vardır.**” (Nur, 11)

Hz. Aişe *radiyallahu anha* hakkında ileri geri konuştular. Onun hakkında konuşanların çoğu münafıktı. İyilikleriyle bilinen sahabîlerden de üç beş kişi konuştular. Bunlardan biri de Mistah İbn Üsase idi. Aişe hakkında o da ileri geri konuşunca -ki kişinin bir akrabası hakkında onun saygınlığını lekeleyecek bir şeyi konuşması akrabalık bağlarını kopartacak en büyük etmenlerden biridir- özellikle de bu konuşma müminlerin annesi ve Allah’ın elçisinin eşi hakkında olunca Ebu Bekir ona bir daha infak etmeyeceğine dair yemin etti. Ebu Bekir onun nafakasını veren kişiydi. Bunun üzerine Allah Teala şöyle buyurdu: “**İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onları affetsinler ve hoşgörsünler. Allah’ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz? Baksanıza Allah sonsuz bağışlayandır ve merhamet eden-**

¹⁵¹ İfk kıssasını Buhari (4750, 4757) ve Müslim (2770) Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet etmişlerdir.

dir.” (Nur, 22) Bu vasıfların tamamı Mistah İbn Üsase de vardı: O akraba idi, yoksuldu ve muhacirdi. Ayet nazil olunca Ebu Bekir, “Evet, vallahi Allah’ın bizi affetmesini isteriz!” dedi ve ona tekrar infak etmeye başladı. İşte hakkında bu ayet inen kişi budur.

Ayetin tefsirine gelince (وَلْيَغْفُوا وَلْيَصْفَحُوا) / **“Affetsinler ve hoş görünler.”** Buradaki “lam,” emir lamıdır. “Vav”dan sonra geldiği için sakın okunur. Emir lamı -burada olduğu gibi- “vav”dan, “fa”dan veya “sümme”den sonra geldiği zaman sakın okunur. Allah Teala şöyle buyurmuştur: (وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفَقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ) / **“Rızık kısılmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiğinden versin.”** (Talak, 7); (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) / **“Sonra kirlerini giderip temizlensinler.”** (Hac, 29) Emir lam’ı olduğu zaman böyledir. Ta’lil lam’ı olduğu zaman ise meksur olarak kalır. Bu harflerden sonra gelse bile sakın olmaz.

(وَلْيَغْفُوا) / **“Affetsinler,”** yani onun suçunu cezalandırmaktan vazgeçsinler.

(وَلْيَصْفَحُوا) / **“Hoş görsünler,”** yani bu durumdan yüz çevirsünler, bu konu hakkında konuşmasınlar. Kelime, “boynun yan tarafı” anlamındaki (صفحة العنق)’den türetilmiştir. İnsan yüzünü çevirdiği zaman kendisinden görünen kısım yüzün yan tarafıdır.

Af ile safh arasındaki fark şudur: İnsan affedebilir, fakat unutmaz; bilakis bu düşmanlığı ve bu kötülüğü hatırlar, fakat suçu cezalandırmaz. Bu sebeple safh, aftan daha önemli ve değerlidir.

(أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ) / **“Allah’ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?”** (آلَا), Arz içindir, cevabı, “Evet, isteriz.” demektir. Allah Teala’nın bizi bağışlamasını istiyorsak mağfirete nail olacak sebepleri yerine getirmeliyiz.

Sonra şöyle buyurdu: (وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) / **“Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”** “Gafûr” kelimesi, ya mübalağalı ism-i faildir ya da sıfat-ı müşebbehedir. Sıfat-ı müşebbehe olduğu zaman ayrılmaz sabit bir vasma delalet eder. Bu, sıfat-ı müşebbehenin gereğidir. Çokluk

kalıbına tahvil edilmiş bir ism-i fail ise Allah'ın mağfiretinin/bağışının çok olduğuna delalet eder.

Bu bilgiyi verdikten sonra şöyle deriz: Kelime, her iki anlamı da ihtiva eder. Sıfat-ı müşebbehedir, çünkü mağfiret, hem Allah'ın devamlı bir sıfatıdır hem de çokça vukubulan bir fiildir. Allah'ın mağfireti ne kadar çok, ne kadar büyüktür!

(رحيم) / "Rahîm" kelimesi de mübalağa kalıbına dönüştürülmüş bir ism-i faildir. Aslı (رحم) 'den (راحم) 'dir. Fakat Allah'ın rahmetinin çokluğu ve merhamet ettiği kimselerin çokluğu sebebiyle (رحيم) 'e dönüştürülmüştür.

Allah Teala, bu iki ismi aynı yerde/birlikte zikretmiştir. Çünkü ikisi birbirine benzer bir manaya delalet ederler. Mağfirette günah işlediği için üzüntü duyan kimsenin üzüntüsünün ve günahın izlerinin zevali vardır. Rahmette ise istenen şeyin elde edilmesi vardır. Nitekim Allah Teala cennete şöyle buyurmuştur: "*Sen Benim rahmetimsin, seninle dilediğim kimseye merhamet ederim.*"¹⁵²

3. ayet: ﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾ / "İzzet/üstünlük ancak Allah'a,

O'nun elçisine ve müminlere mahsustur." (Munafikûn, 8)

Bu ayet, münafıkların şu sözlerine karşılık inmiştir: **"Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, daha üstün olan, daha alçak olanı oradan mutlaka çıkaracaktır."** (Munafikûn, 8) Onlar bu sözleriyle kendilerinin üstün, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve müminlerin alçak ve zelil olduklarını kastediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teala, onların daha üstün olmalarını bırak, üstün bile olmadıklarını, izzet ve üstünlüğün ancak Allah'a, Rasûlüne ve müminlere mahsus olduğunu beyan etmiştir.

Münafıkların bu sözlerinden dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve müminlerin, münafıkları Medine'den çıkaran taraf olmaları gerekirdi. Çünkü üstün olanlar müminlerdi. Münafıklar ise alçak

¹⁵² Buhari (4850); Müslim (2846). Ebu Hureyre *radıyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

durumda idiler. Bu sebeple onlar duydukları her sesi kendi aleyhlerine sanıyorlardı. Bu onların alçaklıklarından ve endişelerinden kaynaklanıyordu. Onlar iman edenlerle karşılaştıkları zaman “korkudan ve ödleklikten dolayı iman ettik.” diyorlar, şeytanlarıyla başbaşa kaldıkları zaman da “Biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz.” diyorlardı. Bu, alçaklığın varacağı son noktaydı.

Müminlere gelince onlar dinleri sayesinde izzet ve şeref sahibi oldular. Allah Teala, ehl-i kitapla mücadelede onlardan şöyle söz etti:

“Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: ‘Şahit olun biz müslümanlarız.’” (Al-i İmran, 64)

Bunu onlara açıkça ilan ediyorlar ve Allah yolunda kınayanın kınamasından korkmuyorlardı.

Bu ayet-i kerimede Allah Teala'nın izzet sıfatının isbatı vardır.

İlim ehli, izzetin üç kısma ayrıldığını zikretti: Kıymet ve mertebe izzeti, kahr izzeti ve imtina izzeti:

1- Kıymet ve mertebe izzeti: Bunun manası Allah Teala'nın üstün bir kıymete sahip olmasıdır. Yani O'nun benzeri ve dengi yoktur.

2- Kahr izzeti: Bu, galebe izzetidir. Yani Allah Teala her şeye gâliptir, hiçbir şey O'na karşı koyamaz. (فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ) / “Onu da bana ver.” dedi ve tartışmada beni yendi.” (Sad, 23) ayetinde geçen izzet kelimesi bu manaya gelir.

3- İmtina izzeti: Bu, Allah Teala'ya herhangi bir kötülüğün ve eksikliğin bulaşmasının imkânsızlığıdır. Bu, kuvvet ve şiddetten kaynaklanan bir izzettir. Arapçada “kuvvetli ve sert toprak” anlamında “arz-ı ızzaz” denilmesi de bunu ifade eder.

Bunlar, Allah Teala'nın kendi zatı için isbat ettiği izzetin manalarıdır. Bu manalar O'nun galibiyetinin ve otoritesinin kemaline, sıfatla-

nının kemaline ve O'nun eksiklikten tamamen uzak olduğuna delalet ederler.

Bu manalar; kahr izzetinde O'nun üstün galibiyetine, gücüne ve otoritesine delalet eder. Kıymet ve mertebe izzetinde O'nun sıfatlarının tam ve mükemmel olduğuna ve O'nun benzerinin olmadığına delalet eder. İmtina izzetinde, O'nun kusur ve eksiklikten tamamen uzak olduğuna delalet eder.

“O'nun elçisine ve müminlere mahsustur,” yani izzet ve üstünlük O'nun elçisine ve müminlere mahsustur.

Fakat bilmeliyiz ki Allah Teala'nın elçisi ve müminler için isbat ettiği izzet, bazen zillete dönüşebilen bir izzettir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah size Bedir'de yardım etmişti.” (Al-i İmran, 123)

Allah Teala'nın murad ettiği hikmet sebebiyle bazen mağlup olabilirler. Onlar Uhud'da da tam bir galibiyet elde edemediler. Çünkü onlar büyük bir hikmetten dolayı sonunda galibiyete ulaştılar. Huneyn'de de arkalarını dönüp gittiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında on iki bin kişiden sadece yüz kişi kaldı.¹⁵³

Bu da geçici bir süreliğine izzetten mahrumiyettir. Aziz ve celil olan Allah'ın izzetinin kaybolması asla mümkün değildir.

Bu sayede Allah Teala'nın Rasûlü ve müminler için isbat ettiği izzetin, kendi zatı için isbat ettiği izzet gibi olmadığını öğrenmiş olduk. Bu hükmü şu genel kuraldan da çıkarmak mümkündür: İsimlerin aynı olması müsemmaların birbirlerine benzemesini ve denk olmasını gerektirmez. Sıfatların aynı olması da mevsufların birbirlerine benzemesini ve denk olmasını gerektirmez.

¹⁵³ Bkz: Fethu'l-Bari, 8/29.

4. ayet: Bu da izzet hakkındadır ve İblis'ten söz eder:

﴿فَبِعِزَّتِكَ لَا غُيُوبَ لَهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ / "İblis dedi ki: Öyle ise izzet ve şerefine yemin ederim ki, ben onların hepsini mutlaka aldatır, saptırırım." (Sad, 82)

Buradaki "ba" harfî, kasem içindir. Fakat İblis, burada Allah'ın diğer sıfatlarına değil de izzet sıfatına yemin etmeyi tercih etmiştir. Çünkü bu makam, İblis'in insanoğluna üstün olma, gücünü göstermeye çalışma makamıdır.

İblis sanki şöyle demektedir: Senin başkalarına kendisi vasıtasıyla galip geldiğin izzetine yemin ederim ki ben onları mutlaka yoldan çıkaracağım ve onlara -yani Âdemoğluna- doğruluktan azgınlığa çıkıncaya kadar egemen olacağım.

Allah'ın ihlâslı kulları bundan istisna edilmiştir. Çünkü İblis'in onları aldatmaya gücü yetmez. Nitekim Allah Teala şöyle buyuruyor:

"Sana uyan azgınlardan başka, kullarımın üzerinde hiçbir nüfuzun yoktur." (Hicr, 42)

Bu iki ayette Allah Teala'nın izzetinin isbatı vardır. İkinci ayette şeytanın, Allah'ın sıfatlarını ikrar ettiği de haber verilmektedir. Hal böyle olunca nasıl olur da insanlardan bazılarının Allah'ın sıfatlarını veya bu sıfatların bir kısmını inkâr ettiklerini görüyoruz?! Yoksa şeytan, Allah'ı bu inkârcılardan daha mı iyi tanıyıp biliyor ve daha akıllıca bir yol mu takip ediyor?!

Bu sıfatlara iman etmenin hal ve davranışlarımız açısından dan bize sağlayacağı faydalar şunlardır:

- Af ve safh sıfatlarına iman etmenin faydaları:

Allah Teala'nın affedici ve her şeye kadir olduğunu bildiğimiz zaman daima af dilemek ve vacibi edada işlediğimiz kusurlardan dolayı affını ummak bize vacip olur.

- İzzet hakkında da aynı şeyi söyleriz:

Allah Teala'nın izzet sahibi olduğunu bildiğimiz zaman O'nunla savaşıma anlamına gelebilecek bir fiili işlememiz mümkün değildir.

Mesela faizci bir kimse, Allah ile harp etmektedir:

"Eğer böyle yapmazsanız (faizciliği bırakmazsanız), o zaman Allah ve Rasûlü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin."

(Bakara, 279)

Allah Teala'nın karşı konulamaz bir gücün sahibi olduğunu bildiğimiz zaman, Allah ile harp etmeye cesaret etmemiz mümkün değildir.

Yol kesmek de Allah ile harp etmektir:

"Allah ve Rasûlüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ayak ve ellerinin çaprazlama kesilmesi, ya da yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir." (Maide, 32)

Yol kesmenin Allah ile harp etmek olduğunu ve O'nun sonsuz güç sahibi olduğunu bildiğimiz zaman bu işten vazgeçeriz. Çünkü galip gelecek olan Allah'tır.

Hal ve davranışlarımız açısından bir fayda olarak ifade edeceğimiz şeylerden biri de şudur:

İnanan bir kimsenin, -müminler hariç- karşısında kim olursa olsun ezilmeyecek (ve aşağılık kompleksine kapılmayacak) şekilde dininde izzet sahibi olması gerekir. Çünkü mümin, kâfirlere karşı izzetli, müminlere karşı alçak gönüllüdür.

12. ALLAH'IN İSMİNİN İSBATI

Müellif, Allah'ın isminin varlığı konusunda bir tane ayet zikretti. Allah Teala'yı tenzih etmek ve başka bir şeyin O'na benzerliğini reddetmek konusunda başka pek çok ayet vardır.

İsmi isbatı konusundaki ayet şudur:

﴿تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾ / **"Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi ne mübarektir!"** (Rahman, 78)

(تَبَارَكَ): Âlimler dediler ki: Allah Teala bununla nitelendirilirse "yüce oldu, büyük oldu" anlamına gelir. Şu ayetteki "tebarake" bu anlamdadır: (فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) / **"Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!"** (Müminun, 14) Allah'ın ismi bununla nitelendirilirse "Allah'ın ismiyle birlikte bereket hâsıl olur." anlamına gelir.

Yani bir şeyin beraberinde Allah'ın ismi bulunursa o şeyde bereket olur.

Bu sebeple hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Allah'ın ismiyle başlamayan her iş ebterdir."¹⁵⁴

Yani bereketi eksiktir.

Hatta besmele, besmelesiz yapıldığında haram olan bir şeyin helal olmasını sağlar. Hayvan boğazlanırken Allah'ın adı zikredildiği zaman o hayvanın etinin yenilmesi helal hale gelir; Allah'ın ismi zikredilmediği zaman haram olur, meyte hükmündedir. Burada helal ve temiz olan ile pis/necis bir meyte arasında fark vardır.

¹⁵⁴ Bu hadis çeşitli lafızlarla rivayet edilmiştir. Bu hadisin rivayetlerinin toplamı onun hasen veya sahih liğayrihi olmasını gerektirir. Birden fazla hadis imâmı bu hadisin sahih olduğunu söylemiş, bazı alimler ise illetli görmüştür. Bkz: *Müsnedü'l-İmâm Ahmed*, tahkik: Ahmed Şakir (8697); *Sahihi İbn Hibban bi Tertibi İbn Belebân*, tahkik: Şuayb el-Arnaut, 1/173; *İrvau'l-Galil*, 1/2.

Bir kimse hadesten taharette (gusül ve abdest alırken) besmele çektiği zaman yaptığı temizlik sahihtir, geçerlidir; besmele çekmediği zaman iki görüşten birine göre sahih değildir.

İnsan yemek yerken besmele çektiği zaman kendisiyle beraber şeytan yemek yiyemez, besmele çekmediği zaman yer.

İnsan, eşiyile cinsel ilişkiye girerken besmele çektiği ve “Allah’ım! Şeytanı bizden uzaklaştır, bizi rızıklandıracağın çocuğumuzdan da uzaklaştır!”¹⁵⁵ dediği ve Allah da bu ilişkiden dolayı bir çocuk nasip ettiği zaman şeytan, o çocuğa asla zarar veremez, bunu yapmazsa çocuk, şeytanın vereceği zararına maruzdur.

Buna göre biz deriz ki buradaki “tebareke” kelimesinin manasının “yüce oldu ve büyük oldu” değil, bilakis “O’nun ismiyle bereket geldi.” olması gerekir. Yani herhangi bir şeyin beraberinde Allah’ın ismi söylenirse bu, berekete sebep olur.

(ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) / “**Celal ve ikram sahibi**” (Rahman, 78) (ذِي) / “**Sahip**” demektir, daha önce geçen “Rab” kelimesinin sıfatıdır, “isim” kelimesinin sıfatı değildir. Eğer “ism”in sıfatı olsaydı (ذو) olurdu.

“Celal,” Azamet ve büyüklük demektir.

“İkram,” Tekrim (onurlandırma) anlamına gelir. İkram’ın, Allah’tan kendisine itaat edenlere ve Allah’a itaat edenlerden Allah’a yönelik olması uygundur.

“Celal,” O’nun kendi zatındaki büyüklüğüdür. “İkram” ise müminlerin kalbindeki büyüklüğüdür. Bu sebeple onlar Allah’a ikram ederler/saygı gösterirler, Allah da onlara ikramda bulunur.

¹⁵⁵ Buhari (3271); Müslim (1434). İbn Abbas radiyallahu anhuma’dan rivayet edilmiştir.

13. ALLAH'I TENZİH ETME VE O'NA BENZERLİĞİN REDDİ KONUSUNDAKİ MENFÎ SIFATLAR

1. ayet: ﴿فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾ / "O halde O'na ibadet et ve O'na ibadet etmekte sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?" (Meryem, 65)

Allah rahmet eylesin müellif, burada selbî sıfatları, yani Allah'da bulunması nefyedilen/reddedilen sıfatları zikretmeye başladı.

Daha önceki bölümlerde Allah Teala'nın subûti ve selbî (menfî) sıfatlarının olduğunu öğrenmiştik. Çünkü mükemmellik, ancak isbat ve nefiyle gerçekleşir; kemalin isbatı ve eksikliklerin nefyi ile.

(فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ) / "O halde O'na ibadet et ve O'na ibadet etmekte sabırlı ol." Baştaki "fa" daha önce geçen cümleyle bağlantıyı kurar. Daha önceki cümlede Allah Teala şöyle demektedir: "O, göklerin, yerin ve aralarındakilerin Rabbidir." (Meryem, 65) Allah Teala, böyle diyerek zatının rubûbiyyetini zikretmiş ve zatına kulluk etmenin gerekliliğini buna bağlamıştır. Çünkü rubûbiyyeti ikrar eden herkesin ubûdiyeti ve ulûhiyyeti de ikrar etmesi gerekir. Aksi takdirde bir çelişki ortaya çıkar.

"O'na ibadet et," yani sevgi ve saygı ile O'na boyun eğ! "İbadet" kelimesiyle "kendisiyle kulluk yapılan şey" kastedilir, yukarıda da geçtiği gibi kulun bir fiili olan tapınma kastedilir.

(وَاصْطَبِرْ) / "Sabırlı ol." Luğatte bunun aslı (اصْبِرْ)'dir. Çekim zorluğundan dolayı "te" harfi "ta"ya tebdil edilmiştir. "Sabır," "nefsi hapsetmek" demektir. (وَاصْطَبِرْ) kelimesi (اصْبِرْ) kelimesinden daha derin bir manayı ihtiva eder. Çünkü bu kelime sabretmek için daha büyük bir çaba ve gayrete delalet eder. Manası şudur: Sabret, eğer bu sana zor gelirse savaşa hasmın hasmına karşı sebat ettiği gibi sebat et.

(لِعِبَادَتِهِ): Buradaki "lam"ın (عَلَى) manasına geldiği söylenmiştir. Yani "O'na ibadette sabırlı ol." demektir. Nitekim başka bir ayette Allah

Teala şöyle buyurmuştur: **“Ailene namazı emret, sen de namazda sabret.”** (Taha, 132) Bir görüşe göre de “İam,” aslı üzeredir. Yani “İbadete sabırla karşılık veren ol.” demektir. Savaş meydanında hasmın hasmına karşılık vermesi gibi...

(هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا) / **“Hiç sen Allah’ın ismini taşıyan başka birini bilir misin?”** İstifham, nefiy içindir. İstifham nefiy manasına olunca tehatti (meydan okuma) anlamı da giydirilmiş olur. Yani eğer doğru sözlüysen haydi bize haber ver: **“Allah’ın ismini taşıyan başka birini bilir misin?”** (السمي) kelimesi “benzer ve denk” demektir. Yani sen hiç O’nun ismini taşıyan birini veya O’nun ismi gibi bir ismi hak eden benzerini bilir misin?

Cevap: Hayır. Böyle olunca da sadece O’na ibadet etmen gerekir.

Bu ayette Allah’ın selbî sıfatlarından biri vardır, o da “O’nun ismini taşıyan başka birinin olmaması”dır.

Acaba bu selbî sıfat, kemal sıfatlarından hangisini ihtiva eder? (Çünkü biz daha önce selbî sıfatların subutî bir sıfatı da ihtiva etmesi gerektiğini söylemiştik) Buradaki nefyin ihtiva ettiği subut nedir?

Cevap: Bu selbî sıfatın karşılığı mutlak kemaldır. Yani hiç kimsenin O’na üstün gelemeyeceği mutlak kemal sahibi olması sebebiyle hiç O’nun ismini taşıyan başka birini bilir misin?

2. ayet: ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ / **“O’nun dengi ve benzeri yoktur.”**

(İhlas, 4)

Bu ayet hakkında daha önce konuşuldu. Yani hiç kimse O’na denk ve benzer değildir. “Ehad” kelimesi nefiy bağlamında nekredir, bu sebeple umum ifade eder.

(كُفُوًا): Bu kelimenin üç kıraati vardır: (كُفُوًا)/Küfüven, (كُفُوًا)/küf’en ve (كُفُوًا)/küfüen. Hemzeli, sakın ve dammeli “fa” ile ve “vav”lı ve dammeli “fa” ile okunur, başka türlü okunmaz. Böylece “fa” harfi-ne sükûn vererek “vav”la birlikte okuyanların, yani “küfven” şeklinde okuyanların yanlış okuduklarını öğrenmiş olduk.

Bu ayette Allah'ın denginin olması da reddedilmektedir. Kemal sıfatlarının sahibi olduğu için hiç kimse O'na denk olamaz. Ne ilminde, ne işitmesinde, ne görmesinde, ne izzetinde, ne kudretinde, ne hikmetinde ne de diğer sıfatlarında O'nun dengi bir kimse vardır.

3. ayet: ﴿فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ / **"O halde bile bile O'na eşler/ortaklar koşmayın."** (Bakara, 22)

Bu ayet Allah'ın şu ayetiyle bağlantılıdır: **"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki (Allah'ın azabından) korunasınız. O (Rab) ki yeri sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı."** (Bakara, 21-22) Bunların hepsi rubûbiyyet tevhidi kapsamı içindedir. Sonra şöyle buyurdu: **"O halde bile bile, Allah'a eşler koşmayın."** (Bakara, 22) Yani O'na ulûhiyyette ortaklar koşmayın. Çünkü kendilerine hitap edilen bu topluluk Allah'a rubûbiyyetinde ortaklar koşmuyorlardı. O halde rubûbiyyette O'nun ortaklarının olmadığını kabul ettiğiniz gibi, ulûhiyyette de O'na ortaklar koşmayın.

(أَنْدَادًا); (ند) kelimesinin çoğuludur. Bir şeyin dengi ve benzeri olan anlamında (ند الشيء) denilir. İnsanlar şu şunun mukabili ve dengi anlamında daima (هَذَا نَدُّ هَذَا) derler.

(وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) / **"Bile bile"** Cümle burada hal cümlesidir. (لَا تَجْعَلُوا)'deki (و)dan haldir. Meful mahzuftur. Yani O'nun dengi ve benzeri olmadığını bile bile O'na eş koşmayın.

Hal cümlesi burada açıklayıcı sıfattır. Açıklayıcı sıfat, hükmün ta'ili gibidir. Sanki şöyle demektedir: O'na eşler/ortaklar koşmayın, çünkü siz O'nun denginin ve benzerinin olmadığını biliyorsunuz. Siz bunu bildiğinize göre bunu nasıl yaparsınız da kendi bildiğiniz gerçeğe muhalefet edersiniz?!

Bu, aynı zamanda selbî bir sıfattır. Bu, **“O’na ortaklar koşmayın.”** cümlesinden anlaşılmaktadır. Çünkü sıfatlarının kemalinden dolayı O’nun dengi ve benzeri olamaz.

4. ayet: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ﴾

“İnsanlardan kimi de Allah’tan başka şeyleri O’na eş tutuyorlar da onları, Allah’ı sever gibi seviyorlar.” (Bakara, 165)

(مِنْ): Teb’îz içindir. Bunun teb’îz için olmasının ölçüsü, onun yerine “bazı” kelimesinin gelmesinin mümkün olmasıdır. Yani bazı insanlar.

“Allah’tan başka şeyleri O’na ortak koşuyorlar,” yani sevgide ortak koşuyorlar. Nitekim ayetin devamındaki **“Onları Allah’ı sever gibi seviyorlar.”** cümlesi bunu böyle tefsir etmektedir. Ayetteki “eşler/ortaklar” anlamı verilen “endad” kelimesi ile muhabbetten/sevgiden daha kapsamlı şeylerin kastedildiğini söyleyebiliriz. Yani Allah’a ibadet eder gibi ibadet ettikleri eşler/ortaklar koşuyorlar, Allah’a adak adar gibi adakta bulundukları eşler/ortaklar koşuyorlar, diyebiliriz. Çünkü onları Allah’ı sever gibi seviyorlar. Bu eşleri/ortakları, Allah’ı sever gibi seviyorlar.

Bu, sevgi ve muhabbette ortak koşmaktır. Öyle ki Allah’tan başkasını sevgi ve muhabbette Allah gibi görmektir.

Allah’ın Rasûlünü Allah’ı sever gibi sevmek de bu hükmün kapsamına girer. Çünkü Allah’ın Peygamberine olan sevginin ve muhabbetinin Allah’ın sevgisi gibi olmaması gerekir. Çünkü sen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’i, Allah’ın eşi ve benzeri olduğu için değil, ancak Allah sevgisinin bir sonucu olarak seversin. Hal böyle olunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i, Allah’tan daha çok sevenlerin hali nice olur?!

Burada Allah ile beraber sevmek ile Allah için sevmek arasındaki farkı bilmemiz gerekir. “Allah ile beraber sevmek,” Allah’tan başkasını, Allah gibi veya daha fazla sevmektir. Bu şıktır. “Allah sevgisi” veya

“Allah için sevmek” ise, bir şeyi Allah sevgisine bağlı olarak, Allah sevgisinin bir sonucu olarak sevmektir.

Bu ayetlerdeki bizim hal ve davranışlarımız açısından yararlanacağımız şeyler şunlardır:

1- **“Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi ne mübarektir.”** (Rahman, 78)

Allah Teala'nın celal vasfıyla vasıflı olduğunu bildiğimiz zaman bu, Allah'a saygı göstermemizi ve O'nu yüceltmemizi gerektirir. O'nun ikram vasfıyla vasıflı olduğunu bildiğimiz zaman da O'nun ikramını ve lutfunu ummamızı gerektirir. Böylece O'na hak ettiği saygıyı göstermiş oluruz.

2- **“O halde O'na ibadet et ve O'na ibadet etmekte sabırlı ol.”** (Meryem, 65)

Bu ayetteki bize yönelik faydalar, kulun Rabbine ibadet etmesi ve ibadette sabırlı olmasıdır. Kul ibadetten bıkmaz, yorulmaz, rahatsız olmaz, bilakis sanki cihâd meydanında hasmın hasmına sabretmesi gibi sabreder.

3- **“Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?”** (Meryem, 65);

“O'nun dengi ve benzeri yoktur.” (İhlâs, 4)

“O halde bile bile Allah'a eşler koşmayın.” (Bakara, 22)

Bu ayetlerdeki fayda, Allah Teala'nın tenzih edilmesidir, insanın kalben; Allah Teala'nın her türlü noksanlıktan münezzehe olduğunu, O'nun benzerinin ve denginin olmadığını hissetmesidir. Bu sayede gücü yettiği ölçüde Allah'a hakkıyla tazimde bulunur.

4- **“İnsanlardan kimi de Allah'tan başka şeyleri O'na eş tutuyorlar.”** (Bakara, 165)

Bunun hal ve davranışlara yönelik faydası, insanın hiç kimseyi Allah'ı sever gibi sevmesinin caiz olmamasıdır. Böyle bir sevgi, Allah ile beraber sevmek diye adlandırılır.

5. ayet:

﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبْرُهُ تَكْبِيرًا﴾

“Ve şöyle de: Allah’a hamdolsun ki O, hiçbir çocuk edinmedi, mülkte ortağı yoktur, aciz olmadığı için bir yardımcıya da ihtiyacı yoktur. Pek büyük bil O’nu, büyüklüğünü de ilan et.”

(İsra, 111)

“Ve şöyle de:” Bu gibi ifadelerde hitap, ya sadece Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’edir ya da kendilerine hitap edilmesi sahih olan herkes için genel bir hitaptır. Eğer genel bir hitap ise Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’i de kapsar, başkalarını da.

“Allah’a hamdolsun,” cümlesinin tefsiri daha önce yapıldı. Hamd, hamedilenin sevgi ve saygıyla birlikte kemal ile vasfedilmesidir.

(ش) / “Allah içindir/Allah’a olsun.” Buradaki “lam,” istihkak ve ihtisas içindir.

İstihkak içindir, çünkü Allah Teala’ya, hamedilmeyi hak ettiği için hamedilir.

İhtisas içindir, çünkü Allah’a yapılan hamd ve övgü, başkalarına yapılan hamd ve övgü gibi değildir. Bilakis daha mükemmeldir, daha büyüktür ve daha kapsamlıdır.

“O hiçbir çocuk edinmeyendir.” O’nun çocuk edinmemiş olması, selbî sıfatlardandır. Sıfatlarının kemalinden, başkasına hiçbir şekilde muhtaç olmamasından dolayı ve benzersiz olduğu için “O, kendisine çocuk edinmemiştir.” Şayet bir çocuk edinseydi bu çocuk kendisinin benzeri olurdu. Eğer O’nun çocuğu olsaydı, kendisine yardım edecek ve destekleyecek çocuğa muhtaç olurdu. Eğer O’nun çocuğu olsaydı eksiklik olurdu. Çünkü yarattıklarından herhangi birine benzemesi bir eksikliktir.

(وَلَدًا) / “Çocuk” kelimesi, erkek ve kız çocuğunun ikisini de kapsar. Burada yahudilere, hristiyanlara ve müşriklere bir reddiye vardır:

Zira yahudiler, "Allah'ın çocuğu vardır, o da Uzeyr'dir." dediler. Hıristiyanlar, "Allah'ın çocuğu vardır, o da Mesih İsa'dır." dediler. Müşrikler, "Allah'ın çocuğu vardır, o da meleklerdir." dediler.

"Mülkte ortağı yoktur." Bu, **"O, hiçbir çocuk edinmeyendir."** cümlesine matuftur. Yani ne yaratmada, ne mülkte, ne de idarede O'nun bir ortağı vardır.

Allah'ın dışındaki her şey Allah'ın mahlûku ve mülküdür. Onları dilediği gibi idare eder. Bu konuda hiç kimse O'nun ortağı değildir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"De ki: Allah'ı bırakıp da ilah saydığınız putlarınıza istediğiniz kadar yalvarın. Onlar ne göklerde, ne yerde zerre kadar bir şeye sahiptirler. Onların, bunlarda bir ortaklığı da yok. Allah'ın da onlardan bir yardımcısı yoktur."** (Sebe, 23) Yani göklerde ve yerde O'na hiç kimse yardım etmez. **"O'nun katında şefaât, ancak kendisine izin verdiklerine fayda verir."** (Sebe, 23) Böylece müşriklerin ilahlarına bağlandıkları sebeplerin hepsi kesilmiş oldu.

"Aciz olmadığı için bir yardımcıya da ihtiyacı yoktur." "Veli," kelimesi "dost ve yardımcı" anlamındadır. Allah burada dosta ve yardımcıya ihtiyacının olmamasını acizlikle sınırlandırdı. Yani acizliğin gerektireceği bir dost ve yardımcıya ihtiyacı yoktur, demektir.

(من) Burada bu harf, ta'lil içindir. Çünkü Allah Teala'nın velileri/dostları vardır. **"Haberiniz olsun ki Allah'ın velileri/dostları için ne bir korku vardır, ne de onlar üzüleceklerdir. Allah'ın velileri/dostları o kimselerdir ki, iman ederler ve Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak korunurlar."** (Yunus, 62-63) Allah Teala, kudsi bir hadiste şöyle buyurmuştur:

"Kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse ona harp ilan ederim."¹⁵⁶

¹⁵⁶ Buhari (6502). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

Fakat bu ayette nefyedilen veli/yardımcı ise acizlikten dolayı olan velidir. Allah böyle bir veliyi reddetmiştir, çünkü Allah, sonsuz güç ve kudret sahibidir. İzzetinin kemalinden dolayı O'na hiçbir şekilde acizlik gelemmez.

(وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا) / **“Pek büyük bil O’nu, büyüklüğünü de ilan et.”** Kalbinle; Allah’ın her şeyden büyük olduğuna, göklerde ve yerde büyüklüğün O’na ait olduğuna iman et. Lisanınla da “Allahu ekber!” diyerek O’nun büyüklüğünü ilan et.

Yolculuk yaparken yüksek bir yere çıktıklarında “Allahu ekber” demeleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ve ashabının bir sünnetiydi.¹⁵⁷ Çünkü insan yüksek bir yere çıktığı zaman başkalarından yüksekte olduğunu düşünebilir. Yukarılara çıktığı zaman hissettiği bu yükseklik duygusunu hafifletmek için “Allahu ekber!” der.

Onlar aşağıya indikleri zaman da “Subhanallah!” derlerdi. Çünkü iniş, bir alçalmadır. Bu sebeple “Subhanallah/benim şu anda içinde bulunduğum alçalıştan Seni tenzih ederim.” der.

(تَكْبِيرًا): Müekked masdardır, tazim kastedilir. Yani O’nu büyük bir tekbirle tekbir et.

*** Davranışlarımız açısından bu ayetten elde edeceğimiz faydalar şunlardır:**

İnsan, Allah Teala’nın hiç kimseye muhtaç olmadığını, mülkünde tek olduğunu ve izzetinin ve saltanatının eksiksiz olduğunu hisseder. O zaman gücünün yettiği kadar Allah Teala’ya layık olduğu şeylerle tazimde bulunur.

Allah Teala’yı kemal sıfatlarından dolayı övdüğümüz gibi kusur ve eksiklikten münezzehe olduğu için de överiz.

¹⁵⁷ Buhari (2993). Cabir *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: “Yüksek bir yere çıktığımız zaman tekbir getirir, aşağıya indiğimiz zaman ‘subhanallah’ derdik.” İleride geçecek *Inşallah*.

6. ayet:

﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. Her şeye gücü yeten O'dur." (Te-

ğabun, 1)

(يُسَبِّحُ), yani her türlü eksiklik ve ayıptan tenzih eder. (سبح) fiili bazen doğrudan meful alır, bazen "lam" ile meful alır.

- Doğrudan meful almasına örnek şu ayettir:

﴿لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُفَرِّقُونَ وَتُسَبِّحُونَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ / "Ki, Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz ve bunu takviye edip O'na saygı gösterirsiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz." (Fetih, 9)

- "Lam" ile meful almasına gelince bunun örnekleri çoktur. Bu fiille başlayan bütün surelerde "lam" ile teaddi etmiştir.

Âlimler dediler ki: Sadece fil kastedildiği zaman kendi kendine teaddi eder. Buna göre (وَتُسَبِّحُونَ) 'nun manası, "Sübhanallah dersiniz." olur.

Kasıt ve ihlâs kastedildiği zaman "lam" ile teaddi eder. (يُسَبِّحُ لِلَّهِ): Yani sadece Allah'ı tesbih et ve tesbihe sadece O'nu layık gör.

"Lam," burada failin iradesinin kemalini ve tesbih edilenin -ki Allah'tır- tesbihi tam olarak hak ettiğini beyan içindir.

"Göklerde ve yerde ne varsa" ifadesi geneldir, her şeyi kapsar.

Fakat tesbih iki çeşittir: Sözle tesbih, halle tesbih.

- Halle tesbih geneldir: "O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur." (İsra, 44)

- Sözle tesbih de geneldir, fakat kâfir bunun dışındadır. Çünkü kâfir diliyle Allah'ı tesbih etmez. Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurur: "Allah müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir." (Hac, 23) "Allah, onların yakıştırdıkları vasıflardan münezzehtir ve tecdidir." (Saffat, 159) Onlar Allah'ı tesbih etmezler, çünkü onlar Allah'ı ortak koşarlar ve O'nu layık olmadığı şeylerle vasıflandırır.

Halle/hal diliyle tesbih, yani göklerde ve yerdeki her şeyin hali Allah Teala'nın abesle iştigalden ve noksanlıktan münezzehtir olduğuna delalet eder. Hatta kâfirin halini düşündüğün zaman bile Allah'ın noksanlıktan ve kusurdan münezzehtir olduğunu anlarsın.

Sözle tesbihe gelince bununla, kişinin "Subhanallah" demesi kastedilmiştir.

"Mülk O'nundur, hamd O'nadır. Her şeye gücü yeten O'dur." Bu son sıfatlar subûtî sıfatlardır. Manaları daha önce zikredildi. Fakat **"Allah'ı tesbih eder."** cümlesi selbî sıfatı ifade eder. Çünkü Allah'ı layık olmadığı şeylerden tenzih eder manasına gelir.

7. ve 8. ayetler:

﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا﴾
"Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren Allah, yüceler yücesidir. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O bir çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona ölçü, biçim ve düzen vermiştir."

(Furkan, 1-2)

(تَبَارَكَ) / "Yüce oldu, büyük oldu."

"Kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren," Allah'tır.

"Furkan" ile kastedilen, Kur'an'dır. Çünkü Kur'an, hak ile batılı, Müslüman ile kâfir, iyi ile kötüyü, zararlı ile faydalıyı ve aralarında farklılık bulunan diğer şeyleri birbirinden ayırır. Kur'an'ın tamamı furkandır.

"Kuluna," Muhammed aleyhisselam'a. Allah Teala, Kur'an'ın indirilişinden söz ettiği bir makamda onu kul olmakla vasıflandırmıştır. Bu makam, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in makamlarının en şerefliisidir.

Bu sebeple Allah Teala, onu Kur'an'ın kendisine indirildiği bir makamda -burada olduğu gibi- kullukla nitelendirdi. Nitekim şu ayet-i ke-

rime de de onu kullukla nitelendirdi: **“Kuluna Kitab’ı indiren Allah’a hamdolsun.”** (Kehf, 1) Onu koruma ve meydan okuma makamında da “kulum” diye nitelendirdi: **“Eğer kulumuza indirdiğimiz şeylerden şüphe ediyorsanız..”** (Bakara, 23) Onu Miracla şereflendirdiği makamda da kullukla nitelendirdi: **“Kulu Muhammed’i geceleyin, Mescid-i Haram’dan kendisine bazı ayetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir.”** (İsra, 1) Necm suresinde de şöyle buyurdu: **“O, kuluna vahyedeceğini vahyetti.”** (Necm, 10) Bütün bunlar, insanın Allah’a kullukla vasıflandırılmasının bir kemal sayılacağına delilidir. Çünkü **“Allah’a kulluk,”** gerçek özgürlüktür. O’na kulluk yapmayan kişi, başkalarına köle olur.

İbn Kayyım -Allah rahmet eylesin- şöyle demiştir:¹⁵⁸

“Uğruna yaratıldıkları kölelikten kaçtılar amma

Nefsin ve şeytanın köleliğine oldular mübtela.”

“Uğruna yaratıldıkları kölelik,” izzet ve celal sahibi Allah’a kulluktur. “Nefsin ve şeytanın köleliğine mübtela oldular;” çünkü nefislerinin köleleri ve şeytanın köleleri oldular. Allah’a kulluktan kaçan hiçbir insan yoktur ki hevasının ve şeytanın kölesi olmasın. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Heva ve hevesini ilah edinen o kimseye bak ki. Allah onun durumunu bildiği için saptırmıştır.”** (Casiye, 23)

(لَيَكُونَنَّ نَذِيرًا) / **“Âlemlere uyarıcı olsun diye.”** “Lam” burada ta’lil içindir. (لَيَكُونَنَّ)’deki zamir Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e gider. En yakın zikredilen mercedir. Çünkü Allah Teala, **“Onunla uyarman için”** (Araf, 2) buyurmuştur. **“Bu Kur’an, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için bana vahyolundu.”** (Enam, 19) buyurmuştur. Uyarıcı, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’dir.

“Âlemler,” insanları ve cinleri kapsar.

“Göklerin ve yerin mülkü O’nundur.” (manası açıklanmıştı)

¹⁵⁸ İbn Kayyım, el-Kâfiyetu’ş-Şafiye bi Şerhi İbn İsa, 2/466.

“O, bir çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur.” Bunların manası da daha önce açıklanmıştır, her ikisi de selbî sıfattır.

(وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا) / “Her şeyi yaratmış ve onları takdir etmiştir.” “Yaratmak;” “belli bir şekilde var etmek”tir. “Takdir,” “tesviye etmek/düzenlemek/biçim vermek” anlamındadır veya “ezelde belirlemek/hükmetmek” anlamındadır. Birincisi daha sahihtir. “O’dur yaratıp düzenleyen.” (A’la, 2) ayeti de buna delalet eder. Birinci anlam ile ayet lafzî ve manevî sıralamaya uygun olur. İkinci anlama göre sadece lafzî sıralamaya uygun olur.

*** Bu ayetlerden hal ve davranış açısından elde edeceğimiz faydalar şunlardır:**

Allah Teala’nın büyüklüğünü tanımamız ve O’nu her türlü noksanlıktan tenzih etmemiz gerekir. Bunu bildiğimiz zaman O’na olan sevgimiz ve saygımız artar.

Furkan suresinin başındaki iki ayetten yüce Kur’an’ın beyanını, onun kulların başvuru mercii olduğunu ve insanın önüne çıkan meseleleri açıklığa kavuşturmak istediği zaman Kur’an’a müracaat etmesi gerektiğini öğreniriz. Çünkü Allah Teala, onu “Furkan” diye isimlendirmiştir.

Pedagojik açıdan elde edeceğimiz fayda ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e olan sevgimizin kuvvetlenmesi ve artmasıdır. Çünkü o, risaletin tebliğcisi ve insanların uyarıcısı olarak Allah’ın kulusdur.

Ve yine bu ayetlerden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Allah tarafından gönderilen elçilerin sonuncusu olduğunu öğreniriz. Bu sebeple ondan sonra herhangi bir peygamberlik iddiasını kabul etmeyiz. Çünkü Allah Teala, onu “**Âlemlere uyarıcı olsun diye**” göndermiştir. Eğer ondan sonra da peygamber gelecek olsaydı Allah’ın mesajı o peygamberle son bulurdu ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in getirdiği mesaj bütün âlemler için olmazdı.

9. ve 10. ayetler:

﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ . عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾

“Allah evlat edinmemiştir; O’nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur. Aksi takdirde her ilâh kendi yarattığını alır götürür ve bir gün mutlaka onlardan biri diğerine galip gelirdi. Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir. Allah gaybı da, açık olanı da bilir. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yüce ve münezzehtir.” (Müminun, 91-92)

Allah Teala, bu ayette, çocuk edinmiş olmayı veya beraberinde başka bir ilah olmasını reddetmektedir. Bu nefyi, veled/çocuk ve ilah kelimelerinin başındaki “min” / (من) harf-i cerri de pekiştirmektedir. Çünkü nefyi bağlamındaki harf-i cer ilavesi tekid ifade eder.

“Allah çocuk edinmedi,” yani hiç kimseyi, ne Uzeyr’i, ne Mesih İsa’yı, ne melekleri, ne de başkalarını zatına çocuk olarak seçti. Çünkü O, başkalarından müstağnidir/hiç kimseye ihtiyacı yoktur.

Çocuk edinmeyi reddedince baba olmayı reddetmiş olması daha evladır.

“İlah,” me’luh anlamındadır. Binanın mebna, firaşın mefruş anlamında kullanılması gibi ilah da me’luh anlamındadır, yani boyun eğilerek ibadet edilen demektir.

Yani O’nunla beraber başka hak bir ilah yoktur. Batıl ilahlar vardır, fakat onların batıl olmaları, yok olmaları gibidir. “Allah ile beraber ilah yoktur.” denilmesi de sahihtir.

Ayetin metnindeki (إِذَا) / “O’nunla beraber başka bir ilah olsaydı.” demektir.

“Her ilâh kendi yarattığını sevk ve idare eder ve bir gün mutlaka onlardan biri diğerine galip gelirdi.” Eğer Allah’a denk başka bir ilah olsaydı, onun da kendisine ait bir mülkü olurdu, Allah’ın da kendine ait mülkü olurdu. Yani onlardan her biri yarattığı şeylerin tek sahibi olur-

du ve “Bu benim yarattığımdır.” derdi, diğeri de aynı şeyi söylerdi. O zaman onlardan her biri, -âdet olduğu üzere- diğeri hâkim olmaya çalışırdı. Dünya meliklerinin her biri diğeri egemen olmak ve memleketin tamamına sahip olmak ister. İşte o zaman, ya birbirlerini engellerler, her biri diğeri karşı aciz kalır. Birbirlerine karşı aciz kalınca ikisinin de ilah olması sahih olmaz. Çünkü ilah aciz olmaz/aciz olan ilah olamaz. Ya da biri diğeri üstün gelir. O zaman üstün olan ilahtır.

Böylece “âlemin tek bir ilahının olduğu” anlaşılır. Evrenin asla iki ilahı olamaz. Çünkü mesele yukarıdaki iki ihtimalin dışına çıkmaz.

Nitekim varlığın ulvisine ve süflisine şahit olduğumuz zaman onun tek bir planlayıcının elinden çıktığını anlarız. Aksi takdirde çelişki ve karmaşa olurdu. İlahlardan birisi -mesela-, “Ben güneşin batıdan çıkmasını istiyorum!” derken diğeri, “Ben de doğudan doğmasını istiyorum!” diyebilir. İki iradenin ittifak etmesi gerçekten uzak bir ihtimaldir. Özellikle otorite makamında olan herkes mutlaka kendi görüşünün gerçekleşmesini ister.

Malumdur ki biz şu anda güneşin bir gün birinin istediği gibi, bir gün diğeri istediği gibi doğduğuna veya ikincisi engellediği için bir gün geciktiğine ve birincisi emrettiği için bir gün önce doğduğuna şahit olmuyoruz. Böyle bir şey göremeyiz. Bütün evrenin tam bir uyum içinde olduğunu görüyoruz. Bu da onun tek bir planlayıcısı ve uygulayıcısı olduğunun delillerindendir. O planlayıcı da Allah'tır.

Allah Teala, birden fazla ilahın imkânsızlığını akli delille de beyan etti. Çünkü teaddüt imkânı olsaydı her biri diğeri aynlırdı. Her ilah kendi yarattığını alırdı. O zaman biri diğeri karşı aciz kalırdı veya biri diğeri karşı üstünlük sağlardı. Birinci durumda hiçbirinin ilah olması uygun olmazdı. İkinci durumda üstün olan ilahtır. O zaman da ilah tek olurdu.

Soru: Aralarında anlaşmaları ve her birinin kendi yarattığı şeye tek başına sahip olması mümkün değil mi?

Cevap: Eğer bu mümkün ve vaki olsaydı evrenin düzeni bozulurdu. Sonra onların kendi aralarında anlaşmaları, ancak birinin diğerinden korkmasının bir sonucudur. O zaman diğerine mukavemetten aciz olduğu için hiçbirinin Rab olması uygun olmazdı.

Sonra Allah Teala şöyle buyurdu: **“Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.”** Yani Allah hakkında O'na layık olmayan şeyleri söyleyen sapıkların ve müşriklerin yakıştırdıkları şeylerden Allah münezzehtir.

(عَالَمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) / **“Allah gaybı da, şهادeti de bilir.”** Gayb: insanların göremedikleri bilemedikleri şeyler. Şehadet: İnsanların şahit oldukları/görebildikleri şeyler.

(فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ) / **“O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yücedir, münezzehtir.”** (فَتَعَالَى) / **“Yüksektir, mukaddestir, münezzehtir.”**

(بُشْرِكُونَ) / **“Ortak koştukları şeylerden,”** Allah ile beraber ilah kıldıkları putlardan.

Bu iki ayetteki menfî sıfatlar şunlardır: Allah Teala'nın, kâfirlerin yakıştırdıkları çocuk edinmekten ve müşriklerin yakıştırdıkları ulûhiyyette ortaklıktan münezzehe olması.

Bu nefyin sebebi O'nun kendi kendine yetmesinin kemalidir ve rabliğinin ve ilahlığının kemalidir.

*** Bu iki sıfattan -hal ve davranış açısından- imanını; insanı, Allah'a karşı ihlâslı olmaya sevkettiğini öğreniriz.**

11. ayet: ﴿فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ / **“Allah için benzetmeler yapmayın. Şüphesiz ki Allah bilir, siz bilmezsiniz.”** (Nahl, 74)

Yani Allah'ın benzeri şöyledir demeyin veya Allah'a ibadette ortak koşmayın.

“Şüphesiz Allah bilir, siz bilmezsiniz.” Yani Allah Teala, kendisinin bir benzerinin olmadığını bilir ve size de bir benzerinin olmadığını

nı şu ayetlerde haber vermiştir: **“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”** (Şura, 11); **“Hiç kimse O’nun dengi değildir.”** (İhlâs, 4); **“Hiç sen, Allah’ın ismini taşıyan başka birini bilir misin?”** (Meryem, 65) Buna benzer başka ayetler vardır. Allah bilir siz bilmezsiniz.

Bu cümle açık bir şekilde bizlere Allah Teala’nın benzerinin olmadığını isbat eder. Yani bir benzerinin olmadığına örnek verir. Bizler bilmeyiz ancak Allah bilir. Bu konudaki bilgi bizden nefyolunurken Allah hakkında isbat edilmektedir. O halde Yaratan’la yaratılan arasında hiçbir benzerlik olamaz. Cahil olan, hiç alim olana benzer mi?

İnsanın yarın ne yapacağını bilememesi, ilminin eksikliğini gösterir. **“Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez.”** (Lokman, 34) İnsan kendi içindeki ruhunu bile bilmez: **“Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin bildiği bir iştir.”** (İsra, 85)

Felsefeciler, filozoflar ve daha başkaları durmadan ruhun hakikatini araştırırlar, fakat ruh, hayatın ana maddesi olmasına rağmen onun hakikatine bir türlü ulaşamazlar. Bu, mahlûktaki ilmin eksikliğine delâlet eder. Bu sebeple Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Size ilimden az bir şey verilmiştir.”** (İsra, 85)

Soru: “Allah için benzetmeler yapmayın. Şüphesiz ki Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Nahl, 74) ayetiyle **“Öyleyse siz de bildiğiniz halde Allah’a eşler koşmayın.”** (Bakara, 22) ayetini nasıl bağdaştırırsın?

Cevap: Burada O’na ulûhiyyette ortak koşanlara hitap ediyor ve O’nun rubûbiyyette ortağının olmadığını **“bildiğiniz halde”** ibadette ve ulûhiyyette **“Allah’a eşler koşmayın.”** diyor. Bunun delili Allah’ın şu ayetidir: **“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbimize kulluk edin ki (Allah’ın azabından) korunasınız. O (Rab) ki yeri sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de, bile bile Allah’a eşler koşmayın.”** (Bakara, 21-22) Burada ise sıfatlar konusunda, **“Allah için benzetmeler yapmayın,”** mesela “Allah’ın

eli filanın eli gibidir, Allah'ın yüzü şu yüz gibidir, Allah'ın zatı filan zat gibidir veya benzeri sözler söylemeyin, çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz, O'nun benzerinin olmadığını size haber vermiştir.” diyor.

Veya şöyle denilir: Onların bilgisi sadece rubûbiyyet konusundadır. Onların bilgisiz oldukları konu ulûhiyyet konusudur. Çünkü onlar bu konuda Allah'a ortak koştukları için cahil mertebesine düştüler.

Bu ayet, kemal bakımından Allah'ın sıfatlarının kemalini ihtiva eder. Çünkü O'nun bir benzeri yoktur.

Hal ve davranış açısından bu ayetten elde edilecek fayda ise Allah'a saygımızın kemalidir. Çünkü O'nun eşi ve benzerinin olmadığını bildiğimiz zaman ümid ve korkuyla O'na bağlanınız, O'na tazimde bulunuruz ve hiçbir sultanın, melikin, vezirin ve liderin -saltanatı, melikliği, riyaseti ve vezareti ne kadar büyük olursa olsun- O'na denk ve benzer olamayacağını biliriz.

12. ayet:

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالنَّغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

“De ki: Rabbim, sadece fuhşiyatı, onun açık ve gizli olanını, günahları, haksız yere düşmanlığı ve isyanı, haklarında hiçbir delil indirmedigi şeyleri Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi yasaklamıştır.”

(Araf, 33)

(قُلْ) / “De ki” Hitap, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’edir. Yani insanlara ilan ederek de ki...

(إِنَّمَا): Hasr edatıdır. Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram kılanlara karşılık vermek içindir.

(حَرَّمَ) / “Men etti” anlamına gelir Bu filin kökü (ح ر م), menet-meye/yasaklamaya delalet eder. Etrafı koruma altına alınan araziye “harimü'l-bi'r” denir. Çünkü onun aşılmasına engel olunur.

(الْفَوَاحِشُ) / **“Fuhşiyatı,”** “fahişe” kelimesinin çoğuludur. Zina ve eşcinsel ilişki gibi çok çirkin görülen utanç verici günahları ifade eder.

Zina hakkında Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o fuhşiyattır ve çirkin bir yoldur.” (İsra, 32)

Livata/eşcinsel ilişki hakkında Lut *aleyhisselam*, kavmine şöyle dedi:

“Dünyada sizden önce hiç kimsenin işlemediği bir ahlaksızlığı nasıl işlersiniz?” (Araf, 80)

İnsanın; kendisine akrabalık, süt akrabalığı ve evlilik yakınlığı sebebiyle helal olmayan bir kadınla nikâh kıyıp evlenmesi de zina kapsamına girer. Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“Cahiliye devrinde geçenler müstesna, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyiniz. Şüphe yok ki o fuhşiyattır/pek çirkindi, (Allah katından) bir gazaptı. Kötü bir yoldur.” (Nisa, 22)

Hatta zinadan da kötüdür. Çünkü bunu üç tane vasıfla vasıflandırmıştır: Fuhşiyat, gazap, kötü bir yol. Zinayı ise Allah Teala iki vasıfla vasıflandırmıştır:

“Çünkü o fuhşiyattır ve çirkin bir yoldur.” (İsra, 32)

(مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ) / **“Onun açık ve gizli olanını”** Denildi ki: Çirkinliği açık ve gizli olan demektir. Yine denildi ki: İnsanlara açıklanan ve insanlardan gizlenen kötülük demektir. Bu görüşte fiilin kendisi değil, failin fiili dikkate alınmıştır. Yani kişinin insanlardan gizlemediği ve gizlediği fiiller demektir.

(وَالْإِنَّمِ وَالْبَغْيِ بِغَيْرِ الْحَقِّ) / **“günahları, haksız yere düşmanlığı ve isyanı...”** haram kılmıştır.

(الْإِنَّمِ): Bununla günah ve masiyetlere sebep olan şeyler kastedilmiştir.

(الْبَغْي) : İnsanlara düşmanlık demektir. Allah Teala şöyle buyurmuş-
tur:

“Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere düşmanlık ve isyan edenlere ceza vardır.” (Şura, 42)

(وَالْبَغْيُ بِغَيْرِ الْحَقِّ) ayetinde bütün “bağy”lerin (isyan ve düşmanlıkların) haksız yere yapıldığına işaret vardır. Yoksa bağylerin “haklı” ve “haksız” diye iki kısma ayrıldığı kastedilmemiştir. Çünkü bütün taşkınlıklar (bağyler) haksız yere yapılırlar.

Buna göre buradaki vasıf, açıklayıcı vasıf cinsindendir. Âlimler bunu “sıfat-ı kâşife” diye isimlendirmişlerdir, yani “beyan edici vasıf.” Bu mevsufunun ta’lili gibi olan sıfattır.

(وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا) / **“Haklarında hiçbir delil indirmedeği şeyleri Allah’a ortak koşmanızı...”** Kendisinden önceki geçen cümleye matuftur. Yani Rabbim, haklarında hiçbir delil indirmedeği şeyleri Allah’a ortak koşmanızı haram kılmıştır. Burada delil, “sultan” kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü delil, delillendirilen şeyi güçlendirir.

(مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا) / **“Haklarında hiçbir delil indirmedeği”** kaydı hakkında da (وَالْبَغْيُ بِغَيْرِ الْحَقِّ) kaydı hakkında söylediğimiz şeyin aynısını söyleriz. Yani bu da açıklayıcı bir kayıttır. Çünkü Allah’a ortak koşan kimselerin hiçbirinin şirklerini isbatlayacak bir delilleri yoktur.

(وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ) / **“Ve Allah, hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi”** yasaklamıştır. İster zatı, ister sıfatları, isterse fiilleri ve hükümleri hakkında olsun, Allah hakkında bilmediğimiz şeyleri söylemek haramdır.

Bu beş şey hakkında bilmeden konuşmayı, Allah Teala bize haram kılmıştır. Bu ayette Allah’ın haram kılmadığı şeyleri haram kılan müşriklere reddiye vardır.

Bir kimse, “Bu ayetteki selbî sıfat nerededir?” dediği zaman şöyle deriz ki: Bu, **“haklarında hiçbir delil indirmedeği şeyleri Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi**

yasaklamıştır.” cümlesinin içindedir. Her ikisi de selbî sıfatlardandır: **“Ortak koşmanızı,”** yani Allah’ın hiçbir eksiği olmadığı için O’na ortak koşmayın. **“Ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi”** yasaklaması da yine O’nun kemalindendir. Hiç kimsenin bilmediği şeyleri O’nun hakkında söylememesi de O’nun güç ve otoritesinin tam olmasının bir gereğidir.

Bu ayetten elde edeceğimiz faydalar şunlardır:

Allah Teala’nın haram olduklarını açıkladığı beş şeyden uzaklaşp sakınmalıyız.

İlim ehli dedi ki: Bu beş haram, bütün dinlerin haram olduklarında birleştikleri şeylerdendir.

Kitap ve sünnetteki sıfatlar ve diğer konulardaki nasları tahrif etmek de Allah hakkında bilmediği şeyleri konuşmak kapsamına girer. Çünkü insan, sıfatlarla ilgili nasları tahrif ettiği zaman -mesela iki el ile kastedilenin Allah’ın nimeti olduğunu söylediği zaman- iki sebepten dolayı Allah hakkında bilmeden konuşmuş olur:

Birincisi, bilmeden nassın zahirini nefyetmiş olur.

İkincisi, nassın zahirine aykırı bir şeyi, elde delil olmaksızın Allah için isbat etmiş olur.

Böyle yapan bir kimse, “Allah bunu kastetmemiş, şunu kastetmiştir.” demektedir. Biz ona deriz ki: Allah’ın bunu değil de onu kastettiğine dair bir delil getir! Eğer delil getiremezsen, o zaman Allah hakkında bilmediğin şeyleri söylemiş olursun.

14- ALLAH'IN ARŞA İSTİVA ETMESİ

Müellif, Allah'ın arşa istiva ettiğini ve bunun Kur'an'da yedi yerde geçtiğini zikretti:

1. yer: Araf suresindeki ayettir:

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾
**“Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan,
 sonra Arş'a istivâ eden, Allah'tır.”** (Araf, 54)

(الله) / “Allah'tır.” (إِنَّ)'nin haberidir.

“Gökleri ve yeri yaratan,” gökleri ve yeri, sağlam ve yerli yerince yoktan var eden.

“Altı günde,” Bu günlerin süresi bizim bildiğimiz günler gibidir. Çünkü Allah Teala, bu kelimeyi nekre olarak zikretti. Bu sebeple bu günler bilinen günlere hamledilir.

Bugünlerin birincisi Pazar günü, sonuncusu Cuma günüdür.

Bunlardan dört gün, yeryüzünün yaratılması, iki gün de gökyüzünün yaratılması içindir. Nitekim Fussilet suresinde bu husus açıklanmıştır: **“De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti.”** (Fussilet, 9-10)

Demek ki bu iş dört gün içinde oldu.

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye, ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin!’ dedi. İkisi de ‘İsteyerek geldik.’ dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı.” (Fussilet, 11-12)

(ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ): (ثُمَّ) tertip içindir.

(اسْتَوَىٰ) / “İstiva etti,” yükseldi.

(الْعَرْش) / “**Arş**,” “yaratılanları kuşatan tavan” demektir. Bu arşın maddesini bilmiyoruz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den bu arşın neden yaratıldığına dair -sahih- bir hadis gelmemiştir. Fakat biliyoruz ki bu, bildiğimiz varlıkların en büyüğüdür.

Lugatte “arş,” “meliklere mahsus taht”tır. Meliklere mahsus tahtın çok büyük, görkemli ve benzersiz olacağı malumdur.

Bu ayette Allah’ın birçok sıfatı vardır, fakat müellif tek bir sıfatın isbatı için bu ayeti getirmiştir, o da “arşa istiva etme” sıfatıdır.

Ehl-i sünnet ve’l-Cemaat, Allah’ın şanına layık ve mahlûkatın istivasına benzemeyen bir istiva ile arşına istiva ettiğine iman eder.

Soru: Onlara göre bunun manası nedir?

Cevap: Bunun manası yüksekte olmak ve istikrar demektir. Selef-ten istiva fiilinin tefsiri konusunda dört tane mana gelmiştir: Birincisi: (عَلَى) İkincisi: (إِزْنَمَع) Üçüncüsü: (صَعِدَ) Dördüncüsü: (اسْتَقَرَّ) / Yerleşti. Bunlardan ilk üçünün manası aynıdır (yükseldi). İstikrar’ın manası ise diğerlerinden farklıdır.

Onların bu konudaki delilleri şudur: Arab dilinin bütün kaynaklarında (اسْتَوَى) fiili, “ala” harf-i cerri ile geçişli olduğu zaman bu manalara gelir: (فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفَلَكَ) / “**Sen, yanındakilerle birlikte gemiye çıkıp yerleştiğinde...**” (Müminun, 28)

Başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

﴿وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفَلَكَ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ لَئِنْ سَأَلْتُمُوهُ لَيُخْبَرَكُمْ بِمَا تَدْكُرُونَ نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ﴾

“Sizin için bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etmiştir. Siz onların sırtına çıkıp üzerlerine yerleştiğiniz zaman, Rabbinizin nimetini anarak şöyle diyesiniz.” (Zuhruf, 12)

Allah’ın sıfatlarını inkâr eden veya içlerini boşaltan Muattile, “istiva” kelimesini “istila” diye tefsir etti ve “**Sonra Arş’a istivâ eden, Allah’tır.**” (Araf, 54) ayetinin manası hakkında “‘Sonra arşı istila etti/ ele geçirdi.’ demektir.” dediler.

Bu tahriflerini de biri subûti, diğeri selbî iki delille delillendirdiler:

* Subûti delilleri: Onlar dediler ki: Biz şairin şu beytiyle istidlal ederiz:

قَدْ اسْتَوَى بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ أَوْ دَمٍ مِهْرَاقِ

“Bişr, Irak’ı istila etti,

Kılıcsız ve kansız.”

Dediler ki bu beyt, bedevi bir Arab’a aittir. Irak’a istiva etmesiyle, onun Irak’ın üzerinde yükselmesinin kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü Irak’ın üzerinde yükselmek, ancak uçak ve benzeri şeylerle mümkündür.

- Selbî delil: Onlar dediler ki: Sizin dediğiniz gibi Allah Teala’nın arşına istiva etmesinin, arşına yükselmesi ve yerleşmesi anlamına geldiğini kabul edersek bu mana O’nun arşına muhtaç olmasını gerektirir. Bu ise imkânsızdır. Lazımın imkânsızlığı, melzumun imkânsızlığına delalet eder. Bu, O’nun cisim olmasını da gerektirir. Çünkü bir şeyin bir şeye yükselmesi anlamında istiva etmesi, onun cisim olması anlamına gelir. Bu, O’nun sınırlı olmasını da gerektirir. Çünkü bir şeyin üzerine yükselip çıkan sınırlı olur. Mesela devenin üzerine çıktığını ve yerleştiğin zaman belli bir bölgede ve o bölgenin sınırları içinde olursun.

İstivanın üste çıkmak ve yükselmek anlamına geldiğini kabul etmenin sebep olacağını iddia ettikleri üç sonuç budur.

Onlara şu şekilde cevap verilir:

1- Sizin bu tefsiriniz selefın üzerinde icma ettikleri tefsire aykırıdır. Onların icmalarının delili, kendilerinden böyle bir şey söylediklerinin ve zahire muhalefet ettiklerinin nakledilmemiş olmasıdır. Eğer lafzın zahirine muhalif bir görüşte olsalardı bu bize mutlaka nakledilirdi. Onların hiç biri asla “istiva”nın “istila” anlamına geldiğini söylememiştir.

2- Bu, lafzın zahirine aykırıdır. Çünkü istiva maddesi “ala” harfi cerri ile geçişli olduğu zaman “üste çıkmak” ve “yerleşmek” anlamı

na gelir. Lafzın zahiri budur. Bunun kaynakları/delilleri Kur'an'da ve Arapların sözlerinde vardır.

3- Sizin bu tefsiriniz, şu batıl durumları zorunlu hale getirir:

a- Allah Teala'nın gökleri ve yeri yarattığı zaman arşını istila etmemiş olmasını gerektirir. Çünkü Allah Teala, **"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, Allah'tır."** (Araf, 54) buyurur. Buradaki (ثم) / **"sonra,"** tertip ifade eder. Bu tefsir, göklerin ve yerin yaratılışının tamamlanmasından önce arşın Allah'tan başkasına ait olmasını gerektirir.

b- İstila kelimesinden genelde anlaşılan mana, bunun ancak karşılıklı bir mücadeleden sonra olmasıdır. Hâlbuki hiç kimse Allah ile mücadele edemez.

أين المفرُّ والإله الطالب والأشرم المغلوب ليس الغالب

"Kaçış nereye, gelen İlah'tır peşinden

Galip değildir Eşrem, mağlupken."¹⁵⁹

c- Bu tefsirin gerektireceği batıl durumlardan biri de şöyle demek durumunda kalmamızdır: "Allah yere, ağaçlara ve dağa istiva etti, çünkü O bunları istila edendir." Bunlar batıl şeylerdir. Lazımın batıl olması, melzumun batıl olduğuna delalet eder.

Delil olarak verdikleri şiirle ilgili olarak da şöyle deriz:

1- Bu beytin senedini ve ravilerinin güvenilirliğini isbatlayın. Buna asla imkân bulamayacaksınız.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Bu beyt, Nüfeyl İbn Habib'e nispet edilir. Bu beyti, Allah Teala, Ebrehe'nin fil ordusunun üzerine gazabını indirdiği esnada söylemiştir. *Tefsiru İbn Kesir*, 4/502.

¹⁶⁰ Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle dedi: "Bu beytin bir Arap şiiri olduğuna dair sahih bir nakil sabit olmamıştır. Büyük dil âlimlerinden birden fazla kişi, bu beyti reddettiler ve şöyle dediler: Bu beyt, lugatte bilinmeyen yapay bir beyttir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir hadisi delil sunulduğunda, öncelikle bunun sıhhatinin bilinmesi gerekir. Böyle bir konuda kimin söylediği bilinmeyen bir şiir nasıl delil getirilir?! Ayrıca lugat âlimleri bu şiiri tenkit etmişlerdir." *Mecmûu'l-Fetava*, 5/146.

2- Bunu söyleyen kimdir? Söyleyen kişi, bunu Arab lisanı birtakım değişikliklere uğradıktan sonra söylemiş olamaz mı? Çünkü Arap dili birtakım değişikliklere uğradıktan sonraki Arap dilinin delili olarak ileri sürülen her söz delil değildir. Çünkü Arap dili, fetihler genişlediği ve Arap olmayanlar Araplarla karıştığı zaman değişmeye başladı. Bu beytin de dil değiştikten sonra söylenmiş olması muhtemeldir.

3- Sizin (اِسْتَوَىٰ بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ) / "Bişr, Irak'a istiva etti." sözünün "Irak'ı istila etti." tefsiriyle açıklanmasında bunu destekleyen karine vardır. Çünkü bir bişr'in Irak'ın üstüne çıkarak orada, bir tahta veya bir hayvanın sırtına yerleşmesi gibi yerleşmesi imkânsızdır. Bu sebeple biz, istivanın, istila ile tefsirine başvururuz.

Bu sözleri karşıtlarımıza, varsayım babından, söylüyoruz. Yoksa bu konuda vereceğimiz başka cevaplarımız da var: Biz deriz ki: Bu beyitteki istiva da uluvv/yükselmek anlamındadır. Çünkü iki türlü uluvv vardır:

1- Maddî yükselme; tahta çıkıp oturmak gibi...

2- Manevî yükselme; egemen olmak ve galip gelmektir.

Buna göre (اِسْتَوَىٰ بِشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ) / "Bişr, Irak'a istiva etti." sözünün anlamı da Irak'a egemen oldu demektir.

"İstiva'nın 'uluvv/yükselmek' diye tefsiri, Allah'ın cisim olmasını gerektirir." demenize gelince; bunun cevabı da şudur: Yüce Allah'ın Kitabının ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinin gerektirdiği her şey haktır, gerçektir; bizim de o gerçeğe sarılmamız gerekir. Fakat önemli olan, bunun Allah'ın ve Rasûlünün kelamının bir gereği olmasıdır. Çünkü bazen bunların bir gereği olmasına mani bir durum olabilir. Onun Allah ve Rasûlünün kelamının gereği olduğu sabit olunca, bizim onu söylememizde bir sakınca yoktur.

Sonra da deriz ki: Sizin, olmasını imkânsız gördüğünüz cisimle kastettiğiniz şey nedir? Cisimle; Allah'ın lazım ve layık sıfatlarla muttasıf zatının olmadığını kastettiyseniz, sözünüz batıldır. Çünkü Allah'ın sıfatlarla muttasıf gerçek bir zatı vardır. O'nun yüzü vardır, eli vardır.

gözü vardır, ayağı vardır. Bunların gerektirdiği şeylerden hak ve gerçek olan dilediğiniz şeyi söyleyiniz.

Allah'ın cisim olmasının imkânsız olduğunu söylediğiniz cisimle eğer; kemikten, etten, kandan ve benzeri şeylerden mürekkep bir cisim kastettiyseniz bu, Allah için imkânsızdır ve Allah'ın arşa istiva etmesi O'nun Arş'ın üstüne çıkması (uluvvu) ve yerleşmesidir, demenin bir gereği değildir.

"'Allah'ın arşa istivası, arşın üstüne çıkması ve yerleşmesi anlamına gelir.' demek O'nun sınırlanmasını gerektirir." demenize gelince;

Buna biraz ayrıntılı cevap vermemiz gerekecek: Sınırlama ile neyi kastediyorsunuz? "O'nun sınırlı olması, yarattıklarından farklı, onlardan ayrı olmasıdır." diye kastettiyseniz, bu haktır, gerçektir, bunda bir eksiklik yoktur. Nitekim Ali'nin de, Veli'nin de arazileri vardır; Ali'nin arazisi, Veli'nin arazisinden, Veli'nin arazisi de Ali'nin arazisinden ayırdır.

O'nun sınırlı olmasıyla, "Arşın O'nu kuşattığını" kastettiyseniz işte bu batıldır. İstiva bunu gerektirmez. Allah Teala, arşa istiva etmiştir. Eğer Allah arştan ve arşın dışındaki şeylerden daha büyük ise arşın O'nu kuşatması gerekmez. Hatta arşın O'nu kuşatması mümkün değildir. Çünkü Allah Teala, her şeyden büyüktür. Kıyamet günü yer bütünüyle O'nun kabzasındadır, gökler ise O'nun sağ eliyle dürülmüş olacaktır.

"Bu, O'nun arşa muhtaç olmasını gerektirir." demelerine karşılık şöyle deriz: Gerektirmez. Çünkü arşa istiva etmiş olması, "O'nun, arşın üstünde olması" demektir. Bu özel bir uluvvudur/yükselmedir. Bunun manası, asla arşın O'nu taşıması demek değildir, gök O'nu taşımaz.

Sizin iddia ettiğiniz bu gereklilik imkânsızdır. Çünkü Allah'a nispetle bu bir eksikliktir. Gerçek istivanın gerektirdiği bir sonuç değildir. Çünkü "Arşa istiva etti"nin, "Arş, O'nu üstünde taşıyor." anlamına geldiğini söyleyecek değiliz. Çünkü arşın kendisi taşınan bir şeydir: **"O gün Rabbinin arşını bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır."** (İttakka, 17) Şu anda arşı melekler taşımaktadır. Yani o, Allah'ı taşı-

yamaz. Çünkü Allah Teala ona muhtaç değildir, ona ihtiyacı yoktur. Böylece onların selbî delillerinin de batıl ve geçersiz olduğu ortaya çıkmış oldu.

Özetle onların sözlerini çeşitli yönlerden şöyle reddettik:

1- Onların sözleri nassın zahirine aykırıdır.

2- Sahabenin icmaına da, selevin icmaına da kesinlikle aykırıdır.

3- Arap lugatinde (اِسْتَوَى) 'nın (اِسْتَوَى) anlamına geldiğine dair bir örnek yoktur. Buna gerekçe gösterdikleri beyitle istidlal etmek eksik bir istidlaldır. Onların bu iddiaları birtakım batıl sonuçları gerektirir. Ortaya çıkabilecek batıl sonuçlardan bazıları şunlardır:

- Göklerin ve yerin yaratılmasından önce arşın, Allah'tan başka birinin mülkü olmasını gerektirmesidir.

- (اِسْتَوَى) kelimesinde Allah ile başkaları arasında karşılıklı bir mücadeleden anlamının baskın olması sebebiyle Allah'ın onu istila edip ona galip gelmesi anlamını vermesidir.

- Onların iddialarını kabul edersek bizim şöyle dememiz de sahih olacak demektir: Allah yere, ağaçlara ve dağa istiva etti, çünkü O, bu şeyleri istila etti. Bir şeyi "istila etti" kelimesini kullanmamız sahih olduğu zaman onun yerine bir şeye "istiva etti" kelimesini kullanmamız sahih olur. Çünkü sizin iddianıza göre ikisi eşanlamlıdır.

Onların tefsirlerinin batıl ve geçersiz olduğu bu yönlerden açıklığa kavuşmuş oldu.

Ebu'l-Meaî el-Cüveynî, -Allah onu affetsin- Eş'arilerin mezhebini kabul edip Allah'ın arşa istiva etmesini inkâr edince, hatta Allah'ın zatıyla uluvvunu inkâr edince şöyle dedi: Kendisinden başka hiçbir şey yokken O vardı. O, kendisinden başka hiçbir şey yokken ne durumda ise şimdi de o durumdadır.

Ebu'l-Meaî bu sözleriyle Allah'ın arşa istivasını inkâr etmek istiyor. Yani o demek istiyor ki: Arş yokken O vardı. O zaman hangi şeyin

üzerinde idiyse şimdi de onun üzerindedir. Dolayısıyla Arşa istiva etmemiştir.

Bunun üzerine Ebu'l-Ala el-Hemezânî dedi ki: "Ey Üstad! Sen bize arştan ve arşa istivadan söz etmeyi bırak -yani demek istiyor ki: Çünkü bunun delili naklîdir/Kitap ve sünnettedir, Allah Teala arşa istiva ettiğini bize haber vermeseydi biz de bilemezdik- sen bize içimizde hissettiğimiz şu zarureti haber ver: Hiçbir arif yoktur ki 'Ya Allah!' deyip de kalbinde yükseğe doğru yönelme isteği bulunmuş olmasın."

Bu söz üzerine Ebu'l-Meâlî şaşırıp kaldı ve başına vurmaya başladı: "Hemezânî benim kafamı karıştırdı! Hemezânî benim kafamı karıştırdı!" Çünkü bu, fitrî bir delildir. Bunu hiç kimse inkâr edemez.

2. yer: Yunus suresindeki ayettir. Allah Teala bu ayette şöyle buyurmuştur:

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾

"Sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arşa istiva etti." (Yunus, 3)

Birinci ayette söylediklerimizi bu ayette de söyleriz.

3. yer: Ra'd suresindedir. Allah Teala bu surede şöyle buyurmuştur:

﴿اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾

"Allah gökleri, görebileceğiniz direkler olmaksızın yükseltmiş, sonra arşa istiva etmiştir." (Ra'd, 2)

(رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ) / **"Gökleri direkler olmaksızın yükseltti."** Acaba göklerin kesinlikle direkleri yok mudur? Veya direkleri var da biz mi görmüyoruz? Hangisi kastedilmektedir?

Müfessirler arasında bu konuda ihtilaf vardır. Bazıları (تَرَوْنَهَا) / **"görebileceğiniz"** cümlesinin (عَمَدٍ) / **"direkler"** kelimesinin sıfatı olduğunu söylemişlerdir. Buna göre mana, "Sizin görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı, onun direkleri görünmez." demektir. Müfessirle-

rin bazılarına göre de (تَرَوْهَا), cümle-i müste'nefedir/yeni bir başlangıç cümlesidir; manası da "Onları böyle direksiz görüyorsunuz." demektir. Bu mana daha muhtemeldir. Çünkü göklerin ne görünen ne de görünmeyen direkleri vardır. Her ne kadar dilediği bir hikmet sebebiyle yarattıklarından bazılarını bizden gizlemiş olsa da eğer göklerin direkleri olsaydı -büyük bir ihtimalle- görünürdü.

Ayetteki **"sonra arşa istiva etti"** sözü bizim konumuzun delilidir. Manası hakkında daha önce söylediğimiz şeyleri söyleriz.

4. yer: Taha suresindedir. Bu surede Allah Teala şöyle buyurmuştur: ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ / **"Rahman arşa istiva etti."**

(Taha, 5)

(عَلَى الْعَرْشِ) lafzı (اسْتَوَى)'nın mamulü olduğu halde hasr ve tahsisi ifade etmek için ve Allah Teala'nın arştan başka hiçbir şeye istiva etmediğini beyan etmek için önce zikredilmiştir.

(الرَّحْمَنُ) denilmesinde Allah'ın yüce ve büyük olmasına rağmen rahmetle vasıflandırılmış olduğuna işaret vardır.

5. yer: Furkan suresindeki şu ayettir: ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ﴾

"Sonra arşa istiva eden, Rahman'dır." (Furkan, 59)

"Rahman," "isteva" fiilinin failidir.

6. yer: Secde suresindeki şu ayettir:

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾
"Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratan,

sonra arşa istiva edendir." (Secde, 4)

Araf ve Yunus surelerindeki iki ayet hakkında söylediğimiz şeyleri bu ayette de söyleriz. Fakat burada bir (وَمَا بَيْنَهُمَا) ilavesi var. Yani göklerin ve yerin arasındakileri. Bunların arasında gökler ve yere muadil olmayı hak eden muazzam varlıklar bulunmaktadır. Bunlardan güneş, ay, yıldızlar ve bulutlar gibi bizce bilinenleri de vardır, günümüze dek bilinmeyenleri de vardır.

7. yer: Hadid suresindeki şu ayettir:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾

“O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istiva edendir.” (Hadid, 4)

İstiva kelimesinin geçtiği bu yedi ayetin hepsinde de istiva fiili “ala” harf-i cerri ile müteaddi/geçişli olmuştur.

Bu noktada âlimler diyorlar ki: Bu kelimenin kökü/(س و ی) madde-si kemale delalet eder. (الذي خلق فسوى) / **“Yaratan ve düzelten”** (A'la, 2) Yani yaratmasını kemale erdiren demektir.

Sonra bu fiil, Arap dilinde dört şekilde kullanılır: (إلى) ile teaddi ederek (على) ile teaddi ederek, “vav” a birlikte kullanılarak ve tek başına.

(على) ile teaddi ederek kullanıldığına örnek (اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ) (Hadid, 4) ayetidir. Yani arşa yükseldi ve yerleşti.

(إلى) ile teaddi ederek kullanıldığına örnek şu ayettir:

(ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ) / **“O, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir.”** (Bakara, 29)

Acaba buradaki “isteva”nın manası (على) ile teaddi eden “isteva”nın manası ile aynı mıdır?

Bu konuda müfessirler arasında ihtilaf vardır: Bazıları ikisinin manasının aynı olduğunu söylemişlerdir. İbn Cerir'in tefsirinin böyle olduğu açıktır: O, (اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ) ayetine “Göğe yükseldi” diye mana veriyor.

Müfessirlerin bazıları da buradaki istivanın anlamının kâmil bir yöneliş olduğunu söylediler. Bu görüşe göre (اسْتَوَىٰ إِلَيْهَا)'nın anlamı “ona tam bir yönelişle yöneldi” demektir. Onlar bu tefsirlerini fiilin bu manaya delalet edecek bir şeyle, yani (إلى) ile teaddi ettiğini söyleyerek teyid ettiler. Allah rahmet eylesin İbn Kesir bu görüştedir. O, (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ) ayetini “göğe yöneldi” diye tefsir etmiştir. İstiva burada (إلى) ile teaddi ettiği için kasıt ve yönelme anlamını ihtiva etmektedir.

“Vav” harfi ile birlikte kullanılmasına örnek olarak Arapların “Tahta ile su aynı seviyede oldu.” anlamındaki (اسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشَبُ) sözünü zikredebiliriz.

Mücerred, yani tek başına/yalın olarak kullanımının örneği Allah'ın şu ayetinde geçmektedir: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى) / “**Musa, yiğitlik çağına erişip olgunlaşınca...**” (Kasas, 14) “İsteva”nın buradaki manası “ke-male erdi, olgunlaştı” demektir.

Dikkat: “Arşa istiva etti”nin manasının “arşa yükseldi” olduğunu söylediğimiz zaman burada şöyle bir soru akla gelebilir: Allah Teala gökleri yarattı, sonra arşa istiva etti; acaba böyle bir mana, bundan önce O'nun yüksek olmamasını gerektirmez mi?

Cevap: Hayır, gerektirmez. Çünkü arşa istiva, mutlak uluvvdan daha özel bir uluvvdur/yükselmedir. Çünkü arşa istiva ona has bir yükseliştir. Uluvv bütün yaratılanları kapsar. O'nun uluvvu yüksekliği ezeli ve ebedîdir. Arşı yaratmadan önce de her şeyin üstündeydi. O'nun arşa istiva etmemiş olması üstte olmamasını gerektirmez. Bilakis O üsttedir, gökleri ve yeri yarattıktan sonra da özel bir yükselişle arşın üzerine yükseldi.

Soru: Biz ayet-i kerimeden O'nun gökleri ve yeri yarattığı zaman arşa istiva etmemiş olduğunu anlıyoruz. Fakat gökleri ve yeri yaratmadan önce arşa istiva etmiş miydi, etmemiş miydi?

Cevap: Bunu ancak Allah bilir.

Soru: Allah'ın arşına istivası fiilî sıfatlardan mıdır, yoksa zatî sıfatlardan mıdır?

Cevap: Fiilî sıfatlarındandır. Çünkü bu, dilemesine bağlı bir şeydir. Allah'ın dilemesine bağlı her sıfat fiilî bir sıfattır.

15- ALLAH'IN, MAHLÛKATINDAN YÜKSEKTE OLDUĞUNUN İSBATI

Müellif, Allah Teala'nın, yarattıklarından yüksekte olduğunu isbat için altı tane ayet zikretti:

1. ayet: ﴿بَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ﴾ / **"Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim ve katıma yükselteceğim."** (Al-i İmran, 55)

Bu hitap, Allah'ın bir anneden, babası olmaksızın yarattığı Meryem oğlu İsa'yadır. Bu sebeble annesine nisbet edilerek "Meryem oğlu İsa" denir.

Allah Teala diyor ki: (إِنِّي مُتَوَفِّيكَ) / **"Seni vefat ettireceğim."** Âlimler burada üç görüş zikrediyorlar:

1- (مُتَوَفِّيكَ) / "Seni alacağım." demektir. Araplar, "aldı/yakaladı" anlamında (توفي حقه) derler.

2- Uyku (vefatı)dır. (مُتَوَفِّيكَ) / "Seni uyutacağım" demektir. Çünkü uyku, Allah Teala'nın da dediği gibi, bir vefattır: (وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ) / **"Sizi geceleyin ölü gibi uyutan, gündüzün ne yaptıklarınızı bilen, sonra ölüm ânı gelinceye kadar gündüzleri sizi uyandırıp kaldıran O'dur."** (Enam, 60)

3- Ölüm (vefatı)dır. (مُتَوَفِّيكَ) / **"Seni vefat ettireceğim."** demektir. Şu ayette bu anlamda kullanılmıştır: (اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا) / **"Allah, o canları, öldükleri zaman, ölmeyenleri de uyuduklarında alır."** (Zümer, 42)

(مُتَوَفِّيكَ)'nın "seni öldüreceğim" anlamında olması imkânsızdır. Çünkü İsa aleyhisselam ölmemiştir, ahir zamanda inecektir. Allah Teala, **"Şüphe yoktur ki, kitap ehlinde olan her ferd, ölümünden önce mutlaka İsa'ya iman edecek."** (Nisa, 159) diye haber vermektedir. Yani, bu konudaki iki görüşten birine göre İsa'nın ölümünden önce İsa'ya ehl-i kitab'ın hepsi iman edecek. Bu, ahir zamanda İsa yeryüzüne indiği zaman olacak bir durumdur. Bir görüşe göre de ehl-i

kitab'tan hiç kimse yoktur ki, ölüm kendisine geldiği zaman İsa'ya iman etmiş olmasın. Ancak bu zayıf bir görüştür.

Hal böyle olunca geriye, “almak” anlamındaki vefat ile “uyku” anlamındaki vefat kalmaktadır. Biz deriz ki bu ikisini birleştirmek mümkündür. Onu uykusu esnasında kendisine almış olabilir. Yani Allah Teala onu önce uyutur, sonra kendi katına yükseltir. Bu iki anlam arasında bir zıtlık yoktur.

(وَرَأَيْتُكَ إِلَيَّ) / “**Seni katıma yükselteceğim.**” Burada konunun delili budur. (وَرَأَيْتُكَ إِلَيَّ) / “katıma / kendime:” Gaye ifade eder. (وَرَأَيْتُكَ إِلَيَّ) / “Seni katıma yükselteceğim.” cümlesi, kendisine yükseltilenin yüksek ve yüce olduğuna delalet eder. Bu, Allah'ın uluvvunun/yüksekte olduğunun delilidir.

Eğer bir kimse, “Allah Teala'nın **O (İsa) dünya ve âhirette şanı yüce ve (Allah'a) yakın olacaktırdır.**” (Al-i İmran, 45) mealindeki ayetinde buyurduğu gibi “seni mertebece yükselteceğim.” manası kastedilmiştir.” derse bunun doğru olmadığını söyleriz. Çünkü burada yükseltme fiili, üste çıkmaya delalet eden bir harfle teaddi etmiştir. Cesedin yükselmesi, mertebece yükselmek değildir.

Allah Teala'nın uluvvu iki kısımdır: Manevî ve zatî yükseklik.

Manevî yükseklik: Allah'ın manevî yüksekliği, ehl-i kiblenin icma ile sabittir. Yani ehl-i bid'atin ve ehl-i sünnetin icmasıyla sabittir. Onların tamamı Allah Teala'nın manevî olarak üstte olduğuna iman ederler.

Zatî yükseklik: Ehl-i sünnet, Allah'ın, zatı ile yüksekte olduğunu kabul eder. Bid'at ehli ise kabul etmez ve “Allah zatı ile yüksekte değildir.” der.

İlk olarak ehl-i sünnetin Allah Teala'nın zatî yüksekliğine dair getirdikleri delillerle başlayalım. Biz diyoruz ki: Ehl-i sünnet, Allah Teala'nın zatî yüksekliğine Kitap, sünnet, icma akıl ve fıtratla delil getirdiler:

Birincisi: Kur'an-ı Kerim, Allah'ın üstte olduğuna çeşitli şekillerde delalet eder. Bazen uluvvu zikreder, bazen de fevkiyye/yukarıda olma-

yı zikreder. Bazen bazı şeylerin kendi katından inişini zikreder. Bazen bazı şeylerin kendi katına yükselişini zikreder. Bazen de kendisinin semada olduğunu zikreder...

a- Uluvvu/yüksekliği zikretmesine örnek şu ayetlerdir: **وَهُوَ الْعَلِيُّ** / **"O yüksektedir ve büyüktür."** (Bakara, 255); **سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى** / **"Yüksekte olan Rabbinin adını tesbih et."** (A'la, 1)

b- Fevkiyye/üstte olmak: **"O, kullarının üstünde tam hâkimdir."** (Enam, 18); **"Üstlerindeki Rablarından korkarlar ve yalnız emrolunduklarını yaparlar."** (Nahl, 50)

c- Bazı şeylerin O'nun katından inişine örnek ayetler: **"O, gökten yere, (yukarıdan aşağıya) işleri düzenler."** (Secde, 5); **"Hiç şüphe yok ki, Kur'ân'ı Biz indirdik."** (Hicr, 9) ve benzeri ayetler...

d- Bazı şeylerin O'na yükselmesine örnek ayetler: **"O'na güzel sözler yükselir, onu da salih amel yükseltir."** (Fâtır, 10); **"Melekler ve Ruh O'na yükselir."** (Mearic, 4)

e- Allah'ın gökte oluşunun delili olan ayet: **"Göktekinin sizi yere batırmasından emin mi oldunuz?"** (Mülk, 16)

İkincisi: Sünnet. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in buna delalet eden sözleri, fiilleri ve takrirleri tevatüren rivayet edilmiştir.

a- Kavli sünnetten örnekler: "Uluvv/üstte" ve "Fevkiyye/yukarıda" olmak kelimeleri, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hadislerinde sözlü olarak zikredilmiştir. Mesela, **"En yüksekte olan Rabbimi tesbih ederim."**¹⁶¹ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* göklerden söz ettiği zaman şöyle demiştir: **"Allah, arşın üstündedir."**¹⁶²

¹⁶¹ Müslim(772). Huzeyfe *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği hadisten alınmıştır.

¹⁶² İbn Huzeyme, *Kitabu't-Tevhid*, 1/244; Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne*, (659); Taberânî, *el-Kebir*, 9/228; Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, 1/86; Bunu Taberânî rivayet etti, ricali *Sahih*'in ricalidir. Beyhakî, *el-Esma ve's-Sıfat*, (851) rivayet etti. Ebuş-Şeyh, *Kitabü'l-Azame* (279). Ed-Dârimî, *er-Reddû ale'l-Cehmiyye* (81); Zehebî, *el-Uluvv*'da bu hadisin isnadının sahih olduğunu söyledi. *Muhtasaru'l-Uluvv* (48). İbn Mesud *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği hadisten alınmıştır.

Hadislerde Allah Teala'nın gökte olduğu zikredilmiştir. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Gökteki bana güvendiği halde siz bana güvenmiyor musunuz?"¹⁶³

b- Fiilî sünnetten örneklerle gelince mesela o, büyük bir kalabalığın içinde insanlara hitap ederken parmağını havaya kaldırmıştır. Bu olay Veda Haccı yılında Arafat'ta meydana gelmiştir. Sahabîler bu topluluktan daha büyük bir topluluk halinde hiç biraraya gelmemişlerdir. O zaman onunla birlikte haccedenlerin sayısı yüz bine ulaşmıştı. Ölen sahabîlerin toplam sayısı yüz yirmi dört bin kadardı. Demek ki Müslümanların geneli bu toplantıda hazır bulunmuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara "Dikkat edin, tebliğ ettim mi?" diye sordu. "Evet" dediler. "Dikkat edin, tebliğ ettim mi?" diye sordu. "Evet" dediler. "Dikkat edin, tebliğ ettim mi?" diye sordu. "Evet" dediler. "Allah'ım! Şahit ol!" diyerek şehadet parmağını insanlara çevirip onunla göğe işaret ediyordu.¹⁶⁴

Dua esnasında ellerini semaya kaldırması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, böylece fiilleriyle uluvvu isbat etmiştir.

c- Takriî sünnete gelince bu, Muaviye İbn el-Hakem *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği hadiste geçmektedir. O, azat etmek istediği bir cariyeyi getirince Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, o cariyeye, "Allah nerede?" diye sorar. Cariye, "Gökte" der. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Ben kimim?" der. Cariye, "Allah'ın Rasûlüsün." der. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurur: "Bunu azat et, çünkü o mümindir."¹⁶⁵

Bu cariyeye, eğitim öğretim görmemiştir. Cariyeler hür olmadıkları için genellikle cahildirler, kendilerine dahi sahip değildirler. O, Rabbi-

¹⁶³ Buhari (4351); Müslim (1064). Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

¹⁶⁴ Müslim (1218). Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in haccının sıfatı hakkında Cabir İbn Abdullah'tan rivayet edilen uzun bir hadisten alınmıştır.

¹⁶⁵ Tahrici daha önce yapıldı. Müslim'de geçen bir hadistir.

nin gökte olduğunu biliyor. Hâlbuki birçok dalalet ehli insan Allah'ın gökte olduğunu inkâr ediyorlar ve şöyle diyorlar: "Evrenin ne altındadır, ne üstündedir, ne sağdadır, ne soldadır!" Veya "O her yerdedir!!" diyorlar. Bunlar Kitab ve sünnetteki delillerdir.

Üçüncüsü: İcmanın delaletidir. Selef, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den günümüze kadar Allah Teala'nın, zatıyla gökte olduğunda icma etmişlerdir.

"Nasıl icma ettiler?" derseni şöyle deriz: Bu ayetler ve hadislerde geçen sürekli olarak Allah'ın yukarıda ve üstte olması, bazı şeylerin O'nun katından inmesi ve bazı şeylerin O'nun katına yükselmesini olduğu gibi okuyup geçmişler, buna muhalif bir şey söylememişlerdir. Bu da onların icma etmiş olmaları demektir.

Bu sebeple Şeyhulislam İbn Teymiyye, "Selef bunun üzerinde icma etmiştir." dediği zaman şunu söylemiştir: "Onların hiçbirisi 'Allah gökte değildir.' demedi, 'Yerdedir' demedi, 'Allah âlemin içinde de değildir, dışında da değildir, bitişik de değildir, ayrı da değildir.' demedi veya 'O'na parmakla işaret etmek caiz değildir.' demedi."

Dördüncüsü: Akıl delilidir. Biz deriz ki: Şüphesiz ki Allah ya yukarıda olacaktır, ya da aşağıda olacaktır. Aşağıda olması imkânsızdır. Çünkü aşağıda olmak, üzerinde varlıklardan birinin bulunmasını gerektiren bir noksanlıktır. Böyle bir durumda Allah için tam bir yücelik, tam bir hâkimiyet ve tam bir otorite olamaz. Aşağıda olması imkânsız olunca üstte ve yukarıda olması vacip olur.

Burada bir başka aklî açıklama daha vardır: Üstte olmak, akıl sahiplerinin ittifakıyla bir kemal sıfatıdır. Kemal sıfatı olunca Allah'ın bu sıfata sahip olması vaciptir. Çünkü her mutlak kemal sıfat, Allah için sabittir.

Burada "mutlak" kaydını söylememiz, bazı durumlarda bulunup bazı durumlarda bulunmayan nisbî kemalden sakınmak içindir. Mesela uyku bir eksikliktir. Fakat uykuya ihtiyacı olan ve uykuyla tekrar zinde-lik kazanacak bir kimse için bir kemal sıfatıdır.

Beşincisi: Fıtratın delaletine gelince bu, tartışılması ve karşı çıkılması mümkün olmayan bir şeydir. Her insan Allah'ın gökte olduğunu kabule uygun bir yapıda yaratılmıştır. Bu sebeple başından savamayacak kadar ani bir olayla karşılaştığın ve onu defetmek için Allah'a yöneldiğin zaman senin kalbin de göğe yönelir. Hatta Zat'ın üstte oluşunu inkâr edenler ellerini yere indiremezler. Bu, inkârı mümkün olmayan fıtrattır.

Hatta onlar derler ki: Hayvan cinsinden bazı varlıklar Allah'ın gökte olduğunu bilirler. Davud oğlu Süleyman *aleyhisselam*'ın bir gün insanlarla birlikte yağmur duasına çıktığı rivayet edilir. Yağmur istemek için çıktıklarında sırt üstü yatmış ve ayaklarını göğe doğru kaldırmış bir karınca görür. Karınca şöyle demektedir: "Allah'ım! Ben Senin yarattığın mahlûkattan biriyim. Senin yağmuruna ihtiyacımız var!" Süleyman *aleyhisselam* onu bu halde görünce dedi ki: Haydi geri dönün! Başkalarının duasıyla size yağmur verilecek!¹⁶⁶ Bu, fıtrî bir ilhamdır.

Hülasa Allah'ın gökte olması, fıtratla da bilinen bir konudur.

Allah'a yemin olsun ki eğer inkârcıların fıtratında bir bozulma olmasaydı herhangi bir kitabı okumadan da Allah'ın gökte olduğunu bilirlerdi. Çünkü fıtratın delalet ettiği bir meselede kitaplara müracaat etmeye ihtiyaç yoktur.

Allah'ın zatıyla uluvvunu inkâr edenler diyorlar ki: Eğer Allah Teala zatıyla yüksekte olsaydı bir cihette olurdu. Bir cihette olduğu zaman da sınırlı ve bir cisim olurdu. Bu ise imkânsızdır!

Onların "Bu, O'nun sınırlı ve cisim olmasını gerektirir." şeklindeki sözlerine cevap olarak şöyle deriz:

1- Bu tür gerekçelerle ve açıklamalarla nasların delaletini iptal etmek caiz değildir. Eğer bu caiz olsaydı nassın gerektirdiği şeyi istemeyen herkes bu tür zayıf gerekçelere dayanarak onu illetli kılma hakkına kavuşurdu. Allah Teala kendi zatı için uluvvu isbat ettiği ve Rasûlü

¹⁶⁶ Bunun tahriri daha önce geçti.

sallallahu aleyhi ve sellem ve selef-i salihînin de bunu isbat etmesinden sonra artık hiç kimsenin çıkıp da "Allah'ın zatının yüksekte olması mümkün değildir, çünkü eğer zat yüksekte olsaydı şöyle şöyle olurdu." demesi kabul edilemez.

2- "Allah'ın zatı hakkında yükseklik isbat edildiği takdirde şu lazımlar gerekir." demeniz hakkında şöyle deriz. Eğer bu lazımlar doğru lazımlar ise onu kabul ederiz. Çünkü Allah ve Rasûlünün sözünün gerektirdiği şey haktır. Çünkü Allah Teala kendi sözünün neyi gerektireceğini bilir. Uluw/yükseklikle ilgili naslar fasid bir manayı gerektirseydi Allah bunu beyan ederdi. Fakat bu naslar fasid bir manayı gerektirmezler.

3- Sonra biz deriz ki: Hakkında tüm gücünüzle üzerimize geldiğiniz şu sınır ve cisim nedir? Siz sınırla yarattıklarından herhangi bir şeyin Allah'ı ihata edeceğini mi kastediyorsunuz? Eğer bunu kastediyorsanız bu batıldır. Hiçbir şey Allah'ı ihata edemez, "Allah yüksektedir." demek bunu gerektirmez. Veya siz sınırla Allah'ın, yarattıklarından ayrı ve onların içine hulul etmediğini mi kastediyorsunuz? Eğer bunu kastediyorsanız bu, mana yönünden haktır, fakat naslarda geçmediği için lafzını mutlak olarak ne nefyederiz ne isbat ederiz.

Cisme gelince biz deriz ki: Cisimle neyi kastediyorsunuz? O'nun kemikten, etten, deriden ve benzeri şeylerden oluşmuş bir cisim olduğunu mu kastediyorsunuz. Bunu kastediyorsanız bu batıldır. Böyle bir şey Allah'tan nefyolunur. Çünkü Allah'ın benzeri hiçbir şey yoktur. Yoksa cisimle kendi zatiyla kaim ve kendisine layık sıfatlarla muttasıf olduğunu mu kastediyorsunuz. Eğer böyle bir şeyi kastediyorsanız bu, mana yönünden haktır, naslarda geçmediği için lafzını mutlak olarak ne nefyederiz ne isbat ederiz.

Cihet hakkında da aynı şeyi söyleriz. Allah Teala'yı ihata eden bir cihetin olduğunu mu kastediyorsunuz? Bu batıldır. Uluvvunun isbatından böyle bir şey gerekmez. Yoksa bu sözünle Allah'ı ihata etmeyen bir uluvv cihetini mi kastediyorsunuz? Kastın bu ise bu haktır, Allah'tan bunun nefyi doğru olmaz.

2. ayet: ﴿بَل رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ﴾ / **"Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."** (Nisa, 158)

(بَل): Idrab-ı ibtali içindir (Kendisinden önceki hükmü iptale dönüş içindir). Ehl-i kitabın şu sözlerini iptal içindir: **"Kalplerinin mühürlenmesinin bir diğer sebebi 'Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük.' demeleridir. Oysa onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse, onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesinlikle öldürmediler. Bilakis Allah onu kendisine yükseltti. Allah, aziz (daima üstün)dir, hikmet sahibidir."** (Nisa, 157-158) Allah Teala onları, **"Onu kesinlikle öldürmediler. Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."** sözleriyle yalanladı.

Burada bizim konumuza şahitlik edecek bölüm ayetteki **"Bilakis Allah onu kendisine yükseltti."** ifadesidir. Çünkü bunlar Allah Teala'nın, zatı ile yüksekte olduğunu açıkça ifade etmektedir. Çünkü bir şeye yükselmek, o şeyin yüksekliğini gerektirir.

3. ayet: ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ / **"O'na güzel sözler yükselir, onu da salih amel yükseltir."** (Fatır, 10)

(إِلَيْهِ) / **"O'na,"** Allah Teala'ya.

(يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ) / **"Güzel sözler yükselir."** (الْكَلِمُ) **"Sözler/kelimeler"** Bu kelime, burada çoğul bir isimdir. Tekili "kelime," çoğulu "kelimat"tır. Güzel sözler, Allah'a yaklaştıran bütün kelimeleri ve sözleri kapsar. Kur'an okumak, zikretmek, ilim, iyiliği emretmek ve kötülükten men etmek gibi sözlerin hepsi bizi Allah'a yaklaştıran sözlerdir. Bunlar Allah'a yükselen ve O'na ulaşan sözlerdir. Salih ameller de böyledir. Allah kendi katına yükseltir.

Kelimeler Allah'a yükselir, salih amelleri de Allah kendi katına yükseltir. Bu, Allah Teala'nın zatıyla yüksek olduğunun delilidir. Çünkü eşya O'na doğru çıkmakta ve yükselmektedir.

4. ayet:

﴿يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا لَّعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ الْأَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا﴾

"Firavun dedi ki: Ey Hâmân! Bana bir kule yap, belki ben o yollara ulaşabilirim. Göklerin yollarına ulaşabilirim de, Musa'nın ilâhına bakar görürüm. Ben onu kesinlikle yalancı sanıyorum." (Ğafir, 36-37)

Haman, Firavun'un veziridir. Binanın yapılmasını emreden de Firavun'dur.

(صَرْحًا) / **"Kule,"** Yüksek bina.

"Belki ben o yollara ulaşabilirim. Göklerin yollarına," yani belki göklerin yollarına ulaştıran yollara erişebilirim.

"Musa'nın ilâhına bakar görürüm." Yani O'nu görürüm de O'na doğrudan ulaşırım. Çünkü Musa, ona, Allah'ın gökte olduğunu söylemişti. Firavun, üzerine çıkıp sonra hiç kimseyi bulamadım demek için bu kulenin yapımını talep ederek kavmine konuyu çarpıttı. Belki de alay etmek için bunu söyledi. Sanki şöyle diyordu: Musa, ilahının gökte olduğunu söyledi, onu görmemiz için bizi yukarılara çıkartın!! Alay etmek için böyle demiş olabilir.

Hangisi olursa olsun Firavun, kavmine konuyu çarpıtmak için böyle dedi: **"Ben onu kesinlikle yalancı sanıyorum."** Yoksa o, Musa'nın doğru söylediğini biliyordu. Musa ona şöyle demişti: (لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا أَنْزَلَ) / **"Ey Firavun! Pekâlâ bilirsin ki, bu mucizeleri, birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi."** (İsra, 102) Firavun, Musa'nın bu sözüne karşı "Hayır, bilmem!" demedi. Bilakis (بل) ve kasekle tekid edilmiş bu haberi ikrar etti.

Allah Teala, başka bir ayetin sonunda şöyle buyurdu: **“Ve vicdanları bunlar(in doğruluğun)a tam bir kanaat getirdiği halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları bile bile inkâr ettiler.”** (Neml, 14)

Bu ayette bizim konumuzun delili, Firavun'un Musa'nın ilahını görebileceği yüksek bir bina yapılmasını emretmesidir. Musa'nın, Firavun'a ve Firavun'un yakınlarına, “Allah göktedir.” demesi buna delalet eder. Allah Teala'nın üstte oluşu zâtî bir yüksekliktir. Önceki dinler ve şeriatler de böyle haber vermektedirler.

5. ve 6. ayetler:

﴿أَمِنتُمْ مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ۚ أَمْ أَمِنتُم مِّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٌ﴾

“Göktekinin sizi yere batırmasından emin mi oldunuz? İşte o vakit yer sarsılır durur. Yoksa siz, göktekinin üzerinize taş yağdıran bir rüzgâr göndermesinden emin misiniz? Fakat uyarımın nasıl olduğunu öğreneceksiniz.” (Mülk, 16-17)

Gökte olan Allah Teala'dır. Fakat bunu kendisi hakkında “gökte olan” şeklinde ifade etti. Çünkü makam, azametini izhar etme makamıdır. O sizin üzerinizdedir, size gücü yeter, size hâkimdir, sizi gözetmektedir. Çünkü yüksekte olanın, altındakiler üzerinde hâkimiyeti vardır.

Ayetteki soruya vereceğimiz cevap şudur: Allah'a yemin olsun ki emin değiliz, çünkü günahlarımız ve isyanlarımız çoğaldığı zaman bizi yere batırmasından korkarız.

Günümüzde arazi çökmesi ve dağdan toprak kayması şeklinde isimlendirilen çökmeler Allah'ın burada tehdit ettiği şeyin aynıdır. Fakat bu tür isimlendirmeler bazı insanlara meseleyi basitleştirebilir.

(أَمْ أَمِنتُمْ) / **“Yoksa siz emin misiniz?”** in manası (بلْ أَمِنتُمْ) 'dur. Buradaki (أَمْ) (بل) ve (أَمْ) manasınadır.

(أَمْ أَمِنتُمْ) / **“Üzerinize taş yağdıran bir rüzgâr göndermeyeceğinden...”** Taş/çakıl yukarıdan gelecek azaptır ki bununla on-

lara üzerlerinden/yukarıdan taş yağar. Nitekim onlardan önce gelen Lut kavmi ve fil ordusunun sahipleri böyle cezalandırıldılar. Hasf, ise alttan gelen bir azaptır.

Allah Teala bizi hem alttan hem üstten tehdit etmiştir. O şöyle buyurmuştur:

“Her birini kendi günâhı ile yakalamışsızdır. İçlerinde, üzerlerine taş savuran kasırga gönderdiğimiz kimseler vardır, kendilerini şiddetli bir sesin yakaladığı kimseler vardır, kendilerini yerin dibine geçirdiğimiz kimseler vardır, kendilerini suda boğduğumuz kimseler vardır.” (Ankebut, 40)

Demek ki dört çeşit azap vardır.

Burada Allah Teala ikisini zikretmiştir: Taş yağdırmak ve yere batırmak.

Bu ayetin konumuzla ilgili delili (مَنْ فِي السَّمَاءِ) / **“Gökteki”** lafzıdır.

Gökte olan, Allah Teala'dır. Bu, Allah Teala'nın zatıyla yüksek oluşunun delilidir.

Fakat burada bir problem var: (فِي) harf-i cerri, zarfıyyedir/mezan bildirir. Zarf, mazrufu kuşatır! “Su bardaktadır.” anlamında (الْمَاءُ فِي الْكَأْسِ) dediğin zaman bardak suyu kuşatmıştır ve sudan geniştir, demektir. Allah Teala da (أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ) / “Gökten emin misiniz?” dediği zaman zahirde bundan anlaşılan mana, “Gök, Allah'ı kuşatmıştır.” manasıdır. Bu anlayış batıldır. Zahirde anlaşılan mana batıl olunca biz kesin olarak biliriz ki Allah'ın muradı bu değildir. Çünkü Kitap ve sünnetin zahirinin batıl olması mümkün değildir.

O halde bu problemin cevabı nedir? Âlimler derler ki: Bu problemi çözmek için iki yol izleriz:

1- Ya semaya yükseklik manası veririz ki lugatte, hatta Kur'an'da bu mana vardır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Allah, gökten su indirmekte; dereler, aldıkları su miktarınca çağlayıp akmakta...”** (Ra'd, 17) Buradaki **“gökten”** lafzıyla kastedilen yukarıdan/yüksekten

manasıdır. Çünkü su, gökten değil buluttan iner. Gök, korunan bir çatıdır. Bulutlar gök ile yer arasındadır. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“Gök ile yer arasındaki emre hazır bulutları evirip çevirmesinde...” (Bakara, 164)

Dolayısıyla **“gökteki”** ile kastedilen yüksektedir. Bundan sonra artık hiçbir problem kalmaz. Çünkü O, yüksektedir. O’nun hizasında olan hiçbir şey yoktur ve hiçbir şey de O’nun üstünde değildir.

2- Ya da (فی) harf-i cerrine (على) harf-i cerrinin anlamını veririz. Göğü de korunmuş yüksek tavan manasına, yani gök cisimleri manasına alırız. (فی) harf-i cerrinin Arap dilinde, hatta Kur’an’da (على) yerine kullanıldığının örnekleri vardır. Firavun, iman eden sihirbaz kavmine dedi ki: **“(وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ) / “Sizi hurma dallarının üzerinde çarmıha gereceğim.”** (Taha, 71)

Bu durumda **“gökteki”** ile kastedilen, göğün üzerindedir. Bundan sonra da problem kalmamıştır.

Soru: Bu ayetle Allah’ın, **“Gökte de ilah O’dur, yerde de ilah O’dur.”** (Zuhruf, 84) ve **“O göklerde ve yerdeki Allah’tır. Gizlinizi de açığınızı da bilir.”** (Enam, 3) ayetlerinin arasını nasıl bağdaştırırsın?

Cevap: Birinci ayette Allah Teala, **“Gökte de ilah O’dur, yerde de de ilah O’dur.”** (Zuhruf, 84) buyuruyor. Buradaki zarf, Allah’ın ulûhiyeti içindir. Yani O’nun ilahlığı gökte de, yerde de sabittir, demektir. Mesela biz, **“Mekke’de ve Medine’de falan kimse emîrdir.”** deriz. O kişinin kendisi şahıs olarak bu iki yerden birinde bulunduğu halde emîrliği ve otoritesiyle her iki yerde de mevcuttur.

Allah Teala’nın ilahlığı hem gökte hem yeredir. Ama O’nun kendisi göktedir.

İkinci ayet: **“O göklerde ve yerdeki Allah’tır. Gizlinizi de, açığınızı da bilir.”** (Enam, 3) Bu ayet hakkında da önceki ayette söylediğimiz

şeyleri söyleriz. **“O Allah’tır,”** yani ulûhiyyeti göklerde ve yerde sabit olan Allah’tır; zatı, göktedir. O zaman mana şöyle olur: O, gökte ve yerde kendisine ibadet edilendir. O’nun ulûhiyyeti göklerde ve yeredir. Dolayısıyla bu ayetin açıklaması da önceki ayetin açıklaması gibidir.

Bir görüşe göre de ikinci ayetin manası şöyledir: (وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ) / **“O, göklerde Allah’tır.”** Burada vakfedersin/durursun, sonra ayetin kalan kısmını okursun: (وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ) / **“Yerde gizlinizi de, açığınızı da bilir.”** (Enam, 3) Yani kendisi göklerde, yerde de gizlinizi, açığınızı bilir; O’nun gökte olması, yerde sizin gizlinizi, açığınızı bilmesine mani değildir.

Bu manada biraz zayıflık vardır. Çünkü bu mana, ayetin bölümlere ayrılmasını ve her bir bölümün diğeriyle irtibatsızlığını gerektiriyor. Doğrusu birincisidir ve (وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ) dememizdir. Yani O’nun ulûhiyyeti göklerde ve yerde sabittir. Böylece ayet, diğeriyle de örtüşmüş olur.

*** Bu ayetteki insan davranışlarına yönelik faydalar şunlardır:**

İnsan, Allah Teala’nın her şeyin üstünde olduğunu bildiği zaman O’nun saltanatını ve yarattıkları üzerindeki hâkimiyetini de öğrenmiş olur. O zaman O’ndan korkar ve O’na saygı gösterir. İnsan, Rabbin-den korktuğu ve O’nu tazim ettiği zaman O’ndan sakınır, vacibi/farzı yerine getirir ve haramı terk eder.

16- ALLAH'IN, YARATTIKLARIYLA BERABERLİĞİ

Müellif, burada maiyetle, yani Allah Teala'nın yarattıklarıyla beraberliğiyle ilgili ayetleri zikretmeye başladı. Bunları uluvv/yükseklikten sonra zikretmesi uygun olmuştur. Çünkü O'nun her şeyin üstünde olmasıyla kullarıyla beraber olması arasında insana bir çelişki görülebilir. Bu sebeple Allah'ın üstte, yüksekte oluşu ile ilgili ayetlerin zikrinden sonra kullarıyla beraberliğini isbat eden ayetlerin zikredilmesi gerçekten uygundur.

*** Allah'ın kullarıyla beraberliği meselesi hakkında ele alınması gereken birçok konu vardır:**

Birinci konu: Allah'ın beraberliğinin kısımları hakkındadır:

*** Allah'ın beraberliği iki kısma ayrılır: Genel beraberlik, özel beraberlik.**

Özel beraberlik de iki kısma ayrılır: Şahısla sınırlı beraberlik, vasıfla sınırlı beraberlik.

1- Genel beraberlik:

Mümin ve kâfir, iyi ve kötü herkesi kapsayan bir beraberliktir. Bunun delili şu ayettir: **"Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir."** (Hadid, 4)

2- Özel Beraberlik:

a- Vasıfla sınırlı özel beraberlik, mesela şu ayetteki beraberlik bunun örneğidir: **"Şüphesiz ki Allah, takva sahipleriyle ve muhsinlerle/işini güzel yapanlarla beraberdir."** (Nahl, 128)

b- Muayyen bir şahısla sınırlı beraberlik. Bunun örneği Allah Teala'nın Peygamberi hakkında zikrettiği şu sözlerdir: **"O zaman arkaşına şöyle demişti: Üzülme! Allah bizimle beraberdir."** (Tevbe, 40) Musa ve Harun'a şöyle buyurmuştu: **"Ben sizinle beraberim; işittir ve görürüm."** (Taha, 46) Bu, vasıfla kayıtlanmış beraberlikten daha özel bir beraberliktir.

Genel beraberlik yaratma, bilme, kudret, işitme, görme, otorite ve rubûbiyyetin diğer anlamları yönünden kullarını kuşatmayı gerektirir. Her iki türüyle özel beraberlik ise bunlarla birlikte yardım ve desteği de gerektirir.

İkinci konu: Beraberlik gerçek midir, yoksa Allah'ın işitmesi, görmesi, kudreti ve saltanatı gibi rubûbiyyetinin anlamlarından kinaye midir?

Allah rahmet eylesin selefın çoğu şöyle diyor: Allah'ın beraberliği ilminden, kudretinden, işitmesinden görmesinden ve benzeri sıfatlarından kinayedir. Onlar (وَهُوَ مَعَكُمْ) / **"O sizinle beraberdir."** (Hadid, 4) ayetine şöyle mana veriyorlar: O sizi bilir, sözlerinizi işitir, yaptıklarınızı görür, size gücü yeter ve aranızda hükmeder... Ayeti beraberlik sıfatının lazımı/gerektirdiği şeyle tefsir ederler.

Şeyhulislam İbn Teymiyye, bu kitabında ve diğer kitaplarında bunun hakikî manasını tercih etmiştir. Ona göre Allah'ın bizimle beraberliği gerçek anlamıyla haktır, fakat O'nun beraberliği bir insanın bir insanla beraberliği gibi değildir ki bir insan, bir insanla ancak onun mekânında beraber olabilir. Allah'ın kullar ile beraberliği yüksekte olmasına rağmen O'nun hakkında isbat edilir. O, arşının üzerinde ve her şeyin üstündeyken bizimle beraberdir. Hiçbir durumda O'nun bizim içinde bulunduğumuz mekânda bizimle beraber olması mümkün değildir.

Buna göre beraberlik sıfatıyla üstte oluş ve yükseklik sıfatının bağdaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Müellif bu sıfat için özel bir bölüm açtı. (İnşallah açıklaması ve bu iki sıfat arasında bir çelişki olmadığı ileride gelecek.) Çünkü Allah Teala sıfatlarında hiçbir şeye benzetilemez. O yukarıda olmasıyla birlikte yakındır, yakın olmasıyla birlikte yukarıda, yüksektedir.

Şeyhulislam İbn Teymiyye bunun için ay'ı örnek verir ve şöyle der: Denilir ki: Biz seyir halindeyken ay da bizimle beraberdir. Hâlbuki o

gökyüzüne yerleştirilmiştir ve yaratılanların en küçüklerinden biridir. Hal böyle olunca Yaratıcı, kendisi göklerin üzerinde olduğu halde kendisine nispetle hiçbir şey olmayan varlıklarla nasıl beraber olmaz?!

Şeyhulislam İbn Teymiyye bu sözleriyle bazı ehl-i ta'tilin elindeki bahaneyi de almış olmaktadır: Onlar bunu ehl-i sünnete karşı kullanıyorlar ve şöyle diyorlar. Siz bir taraftan te'vile mani olurken, diğer taraftan beraberlik sıfatını te'vil ediyorsunuz ve beraberliğin bilmek, işitmek, görmek ve kudret gibi anlamlara geldiğini söylüyorsunuz.

Biz diyoruz ki maiyyet, yani beraberlik hakikat anlamı üzere hak'tır, fakat Cehmiyye ve benzerlerinin anladığı gibi değildir. Onlar bunu Allah'ın her mekânda insanlarla beraber olduğu şeklinde anlıyorlar. Seleften bazılarının bunu ilim ile tefsir etmeleri, bu lafzın lazımıyla tefsirdir.

Üçüncü konu: Beraberlik zatî sıfatlardan mıdır, fiilî sıfatlardan mıdır?

Bu, ayrıntılı bir konudur:

- Genel beraberlik zatî bir sıfattır. Çünkü Allah Teala, ezelden ebede kadar yaratıklarını ilim, kudret ve saltanat gibi rubûbiyyetinin mahanalarıyla kuşatmıştır.

- Özel beraberliği ise fiilî bir sıfattır. Çünkü Allah'ın meşietine/dilemesine tabidir. Bir sebebe bağlı bütün sıfatlar fiilî sıfatlardır. Rıza sıfatının fiilî bir sıfat olduğu daha önceki bölümlerde zikredilmişti. Çünkü o da bir sebebe bağlıdır. Allah'ın razı olduğu bir sebep bulunduğu zaman nza da bulunur. Özel beraberlik de böyledir. Bir şahısta takva ve diğer sebebler bulunduğu zaman Allah da onunla beraber olur.

Dördüncü konu: Beraberlik gerçek midir, değil midir?

Bunu daha önce zikrettik. Seleften bazıları ayeti beraberlik sıfatının lazımıyla/gerektirdiği şeylerle tefsir etmişlerdir. İnsanın aklına gelen tek mana budur. Bazıları da "Bu beraberlik, hakikati üzeredir/

gerçek bir beraberliktir, fakat Allah'a layık ve sadece O'na has bir beraberliktir." demişlerdir.

Müellifin burada, bu kitabta ve diğer kitaplarında açıkça söylediği budur. Fakat Allah'ın yeryüzünde bizimle beraber olduğunu zannetmek gibi zanlardan da korunmak gerekir. Çünkü bu batıldır, imkânsızdır.

Beşinci konu: Beraberlikle yükseklik (uluvu) arasında zıtlık var mıdır?

Cevap: Üç sebepten dolayı bunlar arasında çelişki yoktur:

1- Allah Teala kendini vafsettiği ayetlerinde bu ikisini birleştirdi. Eğer aralarında bir çelişki olsaydı Allah bu sıfatların ikisiyle birlikte kendini vafsetmezdi.

2- Biz deriz ki beraberlik ile yükseklik arasında asla bir zıtlık yoktur. Çünkü bir şey seninle beraber olduğu halde yüksek de olabilir. Arapların, "Biz seyir halindeyken ay bizimle beraberdir, biz seyir halindeyken güneş bizimle beraberdir, biz seyir halindeyken kutup yıldızı bizimle beraberdir." demeleri bu anlamdadır. Hâlbuki güneş, ay, kutup yıldızı hepsi göktedir. Mahlûkat için beraberlik ile yüksekliğin birarada kullanılması mümkün olduğuna göre Yaratan için birarada kullanılması daha evladır.

Ne dersin, insan yüksek bir dağın üzerinde olsa ve gözlerinde bir dürbün olduğu halde askerlerine, "Haydi uzak bir yere gidiniz, ben sizinle beraberim." dese, onlarla beraber olmuş olmaz mı? Çünkü o, askerlerini uzakta olmalarına rağmen sanki gözlerinin önündeymiş gibi görmektedir. Mahlûk hakkında bu mümkünken, Hâlik hakkında nasıl mümkün olmaz?!

3- Bu ikisi mahlûk hakkında imkânsız olsaydı bile Halik hakkında imkânsız olması anlamına gelmezdi. Çünkü Allah Teala daha büyüktür ve daha yücedir. Halik ile mahlûk arasındaki ayrılığın ve farklılığın çok açık olması sebebiyle Halik'in sıfatlarını mahlûkun sıfatlarıyla mukayese etmek mümkün değildir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yolculuğunda şöyle dua etmiştir: “Allah’ım! Yolda arkadaşım, ailemde halifem/vekilim Sensin!”¹⁶⁷ O, Allah’ı hem kendisi için bir arkadaş, hem de ailesi hakkında kendisi için bir vekil kılmıştır. Hâlbuki bu, mahlûka nispetle mümkün değildir. Herhangi bir şahsın sana yolda arkadaş, ailede vekilin olması mümkün değildir.

Sahih bir hadiste şöyle sabit olmuştur:¹⁶⁸ “Namaz kılan bir kimse (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) / Âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun.” dediği zaman Allah Teala, ‘Kulum Bana hamdetti.’ der.”

Namaz kılarken (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) diyenlerin sayısı ne kadardır? Sayılamayacak kadar çoktur. Nice namaz kılan vardır. Birisi (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) derken diğeri (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) / “Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz.” diyordur. Allah Teala, bunların her birine (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) dediği zaman “Kulum bana hamdetti;” (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) dediği zaman “Bu, Benimle kulum arasında yan yanyadır.” der.

O halde Allah Teala gökte, arşının üzerindeyken gerçekten bizimle beraber olması da mümkündür. Allah’ı yarattıklarına benzetmek isteyen ve Halik ile beraberliği mahlûk ile beraberlik gibi gören kimse-lerden başkası bu iki sıfatın birbiriyle çeliştiğini anlamaz.

Berberlikle ilgili naslarla üstte oluşla ilgili nasların arasını bağdaştırmanın mümkün olduğunu beyan ettik. Bu mesele açıklığa kavuştuysa ne âlâ! Yoksa bir kulun şöyle demesi gerekir: “Ben, Allah’a ve Rasûlüne iman ettim. Allah’ın kendisi hakkında söylediklerini ve Rasûlünün söylediklerini tasdik ettim.” Kul, bunu inkâr edercesine “Bu nasıl mümkün olur?!” diyemez.

“Nasıl mümkün olur?!” dediği zaman şöyle deriz: Sahabenin sormadığı böyle bir soruyu senin sorman bid’attir. Hâlbuki onlar senden daha hayırlıdırlar ve kendilerine sorulan şeyi senden daha iyi bilirler, daha

¹⁶⁷ Müslim (1342). İbn Ömer *radiyallahu anhum*a’dan rivayet edilmiştir.

¹⁶⁸ Müslim (395). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

doğrudurlar, daha açık konuşurlar ve daha samimidirler. Senin görevin tasdik etmektir. "Nasıl ve niçin?" deme! Fakat tam olarak teslim ol.

Bir uyarı:

Ayeti dikkatlice incelersen bütün zamirlerin Allah Teala'ya döndüğünü görürsün: "**Gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra arşa istiva etti.**" (Kim? Allah) "**Yerin içine gireni bilir.**" (Kim bilir? Allah bilir.) "**O sizinle beraberdir.**" Ayet-i kerimenin zahirine inanmamız ve bu beraberliğin Allah'ın yeryüzünde bizimle beraber olmasını gerektirmediğini, aksine O'nun arşa istiva ettiği halde bizimle beraber olduğunu kesin olarak bilmemiz gerekir.

Bu beraberliğe iman ettiğimiz zaman bu bizim Allah'tan korkmamızı ve O'na takvalı olmamızı gerektirir. Bu sebeple hadiste şöyle ifade edilmiştir: "*İmanın en faziletlisi nerede olursan ol Allah ile beraber olduğunu bilmendir.*"¹⁶⁹

Hulul ehli ise şöyle dediler: "Allah bütün mekânlarımızda zatıyla bizimle beraberdir; sen mesciddeysen Allah mescidde seninle beraberdir! Çarşıda olanlarla Allah çarşıda beraberdir!! Hamamlarda/tuvaletlerde olanlarla Allah tuvalette de beraberdir!!

Onlar (böyle diyerek) Allah'ı pisliklerden, eğlence mekânlarından ve necis yerlerden tenzih etmediler!!

Altıncı konu: "*Allah bizim bulunduğumuz her yerde bizimle beraberdir.*" diyenlerin şüpheleri ve onlara verilen cevaplar:

¹⁶⁹ Bu hadisi Mecmau'z-Zevaid'de (1/60) Taberânî'nin el-Kebir ve el-Evsat rivayet ettiği bildirilmektedir. Ayrıca Beyhaki, el-Esma ve's-Sıfat, (907) ve Ebu Nuaym, el-Hilye, 6/124'de tahrir etmişlerdir. Elbani, Zaifu'l-Cami (1002)'de bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.

Bu hadis es-Silsiletü's-Sahihâ'da (1046) bildirildiğine göre sahih bir senetle ve şu lafızlarla da gelmiştir: "*Nefsin tezkiyesi, kulun nerede olursa olsun Allah ile beraber olduğunu bilmesidir.*" Bkz: Beyhaki, es-Sünen, 4/95; İbn Ebi Asım, el-Âhâd ve'l-Mesani (1062); El-Fesevî, el-Marifetu ve't-Tarih, 1/269.

Onlar ortaya attıkları şüphelerinde diyorlar ki: “O sizinle beraberdir.” ayetinin zahiri bunu ifade eder. Çünkü ayetin içindeki bütün zamirler Allah’a döner: “O, yaratandır.” “Sonra arşa istiva eden-
dir.” “Bilir.” “O sizinle beraberdir.” (Hadid, 4) O bizimle beraber olduğu zaman biz bu beraberlikten ancak birbirine karışmayı veya aynı mekânda beraber bulunmayı anlarız.

*** Onların bu şüphelerini şu şekilde cevap veririz:**

Birincisi: Ayetin zahiri sizin zikrettiğiniz gibi değildir. Çünkü ayetin zahiri sizin zikrettiğiniz gibi olsaydı ayetin içinde tenakuz olurdu: Hangi mekânda olursa olsun her insanla birlikte olduğu halde arşa istiva etmiş olması! Allah’ın kelimasında tenakuz olması imkânsızdır.

İkincisi: “Beraberlikten ancak karışmak veya aynı mekânda birlikte bulunmak akla gelir.” sözünüze gelince böyle bir şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü Arap dilinde maiyyet, mutlak beraberliğin ismidir. Sizin iddia ettiğiniz manadan daha geniştir. Karışmayı ve bir mekanda buluşmayı gerektirebilir. Mekân farklı olsa bile mutlak beraberliği de gerektirebilir. Bunlar üç ayrı şeydir:

1- İki şeyin birbiriyle içiçe olmasını gerektiren beraberliğin örneği “Bana su karıştırılmış süt ver.” anlamında (اسقوني لبناً مع ماء) denilmesidir.

2- Aynı mekânda bir arada bulunmak anlamındaki beraberlik mesela şöyle demektir: “Filan kişi ile falan kişiyi birlikte yürürken ve birlikte konaklarken buldum.”

3- Birbiriyle içiçe olmayı ve bir mekânda ortaklığı gerektirmeyen beraberliğe örnek, “Filan kişi, askerleriyle beraberdir.” denilmesidir. Her ne kadar o kişi komutanlık odasında da olsa askerlerini yönlendirmektedir. Burada ne bir içiçe olma vardır, ne de aynı mekânda beraberlik vardır. Biri doğuda, biri batıda olsa bile “Filanın eşi onunla beraberdir.” denilmesi de buna örnektir.

Demek ki Şeyhulislam İbn Teymiyye’nin dediği gibi ve lugatten getirilen delillerin de açıkça ifade ettiği gibi maiyyet kelimesinin delalet

ettiği şey mutlak beraberliktir. Sonra bu beraberliğe izafe edilen şeye göre aldığı manadır.

“Şüphesiz ki Allah takva sahipleriyle beraberdir.” (Nahl, 128) denildiği zaman bu, asla Allah ile ihtilatı/içiçe olmayı ve aynı mekânı paylaşmayı gerektirmez. Bilakis bu, Allah'ın şanına uygun bir beraberliktir.

Üçüncüsü: Biz deriz ki: Sizin Allah'ı bununla vasıflandırmanız (yani bir mekanda beraber bulunmakla vasıflandırmanız) batılın en batıdır ve Allah'a büyük bir eksiklik izafe etmektir. Allah Teala bu sıfatı burada kendini övmek için zikretmiştir. Şöyle ki: Yaratılanları O'nun altında olsa bile O, arşının üzerinde olmasına rağmen yarattıklarıyla beraberdir. Siz O'nu yeryüzünde kabul ettiğiniz zaman bu bir eksikliktir.

Siz helâlara girdiğinizde bile Allah'ın her mekânda sizinle beraber olduğunu söylemeniz, Allah'a karşı en büyük saygısızlıktır. Sen, “Sen helâdasın!” diye dünya meliklerinden birine bile söyleyemezken bunu Allah'a nasıl söylersin?! Bu, Allah'a karşı büyük saygısızlıktan başka bir şey değildir. Allah korusun!

Dördüncüsü: Sizin bu sözünüz iki şeyden birini gerektirir, üçüncü bir şıkkı yoktur. Her ikisi de imkânsızdır: Ya Allah'ın cüzlerden oluştuğunu ve her cüzün bir mekânda olmasını gerektirir.

Ya da birden fazla ilahın olmasını gerektirir. Yani mekânların birden fazla olması gerekliliğinden dolayı her bir ilahın bir yönde olması gerekir.

Beşincisi: Bizim şöyle dememizdir: Sizin bu görüşünüz Allah'ın yaratılanlara hulûl etmesini/yerleşmesini gerektirir. Yani sizin sözüne göre her mekân, bir varlıktır. Allah Teala da onun içindedir. Bu, sadece vahdet-i vücutçuların söyleyeceği bir sözdür.

Sen de görüyorsun ki bu görüş batıldır. Bu sözün gerektirdiği şey küfürdür. Bu sebeple biz, “Allah yeryüzünde bizimle beraberdir.” diyen kimseyi kâfir olarak görürüz. Tevbe etmesi istenir, kendisine gerçekler açıklanır. Dönerse ne âlâ, dönmezse öldürülmesi gerekir.

Beraberlik sıfatıyla ilgili ayetler:

1. ayet:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

“O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş’ın üzerine istiva edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.” (Hadid, 4)

Bu ayetin konumuza delil olan kısmı şudur: (وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ) / “Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.” Bu, bir genel beraberliktir. Çünkü bu beraberlik, yaratılanları rubûbiyyet sıfatlarından ilim, kudret, hâkimiyet, işitme, görme ve diğer sıfatlarla kuşatmayı gerektirir.

2. ayet:

﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَاسِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَمَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

“Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O’dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O’dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Şüphesiz

Allah, her şeyi bilendir.” (Mücadele, 7)

(مَا يَكُونُ) (يَكُونُ), tam fiildir. Yani bulunmaz, yoktur ki...

(مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ) / “Gizli konuşan üç kişi” Bunun sıfatın mevsufuna izafesi türünden bir izafet olduğu söylenmiştir. Aslı (مِنْ ثَلَاثَةٍ نَجْوَى)’dır. Yani birbiriyle gizli konuşan üç kişi yoktur ki...

(إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ) / **“Dördüncüsü mutlaka O’dur.”** “Üçüncüsü mutlaka O’dur.” demedi, çünkü onların cinsinden olmayan biri daha vardır. Aynı cinsten olduğu zaman aynı sayı gelir. Mesela hıristiyanlardan söz eden şu ayete bakın: **“‘Allah, üçün üçüncüsüdür.’ diyenler elbette kâfir olmuşlardır.”** (Maide, 73) “İkinin üçüncüsüdür.” demedi. Çünkü iddialarına göre üçünün cinsi de aynıdır! Onların nazarında üçü de ilahtır. Zanlarınca üçü de aynı cinsten olunca Allah’ın üç ilahın üçüncüsü olduğunu söylediler.

(وَلَا خَمْسَةَ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ) / **“Beş kişiden altıncısı mutlaka O’dur.”** Üç, beş diye tek sayıyı zikretti, çift sayıyı zikretmedi. Fakat çift sayı da ayetteki şu lafzın kapsamındadır: (وَلَا أَذْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ) / **“Bunlardan az veya çok olsunlar.”** Üçten azı ikidir/çifttir, beşten çoğu altı ve daha yukarıdır.

Birbiriyle gizli konuşan iki kişi nerede olurlarsa olsunlar Allah Teala mutlaka onlarla beraberdir.

Bu beraberlik genel bir beraberliktir. Çünkü bu beraberlik mümin, kâfir, iyi ve kötü herkesi kapsar. Bu beraberliğin gereği, Allah’ın onları ilmiyle, kudretiyle, işitmesiyle, görmesiyle, hâkimiyetiyle, evirip çevirmesiyle ve diğer sıfatlarıyla kuşatmasıdır.

“Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir.” Yani bu beraberlik onların yaptıkları şeylerin tek tek sayılıp tespit edilmesini gerektirir. Kıyamet günü geldiği zaman Allah yaptıkları şeyleri onlara haber verecektir. Yani yaptıkları şeyleri onlara bildirecek ve bunlardan dolayı onları hesaba çekecektir. Haber vermekten maksat onun gereğini yerine getirmektir. Gereği ise hesaba çekmektir. Fakat hesaba çekilenler mümin iseler Allah Teala onların amellerini sayacak, sonra onlara şöyle diyecek: *“Ben senin günahlarını dünyadayken örtmüştüm. Bugün de onları senin için affediyorum.”*¹⁷⁰

¹⁷⁰ Bu hadis tahrir edilmişti.

“Şüphesiz Allah her şeyi bilendir.” Var olan veya olmayan her şeyi, caiz, vacip ve imkânsız olan her şeyi bilen Allah’tır.

İlim sıfatı ve Allah’ın ilminin vacipten imkânsıza, küçükten büyüğe, açıktan gizliye kadar her şeye taalluk ettiği hakkında daha önce gerekli bilgi verilmişti.

3. ayet: ﴿لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾ / **“Üzülme, çünkü Allah bizimledir.”**

(Tevbe, 40)

Hitap Ebu Bekir’e, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in hitabıdır. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: **“Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, Allah ona yardım eder. Hani o kâfirler, onu Mekke’den çıkardıkları vakit sadece iki kişiden biri iken, ikisi de mağarada bulundukları sırada arkadaşına ‘Üzülme, çünkü Allah bizimledir.’ diyordu.”** (Tevbe, 40)

Birincisi: Yurdundan çıkarıldığı zaman Allah ona yardım etti: **“Hani o kâfirler onu Mekke’den çıkardıkları vakit...”**

İkincisi: Mağarada bekleme esnasında yardım etti: **“Mağarada bulundukları sırada...”**

Üçüncüsü: Mağaranın kapısında müşrikler durduğu zamanki zor şartlarda: **“Arkadaşına: ‘Üzülme, çünkü Allah bizimledir.’ diyordu.”**

Allah Teala, bu üç mevkide Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*’e yardım ettiğini beyan etmektedir.

Üçüncüsünde müşrikler tepelerinde durdukları vakit Ebu Bekir şöyle diyordu: **“Ey Allah’ın Rasûlü! Eğer onlardan biri kendi ayağına baksa bizi mutlaka görür.”**¹⁷¹ Biz risk altındayız, demek istiyordu. Tıpkı bunun gibi Musa’nın arkadaşları da denize ulaştıkları zaman **“Eyvah yakalandık!’ dediler.”** (Şuara, 61) Bunun üzerine Musa onlara dedi ki: **“Hayır! Rabbim şüphesiz benimle beraberdir, bana yol göstere-**

¹⁷¹ Buhari (3653); Müslim (2381). Enes İbn Malik *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

cektir." (Şuara, 62) Burada da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Ebu Bekir radiyallahu anh'a, "**Üzülme, çünkü Allah bizimledir.**" dedi, onu sakinleştirdi ve gönlüne güven verdi. Niçin üzülmemesi gerektiğini de şu sözleriyle açıkladı:

"Çünkü Allah bizimledir."

Buradaki "**Üzülme!**" sözü, meydana gelmiş ve gelecek bütün endişeleri kapsar. Bu söz geçmiş ve geleceği içerir. Hüzün ise, nefsin acı duyması ve şiddetli kaygısıdır.

"Allah bizimledir." Bu özel bir beraberliktir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ve Ebu Bekir ile sınırlıdır. Genel beraberlik olan kuşatıcılıkla birlikte yardım ve desteği de gerektirir.

Bu sebeple Kureyşliler mağaranın ağzında durdular, ama onları göremediler. Allah onların gözlerini kör etti.

Bazıları diyorlar ki: "Bir örümcek geldi, mağaranın kapısına ağını ördü. Bir güvercin de geldi mağaranın kapısının üzerine kondu. Bir de geldiler ki mağaranın üzerinde bir güvercin, bir de örümcek ağı var. Bunu görünce 'burada kimse yok' dediler ve ayrılıp gittiler."¹⁷² Bu hikâyenin aslı yoktur.

İlahî himaye ve büyük mucize, mağaranın açık ve saf olması, orada maddî hiçbir engelin bulunmaması ve buna rağmen içindekileri görememeleridir. Bu büyük bir mucizedir. Yuva yapan bir güvercin ve ağını ören örümceğin gelmesi imkânsızdır. Ebu Bekir'in "*Eğer onlardan biri kendi ayağına baksa bizi mutlaka görür.*" sözüne aykındır.

Bazı tarihçilerin -Allah onları affetsin- garip, sıra dışı, bilinmeyen, aklın ve sahih naklin kabul etmeyeceği şeyler nakletmeleri ilginçtir.

¹⁷² Bu rivayeti Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, (6/53)'de Bezzar'a ve Taberani'ye nispet etti ve şöyle dedi: Bu rivayeti pek çok kişi nakletti, fakat hiçbirini tanımiyorum." İbn Sâd, bunu *et-Tabakât*, (1/229)'da rivayet etti. (Bkz: Elbanî, *ez-Zaife* (1128).) Bunun zayıf olduğunu söyledi.

4. ayet: ﴿إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى﴾ / **“Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm.”** (Taha, 46)

Bu hitap, Musa'ya ve Harun'adır. Allah Teala, onlara Firavun'a gitmelerini emrettiği zaman şöyle buyurmuştu: **“Firavun'a gidin, çünkü o gerçekten azdı. Varın da ona yumuşak söz söyleyin; olur ki, öğüt dinler yahut korkar. (Musa ile Harun) ‘Rabbimiz! Onun bize kötülük yapmasından veya azgınlığını artırmamasından korkarız.’ dediler. Allah buyurdu ki: Korkmayın, zira Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm.”** (Taha, 43-46)

“İşitir ve görürüm,” bir isti'naf cümlesidir. Özel beraberliğin gereğini açıklamak içindir. Bu beraberliğin gereği, işitmek ve görmektir. Bu özel işitme ve görme, **“Onun bize kötülük yapmasından veya azgınlığını artırmamasından korkarız.”** dedikleri Firavun'a karşı yardımı, desteği ve himayeyi gerektirir.

5. ayet: ﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ / **“Şüphesiz ki Allah takva sahipleriyle ve muhsinlerle/işini güzel yapanlarla beraberdir.”** (Nahl, 128)

Bu ayet Allah'ın şu ayetinden sonra gelmiştir: **“Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız size yapılan azab ve cezanın misli ile ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret! Sabrın da ancak Allah'ın yardımı ile. Onlardan dolayı üzülme! Kurdukları tuzaklardan sıkıntıya düşme!”** (Nahl, 126-127)

Suçlunun, işlediği suçun cinsinden bir cezaya çarptırılması takvadır; daha fazlasıyla cezalandırılması zulümdür. Affetmek daha güzeldir. Bu sebeple Allah Teala, **“Şüphesiz ki Allah takva sahipleriyle ve muhsinlerle/işini güzel yapanlarla beraberdir.”** buyurmuştur.

Buradaki özel beraberlik şu vasıfla kayıtlanmıştır: Allah Teala, takva sahibi ve muhsin olan herkesle beraberdir.

İnsan davranışları ve gidişatı açısından bunun bize sağlayacağı yarar; ihsâna ve takvaya düşkün olmaktır. Çünkü her insan, Allah'ın kendisiyle beraber olmasını ister.

6. ayet: ﴿وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ / **"Sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."** (Enfal, 46)

Daha önce zikretmiştik: Sabır, nefsi Allah'a itaatte tutmak; Allah'a masiyetten nefsi alıkoymak ve Allah'ın takdir ettiği şeylere öfkelenmemektir. Bunları ister dille ister kalple isterse organlarıyla yapsın fark etmez.

Sabır türlerinin en faziletlisi Allah'a itaatteki sabırdır. İkinci sırada Allah'a isyandan nefsi alıkoymadaki sabır gelir. Çünkü bunlarda iki tane tercih vardır: İnsan, emredilen şeyi dilerse yapar, dilerse yapmaz; haramı dilerse terk eder, dilerse terk etmez. Üçüncü sırada Allah'ın takdir ettiği şeylere sabır vardır. Çünkü Allah'ın takdir ettiği şeyler istesen de, istemesen de olacaktır. Ya değerli kişiler gibi sabredersin ya da hayvanlar gibi hiçbir şeye aldırılmazsın.

Sabır, ancak sabredilen bir şeye sabretmekle elde edilen yüksek bir derecedir. Yeryüzü önüne serilen ve insanların ne isteyecek diye bakar hale geldiği kimsenin ruhî veya bedenî, dâhilî veya haricî bir miktar yorgunluğa ve meşakkate katlanması gerekir.

Bu sebeple Allah Teala, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hem sabretme hem de şükretme hasletini vermiştir.

Şükretmek için ayakları şişinceye kadar gece namazı kılardı ve şöyle derdi: **"Şükreden bir kul olmayayım mı?"**¹⁷³

Kendisine yapılan eziyetlere de sabrederdi. Kavminden ve diğer insanlardan, yahudilerden ve münafıklardan gelen eziyetlere maruz kalmıştı. Buna rağmen o sabreden bir kuldu.

¹⁷³ Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği bu hadisin tahriri daha önce geçti.

7. ayet: ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

"Nice az topluluklar, Allah'ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, sabredenlerle beraberdir."

(Bakara, 249)

(كَمْ) / "Nice" Haberiyyedir, çokluk ifade eder. Yani az bir topluluk birçok topluluğa defalarca galip gelmiştir. Veya müteaddit az topluluk müteaddit çok topluluğa galip gelmiştir. Lakin kendi güç ve kuvvetleriyle değil, Allah'ın izniyle, yani O'nun irade ve kudretiyle galip gelmişlerdir.

Talut'un askerlerinin, düşmanlarının sayısı çok olmasına rağmen onları yenmeleri bunun bir örneğidir. Bedir savaşına katılan Müslümanların, çok sayıda olan Kureyşlileri yenmeleri de bunun örneklerindendir.

Bedir ashabı savaşmak için değil, sadece Ebu Süfyan'ın kervanını ele geçirmek için çıkmışlardı. Ebu Süfyan onların bu niyetini anlayınca Mekkelilere hemen bir tellal göndererek şöyle dedirtti:

"Kervanınızı kurtarın! Muhammed ve arkadaşları kervanı almak için bize doğru yola çıktılar!" Kervanda Kureyş'e ait çok miktarda erzak vardı. Bunun üzerine Kureyş'in eşrafı; önde gelenleri, kibirlileri ve şımarıkları ortaya çıkarak kuvvet, gurur ve onur gösterisi yaptılar.

Hatta Ebu Cehil şöyle dedi: "Vallahi Bedir'e gidip orada içki içip develeri keserek yemedikçe, cariyeleri oynatıp eğlenmedikçe, Arapların, bizim bu halimizi duyarak bizden çekinmeye devam etmelerini sağlamadıkça geri dönmeyeceğiz."¹⁷⁴

Allah'a hamdolsun ki, onun ve beraberindekilerin katledilmeleri üzerine şiirler söylediler.

¹⁷⁴ Ibn Cerir et-Taberi, 6/262. İbn Abbas *radiyallahu anhum*a'dan rivayet etmiştir.

Kureyş topluluğu dokuz yüz ile bin kişi arasındaydı. Her gün dokuz on tane deve kesiyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı üç yüz on dört kişiydi.¹⁷⁵

Yanlarında onları takip eden sadece yetmiş deve ve iki at vardı. Buna rağmen Kureyşin ileri gelenleri öldürüldüler, hatta cesetleri güneş altında şişip koktular ve Bedir'in pis kuyularından bir kuyuya sürüklenip atıldılar.

"Nice az topluluklar, Allah'ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir."

Çünkü az topluluk sabretti. **"Allah, sabredenlerle beraberdir."** Sabrın her çeşidiyle sabrettiler. Allah'a itaatte sabrettiler. Allah'a masiyeti terk ettiler. Cihadın ağır yüklerine katlanırken karşılaştıkları güçlüklerle ve meşakkatlere sabrettiler.

"Allah, sabredenlerle beraberdir."

Berberlik ile ilgili ayetler burada sona erdi. *Allah rahmet eylesin* müellif bu konyu geniş bir başlık altında tekrardan ele alacaktır.

*** Allah'ın bizimle beraber olmasından elde edeceğimiz faydalar nelerdir?**

Birincisi: Allah'ın her şeyi kuşattığına iman etmektir. O yüksekte olmasına rağmen yarattıklarıyla beraberdir, onların hiçbir hali O'na gizli değildir.

İkincisi: Bunu bilmek ve buna iman etmek; O'na itaat ederken ve isyanı terk ederken O'nu tam olarak murakabe etmeyi (O'nu görüyor-muş gibi olmayı) gerektirir. Bu öyle bir murakabe ki olmamızı emrettiği yerde bizi kaybetmez ve bize nehyettiği yerde de bizi bulmaz. Bu fayda bu beraberliğe iman eden kimse için büyük bir faydadır.

¹⁷⁵ Bunu Said İbn Mansur, Ebu'l-Yeman Âmir el-Hevzenî'den mürsel olarak rivayet etti. Taberani ve Beyhaki, başka bir yoldan Ebu Eyyub el-Ensari'den muttasıl olarak rivayet etti. Bkz: Hafız İbn Hacer, *el-Feth*, 7/291.

17- ALLAH TEALA'NIN KELAM SIFATININ İSBATI

Müellif, Allah'ın kelamına ve Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğuna delalet eden ayetleri zikrediyor.

1. ve 2. ayetler: ﴿وَمَنْ أَضْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا﴾ / **"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"** (Nisa, 87); ﴿وَمَنْ أَضْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا﴾ / **"Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"** (Nisa, 122)

(وَمَنْ) / **"Kim?"** Nefiy anlamında istifham ismidir. Nefyin istifham kalıbıyla getirilmesi, mücerred nefyden daha etkileyicidir. Çünkü istifham ile nefye tehdidi (meydan okuma) anlamı da giydirilmiş olur. Sanki, "Allah'tan daha doğru sözlü kimse yoktur." der gibidir. Bunun aksini iddia ediyorsan da Allah'tan daha doğru sözlü olan kim vardır?

Her ikisi de söz anlamına gelen (حَدِيثًا) ve (قِيلًا) kelimeleri, daha doğru anlamındaki (أَضْدَق) kelimesinin temyizidir.

Bu ayette kelam'ın isbatı (أَضْدَق) lafzından alınır. Çünkü doğruluk kelam'ın vasfı olur. (حَدِيثًا) ve (قِيلًا) kelimelerinden de alınır. Çünkü "hadis," kelimedir. (قِيلًا) de "kavl" demektir. Kavl, ancak lafızla olur.

Her ikisinde de Allah Teala'nın kelamının ve bu kelamın gerçek ve doğru olduğunun, içinde hiçbir yalanın olmadığını isbatı vardır.

3. ayet: ﴿وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ / **"Ve Allah demişti: Ey Maryem oğlu İsa!"** (Maide, 116)

Bu ayette Allah Teala'nın konuştuğunun isbatı vardır. O'nun sözü işitilmiştir. Demek ki bu, sesli bir konuşmadır. O'nun sözü kelimeler ve cümlelerdir. Kelimeler, harflerden meydana gelir. Bu sebeble ehli sünnet ve'l-cemaatin inancı şudur:

Allah Teala, gerçek bir kelamla dilediği zaman, dilediği keyfiyette, dilediği şeyleri harfle ve varlıkların seslerine benzemeyen bir sesle konuşur.

"Dilediği zaman," Zaman itibarıyladır.

“Dilediği şeyleri,” Kelam itibarıyladır. Yani emir, nehiy veya başka bir şey cinsinden kelamın konusu itibarıyladır.

“Dilediği keyfiyette,” yani Allah Teala'nın dilediği keyfiyette ve vasıfta bir konuşma.

Biz dedik ki: Yaratılanların seslerine benzemeyen harfle ve sesle konuşur. Bunun delili, “**Ve Allah demişti: Ey Meryem oğlu İsa!**” ayetidir. Bu konuşma harflerdir.

Sesle konuşur, çünkü İsa O'nun söylediğini işitmiştir. Yaratılanların seslerine benzemez Çünkü Allah Teala, “**O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir.**” (Şura, 11) demiştir.

4. ayet: ﴿وَمَنْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾ / “**Rabbinin sözü hem doğrulukça, hem de adaletçe tamamlanmıştır.**” (Enam, 115)

(كَلِمَتُ) / “Söz” anlamındaki kelime tekil gelmiştir. Çoğul okunan (كَلِمَاتُ) kıraati de vardır. Mana birdir. Çünkü müfred muzaf, umum ifade eder.

*** Allah Teala'nın sözleri iki vasıf üzere tamamlanmıştır:**
Doğruluk ve adalet.

Doğrulukla vasıflanan sözleri haberlerdir. Adaletle vasıflanan sözleri ise hükümlerdir. Bu sebeple müfessirler, “Haberlerde doğruluk, hükümlerde adalet” demişlerdir.¹⁷⁶

Allah Teala'nın haber nitelikli sözleri doğru sözlerdir, onlara hiçbir şekilde yalan bulaşmaz. Hüküm nitelikli sözleri adaletlidir, onlarda hiçbir şekilde zulüm yoktur.

Burada kelimeler doğrulukla ve adaletle vasıflandırılmıştır. O zaman bu kelimeler sözlerdir. Çünkü ancak bir söz hakkında “yalandır” veya “doğrudur” denilebilir.

¹⁷⁶ Bkz: Tefsiru İbn Kesir, 2/269.

5. ayet: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ / **"Ve Allah, Musa ile gerçekten konuştu."** (Nisa, 164)

(اللَّهُ) / **"Allah,"** faildir. Konuşma O'ndan vaki olmuştur.

(تَكْلِيمًا): Pekiştirici mastardır. Âlimler dediler ki: Bu mastar, mecaz ihtimalini ortadan kaldırır ve konuşmanın gerçek olduğuna delalet eder. Çünkü pekiştirici mastar mecaz ihtimalini ortadan kaldırır.

Görmedin mi eğer "Zeyd geldi" dersin, bundan Zeyd'in kendisinin geldiği anlaşılır. Her ne kadar cümlelerin zahirine aykırı da olsa bunun "Zeyd'in haberi geldi" manasına olması da muhtemeldir. Fakat üstüne basa basa "Zeyd'in kendisi geldi." dersin veya "Zeyd geldi Zeyd!" dersin mecaz ihtimali ortadan kalkar.

Allah Teala'nın Musa ile konuşması Musa'nın işittiği harfle ve sesle yapılan gerçek bir konuşmadır.

Taha suresinde ve diğer surelerde geçtiği gibi aralarında bir konuşma cereyan etmiştir.

6. ayet: ﴿مِّنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ﴾ / **"Onlardan kimiyle Allah gerçekten konuşmuştur."** (Bakara, 253)

(مِّنْهُمْ) / **"Onlardan,"** yani peygamberlerden.

(مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ): Allah lafzı, (كَلَّمَ) fiilinin failidir. Mefulü mahzuftur, (مَّنْ)'e gider, (كَلَّمَ اللَّهُ) diye takdir edilir.

7. ayet: ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ﴾ / **"Musa belirlediğimiz vakitte (huzurumuza) gelip Rabbi kendisi ile konuşunca..."**

(Araf, 143)

Bu ayet, kelamın O'nun dilemesine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kelam, gelme zamanında olmuştur. Gelmeden önce değil. Bu da O'nun kelamının meşietine/dilemesine bağlı olduğunun delilidir.

Eşarilerin dediği gibi "O'nun kelamı zatiyla kaim bir manadır, dilemesine bağlı değildir." diyen kimsenin sözü böylece batıl olur.

Bu ayet, sadece Musa'nın Allah ile konuştuğunu iddia eden ve (وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا) / **"Ve Allah, Musa ile gerçekten konuştu."** ayetindeki Allah lafzını meful yaparak "Musa, Allah ile konuştu." manasını verecek şekilde tahrif eden kimseler de reddedilmektedir.

Çünkü (وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ) / **"Musa belirlediğimiz vakitte (huzurumuza) gelip Rabbi kendisi ile konuşunca..."** ayeti onların iddialarını ve tahriflerini imkânsız kılmaktadır.

8. ayet: ﴿وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا﴾ / **"Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu, fısıldaşarak konuşacak kadar (kendimize) yaklaştırdık."** (Meryem, 52)

(وَنَادَيْنَاهُ) / **"Ona seslendik."** Fail zamir Allah lafzına gider, meful zamir ise Musa'ya gider. Yani Allah, Musa'ya seslendi.

(نَجِيًّا) / **"Fısıldaşarak"** Haldir. Fe'il vezninde meful manasındadır. (مناجي) demektir. Seslenmek ile fısıldaşmak arasındaki fark, birisi uzak için kullanılır, diğeri yakın için kullanılır. Her ikisi de konuşmaktır.

Allah Teala'nın nida etmesi de, fısıldaması da selefin "Allah istediği şekilde konuşur." sözünün kapsamına girer.

Bu ayet, Allah Teala'nın ister nida şeklinde olsun ister fısıltı şeklinde olsun istediği şekilde konuştuğuna delalet eder.

9. ayet: ﴿وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ / **"Bir vakit de Rabbin, Musa'ya nida edip 'Git o zalim kavme' diye nida etti."** (Şuara, 10)

(وَإِذْ نَادَىٰ) / **"Bir vakit nida etti,"** yani nida ettiği vakti hatırla.

Burada Allah'ın kelimasına şahit, (رَبُّكَ مُوسَى) / **"Rabbin, Musa'ya"** lafzıdır.

Nidayı (أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ) / **"Git o zalim kavme' diye"** lafzı ile tefsir etmiştir.

Nida, bu konuşmanın sesli olduğuna delalet eder. (أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ) cümlesi de bunun harfli olduğuna delalet eder.

10. ayet: ﴿وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ﴾ / **"Rableri onlara seslendi: Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi?"** (Araf, 22)

(وَنَادَاهُمَا) / **"Rableri onlara seslendi."** Zamir mefulün bih'tir. Âdem ile Havva'ya gider.

"Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi?" O ağaçtan onları men ettiğini takrir ediyor. Bu, Allah Teala'nın daha önce onlarla konuştuğuna ve Allah'ın kelamının sesli ve harfli olduğuna delalet eder, meşietine/dilemesine bağlı olduğuna delalet eder. Çünkü **"sizi men etmedim mi?"** demiştir. Bu söz, nehiyden sonradır, dilemesine bağlı olur.

11. ayet: ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ﴾ / **"O gün Allah onlara seslenecek ve 'Peygamberlere ne cevap verdiniz?' diyecektir."** (Kasas, 65)

Yani onlara nida edeceği günü hatırla. O gün kıyamet günüdür. Nida edecek ve o sözü söyleyecek olan Allah Teala'dır.

*** Bu ayette Allah'ın kelam sıfatını isbat eden iki tane lafız vardır:** Nida ve kavl.

Bu ayetlerin tamamı, Allah Teala'nın; gerçek bir konuşmayla, dilediği zaman, dilediği şeyleri ve dilediği şekilde, yaratılanlarınkine benzemeyen şekilde işitilen harfle ve sesle konuştuğunun delilidir. Selef ait bu akide ehl-i sünnet ve'l-cemaatin akidesidir.

18- KUR'AN'IN ALLAH KELAMI OLDUĞUNUN İSBATI

Müellif, daha sonra Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna delalet eden ayetleri zikretti.

Bu meselede Mutezile ve Ehl-i sünnet arasında büyük bir tartışma yaşandı ve Ehl-i sünnete bu yüzden büyük işkenceler yapıldı. Bu konuda Allah yolunda işkenceye katlananlardan biri de ehl-i sünnetin büyük imamı Ahmed İbn Hanbel'dir. Bazı âlimler onun hakkında şöyle demişlerdir: "Allah Teala, İslam'ı mürtedlere karşı Ebu Bekir'le, mihnet zamanında İmam Ahmed'le korumuştur (veya desteklemiştir)." ¹⁷⁷

Mihnet: Halife Me'mun'un *-Allah onu da, bizi de affetsin-* insanları Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylemeye zorlamasıdır. Hatta âlimleri imtihan eder, cevap vermedikleri zaman onları öldürürdü. Âlimlerin çoğu bu konuda kendilerinin geniş bir te'vil imkânına sahip olduklarını düşünürler ve şu te'villeri yaparlardı:

- İçinde bulundukları durum bir ikrah durumudur. İkrâh ve tehdit altında bulunan kişi, kalbi imanla dolu olduğu halde küfür ifade eden bir sözü söylediği zaman bu söz kendisinden affedilir.

- Lafız, zahirinin dışında bir mana ile indirilmiştir, derler ve te'vil ederler. Mesela, "Kur'an, İncil ve Zebur, bunlar mahlûktur." derler. (Bunları parmaklarıyla sayar) ve parmaklarını kastederek onların mahlûk olduğunu söylerler.

Allah rahmet eylesin İmam Ahmed ve Muhammed İbn Nuh bunu kabul etmediler ve dediler ki: "Kur'an, Allah'ın indirilmiş kelamıdır, mahlûk değildir." Bu konuda yapılan ikrah ve zorlamaların kendilerine Hakka aykırı şeyler söyleme cevazını vermediği görüşünde olmuşlardır. Çünkü bu konu, uğrunda cihâd edilmesi gereken bir konudur. İk-

¹⁷⁷ Bu sözü Ali İbnu'l-Medîni söylemiştir. Ondan bu sözü nakleden Hafız Abdülğaniy el-Makdisî'dir. *Mihnetü'l-İmam Ahmed İbn Hanbel* (31). Bkz: *Siyeru A'lamî'n-Nübela*, 11/196.

rah ve zorlama şahsî bir meselede olduğu zaman affedilmeyi gerektirir. Fakat mesele Allah'ın dinini koruma meselesi olunca, Allah'ın dinini korumak için insanın bu uğurda canını vermesi gerekir.

Eğer İmam Ahmed, o zaman gerek te'vil yoluyla gerekse ikrah sebebiyle Kur'an mahlûktur demiş olsaydı, bütün insanlar Kur'an mahlûk derlerdi. O zaman ikrahı defetmek için İslamî toplum değişmiş olurdu. Fakat o, samimiyetle direndi ve akıbet onun lehine oldu. Allah'a hamdolsun.

İlginçtir, Kur'an hakkında söz söylemek, genel manada Allah'ın kelamı hakkında söz söylemenin bir parçasıdır. Fakat bu konuda mihnet vaki olunca ve Mutezile ile Ehl-i sünnet arasında tartışma çıkınca insanlar özel bir kelamla, sadece Kur'an hakkında konuşur oldular.

Allah rahmet eylesin müellif, şu andan itibaren Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna delalet eden ayetleri zikrediyor.

Birinci ayet: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ﴾

“Ve eğer müşriklerden biri sana sığınmak isterse, ona sığınma hakkı ver ki, Allah'ın kelamını işitsin.” (Tevbe, 6)

(أَحَدٌ): Bu, isimdir. (إِنْ): Şart edatıdır. İsmin başına şart edatı geldiği zaman; edatı ancak bir fiil takip eder. Nahivciler bu konuda ihtilaf etmişlerdir:

1. görüş: “O isim mahzup bir fiilin failidir, kendisinden sonrası onu tefsir eder.” Buna göre (أَحَدٌ), mahzup bir fiilin faili olur. Şöyle takdir edilir: (وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ فَأَجِرْهُ) / “Biri senden sığınma isterse ona sığınma ver.” Bunun bir benzeri şu ayettir: (إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ) / **“Gök yarıldığı zaman”** (إِذَا انشَقَّتْ السَّمَاءُ): Mahzup bir fiilin failidir. Takdiri şöyledir: (إِذَا انشَقَّتْ السَّمَاءُ).

2. görüş: Kûfelilerin görüşüdür ve genelde Basralıların görüşünden daha kolaydır. Buna göre (أَحَدٌ), mukaddem failidir. (اسْتَجَارَكَ), muahhar faildir. Bu sebeble takdire gerek yoktur.

3. görüş: Kur'an'da şart edatlarından sonra isimlerin gelmesi genellikle imkânsızlığa delalet eder. Bu görüşe göre şart edatından sonra

gelen isim merfu olduğu zaman mübtedadır. Demek ki (أَحَدٌ) mübtedadır, (اِسْتَجَارَ) mübtedanın haberidir.

Benim kuralım şudur: Nahivcilerin görüşlerinden hangisi daha kolay ise ona uyulur. Çünkü şeran buna mani bir durum yoktur.

(اِسْتَجَارَ), yani senin civarını talep ederlerse. "Civar," "koruma/himaye" anlamına gelir.

(حَتَّى) / "Ta ki işitsinler." (حَتَّى): Gaye içindir. Mana şöyledir: Eğer bir kimse, Allah'ın kelamını işitmek için senden sığınma isterse ona bu sığınmayı ver. Ta ki Allah'ın kelamını işitsin. Buradaki Allah'ın kelamıyla Kur'an kastedilmiştir. Bunda ittifak vardır.

Allah Teala, **"Ona sığınma hakkı ver ki Allah'ın kelamını işitsin."** buyurmuştur. Çünkü Allah'ın kelamını dinlemek etkilidir ve gereklidir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz ki bunda kalbi olan ve hazır bulunup kulak veren kimse için elbette bir öğüt vardır."** (Kaf, 37)

Nice insan vardır ki Allah'ın kelamını dinlemiş ve Müslüman olmuştur. Ancak tamamını anlaması şartıyla.

(كَلَامَ اللَّهِ) / **"Allah'ın kelamı"** Kelamı kendisine izafe etti ve **"Allah'ın kelamı"** dedi. Bu, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunun delilidir. Öyledir de.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın Kur'an hakkındaki akidesi şudur: Kur'an, Allah'ın kelimasıdır. İndirilmiştir. Mahlûk değildir. O'ndan başlamıştır. O'na dönecektir.

Ehl-i sünnetin "kelamullah" demelerinin delili, Allah'ın buradaki **"ona sığınma hakkı ver ki, Allah'ın kelamını işitsin."** (Tevbe, 6) ayeti ve aşağıda gelecek ayetlerdir.

Onların "indirilmiştir" demelerinin delili, Allah'ın şu ayetleridir: **"Ramazan ayı ki Kur'an bu ayda indirilmiştir."** (Bakara, 185); **"Biz onu Kadir gecesinde indirdik."** (Kadir, 1); **"Sana Kur'ân'ı verdik ve**

onu insanlara sindire sindire okuyasın diye (kısımlara) ayırdık ve Biz onu yavaş yavaş indirdik.” (İsra, 106)

“Mahlûk değildir.” demelerinin delili şu ayettir: **“Dikkat et! Yaratmak da O’nundur, emretmek de.”** (Araf, 54) Allah burada hem yaratmayı hem de emretmeyi zikretmiştir. Çünkü atıf, farklılığı ve ayrılığı gerektirir. Kur’an, emir kapsamındadır. Bunun delili şu ayettir:

“İşte Biz böylece sana da emrimizden Kur’ân’ı vahyettik. Yoksa sen kitap nedir? İman nedir? bilmiyordun. Fakat Biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola iletiyoruz.” (Şura, 52)

Kur’an bir emir olunca, yaratma ile birlikte ikiye taksim edilen iki şeyden biri olur. Mahlûk değildir. Çünkü eğer mahlûk olsaydı taksim sahih olmazdı. Bu, naklî delildir.

Aklî delile gelince şöyle deriz: Kur’an, Allah’ın kelimidir. Kelam kendi kendine kaim bir eşya değildir ki Allah’tan ayrı olsun. Eğer kendi kendine kaim, Allah’tan ayrı bir eşya olsaydı mahlûktur derdik. Fakat kelam, mütekellimin (kelamı konuşanın) bir sıfatıdır. Mütekellimin sıfatı olunca Allah’tan olur. Mahlûk olmaz. Çünkü Allah Teala’nın sıfatlarının hiçbirisi mahlûk değildir.

Ve yine eğer mahlûk olsaydı emrin, nehyin, haberin ve istihbarn (soru’nun) delalet ettikleri şeyler batıl olurdu. Çünkü eğer bu kalıplar mahlûk olsaydı, mücerred şekiller, manalarına delaleti olmayan bu suretler üzere yaratılmış olurlardı. Tıpkı yıldızlar, güneş ve ay gibi şeylerin şeklinin olduğu gibi...

“Ondan başlamıştır.” demeleri şu anlama gelir: Kur’an’a başlayan ve onu ilk konuşan Allah’tır. Kur’an, Allah’a, Cebrail’e ve Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e izafe edilmiştir.

Birincisinin delili Allah’ın şu ayetidir: **“Ona sığınma ver ki Allah’ın kelamını işitsin.”** (Tevbe, 6) Allah’ın kelamı Kur’an, O’ndan başlamıştır, yani Allah’tan başlamıştır. (منه): Harf-i cer ve zamirden

oluşur. Hasr ve ihtisas için amilinden önce gelmiştir. Yalnızca O'ndan başlamıştır, demektir.

İkincisinin, yani Kur'an'ın Cebrail'e izafesinin delili Allah'ın şu ayetidir: **"Şüphesiz bu Kur'an değerli bir elçinin sözüdür; güçlü ve arşın sahibinin yanında itibarlı bir elçinin sözü."** (Tekvir, 19-20)

Üçüncüsünün -Muhammed aleyhisselam'a izafesinin- delili Allah'ın şu ayetidir: **"Şüphesiz bu Kur'an değerli bir elçinin sözüdür; bir şairin sözü değildir."** (Hâkka, 40-41) Ancak Cebrail'e ve Muhammed'e izafe edilmesi onlar tarafından tebliğ edildiği içindir, onlardan başladığı için değil.

*** Ehl-i sünnet'in "O'na dönecektir." demelerinin de iki manası vardır:**

1- Bazı rivayetlerde de geçtiği gibi, Kur'an bir gece kaldırılıp götürülecek, insanların ne ellerinde ne göğüslerinde ne de mushafalarında Kur'an diye bir şey kalmayacak, Allah onu kaldırıp götürecektir.¹⁷⁸

Allah bilir ya, bu herhalde insanlar Kur'an'dan tamamen yüz çevirdikleri zaman olacak bir durumdur. İnsanlar artık ne onu okuyacaklar, ne ona inanacaklar, ne de onunla amel edecekler. Hal böyle olunca da Kur'an ortadan kalkacak. Çünkü Kur'an, çok onurlu ve şerefli bir kitaptır. Kendisini terk eden, kendisinden yüz çeviren ve kıymetini bilmeyen insanların arasında kalmaz. Bu -Allahu a'lem- ahir zamanda Kâbe'nin yıkılmasına benzer bir durumdur.¹⁷⁹ O zaman Habeşli kısa boylu, çarpık

¹⁷⁸ Bunu Abdullah İbn Mesud rivayet etti: "Kur'an içinizden çekilip alınacak, bir gece kaldırılıp adamların içlerinden çıkarılıp götürülecek. Yeryüzünde Kur'an'a dair hiçbir şey kalmayacak." Taberani rivayet etti, Mecmeu'z-Zevaid, 7/330'da verilen bilgiye göre Şeddad İbn Ma'kıl'ın dışındaki ravileri sahihtir. O da sikadır. İbn Hacer, senedinin sahih, fakat mevkuf olduğunu söyledi. Fethu'l-Bari, 13/16. İbn Mace'de Huzeyfe'den sahih ve merfu, buna benzer bir rivayet vardır. İbn Hacer, onun senedini kuvvetli gördü. Fethu'l-Bari, 13/16. Bkz: Elbanî, es-Sahihah, (87).

¹⁷⁹ İmam Ahmed, 2/220. Abdullah İbn Amr'dan şöyle rivayet etti: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle dediğini duydum: "Habeşlilerden bacakları incecik bir adam Kâbe'yi tahrip edecek. Örtüsünü çekip alacak, kisvesini sıyırp atacak. Bu çarpık

bacaklı, siyah bir adam gelecek, askerleriyle birlikte deniz tarafından Mescid-i Haram'a gelecek ve Kâbe'nin taşlarını tek tek yıkacak. Her bir taşı yıktıkça elini ondan sonrakine uzatacak... Taşları denize atınca-ya kadar bu işe devam edecekler. Allah Teala, onlara bu imkânı verecek. Hâlbuki Ebrehe atlılarıyla, piyadeleriyle ve filleriyle gelmişti, fakat Mescid'e ulaşmadan önce Allah Teala onun belini kırmıştı. Çünkü Allah Teala, Peygamber'i gönderecekti, Mescid'in heybeti ve azameti iade edilecekti. Fakat ahir zamanda Muhammed *aleyhisselam*'dan sonra bir daha peygamber gönderilmeyecek. İnsanlar sonunda bu mabede saygıdan yüz çevirdikleri zaman ona bu Habeşli adam musallat olacak. Bu, Kur'an'ın kaldırılmasının bir benzeridir. Allah en iyi bilendir.

2- "Ona dönecektir." demeleri "Kur'an vasıf olarak Allah'a dönecektir." anlamına gelir. Yani Allah'tan başka hiç kimse onunla vasıflan- dırılmaz. Yani Kur'an ile konuşan Allah Teala'dır. Allah Teala, "Kur'an ile konuşan" diye vasıflandırılır.

"Her iki mana da sahihtir/doğrudur." dememizi engelleyen bir şey de yoktur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin Kur'an-ı Kerim hakkındaki görüşü budur.

Mutezile, Kur'an'ın mahlûk olduğu, Allah'ın kelamı olmadığı görüşündedir. Onlar bu görüşleri için Allah'ın şu ayetini delil getirirler: "**Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir.**" (Zümer, 62) Kur'an da şeydir, dolayısıyla "**her şey**" kapsamının içine o da girer. Çünkü varlık âleminde Yaratan vardır, yaratılan vardır. Yaratan'ın dışındaki her şey mahlûktur.

Buna iki türlü cevap verilir:

1- Kur'an Allah'ın kelimasıdır ve Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır. Yaratanın sıfatları ile yaratılmış olanların sıfatları bir değildir.

bacaklı kel adamın elinde kazma kürekle Kâbe'ye vurduğunu görür gibiyim." Buhari (1591) ve Müslim (2909), Ebu Hureyre *radiyallahu anhu*'tan şöyle rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: "*Habeşlilerden bacakları incecik bir adam Kâbe'yi tahrip edecek.*" Bkz: Şeyh Yusuf el-Vabil, *Kitabu Eşrati's-Sâa* (231).

2- **"Her şey"** gibi tabirler kendileriyle bazen özeline kastedildiği genel tabirlerdir. Mesela Allah Teala'nın, Sebe melikesinden söz ederken **"Ona her şey verilmiştir."** (Neml, 23) buyruğundaki "her şey" bunun örneğidir. "Süleyman'ın mülkü" gibi onun mülkünde olmayan pek çok şey ayetteki "her şey" in kapsamının dışında kalır.

Bir kimse "Burada "o indirilmiştir" sözü ile, "o mahlûktur" sözü arasında herhangi bir fark var mıdır?" derse ona verilecek cevap şudur: Evet, aralarında büyük fark vardır. İmam Ahmed'in çağındaki büyük mihnetin sebebi bu büyük farktır. Biz "o indirilmiştir" dediğimiz zaman bu tabir, Kur'an'da geçen bir tabirdir. Allah Teala, **"Kuluna Furkan'ı indiren Allah yüceler yücesidir."** (Furkan, 1) diye buyurmuştur.

Ancak onun mahlûk olduğunu söylemek şunları gerektirir:

1- Kur'an'ı yalanlamayı gerektirir. Çünkü Kur'an'da Allah şöyle buyuruyor: **"İşte Biz böylece sana da emrimizden Kur'an'ı vahyettik."** (Şura, 52) Allah Teala, Kur'an'ı Peygamber'e vahyettiğini söylemektedir. Eğer mahlûk olsaydı vahyedilmiş olması sahih olmazdı. Vahyedildiği zaman bu, onun mahlûk olmamasını gerektirir. Çünkü onunla Kur'an'ı konuşan Allah'tır.

2- Onun mahlûk olduğunu söylediğimiz zaman bundan dolayı emrin, nehyin, haberin ve istihbarın (soru'nun) delalet ettikleri şeylerin iptali gerekirdi. Çünkü bu kalıplar eğer yaratılmış (mahlûk) olsaydı, tıpkı güneşin kendi suretinde yaratılmış olması, ayın kendi suretinde yaratılmış olması, yıldızın kendi suretinde yaratılmış olması ve diğer mahlûkatın kendi suretlerinde yaratılmış olması gibi onlar da kendi suretleri üzere yaratılmış mücerred bir şekil olurlardı; emir, nehiy, haber ve istihbar olmazlardı. Mesela (قُلْ / De, söyle) kelimesi (لَا تَقُلْ / Deme, söyleme) kelimesi, (قَالَ فُلَانٌ / Filan dedi) lafzı ve (قَالَ فُلَانٌ / Filan dedi mi?) lafzının bu suretler üzere çizilmiş nakışlar olması gerekirdi. İşte o zaman da bunların emre, nehye, habere ve istihbara delaletleri batıl/geçersiz olurdu ve bunlar sanki bir şey ifade etmeyen suretler ve nakışlar olarak kalırdı.

Bu sebeble İbn Kayyım, *en-Nûniyye*'sinde şöyle dedi: "Şüphesiz bu görüşle emir ve nehiy batıl olur. Çünkü emir, delalet ettiği manaya itibar edilmeksizin sanki bu suret üzere yaratılmış bir şeydir. Nehiy de delalet ettiği mana kastedilmeksizin bu suret üzere yaratılmıştır. Haber ve istihbar (soru) da böyledir.

3- "Kur'an mahlûktur ve Allah yaratmayı nasıl kendisine izafe etmişse bunu da o manada kendisine izafe etmiştir." dendiği zaman beşerin ve diğer varlıkların bütün konuşmalarının da Allah'ın kelamı olduğunu söylemek sahih olur. Çünkü insanların bütün konuşmaları mahlûktur. Bu, hulucülerin ve ittihadçıların (vahdet-i vücutçuların) savunduğu bir görüştür. Onların biri şöyle demektedir:

وَكُلُّ كَلَامٍ فِي الْوُجُودِ كَلَامُهُ سَوَاءٌ عَلَيْنَا نَثَرُهُ وَنَظَامُهُ

"Erendeki bütün sözler O'nun kelamıdır.

Nesri de, nazmı da bize göre aynı şeydir."¹⁸⁰

Bu, batıl bir görüştür. Lazım batıl olunca melzum da batıl olur. İşte bu üç sebepten dolayı "Kur'an mahlûktur" sözü batıl bir söz olur.

4- Ancak bir konuşanla var olur anlamında- kelamın mahlûk olmasını caiz gördüğünüz zaman bu, sizin Allah'ın bütün sıfatlarının da mahlûk olmasını caiz görmeyi gerektirir. Çünkü aralarında bir fark yoktur. O zaman, "O'nun işitmesi de mahlûktur, görmesi de mahlûktur." vs.

Bunu söyleyemediğiniz zaman şunu söylemiş olursunuz: İşitme, işitenle kaim olan bir manadır. Kelam'ın aksine işitenden -herhangi bir şey- işitilmez ve görülmez. Kelamda/konuşmada Allah Teala'nın havada sesleri yaratması, senin de onları işitmen caizdir!!

Biz de buna şöyle deriz: Havada sesleri yaratsaydı sen de işitseydin işitilen şey havanın vasfı olurdu. Siz bunu söylemediğiniz halde nasıl olur da sıfatı, mevsufundan başkasına gönderiyorsunuz?!

¹⁸⁰ Bu beyit İbn Arabî'ye aittir. *el-Futuhatu'l-Mekkiye*, 4/141'de zikretmiştir. Bkz: Şeyhulislam İbn Teymiyye, *Minhacü's-Sünne*, 2/373.

Bu dört açıklamanın tamamı Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünün batıl olduğuna delalet eder. Bunların hiçbirisi olmasa da sadece "Kur'an mahlûk olsaydı emir, nehiy, haber ve istihbar batıl olurdu." açıklaması yapılsaydı bu da tek başına yeterli olurdu.

2. ayet: ﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يَحِزُّونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَغْلِبُونَ﴾

"Hâlbuki bunlardan bir grup vardı ki, Allah'ın kelâmını işitirlerdi de sonra iyice anladıkları halde onu bile bile tahrif ederlerdi." (Bakara, 75)

Bu ayetin başlangıç kısmında şu cümle geçer: **"Şimdi bunların, size hemen inanacaklarını ümit mi ediyorsunuz?"** Yani bunların size inanmalarını beklemeyin. Bunlar dediği de yahudilerdir.

"Bunlardan bir grup," Bu grup, onların âlimleridir.

"Allah'ın kelâmını işitirlerdi." Allah'ın kelâmıyla Kur'an'ın kastedilmiş olması muhtemeldir. Müellifin yaptığından anlaşılan budur. Bu mana, Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunun delilidir. Bununla Allah Teala'nın Musa'ya yönelik kelâmının kastedilmesi de muhtemeldir. Hani bir zamanlar Musa, Allah'ın belirlediği vakit için yetmiş kişi seçmişti. Allah, Musa'yla konuşurken onlar da dinlemişlerdi. Onlar Allah'ın kelâmını anladıktan sonra bile bile tahrif ettiler. Birinci ihtimalin herhangi bir müfessir tarafından benimsendiğini zannetmiyorum.

Ne olursa olsun burada Allah kelâmının işitilen bir sesle ifade edildiğinin isbatı vardır. Kelam, mütekellimin bir sıfatıdır, ondan ayrı bir şey değildir. O halde Kur'an'ın, başkasının değil Allah'ın kelâmı olması gerekir.

"Sonra iyice anladıkları halde onu bile bile tahrif ederlerdi." Yani manasını değiştirirlerdi.

"Sonra iyice anladıkları halde bile bile..." Bir şeyi iyice anladıktan ve akılları yattıktan sonra bile bile tahrif etmeleri, onların amellerindeki kötülüğün ve Allah'a karşı cüretlerinin ne kadar şiddetli olduğunu gösterir. Çünkü manayı bilmeden tahrif edenin durumu, anladıktan ve bildikten sonra tahrif edenden daha hafiftir.

3. ayet: ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ﴾

“Onlar, Allah’ın kelamını değiştirmek isterler. De ki: Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah daha önce (sizin için) böyle buyurmuştur.” (Feth, 15)

Bu ayette de Kur’an’ın Allah kelamı olduğunun isbatı vardır. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Onlar, Allah’ın kelamını değiştirmek isterler. De ki: Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah daha önce böyle buyurmuştur.”**

Ayetteki zamir, Araplara gider. Ayetin baş kısmında da ifade edildiği gibi Allah Teala onlar hakkında şöyle demektedir: **“Siz ganimetleri almak için gittiğinizde (daha önce savaşa katılmayıp) geri kalanlar, ‘Bırakın biz de arkanıza düşelim.’ diyeceklerdir. Allah daha önce böyle buyurmuştur.”** (Fetih, 15) Onlar Allah’ın kelamını değiştirmek Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte ganimet devşirmeye çıkmak istediler. Fakat Allah Teala ganimetleri sadece Hudeybiye gazvesine çıkan belli bir topluluğun almasını emretmişti. Sadece ganimet almak için onun peşine takılanların bu ganimetlerde hiçbir hakları yoktu.

Bu ayette Allah’ın kavlinin/sözünün isbatı da vardır. Delili, **“Allah daha önce böyle buyurmuştur.”** sözüdür.

4. ayet: ﴿وَأَنزَلْنَا مَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِن كِتَابٍ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾ / **“Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku! Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur.”** (Kehf, 27)

“Sana vahyolunanı,” yani Kur’an’ı. Vahiy, sözden başka bir şey değildir. O halde vahiy, mahlûk değildir.

“Rabbinin kitabından.” Allah Teala, kitabı kendine izafe etti. Çünkü onu konuşan kendisidir. Onu Cibril-i Emin vasıtasıyla Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’e indirmiştir.

“O’nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur.” Yani O’nun kelimelerini kimse değiştiremez. Fakat Allah Teala, bir ayetin yerine başka bir ayet getirerek değiştirebilir. Nitekim şöyle buyurmuştur: **“Biz**

bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman -ki Allah ne indireceğini en iyi bilendir- kâfirler, Peygamber'e, 'Sen, ancak bir iftiracısın.' dediler. Hayır, öyle değil; onların çoğu bilmezler." (Nahl, 101)

"O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur." Kevnî sözleri de, şer'î sözleri de kapsar.

- Kevnî sözlerden hiçbir şey istisna edilemez. Allah'ın kevnî sözlerini hiç kimse değiştiremez:

Allah Teala bir kişinin ölmesine hükmettiği zaman bunu kimse değiştiremez. Allah Teala fakirliğe hükmettiği zaman hiç kimse bunu değiştiremez. Allah Teala kuraklığa hükmettiği zaman hiç kimse bunu değiştiremez. Evrende meydana gelen şeylerin hepsi Allah'ın sözüyle olur. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"O'nun emri, bir şeyi dileyince ona sadece 'Ol!' demektir. O da hemen oluverir."** (Yasin, 82)

- Şer'î sözleri ise kâfirler ve münafıklar tarafından değiştirilebilirler. Onlar güçleri yeterse bu sözleri ya mana olarak ya lafız olarak ya da her ikisini birlikte değiştirebilirler.

Ayetteki **"O'nun sözleri"** lafzı, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunun delilidir.

5. ayet: ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَنْقُصُ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾

"Haberiniz olsun ki bu Kur'an, İsrailoğullarına, hakkında ihtilaf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır." (Neml, 76)

Ayetteki şahit: (يَنْقُصُ) / **"Anlatmaktadır"** lafzıdır. Kıssa anlatmak, ancak sözle olur. Kıssayı anlatan Kur'an olunca Kur'an, Allah kelamıdır. Çünkü bu kıssaları anlatan Allah Teala'dır. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle Biz, sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz."** (Yusuf, 3) O halde Kur'an, Allah'ın kelamı olur.

19- KUR'AN'IN ALLAH'TAN İNDİRİLDİĞİNİN İSBATI

Allah rahmet eylesin müellif, burada Kur'an'ın Allah'tan indirildiğini beyan eden ayetleri zikretmiştir:

1. ayet: ﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ﴾ / **“İşte bu, bizim indirdiğimiz**

mübarek bir kitaptır.” (Enam, 155)

(وَهَذَا) / **“İşte bu”** diye işaret edilen Kur'an'dır.

(كِتَابٌ) / **“Kitap,”** yani mektup/yazılan şey demektir. Çünkü o Levh-i mahfuz'da yazılıdır, meleklerin ellerindeki sahafelerde yazılıdır, bizim elimizdeki mushaflarda yazılıdır.

Bu kitap bereketlidir. Çünkü kalplerdeki hastalıklara şifadır. İnsan onu düşünerek okuduğu zaman kalpteki hastalığa şifa verir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Biz Kur'ân'dan, iman edenler için bir şifa ve rahmet kaynağı olan ayetler indiriyoruz.”** (İsra, 82)

Ona tâbi olmakta/onun izinden gitmekte bereketler vardır. Zahirî ve Batınî ameller onunla doğru ve düzgün olur. Etkileriyle de bereketlidir. Müslümanlar küfür beldelerine onunla cihâd etmişlerdir. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Kâfirlere karşı Kur'an'la büyük bir cihada giriş.”** (Furkan, 52) Müslümanlar yeryüzünün doğularını ve batılarını bu Kur'an'la fethettiler ve oralara egemen oldular. Eğer Kur'an'a dönersek biz de selefimizin egemen olduğu gibi yeryüzünün doğularına ve batılarına egemen oluruz. Allah'tan bunu isteriz.

Onu okuyan kimse için de bereketlidir. Okuyan için her harfine bir hasene/mükâfat vardır.¹⁸¹ Mesela (قُل) kelimesinde üç sevap vardır.

¹⁸¹ Tirmizi (2910). Lafız onundur. Dârimî (3190); Hâkim 1/555, “sahihtir” dedi. Ebu Nuaym, *el-Hilye*, 6/263. Bu hadisi, İbn Mesud *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet etmiştir. O şöyle buyurmuştur: “Kim ki Allah'ın Kitabından bir harf okursa onun için bir hasene vardır. Bir hasenenin on karşılığı vardır. Elif lam mim bir harftir demiyorum. Lakin elif bir harftir, lam bir harftir, mim bir harftir.” Tirmizi dedi ki: Bu hadis, bu şekliyle hasen, sahih ve gariptir.

Bu, Kur'an'ın bir bereketidir. Allah kelamının veciz ayetlerini okumakla sayılamayacak kadar iyilik ve berekete nail oluruz.

Hâsılı: Kur'an, bereketli bir kitaptır. Bereket türlerinin hepsi Kur'an ile elde edilir.

Konumuzun bu ayetteki şahidi, (أَنْزَلْنَاهُ) / **"Bizim indirdiğimiz"** lafzıdır. Onun Allah'tan inmiş olması Allah kelamı olduğunun delilidir.

2. ayet: ﴿لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾

"Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, Allah'ın korkusundan onu baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün." (Haşr, 21)

Dağ, varlıkların en sertidir. Dağlar sertlikte darb-ı mesel olan taşlardan oluşur. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Sonra bunun arkasından yine kalbleriniz katılaştı, şimdi de taş gibi ya da taştan da beter hale geldi."** (Bakara, 74) Eğer Kur'an bir dağa indirilseydi bu dağı Allah korkusundan parça parça olmuş görürdün.

(خَاشِعًا) / Boyun eğmiş olarak. Allah korkusunun şiddetinden parça parça olup ayrılır, dağılırdı.

O kalplerimize iniyor. Kalplerimiz -Allah'ın dilediklerinin dışındadır, açılmaz ve gerçeği kabul etmez. İman edenlerin üzerine Allah'ın ayetleri indiği zaman onların imanları artar. Kalplerinde hastalık olanların pisliklerine pislik ilave eder. Allah korusun!

Bunun anlamı şudur: Onların kalpleri daha da sertleşir ve katılaştır, pisliklerine pislik ilave edilir. Bundan Allah'a sığınınız!

Kur'an bir dağa indirilmiş olsaydı, dağ kendisine indirilen Allah kelamının azametinden dolayı parçalanırdı ve korkardı. Bunda dağın da bir şeyler hissettiğine delil vardır. Çünkü korkuyor ve parçalanıyor. Durum böyledir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: **"Bu Uhud'dur; bizi sever, biz de onu severiz."**¹⁸²

Kur'an'da mecazı kabul edenlerin ve **"Orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular."** (Kehf, 77) ayetiyle Kur'ân'da mecazın olduğunu sürekli

¹⁸² Buhari (4422); Müslim (1392). Ebu Humejd es-Sâidî radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

delil getirenlere bu hadisle cevap verilir. Onlar -Kur'an'da mecaz yoksa-, "Duvar nasıl ister?" derler. Biz deriz ki: Sübhanallah! Her şeyi bilen ve her şeyden haberi olan Allah, **"Duvar yıkılmak istiyor."** diyor. Sen ise "Duvar istemez! Bu akla uygun mu?" diyorsun. Kur'an böyle dedikten sonra artık senin, "nasıl ister?" demeye hakkın yoktur.

Bu bize kendi kendimize şu soruyu sorduruyor: "Bize her şeyin bilgisi verildi mi?" Bize ancak az bir bilgi verildi diyerek cevap veririz. Gaybı ve müşahade edileni/görüleni bilen Allah'ın, **"Yıkılmak istiyor"** demesi bizim itiraz etmemize ve "Duvarın iradesi yoktur! Yıkılmayı isteyemez!" dememize imkân vermiyor.

Bu, mecazın mefsedetlerindendir. Çünkü mecaz, Kur'an'ın isbat ettiği şeylerin nefyini gerektirir.

Allah Teala şöyle demiyor mu? (تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ) / **"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini anlamazsınız."** (İsra, 44) Onlar iradesiz mi tesbih ediyorlar?

O der ki: (تَسْبِيحُ لَهُ) / **"O'nu tesbih eder"** ayetindeki "lam" harfi, tahsis içindir. O zaman tesbih edenler ihlâslıdır. İradesiz ihlâs düşünülebilir mi? O zaman onlar da istiyorlar/irade ediyorlar. Her şey ister/irade eder. Çünkü Allah Teala, (وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ) / **"O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur."** buyuruyor. Ben bu cümlelerin umum ifade eden cümleler olduğunu herkesin bildiği kanaatindeyim. (إِنْ): (مَا) anlamında nafiyledir. (مِنْ شَيْءٍ): Nefiy bağlamında nekredir. (إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ): Her şeyi kapsar.

Ey Müslüman kardeş! Kur'an ile kalbinin etkilenmediğini gördüğün zaman kendini itham et. Çünkü Allah Teala, bu Kur'an eğer dağa indirilseydi param parça olurdu diye haber vermektedir. Kur'an senin kalbine de okunuyor ve o etkilenmiyor!?

Allah'tan bana ve size yardım etmesini istiyorum.

3., 4. ve 5. ayetler:

﴿وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنْزَلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ. قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ. وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾

"Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman -ki Allah ne indireceğini en iyi bilendir- kâfirler, Peygamber'e, 'Sen, ancak bir iftiracısın.' dediler. Hayır, öyle değil, onların çoğu bilmezler. Onlara de ki: 'Kur'ân'ı Mukad-des Ruh/Cebrail, iman edenlere sebat vermek, müslüman-lara bir hidayet ve bir müjde olmak için Rabbinin katından hak olarak indirdi.' Muhakkak biliyoruz ki kâfirler, 'Kur'ân'ı Muhammed'e bir insan öğretiyor.' diyorlar. Peygamber'e öğ-retiliyor zannında bulundukları kimsenin dili yabancısıdır. Bu

Kur'ân ise apaçık bir Arapçadır." (Nahl, 101-103)

"Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz za-man..." (بَدَّلْنَا); yani bir ayetin yerine bir ayet koyduğumuz zaman...

Bu, Allah'ın şu ayetinde sözü edilen neshe işaretler: "**Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha ha-yırlısını yahut mislini getiririz. Bilmez misin ki, Allah her şeye kadirdir.**" (Bakara. 106)

Allah Teala bir ayeti neshettiği zaman, ister lafız olarak neshetsin, isterse hüküm olarak neshetsin onun yerine başka bir ayet getirir.

“(وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنْزَلُ) / **-ki Allah ne indireceğini en iyi bilendir:-**" Bu cümle mu'teriza/ara cümlesidir. Bu, burada ifade edilen şeylerin en güzellerinden biridir. Manası şudur: "Bizim bir ayeti başka bir ayetle değiştirmemiz boşu boşuna, eğlence olsun diye yapılmış bir iş değildir. Bilakis halkın yararına olsun diye bir ilme dayanarak yapılan bir de-ğişikliktir. Biz bunun halk için en uygun ve en yararlı olduğunu bildiğimiz için bir ayeti başka bir ayetle değiştiririz."

Bunda başka bir yarar daha vardır: Bu değişikliğin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir ameli olmayıp Allah tarafından yapılmış olmasıdır. Allah onu kendi ilmine dayanarak indirmiştir ve yine kendi ilmine dayanarak başka bir ayetle değiştirmiştir. Bu, senden kaynaklanan bir şey değildir ey Peygamber! Allah Teala şöyle buyurmuştur: **"Böyleyken, ayetlerimiz, kesin birer belge olarak kendilerine okunduğu zaman, o bizimle karşılaşmayı ummayanlar, 'Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir.' dediler."** (Yunus, 15)

Onların bu isteğine verilen cevap nedir? Onların söyledikleri şeylerden birine cevap verilmiş, diğeri cevapsız bırakılmıştır. Allah Teala ayetin devamında şöyle buyurmuştur: **"De ki: Onu kendiliğimden değiştiremem, benim açımdan bu olacak bir şey değildir."** (Yunus, 15)

Başka bir Kur'an getirme talebine cevap bile verilmemiştir. Niçin? Çünkü o kendiliğinden bir değişiklik yapamaz. Onun değişiklik yapması imkânsız olunca başka bir Kur'an getirmesi asla mümkün değildir.

Burada önemli olan, bir ayetin ister lafzını ister hükmünü başka bir ayetle değiştirenin Allah olmasıdır.

(قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ) / **"Kâfirler, Peygamber'e, 'Sen ancak bir iftiracısın.' dediler."** (وَرَدًّا)'nın cevabıdır.

"Sen ancak iftiracısın." Bu hitap, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'edir. **"İftiracı,"** Yalancı. Dün bize böyle söylüyordun, bugün de böyle söylüyorsun. Sen sadece bir yalancısın.

Fakat Allah'ın bir ayetin yerine başka bir ayeti getirmesine karşılık onların bu sözü söylemeleri bir saçmalaktır. Eğer onlar dikkatlice incelemiş olsalardı bir ayeti başka bir ayetle değiştirenin Allah olduğunu kesin olarak bilirlerdi. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in doğruluğunun delilidir. Çünkü yalancı, bir sözün yerine başka bir sözü getirmekten son derece sakınırdı. Çünkü yalancının farkına varılacağından korkardı. Eğer o -hâşâ- bir yalancı olsaydı, -nitekim onlar bunun bir yalancılık alameti olduğunu iddia ediyorlar- birincisine aykırı bir şeyi getirmezd. Çünkü iddialarınca birincisine aykırı bir şey getirdiği

zaman onun yalanı ortaya çıkardı. Bilakis onun birinciye aykırı bir şey getirmesi onun doğruluğunun kesin delilidir.

Bu sebeple burada şöyle buyurmuştur: (بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ) / “**Hayır öyle değil, onların çoğu bilmezler.**” Buradaki (بَلْ) idrab-ı ibtali içindir (Kendisinden önceki hükmü iptale dönüş içindir) Manası şudur: Bilakis sen iftiracı değilsin, fakat onların çoğu bilmezler. Eğer onlar ilim sahibi olsalardı, bir ayetin yerine başka bir ayet getirildiği zaman bunun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in doğruluğunun delili olduğunu bilirlerdi.

(قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ) / “**De ki: Onu Mukaddes Ruh/Cebraîl, Rabbinin katından hak olarak indirdi.**” “Mukaddes Ruh” diye nitelendirilen Cebraîl’dir. Hiyanetten uzak ve temiz olduğu için mukaddes diye nitelendirilmiştir. Bunun içindir ki başka bir ayette onun hakkında şöyle denilmiştir: “**Bu, değerli bir elçinin sözüdür. O elçi güçlüdür ve arşın sahibinin katında itibarlıdır. Orada kendisine itaat edilir. Güvenilir.**” (Tekvir, 19-21)

(مِنْ رَبِّكَ) / “**Senin Rabbinin katından**” dedi, âlemlerin Rabbinden demedi. Bu, özel rubûbiyyete işaret eder. Allah Teala’nın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e rubûbiyyeti özelin de özeli bir rubûbiyyettir.

(بِالْحَقِّ) / “**Hak olarak**” Bu lafız, ya indirenin vasfı olur ya da indirilenin vasfı olur. Eğer indirenin vasfı olursa “O’nun indirmesi haktır/gerçektir, yalan değildir.” anlamına gelir. İndirilenin vasfı ise “O’nun gertirdiği şey haktır.” anlamına gelir. İkisi de kastedilmiştir. Allah’ın katından inmesi haktır ve Kur’ân, hakkı getirmiştir.

Allah Teala başka bir ayette şöyle buyurmuştur: “**Kur’ân’ı hak ile indirdik; o da hak ile indi.**” (İsra, 105)

(لَيُبَيِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا) / “**İman edenlere sebat vermek için**” Bu, Kur’an’ın indiriliş gerekçesini açıklamaktadır. Bu, büyük bir semeredir/faydadır. İman edenler onunla sebat bulurlar. Onların hakka ulaşmalarına o imkân verir. Onları hak üzerinde güçlendirir.

(وَهْدَىٰ وَبَشَّرَ لِلْمُغْلِبِينَ) / **“Müslümanlara bir hidayet ve müjde olması için,”** yani kendisiyle hidayet bulacakları bir rehber, aydınlanacakları bir ışık kaynağı ve sevinecekleri bir müjde olması için indirdi. Kur'an bir müjdedir. Çünkü onunla amel eden ve ona teslim olana bu onun saadet ehlinden olduğuna delildir. Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Kim malından verir ve sakınır, en güzeli de tasdik ederse, Biz de ona en kolayı hazırlarız.”** (Leyl, 5-7)

Bu sebeple bir insanın kendinde bir iyilik, Kur'an üzere bir sebat ve ona yönelik gördüğü zaman sevinmesi gerekir. Sevinmesi gerekir, çünkü bu, kendisi için bir müjdedir. Rasûlüllah sallallahu aleyhi ve sellem, ashabına konuştuğu zaman şöyle demişti: *“Sizden hiç kimse yoktur ki cennetteki ve cehennemdeki yeri belirlenmiş olmasın.”* Ashab dediler ki: *“O halde çalışmayı bırakıp tevekkül etmeyelim mi?”* Bunun üzerine o şöyle buyurdu: *“Hayır, çalışın! Herkes ne için yaratılmışsa kendisine o kolaylaştırılır.”*

Sonra şu ayeti okudu: **“Kim malından verir ve sakınır, en güzeli de tasdik ederse, Biz de ona en kolayı hazırlarız. Kim de cimrilik eder, kendini müstağni görür ve en güzeli yalanlarsa, Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.”** (Leyl, 5-10)

Demek ki sen, kendinde Allah Teala'nın sana hidayeti, başarıyı, salih ameli, iyilik ve iyilerin sevgisini nasip ettiğini gördüğün zaman sevinmelisin. Çünkü bunda kendileri için mutluluk takdir edilen bahtiyarlardan olduğunun delili vardır. Bu sebeple burada **“Müslümanlara bir hidayet ve müjde olması için”** demiştir.

(وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ) / **“Muhakkak biliyoruz ki kâfirler, ‘Kur'ân'ı Muhammed'e bir insan öğretiyor.’ diyorlar.”** (لَقَدْ عَلِمْنَا) / **“Bildik”** demedi, (لَقَدْ نَعْلَمُ) / **“Biliyoruz”** dedi. Çünkü onların bu sözleri devamlı yenilenen bir sözdür. Muzari kalıbıyla ifade etmek, mazi kalıbıyla ifade etmekten daha evladır. Eğer bildik deseydi bazı kimselerin zihnine hemen şu mana gelirdi: Onların bunu devamlı söylediklerini değil daha önce söylediklerini bildik.

Bu ayetin nüzul sebebi şudur: Kureyş şöyle dedi: “Muhammed’in getirdiği Kur’an, Allah katından gelmiş değildir. Onu kendisine başka bir şahıs öğretiyor ve önceki milletlerin kıssalarını ona anlatıyor, o da bize gelip bunun Allah’tan gelen bilgiler olduğunu söylüyor!” -Allah korusun!-

Kur’an’ın beşer sözü olduğunu iddia ettiler. Onların Kur’an’ın beşer sözü olduğunu iddia etmeleri ve kendilerine, “Haydi öyleyse bir benzerini de siz getirin!” denilince buna güçlerinin yetmemesi hayret edilecek bir durumdur.

Allah Teala, onların bu iddialarını şu sözlerle iptal etti/geçersiz kıldı: (لَسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي) / “**Meylettikleri kişinin dili yabancıdır.**” (يُلْحِدُونَ): Yani meylediyorlar. Çünkü onların bu sözleri doğrudan meyletmektir ve haktan sapmaktır.

(أَعْجَمِي) / “A’cemî,” Arap da olsa fasih konuşmayandır. Hemzesiz (العجمي) / “Acemî;” Arapça konuşsa bile Acem’e mensup kimse, yani yabancı demektir. Meylettiğiniz/zannettiğiniz bu kişi Arapçayı düzgün konuşamayan bir A’cemîdir.

Kur’an’a gelince, Allah Teala onun hakkında şöyle buyurmuştur: (وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ) / “**Bu Kur’an ise apaçık bir Arapçadır.**” Kendisi apaçıktır, başkalarına açıklayıcıdır.

Kur’an, Arapça bir kelimadır. Kelamın/sözlerin en fasihidir. Nasıl olur da fasih konuşmayan bu yabancı adamdan öğrenmiş olsun?!

Bu ayetlerde konumuzun şahidi “**Allah ne indireceğini en iyi bilendir.**” sözüdür; “**Onu Mukaddes Ruh, Rabbinden indirmiştir.**” sözüdür ve “**Bu Kur’an ise apaçık bir Arapçadır.**” sözüdür. Bunların hepsi Kur’an’ın Allah kelamı olduğuna ve O’nun katından indirildiğine delalet eder.

Müellif bunlardan sonraki ayetleri almamıştır. Çünkü onlarda konuya şahit ve delil olacak bir ifade yoktur, fakat yine de faydalı olacağı için burada zikrettik: Allah Teala şöyle buyurmuştur: “**Allah’ın ayetlerine iman etmeyenlere Allah hidayet etmez. Onlar için acı bir**

azâb vardır. Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler, ancak iftirada bulunurlar. Yalancı olanlar da işte bunlardır." (Nahl, 16/104-105)

Bu ayetin anlamı şudur: Allah'ın ayetlerine iman etmeyenleri Allah hidayete erdirmez ve onları ayetlerinden yararlandırmaz. Allah korusun, hidayetin kapısı onlara kapatılmıştır. Bu gerçeğin bilinmesinde büyük bir fayda vardır. Çünkü Allah'ın ayetlerine iman etmeyenlere Allah hidayeti nasip etmez.

Bunun mefhumu muhalifinden anlaşılacak mana şudur: Allah'ın ayetlerine iman eden kimseye Allah hidayet eder.

Bunun örneği de şudur: Biz ayetlere iman etmeyen ve açıklanan sebeple hidayete ermeyen kimseleri bulabiliriz. Mesela onlardan biri şöyle der: "Allah yüksekte olduğu halde dünya göğüne nasıl iner?!" Biz de deriz ki: İman et ki hidayete er! O'nun dünya göğüne gerçekten ineceğine iman edersen bunun imkânsız olmadığını da anlarsın. Çünkü bu iniş Allah'a ait bir iniştir, hiçbir şeye benzemez.

Allah Teala'nın, **"Orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular, onu düzeltiverdi."** (Kehf, 77) ayeti hakkında, "Duvar nasıl ister?" diyen kimseler görürüz.

Biz deriz ki: Duvarın isteyeceğine iman et ki bunun garip bir şey olmadığını anlayabilesin. Bu, senin temel kabul etmen gereken bir kaidedir. Bu kaide şudur: "İman et ki hidayete eresin!"

Allah'ın ayetlerine iman etmeyenlere Allah hidayet etmez. Onlar Kur'an'a karşı kör kalırlar. -Allah korusun- onunla hidayeti bulamazlar. Biz kendimiz ve sizin için Allah'tan hidayeti isteriz.

İnsan davranışları açısından bu ayetlerden elde edeceğimiz yararlar şunlardır:

Kur'an'ın âlemlerin Rabbi tarafından konuşulduğunu bilmek, bizim için, Kur'an'a saygı göstermeyi, hürmet etmeyi, getirdiği emirlere bağlanmayı, yasaklarını ve sakındırdıklarını terk etmeyi, Allah'tan ve O'nun geçmiş ve gelecek yarattıklarından verdiği haberleri tasdik etmeyi gerekli kılar. Elde edeceğimiz faydalar bunlardır.

20. MÜMİNLERİN KIYAMET GÜNÜ RABLERİNİ GÖRECEKLERİNİN İSBATI

Allah rahmet eylesin müellif, Allah'ın görüleceğini isbat eden ayetleri de zikretmiştir.

1. ayet: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ / **"Kimi yüzler vardır o gün ışıltılıdır. Rablerine bakmaktadır."** (Kiyame, 22-23)

(وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ) / **"Kimi yüzler o gün"** Bununla kastedilen, Kıyamet günüdür.

(نَّاصِرَةٌ): Güzel. "Dat" harfi ile yazılan (النَّاصِرَةُ) kökünden gelir, güzel demektir. Bu kelimenin güzel anlamına geldiğine şu ayet de delalet etmektedir: ﴿فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا﴾ / **"Allah da onları o günün fenalığından korur, yüzlerine güzellik/ışıltı, gönüllerine sevinç verir."** (İnsan, 11)

(إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ) / **"Rablerine bakmaktadır."** (نَاظِرَةٌ): Bakmak anlamına gelen (النظر) 'dan ism-i faildir. Gayeye delalet eden (إِلَى) harf-i cerri ile meful almıştır. Yüzden sadır olan bir bakıştır. Yüzden sadır olan bir bakış, kalplerden sadır olan bakışın aksine gözlerle gerçekleşir. Kalplerden sadır olan bakış/nazar ise basiret, tedebbür ve tefekkürle gerçekleşir. Burada yüzlerden sadır olan bakış, aziz ve celil olan Rabbe bakıştır. Delili ayetteki (إِلَىٰ رَبِّهَا) / **"Rablerine"** lafzıdır.

Bu ayet-i kerime, ışıltılı güzel yüzlerin Rablerine bakacaklarını ve güzelliklerine güzellik katacaklarını ifade ediyor.

Bu yüzler, Allah'ın yüzüne bakmak için hazır, ışıltılı güzel yüzler olmaları için Allah'ın yüzüne bakmaya hazırlanmıştır!

Bu ayette Allah Teala'nın gözlerle görüleceğine delil vardır. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşü budur. Bunun için müellifin getirdiği bu ayeti delil olarak kullandılar ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den tevatiiren nakledilen hadislerle istidlal ettiler. Bu hadisleri Peygam-

ber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den çok sayıda sahabî nakletmiş,¹⁸³ bu sahabîlerden de yine çok sayıda tabiîn nakletmiş ve tabiînden de çok sayıda tebe-i tabiîn nakletmiş ve bu şekilde nesilden nesle nakledilmiştir. Mütevatir hadislerdendir.

Bu konudaki rivayetlerin delaleti de, subutu da kesindir. Çünkü bu naslar, Allah Teala'nın kitabında ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mütevatir sünnetinde yer almaktadır.

Mütevatir hadislerden örnek vermek olarak, okudukları şu beyitte ruyetin mütevatirliği de zikredilir:

مِمَّا تَوَاتَرَ حَدِيثُ مَنْ كَذَبَ وَمَنْ بَنَى لَهِ بَيْتًا وَاحْتَسَبَ
وَرُيَّةُ شَفَاعَةِ وَالْحَوْضِ وَمَنْحُ خُفَيْنٍ وَهَذِي بَعْضُ

“Kim benim söylemediğimi bana isnad ederse hadisi

Kim Allah için bir mescit yaptırıp karşılığını beklerse hadisi

Ruyet, şefaât, havz ve mestlere mesh hadisleri

İşte bunlardır mütevatirlerin bazıları”

Bu beyitlerde “ruyet” sözüyle kastedilen şey, müminlerin Rablerini görmeleridir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat buradaki bakmanın gerçek gözle bakmak olduğunu söylemişlerdir.

Bu bakma, idraki/kavramayı ve kuşatmayı gerektirmez. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: “**Gözler O’nu idrak etmez, ama O gözleri idrak eder.**” (Enam, 103) Nitekim kalp ile bilmek de idraki gerektirmez. Allah Teala şöyle buyurmuştur: “**Onların bilgisi O’nu kuşatamaz.**” (Taha, 110)

Biz Rabbimizi kalplerimizle biliriz, fakat keyfiyetini ve hakikatini idrak edemeyiz. Kıyamet günü Rabbimizi gözlerimizle göreceğiz, fakat gözlerimiz O’nu idrak edemeyecek/kavrayamayacak.

¹⁸³ Bkz: Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne*, (470); El-Âcurrî, *eş-Şeria* (251); Abdullah İbn el-İmam Ahmed, *es-Sünne*, 1/229; İmam ed-Dârekutnî, *er-Ru'ye*; İbn Kayyım, *Hâdi'l-Ervah* (203).

2. ayet: ﴿عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ﴾ / "Koltuklara oturmuş bakarlar."

(Mutaffifin, 23)

(الْأَرَائِكِ) (أريك) kelimesinin çoğuludur. Cibinlik benzeri şeylerle örtülmüş güzel bir divan, koltuk.

(يَنْظُرُونَ) / "bakarlar" Kime ve neye baktıkları zikredilmemiştir. Bu sebeple bakılması ve seyredilmesi mutluluk veren her şeye bakmayı kapsar.

Bunların içinde en büyüğü ve en çok mutluluk vereni Allah Teala'ya bakmaktır. Çünkü Allah Teala, "Yüzlerinde mutluluğun ışıltısını/güzelliğini görürsün." (Mutaffifin, 24) buyurmuştur. Ayetin akışı "Kimi yüzler vardır o gün ışıl ışıldır. Rablerine bakmaktadır." (Kiyame, 22-23) ayetlerine benzemektedir. Onlar bakmakla mutlu olacakları her şeye bakarlar.

Cehennemde azap gören kötü arkadaşlarına bakmaları da bu kapsamdadır. Nitekim Allah Teala şöyle haber vermektedir: "İçlerinden biri der ki: Benim bir arkadaşım vardı. Bana hep derdi ki: Sen de mi inananlardansın?! Bizler ölüp toprak ve bir yığın kemik olduktan sonra hesap mı vereceğiz?! (Konuşan kişi yanındakilere şöyle der): Bir baksanıza hali nice oldu?!" (Saffat, 51-54); "Bakar mısınız?!" sorusu teşvik içindir... O arkadaşına ne oldu diye bakarlar. "Derken kendisi de bakar ve onu cehennemin ortasında görür." (Saffat, 55)

Allah korusun! O arkadaşını cehennemin ortasında, yani derinliklerinde gördü. Subhanallah! Birisi yüceler yücesi bir mertebede, diğeri esfel-i safilinde/aşağıların aşağısı bir mertebede. Aradaki çok büyük mesafeye rağmen ona bakıyor!

Fakat cennet ehlinin bakışı, dünya ehlinin bakışı gibi değildir. Orada insan cennetteki mülküne iki bin yıllık mesafeden bakar. Cennetin en uzağındaki, en yakınındakinin baktığı gibi bakar. Bu, cennetin mükemmelliğinin bir sonucudur. Çünkü insan eğer ona dünyada baktığı gibi bakmış olsaydı cennetin mutluluğunu tadamazdı. Çünkü dünyada

yakın mesafeden bakar, fakat pek çok şeyi göremez. Cennetin en yüksek mertebesinde olan bir kimse ise cehennemin en aşağısındakileri bile görür.

Cehennemdeki arkadaşına hitap ederek şöyle der: **“Vallahi az kalsın sen beni de helâk edecektin.”** (Saffat, 56) Bu, onun kendisini saptırmak için devamlı uğraştığına delalet eder. Bu sebeple **“az kalsın”** dedi. Sonra şöyle der: **“Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı ben de şimdi bunların arasında olacaktım. Artık bize (burada) bir daha ölüm yok, değil mi?!”** (Saffat, 56-58)

Ben derim ki: Eskiden insanlar bu gibi şeyler hakkında tartışıyorlardı. “En yüksek yerde bu nasıl olur, baktığı kimseye seslenir ve en alta olan kişiyle nasıl konuşur?!” Fakat şimdi kameralar, telefonlar ve telsizler gibi insan yapımı pek çok şey ortaya çıktı. İnsan artık bunlar vasıtasıyla konuştuğu kimseleri görüyor ve çok uzaklardan onu seyredebiliyor.

Buna rağmen ahiretteki şeyleri dünyadaki şeylere kıyas etmemiz mümkün değildir.

Dolayısıyla (يَنْظُرُونَ) / **“bakarlar”** fiili genel ve kapsamlı bir mana ifade eder: Allah’a da bakarlar, kendilerine verilen nimetlere de bakarlar, cehennemliklerin çektikleri azaba da bakarlar.

Bir kimse, “Burada bir problem var!! Kendileriyle -dünyadayken- alay eden ve kınayan cehennem ehline nasıl bakarlar?!” dediği zaman şöyle deriz: Allah’a yemin olsun ki cehennemlikler cennetliklere, dünyadayken o kadar çok işkence yaptılar, eziyet ettiler ve sıkıntı verdiler ki!!

Allah Teala şöyle buyurdu: **“Suç işleyenler, dünyadayken iman edenlere gülüyorlardı.”** Meclislerinde veya beraber olduklarında onlara gülüyorlardı. **“Onlarla karşılaştıklarında kaş göz hareketiyle alay ederlerdi. Ailelerine döndüklerinde, (alaylarından dolayı) keyiflenerek dönerlerdi. Müminleri gördükleri vakit; ‘İşte bunlar sapıklar.’ diyorlardı!!”** Allah Teala dedi ki: **“İşte bugün de müminler kâfirlere gülecek. Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar.”** (Mu-taffifin, 29-35) Onlar -Allah korusun- cehennemin ortasında müminler onlara bakacak.

3. ayet: ﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ﴾ / “İşini en güzel şekilde yapanlara en güzel mükâfat, bunun yanında daha fazlası vardır.” (Yunus, 26)

(لِّلَّذِينَ): Mukaddem haberdır.

(الْحُسْنَىٰ) / “En güzel mükâfat” Muahhar mübtedadır, cennet demektir.

(وَزِيَادَةٌ) / “Bundan fazlası” Bu, Allah’ın yüzüne bakmaktır.

Müslim’in *Sahih*’inde¹⁸⁴ ve diğer hadis kaynaklarında da geçtiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ziyade kelimesini böyle tefsir etmiştir.

Bu ayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in tefsiriyle ahirette Allah’ın görülmesi isbat edilmektedir. Şüphesiz Kur’an’ı insanlar içinde en iyi bilen kimse odur. Bu kelimeyi, “Allah’ın yüzünü görmek” diye tefsir etmiştir. Bu, cennet nimetlerine ilave edilen bir nimettir.

Şu halde Allah’ı görmek, cennetteki nimetlerin cinsinden olmayan bir nimettir. Çünkü cennetteki nimetin cinsi beden nimetidir, nehirlerdir, türlü türlü meyvelerdir, temiz eşlerdir... Sonuçları olan kalp mutluluğudur. Fakat Allah’ın yüzüne bakmak, kalbin mutluluğudur. Cennet ehli bundan üstün başka bir mutluluk görmez. Allah Teala’dan, bizi de kendisini görenlerden kılmasını isteriz.

Bu, asla dengi ve benzeri olmayan bir mutluluktur. Ne meyveler ne nehirler ne de diğer nimetler... Bu sebeple Allah Teala: (وَزِيَادَةٌ) / “Bundan fazlası” dedi. Yani en güzeline ilave bir nimettir.

4. ayet: ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ﴾ / “Orada onlara ne isterlerse vardır. Katımızda daha fazlası da vardır.” (Kaf, 35)

“Orada onlara ne isterlerse vardır,” yani cennette her şey vardır.

Sahih bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: Bir adam, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Cennette at var

¹⁸⁴ Müslim (181). Suheyb *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

mıdır? Ben atı seviyorum.” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Allah seni cennete koyarsa orada senin istediğin şekilde kırmızı yakuttan bir ata bindirilip dilediğin yere uçabilirsin.” Bir bedevi de şöyle sordu: “Ey Allah’ın Rasûlü! Cennette deve de var mıdır? Ben deveyi seviyorum.” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Allah seni cennete koyarsa canının çektiği ve gözünün hoşlandığı her şey senin olacaktır.”¹⁸⁵

Cennet halkı herhangi bir şeyi canı çektiği zaman o hemen olacak/gerçekleşecektir. Hatta bazı âlimler diyorlar ki: Canı çocuk çekse hemen çocuğu olacak. Canının çektiği her şey onun olacak.

Allah Teala şöyle buyurmuştur: “**Orada canların çektiği ve gözlerin hoşlandığı her şey vardır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız.**” (Zuhruf, 71)

“**Katımızda daha fazlası da vardır,**” yani istedikleri şeylere ilave olmak üzere fazlası da vardır. Yani insan bir şey istediği zaman kendisine o verilecek, fazlası da verilecek. Nitekim cennete en son girecek kişi hakkında, sahih bir hadiste şu bilgiler geçmektedir: Allah Teala ona öyle nimetler, öyle nimetler verecek ki adam sonunda “Razı oldum ya Rabbi!” diyecek. Allah Teala da ona şöyle diyecek: “**Bunlar ve bunların on misli de senindir.**”¹⁸⁶ Bu, onun istediklerinden çok daha fazladır.

Burada İmam Şafii’nin istidlal ettiği beşinci bir ayet vardır ki o da günahkârlar hakkındadır: “**Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rable-rini görmekten mahrumdurlar.**” (Mutaffifin, 15)

Bu ayetin delil olmasının sebebi, bunların Allah’ın gazabına uğradıkları için mahrum kaldıkları şey rızasında görecekları şeydir. İlahî gazaba uğrayanlar Allah’ı görmekten mahrum kalınca rızasını kazananlar Allah Teala’yı görecekları demektir.

¹⁸⁵ İmam Ahmed, 5/352; Tirmizî (2543); Ebu Nuaym, İbnü’l-Mübarek’in *ez-Zühd*’üne yaptığı ilaveler (271); Bağavî, *Şerhu’s-Sünne*, (4385). Büreydetü’l-Eslemî *radıyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

¹⁸⁶ Müslim (188). Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*’tan rivayet etmiştir.

Bu, gerçekten güçlü bir delillendirmedir. Çünkü Allah'ı görmekten herkes mahrum bırakılmış olsaydı bunların zikredilmelerinin bir ayrıcalığı olmazdı.

Buna dayanarak şöyle diyoruz: Konuyla ilgili ayetlerin sayısı beştir. İnşallah aşağıda Allah'ın ahirette görülmesini ikâr edenlere cevap olmak üzere tahrir edeceğimiz bilgilere dayanarak bunların içine şu ayeti de dâhil edebiliriz: **"Gözler O'nu idrak edemez, ama O, gözleri idrak eder."** (Enam, 103)

Bu, ehl-i sünnet'in ru'yetullah/Allah'ın görülmesi konusundaki görüşleri ve delilleridir. Bunlar gayet açıktır/nettir. Cahil veya kibirliden başkası bunları inkâr etmez.

Cehmiyye, Mu'tezile, Eşariyye ve Muattile'den diğer topluluklar bu konuda Ehl-i sünnet'e muhalefet ettiler. Bunlar birbirine benzer/müteşabih naklî delilleri ve birbirini çağırıştıran/zayıf aklî delilleri iddialarını delillendirmek için kullandılar.

Sem'î/naklî deliller:

Ru'yetullah'ı inkâr edenlerin birinci delili: Allah'ın şu ayetidir:

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَبْصُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَبَجَّلَى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, demişti ki: 'Rabbim! Bana (kendini) göster; sana bakayım.' (Rabbi de ona şöyle) buyurmuştu: 'Sen beni asla göremezsin. Fakat dağa bak, eğer yerinde kalırsa beni göreceksin.' Rabbi dağda tecesselli edince, onu darmadağın etmiş, Musa da baygın bir vaziyette düşmüştü. Kendine geldiği zaman da şöyle demişti: 'Seni tenzih ederim. Sana tevbe ettim. Ben mü'minlerin ilkiyim.'" (Araf, 143)

Bu ayeti delil olarak ileri sürmelerinin sebebi, içindeki (لَنْ تَرَانِي) / "Sen beni asla göremezsin." lafzıdır. (لَنْ) müebbed nefiy içindir. Nefiy haberdur. Allah'ın verdiği haber doğru olur, neshe maruz kalmaz.

Onlara şu yönlerden cevap verilir:

1- (لن)'in müebbed nefiy için olması kabul edilemez. Çünkü sadece bir iddiadan ibarettir. İbn Malik şöyle diyor:

وَمَنْ رَأَى النَّفْيَ بِلَنْ مُؤَبَّدًا فَقَوْلُهُ ارَادُودٌ وَسِوَاهُ فَأَعْضَدَا

“Kim ‘len’ ile nefyin ebedî olduğu görüşünde ise

Reddet onun sözünü, destekle başka bir görüşü.”

2- Musa aleyhisselam, Allah'tan, O'nu ahirette değil, o anda görmeyi istedi. **“Rabbim! Bana (kendini) göster; Sana bakayım.”** dedi. Yani şimdi göreyim istedi. Allah Teala da **“Sen Beni asla göremezsin.”** buyurdu. Yani şu anda beni görmeye gücün yetmez dedi. Sonra Allah Teala ona dağı örnek verdi. Dağı tecelli edince onu paramparça yaptı. Ayette buna işaret etmek üzere şöyle buyurdu: **“Fakat dağa bak, eğer yerinde kalırsa Beni göreceksin.”** Musa aleyhisselam dağın parçalandığını görünce artık Allah'ı görmeye takatinin yetmeyeceğini anladı. Gördüğü şeyin dehşetinden bayılıp düştü.

Biz diyoruz ki: Allah Teala'yı dünyada görmek imkânsızdır. Çünkü beşeriyetin durumu Allah'ı görmeye tahammül edemez. Nasıl tahammül etsin ki, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Rabbi hakkında şöyle demiştir: **“Hicabı nurdur. Eğer onu açmış olsa vechinin sübuhatı, basarının ulaştığı bütün mahlûkatını yakardı.”**¹⁸⁷

Ahirette görülmesi ise mümkündür. Çünkü insanlar o gün dünyadaki hallerinden farklı bir halde bulunacaklar, başka bir âlemde olacaklar. Nitekim kıyametin arasatında ve cennetteki veya cehennemdeki yerleşecekleri yerlerde insanların başından nelerin geçeceğini anlatan Kitap ve sünnetin naslarından bu anlaşılmaktadır.

3- İnkârcıların nezdinde Allah'ı ahirette görmenin imkânsızlığı, bunu kabul etmenin Allah Teala hakkında noksanlığı ihtiva edeceği esasına dayanır. İnkârlarını bununla temellendiriyorlar. O zaman Musa aleyhisselam ya Allah için vacip olan ve O'nun hakkında imkânsız olan şeyleri bil-

¹⁸⁷ Daha önce tahrir edilmiştir.

mediği için Allah'ı görmek istemişti ya da Allah hakkında imkânsız olan şeyleri bilse bile Allah'tan O'na uygun olmayan şeyleri istediği zaman duasında haddi aşmıştı. O zaman ruyetullah'ı inkâr edenler Allah için vacip olan şeyleri de, O'nun hakkında imkânsız olan şeyleri de Musa aleyhisselam'dan daha iyi bilmiş olurlar!! Bu, çok derin bir sapıklıktır!

Bu şekilde ayetin onların lehine değil, aleyhine bir delil olduğu ortaya çıkmış oldu. Böyledir; batıl bir dava için veya bir hakkın inkârı için getirilen her delil, onu getirenin lehine değil aleyhine delil olur.

Ru'yetullah'ı kabul etmeyenlerin ikinci delili: Şu ayettir: **“Gözler O'nu idrak edemez, ama O, gözleri idrak eder.”** (Enam, 103)

Onlara verilecek cevap şudur: Ayette Allah'ı idrak nefyedilmektedir. Ruyet, idraki gerektirmez. Görmüyor musun kişi güneşi görür, fakat onu tam olarak idrak edemez.

Allah Teala'nın görüleceğini kabul ettiğimiz zaman bu ru'yetle O'nun idrak edilmiş olması gerekmez. Çünkü idrak, mutlak ru'yetten/görmeden daha özeldir.

Bu sebeple biz deriz ki: İdraki nefyetmek/idrakin olamayacağını söylemek, ruyetin aslının varlığına delalet eder. Çünkü özelin nefyi, genelin varlığına delalet eder. Eğer genel bulunmasaydı özelin nefyedilmesi vacip olurdu ve gözler onu görmez denilirdi. Çünkü genelin nefyi, özelin de nefyini gerektirir; fakat özelin nefyi, genelin nefyini gerektirmez. Çünkü genel bulunmasaydı özelin nefyi zannını ve yanıl-gısını doğururdu. Allah'ın keliması zanlara ve yanılığlara sebep olmak-tan münezzehtir/beridir.

Ruyeti inkâr edenlerin aklî delillerine gelince; bu konuda dediler ki: Eğer Allah Teala görülseydi cisim olması gerekirdi. Allah'ın cisim olması imkânsızdır. Çünkü bu teşbih ve temsili gerektirir.

Onlara verilecek cevap şudur: Eğer Allah'ın görülmesinden dolayı cisim olması gerekiyorsa cisim olmasında bir beis yoktur. Fakat biz kesin olarak biliyoruz ki O, yaratılanların cisimlerine benzemez. Çünkü Allah Teala buyuruyor ki: **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.”** (Şura, 11)

O'nun cisim olacağını veya olmayacağını söylemek kalamcılarının uydurdukları bir bid'attir. Kitap ve sünnette bunun nefyi veya isbatı yoktur.

Ru'yetullah'ı inkâr edenler, kabul edenlere basit ve zayıf delillerle cevap verdiler. Bunları da kimsenin gözünden kaçmayacak şekilde tahrif ettiler. Bunların anlatılacağı yer burası değildir. Geniş hacimli kitaplarda bunlar zikredilmiştir.

*** Bu ayetlerden insan davranışları yönünden elde edeceğimiz yararlar şunlardır:**

Ru'yet inancının insanın davranışları ve gidişatı üzerindeki etkisi çok büyüktür. İnsan, en son ulaşacağı sevabın Allah'ın yüzünü görmek olduğunu bildiği zaman dünyadaki her şey artık ona basit gelir. Ruyetullah'a erişmenin yanında her şey ona göre çok basittir. Çünkü bu, her talibin gayesidir ve talep edilen şeylerin en sonuncusudur. (Bunun ötesinde istenebilecek başka bir şey yoktur.)

Rabbini gözünle göreceğini bildiğin zaman Allah'a yemin olsun ki dünyada hiçbir şey senin nazarında buna denk olmaz. Bütün dünya artık değersizdir. Çünkü Allah'ın yüzüne bakmak, yarışmacıların uğrunda yarışacakları ve çalışanların uğrunda çalışacakları en büyük ödüdür. Her şeyin üstünde en yüksek gayedir. "Bunu bildiğin zaman buna ulaşmak için çalışır mısın, çalışmaz mısın?" Cevap: "Evet, buna erişmek için terddütsüz koşarım."

Ru'yetullah'ı inkâr etmek gerçekte büyük bir mahrumiyettir. Fakat buna iman etmek, insanı büyük bir azimle bu gayeye erişmeye sevkeder. Allah'a hamdolsun ki, bu çok kolaydır. Zaten din tamamen kolaylıktan ibarettir. Hatta bir güçlük bulunduğu zaman, din onu kolaylaştırır. Dinin aslı kolaylaştırılmıştır. Bir güçlük bulunduğu zaman din onu ikinci defa kolaylaştırır. Hiç yapabilme imkânı olmadığı zaman da o yükümlülük düşer. Acizlikle birlikte vacip olmaz. Zaruretle birlikte de haram olmaz.

وَهَذَا النَّبَأُ فِي كِتَابِ اللَّهِ كَثِيرٌ، مَنْ تَدَبَّرَ الْقُرْآنَ طَالِبًا لِلْهُدَى مِنْهُ؛ تَبَيَّنَ لَهُ
طَرِيقُ الْحَقِّ

Bu konu, Allah'ın Kitabında çok sayıda ayette yer almaktadır. Hidayete ermeyi isteyerek Kur'an üzerinde dikkatlice düşünen kimse için hak yolun hangisi olduğu açıkça ortaya çıkar.

“Bu konu,” ile isimler ve sıfatlar konusuna işaret edilmektedir.

“Allah'ın Kitabında çok sayıda ayette yer almaktadır.” Bu sebeple Allah'ın Kitabından hiçbir ayet yoktur ki onda -büyük bir ihtimalle- mutlaka ya Allah'ın bir ismi ya bir fiili ya da bir hükmü olmasın. Hatta istersen Allah'ın Kitabındaki her ayetin Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olduğunu söyleyebilirsin. Çünkü Kur'an-ı Kerim, Allah'ın kelmamıdır. Her ayet O'ndandır. O halde her ayet, Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır.

“Kur'an'ı dikkatlice düşünen kimse.” Bir şeyi tedebbür etmek, onun hakkında tefekkür etmek demektir. Sanki insan bir defasında ona sırtını dönerse diğer defasında ona yönelir. Yani manayı anlamak için lafzı tekrarlar.

Bu şekilde Kur'an'ı dikkatlice düşünen kimsenin niyetine gelince bu, ondan “hidayeti istemektir.” Kur'an'ı düşünmekle maksadı kendi görüşünü savunmak veya batılla mücadelede onu kullanmak değildir. Onun maksadı hakikati aramaktır. Böyle olursa sonuç müellifin dediği olacaktır: “Onun için hak yolun hangisi olduğu açıkça ortaya çıkacaktır.” Ne kadar büyük bir sonuç!!

Lakin öncesinde iki şey vardır: Tedebbür/tefekkür ve iyi niyet, yani insanın hidayeti Kur'an'dan ister olması. İşte o zaman kendisi için hak yolun ne olduğu ortaya çıkar.

Pek çok ayet bunun delilidir. Bu ayetlerin bazıları şunlardır: “Sana da Kur'an'ı indirdik ki, insanlara vahyedileni açıklayasın. Bel-

ki onlar da düşünürler.” (Nahl, 44); **“Bu Kur’ân, akıl sahiplerinin, ayetlerini düşünmeleri ve ibret almaları için sana indirdiğimiz mübarek bir Kitaptır.”** (Sad 29); **“Onlar Kur’an’ı hiç düşünmüyorlar mı? Yoksa onlara, gelip geçmiş atalarına gelmeyen bir şey mi gelmiş?”** (Müminun 68); **“Kur’ân’ı öğüt olması için kolaylaştırdık; şimdi öğüt alacak yok mu?”** (Kamer, 32)

...Bu konuda daha pek çok ayet vardır. Bunlar Kur’an’ı dikkatlice düşünen kimsenin -fakat bu niyetle, yani hidayeti ondan talep etme niyetiyle okuyan ve düşünen kimsenin- mutlaka sonuca ulaşacağına delalet eder. Ulaşacağı sonuç, hak yolun ortaya çıkmasıdır.

Fakat bid’atçilerin ve sapıkların yaptığı gibi Kur’an’ı ayetlerini bir-biriyle vuruşturmak, batılla mücadele etmek ve kendi görüşünü savunmak için düşünürse -Allah korusun- hakikati göremez.

Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: **“Kitab’ı sana indiren O’dur. O kitabın bir kısmı muhkem ayetlerdir; bunlar Kitab’ın aslıdır. Diğerleri ise müteşâbih ayetlerdir. Kalblerinde eğrilik bulunan kimseler, fitne çıkarmak ve (heveslerine uygun) te’vilini yapmak için müteşâbih olan ayetlere tâbi olurlar. Oysa müteşâbihin te’vilini Allah’tan başkası bilmez. İlimde yüksek dereceye erişmiş olanlar ise, ‘Biz ona inandık; hepsi de Rabbimiz katındandır.’ derler.”** (Al-i İmran, 7)

Bu sözü söyledikleri zaman Allah da onlara müteşâbihleri nasıl açıklayacaklarını gösterecektir. Sonra şöyle buyurur: **“Bunu, akıl sahiplerinden başkası düşünmez.”** (Al-i İmran, 7)

Allah Teala başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: **“De ki: Bu Kur’an, iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin kulaklarında bir ağırlık vardır. Kur’ân, onlara kapalıdır. Sanki onlara uzak bir yerden sesleniyor.”** (Fussilet, 44)

RASÛLULLAH SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN SÜNNETİ

فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in Sünneti

“Sünnet,” lugatte “yol” demektir. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şu hadisinde geçen sünnet kelimesi de bu anlamı taşımaktadır: “Sizden öncekilerin sünnetlerine mutlaka uyacaksınız.”¹⁸⁸ Yani onların yollarından gideceksiniz.

İstilahtaki anlamı ise “Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözleri, fiilleri ve takrirleri”dir.

Sünnet, vacibi de, müstehabı da kapsar.

Sünnet, teşride ikinci kaynaktır.

“Teşride ikinci kaynaktır.” sözümüz; “ikincilik sıralamada değil, sayıdadır” anlamına gelir. Çünkü Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'den sahih yolla gelen sünnetin mertebesi, Kur'an'ın mertebesi gibidir.

Bu noktada, Kur'an'a bakan kimsenin bir şeye, lafzın, hükme delaletinin sahihliğine ihtiyacı varken; sünnete bakan kimsenin ise iki şeye ihtiyacı vardır: Birincisi: Sünnetin Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispetinin sahihliği. İkincisi: Hükme delaletinin sıhhati. Bu sebeple sünnetle istidlal eden bir kimse Kur'an'la istidlal eden bir kimseden çok daha fazla gayret gösterir. Çünkü Kur'an'ın senedi bizim için yeterlidir. Çünkü Kur'an'ın senedi mütevatirdir, onda hiçbir şüphe yoktur. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilen şeyler ise böyle değildir.

¹⁸⁸ Buhari (3456). Müslim (2669). Ebu Said el-Hudri radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

Sünnet, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih yollarla geldiği zaman haberin tasdiki ve hükümle amel konusunda tamamen Ku'ran mertebesindedir, demiştik. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Allah sana Kitab'ı ve Hikmet'i indirmiştir."** (Nisa, 113)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyuruyor: **"Dikkat edin! Sizden birinizi; emrettiğim veya nehyettiğim konulardan birisi kendisine ulaştığı zaman koltuğuna yaslanmış durumdayken, 'Bilmiyorum Allah'ın Kitabında ne bulursak biz ona uyarız (başka bir şeyi tanımıyoruz).' diye söylerken bulmayayım. Dikkat edin! Bana Kitab ve beraberinde onun bir misli verilmiştir."**¹⁸⁹

Bu sebeple Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih bir yolla gelen sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşü sahihtir, aklen ve şer'an caizdir, fakat bunun doğru bir örneği yoktur.¹⁹⁰

فَالسُّنَّةُ تَفْسِّرُ الْقُرْآنَ وَتُبَيِّنُهُ، وَتَدُلُّ عَلَيْهِ، وَتُعَبِّرُ عَنْهُ

Sünnet, Kur'an'ı tefsir eder, açıklar, ona delalet eder, onu yorumlar.

(تَفْسِّرُ الْقُرْآنَ): Yani sünnet, Kur'an'da kastedilen manayı açıklar.

Tipki şu ayette olduğu gibi: **"İyi iş yapanlara en güzel mükâfatla birlikte daha fazlası vardır."** (Yunus, 26) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayetteki **"daha fazlası"**nı "Allah'ın yüzüne bakmak" diye tefsir etmiştir.¹⁹¹

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah Teâlâ'nın **"Onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın."** (Enfal, 60) ayetin-

¹⁸⁹ Ahmed, 4 /132; Ebu Davud (4605); Tirmizî (2663); İbn Mace (13); Hâkim 1/109. Şeyh Ahmed Şakir, Şafii'nin *er-Risale*'sine yaptığı ta'likinde (s. 9) bu hadisin uzun uzun tahririni ve tashihini yapmıştır. Bkz: Elbânî, *el-Hadisü Hucetün binefsihi fi'l-Akaidi ve'l-Ahkâm*. Elbanî, bu hadisin sahih olduğunu söyledi.

¹⁹⁰ Şevkânî'nin naklettiğine göre bu, cumhurun görüşüdür. *İrşadü'l-Fühûl*, s. 191.

¹⁹¹ Bunun tahriri daha önce geçti.

deki "kuvvet" kelimesini tefsir etmiş ve şöyle demiştir: "*Dikkat edin! Kuvvet, atıcılıktır. Dikkat edin! Kuvvet, atıcılıktır.*"¹⁹²

(وَبَيِّنْهُ): Yani ondaki mücmeli beyan eder. Çünkü Kur'an'da mücmel/kısa ve öz ayetler vardır. Sünnet onu açıklar/beyan eder. Mesela "**Namazı kılın.**" (Bakara, 43) sözü, Allah'ın bir emridir. Namazın nasıl kılınacağını sünnet beyan etmiştir.

Allah Teâlâ, "**Güneşin kaymasından gecenin kararmasına kadarki vakitte namazını kıl!**" (İsra, 78) buyurmuştur. Yani güneşin zevalinden gecenin karanlığının en koyu olduğu zamana kadar demektir. Bu, gecenin yarısıdır. Çünkü gecenin karanlığının en şiddetli olduğu zaman gece yarısıdır. Ayetin zahirinden bunun tek bir vakit olduğu anlaşılır. Fakat sünnet, bu mücmel ifadeyi açıklayarak şöyle detaylandırmıştır:

Öğle namazının vakti: Güneş tepeden batıya kaymasından itibaren başlar ve her şeyin gölgesinin kendi misli oluncaya kadar devam eder.

İkinci namazının vakti: Her şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğu andan itibaren başlar, güneş iyice sararınca kadarki kısmı ihtiyarî süredir, güneş batıncaya kadarki kısmı ise zaruri durumlardaki süredir.

Akşam namazının vakti: Güneş battığı andan itibaren kırmızı şafağın kaybolmasına kadardır.

Yatsı namazının vakti: Kırmızı şafağın kaybolmasından itibaren gece yarısına kadardır. Yatsı namazı için bir zaruret vakti yoktur. Bu sebeple hayızlı bir kadın, gecenin son yarısında temizlense onun artık yatsı ve akşam namazlarını kılması gerekmez. Çünkü gece yarısı olmakla artık yatsı namazının vakti sona ermiştir. Yatsı namazının vaktinin fecrin doğuşuna kadar uzadığına dair sünnette herhangi bir delil yoktur.

Sabah namazının vakti: Fecrin doğuşundan, yani şafağın sökmesinden güneşin doğuşuna kadardır.

¹⁹² Müslim (1917). Ukbe İbn Âmir *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Bu sebeptendir ki aynı ayette **"Güneşin kaymasından gecenin kararmasına kadar"** dedikten sonra **"bir de Kur'an'ın okunduğu fecir vaktinde"** (İsra, 78) denilmiştir. Çünkü fecir vakti, yatsı vaktiyle diğer vakitlerin arasında, kendisinden öncesiyile sonrasını birbirinden ayırır. Gecenin ikinci yarısı fecir vaktinden öncedir, gündüzün birinci yarısı da fecir vaktinden sonradır. Namaz vakitlerinin açıklandığı sünnetin beyanı budur.

"Zekâtı verin." (Bakara, 43) ayeti de böyledir. Zekâtta ki nisap miktarlarını ve zekât mallarını sünnet beyan etmiştir.

(وَتَذُلُّ عَلَيْهِ) / "Ona delalet eder." Bu kelime tefsir, açıklama ve yorumu kapsar. Sünnet, Kur'an'ı tefsir edip açıklar.

(وَتُفَعِّرُ عَنْهُ) / "Onu yorumlar," yani Kur'an'da olmayan yeni manalar ve yeni hükümler getirir.

Bunun örnekleri çoktur. Çünkü şer'î hükümlerin çoğu Kur'an'da geçmediği halde müstakil olarak sünnette geçer. Sünnetin Kur'an'da geçen şeylerle aynı hükme sahip olduğuna delalet eden birçok ayet vardır: Mesela **"Kim Peygamber'e itaat ederse kuşkusuz Allah'a itaat etmiş olur."** (Nisa, 81); **"Peygamber size neyi verdiyse onu alın, neyi yasakladıysa ondan uzak durun"** (Haşr, 7); **"Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse apaçık bir sapıklık içindedir."** (Ahzab, 36)

Muayyen bir hükme gelince sünnet, Kur'an'dan olmayan pek çok hüküm getirmiştir. Müellifin bu bölümde zikrettiği ilk hadis hakkında bizim söyleyeceğimiz şeyler bu kapsamdadır: **"Gecenin son üçte biri kaldığı zaman Rabbimiz dünya semasına iner..."**¹⁹³ Bu, Kur'an'da geçmemektedir.

Şu halde sünnet, Kur'an bağlamında şu dört konumda bulunur. Kur'an'ın müşkilini tefsir eder, mücmelini beyan eder, ona delalet eder ve onda olmayan bir hükmü koyar.

¹⁹³ Bu hadisin tamamı ileriki sahifelerde gelecektir. Buhari ve Müslim'de geçmektedir.

وَمَا وَصَفَ الرَّسُولُ بِهِ رَبَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - مِنَ الْأَحَادِيثِ الصَّحَاحِ الَّتِي تَلَقَّاهَا
أَهْلُ الْمَعْرِفَةِ بِالْقَبُولِ؛ وَجَبَ الْإِيمَانُ بِهَا كَذَلِكَ

**İlim ehli kimselerin kabul ettiği sahih hadislerde
Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Rabbini hangi sıfatlarla
vasıflandırmışsa bunlara iman etmek de vaciptir.**

(وَمَا): Bu, şartıyyedir. Şart fiili. (وَصَفَ)'dir. (وَجَبَ الْإِيمَانُ بِهَا) cümlesi de şartın cevabıdır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in Rabbini vasfettiği şeylere de, Rabbini isimlendirdiği şeylere de iman etmek vaciptir. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in Rabbini isimlendirdiği, ancak Kur'an'da yer almayan isimler de vardır. Mesela "eş-Şâfi" ismi bunlardan biridir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dua etmiştir: "Şifa ver! Sen Şâfi'sin (şifa verensin). Senin şifandan başka şifa yoktur."¹⁹⁴

"Rab" kelimesi Kur'an'da izafetsiz olarak geçmemiştir, fakat sünnette Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: (فَعَظَّمُو فِيهِ) / "Rükû'da ise Rabbi ta'zim edin."¹⁹⁵

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem misvak kullanmak hakkında şöyle buyurmuştur: "Misvak kullanmak ağız temizler, Rabbi razı eder."¹⁹⁶

Müellifin sözlerinin zahirinden anlaşıldığına göre sünnetin kabulünün iki şartı vardır:

1- Hadislerin sahih olması.

2- Hadisleri bilen uzman kişilerin bunları kabul etmesi. Fakat kastedilen şey bu değildir. Bilakis Şeyh'in maksadı, sahih hadislerin bilgi sahibi kimselerce (hadis uzmanlarınca) kabul edileceğini söylemektir. Şu halde bu vasıf, sınırlandırıcı bir vasıf değil, açıklayıcı bir vasıftır.

¹⁹⁴ Buhari (5742); Müslim (2191). Aişe radiyallahu anha'dan rivayet edilmiştir.

¹⁹⁵ Müslim (479). İbn Abas radiyallahu anhuma'dan rivayet edilmiştir.

¹⁹⁶ Buhari, bunu muallâk ve meczum olarak rivayet etti, 4/158; Ahmed ise muttasıl bir senetle rivayet etti, 6/62; Nesai, 1/10; İbn Hibban 2/287; Beğavî, Şerhu's-Sünne, 1/349'da bunun hasen olduğunu söyledi.

(النَّبِيِّ تَلَقَّاهَا): Bu, sahih hadislerin durumunu beyandır. Yani "hadis bilgisine sahip kimselerin kabul ettiği hadisler" demektir. Çünkü hadislerin sahih olmasına rağmen hadisçiler tarafından reddedilmesi imkânsızdır. Bilakis onlar bu hadisleri kabul edeceklerdir.

Hadisler dış görünüşü itibariyle sahih, fakat ravilerin yerinin değiştirilmesi gibi bir illetle illetli olabilirler. Bunlar sahih hadislerden sayılmazlar. Bunlara iman etmek vaciptir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne iman edin!"** (Nisa, 136); **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin ve Rasûlüne itaat edin!"** (Nisa, 59); **"O gün Allah onlara seslenecek ve 'Rasûllere ne karşılık vermiştiniz?!' diyecek. Artık onlara o gün bütün haberler kapanacak ve birbirlerine hiçbir şey sorup (öğrenemeyecekler)."** (Kasas, 65-66) Bu konudaki naslar çoktur ve bilinmektedir.

Bil ki nefsanî arzularının esiri olmuş kimselerin ve bid'atçilerin kendi arzularına ve görüşlerine aykırı hadisler karşısındaki tutumları iki şey etrafında döner durur: Ya yalanlama ya da tahrif etme.

Yalanlama imkânı bulurlarsa yalanlarlar. Mesela şu batıl kural onların sözleridir: Âhâd haberler akidede delil olarak kabul edilmezler!! (Allah rahmet eylesin İbnu'l-Kayyım bu kuralı reddetti ve *Muhtasaru's-Savâik* isimli eserinde pek çok delille bunu çürüttü.) Yalanlamaya imkânı bulamazsa Kur'an'ın naslarını tahrif ettiği gibi onu da tahrif eder.

Ehl-i sünnet ise, ilmî konularda olsun, amelî konularda olsun, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih yollarla gelen bütün hadisleri kabul ederler. Çünkü bunları kabul etmenin vacipliğine işaret eden delil vardır.

(كَذَلِكَ): Yani nasıl Kur'an'da geçen şeylere tahrifsiz, ta'tilsiz, tekyifsiz ve temsilsiz iman etmek vacip ise hadislerde geçen şeylere de aynı şekilde iman etmek vaciptir.

*** Müellif bu konuda pek çok hadisi zikretmiştir. Bu hadislerin bazıları şunlardır:**

SIFATLAR HAKKINDAKİ HADİSLER

الْحَدِيثُ الْأَوَّلُ: فِي إثْبَاتِ نُزُولِ اللَّهِ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
(يَنْزِلُ رَبُّنَا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا كُلَّ لَيْلَةٍ حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ، يَقُولُ: مَنْ
يَدْعُونِي فَاسْتَجِبْ لَهُ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأَعْطِيهِ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ)

BİRİNCİ HADİS: Allah Teâlâ'nın dünya semasına indiğinin isbatı hakkındadır: *"Rabbimiz Teâlâ her gece, gecenin son üçte biri kaldığında dünya semasına iner de 'Hani Bana dua eden, onun duasını kabul edeyim! Hani Benden isteyen, istediğini vereyim! Hani Benden mağfiret dileyen, onu mağfiret edeyim!'" der.*¹⁹⁷

Bazı alimler bu hadisin mütevatir olduğunu söylemişler ve sünnet âlimlerinin yanında meşhur ve yaygın hadislerden biri olduğunda ittifak etmişlerdir.

"Rabbimiz Teâlâ dünya semasına iner." Allah Teâlâ'nın inmesi gerçek bir inmedir. Çünkü daha önce de geçtiği üzere bir cümle içinde Allah lafzına dönen bir zamir bulunursa bu zamir gerçekten O'na nispet edilir.

Şu halde biz de buna inanmalı, tasdik etmeli ve 'Rabbimiz dünya göğüne iner.' demeliyiz. Dünya göğü, göklerin yeryüzüne en yakın olanıdır. Allah Teâlâ, gecenin bu vaktinde kullarına yakın olmak için

¹⁹⁷ Bu hadis daha önce tahrir edilmiştir.

iner. Tıpkı Arafat akşamı vakfedenlerle meleklerle övünmek için indiği gibi...¹⁹⁸

“Her gece.” Bütün geceleri kapsar.

“Gecenin son üçte biri kaldığında.” Gece, güneş battığı andan itibaren başlar. Bu konuda ittifak vardır. Fakat şafağın sökmesiyle mi, yoksa güneşin doğmasıyla mı sona erdiği konusunda ihtilaf vardır. Öyle anlaşılıyor ki gece, şer’î anlamda, şafağın sökmesiyle; astronomik anlamda ise, güneşin doğuşuyla birlikte sona erer.

“‘Hani yok mu Bana dua eden?’ der.” Bu, teşvik anlamında bir sorudur. Nitekim Allah Teâlâ bu anlamda şöyle buyurmuştur: “Sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticaretin yolunu size göstereyim mi?” (Saf, 10)

“Bana dua eden.” Yani “Ey Rabbim!” diyen.

(فَأَسْتَجِبْ لَهُ) / “Ona icabet edeyim.” Mansubdur. Çünkü talebin cevabıdır.

“Hani yok mu Benden isteyen?” Yani senden cenneti istiyorum diyen veya buna benzer istekte bulunan.

“Hani yok mu Benden mağfiret dileyen?” “Allah’ım beni bağışla!” veya “Senden bağışlanma diliyorum Allah’ım!” diyen yok mu?

“Onu mağfiret edeyim.” Mağfiret, günahı örtmek ve affetmektir.

Bu hadisi okuyan herkes, buradaki “inmek” fiiliyle Allah Teâlâ’nın zatının inmesinin kastedildiğini kolayca anlar. “Fiil kendisine izafe edildiği müddetçe artık zatiyla iner.” dememize gerek yoktur. Çünkü bu iniş O’na aittir. Fakat bazı âlimler “zatiyla iner” dediler. Çünkü bunu demek zorunda kaldılar. Çünkü bu konuda hadisi tahrif edenler de

¹⁹⁸ Sahih-i Müslim’de (1348). Aişe radiyallahu anha’dan rivayet edilmiştir. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Allah Teala’nın arefe gününde kullarını ateşten azad ettiği gibi başka bir gün yoktur. Allah Teala bu günde (kullarına) yaklaşıp, sonra meleklerle övünerek şöyle der: Bu kullarım ne istediler?”

vardır. Bunların kimisi: “İnen, Allah’ın emridir.” dediler; kimisi “Hayır inen, Allah’ın rahmetidir.” dediler; kimisi de “Hayır inen, Allah’ın meleklerinden bir melektir.” dediler. Bunlar batıldır. Çünkü Allah’ın emrinin inmesi devamlı ve ebedîdir. Sadece gecenin son üçte birine mahsus değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Gökten yere tüm işleri O yürütür. Sonra bütün işler O’na yükselir.”** (Secde, 5); **“Her iş O’na döndürülecek.”** (Hud, 123)

“Gecenin son üçte biri kaldığı zaman Allah’ın rahmeti dünya göğüne iner.” demelerine gelince; fesühhanallah! Allah’ın rahmeti sadece bu vakitte inmez ki! Allah Teâlâ, **“Sahip olduğunuz bütün nimetler Allah’tandır.”** (Nahl, 53) buyurmuştur. Nimetlerin tamamı Allah’tandır. Bunlar O’nun nimetinin eserleridir ve nimetler peşi sıra gelmektedir. Sonra da şöyle deriz: Rahmetin dünya semasına inmesinin bizim için ne yararı var?!

Sonra bunun Allah’ın meleklerinden bir melek olduğunu söyleyenlere de şöyle söyleriz: Allah’ın bir meleğinin, “Hani bana dua eden yok mu, onun duasını kabul edeyim!” demesi akla uygun mu?

Artık bu sözlerin, hadisi iptal eden batıl bir tahrif olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Allah’a yemin olsun ki onlar Allah’ı, Allah’ın Resulünden daha iyi bilemezler, Allah’ın kullarına Allah’ın Resulünden daha iyi nasihat edemezler ve sözlerinde Allah’ın Resulünden daha fasih olamazlar!!

Onlar diyorlar ki: Siz Allah’ın ineceğini nasıl söylersiniz?! İndiği zaman uluvv/yükseklik sıfatı nerede kalır?! İndiği zaman arşa istivası nerede kalır?! “İndi” dediğinde, inmek bir hareket ve intikaldir!! “İndi” dediğinde inmek sonradan meydana gelen bir olaydır. Sonradan olan şeyler, ancak sonradan olan bir şeyle meydana gelirler!!

Biz de şöyle deriz: Bu, batıl bir tartışmadır. Bunun gerçek bir iniş olduğunu söylemeye mani bir durum yoktur. Allah hakkında söylenmesi gereken şeyleri siz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashabın-

dan daha iyi mi biliyorsunuz?! Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabı bu ihtimalleri asla söylemedi. Onlar, "İşittik, iman ettik, kabul ettik ve tasdik ettik." dediler.

Siz ey muhalefet edenler! Şimdi haksız yere tartışıyor ve "Nasıl?! Nasıl?!" diyorsunuz. Biz O'nun indiğini söylüyoruz, ancak arşa istivası konusunda "Arş'ı boş kalır mı, kalmaz mı?!" diye konuşmuyoruz.

"Yükseklik" konusundaki itirazınız karşında şöyle deriz ki: Allah iner, fakat O, yarattıklarından üsttedir. Çünkü inmenin anlamı, "dünya semasının O'nu taşıması ve diğer göklerin O'nu gölgelendirmesi" demek değildir. Çünkü yarattıklarından hiçbir şey O'nu kuşatamaz.

Biz deriz ki: O yukarıda olmakla birlikte gerçekten iner. O, hiçbir şeye benzemez.

Arşa istiva etmesine gelince; bu, bir fiildir. Zatî sıfatlardan değildir. -Benim görüşüme göre- "Arş, boş kalır mı, kalmaz mı?" diye konuşmaya hakkımız yoktur. Bilakis bu konuda sahabîlerin sustuğu gibi bizim de susmamız gerekir. *Allah onlardan razı olsun.*

Ehl-i sünnet âlimlerinin bu konuda üç görüşleri vardır: Arşın boş kalacağı görüşü, boş kalmayacağı görüşü ve tevakkuf görüşü.

Şeyhulislam İbn Teymiyye *rahimehullah*, *er-Risaletu'l-Arşîyye*'de şöyle der: Arş boş kalmaz; çünkü O'nun arşa istiva ettiğini ifade eden deliller muhkemdir. Bu hadis de muhkemdir. Allah Teâlâ'nın sıfatları, yaratılanların sıfatlarına kıyas edilmez. O halde istiva ile ilgili nasları da, Allah'ın dünya semasına inişiyle ilgili nassı da, muhkemliği üzere, olduğu gibi bırakmamız ve şöyle dememiz gerekir: Allah arşına istiva edendir ve dünya göğüne inendir. Allah bunun keyfiyetini daha iyi bilir. Bizim akıllarımız Allah'ı ihata etmeye/kuşatmaya yeterli değildir.

İkinci görüş tevakkuftur. Bunlar derler ki, "Arş, boş kalır da diyemeyiz, boş kalmaz da." (Bu konuda bir şey söylemeyiz, susarsız).

Üçüncü görüş: "Arş, boş kalır." görüşüdür.

Dünyanın yuvarlak olduğunu ve güneşin dünyanın etrafında döndüğünü bilen sonrakiler bir problem ortaya attılar ve dediler ki:

Gecenin son üçte birinde nasıl iner?! Gecenin son üçte biri, Suudi Arabistan'da bittiği zaman Avrupa'da ve Avrupa yakınındaki ülkelerde başlar. O halde devamlı iner diyebilir miyiz?!

Biz deriz ki: Sen önce Allah'ın belli bir vakitte indiğine iman et. Buna iman ettiğin zaman bunun ötesinde senin artık başka bir şey yapman gerekmez. "Nasıl?! Nasıl?!" deme!! Bilakis şunu de: Suudi Arabistan'da gecenin son üçte biri olduğu zaman Allah iner. Amerika'da gecenin son üçte biri olduğu zaman Allah yine iner. Şafak söktüğü zaman her ülkeye göre artık inme vakti nihayete ermiş olur.

O halde şöyle demek zorundayız: Allah'ın elçisi Muhammed *sal-lallahu aleyhi ve sellem* yoluyla bize gelen şeylere inanınız: Gecenin son üçte biri olduğu zaman Allah dünya semasına iner ve şöyle der: "Hani yok mu Bana dua eden, duasını kabul edeyim?! Hani yok mu Benden isteyen, istediğini vereyim?! Hani yok mu Bana istiğfar eden, ona mağfiret edeyim?!"

Bu hadisin faydalarının bazıları şunlardır:

- 1- "İner" sözü Allah'ın yüksekliğini isbat eder.
- 2- "Gecenin son üçte biri kaldığı zaman Rabbimiz iner." sözü, Allah'ın fiili sıfatlarından olan ihtiyarî sıfatları isbat eder.
- 3- (يَقُولُ) / "...der" sözü Allah'ın sözü olduğunu ifade eder.
- 4- "Hani yok mu Bana dua eden... yok mu Benden isteyen... yok mu Bana istiğfar eden..." sözü, Allah Teâlâ'nın keremini ve cömertliğini isbat eder.

İnsan davranışları yönünden bu hadiste şu faydalar vardır:

İnsanın gecenin bu bölümünü kendisi için bir ganimet bilmesi ve Allah'tan istemesi, O'na dua etmesi ve istiğfar etmesi gerekir.

Rab Teâlâ, "Hani yok mu Bana dua eden... yok mu Benden isteyen... yok mu Bana istiğfar eden..." diye sorarak bizi teşvik et-

mehtedir. O halde bu fırsatı değerlendirmemiz gerekir. Çünkü sadece Allah'a itaat uğrunda geçirdiğin günler ve geceler senin mrndr. Ölüm sana geldiği zaman sanki sen o anda doğmuş gibi olursun. Geçen günler senin için hiçbir Şey ifade etmez.

الحديث الثانی: فی إثبات الفرح وهو قوله صلى الله عليه وسلم: (الله أشد فرحاً بتوبة عبده المؤمن التائب من أحدكم برأحله)

İKİNCİ HADİS: Allah'ın sevinmesi (el-Ferah) hakkındadır: *"Sizden herhangi birinizin, üzerinde yükünün bulunduğu kayıp devesini bulmasından daha çok, yüce Allah, tevbe eden mümin kulunun tevbesinden ötürü sevinir."*¹⁹⁹

(الله): Lafzatullah'ın başındaki bu "lam," "ibtida lamı"dır. "Allah" lafzı mbtededir.

(أشد): Mübtedanın haberidir.

(فرحاً): Temyizdir.

(الحديث): Yani "hadisi tamamlı" demektir.

Hadisin tamamı Şu Şekildedir: Bu adam binitiyile beraberdir. Binitinin üzerinde yiyeceği ve içeceği bulunmaktadır. Binitini kaybeder. Adam binitini aramaya gider, fakat onu bulamaz. Hayattan ümidini keser. Sonra bir ağacın altına yatarak ölümü beklemeye başlar. Uyanınca bir de bakar ki devesi yularından ağaca bağlanmış... Hiç kimse bu sevincin derecesini ölçmez, ancak başına gelen bilir. Sonra devenin yularından tutar ve Şöyle der: "Ey Rabbim! Sen benim kulumsun, ben Senin Rabbinim!" Sevincinin Şiddetinden yanılır, nasıl konuşacağını bilemez!!

¹⁹⁹ Buhari 11/102; Müslim (2102). Bu hadis pek çok sahabiden farklı lafızlarla rivayet edilmiştir.

İşte Allah Teâlâ, bir kulu tevbe ettiği zaman, bu adamın binitini bulduğundaki sevinmesinden daha çok o kulunun tevbe etmesine sevinir. Hâlbuki Allah Teâlâ'nın tevbemize ihtiyacı yoktur. Bilakis bizim her halimizde O'na ihtiyacımız vardır. Fakat Allah Teâlâ keremi, iyilik yapmayı, lutufta bulunmayı ve cömertliği sevdiği için bir insan kendisine tevbe ettiği zaman onun tevbesiyle böyle emsalsiz bir şekilde sevinir.

Bu hadiste Allah Teâlâ'nın sevinme sıfatı isbat edilmektedir. Bu sevincin gerçek ve en büyük sevinç olduğunu, fakat yaratılanların sevinci gibi olmadığını söyleriz.

İnsana nispetle sevinç ve ferahlık, kendisini sevindirecek bir şey meydana geldiğinde içinde hissedeceği neşe ve hafifliktir. Bu sebeble sen bir şeye sevindiğin zaman sanki kendini havada yürüyormuş gibi hissedersin. Fakat Allah'ın sevincini, kendi içimizde hissettiğimiz sevinç gibi tefsir edemeyiz. Biz deriz ki: Bu, diğer sıfatlar gibi Allah'a uygun bir sevinçtir. Nitekim şöyle demiştik: Allah'ın zatı vardır, fakat bizim zatlarımıza benzemez; O'nun sıfatları vardır, bizim sıfatlarımıza benzemez; çünkü sıfatlar hakkında konuşmak, zat hakkında konuşmanın bir bölümüdür.

Şu halde insanların en bilgilisi, onlara en iyi nasihat edeni ve konuştuğu şeylerde insanların en açık ve fasih konuşanı olan Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in isbat ettiği şekilde Allah Teâlâ'nın sevindiğine inanırız.

Biz, "sevinçle sevap kastedilmiştir" dediğimiz zaman bir tehlikenin üzerinde oluruz. Çünkü tahrifçiler derler ki: Allah Teâlâ sevinmez, O'nun sevinmesiyle kastedilen, O'nun tevbe edeni ödüllendirmesidir veya sevabı irade etmektir. Çünkü onlar bunu, Allah Teâlâ'nın kendisinden ayrı olarak yarattığı sevabı ile açıklarlar ve O'nun için iradeyi isbat ederler. Sevinç hakkında da "O yaratılmış bir sevaptır veya sevabı irade etmektir." derler.

Biz, Allah ile O'nun gerçekten zatının kastedilmesi gibi sevinçle kastedilenin de gerçek bir sevinç olduğunu söyleriz. Fakat kendi sıfatlarımızı asla Allah'ın sıfatlarına benzetmeyiz.

*** Allah için sevincin isbatı ile birlikte bu hadisten çıkaracağımız sonuç şudur:**

Allah Teâlâ'nın kullarına rahmeti ve şefkati tamdır. Çünkü O, kendisine isyan edenin bu büyük muhabbete tekrar dönmesini ister. Allah'tan uzak duran bir kimse, sonra Allah'a tekrar dönse, Allah Teâlâ buna büyük bir sevinçle sevinir.

*** İnsan davranışları açısından bu hadisin bize sağlayacağı fayda;** bizim tevbe etmeye son derece istekli olmamızı sağlamasıdır. Ne zaman bir günah işlesek Allah'a tevbe ederiz.

Allah Teâlâ, muttakilerin vasıfları hakkında şöyle buyurmuştur: "Onlar öyle kimselerdir ki fuhşiyat yaptıkları zaman;" yani zina, livata, kendileriyle evlenilmesi haram kimselerle evlenmek gibi... Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir fuhşiyat ve gazab edilecek bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur." (Nisa, 22); "Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur." (İsra, 32) Lut aleyhisselam, kavmine şöyle demişti: "Siz fuhşiyat mı yapıyorsunuz?!" (Araf, 80)

O halde "Onlar öyle kimselerdir ki fuhşiyat yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar," nefislerinde/iç dünyalarında Allah'ı hatırlarlar, O'nun büyüklüğünü, azabını ve tevbe edenlere vereceği sevabı hatırlarlar "ve günahlarının bağışlanmasını isterler." Yaptıkları geride kalmıştı, fakat onlar içlerinden Allah'ı hatırlayıp işledikleri günahlarından dolayı Allah'tan bağışlanma dilerler. Allah da onları bağışlar. Allah'ın onların günahlarını bağışladığının delili ayetin sonundaki şu cümledir: "Allah'tan başka, günahları kim bağışlar?" (Al-i İmran, 135)

Şu halde Allah Teâlâ'nın senin tevbe etmenden dolayı böyle benzersiz bir şekilde sevindiğini bildiğin zaman kuşkusuz sen de bütün gücünle tevbe etmeye çalışacaksın.

Tevbenin beş şartı vardır:

1- Tevbenin sadece Allah için olmasıdır. Yani tevbe etmeye sevkeden şey, insanlara gösteriş yapmak, onların yanında itibarlı olmak veya buna benzer dünyevî gayeler olmamalıdır.

2- İşlenen günahın dolayı pişmanlık duymaktır.

3- Günahı tamamen terk etmektir. İnsanların haklarına tecavüz etmekten dolayı tevbe ettiği zaman bu hakları sahiplerine geri vermek de bu şartın kapsamına girer.

4- Gelecekte bir daha o günaha dönmemeye azmetmek gerekir.

5- Tevbelerin kabul edileceği bir vakitte tevbe etmektir. Genel olarak insanların kıyamet yaklaşp da güneş batıdan doğmaya başladığı zaman ve özel olarak da ölümle karşı karşıya geldiği zaman yapılacak tevbe kabul edilmez.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Yoksa tevbe, günah işleyip de kendisine ölüm gelince, 'İşte ben şimdi tevbe ettim.' diyen kimselerin değildir."** (Nisa, 18)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih yoldan rivayet edildiğine göre tevbenin zamanı, güneş battığı yerden doğduğunda sona erer. İnsanlar o zaman iman ederler, fakat **"daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış kimseye artık inanması bir fayda sağlamaz."** (Enam, 158)²⁰⁰

²⁰⁰ Buhari, (4936); Müslim (157). Buhari'nin ve Müslim'in rivayet ettikleri hadis bunun delilidir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmayacak. Batıdan doğduğu vakit insanlar onu görür ve topluca iman ederler. İşte bu, insanın imanının kendisine fayda sağlamadığı gündür." buyurdu ve ayeti (Enam, 158) okudu.

Bu beş şart tamam olduğu zaman tevbe de sahih olur.

Fakat tevbenin sahih olması için günahların tamamından tevbe etmenin şart olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Sahih olan görüşe göre şart değildir. Diğer günahları işlemekle beraber herhangi bir günahtan dolayı yapılan tevbe de sahihtir/geçerlidir.²⁰¹ Fakat tevbe eden adam, mutlak tevbe edenler vasfına sahip olamaz. “Sınırlı bir tevbe ile tevbe etti.” denilir, mutlak olarak “tevbe etti” denilmez.

İçki içen ve faiz yiyen bir kimse içkiden dolayı tevbe etse, içki için yaptığı tevbe sahih olur, faiz yemenin günahı üzerinde kalır ve mutlak tevbe edenlerin mertebesine ulaşamaz. Çünkü hâlâ günahın birinde ısrar etmektedir.

Kendisi hakkında tevbenin şartları tamam olan bir kimse günah işlemeye tekrar döndüğü zaman ilk tevbesi bozulmaz. Çünkü bir daha günaha dönmeyeceğine azmetmişti, fakat nefsi onu kandırdı ve günaha tekrar döndü. Onun ikinci defa tevbe etmesi gerekir... Böylece her günah işlediğinde tevbe eder. Allah'ın lufu geniştir.

الْحَدِيثُ الثَّالِثُ: فِي إِبْتِائِ الصَّخْكِ وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (يُصْحَكُ اللَّهُ إِلَى رَجُلَيْنِ يَقْتُلُ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ؛ كِلَاهُمَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ)

ÜÇÜNCÜ HADİS: Gülme sıfatının ispatı hakkındadır. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah, her ikisi de cennete girecek olan ve biri diğerini öldürmüş iki adamın bu halinden ötürü güler.”

Bazı nüshalarda hadisteki (يَدْخُلُ) / “girecek” kelimesi ikil/tesniye olarak (يَدْخُلَانِ) geçer ki doğru olanı da budur. Çünkü (كِلَاهُمَا) / “her ikisi” lafzının haberinde -bu haber ister fiil olsun ister isim olsun- lafza ve manaya uygunluk caizdir, mananın dikkate alınması da caizdir. Şairin

²⁰¹ İki görüş de İmam Ahmed'e aittir. Bkz: İbnu'l-Kayyım, *Medaricu's-Sâlikin*, 1/273.

iki atı vassettiği şu beytinde hem lafzı hem de manayı dikkate aldığı görülmektedir:

كَلَامًا حِينَ جَدَّ الْجَرْيُ بَيْنَهُمَا قَدْ أَقْلَعَا وَكَلَا أَنْفِيهِمَا رَابِ

“Her ikisi yarıştıkları zaman aralarında

Yarışı durdurdular ve burunları havada”

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah Teâlâ'nın iki adama güldüğünü haber vermektedir. Onların biri savaş meydanında karşılaştıklarında diğerini öldürür ki, diğerini, sadece aralarındaki şiddetli düşmanlıktan dolayı öldürmüştür. Ancak ikisi de cennete girer ve düşmanlık ortadan kalkar. Bunların biri Müslüman, diğeri kâfirdi. Kâfir, müslümanı öldürünce, Müslüman şehit olur ve cennete girer. Sonra Allah Teâlâ kâfire bir lutufta bulunur ve o müslüman olur. Sonra şehit olarak öldürülür veya öldürülmeden ölür de cennete girer. Böylece öldüren de, öldürülen de cennete girer. İşte Allah Teâlâ bu ikisine güler.

Bu hadiste Allah Teâlâ'nın gülmesinin isbatı vardır. Bu, gerçek bir gülüştür. Fakat yaratılanların gülüşüne benzemez. Allah'ın yüceliğine ve büyüklüğüne layık bir gülüştür. Onu bir başkasının gülüşüne benzetemeyiz. Çünkü “Allah'ın ağız vardır, dişleri vardır.” dememiz veya buna benzer şeyler söylememiz caiz değildir. Lakin Allah'ın kendisine uygun bir gülüşünün olduğunu kabul ederiz.

Soru: Bir kimse, “‘Allah'ın gülme sıfatı vardır.’ denildiği zaman O'nun yaratılara benzetilmiş olması kaçınılmaz olur!!” derse ona nasıl cevap verilir?

Cevap: Bunun isbatı, yaratılanlara benzemesini gerekli kılmaz. Çünkü “Allah güler” diyen kimse kendisine “**O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir.**” (Şura, 11) ayeti indirilen kimsedir.

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu gibi konularda ancak vahye dayanarak konuşur. Çünkü bu, gaybî bir konudur. Yoksa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ictihad ettiği, Allah Teâlâ'nın

onaylayacağı veya onaylamayacağı ictihadî bir konu değildir. Ancak Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vahiy yoluyla öğrenebileceği gaybî konulardandır.

Soru: Eğer bir kimse, ta'til ehlinin dediği gibi "Gülmek ile kastedilen rızadır, çünkü insan bir şeyden razı olduğu zaman buna sevinir ve güler; rıza ile kastedilen de sevaptır veya sevabı irade etmektir." derse, ona nasıl cevap verilir?

Cevap: Bu, kelimeleri tahrif etmektir. Rıza ile kastedilenin sevap olduğunu size ne bildirdi?! Siz bu durumda Allah'a karşı iki yönden bilmediğiniz şeyleri söylediniz:

- 1- Nassı bilgisizce zahirinden başka tarafa çektiniz.
- 2- Nassa, bilgisizce zahirine aykırı bir mana verdiniz.

Sonra onlara şöyle deriz: Allah'ın iradesinin olduğunu söylediğiniz zaman bu, sizin kuralınızı çürütür. Çünkü insanın da iradesi vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "**Sizden dünyayı isteyen (irade eden) de vardır, ahireti isteyen de vardır.**" (Al-i İmran, 152) Şu halde insanın iradesi vardır, hatta duvarın bile iradesi vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "**Orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular.**" (Kehf, 77) Siz ya nefyettiğiniz sıfatlar gibi Allah'ın iradesini de nefyedeceksiniz, ya da yaratılanlarda hakikatte değil de ismen benzeri olsa bile Allah'ın kendi zatı için isbat ettiği şeyleri siz de isbat edeceksiniz.

*** Bu hadisin insan davranışları yönünden faydası şudur:** Allah Teâlâ'nın güldüğünü bildiğimiz zaman O'ndan her türlü hayır ve iyiliği isteriz.

Bir adam, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle sordu: "Ya Rasûlallah! Rabbimiz de güler mi?" "Evet" buyurdular. Bunun üzerine adam dedi ki: "Gülen bir Rab'den daima hayır buluruz."²⁰²

²⁰² Bunu Vekî' İbn Uduş, amcası Ebu Rezin'den rivayet etmiştir. Ebu Rezin dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Sıkıntılı durumların değişmesi yakın

Bunu bildiğimiz zaman bütün iyiliklerde ümidin kapısı bize açılır. Çünkü neredeyse hiç gülmeyen asık suratlı bir insan ile gülen bir insan arasında fark vardır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem daima neşeli ve çok mütebes-sim bir kimseydi.

الْحَدِيثُ الرَّابِعُ: فِي إِبْطَاتِ الْعَجَبِ وَصِفَاتِ أُخْرَى وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (عَجِبَ رَبُّنَا مِنْ قُنُوطِ عِبَادِهِ وَقُرْبِ خَيْرِهِ، يَنْظُرُ إِلَيْكُمْ أَزْلَيْنِ قَنِطَيْنِ، فَيَظَلُّ يَضْحَكُ يَعْلَمُ أَنَّ فَرَجَكُمْ قَرِيبٌ)

DÖRDÜNCÜ HADİS: Hayret sıfatının ve diğer sıfatların isbatı hakkındadır: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *"(Sıkıntılı durumları) değiştirmesi yakın olmakla beraber kullarının ümitsizliğe kapılmalarına Rabbimiz hayret etti. O, sizin darlık ve sıkıntı içindeki halinize bakar ve sizin ümit kestiğinizi görür. Sizin kurtuluşunuzun pek yakın olduğunu bilerek gülmeye devam eder."*²⁰³

"Hayret:" "Bir şeyi garip karşılamak"tır. Bunun iki sebebi vardır:

1. sebep: Hayret edilecek bir şeyi garip karşılayan bu kişiye sebeplerin gizli kalmasıdır. Öyle ki bu, hiç beklenmedik bir zamanda, ansızın meydana geldiği için sebepleri bilinmez. Böyle bir şey Allah

olmasına rağmen kullarının ümitsizliğe kapılmalarına Allah güldü." Ebu Rezin dedi ki: Dedim ki: Ya Rasûlallah! Rab Teâlâ da güler mi? "Evet" dediler. Bunun üzerine Ebu Rezin diyor ki: Gülen bir Rab'den daima hayır buluruz. Bunu şu kişiler rivayet ettiler: Ahmed, 4/11-12; İbn Mace (181); Beyhakî, *el-Esma ve's-Sıfat*, (987); El-Âcurri, *eş-Şeria*, (279); İbn Âsım, *es-Sünne*, 1/244; Elbani, yazma *es-Silsiletü's-Sahihah*, (2710)'da bu hadisin hasen olduğunu söyledi. Bu bilgiyi *el-Akidetü'l-Vasıtiyye*'yi tahkik eden Ali el-Halebi, Şeyh Elbani'den nakletmektedir. (Bkz: s. 41 ve devamı).

"Yoksa siz cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz?" (Bakara, 214) ayeti İbn Kesir tarafından tefsir edilirken Rezin hadisinden alınmıştır. Orada *"Senin Rabbin hayret etti."* lafzıyla geçer ve "değişimi" kelimesinin yerine "yardımı" lafzı yer alır.

için mümkün değildir. Çünkü Allah Teâlâ her şeyi bilir. Göklerde ve yerde hiçbir şey Allah'a gizli değildir.

2. sebep: Hayret edilen bu olayın veya olgunun, hayret edenin herhangi bir kusuru olmaksızın benzerlerinin ve olması gerekenin dışına çıkmasıdır. Hayret edilen kişi öyle bir şey yapar ki onun gibisiği yapması vaki değildir. Bu, Allah hakkında kabul edilebilir bir şeydir. Çünkü bu, hayret edenin eksikliğinden değildir. Fakat bu, hayret edilenin haline nazaran bir hayrettir.

"Kullarının ümitsizliğe kapılmalarına Rabbimiz hayret etti." Ümitsizliğe kapılmak, şiddetli "yeis" halidir. Allah Teâlâ kulların kalbine şiddetli yeisin girmesinden dolayı hayret eder.

(وَقُرْبِ غَيْرِهِ) / "Değiştirmesi yakın olmakla beraber." Buradaki (و) harfi (مع) manasınadır.

(غَيْرِ) / "Değiştirmek," (غَيْرَة) 'nün cemi isimdir. (طَبْرَة) lafzının çoğulu olan (طَبْر) lafzı gibidir. Değiştirmek (tağyir) anlamına gelen bir isimdir. Buna göre mana şöyle olur: Sıkıntılı durumları değiştirme zamanı yakın olmasına rağmen.

Allah Teâlâ, yakında sıkıntılı durumları değiştireceği halde bizim ümitsizliğe kapılmamıza hayret eder. O, bir durumu başka bir duruma tek bir kelimeyle değiştirir. O kelime "ol" kelimesidir. O, ol dediği zaman her şey olur.

(يَنْظُرُ إِلَيْكُمْ أَرْلَى): Yani Allah, bize gözüyle bakar

(أَرْلَى قَطِيبَ): (الأَرْلَى): "Sıkıntıya düşen" demektir. (قَطِيبَ) kelimesi (قَانَط) kelimesinin çoğulu olup "kurtuluştan ve sıkıntının kaybolmasından ümidini kesen" demektir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, bir insanın ve onun kalbinin durumunu anlatmaktadır. İnsan sıkıntılı bir durum içine düşer, kalbi de ümidini kesip yeise düşer ve kurtuluşu imkânsız görür.

(فَبَظِلُّ يَضْحَكُ): Bu hayret verici/garip durumdan dolayı gülmeye devam eder, merhametlilerin en merhametlisinden nasıl ümidini keser diye... Ki O, bir şey için ol dediği zaman o oluverir.

(يَعْلَمُ أَنَّ فَرَجَكُمْ قَرِيبٌ), yani sizin sıkıntınızın zevalinin yakın olduğunu bilir.

*** Bu hadiste birçok sıfat vardır:**

- "Hayret" sıfatı vardır. Bunun delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, "*Kullarının ümitsizliğe kapılmalarından dolayı Rabbimiz hayret etti.*" sözüdür. Kur'an-ı Kerim de bu sıfatın varlığına delalet eder. Allah Teâlâ, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: (بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ) / "**Hayır sen (onların haline) hayret ettin, onlar ise alay ediyorlar.**" (Saffat, 12) Bu ayetteki (عَجِبْتَ) lafzının "ta" sının dammeli okunduğu kıraate göre manası "Ben hayret ettim." olur. Yani bu kıraate göre hayret eden, Allah'tır.

- "Allah'ın kudreti"nin beyanı vardır. "*(Sıkıntılı durumları) değiştirmesi yakın olmakla beraber*" ifadesi bunun delilidir. Allah Teâlâ'nın kudreti tamdır. Çünkü istediği zaman, herhangi bir durumu, yakın bir zamanda zıddı olan bir durumla değiştirebilir.

- "Nazar/bakma" sıfatının isbatı vardır. Delili, "O, sizin halinize bakar." lafzıdır.

- "Gülmek" sıfatının isbatı vardır. Çünkü "*gülmeye devam eder*" ifadeleri geçmektedir.

- "İlim" sıfatının da isbatı vardır. "*Kurtuluşunuzun pek yakın olduğunu bilerek*" denilmektedir.

- "Rahmet" sıfatı vardır. Çünkü Allah'tan gelen bir kurtuluş, Allah'ın kullarına rahmetinin delilidir.

Hadisin delalet ettiği bu sıfatların hepsinin gerçek manalarıyla Allah'ın sıfatları olduğuna bizim de inanmamız ve onları tevil etmemiz gerekir.

*** Bu konuda insan davranışları yönünden elde edilecek fayda şudur:**

İnsan, Allah'ın bu sıfata sahip olduğunu bildiği zaman Allah nazarında böyle bir şeyden, yani Allah'ın rahmetinden ümit kesmekten sakınır. Bu sebeptendir ki Allah'ın rahmetinden ümit kesmek büyük günahlardandır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“(İbrahim) dedi ki: Allah'ın rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?” (Hicr, 56)

“Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.” (Yusuf, 87)

Allah'ın rahmetinden ümit kesmek veya bu rahmeti uzak görmek büyük günahlardandır. İnsanın, Rabbine karşı hüsn-i zan beslemesi vaciptir. O'na dua ederse bunu kabul edeceği zannını beslemek en güzeldir. O'nun dininin gereği olarak O'na ibadet ederse Allah'ın bu ibadeti kabul edeceği hüsn-i zannını muhafaza etsin. Başına bir sıkıntı gelirse Allah'ın bu sıkıntıyı gidereceği zannını kaybetmesin. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Bil ki zafer sabırla, ferahlık üzüntüyle, kolaylık da zorlukla birliktedir.”²⁰⁴

Bir de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz güçlülkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten güçlülkle beraber bir kolaylık vardır.” (İnşirah, 5-6)

İbn Abbas'tan da rivayet edildiği gibi bir güçlük, iki kolaylığa asla galip gelemes.

²⁰⁴ İmam Ahmed'in (1/307) ve Tirmizi'nin (2518) rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür. Tirmizi, bu hadisin “hasen sahih” olduğunu söyledi. Ebu Ya'la (2556) bu hadisi, İbn Abbas'tan rivayet etti. Hafız İbn Receb, *Camiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 1/360'da bu hadisi şerh ederken şöyle dedi: Bu hadis pek çok yolla rivayet edilmiştir. Bütün yolların en sahihi Tirmizi'nin tahrir ettiği Hınş es-San'ani yoludur.

الْحَدِيثُ الْخَامِسُ: فِي إِبْتَاتِ الرَّجُلِ أَوْ الْقَدَمِ: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
(لَا تَزَالُ جَهَنَّمُ يُلْقَى فِيهَا وَهِيَ تَقُولُ: هَلْ مِنْ مَزِيدٍ حَتَّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا
رَجُلَهُ [وَفِي رَوَايَةٍ: عَلَيْهَا قَدَمُهُ] فَيَنْزَوِي بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، فَتَقُولُ: قَطُّ قَطُّ)

BEŞİNCİ HADİS: Ayak sıfatının isbatı hakkındadır: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Cehennemin içine (insanlar) devamlı atılacak, cehennem de hep ‘Daha var mı?’ diyecek. Nihayet izzetin Rabbi üzerine ayağını [(riclini) bir rivayette (kademini)] koyacak da cehennemin bir kısmı bir kısmına katlanıp dürülecek. Sonra cehennem, ‘Yeter, yeter!’ diyecek.”²⁰⁵

“Cehennemin içine (insanlar) devamlı atılacak.” Bu, kıyamet günüdür. Yani cehennemin içine insanlar ve taşlar atılacak. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “O halde yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının.” (Bakara, 24) Cehenneme sadece insanların atılacağı da söylenebilir. Çünkü taşlar orada zaten hep vardır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

“Cehennem’in içine atılacak.” Bu, cehennem ehlinin cehenneme atılacaklarını, oraya saygın insanlar gibi girmeyeceklerini, aksine itilip kakılacaklarını gösterir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara: Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? diye sorarlar.” (Mülk, 8)

(هَلْ مِنْ مَزِيدٍ) / “O, ‘daha var mı?’ diyecek.” sorusu talep ifade eder. Yani “artırın” demektir. Buradaki istifhamın nefiy için olduğunu söyleyenlerin görüşü isabetten en uzak olan görüştür. Onların iddiasına göre mana şöyledir: “Bendekilere ilave yapılamaz.” Bu görüşün geçersizliğinin delili, hadiste geçen “Nihayet izzetin Rabbi ona aya-

²⁰⁵ Muttefekun aleyh. Buhari (7384); Müslim (2848). Enes radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

ğını (riclini veya kademini) koyacak.” şeklindeki ifadelerdir. Çünkü bu, cehennemin daha fazlasını istediğine delalet eder. Yoksa Allah Teâlâ cehennemin bir kısmının bir kısmı üzerine toplanıp dürülmesi için ayağını onun üzerine koymazdı. Sanki cehennem, içine atılanların artırılmasını şevkle istemektedir.

“Nihayet izzetin Rabbi koyar.” Makam, izzet ve şeref; üstünlük ve galibiyet makamı olduğu için “izzetin Rabbi” diye ifade etti. Buradaki “Rab” sahip anlamına gelir, yaratıcı anlamına değil. Çünkü izzet, Allah’ın sıfatlarından biridir. Allah’ın sıfatları ise mahlûk değildir.

(عَلَيْهَا قَدَمُهُ) / “üzerine ayağını...” (عَلَى) ve (فِيهَا رِجْلُهُ) başka bir rivayette (عَلَيْهَا قَدَمُهُ) / “Sizi mutlaka hurma dallarında sallandıracağım.” (تَاهَا، 71) ayetinde de (فِي) harf-i cerri (عَلَى) manasınadır.

“Ricl” ve “kadem” kelimelerinin ikisi de aynı anlama gelir, “ayak” demektir. İnsanın ayağı yürürken öne gittiği için kadem denilmiştir. İnsan, ayaklarıyla ancak öne doğru yürüyebilir.

“Cehennemin bir kısmı bir kısmına katlanıp dürülecek,” yani Allah Teâlâ’nın ayağının azametinden cehennemin bir kısmı bir kısmına katlanıp dürülecek.

“Sonra cehennem, ‘Yeter, yeter!’ diyecek,” yani “artık kimseyi istemiyorum” diyecek.

Bu hadiste yer alan sıfatlar şunlardır:

1- Bu hadiste cansız varlıkların konuştuğu haber verilmektedir: “‘Daha var mı?’ diyecek.” Ve yine, “‘Yeter, yeter!’ diyecek.” Bu, Allah Teâlâ’nın her şeyi konuşturmaya kadir olduğunun delilidir.

2- Cehennem ateşinden sakındırmaktır. Bunun delili hadisteki şu ifadelerdir: “Cehennemin içine (insanlar) devamlı atılacak, cehennem de hep, ‘Daha var mı?’ diyecek.”

3- Allah Teâlâ’nın fazlıdır. Allah Teâlâ, “Andolsun ki cehennem tümüyle (doğru yoldan sapmış) insanlarla ve cinlerle doldura-

çağım.” (Hûd, 119) ayetinde de buyurduğu gibi cehennemi doldurmayı taahhüt etmişti. Cehennemlikler cehenneme girdiği zaman cehennem tamamen dolmamış, fazlalık kalmıştı. Bu sebeple “daha var mı?” demişti. Allah Teâlâ da üzerine ayağını koydu da cehennemin bir kısmı bir kısmına katlanıp düürüldü ve bu düürülüşle birlikte cehennem de doldu.

İşte bu, Allah'ın bir fazlıdır. Yoksa Allah Teâlâ başka topluluklar yaratıp onlarla cehennemin kalan kısmını doldurabilirdi. Fakat Allah Teâlâ hiç kimseye suçsuz yere azap etmez. Cennet için durum böyle değildir. Çünkü dünya halkından cennete girenler girdikten sonra orada bir fazlalık kalacak ve Allah Teâlâ başka topluluklar yaratarak fazlı ve rahmetiyle onları cennete sokacak.

4- Allah'ın gerçek manada ayağı vardır. Bu ayak yaratılanların ayaklarına benzemez. Ehl-i sünnet bu gibi sıfatları zatî-haberî sıfatlar diye isimlendirirler. Çünkü bunlar ancak haberle bilinirler. Çünkü bunların müsemmaları, bize nispetle cüzler/bölümlerdir. Fakat Allah'a nispetle bunların Allah'ın cüzleri/bölümleri olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü bu, Allah hakkında imkânsızdır.

Eşariler ve tahrifçiler bu konuda ehl-i sünnete muhalefet etmişlerdir. Onlar, “‘Cehennemin üzerine riclini koyar.’ cümlesi, ‘Kullanndan cehenneme girmeyi hak eden topluluğu cehenneme koyar.’ manasına gelir, ‘ricl’ kelimesi ‘topluluk’ demektir.” dediler. Nitekim Eyyûb *aleyhis-selam* hakkındaki bir hadiste (أَرْسَلَ اللَّهُ إِلَيْهِ رَجُلٌ جَرَادٍ مِنْ ذَهَبٍ) / “Allah Teâlâ, altından bir çekirge sürüsü gönderdi.”²⁰⁶ buyruluyor. Bu hadiste (رَجُلٌ) / “ricl” kelimesi, sürü ve topluluk anlamında kullanılmıştır.

Bu batıl bir tahriftir, çarpıtmadır. Çünkü (عليها) / “cehennemin üzerine” tabiri bu tahrife engeldir.

²⁰⁶ Buhari (3391, 7493). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

Yine Allah Teâlâ'nın, cehennemlikleri kendi nefesine izafe etmesi mümkün değildir. Çünkü bir şeyin Allah'a izafe edilmesi, ona değer ve şeref kazandırır.

Kadem hakkında da dediler ki: "Kadem, mukaddem demektir, yani Allah Teâlâ, onların önde gelenlerini cehenneme koyar." demektir. Bu da batıldır. Çünkü Allah Teâlâ onları cehenneme takdim etmez, fakat (يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً) / "O gün onlar itile kakıla cehenneme atılacaklar." (Tur, 13) Oraya atılacaklar. Bu tahrişçiler bir şeyden kaçtılar, fakat ondan daha kötü bir şeyin içine düştüler. Allah'a ayak sıfatını isbat etmekten kaçtılar, fakat bir akılsızlığın ve Allah'ın fillerinde hikmetten yoksunluğun içine düştüler.

Hâsılı bizim ister "ricl" diyelim ister "kadem" diyelim, Allah Teâlâ'nın gerçek anlamda ayağının olduğuna inanmamız, ancak bunu başka bir ayağa benzetmememiz ve nasıl olduğu konusunu tartışmamamız gerekir.

Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Allah Teâlâ'nın ayağının olduğunu haber verdi, fakat bunun nasıl bir ayak olduğunu haber vermedi.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"De ki: Rabbim, ancak açık ve gizli kötölükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır." (Araf, 33)

* *Bu hadisten davranış yönünden elde edilecek fayda:*

Cehennemliklerin amelinden şiddetle sakınmaktır. Çünkü insan -bunu bildiği zaman- başkalarının atıldığđı gibi kendisinin de cehenneme atılacağından korkar.

الْحَدِيثُ السَّادِسُ: فِي إِنْبَاتِ الْكَلَامِ وَالصَّوْتِ: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
(يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: يَا آدَمُ قَبُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. فَيَنَادِي بِصَوْتٍ: إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرِكَ
أَنْ تُخْرَجَ مِنْ دُرَّتِكَ بَعْنَا إِلَى النَّارِ)

ALTINCI HADİS: Kelam ve ses sıfatının isbatı hakkındadır: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah, ‘Ey Âdem!’ diye buyuracak. Adem, ‘Emret Rabbim! Emrine hazırım.’ diyecek. (Allah) ona şöyle bir sesle nida edecek: Şüphesiz Allah, sana soyundan gelenler arasından cehennem ateşine gidecekleri çıkartmanı emretmektedir.”²⁰⁷

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Rabbinden, O’nun “Ey Âdem!” diyeceğini haber veriyor. Âdem de “Emret Rabbim, emrine hazırım.” diye cevap verecek.

(لَبَّيْكَ) / “Tekrar tekrar icabet etmek” anlamındadır. Lafız olarak tesniye, mana olarak cemi’dir. Bu sebeple tesniyeye mülhak olmak üzere irab edilir.

(وَسَعْدَيْكَ) / “Tekrar tekrar mutlu olmayı istemek” anlamındadır. Yani “ben senin sözüne icabet ederim ve senden beni mutlu etmeni ve bana yardım etmeni isterim” demektir.

(فَيَنَادِي) / “Nida edecek,” yani Allah nida edecek. Demek ki fail, Allah Teâlâ’dır.

(بِصَوْتٍ) / “Bir sesle,” tekid kabilindendir. Çünkü nida, ancak yüksek bir sesle olur. Tıpkı “Gökte kanatlarıyla uçan bütün kuşlar da sizin gibi topluluklar (ümmetler)dir.” (Enam, 38) ayetine benzer. Havada uçan kuşlar zaten kanatlarıyla uçar. Burada kanatların zikredilmesi tekid içindir.

“Şüphesiz Allah, sana soyundan gelenler arasından cehennem ateşine gidecekleri çıkartmanı emretmektedir.” Sana emrediyorum

²⁰⁷ Muttefekun aleyh. Buhari (7483); Müslim (222). Ebu Said el-Hudrî radiyallahu anh’tan rivayet edilmiştir.

demedi. Bu, O'nun büyüklüğünden/ululuğundan kinayedir. Çünkü kendi zatından, ğaib (üçüncü şahıs) künyesiyle söz etti ve "Allah sana emretmektedir." dedi. Nitekim bir melik de askerlerine övünerek ve büyüklük taslayarak, "Melik size şöyle şöyle emretmektedir." der. Allah Teâlâ büyüktür/uludur.

Kur'an'da bunun örneği vardır: **"Şüphesiz Allah Teâlâ emanetleri ehline vermenizi emretmektedir."** (Nisa, 58)

"Soyundan gelenler arasından cehennem ateşine gidecekleri çıkartmanı..." Başka bir hadiste şöyle geçer: "Âdem der ki: Ya Rabbi! Cehennem'e gönderilenler ne kadardır? Allah Teâlâ der ki: Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu."²⁰⁸

الْحَدِيثُ السَّابِعُ: فِي اثْبَاتِ الْكَلَامِ أَيْضًا: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
(مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا سَيَكَلِّمُهُ رَبُّهُ وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ)

YEDİNCİ HADİS: Yine kelam sıfatının isbatı hakkındadır: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Kendisiyle Rabbi arasında tercüman olmaksızın sizden Rabbiyle konuşmayacak hiç kimse yoktur."²⁰⁹

(مَا): Nafiyedir, "yoktur" manasını ifade eder.

(مِنْ أَحَدٍ): Mübtedadır. Tekid için, başına zait (مِنْ) gelmiştir. Yani sizden hiç kimse yoktur, demektir.

(إِلَّا سَيَكَلِّمُهُ) Bu da onun (mübtedanın) halidir. Allah onunla "arasında tercüman olmaksızın" konuşacaktır. Bu kıyamet günüdür.

Tercüman: Farklı dilleri konuşanlar arasında aracılık yapan kimse-dir. Birinin konuştuğunu diğerinin anlayacağı lisana nakleder. Tercü-

²⁰⁸ Buhari (6530); Müslim (222). Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh'*tan rivayet edilmiştir.

²⁰⁹ Buhari (6539); Müslim (1016). Adıyy b. Hatem *radiyallahu anh'*tan rivayet edilmiştir.

manda/Mütercimde dört şartın bulunması gerekir: Güvenilirlik, kaynak dili bilmek, hedef dili bilmek ve tercüme ettiği konuyu bilmek.

Bu hadiste Allah'ın kelam sıfatı bulunmaktadır. "Kelam," "işitilir ve anlaşılır bir sesle konuşmak"tır.

* **Birinci hadisteki davranışlarımıza yönelik fayda:** "Allah, 'Ey Âdem' der." hadisi şunu beyan eder: İnsan bunu bildiği zaman o dokuz yüz doksan dokuz kişiden olmaktan sakınır ve korkar.

* **İkinci hadisteki fayda:** İnsan, kendisiyle Rabbi arasında ceyran edecek bu konuşmada Allah'ın huzurunda günahlarının ortaya çıkmasından korkar da günahları terk eder.

الْحَدِيثُ الثَّامِنُ: فِي إِبْتَاتِ الْعُلُوهِ وَصِفَاتِ أُخْرَى: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رُقْبَةِ الْمَرِيضِ: (رَبَّنَا اللَّهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ تَقَدَّسَ اسْمُكَ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، كَمَا رَحِمْتَكَ فِي السَّمَاءِ اجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الْأَرْضِ، اغْفِرْ لَنَا حُوتَنَا وَخَطَايَانَا، أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ، أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِكَ، وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هَذَا الْوَجَعِ؛ قَبِيرًا)

SEKİZİNCİ HADİS: Allah'ın uluvv sıfatının ve diğer sıfatlarının isbatı hakkındadır: Hastayı rukye (dua) ile tedavi etmek hakkında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ey gökdeki Rabbimiz! Senin ismin noksanlıktan münezzeh-tir. Senin emrin hem gökte hem yerde geçerlidir. Nasıl ki gökte rahmetin varsa yeryüzünde de rahmetini ihsan et. Büyük günahlarımızı ve küçük hatalarımızı bağışla. Sen temiz kim-selerin Rabbisin. Şu ağrıya rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifa indir ki hastalıktan kurtulsun!"²¹⁰

²¹⁰ Ebu Davud (3892); Ahmed 6/20; Lâlekâi (648); Hâkim 1/344; Tuhfetu'l-Eşraf, 8/230'da verilen bilgiye göre İbn Adiyy, *el-Kâmil*, 3/1054'de bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Beyhakî, *el-Esma ve's-Sıfat* (892); İbn Kudame, *el-Uluvv*, (48); Ed-Dârimî, *er-Reddû ale'l-Cehmiyye*, (70) ve Nesai, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*.

(في رُقْبَةِ الْمَرِيضِ) / “Hastayı rukye (dua) ile tedavi hakkında.” Masdarın mefule izafe edilmesi cinsinden bir izafet tamlamasıdır. Yani hastayı okuduğu zamanki rukye hakkındadır.

“Ey gökdeki Rabbimiz!” Allah’ın gökte olması hakkında daha önceki ayetlerde gerekli şeyler söylendi.

(تَقَدَّسَ اسْمُكَ) / “Senin ismin noksanlıktan münezzehtir.” Yani senin ismin temizdir. İsim burada müfrededir. Ama muzaf olduğu için bütün isimleri kapsar. Yani senin ismin her türlü noksanlıktan münezzehtir.

“Senin emrin hem gökte hem yerde geçerlidir.” Allah’ın emri gökte ve yerde geçerlidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “O, **gökten yere, (yukarıdan aşağıya) işleri düzenler.**” (Secde, 5); “**Yaratmak ve emretmek O’na aittir.**” (Araf, 54)

(كَمَا رَحِمْتَكَ فِي السَّمَاءِ اجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الْأَرْضِ) / “Nasıl ki gökte rahmetin varsa yeryüzünde de rahmetini ihsan et.” Buradaki “kâf” harfi ta’lil içindir. Bununla tevessül kastedilmiştir. Allah’ın gökteki rahmeti vesile kılınarak yeryüzüne de rahmetini indirmesi istenmiştir.

“Allah’ın yeryüzünde de rahmeti yok mudur?” sorusunun cevabı şudur: O bu duayı hastaya okuyor. Hasta hastalığını giderecek özel bir rahmete muhtaçtır.

(اغْفِرْ لَنَا حُوبَنَا وَخَطَايَانَا) / “Büyük günahlarımızı ve küçük hatalarımızı bağışla.” Mağfiret; günahı örtmek ve onu cezalandırmaktan vazgeçmektir. (الحُوبُ): Büyük günahlardır. (الْخَطَايَا): Küçük günahlardır. Her ikisi de zikredildiği zaman bu manalara gelirler. Aynı ayrı zikredildikleri zaman aynı manaya (günah manasına) gelirler. Yani, büyük ve küçük günahlarımızı bağışla demektir. Çünkü mağfiret, endişeleri giderir ve istenen şeyleri temin eder. Çünkü günahlar insan ile başarsı arasına girer, artık o başarılı olamaz ve duasına icabet edilmez.

“Sen temiz kimselerin Rabbisin.” Bu, özel bir rububiyettir. Genel rububiyete gelince ise; Allah her şeyin Rabbidir. Rububiyet özel olabilir, genel olabilir.

İman eden sihirbazların sözüne iyi kulak ver: **“Onlar dediler ki: Biz Âlemlerin Rabbine iman ettik; Musa’nın ve Harun’un Rabbi-ne.”** (Araf, 121-122) Burada onlar rububiyeti önce genellediler, sonra tahsis ettiler.

Şu ayeti iyi anla: **“Ben ancak bu beldenin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. O orayı dokunulmaz kılmıştır ve her şey O’nundur.”** (Neml, 91) **“Bu beldenin Rabbi”** ifadesindeki rububiyet özeldir, **“her şey O’nundur”** ifadesindeki rububiyet ise geneldir.

“Temiz kimseler,” müminlerdir. Çünkü bütün müminler temizdir. Bu, Allah’ın duayı kabul etmesi ve hastaya şifa vermesi için bu özel rububiyeti vesile edinmek cinsinden bir tevessüldür.

“Şu ağrıya rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifa indir!” Bu dua ve öncesi de tevessül babındandır.

“Rahmetinden bir rahmet indir.” Rahmet iki çeşittir:

- Allah’ın sıfatı olan rahmet; bu mahlûk değildir ve Allah’tan ayrı değildir. Mesela Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Senin Rabbin çok bağışlayandır ve rahmet sahibidir.”** (Kehf, 58) Allah’ın sıfatı olan rahmetin inmesi istenemez.

- Mahluk/yaratılmış olan rahmet, Allah’ın rahmetinin eserlerinden bir eserdir. “Rahmet” ismi buna verilmiştir. Mesela Allah Teâlâ, bir kudsî hadiste cennetten söz ederken şöyle buyuruyor: *“Sen Benim rahmetimsin; dilediğim kimseye seninle rahmet ederim.”*²¹¹

Şifa da böyledir. Yani Allah şifa verendir, şifa O’ndan kaynaklanır ve O’nun vasfıdır. Şifa O’nun bir filidir. Bu anlamda şifa, O’nun sıfatlarından biridir. Fakat bu şifa, hastaya geçmesi açısından Allah’ın yarattıklarından biridir. Çünkü şifa, hastalığın zevali demektir.

(فَبَرِّأ) / *“Hastalıktan kurtulsun!”* Hemzenin fethiyle mansubtur. Çünkü duanın cevabıdır: Rahmeti indir ki hastalıktan kurtulsun. Mer-

²¹¹ Bu hadis tahrir edilmiştir.

fu olarak dammeli okunduğu zaman yeni bir cümle olur, hadise tabi olmaz. Bu durumda (فَيَبْرَأُ) bir haber cümlesi olur ve insanın bu duayı okuduğu zaman hastanın iyileşeceğini ifade eder. Fakat birinci izah şekli daha güzeldir. O da nasb ile okunmasıdır.

الْحَدِيثُ النَّاسِعُ: فِي إِبْنَاتِ الْعُلُوِّ أَيْضًا: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
(أَلَا تَأْمَنُونِي وَأَنَا أَمِينٌ مَنْ فِي السَّمَاءِ)

DOKUZUNCU HADİS: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Ben göktekinin emini olduğum halde siz bana güvenmiyor musunuz?”²¹²

(أَلَا تَأْمَنُونِي) / “Bana güvenmiyor musunuz?” Burada lügavî bir problem vardır. Herhangi bir nasbedici ve cezmedici olmadığı halde fiilin sonundaki “nun” harfinin hazfedilmiş olması bir problemdir.

Bu problemin cevabı şudur: Efal-i hamseden (beş fiilden) bir file vikaye nun’u bitiştiği zaman raf’ nun’unun hazfedilmesi caizdir.

(أَلَا تَأْمَنُونِي); yani beni güvenilir olarak kabul etmiyor musunuz?

“Ben göktekinin eminiyim.” Gökteki ile kastedilen Allah Teâlâ’dır. O, vahyinde ona güveniyordu. -Allah’ın salat ve selamı üzerine olsun- o, güvenilenlerin efendisi ve bir elçiydi. Ona vahyi indiren Cebrail de güvenilen bir elçiydi: “Elbette ki bu (Kur’an) saygın bir elçinin (Cebrail’in) getirdiği bir sözdür. O (Cebrail ki) pek güçlüdür ve Arş’ın sahibinin katında itibarlı bir yere sahiptir. Orada sözü dinlenen ve kendisine güvenilendir.” (Tekvir, 19-21)

Bu hadisin bir sebebi vardır. O da şudur: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Ali radiyallahu anh’ın Yemen’den kendisine gönderdiği bir altın külçeyi dört kişi arasında paylaştırdı. Birisi dedi ki: “Biz bu altına

²¹² Buhari (4351); Müslim (1064). Ebu Said el-Hudrî radiyallahu anh’tan rivayet edilmiştir.

bunlardan daha layıktık.” Bunun üzerine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, “Ben göktekinin emini olduğum halde siz bana güvenmiyor musunuz?” dedi.

(أَلَا): Arz içindir. Sanki şöyle demektedir: Bana güvenin, çünkü gökteki bana güveniyor! “Hemze”nin istifham-ı inkârî için olması, “la”nın da nafiye olması muhtemeldir. Bu durumda mana “bana güvenmiyor musunuz?” olur.

الْحَدِيثُ الْعَاشِرُ: فِي إِثْبَاتِ الْعُلُوِّ أَيْضًا: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالْعَرْشُ
(فَوْقَ الْمَاءِ، وَاللَّهُ فَوْقَ الْعَرْشِ، وَهُوَ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ)

ONUNCU HADİS: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Arş suyun üstündedir, Allah arşının üstündedir. Ve O sizin içinde bulunduğunuz durumu bilir.”²¹³

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem gökler arasındaki mesafeleri zikrettiği zaman “Arş, suyun üzerindedir.” dedi. Allah Teâlâ’nın şu ayeti de bunun delilidir: “O’nun arşı suyun üzerindeydi.” (Hûd, 7)

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, “Allah, arşının üstündedir. Ve O, sizin içinde bulunduğunuz durumu bilir.” buyurdu: Allah arşın üzerindedir, buna rağmen bizim ahvalimizden ve yaptıklarımızdan hiçbir şey O’na gizli kalmaz. Bilakis Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Andolsun ki Biz, insanı yarattık ve nefsinin ona neyi fısıldadı-

²¹³ Ebu Davud rivayet etmiş olup hasendir. İbn Huzeyme, *Kitabü't-Tevhid*, 1/242; Beyhakî, *el-Esma ve's-Sıfat* (851); Ebu's-Şeyh, *Kitabü'l-Azamet* (279); Lâlekâî, *Şerhu's-Sünne* (659); Darimî, *er-Reddü ale'l-Cehmiyye* (81); Zehebî, *Muhtasaru'l-Ulûvv* (103)'de bu hadisin isnadının sahih olduğunu söyledi. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 1/86'da bu hadisin Taberanî'nin *el-Kebir*'inde geçtiğini ve ravilerinin sahih raviler olduğunu söyledi.

ğını biliriz.” (Kaf, 16) Yani O, senin kalbinde olan şeyi bilir. Bununla beraber hiç kimseye de uzak değildir.

“Ve O sizin içinde bulunduğunuz durumu bilir.” Allah’ın ilmiyle her şeyimizi kuşattığını ifade etmektedir.

Bu hadisten insan davranışları açısından elde edilecek yarar şudur: Bu hadise iman ettiğimiz zaman davranışlarımız yönünden bundan istifade ederiz. Bu istifade Allah’ın büyüklüğünü, yüceliğini ve içinde bulunduğumuz durumu bildiğini bilmemiz ve O’na itaat etmemizdir. Böylece Allah, bize olmamızı emrettiği yerde bulunuruz ve bize yasak koyduğu yerde de bulunmayız.

الْحَدِيثُ الْحَادِي عَشَرَ: فِي اثْبَاتِ الْعُلُوِّ أَيْضًا: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
لِلْجَارِيَةِ: (أَيْنَ اللَّهُ؟). قَالَتْ: فِي السَّمَاءِ. قَالَ: (مَنْ أَنَا؟). قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ
اللَّهِ. قَالَ: (أَعْتَقَهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ)

ON BİRİNCİ HADİS: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır: “Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bir cariyeye, ‘Allah nerede?’ diye sormuş, o, ‘Göktedir.’ diye cevap vermiştir. Bu sefer, ‘Ben kimim?’ diye sormuş, cariyeye, ‘Sen Allah’ın Rasûlüsün.’ deyince, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: ‘Sen bunu azat et, çünkü o, mümin birisidir.’ demiştir.”²¹⁴

(أَيْنَ) / “Nerede?” sorusu mekân için sorulan bir sorudur. “Göktedir,” yani göğün üzerindedir veya yüksektedir. Daha önce zikredilen iki ihtimale göre her iki mana da doğrudur.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, “‘Ben kimim?’ diye sormuş cariyeye, “Sen Allah’ın Rasûlüsün.” deyince, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, “Sen bunu azat et, çünkü o, mümin birisidir.” demiştir.”

²¹⁴ Bu hadisin tahriri daha önce geçti.

Ehl-i ta'til'e göre; bu cariyeye, "göktedir" sözüyle Allah'ın yüksekte olduğunu kastettiği zaman kâfir olur. Çünkü onlar Allah Teâlâ'nın herhangi bir cihette olduğunu söyleyen kimsenin kâfir olduğu görüşündedirler. Çünkü onlar cihetlerin/yönlerin Allah'tan hali olduğu/Allah'ın hiçbir yönde olmadığı görüşündedirler. Hâlbuki Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in "Allah nerededir?" diye sorması Allah'ın bir mekânının olduğunu delildir.

Fakat bilmemiz gerekir ki mekânlar Allah Teâlâ'yı kuşatamazlar. Çünkü Allah her şeyden büyüktür. Varlığın üstü, ademdir/yokluktur. Orada sadece Allah vardır. Allah her şeyin üstündedir.

"Sen bunu azat et, çünkü o, mümin birisidir." Bu hadis kâfir kölenin azat edilmesinin meşru olmadığını delildir. Bu sebeple kefaretlere kâfir köle azat etmek geçerli olmaz. Çünkü kâfirin senin yanında kalması onun için bir tür himayedir, bir güçtür ve İslam'a yaklaştırmadır. Onu azat ettiğin zaman özgür olur, özgür olduğu zaman küfür diyana dönmekten korkulur. Çünkü köleliğin sebebi küfürdür. Küfür diyana döndüğü zaman müminlere karşı kâfirlerin yardımcısı olarak kalır.

الْحَدِيثُ الثَّانِي عَشَرَ: فِي إِبْنَاتِ الْمَعِيَّةِ: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (أَفْضَلُ
الْإِيمَانِ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ مَعَكَ حَيْثُمَا كُنْتَ)

ON İKİNCİ HADIS: Beraberlik sıfatının isbatı hakkındadır:
Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:
"İmanın en faziletlisi, nerede olursan ol, Allah'ın seninle
beraber olduğunu bilmendir."²¹⁵

Bu hadis, Allah'ın beraberliği sıfatını ifade etmektedir. Daha önceki bölümlerde Allah'ın beraberliğinin O'nun yerde olmasını gerektirmediği, bilakis O'nun yerde olmasının tamamen imkânsız olduğu

²¹⁵ Taberani, Ubade İbn es-Sabit'ten. Bu hadisin tahriri daha önce yapılmıştı.

ifade edilmişti. Çünkü yükseklik O'nun kendisinden hiçbir zaman ayrılmayan zatî sıfatlarındandır.

Beraberlik sıfatının iki kısım olduğu da daha önce belirtilmişti.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "*İmanın en faziletlisi*" demesi, imanın derecelerinin olduğunun delilidir. Çünkü nerede olursan ol Allah'ın seninle beraber olduğunu bildiğin zaman O'ndan korkar ve O'na saygı gösterirsin.

Hiç kimsenin olmadığı karanlık bir odada olsan bile bil ki Allah seninle beraberdir. Allah o odada değildir, fakat seninle beraberdir. Çünkü O seni ilmiyle, kudretiyle, otoritesiyle ve rubûbiyetinin diğer sıfatlarıyla kuşatmıştır.

الْحَدِيثُ الثَّالِثُ عَشَرَ: فِي إِثْبَاتِ كَوْنِ اللَّهِ قَبْلَ وَجْهِ الْمُصَلِّي: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ؛ فَلَا يَبْصُرَنَّ قَبْلَ وَجْهِهِ، وَلَا عَنْ يَمِينِهِ؛ فَإِنَّ اللَّهَ قَبْلَ وَجْهِهِ، وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ، أَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ)

ON ÜÇÜNCÜ HADİS: Allah Teâlâ'nın, namaz kılan kişinin önünde olduğunun isbatı hakkındadır: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "*Sizden herhangi bir kimse namaza kalktığında yüzünü döndüğü tarafa ve sağ tarafına sakın tükürmesin. Çünkü yüce Allah onun yüzünü döndüğü taraftadır, ama soluna ya da ayağının altına (tükürebilir).*"²¹⁶

"Yüzünü döndüğü tarafa," yani önüne tükürmesin.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Doğu da, batı da Allah'a aittir. Ne tarafa yönelirseniz yönelin, Allah'ın vechi oradadır.*" (Bakara. 115)

²¹⁶ Muttefekun aleyh. Buhari (405); Müslim (547). İbn Ömer *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir.

"Sağ tarafına da tükürmesin." Bu konudaki bir hadiste "Sağında melek vardır." buyrulmuştur.²¹⁷ Çünkü sağ taraf, sol taraftan daha faziletlidir. Tükürmek gibi şeyler için sol taraf daha uygundur. Bu sebeple hadiste "Ama soluna ya da ayağının altına (tükürebilir.)" buyrulmuştur.

Tükürme işi mescidde olursa âlimler şöyle demişlerdir: Bu durumda bir bezin, mendilin veya elbisenin içine tükürür ve tükürüğün zail olması için elbiseyi birbirine sürter. İnsan mescidde duvarın yanındaysa, duvar da kısaysa -yoldan geçenlere zarar vermemek şartıyla- soluna tükürebilir.

Bu hadisten Allah Teâlâ'nın namaz kılan kişinin yüzünün önünde olduğu manası anlaşılır. Ancak bilmemiz gerekir ki Allah'ın namaz kılan kişinin yüzünün önünde olduğunu söyleyen kişi, aynı zamanda O'nun gökte olduğunu da söyleyen kişidir. Onun bu söyledikleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bu sözleri üç şekilde bağdaştırmak mümkündür:

1- Şeriat bu ikisini birarada zikretmiştir. İkisi arasında bir tenakuz yoktur. Şayet olsaydı birarada zikretmezdi.

2- Bir şeyin, senin yüzünden tarafta olduğu halde yüksekte olması da mümkündür. Mesela bir adam gündüzün başlangıcında güneşten tarafa yönelir ve güneş gökte olduğu halde önündedir. Gündüzün sonunda yine güneşten tarafa yönelir, güneş gökte olduğu halde yine önündedir. Yaratılmış bir varlıkta bu mümkün olduğuna göre Yaratıcıda şüphesiz bunun olması daha evladır.

3- Farzet ki yaratılmış bir varlıkta bu mümkün değildir. Fakat Yaratıcı için bu imkânsız değildir. Çünkü Allah Teâlâ hiçbir sıfatında yaratılanlar gibi değildir.

²¹⁷ Buhari (416). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

İnsan davranışları açısından bu hadisten elde edeceğimiz fayda şudur: Allah ile beraberliğin edebine riayet etmek gerekir. Namaz kılan bir kişi Allah'ın kendisiyle beraber olduğuna iman ettiği zaman kendisinde Allah'a karşı bir saygı ve korku meydana gelir.

الْحَدِيثُ الرَّابِعُ عَشَرَ: فِي إِبْطَاتِ الْعُلُوِّ وَصِفَاتِ أُخْرَى: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَالْأَرْضِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، مُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ؛ اقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ، وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ)

ON DÖRDÜNCÜ HADIS: Uluvv sıfatının ve diğer sıfatların isbatı hakkındadır. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *"Ey yedi kat göğün ve yerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi Allah'ım! Ey bizim Rabbimiz ve her şeyin Rabbi! Ey taneyi ve çekirdeği çatlatıp yaran! Ey Tevrat, İncil ve Kur'an'ı indiren! Nefsimin şerrinden, her şeyin şerrinden ve alnından yakaladığın her canlının şerrinden Sana sığınırım. Sen Evvel'sin, Senden önce hiçbir şey yoktur. Sen Âhir'sin, Senden sonra kimse olmayacak. Sen Zâhir'sin, Senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen Bâtın'sın, Senden başka her şeyi kuşatan hiçbir şey yoktur. Borcumu ödemeyi nasip eyle ve beni fakirlikten kurtar."*²¹⁸

Bu, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in, "Ey yedi kat göğün ve yerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi Allah'ım!" derken rubûbiyetiyle Allah'a tevessül ettiği büyük bir hadistir. Bu, "yedi kat göğün ve yerin Rabbi" diyerek rububiyeti göklere ve yere tahsis ettikten sonra "her

²¹⁸ Müslim (2713). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

şeyin Rabbi!" diyerek rubûbiyeti genelleştirdiği bir hadistir. Bu, rububiyetin sadece göklere ve yere ait olduğu zannedilmesin diye tahsisten sonra yapılan bir genellemedir.

Şu ayete bak: **"Ben ancak bu beldenin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. O orayı dokunulmaz kılmıştır ve her şey O'nundur."** (Neml, 91) Bu ayette bir tarafta **"bu beldenin Rabbi"** denilirken hiç kimse O'nun sadece bu beldenin Rabbi olduğunu zan-netmesin diye aynı ayetin içinde **"her şey O'nundur"** denilmiştir.

"Ey taneyi ve çekirdeği çatlatıp yaran!" Tane ile kastedilen hububat tanesidir, çekirdek/tohum ise fidan tohumudur. Yerden çıkan bitkiler ya ziraî bitkilerdir, kökü tanedir veya ağaçlardır, aslı çekirdektir. Ağaçların tohumuna **"neva"** (çekirdek), tarım ürünlerinin tohumuna **"habbe"** (tane) denir. **"Allah taneyi ve çekirdeği yarp filizlendiren-dir."** (Enam, 95)

Bu kuru, artmayan ve gelişmeyen taneyi ve çekirdeği Rab Teâlâ çatlatır ve yeşertir. Yani onu açar ve onlardan ağaçlar ve ekinler çıkar. Hiç kimsenin bunu yapmaya gücü yetmez. İnsanlar ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar hiçbir zaman bir taneyi çatlatıp yeşertemezler. Taş gibi çekirdek de böyledir. Artmaz, büyümmez. Onu da Allah çatlatır. Çekirdek, Allah'ın kudretiyle yarılar, sonra gelişip büyüyen bir fidan olur. Hiç kimse bunu yapamaz. Onu çatlatan ve filizlendiren ancak Allah Teâlâ'dır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu kevnî ayeti/delili zikrettikten sonra şer'î ayetleri/delilleri zikretti. Bunlar şöyle sıralanmıştır:

"Ey Tevrat, İncil ve Kur'an'ı indiren!" Bunlar Allah'ın indirdiği en büyük kitaplardır. İniş tarihlerine göre sıralamıştır: Tevrat Musa'ya, İncil İsa'ya, Kur'an da Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e.

Bu hadis, Kur'an'da da geçtiği gibi Tevrat'ın indirilmiş bir kitap olduğunu açıkça ifade eden bir nasır: **"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik. İçinde hidayet ve nur vardır."** (Maide, 44) Al-i İmran suresinin başında

da şöyle buyrulur: “O sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan’ı da indirdi.” (Al-i İmran, 3-4)

“Nefsimin şerrinden Sana sığınırım.” Nefsimin şerrinden Allah’a sığınırım. Demek ki nefsinde şer vardır. **“Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.”** (Yusuf, 53)

İki tane nefis vardır: “Nefs-i mutmainne” (iyiliği emreden, huzur bulmuş, temiz nefis) ve “nefs-i emmare” (kötülüğü emreden kötü nefis).

“Nefs-i levvame”nin ise üçüncüsü mü, yoksa birinci ile ikincinin vasfı mı olduğu ihtilaftır. Bazıları bunun üçüncü bir nefis olduğunu söylerler. Bazıları da birinci ve ikincinin vasfı olduğunu söylerler. Nefs-i mutmainne de, nefis-i emmare de seni levmedebilir. Böylece Allah Teâlâ’nın, **“Andolsun levmeden nefse!”** (Kıyame, 2) ayeti her ikisini de kapsamış olur.

Nefs-i mutmainne, seni vaciplerdeki kusurundan dolayı levmeder. Vacipleri ihmal ettiğin zaman da seni ayıplar, haramı işlediğin zaman seni ayıplar. Nefs-i emmare ise bunun aksini yapar; bir iyilik yaptığın zaman ya da sana emrettiği kötülüğü yapmadığın zaman seni levmeder. Dolayısıyla -tercih edilen görüşe göre- levvame, her iki nefsin de vasfıdır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in burada “nefsimin şerrinden Sana sığınırım” derken kastettiği nefis, kötülüğü emreden nefistir.

“Alnından yakaladığın her canlının şerrinden.” “Dâbbe;” Yeryüzünde hareket eden her şey, hatta karnı üzerinde sürünenler de bu hadisin kapsamı içine girer. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah bütün canlıları sudan yaratmıştır.”** (Nur, 45); **“Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah’a ait olmasın.”** (Hud, 7) Her ne kadar dabbe ile; örfte dört ayaklılar, özel örfte sadece eşek kastedilse

de bu gibi hadislerde dâbbe ile yeryüzündeki hareketli bütün canlılar kastedilmiştir. Yeryüzünde hareket eden canlıların içinde kötü olanlar da vardır. Bunların bazıları kendilerine nispetle tamamen kötüdürler, bazıları ise kötülük de vardır, iyilik de vardır. Hatta kendilerinde iyilik olanlar bile kötülükten tamamen salim ve uzak değildirler.

“Alınlarından yakaladığın...” “Alın;” başın ön tarafıdır. Ön tarafta olduğu için alın diye ifade edildi. Deve ve benzeri hayvanları sürmek ve kontrol etmek için alından tutulan perçemdir. Tasavvur ve telakkinin (düşünme ve bilgi üretmenin) yapıldığı beyin, başın ön kısmında yer aldığı için özellikle buranın zikredildiği de söylenmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

“Sen Evvel’sin, Senden önce hiçbir şey yoktur.” Bu, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in “el-Evvel” sözünü tefsir etmesidir. Evvel, Allah’ın isimlerinden biridir.

Ayetin tefsiri esnasında felsefecilerin Allah’ı “Kadim” diye isimlendirdiklerini zikretmiştik. Kadim’in Allah’ın güzel isimlerinden olmadığını, Allah’ın böyle bir isimle isimlendirilmesinin caiz olmadığını, fakat bunun bir haber olarak zikredilmesinin caiz olduğunu zikretmiştik. Haber bahsi, isimlendirme bahsinden daha geniştir. Çünkü kadim, Esma-i Hüsnâ’dan/Allah’ın güzel isimlerinden değildir. Kadim’de (eski/önce) bir eksiklik vardır. Çünkü eskilik ve öncelik bazen nispi olabilir. Allah Teâlâ’nın şu ayetinde görmedin mi? (وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ) / “Aya gelince, onu da belirlediğimiz birtakım naklardan/duraklardan geçiririz de nihayet kuruyup eskimiş bir hurma salkımının çöpüne (hilal şekline) dönüşür.” (Yasin, 39) Eskimiş hurma dalının çöpü yeni bir durumdur, fakat kendisinden sonraki durumlara nisbetle eskidir.

“Sen Zahir’sin, Senin üstünde hiçbir şey yoktur.” Zahir, zuhurdan gelir. Yükseklik demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا) / “Artık Ye’cüc ve Mecüc orayı

ne aşabildiler ne de delip geçebildiler." (Kehf, 97) Bu ayette geçen **(يَظْهَرُونَ)** fiili **(يَعْلُوا عَلَيْهِ)** demektir, yani ne de o setin üzerine çıkabildiler/ aşabildiler.

Bu isme "ayetleriyle açık olan" diye mana verenlerin görüşü yanlıştır. Çünkü Allah'ın kelamının tefsirini Allah'ın Rasûlünden daha iyi bilen kimse yoktur. O da ez-Zahir ismini "*Senin üstünde hiçbir şey yoktur.*" diye manalandırmıştır. Bilakis O, her şeyin üstündedir.

"*Sen Bâtın'sın, Senden başka her şeyi kuşatan hiçbir şey yoktur.*" O'nun dışında işleri yerli yerince düzene koyan kimse yoktur. O'nun dışında bir şeyi kendi başına yapan kimse yoktur. Allah'ın bilmediği hiç kimse yoktur. Allah her şeyi ilmiyle kuşatır. "*Senden başka her şeyi kuşatan hiçbir şey yoktur.*" dedi. Senden başka hiçbir şey (Senin verdiğiğine) engel olamaz. İtibar sahibinin itibarı Senin katında kendisine hiçbir fayda vermez.

"*Borcumu ödemeyi nasip eyle!*" Borç, bir insanın bir kimse üzerinde hak ettiği mal veya haktır. Ben senden ihtiyacım olan bir şeyi satın almış ve parasını ödememişimdir. İşte bu, vadeli olmasa bile borç diye isimlendirilir.

"*Ve beni fakirlikten kurtar.*" Fakirlik elde avuçta bir şeyin olmamasıdır. Şüphesiz fakirlik nefse elem verir. Borç bir zillettir. Borçlu, alacaklının yanında zelildir/düşkündür. Fakir, muhtaç ve yoksul olan kimsedir. Fakirlik onu haram bir işe sürükleyebilir.

İçine sığındıkları mağaranın kapısı üzerlerine kapanan üç kişinin haberi size gelmedi mi? Onların her biri kendi yaptığı salih bir amelle tevessül ederek dua etmişti. Bunların birinin hoşlandığı bir amcakızı vardı. Onu ayartıp sahip olmak istemişti. Fakat amcasının kızı buna bir türlü yanaşmıyordu. Senelerden birinde kızcağız kıtlıkla karşılaştı. muhtaç duruma düştü. Yardım etmesi için ona geldi. Fakat o, kendisine teslim olması şartıyla yardım edeceğini söyledi. Kızcağız zarureten dolayı bunu kabul etti. Adam, bir erkeğin karısına yaklaştığı gibi yaklaştığı zaman kız ona dedi ki: "Ey Amcaoğlu! Allah'tan kork! Haksız

yere mührü bozma!" Kalpten gelen bu söz adamı etkiledi. Kızın üzerinden kalktı. Adam dedi ki: Bu kadın, insanların içinde benim en çok sevdiğim kadın olduğu halde "Allah'tan korktuğum için" ondan uzak durdum. Bu güzel öğüdü hatırladım ve günah olan fiili terk ettim.²¹⁹

Fakirliğe bak! Bu kadın, fakirlik yüzünden namusunu satmak istedi. O halde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, "Ve beni fakirlikten kurtar." demesi onun, Rabbinden kendisini fakirlikten kurtarıp zengin etmesini istemesidir. Çünkü fakirliğin büyük afetleri vardır.

*** Bu hadiste yer alan isimler ve sıfatlar:**

- İsimler: el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın.

- Sıfatlar: İlk olmak ve son olmak: Bu iki sıfat Allah'ın zaman yönünden kuşatıcılığını ifade eder. Zahir olmak ve batın olmak: Bunlar ise mekân yönünden kuşatıcılığını ifade eder. Diğer sıfatlar: Yüksekliği, rububiyetinin kapsamlı oluşu, kudretinin tam oluşu, insanlar arasında hükmetmek ve onları Allah'ın yoluna hidayet etmek için kitaplar indirmekle rahmetinin ve hikmetinin kemali.

Ayrıca şu hususlar da yer almaktadır: Allah'a Allah'ın sıfatlarıyla tevessül etmek, nefislerin şerlerinden sakındırmak, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'tan, borcunu ödemesine imkân vermesini ve fakirlikten kendisini kurtarmasını istemesi ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Rabbinden kendisini miskin olarak yaşatmasını istediğini ifade eden hadisin zayıf bir hadis olduğunun beyanı.²²⁰

²¹⁹ Buhari (3465); Müslim (2743). İbn Ömer *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir.

²²⁰ Bu hadisi Tirmizi (2352) Enes'ten; İbn Mace (4126) ise Ebu Said el-Hudri'den rivayet etmiştir. Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dua ettiği rivayet edilmektedir: "Allah'ım! Beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve kıyamet gününde miskinler topluluğunun içinde haşret." Elbanî, bu hadisin sahih olduğunu söyledi. Bkz: *es-Sahiha* (308); *el-İrva* (853). Şeyhulislam İbn Teymiyye dedi ki: Bu hadisin lafzı sahih olsun veya sahih olmasın burada övülen miskin mütevazı anlamındaki miskindir. *Mecmû'u'l-Fetava*, 17/326. El-Hafız, *et-Telhisu'l-Habir* (275)'de şöyle dedi: İbnu'l-Cevzi aşırı gitti ve bu hadisi *el-Mevzûat*'ın içinde zikretti.

*** Bu hadiste insan davranışları yönünden şu faydalar var.**

dır:

Nefsin şerrinden sakındırması, borçlu olmanın önemi ve zorluğu, imkân ölçüsünde borçtan kurtulmak için çabalamak, malını kazanırken ve harcarken iktisatlı olmak. Çünkü bu konuda iktisatlı olduğu zaman genellikle fakirlikten ve borçtan kurtulur.

الْحَدِيثُ الْخَامِسَ عَشَرَ: فِي إِبْتِاتِ قُرْبِ اللَّهِ تَعَالَى: وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَمَّا رَفَعَ الصَّحَابَةُ أَصْوَاتَهُمْ بِالذِّكْرِ: (أَيُّهَا النَّاسُ! أَرْبِعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ؛ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا، إِنَّمَا تَدْعُونَ سَمِيعًا بَصِيرًا قَرِيبًا. إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَهُ أَقْرَبُ إِلَى أَحَدِكُمْ مِنْ عُنُقِ رَاحِلَتِهِ)

ON BEŞİNCİ HADİS: Allah Teâlâ'nın yakınlığının isbatı hakkındadır: Sahabîler zikrederlerken seslerini yükselttikleri zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar, kendinize acıyınız. Çünkü sizler ne sağırlar birisine, ne de gâib (hazır olmayan) birisine dua ediyorsunuz. Sizler her şeyi işiten, her şeyi gören ve çok yakın olan birisine dua ediyorsunuz. Sizin kendisine dua ettiğiniz, sizden herhangi birinize devenizin boynundan bile daha yakındır."²²¹

Sahabîler -Allah onlardan razı olsun- yüksek bir yere çıktıkları zaman tekbir getirirler, bir vadiye indikleri zaman Allah'ı tesbih ederlerdi.²²² Çünkü insan yükseldiği zaman kendisinde bir büyülenme hissedebilir ve kendini çok yükseklerde görebilir. Burada nefsin Allah'ın büyüklüğünü hatırlatmak için "Allahu ekber!" demesi uygun olur. İndiği zaman

²²¹ Buhari (6610); Müslim (2704); Ahmed, *el-Müsned*, 4/402. Ebu Musa el-Eşarî *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

²²² Bu hadis daha önce tahrir edilmiştir.

ise bu bir alçalmadır ve iniştir. Bu durumda Allah'ın alçalmadan münez-zeh olduğunu nefesine hatırlatmak için "Subhanallah!" demesi uygundur. Sahabîler böyle yerlerde zikrederlerken seslerini çokça yükseltiyorlardı. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurdu: "Ey insanlar! Kendinize acıyınız!" Yani nefislerinize kolaylık sağlayın.

"Çünkü sizler ne sağır olan birisine, ne de gâib (hazır olmayan) birisine dua ediyorsunuz." siz ne işitmeyen bir sağıra, ne de görme-yen bir gaibe dua ediyorsunuz. "Sizler her şeyi işiten, her şeyi gören ve çok yakın olan birisine dua ediyorsunuz." O sizin zikrinizi işitir ve yaptıklarınız görür. "Sizin kendisine dua ettiğiniz, sizden herhangi birinize devenizin boynundan bile daha yakındır." Binitin boynu binici için gerçekten çok yakındır. Allah Teâlâ insana bundan da ya-kındır. Bununla beraber O, göklerin üstünde, arşının üzerindedir.

Yakınlık ile yükseklerde olmak arasında bir çelişki yoktur. Çün-kü bir şey çok uzakken çok yakın olabilir. Yaratılanlara nispetle bu mümkün olduğu halde Yaratan için nasıl olmaz?! Rab Teâlâ yüksekte olduğu halde çok yakındır. Bizden birine devesinin boynundan daha yakındır.

*** Bu hadiste şu faydalar vardır:**

- Bu hadiste şu selbî sıfatlar vardır: O'nun işitmesindeki mükem-mellik, görmesindeki mükemmellik, ilmi ve yakınlığı sebebiyle sağır veya gâib olmaması.

- Yine bu hadiste insanın ibadet ederken kendisine meşakkat ver-memesi gerektiğine işaret edilmektedir. Çünkü insan, nefesine meşak-kat verdiği zaman yorulur ve usanır. Bazen vücudu olumsuz etkilenebi-lir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Gücünüzün yeteceği işlere koyulun! Siz usanmadıkça Al-lah usanmaz." ²²³

²²³ Buhari (1151, 1970); Müslim (782). Aişe *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

İnsan nefesine meşakkat vermemelidir. Bilakis nefsini şöyle idare etmesi gerekir: İbadet için bir canlılık hissettiği zaman ibadet etmek için çalışır ve bu canlılıktan yararlanır. Vaciplerin/farzların dışındaki ibadetler için bir durgunluk hissettiği zaman veya ibadetlerden başka bir şeye meylettği zaman ona yönelir.

Hatta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazında uyuklayan kimseye uyumasını ve namazı bırakmasını emretmiştir. Şöyle buyurmuştur: *“Sizden biriniz ne dediğini bilmeyecek şekilde uyuklayarak namaz kılsa belki istiğfar edeyim derken kendine söver.”*²²⁴

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bazen o kadar çok oruç tutardı ki onun bu halini gören bir kimse onun oruçsuz gün geçirmediğini zannederdi. Bazen de orucu o kadar çok terk ederdi ki onun bu halini gören kimse hiç oruç tutmadığını zannederdi.²²⁵ Onun gece ibadeti ve uykusu da böyleydi.

- Bu hadiste Allah'ın çok yakın olduğu da zikredilmiştir. Allah'ın çok yakın olduğuna O'nun şu ayeti de delalet etmektedir: **“Kullarım Beni sana sordukları zaman Şüphesiz Ben çok yakınım. Bana dua ettikleri zaman dua edenin duasına icabet ederim.”** (Bakara, 186)

*** Bu hadisin insan davranışları yönünden bize sağlayacağı faydalar şunlardır:**

- Nefislerimize ibadetlerle meşakkat vermememiz ve Allah'a olan yolculuğumuzda ifrat ve tefritten uzak orta bir yol tutmamız gerekir.

- Allah her şeyi işiten, her şeyi gören olduğu ve çok yakın olduğu için O'ndan sakınmamız ve O'na muhalefet etmekten uzak durmamız gerekir.

²²⁴ Buhari (212); Müslim (786). Aişe *radiyallahu anha*'tan rivayet edilmiştir.

²²⁵ Nitekim bu husus Buhari (1972, 1973) ve Müslim (1157)'de İbn Abas ve Enes İbn Malik'ten şöyle rivayet edilmiştir: *“Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* öyle oruç tutardı ki hiç iftar etmiyor derdik, öyle iftar ederdi ki hiç oruç tutmuyor derdik.”*

- Hikmet yönünden elde edeceğimiz fayda, bir şeyi açıklığa kavuşturmak için gâibin hazıra teşbihinin caiz olmasıdır. Bu teşbihte şöyle buyurmuştur: "Sizin kendisine dua ettiğiniz, sizden herhangi birinize devenizin boynundan bile daha yakındır."

- İnsanın, anlayışına en yakın ve kolay olan manaları gözetmesi gerekir. Çünkü onlar yolcudurlar. Her biri bir binit üzerindedirler. Yakın olan bir şeyle örnek verildiği zaman, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in zikrettiği bu örnekten daha güzeli yoktur.

الْحَدِيثُ السَّادِسَ عَشَرَ: إِبْتَاتُ رُؤْيَةِ الْمُؤْمِنِينَ لِرَبِّهِمْ
وَهُوَ قَوْلُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرُونَ الْقَمَرَ لِبَلَّةِ
الْبَدْرِ، لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَتِهِ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تُغْلِبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ
الشَّمْسِ، وَصَلَاةٍ قَبْلَ غُرُوبِهَا؛ فَافْعَلُوا)

ON ALTINCI HADİS: Müminlerin Rablerini görmelerinin isbatı hakkındadır: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Şüphe yok ki sizler dolunay gecesi ayı gördüğünüz gibi hiç sıkıntı çekmeden/Birbirinize eziyet etmeden Rabbinizi göreceksiniz. Bundan dolayı eğer güneş doğmadan önceki namazı ve batmadan önceki namazı geçirmemek (vaktinde eda etmek) gücünüz varsa, bunu yapınız."²²⁶

(إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ) / "Şüphe yok ki sizler Rabbinizi göreceksiniz." Buradaki "sin" harfi tahkik içindir ("muhakkak ki" manasını kazandırır) ve muzari fiili, şimdiki zamana ve gelecek zamana uygun ise gelecek zaman manasına tahsis eder. Nitekim (لَمْ) harfi de muzari fiile mazi (geçmiş zaman) manasını tahsis eder. Hitap müminleredir.

²²⁶ Buhari (554); Müslim (633). Cerir İbn Abdullah radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

“Dolunayı gördüğünüz gibi” Bu, gözle görmedir, çünkü ayı gözle görürüz. Burada bir görme başka bir görmeye benzetilmektedir. O halde o görüş de gözle görüş olacaktır.

(مَا) Buradaki (مَا تَرَوْنَ) mastara dönüştürür. Mana şöyle belirlenir: Dolunayı görmeniz gibi... O zaman benzetme, görme ile görme arasında olur. Yoksa görülen ile görülen arasında değil. Çünkü Allah Teâlâ hiçbir şeye benzemez.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem zaman zaman maddî ve manevî gerçek örnekler zikrederek manalara açıklık getirir. Nitekim İbn Âmir'in evlatlığı Ebu Rezîn el-Ukayli Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e sordu: “Ey Allah'ın Rasülü! Hepimiz kıyamet gününde aynı Rabbimizi görecek miyiz? Allah'ın yarattığı şeylerde buna bir işaret var mı?” Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: “Hepiniz ay ile baş başa kalarak ayı görüyorsunuz değil mi?” Ebu Rezin, “Evet görüyoruz.” dedi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bunun üzerine, “Allah daha büyüktür.” dedi.²²⁷

Nitekim Müslim'in Sahih'inde²²⁸ de sabit olduğuna göre Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ buyuruyor ki: Namazı kendimle kulum arasında iki eşit parçaya böldüm; kulum ‘elhamdülillahi Rabbi'l-âlemîn’ dediği zaman ‘Kulum Bana hamdetti.’ derim.”

Bu, bütün namaz kılanları kapsayan bir durumdur. Malumdur ki namaz kılanların hepsi bu ayeti (yani elhamdülillahi Rabbi'l-âlemîn

²²⁷ Ahmed, 4/11; Ebu Davud (4731); Hâkim, 4/560). Hâkim bu hadisin sahih olduğunu söyledi. Zehebî de bu konuda ona katıldı. İbn Huzeyme, *et-Tevhid*, (438); El-Âcurri, *eş-Şeria* (262); İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, 1/200); Elbânî, *Zılalü'l-Cenne*'de dedi ki: Bu hadis hasendir, ravileri, Vekî' İbn 'Udüs hariç Müslim'in ravileridir. İbn Udüs'ün İbn Hudüs olduğu da söylenmiştir.

²²⁸ Müslim (395).

ayetini) aynı anda okuyabilirler. Allah Teâlâ her birine aynı anda "Kulum Bana hamdetti." der.

"Dolunay gecesı ayı gördüğünüz gibi" Bu gece ayın on dördüncü, on beşinci, bazen de on üçüncü gecesidir. Ortası on dördüncü gecedir. Nitekim İbnu'l-Kayyım, "Sekizden sonra altı gecenin dolunayı gibi" demiştir.

(لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَا) / "Hiç sıkıntı çekmeden/O'nu görmek için başkasına eziyet vermeden..." Rivayetin birinde (لَا تُضَامُونَ) / "birbirini sıkıştırmadan," bir rivayette (لَا تُضَارُونَ) / "birbirine zarar vermeden" lafzıyla geçer.

- (لَا تُضَامُونَ): "Tâ" harfinin dammeli, "mim"i şeddesiz olmak üzere manası "size zulüm vermeden" demektir. Yani birbirinizin görüşüne engel olmayan bir görüşle görürsünüz. Çünkü her biri ayrı ayrı O'nu görür.

- (لَا تُضَامُونَ) "Mim" harfinin şeddesiyle ve "ta" harfinin fethasıyla manası: O'nu görürken bir kısmınız bir kısmınızın üstüne yığılmazsınız. Çünkü bir şey gizli olduğu zaman bir kişi onu görmek için arkadaşının üzerine sarkar.

- (لَا تُضَارُونَ) veya (لَا تُضَامُونَ) şeklinde okunduğu zaman ise manası: "Size zarar vermeden" demektir. Çünkü her insan son derece huzur ve rahatlık içinde Allah Teâlâ'yı görecektir.

"Bundan dolayı eğer güneş doğmadan önceki namazı ve batmadan önceki namazı geçirmemek (vaktinde eda etmek) gücünüz varsa, bunu yapınız." Güneş doğmadan önceki namaz, sabah namazıdır. Güneş batmadan önceki namaz ise ikindi namazıdır.

İkindi namazı sabah namazından daha faziletlidir. Çünkü bu namaz, bütün namazların muhafazası emredildikten sonra muhafaza edilmesi Allah tarafından ayrıca zikredilen namazdır. Bir yönüyle de sabah namazı, ikindi namazından daha faziletlidir. Çünkü sabah na-

mazı melekler tarafından şahitlik edilen bir namazdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Bir de Kur’an’ın okunduğu fecir vaktinde namaz kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir.”** (İsra, 78)

Sahih bir hadiste şöyle geçer:

*“Kim iki serinliğin namazını kılsa cennete girer.”*²²⁹

Yani sabah ve ikindi namazını.

Bu hadiste geçen Allah’ın sıfatı: Allah’ın ahirette görülmesidir. Bu sıfatın şerhi bu kitabın baştarafında konuyla ilgili ayetler zikredilirken geçti. Bu ayetler dört tanedir. Bu konudaki hadisler de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den tevatür yoluyla gelmiştir, delaletleri katidir.

Bu sebeple bazı âlimler Allah’ın ahirette görüleceğini inkâr eden kimsenin kâfir ve mürted olacağı ve bütün müminlerin bunu kabul etmelerinin vacip olduğu görüşündedirler.²³⁰ Onlar dediler ki: Biz onu tekfir ederiz. Çünkü bu konuyla ilgili delillerin subutu ve delaletleri katidir.

Hiç kimse “Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in, ‘Şüphesiz siz Rabbinizi göreceksiniz.’ sözü kesin değildir.” diyemez. Çünkü böyle bir terkipten daha kesin başka bir şey yoktur.

Eğer hadis (إِنَّكُمْ تَرَوْنَ رَبَّكُمْ) / “Siz Rabbinizi görürsünüz” şeklinde olsaydı belki te’vil ihtimali olurdu ve kesin bilgiyi gözle görmekle ifade etmiş olurdu. Fakat bizim O’nu, ay’ı gördüğümüz gibi göreceğimizi açıkça ifade etti ki bu, hissî/duyu organıyla bir görmedir.

Ehl-i ta’til’in bu hadisleri nasıl te’vil ettiklerini ve ru’yeti, ilim ru’yeti olarak tefsir ettiklerini daha önce görmüştük. Onların sözlerinin batıl ve geçersiz olduğu da orada zikredildi.

²²⁹ Buhari (473); Müslim (635). Ebu Musa el-Eşari *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

²³⁰ Ibnu’l-Kayyim, *Hâdi’l-Ervah* (s. 242). Ibnu’l-Kayyim burada Ahmed b. Hanbel’in ve diğer alimlerin Allah’ı görmeyi inkâr edenin kâfir olduğunu söylediğini nakletmiştir.

إِلَى أَمْثَالِ هَذِهِ الْأَحَادِيثِ الَّتِي يُخْبِرُ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- عَنْ رَبِّهِ
بِمَا يُخْبِرُ بِهِ؛ فَإِنَّ الْفِرْقَةَ النَّاجِيَةَ أَهْلَ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ يُؤْمِنُونَ بِذَلِكَ؛ كَمَا يُؤْمِنُونَ بِمَا
أَخْبَرَ اللَّهُ بِهِ فِي كِتَابِهِ مِنْ غَيْرِ تَحْرِيفٍ وَلَا تَعْطِيلٍ، وَمِنْ غَيْرِ تَكْيِيفٍ وَلَا تَمْثِيلٍ

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, Rabbi hakkında bize haber verdiği benzer başka hadisler de vardır. Şüphesiz ki Fırka-i Naciye (kurtulmuş fırka) olan ehl-i sünnet ve'l-cemaat; Allah'ın kitabında haber verdiği şeylere iman ettikleri gibi, bunlara da tahrif, ta'til, tekyîf (keyfiyetlendirme) ve temsîle (benzetmeye) tâbi tutmadan iman ederler.

"Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in, Rabbi hakkında bize haber verdiği benzer başka hadisler de vardır..." Yani Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in Rabbinden haber verdiği benzeri hadislerle de bak. Subut ve delalet yönünden bunlar gibi olanların hükümleri de bunların hükmü gibidir.

"Fırka-i Naciye;" Fırka, topluluk demektir.

"Naciye;" Dünyada bid'atlerden, ahirette cehennem ateşinden kurtulan demektir.

"Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat;" Sünnete yapışan ve sünnet üzerinde birleşenler.

"Buna iman ederler," yani Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in haber verdiği şeylere iman ederler.

"Allah'ın kitabında haber verdiği şeylere iman ettikleri gibi..." Çünkü Allah'ın Kitabında haber verdiği şeylere nasıl iman etmemiz gerekiyorsa Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in haber verdiği şeylere de öyle iman etmemiz gerekir. Ancak subut konusunda Kur'an'dan farklıdır. Çünkü sünnetin getirdiği şeylere nispetle bizim iki yönlü bir inceleme yapmamız gerekir.

Birinci inceleme: Sünnetin subutu/Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e aidiyetinin kesin olup olmadığı konusundadır.

İkinci inceleme: Manaya delaleti yönündendir.

Kur'an'daki şeylere nispetle ise bizim bakacağımız tek bir nokta vardır, o da delalet noktasıdır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in haber verdiği şeyleri kabul etmenin vacipliğine işaret eden delillerin beyanını daha önce görmüştük.

"Tahrif, ta'til, tekyîf (keyfiyetlendirme) ve temsîle (benzetmeye) tâbi tutmadan." Bunun şerhi de daha önceki bölümlerde geçmişti.

EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAATİN ÜMMETİN FIRKALARI ARASINDAKİ KONUMU VE ONLARIN İTİDAL İLE VASIFLANDIRILMALARI

بَلْ هُمُ الْوَسْطُ فِي فِرَقِ الْأُمَّةِ؛ كَمَا أَنَّ الْأُمَّةَ هِيَ الْوَسْطُ فِي الْأُمَمِ

**Bu ümmetin diğer ümmetler arasında orta/mutedil bir
ümmet olması gibi Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat de ümmetin
firkaları içinde orta bir fırkadır.**

Ümmetin diğer ümmetler arasında vasat bir ümmet olması, yani bu ümmet, geçmiş ümmetler arasında şu yönlerden vasat bir ümmettir:

- Allah'ın hakkı konusunda vasattırlar. Yahudiler Allah'ı noksanlıklarla vasıflandırarak O'nu, yaratılanların içine dâhil ederler. Hristiyanlar ise eksik yaratılanları kemal sahibi Rabbe dâhil ederler. Bu ümmet ise Rabbinin noksanlıklarla vasıflandırmaz ve mahlûku O'na dâhil etmezler.

- Peygamberler hakkında; yahudiler Meryem oğlu İsa'yı yalanladılar ve O'nu tekfir ettiler. Hristiyanlar ise İsa hakkında onu ilahlaştıracak kadar aşırı gittiler. Bu ümmet ise aşırı gitmeden ona iman ettiler ve onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu söylediler.

- İbadetler konusunda; hristiyanlar temizliğe dikkat etmeksizin Allah'a ibadet ederler. Yani pislikten temizlenmezler. Onlardan biri gider küçük abdestini bozar, elbisesine idrar isabet eder, sonra kalkar ve o haliyle kilisede dua eder!! Yahudiler de tam tersini yapar. Elbiselerine bir pislik isabet ettiği zaman elbisenin o kısmını keserler. Onlar bunu su ile temizlemezler. Hatta onlar hayızlı bir kadından uzak dururlar, onunla birlikte yemek yemezler ve bir arada bulunmazlar.

Bu ümmet ise ne onlar ne de bunlar gibidirler. Ne elbise yırtılır, ne de necasetle namaz kılınır; bilakis necaset giderilinceye kadar su ile yıkanır ve onunla namaz kılınır. Onlar hayızlıdan uzaklaşmazlar, bilakis onunla birlikte yemek yerler ve kocası onunla cinsel ilişki dışında her şeyi yapabilir.

- Yiyecekler ve içeceklerden haram kılınan şeyler konusunda da böyledir. Hristiyanlar pis ve haram kılınmış şeyleri kendilerine helal saydılar. Yahudilere bütün tırnaklı hayvanlar haram kılındı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında bulunan ya da kemiğe karışan yağlar dışında, sığır ve koyunun da yağlarını onlara haram ettik. Taşkınlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz.” (Enam, 146)

Bu ümmet ise orta bir ümmettir; onlara temiz şeyler helal kılınmış, pis olan şeyler haram kılınmıştır.

- Kisas konusunda; kisas yahudilere farzdır, hristiyanlarda kısıstan vazgeçmek farzdır. Bu ümmet ise kisas, diyet ve karşılıksız af arasında muhayyerdir.

Demek ki İslam ümmeti, ifrat ile tefrit/aşırılık ile gevşeklik arasında orta bir ümmettir. Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat de bu ümmetin fırkaları arasında bu ümmetin diğer ümmetler arasındaki konumu gibidir. Yani orta/mutedil bir fırkadırlar.

Allah rahmet eylesin müellif daha sonra ehl-i sünnet ve'l-cemaatin diğer fırkalar arasında orta bir yerde durduğu beş esası zikretti.

BİRİNCİ ESAS: İSİMLER VE SIFATLAR

فَهُمْ وَسَطٌ فِي بَابِ صِفَاتِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى بَيْنَ أَهْلِ التَّعْطِيلِ الْجَهْمِيَّةِ،
وَأَهْلِ التَّمْثِيلِ الْمُشَبَّهِةِ

Onlar Allah'ın isimleri ve sıfatları konusunda ehl-i ta'til/
Cehmiyye ile ehl-i temsil/Müşebbihe arasında orta bir
yerdedirler.

Bunların ikisi de aşırı uçlardır: Birisi ehl-i ta'tildir/Cehmiyye'dir,
diğeri ehl-i temsildir/Müşebbihe'dir.

- Cehmiyye: Allah'ın sıfatlarını inkâr ederler. Hatta aşırıları, Allah'ın
isimlerini de inkâr ederler. Onlar derler ki: "Allah'ın isminin ve sıfatının
olduğunu söylememiz caiz değildir, çünkü sen O'nun isminin olduğunu
söylediğin zaman O'nu isim taşıyan varlıklara benzetmiş olursun. Veya
sıfatının olduğunu söylediğin zaman sıfatı olan varlıklara benzetmiş
olursun. O zaman biz de 'Allah'ın ismi de yoktur, sıfatı da yoktur.'
deriz!! Allah'ın kendisine izafe ettiği isimler mecaz kabilindendir yoksa
bu isimler ile isimlendirme kabilinden değildir!!"

- Mutezile: Sıfatları inkâr eder, isimleri kabul eder.

- Eş'ariyye: İsimleri ve yedi tane sıfatı kabul eder.

Ta'til ismi bunların hepsini içine alır. Fakat Cehmiyye gibi bazıları
tam ta'tilcidir, Mutezile ve Eş'ariyye gibi bazıları da nispi ta'tilcidir.

Müşebbihe: Allah'ın sıfatlarını kabul edip Allah'ın kendisi için
isbat ettiği sıfatları bizim de kabul etmemiz gerektiğini söylerler. Fakat

"Bu sıfatlar yaratılanların sıfatları gibidir." derler

Bunlar isbatta aşırı gittiler, ehl-i ta'til ise tenzihte aşırı gittiler.

Bunlar dediler ki: "Allah'ın yüzünün varlığını kabul etmen gerekir. Fakat bu yüz, Âdemoğullarından birinin en güzel yüzü gibidir." Onlar dediler ki:

"Çünkü Allah, bize akledebileceğimiz ve anlayacağımız şeylerle hitap etti. Allah Teâlâ, **'Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü bakidir.'** (Rahman, 27) buyurdu. Biz burada geçen yüz kelimesinden ancak müşahede ettiğimiz bir yüz anlarız. Müşahede edebileceğimiz en güzel yüz ise insan yüzüdür."

Onların iddiasına göre *-Allah korusun-* bu yüz, en güzel yüzlü bir genç insanın yüzü gibidir!! Onlar, aklen anlaşılan mananın bu olduğunu iddia ederler.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat ise şöyle der: Biz her iki tarafın tenzih konusunda da, isbat konusunda da hak olan yönlerini alırız. İsimleri ve sıfatları inkâr etmeyiz. Bilakis isimleri ve sıfatları benzetme (temsil) yapmaksızın kabul ederiz. İsimlerini ve sıfatlarını inkâr etmeksizin veya içlerini boşaltmaksızın Allah'ı benzerliklerden ve noksanlıklardan tenzih ederiz. Onlardan da, diğerlerinden de delilleri alırız.

Hülâsa ehl-i sünnet ve'l-cemaat, sıfatlar konusunda iki aşırı uç arasında orta bir konumdadır. Bu aşırı uçlar tenzih ve nefiyde aşırı giden Cehmiyye ve diğer ehl-i tatil topluluğu ile; isbat konusunda aşırı giden Mümessile/Müşebbihe topluluğudur.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat diyor ki: Biz isbatta da, nefiyde de aşırı gitmeyiz. Bu sıfatları mahlûkatın sıfatlarına benzetmeksizin kabul ederiz.

Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, görendir." (Şura, 11)

İKİNCİ ESAS: ALLAH'IN FİLLERİ

وَهُمْ وَسَطٌ فِي بَابِ أَعْمَالِ اللَّهِ بَيْنَ الْجَبَرِيَّةِ وَالْقَدَرِيَّةِ

Onlar Allah'ın fiilleri konusunda Cebriye ile Kaderiye arasında orta bir yerdedirler.

Kader konusunda insanlar üç kısma ayrıldılar:

- *Birinci kısım:* Allah'ın kaderine inanan ve onun isbatında aşırı gidenler, hatta insanın kudretini ve iradesini inkâr edenler grubu. Bunlar dediler ki: Allah Teâlâ her şeyin failidir. İnsanın iradesi ve kudreti yoktur. O bir fiili mecbur olduğu için yapar/işler. Hatta bunların bazıları kulun fiilinin de Allah'ın fiili olduğunu iddia ettiler. Vahdet-i vücütçular ve hulûlcüler de onların açtıkları kapıdan girerler. Onlar Cebriyedir.

- *İkinci kısım:* Kul, fiilinde bağımsızdır. Allah'ın bu konuda bir iradesi ve takdiri yoktur. Hatta bazıları daha da aşırı gittiler ve dediler ki: Allah kulun fiilini, ancak kul o fiili işlediği zaman bilir. Daha önce bu konuda hiçbir şey bilmez. Bunlar Kaderiyedir, bu ümmetin Mecusileridir.

Yani birinci kısım, Allah'ın fiillerinin ve kaderinin isbatında aşırı gittiler ve Allah'ın insanı kendi fiillerinde mecbur ettiğini ve insanın hiçbir seçiminin olmadığını söylediler. İkinci kısım ise kulun kudretinin isbatında aşırı gittiler ve ilahî kudretin ve iradenin kulun fiiliyle hiçbir alakasının olmadığını, çünkü kulun mutlak fail olduğunu ve mutlak bir iradeye sahip olduğunu söylediler.

- *Üçüncü kısım:* Ehl-i sünnet ve'l-Cemaattir. Onlar dediler ki: Biz her iki tarafın da haklı yönlerini alınız ve şöyle deriz: Kulun fiili Allah'ın dilemesi ve yaratmasıyla meydana gelir. Allah'ın mülkünde O'nun dilemediği bir şeyin meydana gelmesi asla mümkün değildir. İnsanın seçi-

mi ve iradesi vardır. Kulun mecbur olduğu fiil ile, tercih ederek yaptığı fiil birbirinden ayrıdır. Kulun fiilleri kendi seçimi ve iradesiyledir, ancak Allah'ın dilemesi ve yaratmasıyla meydana gelirler.

Fakat burada şöyle bir problem vardır: Bir şey insanın fiili olduğu halde nasıl Allah tarafından yaratılmış olur?!

Bunun cevabı şudur: Kulun fiilleri bir irade ve kudret ile ortaya çıkar. Kuldaki bu irade ve kudreti yaratan Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ dileyseydi sendeki kudreti alırdı ve senin hiçbir şeye gücün yetmezdi.

Eğer gücü olan bir kimse o fiili irade etmeseydi/yapmak istemeseydi, fiil onun elinde meydana gelmezdi. Bir fiili yapmaya gücü yeten herkes onu kendi iradesiyle yapar. Eğer böyle olmasaydı zorla yaptırılmış olurdu.

Demek ki ne yaparsak kendi ihtiyarımızla/tercihimizle ve kudretimizle yapıyoruz. Bizdeki bu iradeyi ve kudreti yaratan ise Allah Teâlâ'dır.

ÜÇÜNCÜ ESAS: VAİD (TEHDİT)

وَفِي بَابٍ وَعِيدِ اللَّهِ بَيْنَ الْمُرْجَةِ وَالْوَعِيدَةِ مِنَ الْقَدَرَةِ وَغَيْرِهِمْ

Allah'ın vaîdi (tehdidi) konusunda Mürcie ile Vaîdiyye arasındadır. Vaîdiyye, Kaderiyenin ve diğerlerinin bir koludur.

"Mürcie," "Bekletti, erteledi" anlamına gelen (أرجأ) fiilinden ismi faildir. Allah'ın şu ayetinde bu anlamda kullanılmıştır: (قَالُوا أَرْجَاهُ وَأَخَاهُ) / "Musa'yı ve kardeşini bir müddet beklet." (Araf, 111) Buradaki (أرجه) kelimesi, (أرجنه) kıraatinde "onu beklet, onun hakkında vereceğin hükmü ertele" anlamına gelir. Onlar ya recâ'nın/umudun delillerini vaîdin/tehdidin delillerinden daha kuvvetli gördükleri için "recâ" kökünden "mürcie" diye isimlendirildiler ya da amelleri imandan bir parça say-

mayıp imanın dışında beklettikleri için "ırca" kökünden "mürcie" diye isimlendirildiler.

Onlar derler ki: Ameller imandan bir parça değildir. İman sadece kalp ile itiraftan ibarettir. Bu sebeple şöyle derler: Zina etmek, hırsızlık yapmak, içki içmek ve yol kesmek gibi büyük günah işleyen kimse ebedî veya geçici olarak cehenneme girmeye layık değildir. İster küçük günah ister büyük günah olsun küfür derecesine ulaşmadıkça imanla birlikte günah işlemenin hiçbir zararı yoktur.

Vaîdiler ise onlara karşı çıktılar ve delillerin vaîd/tehdit yönüne ağırlık verdiler. Onlar şöyle dediler: İnsan herhangi bir büyük günahı işler de tevbe etmezse, bu yüzden ebediyen cehennemde kalır. Hırsızlık yaparsa ebediyen cehennemde kalır. İçki içerse ebedî cehennemde kalır...

Vaîdiyye kelimesi iki topluluğu içine alır: Mutezile ve Havaric. Bu sebeple müellif, "Vaîdiyye, Kaderiyenin ve diğerlerinin bir koludur." dedi. Mutezile, insanın kendi amelinde bağımsız olduğunu/kulun fiilinde Allah'ın etkisinin olmadığını savunduğu/kaderi inkâr ettiği için Kaderiye diye de isimlendirilmiştir. Müellifin "diğerleri" derken kastettiği de Havaric'tir.

Her iki topluluk da büyük günah işleyen cehennemde devamlı kalacağında ve oradan ebediyen çıkmayacağında ittifak etmişlerdir. Onlara göre bir defa içki içen kişi bin sene puta tapan kişi gibidir. Her ikisi de ebediyen cehennemliktir. Fakat -inşaallah bir sonraki bölümde de geleceği gibi- onların isimleri farklıdır.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat der ki: Biz delillerin ne Mutezile'nin ve Havaric'in yaptığı gibi sadece vaîd/tehdit yönüne ağırlık veririz, ne de Mürchie'nin yaptığı gibi sadece vaat yönüne ağırlık veririz. Biz deriz ki: Büyük günah işleyen kimse azabı hak eder, fakat azap edilse bile cehennemde ebediyen kalmaz.

Vaîdiyye ile Mürchie arasındaki ihtilafın sebebi bunların her birinin naslara tek bir gözle, sadece tek yönlü bakmalarıdır.

- Onlar naslara vaat yönünden baktılar, insanı ümidin içine soktular, biz bunları alınız ve diğerlerini bırakınız, dediler ve vaîd/tehdit naslarını kâfirlere hamlettiler.

- Vaîdiyye ise aksini savundular, vaîd/tehdit naslarına baktılar, onları aldılar ve vaat naslarını görmezden geldiler.

Dolayısıyla tek yönden baktıkları zaman dengeleri bozuldu.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, iki grup nassı da aldılar. Onlar dediler ki: "Vaîd nasları muhkem olduğu için onları alınız, vaat nasları da muhkem olduğu için onları da alınız." Onlar vaat naslarından Vaîdiyye'ye cevap verirken yararlandılar, vaîd/tehdit naslarından da Mürcie'ye cevap verirken yararlandılar. Ehl-i sünnet büyük günah işleyenin cehenneme girmeyi hakettiğini söyledi, böylece vaîd naslarını uyguladılar; fakat orada ebediyen kalıcı olmadıklarını söyleyerek vaat naslarını uyguladılar.

Her iki delili de aldılar ve iki gözle baktılar.

DÖRDÜNCÜ ESAS: İMANIN İSİMLERİ VE DİN

وَفِي بَابِ أَسْمَاءِ الْإِيمَانِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْحُرُورَةَ وَالْمُعْتَرِلَةَ، وَيَبْتَغُونَ الْمَرْجَةَ الْجَهَنِمِيَّةَ

Onlar (Ehl-i sünnet) imanın isimleri ve din konusunda Harûriyye ile Mu'tezile ve Cehmî Mürcie arasındadır.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin diğer fırkalar arasında orta bir yerde durduğu dördüncü esas isimler ve din konusudur. Bu konu vaat ve vait olan ahkâm konusu değildir. Büyük günah işleyeni nasıl isimlendireceğiz, o mümin midir, kafir midir, konusuyla ilgilidir.

Ehl-i sünnet bu konuda iki topluluğun arasında orta bir yerdedir: Bir uçta Harûriye ve Mutezile, diğer uçta Cehmî Mürcie yer alır:

- Harûriye ve Mutezile büyük günah işleyeni imandan çıkardılar, hatta Harûrîler dediler ki: Büyük günah işleyen kâfirdir, canını ve malı-

nı almak helaldir. Bu sebeple Harûnîler imamlara (devlet başkanlarına) isyan ettiler ve insanları tekfir ettiler.

- Cehmî Mürcie ise bunlara muhalefet ettiler. Onlar şöyle dediler: Büyük günah işleyen kimse kamil iman sahibidir!! Hırsızlık yapar, zina eder, içki içer, adam öldürür, yol keser, yinede biz ona şöyle deriz: Sen kâmil iman sahibi bir müminsindir!! Tıpkı vacipleri ve müstehapları yapan ve haramlardan sakınan bir adam gibisin! Sen ve o, imanda eşitsiniz!!

Bu iki grup, isimde ve hükümde zıddırlar.

Mutezile ise büyük günah işleyenin imandan çıktığını, fakat küfre girmediğini, iki menzile arasında bir menzilede olduğunu söylediler ve "onun kâfir olduğunu söylemeye cesaret edemeyiz; o zina ederek hırsızlık yapıp içki içerek büyük günah işlerken mümin olduğunu söylemeye de hakkımız yok." dediler. "Hakka en yakın insanlar biziz." dediler.

Onlar, "büyük günah işleyen, abid bir müminle eşit değildir" dedikleri zaman gerçekten doğru söylemişlerdir.

Fakat onu imandan çıkarmış olmaları, sonra iki menzile arasında bir menzile uydurmaları ne Allah'ın Kitabında ne de Peygamberinin sünnetinde geçen bir bid'attir.

Bütün naslar, "iki menzile arasında başka bir menzilenin/mertebe- nin olmadığına" delalet ederler: Mesela Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: **"De ki: O halde hangimiz doğru yolda ve hangimiz apaçık bir sapıklık içinde?"** (Sebe, 24); **"Artık hak'tan sonra sapıklıktan başka ne vardır?"** (Yunus, 32); **"O sizi yarattı; sonra kiminiz kâfir oldunuz, kiminiz mümin!"** (Teğabun, 2)

Hadiste şöyle geçer:

*"Kur'an, senin lehine veya aleyhine delildir."*²³¹

O halde iki menzile arasındaki diğer menzile nerede?! Vaîd konusunda onun hakkında vaîdi/tehdidi uygularlar ve büyük günah işleye-

²³¹ Müslim'in (223) İbn Malik el-Eş'arî'den rivayet ettiği hadisten bir parçadır.

nin ebediyen cehennemde kalacağı konusunda Haricilerin görüşüne katılırlar. Onun dünyadaki konumuna gelince bu konuda derler ki:

Onun hakkında İslam'ın hükümleri uygulanır, çünkü asıl İslam'dır. Yani onlara göre büyük günah işleyenler, dünyada fasık ve günahkâr muamelesi görür.

Fesubhanallah! O ebediyen cehennemde kalacağına göre biz onun cenaze namazını nasıl kılarız ve nasıl olur da "Allah'ım! Onu affet!" diye dua ederiz?!

Onların büyük günah işleyen kimsenin dünyevî durumu hakkında şöyle demeleri gerekirdi: Onun hakkında herhangi bir hüküm verilemez! Biz onun ne müslüman olduğunu, ne de kâfir olduğunu söyleriz. Ona ne İslam'ın hükümlerini, ne de küfrün hükümlerini veririz!! Öldüğü zaman cenaze namazını kılmayız, kefenlemeyiz, yıkamayız, Müslümanların mezarına da, kâfirlerin mezarına da defnetmeyiz! O zaman iki mezarlık arasında başka bir mezarlık aranız!! (Aynen böyle demeleri gerekirdi).

- Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat ise bu iki topluluk arasında orta bir yer dedirler. Onlar şöyle derler:

Büyük günah işleyen kimseyi "eksik imanlı mümin" diye isimlendiririz. Veya "imaniyle mümin, işlediği büyük günah sebebiyle fasıktır" deriz. Adaletli olan tavır da budur. Ona ne kamil iman sahibi ismini veririz, ne de iman ismini ondan alırız.

Bunun sonucu şudur:

Fasıktan mutlak olarak nefret etmemiz caiz olmadığı gibi onu mutlak olarak sevmemiz de caiz değildir. Bilakis biz onu sahip olduğu imanı sebebiyle severiz, işlediği günah sebebiyle de kötü görürüz.

BEŞİNCİ ESAS: SAHABİLER -ALLAH ONLARDAN RAZI OLSUN.-

وَفِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَيْنَ الرَّافِضَةِ وَالْخَوَارِجِ
Onlar Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabı konusunda
Rafizîler ile Haricîler arasındadırlar.

(الصحاب) / "Ashab;" (صاحب) / "Sâhib" in çoğuludur. (الصحب) / "Sahb/" kelimesi de "sâhib" in çoğul ismidir. "Sâhib," "bir şeyden ayrılmayan, beraber olan" demektir.

"Sahabe:" Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e iman etmiş olarak onunla bir arada bulunan ve mümin olarak ölen kimsedir.

Bu, sahabîlere özel bir durumdur. Sadece bir an onunla birlikte olsa bile bir insanın onun ashabından olması Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e ait bir özelliktir. Fakat onun mümin olması şarttır.²³²

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, sahabîler konusunda Rafizîler ile Haricîler arasında orta bir yerdedirler.

- **Rafizîler:** Bugün kendilerine Şia adı verilen kimselerdir. Bunlara Rafizî denilmesinin sebebi, şu anda Zeydiye denilen mezhebin mensuplarının bağlı oldukları Hz. Ali'nin torunu Zeyd İbn Ali İbnu'l-Huseyn İbn Ali İbn Ebî Talib'i reddetmeleridir. Zeyd İbn Ali'yi reddettiler, çünkü ona "Ebu Bekir ve Ömer hakkında ne dersin?" diye sordular. Aslında bu soruyu ona sorma gayeleri Ebu Bekir ve Ömer'e sövmesini ve dil uzatmasını istemeleriydi! Fakat Zeyd İbn Ali -Allah ondan razı olsun- onlara dedi ki: "Onlar dedemin en iyi iki veziridirler." Dedem derken Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i kastediyordu ve bu sözleriyle Ebu Bekir'i ve Ömer'i övüyordu. Bunun üzerine onu reddettiler, ona kızdılar ve onu terkettiler! Onu reddettikleri için de "reddedenler" ve "terk edenler" anlamında Rafizîler diye adlandırıldılar!!²³³

²³² Bkz: İbnu'l-Hacer, *Fethu'l-Bâri*, 7/4.

²³³ Rafizîler diye isimlendirilmelerinin sebebi hakkında bakınız: Şeyhulislam İbn

Allah korusun bu Rafizîlerin kendilerince bilinen esasları vardır. En çirkin esaslarından biri şudur: İmamet, imamlığın masumluğunu ihtiva eder, imam yanlış bir şey söylemez ve imamlık makamı peygamberlik makamından yüksektir. Çünkü imam, ilmi doğrudan Allah'tan alır. Peygamber ise elçi Cebrail vasıtasıyla alır. Onlara göre imam asla yanılmaz. Hatta onların aşırılarına göre imam yaratır ve bir şey için "ol" der, o da olur.

Onlar derler ki: Sahabîler kâfirdirler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra hepsi dinden çıktılar -*Allah korusun*-. Hatta bazılarına göre Ebu Bekir ve Ömer de kâfir oldular ve münafık olarak öldüler. -*Allah korusun*-. Sahabîlerden hiçbir istisna yapmazlar. Sadece ehl-i beyti ve ehl-i beytin dostu olduklarını söyledikleri küçük bir topluluğu bundan istisna ederler.

el-Fasl isimli kitabın sahibi şöyle dedi: "Rafizilerin aşırıları Ali İbn Ebi Talib'i de tekfir ettiler ve şöyle dediler: Çünkü Ali, Ebu Bekir'e ve Ömer'e biat ettiği zaman zulmü ve batılı kabul etmiş oldu. Hâlbuki onlara biat etmeyi reddetmesi gerekirdi. Hakkı ve adaleti almayıp zulme razı olduğu için zalim ve kâfir oldu."

- Haricilere gelince onlar Rafizilerin aksine Ali İbn Ebî Talib'i tekfir ettiler, Muaviye İbn Ebu Süfyan'ı tekfir ettiler, onların yolundan giden herkesi tekfir ettiler ve Müslümanların kanlarını dökmeyi helal saydılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in anlattığı gibi: "*Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar.*"²³⁴ Onların imanları boğazlarından ileriye geçmez.

Şiiler ehl-i beyt ve taraftarları konusunda da aşırı gittiler, mübalağa ettiler. Hatta bazıları Hz. Ali'nin ilah olduğunu iddia ettiler, bazıları Ali'nin nübüvveti Muhammed'den daha layık olduğunu iddia ettiler. Hariciler bunun zıddıdır.

Teymiyye, *Minhac'u's-Sünne*, 1/34.

²³⁴ Buhari (6930); Müslim (1066). Ali *radiyallahu anhu*'tan rivayet edilmiştir.

- Ehl-i sünnet ve'l-cemaat ise bu iki topluluk arasında orta bir yerdedirler. Onlar dediler ki: Biz ehl-i beyti tam konumunda değerlendirerek üzerimizde iki hakları olduğunu söyleriz: Birisi İslam ve iman hakkı, diğeri Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakınlık hakkı. Onlar dediler ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akrabalarının üzerimizde hakları vardır. Fakat bizim onları tam konumlarında değerlendirmemiz ve onlar hakkında aşırı gitmememiz de onların bizim üzerimizdeki haklarındandır. Ehl-i sünnet, diğer sahabiler hakkında da şöyle derler: Onların bizim üzerimizdeki hakları onlara saygı göstermemiz, yüceltmemiz, "Allah onlardan razı olsun" dememiz ve Allah Teâlâ'nın şu ayetinde buyurduğu gibi olmamızdır: **"Ey Rabbimiz! Bizleri ve bizlerden önce iman etmiş olan mümin kardeşlerimizi bağışla! İman edenlere karşı içimizde hiçbir kin bulundurma! Ey Rabbimiz! Sensin esirgeyen, Sensin bağışlayan!"** (Haşr, 10) Ehl-i beytten olsun veya olmasın onlardan hiçbirine asla düşmanlık etmeyiz. Her birine hakkını veririz. Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat böylece karşıt olup zulmedenler ve taraftar olup aşırı gidenler arasında orta bir yerdedirler.

ALLAH'IN BERABERLİĞİ İLE YÜKSEKTE OLUŞUNUN VE ARŞINA İSTİVA ETMESİNİN BAĞDAŞTIRILMASI

Allah'ın isimlerine ve sıfatlarına iman etmenin de Allah'a iman kapsamına girdiği daha önceki bölümlerde ifade edilmişti. Allah'ın yükte olduğuna, arşına istiva ettiğine iman etmek ve O'nun beraberliğine iman etmek de bu kapsamdadır. *Allah rahmet eylesin* müellif bu bölümde yükte olma ile beraberliğin nasıl bağdaştırılacağını beyan etmektedir. O şöyle dedi:

وَقَدْ دَخَلَ فِيْمَا ذَكَرْنَاهُ مِنَ الْإِيمَانِ بِاللّٰهِ الْإِيمَانُ بِمَا أَخْبَرَ اللّٰهُ بِهِ فِي كِتَابِهِ، وَتَوَاتَرَ عَنْ
رَسُولِهِ، وَاجْتَمَعَ عَلَيْهِ سَلَفُ الْأُمَّةِ؛ مِنْ أَنَّهُ سُبْحَانَهُ فَوْقَ سَمَاوَاتِهِ، عَلَى عَرْشِهِ،
عَلَى خَلْقِهِ

Allah'ın Kitabında haber verdiği, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den tevatür yoluyla gelen ve ümmetin üzerinde icma ettiği şanı yüce Allah'ın göklerinin üstünde. arşının üzerinde ve yarattıklarından üstte olduğuna iman etmek de daha önce sözünü ettiğimiz Allah'a imanın kapsamına girmektedir.

Bu üç delil, Allah'ın yükte olduğunun delilleridir: Kitap, sünnet ve icma.

Daha önce de bu konuda dördüncü ve beşinci delilden söz etmiş-
tik: Akıl ve fıtrat.

"Şanı yüce Allah'ın göklerin üstünde, arşının üzerinde ve yaratıklarından üstte olduğuna iman etmek:" Allah'ın üstte oluşunun iki türlü olduğunu daha önce söylemiştik: Sıfatlarında yükseklik, Zatında yükseklik.

Zatının yüksekliğine Kitap, sünnet, icma, akıl ve fıtrat delalet eder. Bunlar sıfatının yüksekliğine/yüceliğine de delalet eder.

Kitap bunlarla doludur. Kitap bazen açıkça "fevkiyyet/üstte olma" vasfını, bazen açıkça "uluuv" vasfını, bazen de açıkça "O'nun gökte olduğunu" bildirir. Bazen birtakım şeylerin kendi katından indiğini ve bazı şeylerin kendi katına yükseldiğini bildirir.

Sünnete gelince bu konuda kavfî, fiilî ve takriî sünnetten örnekler vardır. Bunlar da daha önce geçti.

İcmaya gelince selef bu konuda icma etmiştir. Onların bu konuda icma ettiklerini bilmenin yolu Kitap ve sünnette geçen bilgilere zıt herhangi bir şeyin onlardan nakledilmemiş olmasıdır. Çünkü onlar Kur'an'ı okuyorlar, haberleri naklediyorlar ve manalarını biliyorlardı.

Onlardan Kitap ve sünnetin zahirine aykırı bir şey nakledilmeyince onların başka bir şeye inanmadıkları ve zahirin üzerinde icma ettikleri anlaşılır. Onların icma ettiklerini bilmenin en güzel yolu budur. Sen de bu metoda sarıl ki birçok noktada sana fayda versin.

Allah'ın yüksekte olduğuna akıl da iki şekilde delalet eder:

1- Yükseklik bir kemal sıfatıdır. Kemal sıfatların hepsi Allah için sabittir. Şu halde yükseklik sıfatının da Allah için sabit olması vaciptir.

2- Allah yüksekte olmasaydı, ya (yaratıklarından) altta olurdu ya da eşit olurdu. Bu ise bir noksanlıktır. Çünkü bu, eşyanın O'nun üstünde veya O'nunla aynı seviyede olmasını gerektirir. O halde yüksekte oluşun O'na ait olması gerekir.

Fıtrat deliline gelince fıtratı bozulmuş olanların dışında bunu hiç kimse inkâr etmez. "Ya Allah!" diyen herkesin kalbi sağa sola değil, semaya doğru yönelir. Çünkü Allah semadadır.

وَهُوَ سُبْحَانَهُ مَعَهُمْ أَيْنَمَا كَانُوا، يَعْلَمُ مَا هُمْ عَامِلُونَ

Onlar nerede olurlarsa olsunlar Allah Teâlâ onlarla beraberdir; onların neler yaptıklarını bilir.

Bu da Allah'a imanın kapsamı içindedir. Yani O'nun, yarattıklarıyla beraber olduğuna iman etmek de Allah'a imanın kapsamındadır.

Allah'ın beraberliğinin de genel beraberlik, özel beraberlik ve özelin de özeli beraberlik diye kısımlara ayrıldığı daha önce ifade edilmişti.

- Allah'ın genel manada beraberliği mümin, kâfir, iyi, kötü herkesi içine alır. Bunun örneği Allah'ın şu ayetidir:

“Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.” (Hadid, 4)

- Özel beraberliğe örnek şu ayette geçmektedir:

“Şüphesiz ki Allah takva sahipleriyle ve işini güzel yapanlarla beraberdir.” (Nahl, 128)

Daha özel beraberliğe örnek Allah'ın Musa ve Harun'a söylediği şu sözdür:

“Korkmayın! Ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm.” (Taha, 46)

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mağara arkadaşı Ebu Bekir'e şöyle dediğini haber vermektedir:

“Üzülme! Allah bizimle beraberdir.” (Tevbe, 40)

Daha önce de ifade edildiği gibi bu beraberlik gerçek bir beraberliktir.

İlim, işitme, görme, kudret, otorite ve diğer sıfatlar **genel beraberliğin** gerekli kıldığı sıfatlardır.

Yardım ve destek sıfatları **özel beraberliğin** gerekli kıldığı sıfatlardır.

كَمَا جَمَعَ بَيْنَ ذَلِكَ فِي قَوْلِهِ: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

Nitekim Allah'ın şu ayetinde bunların ikisi de zikredilmiştir: "O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ın üzerine istiva edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür." (Hadid, 4)

"Bunların ikisi," yani yükseklik ve beraberlik (aynı ayette birlikte zikredilmiştir).

"Sonra Arş'ın üzerine istiva edendir." Ayetteki bu ifade, Allah'ın yüksekliğini isbat eder.

"Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir." ifadesi beraberliği isbat eder. Allah Teâlâ her iki sıfatı aynı ayette zikretmiştir. Yukarıda geçtiği ve bundan sonra da ifade edileceği gibi aralarında bir zıtlık yoktur. Bu iki sıfat birbiriyle üç şekilde bağdaştırılabilir:

1- Allah Teâlâ arşa istivasını zikretti, sonra da "**Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir.**" buyurdu. Allah Teâlâ iki sıfatı kendi zatında bağdaştırınca artık biz de kesin olarak biliriz ki bunlar birbirinin zıddı değildirler. Çünkü birbirlerinin zıddı olsalardı birlikte zikredilmele-ri imkânsız olurdu. Çünkü zıtlar bir arada bulunmazlar ve aynı anda ortadan kalkmazlar. Biri var olunca ve diğerinin yokluğu kaçınılmaz olur. Eğer burada bir tenakuz olsaydı ayetin başlangıç kısmı sonraki kısmını veya son kısmı baş kısmını yalanlamış olması gerekirdi. (Allah'ın kela-mı için böyle bir şey asla düşünülemez).

2- Yükseklik ve beraberlik yaratılarda da birlikte bulunabilir. Nitekim müellif bunu insanların şu sözlerinde zikredecektir: Biz devamlı yürürüz, ay da bizimle beraberdir.

3- Faraza yaratılanlara nispetle aralarında zıtlık olsa bile Yaratan'a nispetle bu iki sıfatın bir arada bulunması bir zıtlığı gerektirmez. Çünkü Allah Teâlâ hiçbir şeye benzemez.

وَلَيْسَ مَعْنَى قَوْلِهِ: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ﴾ أَنَّهُ مُخْتَلِطٌ بِالْخَلْقِ

“O, sizinle beraberdir.” ayeti, yaratılmışlar ile birarada ve iç içedir, anlamına gelmez.

Çünkü bu mana bir eksikliği ifade eder. Daha önce de geçti, eğer ayet bu anlama gelseydi iki şeyden birisi gerekli olurdu: Ya Yaratan'ın birden fazla olması ya da cüzlere ayrılması. Ayrıca eşyanın O'nu kuşatmasını da gerektirirdi. Hâlbuki Allah eşyayı kuşatmıştır.

فَإِنَّ هَذَا لَا تَوْجِيهَ لِلُّغَةِ

Dil böyle bir anlamı zorunlu kılmaz.

Yani dil böyle bir anlamı zorunlu kılmayınca bu anlam da verilmez. Bu, Cehmiyye'den ve diğer fırkalardan vahdet-i vücudcularının görüşlerinin batıl oluşunun sebeplerinden biridir. Onlar Allah'ın, yarattıklarıyla birarada/iç içe olduğunu söyleyenlerdir.

Müellif, “Dil böyle bir anlamı gerektirmez.” demedi, “zorunlu kılmaz” dedi. Çünkü dil böyle bir manayı da bazen gerektirebilir. Dilin böyle bir manayı gerektirmesiyle böyle bir manayı zorunlu kılması arasında fark vardır.

Dil açısından beraberlik su ve süt gibi bazen karışımı ve iç içe olmayı gerektirebilir. “Suyla karışık süt” anlamında (مَاءٌ مَعَ لَبَنٍ) / “su ile beraber süt” dersin.

وَهُوَ خِلَافُ مَا أَجْمَعَ عَلَيْهِ سَلَفُ الْأُمَّةِ وَخِلَافُ مَا فَطَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْخَلْقَ

Böyle bir anlam, ümmetin selefinin üzerinde icma ettiği şeye de aykırıdır, Allah'ın mahlûkatı üzerinde yarattığı fitrata da aykırıdır.

Çünkü insan, Yaratıcı'nın yaratılardan ayrı bir varlık olduğunu anlayabilecek bir şekilde yaratılmıştır. Hiç kimse yoktur ki "ya Allah!" dediği zaman Allah'ın yarattıklarından ayrı olduğuna iman etmiş olmasın. O, Allah'ın, yarattıklarının içine yerleştiğine inanmaz. Çünkü Allah'ın yarattıklarıyla birarada/iç içe olduğu iddiası şeriata, akla ve fitrata aykırıdır.

بَلِ الْقَمَرُ آيَةٌ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مِنْ أَصْغَرَ مَخْلُوقَاتِهِ، وَهُوَ مَوْضُوعٌ فِي السَّمَاءِ، وَهُوَ مَعَ الْمُسَافِرِ وَغَيْرِ الْمُسَافِرِ أَيْنَمَا كَانَ

Bilakis ay, Allah'ın ayetlerinden ve O'nun yarattığı şeylerin en küçüklerinden biridir. Ay gökte olduğu halde yolcular ve yolcu olmayanlar nerede olurlarsa olsunlar onlarla beraberdir.

"Bilakis" diye tercüme edilen (بل) başka bir örneğe intikali ifade eder. Bu, müellifin -Allah rahmet eylesin- manayı daha kolay anlaşılır hale getirmek ve bir kimsenin bir şeyle aralarında uzak mesafeler olmasına rağmen beraber olmalarının gerçekliğini teyid etmek için verdiği bir örnektir. Verilen örnek, mahlûkatın en küçüklerinden olan aydır. Ay, gökte olmasına rağmen nerede olurlarsa olsunlar yolcularla ve yolcu olmayanlarla beraberdir.

Yaratılanların en küçüklerinden olduğu halde gökyüzünde olan bu varlığın bizimle beraber olduğunu söylediğimiz zaman bu bir çelişki sayılmıyor ve birarada olmayı gerektirmiyorsa; Allah'ın bizimle beraber

olduğunu haber veren ayetleri zahiri manalarına göre anlamamız ve O, gökte, her şeyin üstünde de olsa gerçekten bizimle beraber olduğunu söylememiz niçin doğru olmasın?!

Ayrıca daha önce şöyle demiştik: Yaratılanlarda bunun imkânsız olduğu farzedilse bile Yaratanda imkânsız değildir. Rab Teâlâ gerçekten göktedir ve gerçekten bizimle beraberdir. Bunda bir tenakuz yoktur. Hatta yüksek olmasıyla çok uzaklarda bile olsa yine yüksek olmasıyla birlikte çok yakındır.

Bu, Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin, kitaplarında araştırdığı ve incelediği bir konudur. O şöyle demiştir:

“Ayeti tevil etmemize ihtiyaç yoktur. Bilakis ayet, zahiri üzere anlaşılır. Fakat Allah Teâlâ'nın gökte, arşının üstünde olduğuna inanınız: O, gerçekten arşının üzerindedir ve gerçekten bizimle de beraberdir.”

Tıpkı bunun gibi biz deriz ki: O yüksekteyken de dünya göğüne gerçekten iner. Ehl-i sünnetten bunu inkâr eden hiç kimse hiçbir zaman olmamıştır. Ehl-i sünnetin tamamı O'nun gerçekten ineceğini söyler. Onlar O'nun yüксеkte olduğunda da ittifak etmişlerdir. Çünkü Yaratan'ın sıfatları yaratılanın sıfatları gibi değildir.

Şeyh Muhammed İbn İbrahim'in tamamen bu anlamı beyan eden bir takririnin olduğunu öğrendim. Yani Allah'ın beraberliğinin gerçek bir beraberlik olduğunu, bu beraberliğin yaratılanlarla birarada/iç içe olmayı veya yeryüzünde olmayı gerektirmediğini ifade eden takririni okudum. Seleften bazılarının “Allah Teâlâ, ilmiyle onlarla beraberdir.” sözüne cevap olarak şunları söyledi:

“Bu söz, yani ilmiyle beraber olması sözü, beraberlik kelimesinin gerçek anlamının tefsiri değil; muktezasıyla, yani gereğiyle tefsiridir. Onları bu tefsiri yapmaya teşvik eden/sevkeden şey, Allah'ın beraberliğinin kullarıyla birarada/iç içe olması demek olduğunu söyleyen bid'atçilere karşı çıkma düşüncesidir.

Bu sebeple seleften bazıları ayetin siyakiyla kastedilen manayı getirip ortaya koydular. Yani O'nun ilminin kemalinin kastedildiğini söylediler. Fakat onlar 'beraber' kelimesinin 'her şeyi bilen' anlamına geldiğini söylemiyorlar. Bilakis beraberlik ilim manasıyla birleşmiştir. Böylece beraberliğin manasına ek bir mana eklendi. O'nun onlarla beraber olmasının gerektirdiği şeyle (ilimle) tefsir edilmesi, manasının batıl olmasına delalet etmez. Hepsi haktır..."

Şeyh Muhammed İbn İbrahim sözlerine şöyle devam etti:

"Bu sebeple Şeyhulislam İbn Teymiyye, kısa ve bereketli diğer bir akide kitabında 'onlarla beraberdir' sözünün hakikî manasıyla gerçek bir beraberlik olduğunu beyan eder. Seleften bu sıfatı gerektirdiği mana ile (ilim ile) tefsir edenler, bunu zorunlu kılan bir ihtiyaç sebebiyle böyle tefsir ettiler. Bu ihtiyaç, yukarıda da geçtiği gibi uluvv (yükseklik) sıfatını inkâr eden vahdet-i vücudçu Cehmilere cevap verme ihtiyacıdır. Kur'an mutabakatla, istilzamlarla, mukteza ile ve diğer delalet çeşitleriyle tefsir edilir. Kendilerinden mukteza ile tefsirin nakledildiği bu âlimler beraberliğin gerçek manasını da inkâr etmediler. Bilakis onlara göre beraberlik, güneşin beraberliği gibidir." (Bunlar el-Hameviyye'nin bir açıklaması olarak *el-Fetâvâ*'dan alınmıştır.)²³⁵

Soru: "Allah, zatıyla bizimle beraberdir." dememiz doğru olur mu?

Cevap: Bu tür bir ifade tarzından uzak durmak gerekir. Çünkü bu, vahdet-i vücudçulara gerekçe olabilecek fasid bir manayı çağırır. Buna ihtiyaç yoktur. Asıl olan şudur: Allah'ın, kendine izafe ettiği her şey O'nundur. "**Rabbin geldi.**" ayetini görmüyor musun? Burada zatıyla geldi demeye ihtiyaç var mı?!

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "**Rabbimiz dünya göğüne iner.**"²³⁶ sözü için "zâtı ile iner" demeye ihtiyaç var mı?! Bunu söylemeye ihtiyaç yoktur. Ancak O'nun emrinin geldiğini veya O'nun

²³⁵ *Fetâvâ ve Resâilü'sh-Şeyh Muhammed İbn İbrahim Âlu'sh-Şeyh*, 1/212-213.

²³⁶ Buhari ve Müslim'de geçen bu hadisin tahriri daha önce geçmiştir.

emrinin ineceğini iddia eden kimselerle tartışırken onların tahrifini reddetmek için bunu söyleyebiliriz.

وَهُوَ سُبْحَانَهُ فَوْقَ عَرْشِهِ، رَقِيبٌ عَلَى خَلْقِهِ، مُهَيِّمٌ عَلَيْهِمْ مُطَّلِعٌ عَلَيْهِمْ
O, arşının üstündedir, yarattıklarını gözetleyendir, onların
üzerinde egemendir ve onlardan haberdardır.

Allah rahmet eylesin müellif diyor ki: “O, arşının üstündedir.” Yani O, yarattıklarıyla beraber olmasına rağmen arşının da üstündedir.

“Yarattıklarını gözetleyendir,” yani onların sözlerini, fillerini, hareketlerini ve hareketsizliklerini gözetleyip kontrol edendir.

“Onlara egemendir,” yani kullarına hükmedendir, onların üzerinde egemendir. Hüküm O’nundur. Bütün işler O’na döner. O’nun işi, bir şeyi murad ettiği zaman “ol!” demektir, o da olur.

إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنْ مَّعَانِي رَبُّوبِيَّتِهِ
Ve O, bunun dışında rubûbiyetinin diğer özelliklerine
sahiptir.

Müellif bu sözüyle rubûbiyetin manasının ihtiva ettiği mülk, saltanat, yönetim ve diğer sıfatları kastetmektedir. Rubûbiyetin özellikleri pek çoktur. Çünkü Rab, yaratandır, malik olandır, yönetendir ve düzenleyendir. Bu isim, gerçekten pek çok sıfatı taşımaktadır.

وَكُلُّ هَذَا الْكَلَامِ الَّذِي ذَكَرَهُ اللَّهُ - مِنْ أَنَّهُ فَوْقَ الْعَرْشِ وَأَنَّهُ مَعَنَا - حَقٌّ عَلَى حَقِيقَتِهِ، لَا يَحْتَاجُ إِلَى تَحْرِيفٍ

Allah Teâlâ’nın, arşının üzerinde olması ve bizimle beraber olması cinsinden söylediği şeylerin tamamı gerçektir,
-mecaz değil- hakikattir, tahrife ihtiyaç yoktur.

emrinin ineceğini iddia eden kimselerle tartışırken onların tahrifini reddetmek için bunu söyleyebiliriz.

وَهُوَ سُبْحَانَهُ فَوْقَ عَرْشِهِ، رَقِيبٌ عَلَى خَلْقِهِ، مُهَيِّمٌ عَلَيْهِمْ مُطَّلِعٌ عَلَيْهِمْ
O, arşının üstündedir, yarattıklarını gözetleyendir, onların
üzerinde egemendir ve onlardan haberdardır.

Allah rahmet eylesin müellif diyor ki: “O, arşının üstündedir.” Yani O, yarattıklarıyla beraber olmasına rağmen arşının da üstündedir.

“Yarattıklarını gözetleyendir,” yani onların sözlerini, fiillerini, hareketlerini ve hareketsizliklerini gözetleyip kontrol edendir.

“Onlara egemendir,” yani kullarına hükmedendir, onların üzerinde egemendir. Hüküm O’nundur. Bütün işler O’na döner. O’nun işi, bir şeyi murad ettiği zaman “ol!” demektir, o da olur.

إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنْ مَعَانِي رَبُّوبِيَّتِهِ

Ve O, bunun dışında rubûbiyetinin diğer özelliklerine sahiptir.

Müellif bu sözüyle rubûbiyetin manasının ihtiva ettiği mülk, saltanat, yönetim ve diğer sıfatları kastetmektedir. Rubûbiyetin özellikleri pek çoktur. Çünkü Rab, yaratandır, malik olandır, yönetendir ve düzenleyendir. Bu isim, gerçekten pek çok sıfatı taşımaktadır.

وَكُلُّ هَذَا الْكَلَامِ الَّذِي ذَكَرَهُ اللَّهُ - مِنْ أَنَّهُ فَوْقَ الْعَرْشِ وَأَنَّهُ مَعَنَا - حَقٌّ عَلَى حَقِيقَتِهِ، لَا يَحْتَاجُ إِلَى تَحْرِيفٍ

Allah Teâlâ’nın, arşının üzerinde olması ve bizimle beraber olması cinsinden söylediği şeylerin tamamı gerçektir, -mecaz değil- hakikattir, tahrife ihtiyaç yoktur.

Bu cümle kendisinden öncesini pekiştiren bir cümledir. Konunun öneminden dolayı önceki manayı tekrarlamıştır. Allah rahmet eylesin müellif, Allah'ın zikrettiği arşının üzerinde olması gibi şeylerin hakikat manası üzere (gerçek) olduğunu; yine O'nun zikrettiği bizimle beraber olması gibi şeylerin de hakikat manası üzere (gerçek) olduğunu, tahrife ihtiyaç olmadığını beyan etmiştir.

Yani Allah'ın "üste olma" sının anlamını tahrifçilerin ve ta'tilcilerin iddia ettikleri gibi "mertebece ve kıymetçe üstte olmak" şeklinde anlamaya gerek yoktur. Bilakis bu hem zatın üstünlüğüdür, hem de mertebece ve kıymetçe üstünlüktür. Tıpkı bunun gibi beraberlik sıfatını da zahirî manasından uzaklaştırıp başka bir manaya çekmeye gerek yoktur. Bilakis bunlar zahirî manaları üzere haktırlar. Bunları hakikat manalarından başka bir mana ile tefsir eden kişi tahrifçidir. Fakat bunların lazımı ve muktezasıyla tefsiri türünden gelen bilgiler selefın bir ihtiyaç sebebiyle yaptığı tefsirlerdir, bunlar hakikate aykırı değildir. Çünkü hakkın gerektirdiği/haktan ayrılmayan şey de haktır.

Sonra müellif sözlerine bir ekleme yaptı ve şöyle dedi:

وَلَكِنْ يُصَانُّ عَنِ الظُّنُونِ الْكَاذِبَةِ؛ مَثَلُ أَنْ يُظَنَّ أَنَّ ظَاهِرَ قَوْلِهِ: ﴿فِي السَّمَاءِ أَنْ السَّمَاءُ تَظَلُّهُ أَوْ تَقْلُهُ، وَهَذَا بَاطِلٌ بِإِجْمَاعِ أَهْلِ الْعِلْمِ وَالْإِيمَانِ﴾

Fakat -mesela- "Göktekinin..." (Mülk, 17) ayetinin zahirinin 'göğün gölgelediğini ve taşıdığının...' anlamına geldiğini zannetmek gibi yanlış zanlardan da sakınmak gerekir. Bu, ilim ve iman sahiplerinin icmaı ile batıldır.

Yanlış zanlar, doğruluk temeli olmayan kuruntulardır. Bu sebeple Allah'ın ve Resulünün kelimasını bu tür kuruntulardan korumak gerekir.

Bunun örneği (مَنْ فِي السَّمَاءِ) / "Göktekinin..." (Mülk, 17) ayetinin zahirinin göğün, tıpkı bir evin tavanının evin üstündeki kimseleri taşıdığı

gibi O'nu taşıdığı veya O'nu gölgelendirdiği, yani insanın üzerindeki tavan gibi O'nun üzerinde olduğu anlamına geldiğini zannetmektir.

İnsanın böyle bir zanna kapılması yanlıştır, Allah'ın gökte olduğu-na delalet eden delillerin bundan korunması gerekir.

وَهَذَا بَاطِلٌ بِإِجْمَاعِ أَهْلِ الْعِلْمِ وَالْإِيمَانِ

Bu, ilim ve iman sahiplerinin icmai ile batıl bir manadır.

Bir uyan:

Bir kimse şöyle diyebilir: Müellifin şöyle demesi gerekirdi: Mesela (وَهُوَ مَعَكُمْ) / **“O sizinle beraberdir.”** (Hadid, 4) ayetinin zahirinin “O, yaratılanlarla biraradadır/iç içedir.” anlamına geldiğini zannetmek gibi yanlış zanlardan sakınmak gerekir. Çünkü bu da yanlış bir zandır.

Böyle diyen bir kimseye şöyle cevap veririz: *Allah rahmet eylesin* müellif bunu daha önce **“O, sizinle beraberdir.”** ayeti, ‘yaratılmışlar ile biraradadır/iç içedir’ anlamına gelmez.” derken zikretmiştir.

فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ وَسَّعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Şüphesiz Allah’ın Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.” (Bakara, 255)

“Kürsi,” İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*’dan rivayet edildiğine göre Allah’ın ayaklarını koyduğu yerdir.²³⁷

“Şüphesiz Allah’ın Kürsîsi gökleri ve yeri kuşatmıştır.”

Yani O'nun kürsisi yedi göğü ve yedi yeri kuşatmıştır. Hâl böyle olunca bir kimse nasıl olur da göğün Allah'ı gölgelendirdiği veya O'nu

²³⁷ Bu rivayetin tahriri daha önce yapılmıştır.

taşıdığı zannına kapılabilir?! O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşattığı zaman hiç kimse, hiçbir zaman böyle yanlış bir zanna kapılamaz, göğün O'nu taşıdığını veya gölgelendirdiğini söyleyemez.

﴿يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا﴾

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki O, gökleri ve yeri, çökmeler diye tutandır." (Fatır, 31)

Yerlerinden kaybolmasınlar diye gökleri ve yeri tutar. Eğer Allah onları tutmasaydı sarsılırlardı, sallanırlardı ve yok olurlardı. Fakat Allah Teâlâ gökleri ve yeri, yıkılıp yok olmasınlar diye gücü ve kudretiyle tutmaktadır. Üstelik Allah Teâlâ şöyle demektedir: **"Eğer onlar yok olup gitseydi Allah'tan başka hiç kimse onları tutamazdı."** (Fatır, 41)

Yıldızlardan birisi kaybolsaydı hiç kimsenin onu tutmaya gücü yetmezdi. O halde gökler ve yer yıkılıp yok olsaydı nasıl olurdu?! Onları yaratan Allah'tan başka hiç kimse tutamaz. O, bir şey için "ol!" dediği zaman oluverir. O, yüceler yücesidir. Göklerin ve yerin egemenliği O'nun elindedir.

﴿يُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "İzni olmaksızın yerin üzerine düşmesin diye göğü tutan O'dur." (Hac, 65)

Gök, yerin üstündedir. Ve Allah'a yemin olsun ki, Allah göğü tutmasaydı yerin üzerine düşerdi. Çünkü göğün hacmi büyüktür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık."** (Enbiya, 32); **"Gökyüzünü de kuvvetli bir şekilde Biz bina ettik ve onu daha da genişletmekteyiz."** (Zariyat, 47) Allah onu tutmasaydı yerin üzerine düşerdi. Yerin üzerine düşseydi yeri yok ederdi.

Gökleri ve yeri yok olmasınlar diye tutanı ve izni olmadan yerin üzerine düşmesin diye göğü tutanı hiç göğün taşıdığı veya gölgelendirdiği düşünülür mü?! Hayır, bunu hiç kimse aklına bile getirmez.

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ﴾

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Göklerin ve yerin (hiç yıkılmadan) O’nun emriyle durması da O’nun ayetlerindendir.”

(Rum, 25)

“O’nun ayetlerindendir.” Yani O’nun her yönden kemaline/mükemmelliğine delalet eden alametlerden biri de **“Göklerin ve yerin (hiç yıkılmadan) O’nun emriyle durmasıdır.”** Kevnî ve şer’î emriyle. Çünkü O’nun emri hikmet, rahmet, adalet ve ihsan üzerine bina edilmiştir. **“Eğer hak, onların hevâ ve heveslerine tâbi olsaydı, gökler, yer ve içindeki herkes, mutlaka bozulurdu.”** (Mü’minûn, 71) Heva ve heveslere uymak, gökler ve yer için bir bozulmadır. Bu, dinin emrine muhalefettir.

Demek ki gökler ve yer Allah’ın kevnî ve şer’î emriyle ayakta durmaktadır. Eğer hak, yaratılanların heva ve hevesine uymuş olsaydı gökler, yer ve içindekiler bozulurdu. Bu sebeple **“Yeryüzünü düzelmişken bozmayın.”** (Araf, 56) ayetini tefsir ederken şöyle demişlerdir: Yani işleyeceğiniz günahlarla orayı bozmayın.

ALLAH'IN YAKINLIĞI, DUAYA İCABET ETMESİ VE BUNUN O'NUN YUKARIDA VE ÜSTTE OLMASIYLA ÇELİŞMEMESİ

وَقَدْ دَخَلَ فِي ذَلِكَ الْإِيمَانُ بِأَنَّهُ قَرِيبٌ مُجِيبٌ

Yüce Allah'ın, yarattıklarına yakın olduğuna ve icabet edeceğine iman etmek de bunun kapsamına girer.

Müellifin “bunun kapsamına girer” derken kastettiği, kendi zatını vafsettiği şeylere iman etmeyi içerir.

“Yüce Allah'ın yarattığına yakın olduğuna ve icabet edeceğine iman etmek;” Zatıyla yakın olmasına ve kullarına icabet edeceğine iman etmektir. Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: (وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي) / (قَرِيبٌ أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ) “Kullarım Beni sana sorduklarında: Şüphesiz ki Ben onlara yakınım. Bana dua ettiği zaman edenin duasına icabet ederim. Onlar da Benim davetime icabet etsinler ki doğru yola ersinler.” (Bakara, 186)

Burada hepsi de Allah'a giden altı tane zamir bulunmaktadır. Buna göre yakınlık Allah Teâlâ'nın yakınlığıdır. Bu ayetteki “yakındır” lafzı hakkında beraberlik için söylediğimiz şeyleri söyleriz ve bu yakınlığın bunun, insanın içinde bulunduğu mekânda olduğu anlamına geldiğini söylemeyiz.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, “Şüphesiz ki O sizden herhangi birinize devenizin boynundan bile daha yakındır.”²³⁸ demiştir

²³⁸ Bunun tahriri daha önce geçmiştir.

ve bu, yeryüzünde onunla devesinin boynu arasında Allah'ın zatıyla bulunmasını gerektirmemiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Şüphesiz ki Allah namaz kılan kimsenin yüzünü döndüğü taraftadır.”²³⁹ demiştir ve bu, -namaz kılan duvara doğru yönelmişse- Allah'ın duvarla onun arasında olmasını gerektirmemiştir. Eğer yere bakıyorsa yerle onun arasında olmasını da gerektirmemiştir.

Hâl böyle olunca Allah'ın yakınlığı da O'nun yeryüzünde olmasını gerektirmez. Çünkü Allah Teâlâ hiçbir sıfatında hiçbir şeye benzemez. O, her şeyi kuşatandır.

Bil ki âlimlerden bazıları beraberlik sıfatı gibi Allah'a yakınlığı da iki kısma ayırmışlar ve şöyle demişlerdir: Kuşatıcılığı gerektiren yakınlık genel yakınlık; icabeti ve mükâfatlandırmayı gerektiren yakınlık ise özel bir yakınlıktır.

Âlimlerin bazıları da derler ki: Yakınlık, sadece dua edene icabeti ve ibadet edene sevabı gerektiren özel yakınlıktan ibarettir, taksim edilemez.

- Bunlar Allah Teâlâ'nın, “Kullarım Beni sana sorduklarında, **‘Şüphesiz ki Ben onlara yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına icabet ederim.’**” (Bakara, 186) ayetini delil getirirler. Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in “Kulun, Rabbine en yakın olduğu hâl secdede bulunduğu hâldir.”²⁴⁰ hadisini delil getirirler. Dolayısıyla Allah'ın günahkârlara ve kâfirlere yakın olması mümkün değildir. Bu, Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin ve öğrencisi İbnu'l-Kayyim'in tercih ettiği görüştür.

- Fakat bu görüşe karşı şu ayetlerle deliller getirilmiştir: “Andolsun insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Ve

²³⁹ Bunun tahriri daha önce geçmiştir.

²⁴⁰ Müslim (482). Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kaf, 16) Buradaki “insan” kelimesiyle kastedilen bütün insanlardır. Bu sebeptendir ki daha sonraki ayetlerde şöyle buyrulmuştur: “(Allah ona) ‘Andolsun sen bundan gaflet içindeydin. Şimdi senden gaflet perdesini kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir.’ der. Beraberindeki melek ‘İşte yanımdaki hazır.’ der. (Allah iki meleğe buyurur ki:) Haydi ikiniz, atın cehenneme her inatçı nankörü!” (Kaf, 22-23) Demek ki bu yakınlık herkesi kapsayıcıdır.

-Şu ayet de onlara karşı delil olarak sunulmuştur: “Can boğaza dayandığı zaman ki o zaman siz (ölmek üzere olana) bakar durursunuz. Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz.” (Vakıa, 83-85) Canları boğazlarına gelen kişiler üç kısma ayrılmıştır ki bunların bir kısmı kâfirlerdir.

- Bunlara şöyle cevap verilmiştir: “**Ve Biz ona şah damarından daha yakınız.**” (Kaf, 16) ayeti, “meleklerimizle yakınız” anlamına gelir. Bunun delili devamındaki şu ayettir: (إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقَّانِ) / “Onun sağında ve solunda oturmuş iki melek zabıt tutarken,” (Kaf, 17) Bu ayetteki (إِذْ) zarfı (أَقْرَبَ) fiiline taalluk eder. Yani “iki melek kayıt yaparken Biz ona yakınız” demektir. Bu da ayette geçen yakınlığın “meleklerin yakınlığı” olduğu anlamına gelir.

Ölmek üzere olan kimse hakkındaki “**Biz ona sizden daha yakınız,**” ayetinde kastedilen de meleklerdir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ ayetin devamında “**fakat siz görmezsiniz.**” (Vakıa, 85) demiştir. Bu ifadeler, bu yakının bizim yanı başımızda olduğuna, fakat bizim onu göremediğimize delalet eder. O halde bununla Allah'ın kastedilmiş olması tamamen imkânsızdır. Çünkü Allah Teâlâ göktedir.

Şeyhulislam İbn Teymiye'nin görüşü doğruya daha yakın gördüğüm görüştür.

كَمَا جَمَعَ بَيْنَ ذَلِكَ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ...﴾ وَقَوْلِهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: (إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَهُ أَقْرَبُ إِلَى أَحَدِكُمْ مِّنْ عُنُقِ رَاحِلَتِهِ)

Nitekim Allah Teâlâ bu iki sıfatı şu ayette birlikte zikretmiştir: "Kullarım Beni sana sorduklarında şüphesiz ki Ben onlara yakıным. Bana dua ettiği zaman dua edenin dua edenin duasına icabet ederim." (Bakara, 186) Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem de şu hadiste bu ikisini birlikte zikretmiştir: "Sizin kendisine dua ettiğiniz, sizden herhangi birinize devenizin boynundan bile daha yakındır."²⁴¹

Müellifin "bu iki sıfat" diye işaret ettiği şey, yakınlık ve icabettir.

وَمَا ذُكِرَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ مِنْ قُرْبِهِ وَمَعِيَّتِهِ لَا يُتَافَى مَا ذُكِرَ مِنْ عُلُوِّهِ وَفَوْقِيَّتِهِ؛ فَإِنَّهُ سُبْحَانَهُ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ فِي جَمِيعِ نَعْوَتِهِ، وَهُوَ عَلِيٌّ فِي دُنُوِّهِ، قَرِيبٌ فِي عُلُوِّهِ

Yine Kitab ve sünnette söz konusu edilmiş olan O'nun yakın ve birlikte oluşu, ayrıca söz konusu edilen yüceliğine ve yukarda oluşuna aykırı değildir. Çünkü bütün sıfatlarında şanı yüce Allah'a benzer bir şey yoktur. O, yakın oluşunda yüksektedir, yüksekliğinde yakındır.

O, yakın oluşuna rağmen yüksektedir, yüksekte olmasına rağmen yakındır. Bunda bir çelişki yoktur. Bu, beraberlik sıfatı anlatılırken açıklanmıştı.

²⁴¹ Bu hadisin tahriri daha önce yapılmıştır.

KUR'AN'IN GERÇEKTEN ALLAH'IN KELAMI OLDUĞUNA İMAN ETMEK

وَمِنَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَكُتُبِهِ الْإِيمَانُ أَنَّ الْقُرْآنَ كَلَامُ اللَّهِ، مُنَزَّلٌ، غَيْرُ مَخْلُوقٍ، مِنْهُ
بَدَأَ، وَإِلَيْهِ يَعُودُ

Kur'an'ın indirilmiş olduğuna, mahlûk olmadığına, O'ndan başlayıp yine O'na döneceğine iman etmek de Allah'a ve kitaplarına iman etmenin kapsamına girer.

Müellifin "Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna iman etmek" demesi: Kur'an'a bu şekilde iman etmenin Allah'a imanın kapsamına girmesinin izahı şudur: Kur'an Allah'ın kelmamıdır. Allah'ın kelmamı ise Allah'ın sıfatlarından biridir. Allah Teâlâ, Kur'an'ı kendi kelmamı ve kendisi tarafından indirilen bir kitap olarak nitelendirmiştir. Bunu tasdik etmek Allah'a imanın kapsamına girer.

Müellifin "Allah'ın kelmamı" demesi: Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **"Ve eğer müşriklerden biri, sana sığınmak isterse, ona sığınma hakkı ver ki, Allah'ın kelmamını işitsin."** (Tevbe, 6)

Müellifin "indirilmiş" demesi, Allah tarafından indirildiği anlamına gelir. Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğinin delili şu ayetlerdir: **"Hiç şüphe yok ki, Kur'an'ı Biz indirdik, elbette onu yine Biz koruyacağız."** (Hicr, 9); **"Şüphesiz Biz onu Kadir gecesinde indirdik."** (Kadir, 1)

Müellif, Kur'an'ın mahlûk olmadığını söylemiştir. Yani o, Allah'ın yarattığı varlıklardan değildir. Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **"İyi**

bilin ki yaratmak da, emretmek de yalnızca O'na aittir." (Araf, 54) Kur'an Allah'ın emri kapsamına girer, çünkü Allah Teâlâ başka bir ayette şöyle buyurmuştur: **"İşte Biz böylece sana da emrimizden Kur'an'ı vahyettik."** (Şura, 52) Çünkü kelim, mütekellimin sıfatıdır. Mahlûk ise Halik'in mefulüdür, O'ndan ayrıdır. Tıpkı üretilen ürün/şey gibidir, bu ürün/şey, üretenden ayrıdır.

Müellif "Kur'an O'ndan başlamıştır." demiştir. Yani onun inşinin başlangıcı Cebrail veya bir başkası değil, Allah'tır. Cebrail, onu Allah'ın katından indirendir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Şüphesiz o (Kur'an) Âlemlerin Rabbinden indirilmedir. Muhakkak ki onu Emin Ruh (Cebrail) indirmiştir."** (Şuara, 192-193); **"De ki, onu Kutsal Ruh (Cebrail) senin Rabbinden indirmiştir."** (Nahl, 102); **"Bu Kitab'ın indirilişi, her şeye gücü yeten ve her şeyi yerli yerince yapan Allah'tandır."** (Zümer, 1)

Müellif, Kur'an'ın yine Allah'a döneceğini söylemiştir. Bunun ne anlama geldiği ve delili Allah'ın keliminden söz eden ayetlerin şerhinde daha önce söylenmişti.

وَأَنَّ اللَّهَ تَكَلَّمَ بِهِ حَقِيقَةً

Allah gerçekten konuştu.

Müellif bunu sıfatın aslına dayanarak söyledi. Allah'ın bütün sıfatları gerçektir. Allah'ın keliması da gerçek olunca onun mahlûk olması mümkün değildir. Çünkü kelam Allah'ın bir sıfatıdır. Yaratıcının sıfatı mahlûk olmaz. Nitekim mahlûkun sıfatı da mahlûktur.

İmam Ahmed şöyle demiştir: "Kim 'Kur'an'ı telaffuzum mahlûktur.' derse Cehmîdir, kim 'mahlûk değildir' derse bid'atçıdır."²⁴²

²⁴² Bunu İmam Ahmed'in oğlu Abdullah, *es-Sünnet*, 1/165'te ve Hallal, *es-Sünnet*'te rivayet etmiştir. Bkz: İbn Teymiyye, *Der'u Te'aruzi'l-Akli ve'n-Nakl*, 1/261.

Biz deriz ki: Lafız iki anlamda kullanılır: Failin fiili olan mastar manasında ve telaffuz edilen şey anlamında.

- Mastar olan birinci manada şüphesiz ki bizim Kur'an'ı ve Kur'an'ın dışındaki şeyleri telaffuzumuz mahlûktur/yaratılmıştır. Çünkü "Lafız bir telaffuzdur." dediğimiz zaman ağzın, dilin ve dudakların hareketinden çıkan bu ses mahlûktur. Lafızla "telaffuz" kastedildiği zaman telaffuz edilen şey -ister Kur'an olsun isterse senin icat veya imal ettiğin bir söz veya kelim olsun farketmez- mahlûktur.

- Lafızla "telaffuz edilen şey" kastedildiği zaman ise bunun içinde mahlûk olan kısım vardır, mahlûk olmayan kısım vardır. Telaffuz edilen şey Kur'an olduğu zaman mahlûk değildir. Bu mesele hakkındaki sözün açıklaması budur.

İmam Ahmed, "Kim ki 'Kur'an'ı telaffuzum mahlûktur.' derse o Cehmîdir." sözünü iki ihtimalden dolayı söyledi:

- Ya bu söz Cehmîlerin sloganı olduğu için söyledi. Sanki İmam diyor ki: Bir kimsenin benim Kur'an'ı telaffuzum mahlûktur, dediğini işittiğin zaman bil ki o bir Cehmî'dir.

- Ya da bu sözü söyleyen kişi lafızla "telaffuz edilen şeyi" kastettiği zaman İmam Ahmed de bunu söylemiş olabilir. Bu, daha yakın bir ihtimaldir. Çünkü İmam Ahmed'in kendisi bunu tefsir etmiş ve söyle demiştir: "Kim -Kur'an'ı kastederek- 'Benim Kur'an'ı telaffuzum mahlûktur.' derse, o bir Cehmîdir." İmam Ahmed'in bu sözünün manası böylece açıklığa kavuşmuş olmaktadır. Çünkü o, telaffuz edilen şeyi kastetmiştir.

Şüphesiz burada lafızla "telaffuz edilen şeyi" kasteden kimse Cehmîdir. "Kur'an'ın lafzı mahlûk değildir." diyen kimseye gelince İmam Ahmed onun da bid'atçı olduğunu söylemiştir. Çünkü bu söz selef zamanında bilinmiyordu. Onlar bu gibi sözleri söylemiyorlardı; sadece "Kur'an Allah kelimidir." diyorlardı.

وَأَنَّ هَذَا الْقُرْآنَ الَّذِي أَنْزَلَهُ عَلَى مُحَمَّدٍ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - هُوَ كَلَامُ اللَّهِ حَقِيقَةً، لَا كَلَامَ غَيْرِهِ

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilen bu Kur'an gerçekten Allah'ın kelimidir, başkasının keliması değildir.

Müellif bu sözü tekrar söyledi. Çünkü bu konu çok önemlidir. Bu meselede müslüman âlimler işkencelere maruz kalmışlardır. Bu yüzden pek çok nesil helâk olmuştur. Fakat Allah Teâlâ, İmam Ahmed ve benzeri âlimlerle gerçeği korumuştur. Onlar Kur'an'ın sadece Allah keliması olduğunu, mahlûk olmadığını söylediler.

Müellif, "Kur'an başkasının keliması değildir." dedi. Bazıları Kur'an'ın "Cebrail'in keliması" olduğunu, Allah'ın bu kelimayı ona ilham ettiğini veya "Muhammed'in keliması" olduğunu söylediler veya buna benzer şeyler söylediler.

Müellif bunların aksine Kur'an'ın başkalarının değil, Allah'ın keliması olduğunu söyledi.

Sen şöyle diyebilirsin: Müellifin "başkasının keliması değildir" sözü, Allah Teâlâ'nın şu ayetlerine aykındır:

"Kuşkusuz o (Kur'an) değerli bir elçinin sözüdür. O asla bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!" (Hâkka, 40-41)

"Elbette ki bu (Kur'an) saygın bir elçinin getirdiği bir sözdür. O elçi ki pek güçlüdür ve arşın sahibi katında yüksek ve saygın bir yere sahiptir." (Tekvir, 19-20)

Birincisi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir, ikincisi Cebrail'dir.

Sen böyle dersin buna biz de şöyle deriz: Bu iki ayeti; Kur'an, gerçekten bu iki elçinin sözüdür ve onlardan çıkmıştır diye yorumlamamız mümkün değildir. Çünkü bir kelamın/konuşmanın ve sözün iki tane konuşandan/söyleyenden çıkması mümkün değildir.

وَلَا يَجُوزُ إِطْلَاقُ الْقَوْلِ بِأَنَّهُ حِكَايَةٌ عَنِ كَلَامِ اللَّهِ، أَوْ عِبَارَةٌ

Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelâmının bir hikâyesi yahut onun bir ibaresi olduğunu mutlak olarak söylemek caiz değildir.

Müellif “söylemek caiz değildir” demedi de “mutlak olarak söylemek caiz değildir” dedi. Yani mutlak olarak Kur'an Allah'ın kelâmının bir ibaresidir, dememiz de caiz değildir, mutlak olarak Allah'ın kelâmının bir hikâyesidir, dememiz de caiz değildir.

Onun hikâye olduğunu söyleyenler Küllâbîlerdir, ibare olduğunu söyleyenler ise Eş'arîlerdir. Her iki topluluk da Mushaf'taki Kur'an'ın Allah kelâmı olmadığında birleştiler; bilakis onun bir hikâye veya bir ibare olduğunu söylediler. İkisi arasında şu fark vardır:

(Allah'ın kelâmına benzeyen) hikâye ile şu kastedilir: Tıpkı konuşan bir kimsenin yaptığı konuşmanın yankısının nakledilmesi gibi, onların nazarında bir kelâm olan bu mananın sanki bir aynayla nakledilmesidir.

İbareye gelince bununla mütekellimin nefsî kelâmını (kendi sözü-nü) yaratılmış harflerle ve seslerle ifade etmesi kastedilir.

Mutlak olarak onun bir hikâye veya ibare olduğunu söylememiz caiz değildir. Fakat ayrıntılı bir açıklama esnasında “okuyucu şu anda Allah'ın kelâmını ifade ediyor veya Allah'ın kelâmını hikâye ediyor,” dememiz caiz olabilir. Çünkü okuyucunun Kur'an'ı telaffuz etmesi Allah'ın kelâmı değildir.

Böyle bir kayıtla bu sözü söylemekte herhangi bir sakınca yoktur. Fakat hiçbir kayıt koymadan mutlak olarak Kur'an'ın Allah'ın kelâmının bir ibaresi veya hikâyesi olduğunu söylemek caiz değildir.

Allah rahmet eylesin müellif “mutlak olarak söylemek caiz değildir” derken ifadede bir hassasiyet göstermiştir. Bilakis bir kayıt koymak ve belirlemede bulunmak gerekir.

بَلْ إِذَا قَرَأَهُ النَّاسُ أَوْ كَتَبُوهُ فِي الْمَصَاحِفِ؛ لَمْ يَخْرُجْ بِذَلِكَ عَنْ أَنْ يَكُونَ كَلَامَ
اللهِ تَعَالَى حَقِيقَةً، فَإِنَّ الْكَلَامَ إِنَّمَا يُضَافُ حَقِيقَةً إِلَى مَنْ قَالَهُ مُبْتَدَأًا لَا إِلَى مَنْ
قَالَهُ مُبَلَّغًا مُؤَدِّيًا

Kaldı ki insanlar onu mushaflardan okudukları veya yazdıkları zaman bile bu onu gerçek anlamıyla Allah'ın kelamı olmaktan çıkarmaz. Çünkü gerçek anlamıyla kelam, onu ilkin söyleyene izafe edilir. Onu tebliğ edene veya kıraatini eda edene izafe olunmaz.

Yani insanlar Kur'an'ı mushaflarda ne kadar yazarlarsa yazsınlar, sinelerinde ne kadar ezberlerse ezberlesinler veya dilleriyle ne kadar okurlarsa okusunlar bu onu Allah kelamı olmaktan çıkarmaz.

Müellif, sonra bunun sebebini açıklayarak şöyle dedi: “Çünkü gerçek anlamıyla kelam, onu ilkin söyleyene izafe edilir.”

Bu, net bir gerekçelendirmedir. Kelam gerçekten onu ilk defa söyleyene izafe edilir. Onun tebliğcisine veya sonraki söyleyenine izafe edilmesi ise geniş bir açıklamayı gerektirir. Mesela biz şimdi şu beyti okusak:

حُكْمُ الْمَحَبَّةِ ثَابِتُ الْأَرْكَانِ مَا لِلصُّدُودِ بِفَسْخِ ذَاكَ بَدَانِ

“Sevginin hükmü direklerinin sağlamlığıdır

Ayrılığın onu yıkmaya uzanamaz elleri”

Bu beyit gerçekte İbnu'l-Kayyım'a nispet edilir/biz de okusak aslında onundur.²⁴³

²⁴³ İbn İsa, Şerhu Kasidetü'l-İmam İbnu'l-Kayyım.

İbn Malik'e nispet edilen şu beyti²⁴⁴ okusan da bu sana ait bir beyit olmaz/sadece senin İbn Malik'ten naklettiğin bir beyit olur:

كَلَامُنَا لَفْظٌ مُفِيدٌ كَأَسْتَقِمَّ وَأَسْمٌ وَفِعْلٌ ثُمَّ حَرْفٌ الْكَلِمِ

"Kelamımız faydalı bir sözdür, istikametli ol gibi

İsim, fil, sonra da harften oluşur bütün kelimeler"

Demek ki kelimeler, gerçekten de ilk söyleyenine izafe olunur. Kur'an da onu ilk defa tekellüm edenin kelimeleridir. O da Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyla başkasının kelimeleri değildir.

وَهُوَ كَلَامُ اللَّهِ؛ حُرُوفُهُ، وَمَعَانِيهِ

O, harfleri ve manalarıyla Allah kelimeleridir.

Bu, Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşüdür. Onlar dediler ki: Allah Teâlâ, harfleriyle ve manalarıyla Kur'an'ı konuştu.

وَلَيْسَ كَلَامُ اللَّهِ الْحُرُوفَ دُونَ الْمَعَانِي

Manalar olmaksızın sadece harfler Allah kelimeleri değildir.

Bu, Mutezile'nin ve Cehmiyye'nin görüşüdür. Çünkü onlar şöyle diyorlar: Kelam, Allah'ın zatıyla kaim bir mana değildir. Aksine o; gökyüzü, yeryüzü, deve ve ev gibi Allah'ın yarattığı şeylerden bir şeydir. O'nun zatında kaim bir mana değildir. Allah'ın kelimeleri, Allah'ın yarattığı ve Allah kelimeleri diye isimlendirdiği harflerdir. Tıpkı yarattığı ve kendi devesi (nâkatullah) diye isimlendirdiği deve gibi ve tıpkı yarattığı ve kendi evi (Beytullah) diye isimlendirdiği ev gibi...

²⁴⁴ Şerhu İbn Akil Ale'l-Efiye, 1/13.

Bu sebeple Cehmiyye ve Mutezile'ye göre kelim, harflerdir. Çünkü onların nazarında Allah'ın kelamı, Allah'ın yarattığı ve şereflendirmek/saygınlık kazandırmak için kendisine nispet ettiği harflerden ve seslerden ibarettir.

وَلَا الْمَعَانِي دُونَ الْحُرُوفِ

Harfler olmaksızın sadece manalar da Allah kelamı değildir.

Bu da Küllâbiyye'nin ve Eşariyye'nin görüşüdür. Onlara göre Allah'ın kelamı O'nun zatındaki bir manadır. Allah daha sonra ya ibare olarak ya da hikâye olarak bu manaya delalet eden harfleri ve sesleri yarattı.

Bil ki İbnu'l-Kayyım, Allah'ın konuştuğunu inkâr ettiğimiz zaman dini ve kaderi iptal etmiş olacağımızı ifade etti.

- Dini iptal etmiş oluruz, çünkü dinin mesajları vahiy yoluyla gelmiştir. Vahiy, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tebliğ edilen kelimdir. Kelamı inkâr ettiğimiz zaman vahiy yok sayılmış olur, vahiy olmadığı zaman din de olmaz.

- Kaderi iptal etmiş oluruz, çünkü yaratma O'nun emriyle meydana gelir; "ol!" der, olurur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "O, bir şeyi yaratmak istediği zaman O'nun emri ona sadece 'ol!' demektir. O da hemen olurur." (Yasin, 82)

MÜMİNLERİN KIYAMET GÜNÜ RABLERİNİ GÖRMELERİ VE GÖRME YERLERİ

وَقَدْ دَخَلَ أَيْضًا فِيمَا ذَكَرْنَاهُ مِنَ الْإِيمَانِ بِهِ وَبِكُتُبِهِ وَبِمَلَائِكَتِهِ وَبِرُسُلِهِ:
الْإِيمَانُ أَنَّ الْمُؤْمِنِينَ يَرَوْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَيْنًا بِأَبْصَارِهِمْ

Allah'a, kitaplarına, meleklerine ve peygamberlerine iman konusunda sözünü ettiğimiz şeylerin içine müminlerin kıyamet gününde Rablerini gözleriyle görmeleri konusu da girmektedir.

Müellifin “müminlerin kıyamet gününde Rablerini görmesi” sözünün şerhi şöyledir:

- Müminlerin kıyamet günü Rablerini göreceklerine iman etmiş olmanın Allah'a imanın kapsamına girmesinin sebebi gayet açıktır. Çünkü bu, Allah'ın haber verdiği şeylerdendir. Buna iman etmek de Allah'a imandan sayılır.

- Bunun kitaplara imanın kapsamına girmesinin sebebi ise Allah'ın görüleceğini kitapların haber vermiş olmasıdır. Bunu tasdik etmek kitapları tasdik etmektir.

- Bunun meleklerle imanın kapsamına girmesinin sebebi ise vahyin melekler vasıtasıyla nakledilmiş olmasıdır. Çünkü Cebrail, vahyi Allah Teâlâ'dan indirir. Sanki Allah'ın görüleceğine iman meleklerle imanın kapsamına girmiş gibidir.

- Aynı şekilde bunun peygamberlere imanın kapsamına da girdiğini söyleriz. Çünkü bunu insanlara tebliğ edenler peygamberlerdir. Sanki buna iman peygamberlere imanın kapsamına girmiş gibidir.

Müellif “gözleriyle görecekler” anlamında (عَيْنَانَا بِأَبْصَارِهِمْ) dedi. (عَيْنَانَا), “muayene” demektir. “Muayene,” “gözle görmek” anlamına gelir.

“Tıpkı bulutun olmadığı, havanın açık olduğu bir zamanda güneşi gördükleri gibi” dedi. Bunun delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözleridir: “Tıpkı bulutsuz, açık bir havada güneşi gördüğünüz gibi O’nu göreceksiniz.”²⁴⁵

Görmek ile kastedilen, gözle görmektir. Nitekim bu görmenin açık bir gökyüzünde, önünde bulut olmaksızın güneşi görmeye benzetilmesi buna delalet eder.

Allah rahmet eylesin müellif dedi ki: “Tıpkı ayın on dördü olan o gecede şu ay’ı gördüğünüz gibi göreceksiniz. Onu görme hususunda üst üste sıkışıp birbirinizin üzerine yığılmayacaksınız.” Bu konu hakkında gerekli açıklamalar daha önce yapıldı.

يَرَوْنَهُ سُبْحَانَهُ وَهُمْ فِي عَرَصَاتِ الْقِيَامَةِ

Onlar kıyamet günü Arasat meydanında Allah’ı görecekler.

“Arasat,” “arsa”nın çoğuludur. “Arsa,” “içinde bina olmayan geniş alan”dır. Çünkü yeryüzü, derinin yayılıp genişletildiği gibi yayılıp genişletilecek. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle haber vermiştir.²⁴⁶

²⁴⁵ Bu hadisi Buhari (7439) ve Müslim (183) Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*’tan rivayet etmişlerdir.

²⁴⁶ Bunu Hâkim, 4/575’de Abdullah İbn Amr’dan mevkuf olarak şöyle rivayet etmiştir: “Kıyamet günü yeryüzü, derinin yayılıp genişletildiği gibi uzatılıp genişletilecek

Müminler kıyamet günü cennete girmeden önce Arasat meydanında Allah'ı görecekler. Nitekim Allah Teâlâ din gününü yalanlayanlardan şöyle söz etti:

“Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini görmekten mahrumdurlar.” (Mutaffifin, 15)

“O gün,” kıyamet günüdür. **“İnsanların Âlemlerin Rabbinin önünde duracakları günde...”** (Mutaffifin, 6)

Müminler Rablerini cennete girdikten sonra da görecekler.

Kıyametin Arasat'ında görmelerine gelince; **Arasat'ta üç cins insan bulunacaktır:**

1- İçiyle, dışıyla saf müminler.

2- İçi dışı saf/katışıksız kâfirler.

3- Dışı mümin, içi kâfir olanlar. Bunlar münafıklardır.

- Müminler kıyamet günü Arasat meydanında ve cennete girdikten sonra Allah Teâlâ'yı görecekler.

- Kâfirler Rablerini kesinlikle göremeyecekler. O'nu gazaplı bir şekilde ve kendilerini cezalandırırken görecekler, fakat bu, gazap ve cezalandırma görüşü olacaktır. Fakat deliller onların Allah'ı göremeyeceklerine işaret ediyor. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini görmekten mahrumdurlar.” (Mutaffifin, 15)

- Münafıklar ise kıyamet günü Arasat meydanında Allah'ı görecekler, sonra önlerine perde çekilecek ve bir daha göremeyecekler.

ve yaratılanlar biraraya toplanacak.” Hâkim bunu 4/470'de Cabir'den merfu olarak şu lafızlarla rivayet etmiştir: *“Yeryüzü derinin genişletilip yayıldığı gibi genişletilip yayılacak, sonra orada Âdemoğlunun sadece ayaklarını basacağı kadar yer kalacak.”* Hâfız İbn Hacer, *el-Feth*, 11/376'da bu hadisin ravilerinin sika olduğunu söyledi. Elbani, *es-Sahih*a, 4/607'de mevkuf senedin sahih olduğunu söyledi.

ثُمَّ يَرَوْنَهُ بَعْدَ دُخُولِ الْجَنَّةِ؛ كَمَا يَشَاءُ اللَّهُ تَعَالَى

**Sonra onlar cennete girdikten sonra Allah'ın dilediği gibi
O'nu görecekler.**

“Allah'ın dilediği gibi,” yani Allah onların kendisini nasıl görmelerini diliyorsa o şekilde, ne zaman görmelerini diliyorsa o zaman ve O'nun dilediği her durumda görecekler.

O zaman bu görüşün keyfiyetini biz bilemeyiz. Yani insan, Rab-bini nasıl göreceğini bilemez. Fakat görmenin manası bellidir. Onlar Allah'ı, dolunayı gördükleri gibi görecekler. Fakat nasıl göreceklerini bilmiyoruz. Bu görüş Allah'ın dilediği şekilde olacak. Allah'ın görülmesi konusu daha önce anlatılmıştı.

AHİRET GÜNÜNE İMAN

Müellif *rahimehullah* kıyamet gününden ve ehl-i sünnet ve'l-cemaatin bu konudaki akidesinden söz etmeye başlayarak şöyle dedi:

وَمِنَ الْإِيمَانِ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ الْإِيمَانُ بِكُلِّ مَا أَخْبَرَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
مِمَّا يَكُونُ بَعْدَ الْمَوْتِ

Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*'in, ölümden sonra olacağına dair haber verdiği bütün hususlara iman etmek de ahirete imanın kapsamı içindedir.

Ahiret gününe iman etmenin hükmü farzdır. Dindeki mertebesi onun altı iman esasından biri olmasıdır.

Allah Teâlâ genellikle kendine iman ile ahiret gününe imanı birlikte zikreder; mebde ve meade/başlangıç ve sona iman. Çünkü ahiret gününe iman etmeyen kimsenin Allah'a iman etmesi mümkün değildir. Çünkü ahiret gününe iman etmeyen kimse amel etmez. Çünkü o ancak ahirette umduğu saygınlık ve korktuğu azap/ceza sebebiyle amel eder. Ahiret gününe inanmadığı zaman Allah Teâlâ'nın durumlarını anlattığı şu kimseler gibi olur: **“Dediler ki: Dünya hayatımızdan başka bir hayatımız yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.”** (Casiye, 24)

Ahiret gününden başka bir gün olmadığı için son gün anlamında ahiret günü denilmiştir.

İnsan için beş merhale vardır: Yokluk merhalesi, anne karnı/hamilelik merhalesi, dünya merhalesi, berzah merhalesi, sonra ahiret merhalesi.

- Yokluk merhalesine şu ayet işaret etmektedir: **“Bir zamanlar insan, uzun yaratılış süresi içinde hiç adı anılmayan biriydi.”** (İn-san, 1); **“Ey insanlar! Eğer öldükten sonra dirilmekten şüphede iseniz, (bilin ki) ne olduğunuzu size açıklamak için şüphesiz Biz sizi topraktan, sonra nutfeden (spermadan), sonra bir alaka’dan (embriyodan), sonra yapısı belli belirsiz bir et parçasından yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartırız, sonra sizi olgunluk çağına erişmeniz için bırakırız. Bununla beraber kiminiz öldürülür, kiminiz de önceki bilgisinden sonra, hiçbir şey bilmemek üzere ömrünün en fena zamanına ulaştırılır. Bir de yeryüzünü görürsün ki kupkurudur; fakat Biz onun üzerine su indirdiğimiz zaman, harekete geçer, kabarıp ve her güzel çiftten bitkiler bitirir.”** (Hac, 5)

- Hamilelik merhalesi hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Sizi analarınızın karnılarında üç türlü karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratıyor.”** (Zümer, 6)

- Dünya merhalesi hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Şükredesiniz diye size işitme (duygusu), gözler ve gönüller verdi.”** (Nahl, 78)

Bu merhaleler mutluluk veya mutsuzluğun üzerinde bulunduğu eksendir. Burası imtihan dünyasıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“O, hanginizin daha güzel iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, üstündür, başlıyandır.”** (Mülk, 2)

- Berzah merhalesi hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onların gerisinde ise, yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır.”** (Müminun, 100)

- Ahiret merhalesi ise bütün merhalelerin gayesidir ve yolun sonudur. Allah Teâlâ bütün merhaleleri zikrettikten sonra şöyle buyurmuştur: **“Sonra siz, bunun arkasından mutlaka öleceksiniz. Sonra, kıyamet günü yeniden diriltileceksiniz.”** (Müminun, 15-16)

Müellifin “Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem*’in, ölümden sonra olacağına dair haber verdiği bütün hususlara iman etmek” demesi: Bunların hepsi ahiret gününe imanın kapsamına girer.

Çünkü insan öldüğü zaman ahiret günü merhalesine girer. Bu sebeple denilmiştir ki: Ölen kimsenin kıyameti kopmuştur. Öldükten sonra olan her şey ahiret günü kapsamındadır. O halde ahiret günü bize ne kadar da yakındır. Bizimle onun arasında sadece bir ölüm vardır. Sonra insan, içinde sadece işlediklerinin karşılığını göreceği ahiret gününe girer. Bu yüzden dikkatli olmamız gerekir.

Düşün ey insan! Düşünürsen kendini tehlikenin üzerinde bulursun. Çünkü ölümün bizce bilinen bir zamanı yoktur; insan evinden çıkabilir, ama bir daha dönemeyebilir; bürosunda koltuğunda oturabilir, ama oradan bir daha kalkamayabilir; yatağında uyuyabilir, fakat yatağından teneshire taşınabilir. Bu bizim Allah’a tevbe etmek için ömrü bir fırsat bilmemizi ve insanın en iyi durumdayken ecelinin gelmesi için kendisini Allah’a daima tevbe eden, yönünü O’na dönen ve yönelen biri olarak hissetmesini gerektirir.

فَيُؤْمِنُونَ بِفِتْنَةِ الْقَبْرِ، وَبِعَذَابِ الْقَبْرِ وَنَعِيمِهِ

Bu bakımdan kabir fitnesine (sualine), kabir azabına ve nimetine de inanırlar.

“Fitne” burada “imtihan” demektir. Kabir fitnesiyle kastedilen, ölünün defnedildiği zaman kendisine Rabbi, dini ve peygamberi hakkında soru sorulmasıdır.

“İnanırlar” filinin faili olan zamir ehl-i sünnete gider. Yani Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat kabir fitnesine iman eder. Çünkü Kitap ve sünnet, kabir fitnesinin varlığına delalet eder.

- Bunun Kitap'taki delili Allah'ın şu ayetinde geçmektedir: **“Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.”** (İbrahim, 27) Buhari ve Müslim'de²⁴⁷ ve diğer hadis kitaplarında geçen ve Bera b. Âzib tarafından Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den rivayet edilen hadiste de sabit olduğu gibi bu, kabir fitnesi hakkındadır.

- Sünnette de insanın kabir fitnesine maruz kalacağına dair birbirini destekleyen hadisler vardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bu konuda şöyle buyuruyor: *“Kabirlerinizde Deccal'in fitnesi gibi (veya ona yakın) bir fitneye (imtihana) maruz kalacağınız bana vahyedildi.”*²⁴⁸

Allah'ın Âdem'i yaratmasından kıyamete kadar geçen zaman içindeki en büyük fitne, Deccal fitnesidir. Nitekim İmran b. Husayn radiyallahu anh'tan rivayet edildiğine göre o, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle dediğini işitmiştir: *“Âdem'in yaratılışı ile kıyamet saati arasında Deccal'in fitnesinden daha büyük bir fitne yoktur.”*²⁴⁹

Fakat Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ashabına, hatta ümmetine dedi ki: *“Eğer ben sizin aranızdayken çıkarsa, sizin namınıza ona ben galebe çalarım. Ben aranızda yokken çıkarsa, herkes kendi nefsi için galib gelmeye çalışır.”*²⁵⁰

Bununla beraber Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem onunla nasıl mücadele edeceğimiz ile onun vasıflarını ve özelliklerini bize öğ-

²⁴⁷ Buhari (4699). Müslim (2871).

²⁴⁸ Buhari (184); Müslim (905). Esmâ radiyallahu anha'dan rivayet edilmiştir.

²⁴⁹ Müslim (2946). İmran İbn Husayn radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

²⁵⁰ Müslim (2937). Nevvas İbn Sem'an radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

retti. Böylece sanki onu gözlerimizle görüyor gibi olduk. Bu vasıflarıyla ve özellikleriyle onunla mücadele edebileceğiz.

Bu sebeple diyoruz ki Deccal fitnesi en büyük fitnedir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Kabirlerinizde Deccal’ın fitnesi gibi (veya ona yakın) bir fitneye (imtihana) maruz kalacağınız bana vahyedildi.”²⁵¹

Ne büyük bir fitne! Çünkü insan orada ancak sağlam bir akideye ve salih bir amele sahipse cevap verebileceği sorularla karşılaşacaktır.

فَأَمَّا الْفِتْنَةُ؛ فَإِنَّ النَّاسَ يُمْتَحَنُونَ فِي قُبُورِهِمْ

Kabir fitnesine gelince, insanlar kabirlerinde sınava tabi tutulurlar.

Bu cümle, ölen bir kimsenin kabirindeki sınavının niteliğinin beyanının başlangıç cümlesidir.

“İnsanlar” kelimesi geneldir. Müellifin bu sözünden herkesin, (hatta peygamberler, siddîklar, şehidler ve Allah yolunda nöbet tutanlar gibi mükellef olanlar ile çocuklar ve mecnunlar gibi mükellef olmayanların) kabirlerinde sınava tabi tutulacakları anlaşılır. Fakat bu cümlemin açıklanmaya ihtiyacı vardır. Biz deriz ki:

1- Peygamberler sınav kapsamına girmezler, sorguya çekilmezler. Bunun iki sebebi vardır:

a- Peygamberler şehitlerden daha üstündürler. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şehitlerin kabir fitnesinden/sınavından muaf tutulacaklarını haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: “Şehidin başındaki kılıç parıltısı, fitne (imtihan) olarak yeter.”²⁵²

²⁵¹ Buhari (184); Müslim (905). Esmâ radiyallahu anha’dan rivayet edilmiştir.

²⁵² Nesai 4/99. Kasım es-Serkastî, *Ğaribü'l-Hadis*, 2/165/1’de bu hadisi Nesai’den rivayet etmiştir. Ayrıca Bkz: Elbanî, *Ahkamü'l-Cenaiz* (36). Elbanî, bu hadisin

b- Bu sınavda peygamberler hakkında da soru sorulacak ve ölüye, "Senin peygamberin kimdir?" denilecek. Onlar, hakkında soru sorulacak kimselerdir, sorguya çekilecek kimseler değil. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "*Kabirlerinizde fitneye (imtihana) maruz kalacağınız bana vahyedildi.*"²⁵³ Hitap, peygamber gönderilen ümmetidir. Peygamber onlara dâhil değildir.

2- Sıddıklar da sorguya çekilmeyecekler. Çünkü onların mertebesi, şehitlerin mertebesinden daha üsttedir. Şehitler sorguya çekilmeyeceklerine göre sıddıkların çekilmemeleri daha uygundur. Çünkü sıddık, doğru ve doğrulanan vasfına sahiptir. Onun doğruluğu zaten bilinmektedir. İmtihan etmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü imtihan, doğru mu, yalancı mı olduğu hakkında şüphe bulunan kimse için söz konusu olur. Doğru olduğu belli olanın sorguya çekilmesine ihtiyaç yoktur. Bazı âlimler delillerin genelliğinden dolayı onların da sorguya çekileceklerini ileri sürmüşlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

3- Allah yolunda öldürülen şehitler ise, cihadlarıyla imanlarındaki sadakati ve samimiyeti ortaya koydukları için sorguya çekilmeyeceklerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "**Gerçek şu ki Allah, cennet karşılığında canlarını ve mallarını satın almıştır. Onlar Allah yolunda çarpışır, öldürürler ve ölürler.**" (Tevbe, 111); "**Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilakis onlar diridirler ve Rablerinin katında rızıklandırılırlar.**" (Al-i İmran, 169)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "*Şehidin başındaki kılıç parıltısı, imtihan olarak yeter.*"²⁵⁴

Allah yolunda nöbet tutan kişi, sadakatini gösterdiği için öldüğü zaman fitnelerden emin olduğu haber verildiğine göre savaşta öldürülen kimse en azından onun gibidir ya da daha evladır. Çünkü Allah'ın

senedinin sahih olduğunu söylemiştir.

²⁵³ Bu hadisin tahriri daha önce geçti.

²⁵⁴ Tahriri biraz önce geçti.

kelimesini yüceltmek ve dinine yardım etmek için Allah düşmanları karşısında canını ortaya koymuştur. Bu, onun imanındaki samimiyetinin en büyük delillerinden birisidir.

4- Allah yolunda nöbet tutanlar da sorguya çekilmezler. Müslim'in Sahih'inde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Bir gün bir gece Allah yolunda nöbet tutmak, bir ayın orucu ile kıyamından/gece namazından daha hayırlıdır. Ölürsen üzerine dünyadayken yaptığı ameli ve rızkı cereyan eder. Fettandan/sorgulayıcılardan da emin olur."*²⁵⁵

5- Çocukların ve mecnunların sorguya çekilip çekilmeyecekleri konusunda bazı âlimler şöyle dediler: Onlar da sorguya çekilirler. Çünkü genelin içine onlar da girer ve hayattayken kendilerinden yükümlülük düşse bile ölüm hali, hayattaki halden farklı olur.

Bazı âlimler ise mecnunların ve küçüklerin yükümlü olmadıkları için sorguya çekilmeyeceklerini söylemişlerdir. Mükellef olmadıkları zaman onların hesaba çekilmeleri söz konusu olmaz. Çünkü günahlardan dolayı cezalandırılacak yükümlüden başkası hesaba çekilmez. Mecnunlar ve çocuklar cezalandırılmazlar. Onlar için sevaptan başka bir şey yoktur. Salih amel işlerlerse sevap kazanırlar.

Şu halde beş sınıf insan müellifin kabirde sorguya çekileceklerini söylediği insanların dışındadır: Peygamberler, siddîklar, şehitler, Allah yolunda nöbet tutanlar ve çocuk ve mecnun gibi mükellef olmayanlar.

Bir uyarı:

İnsanlar üç kısımdır: Halis müminler, münafıklar ve halis kâfirler. İlk ikisi sorguya çekilecekken üçüncülerin sorguya çekilip çekilmeyecekleri ihtilaflıdır. İbnu'l-Kayyim, *er-Ruh* adlı kitabında onların sorguya çekilecekleri görüşünü tercih etmiştir.

Geçmiş ümmetler sorguya çekilecekler mi? Bazı âlimler -ki sahih olan onların görüşüdür- onların sorguya çekileceği görüşündedirler. Çünkü bu ümmet -ümmetlerin en şerefli olduğu oldukları halde- sorguya çekildiğine göre onlardan aşağı seviyede olanların çekilmeleri daha doğrudur.

Müellifin "kabirlerinde" sözündeki "kabir" kelimesi, "ölülerin defnedildikleri yer" anlamına gelir. Ancak kastedilen şey daha geneldir, berzah'ı da içine alır. "Berzah," "insanın ölümü ile kıyametin kopuşu arasındaki şey"dir. Ölen kişi ister toprağa defnedilmiş olsun, ister karada yırtıcı hayvanlar, denizde yılanlar yesin, isterse rüzgâr onun küllerini savursun, her ölünün berzahı vardır.

Fitnenin/sorgulamanın, ancak dünya ahvali sona erdiği ve meyyit ahiret âlemine teslim edildiği zaman yapılacağı anlaşıyor. Ölünün defni birkaç gün geciktiği zaman defnedilinceye kadar sorgulama yapılmaz.

فَيَقَالُ لِلرَّجُلِ مَنْ رَبُّكَ؟ وَمَا دِينُكَ؟ وَمَنْ نَبِيُّكَ؟

Kişiye "Rabbin kim? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?" diye sorulur.

Soruyu soranlar iki melektir. Kabirde insanın yanına gelirler, yanına otururlar ve ona bu soruları sorarlar. Hatta melekler ona bu soruları sorarken ölü, kabrinin başından ayrılanların ayak seslerini bile işitir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ölüyü defnettiği zaman kabrinin yanında durur ve şöyle derdi: "Kardeşiniz için bağışlanma ve metanet dileyin. Çünkü o, şu anda sorguya çekiliyor."²⁵⁶

²⁵⁶ Ebu Davud (3221); Beyhakî 4/56. Hâkim 1/370'de bunun sahih olduğunu söyledi. Zehebi onun görüşüne katıldı. Nevevî, *el-Mecmu*, 5/292'de senedinin ceyyid olduğunu söyledi. Bkz: Elbânî, *Ahkâmü'l-Cenaiz*, (156).

Bazı rivayetlerde bu iki meleğin isimleri “münker ve nekir” olarak geçer.²⁵⁷ Bazı âlimler ise bu iki ismi reddettiler ve şöyle dediler: “Allah Teâlâ onları övgü vasıflarıyla nitelendirdiği halde melekler nasıl olur da bu çirkin isimlerle isimlendirilirler?!” Onlar bu konudaki hadisin zayıf olduğunu söylediler.

Bazı âlimler ise hadisin hüccet olduğu ve meleklerin zatları yönünden münker oldukları için değil, ölünün daha önceden bunları tanıması sebebiyle münker oldukları için (tanınmayan, bilinmeyen anlamında) münker diye isimlendirildikleri görüşündedirler. İbrahim *aleyhisselam* da melek misafirleri için (قَوْمٌ مُنْكَرُونَ) / **“Bunlar tanınmayan/yabancı kimseler”** (Zariyat, 25) demişti. Çünkü onları tanııyordu. Bu melekler münker ve nekirdir. Çünkü onlar ölünün tanımadığı varlıklardır.

Bu iki meleğin yeni iki melek mi, yoksa kişinin sağında ve solunda oturan kâtip melekler mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır:

- Âlimlerin bir kısmına göre kişinin daha önce de beraberinde bulunan iki melektir. Çünkü her insanın dünyada amellerini yazan iki tane meleği vardır. Kabirde bu iki melek ona bu üç soruyu soracaklar.

- Bazı âlimler de şöyle demişlerdir: Hayır bunlar başka iki melektir. Allah Teâlâ buyurur ki: **“Doğrusu Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.”** (Müddessir, 31) Melekler kalabalık bir topluluktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Gökyüzü gıcırdadı ve gıcırdamakta da haklıydı. Çünkü gökyüzünde dört parmaklık (veya bir karışlık) bir yer yoktur ki orada rükû eden veya secde eden bir melek bulunmuş olmasın.”²⁵⁸ Gökyüzü çok geniştir. Nitekim Allah

²⁵⁷ Tirmizi (1083); İbn Ebi Âsım, *es-Sünne* (864); Âcurri, *eş-Şeria*, (365). Ebu Hureyre *radıyallahu anh'tan* şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Ölü kabre konulduğu zaman (veya biriniz kabre konulduğu zaman) birisi siyah, diğeri mavi iki melek onun yanına gelir. Bu meleklerden birine münker, diğerine nekir denilir...” Elbanî, *es-Sahiha*, (1391)'de bu hadisin sahih olduğunu söyledi.

²⁵⁸ Ahmed, 5/173; Tirmizi (2312); İbn Mace (510); Hâkim 2/4190. Bu hadis, Ebu Zer *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir. Hadisin hasen olduğunu Elbanî, *es-Sahiha*,

Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Gökyüzünü de kuvvetli bir şekilde Biz bina ettik ve onu daha da genişletmekteyiz.”** (Zariyat, 47)

Allah Teâlâ'nın defnedilen herkes için iki melek yaratıp göndermesinde şaşırılacak bir durum yoktur. Allah Teâlâ'nın her şeye gücü yeter.

“Rabbin kimdir?” sorusu, “Seni yaratan, senin ibadet ettiğin ve kulluğu sadece kendisine tahsis ettiğin Rabbin kimdir?” demektir. Çünkü bu kelime rubûbiyet tevhidinde ve ulûhiyet tevhidinde kullanılır.

“Dinin nedir?” sorusu, “Allah’a itaatini gerçekleştirdiğin ve O’na yaklaşmak için yaptığın amelin nedir?” demektir.

Üçüncüsü ise “Peygamberin kimdir?” sorusudur. Yani “Senin iman ettiğin ve izinden gittiğin peygamberin kimdir?” demektir.

﴿يُبَيِّنُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾

“Allah, iman edenleri, dünya hayatında da, ahirette de sağlam bir söz üzerinde tutar.” (İbrahim, 27)

Yani onları sabit kılar, böylece cevapta tereddüt etmezler, duraklamazlar.

“Sağlam bir söz,” kelime-i tevhiddir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (الْمَنْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ) / **“Görmedin mi? Allah nasıl bir misal verdi. Güzel bir söz, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir.”** (İbrahim, 24)

Ayetteki (فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ) / **“dünya hayatında ve ahirette”** ifadesinin müteallakı (يُبَيِّنُ) fiildir. Yani Allah Teâlâ, müminleri dünyada da, ahirette de sağlam bir söz üzere tutar. Müteallakın (الثَّابِت) olması da muhtemeldir. O zaman “söz” kelimesinin sıfatı olur ve “bu söz dünya ve ahirette sağlamdır, sabittir” anlamına gelir.

Fakat birincisi daha güzeldir ve doğru olması daha muhtemeldir. Çünkü Allah Teâlâ başka ayetlerde de şöyle buyurmuştur: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا** / “**Ey iman edenler! Herhangi bir düşman birliğiyle karşılaştığınız zaman sebat edin!**” (Enfal, 45); **إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنْ يَنْزِلُوا إِلَيْكَ** / “**İşte o anda Rabbin meleklere şöyle vahyediordu: Ben sizinle beraberim, müminlere sebat verin.**” (Enfal, 12) Demek ki onlar hem dünya da, hem de ahirette sağlam bir sözle/tevhid sözüyle sebat ederler.

فَيَقُولُ الْمُؤْمِنُ: رَبِّيَ اللَّهُ، وَالْإِسْلَامُ دِينِي، وَ مُحَمَّدٌ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَبِيِّ

Mümin, bu soruya şöyle cevap verir: “Rabbim Allah’tır, dinim İslam’dır, peygamberim Muhammed’dir.”

Mümin; kendisine “Rabbin kim?” diye sorulduğu zaman “Rabbim Allah’tır;” “Dinin nedir?” diye sorulduğu zaman “Dinim İslam’dır.” ve “Peygamberin kimdir?” diye sorulduğu zaman da “Peygamberim Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’dir.” diye cevap verir.

O zaman cevap doğru olur. Bunun üzerine gökten bir nida edici şöyle nida eder: Kulum doğru söyledi, artık ona cennetten bir köşeyi döşeyin, onu cennetten giydirin ve cennete girmesi için bir kapı açın!

وَأَمَّا الْمُرْتَابُ؛ فَيَقُولُ: هَاهُ هَاهُ؛ لَا أَدْرِي، سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ شَيْئًا فَقُلْتُ

Şüphe içinde olan şahıs ise “Kem küm, bilmiyorum. Ben insanların bir şeyler söylediklerini duymuştum, onu söyledim.” der.

Bu, şüpheciler ve münafıklar ile bunların şüpheleridir. “Kem küm, bilmiyorum. Ben insanların bir şeyler söylediklerini duymuştum, onu

söyledim.' der." Yani iman onun kalbine iyice yerleşmemiştir. İman kalbine ulaşmadığı için sadece insanların söylediği şeyleri söylerler.

Onların "kem küm!" etmelerini düşün! Sanki kaybettiği bir şeyi hatırlamaya çalışıyor. Bu, büyük bir üzüntü ve kederdir. Bunun cevabını bildiğini tahayyül etmesi, fakat cevap ile kendisi arasına engel konulması, kem küm etmesi, sonra "insanların bir şeyler söylediğini duymuştum, onu söyledim" demesi ve dünyada şüphe/tereddüt içinde kaldığı için "Rabbim Allah, dinim İslam, peygamberim Muhammed'dir" diyememesi!

Kabirde bu sualler kendisine sorulduğu ve doğru cevaba en çok muhtaç olduğu zaman aciz kalır ve "Bilmiyorum. Ben insanların bir şeyler söylediklerini duymuştum, onu söyledim.' der. Dolayısıyla onun imanı, laftan ibarettir.

فَيُضْرَبُ بِمِرْزَبَةٍ مِنْ حَدِيدٍ، فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا كُلُّ شَيْءٍ؛ إِلَّا الْإِنْسَانَ،
وَلَوْ سَمِعَهَا الْإِنْسَانُ؛ لَصَعِقَ

Bunun üzerine demirden bir balyoz ile vurulur. Öyle bir feryat eder ki insan dışında her şey o feryadı duyar. Eğer insan o feryadı duyacak olsa, mutlaka bayılır.

"Vurulur," yani cevap veremeyene vurulur. İster kâfir olsun, ister münafık olsun, ona bu darbeyi vuran, kendisini sorguya çeken iki melektir.

"Mirzabe;" "Demirden balyoz/çekiç" demektir. Bazı rivayetlerde Mina halkının birleşse bunu kaldıramayacakları ifade edilmiştir.

"Vurulur. Öyle bir feryat eder ki," yani işitilen bir feryattır bu. Onu her şey işitir. Etrafında onun sesini işiten varlıklar vardır. Dünyada her şey işitilmez. Bazı işitenler ise bundan etkilenebilir. Nitekim Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem binitinin üzerinde müşriklerin kabirlerinin

yanından geçerken hayvan aniden onu yoldan saptırdı, hatta neredeyse onu yere düşürecekti. Çünkü hayvan, kabirlerinde azap görenlerin seslerini işitmişti.²⁵⁹

“İnsan dışında,” yani insan bu feryadı işitmez. İnsanın bu feryadı işitmemesinin büyük hikmetleri vardır. Bunların bazıları şunlardır:

1- Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözleriyle işaret ettiği husustur: “Eğer defnetmemenizden endişe etmeseydim, kabir azabını size de işittirmesi için Allah’a dua ederdim.”²⁶⁰

2- Bunun gizlenmesi ölü için bir örtüdür.

3- Bunda ailesinin rahatsız edilmemesi gereği vardır. Çünkü ailesi ölülerinin azabını ve feryadını duymuş olsalardı kararsız kalırlardı.

4- Ailesini utandırmamaktır. Çünkü insanlar bu feryadı duydukları zaman, “Bu sizin çocuğunuz! Bu sizin babanız! Bu sizin kardeşiniz!” gibi şeyler söylerler.

5- Bu sesi duyduğumuz zaman biz de ölebiliriz. Çünkü basit bir ses değildir. Bilakis kalplerin askılarından düşmelerini gerektirebilir. Bu yüzden insan ölebilir veya bayılabilir.

6- İnsanlar azap görenlerin feryatlarını işitmiş olsalardı kabir azabına iman etmek, gayba iman etmek cinsinden değil, görülene iman etmek cinsinden bir şey olurdu. O zaman da imtihanın yararı ortadan kalkardı. Çünkü insanlar kesin olarak müşahede ettikleri şeye iman ederler, fakat görmedikleri ve ancak sadık haber yoluyla bildikleri şeyler söz konusu olduğu zaman, bu gayba iman olur.

Bir uyarı:

“Öyle bir feryat eder ki insan dışında her şey o feryadı duyar, eğer insan o feryadı duyacak olsa, mutlaka bayılır.” sözünde;

²⁵⁹ Müslim (2867). Zeyd İbn Sabit *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

²⁶⁰ Yukarıdaki hadisin bir parçasıdır.

Müellifin "insan dışında her şey o feryadı duyar" sözü cenazeyle ilgili bir hadiste geçer. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in buyurduğu gibi: "Cenaze erkekler tarafından omuzlarında taşındığı zaman eğer o iyi bir kişi ise 'Beni hızlı ulaştırın' der; eğer kötü bir kişi ise 'Yazıklar olsun! Onu nereye götürüyorlar?' diye feryat eder. İnsan dışında her şey o feryadı duyar, eğer insan o feryadı duyacak olsa, mutlaka bayılır."²⁶¹ Kabirdeki feryat konusunda da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Öyle bir feryat eder ki bu feryadı insan ve cinlerden başka ölüye yakın olan her şey işitir."²⁶²

ثُمَّ بَعْدَ هَذِهِ الْفِتْنَةِ إِمَّا نَعِيمٌ وَإِمَّا عَذَابٌ

Bu sorgulamadan sonra ya nimet vardır ya da azap.

Müellifin sözü içinde geçen "sonra" sözcüğü nimet veya azabın gecikmesini değil sıralamayı ifade etmek içindir. Çünkü insan sorguya çekildikten hemen sonra ya azap edilir veya nimete nail olur. Nitekim -yukarıda da ifade edildiği gibi- sorulan sorulara karşı "bilmiyorum!" diyen insana demir balyozla vurulur. Doğru cevap veren için de cennette bir kapı açılır ve kabri genişletilir.

Bu nimet veya azap bedene midir, ruha mıdır, yoksa hem bedene hem ruha mıdır?

Biz deriz ki: Ehl-i sünnetin bu konudaki bilinen görüşü bunun aslında ruha olmasıdır. Beden, ruha tabidir. Nitekim dünyada işkence bedene yapılır, ruh da bedene tabi olur. Dünyada şer'i hükümler zahire göre verilir, ahirette ise aksi olur. Demek ki kabirde azap veya nimet ruh üzerinde cereyan eder. Fakat cisim ve beden de ona tabi olarak bundan etkilenir. Müstakil olarak cereyan etmez. Azap bazen beden

²⁶¹ Buhari (1316, 1380). Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh'*tan rivayet edilmiştir.

²⁶² Buhari (1374).

üzerinde cereyan eder, ruh ona tabi olur, fakat bu çok nadirdir. Aslolan azabın ve nimetin ruh üzerinde cereyan etmesi ve bedeninin ona tabi olmasıdır.

“Ya nimet vardır ya da azap” sözü kabirde azap ve nimetin olacağını ispat etmektedir. Allah'ın Kitabı ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti buna delalet etmektedir. Hatta biz deriz ki: Bu konuda Müslümanların icmaı da vardır.

- Allah'ın Kitabında Vakıa suresinin sonunda zikredilen üç sınıf, kabir azabının ve nimetinin varlığına açıkça işaret etmektedir. Allah Teâlâ bu surede şöyle buyurmuştur: **“Can boğaza dayandığında ve siz (can çekişene) bakarken, Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz. Eğer dine inanmayacak/ceza gününe boyun eğmeyecekseniz, çevirsenize gerisin geri o canı; şayet iddianızda doğru iseniz. Fakat ölen kişiye gelince, eğer o, rahmete yaklaştıranlardan ise, ona rahatlık, güzel rızık ve naim cenneti vardır. Eğer o, ashab-ı yeminden ise, (ona şöyle denilir:) ‘Selam sana ashab-ı yeminden!’ Ama yalanlayıcı sapıklardan ise; işte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır. Ve cehenneme atılma vardır.”** (Vakıa, 83-94)

Bu, müşahede edilen bir durumdur. İbnu'l-Kayyım'ın *er-Ruh* isimli kitabında da zikrettiği gibi ölmek üzere olan kişinin kendisine gelen meleklerle “Merhaba!” dediği; bazen de “Merhaba, şuraya otur!” dediği işitilir.²⁶³ Bazen de bu adamın korkunç bir şeyle karşı karşıya olduğu

²⁶³ Bunu Bera İbn Âzib, Ensar'dan bir adamın cenazesine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte çıktığını anlatırken rivayet etmiştir. Bu rivayeti tahrir edenler şunlardır: İmam Ahmed, 4/287, 288, 295, 296; Ebu Davud (4753); Âcurrî, *eş-Şeria*, (367); Hâkim, *Müstedrek*, 1/37). Hâkim dedi ki: “Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir.” Zehebî de Hâkim'in bu sözünü tasdik etti. Elbâni, *Ahkamü'l-Cenaiz*, (159)'de bu ikisinin görüşüne katıldı. el-Münzirî, *et-Terğib ve't-Terhib*, 4/369)'da şöyle dedi: “Bu hadis, hasen bir hadistir.”

hissedilir, azap melekleri indiği zaman ölüm esnasında adamın yüzü değişir. Allah korusun.

Bu konunun Kur'an'daki delillerinden biri de Allah Teâlâ'nın Firavun ailesi hakkında söylediği şu sözdür: **"Onlar şimdi sabah akşam ateşe sunulmaktadırlar."** Bu, kıyamet kopmadan önceki durumdur. Çünkü ayetin devamında şöyle denilmektedir: **"Kıyamet koptuğu zaman ise 'Firavun ailesini azabın en şiddetlisine atın!' denilecektir."** (Ğafir, 46)

Yine Kur'an'daki delillerden biri de Allah'ın şu sözüdür: **"O zalimlerin halini ölüm şiddeti içindeyken bir görsen! Melekler onlara ellerini uzatırlar ve 'Ruhunuzu teslim edin!' derler."** Zalimler canlarını sakınırlar, bedenden çıkmasını istemezler. Bu sebeple melekler onlara, **"Ruhunuzu teslim edin! Bugün, Allah'a karşı haksız şeyler söylediğinizden ve O'nun ayetlerine karşı böbürlenmenizden dolayı alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız."** (Enam, 93) derler. "Gün" sözcüğünün başındaki "elif-lam" takısı ahd içindir, yani "bugün" demektir. **"Bugün sizin dininizi kemale erdirdim."** (Maide, 3) ayetindeki bugün de böyledir. İçinde bulunan gün demektir.

"Bugün cezalandırılacaksınız." ayetindeki "elif-lam" da ahd-i huzurî içindir. Bununla kastedilen, meleklerin onların ruhlarını almak için hazır oldukları gündür. Bu, onların ruhları çıktığı andan itibaren azap edilmelerini gerektirir. İşte bu kabir azabıdır.

Bu konunun Kur'an'daki delillerinden biri de Allah'ın şu ayetidir: **"Onlar, meleklerin tertemiz bir halde ruhlarını alacakları kimselerdir. Onlara melekler, 'Esenlik içinde olun! Çalışmalarınızın karşılığı olarak girin cennete!' denilir."** (Nahl, 32) Bu, vefat halinde olan bir durumdur.

Bu sebeple sahih bir hadiste şöyle geçmektedir: **"Müminin ruhuna şöyle denilir: Ey temiz ruh! Haydi çık da Allah'ın mağfiretine"**

ve rızasına doğru git.”²⁶⁴ Bu müjde ile o ruh sevinir, itaat ederek kolayca bedenden çıkar. Beden bazen elem duysa da ruh, itaatkâr ve sevinçlidir.

- Kabir azabının ve nimetinin sünnetteki delilleri ise mütevatirdir. Bunların birisi Buhari ve Müslim’de geçen İbn Abbas hadisidir. İbn Abbas *radiyallahu anhum*a’dan rivayet edildiğine göre Peygamber *salallahu aleyhi ve sellem* iki kabrin yanından geçti ve şöyle dedi: “*Bunlar azap görmektedirler. Bu ikisi büyük bir günahattan dolayı da azap görüyor değiller...*”²⁶⁵

İcma’dan delile gelince bütün müslümanlar namazlarında şöyle derler: Cehennem azabından ve kabir azabından Allah’a sığınırım... Eğer kabir azabı sabit olmasaydı ondan Allah’a sığınmaları sahih olmazdı. Çünkü var olmayan bir şeyden sığınmanın bir anlamı yoktur. Bu, onların kabir azabının varlığına inandıklarının delilidir.

Soru: Kabirdeki azap veya nimet devamlı mıdır, kesintili mi?

Cevap: Kâfirlerin azabı devamlıdır. Onların azabının zail olması mümkün değildir, çünkü onlar bunu hak etmişlerdir. Eğer onların azabı zail olsaydı bu onlar için bir rahatlama olurdu. Onlar buna layık değildir. Demek ki kıyamet gününde onlar süre uzun da olsa devamlı azap içindedirler. Nuh’un suda boğulan kavmi, içine sokuldukları bu ateşte devamlı azap görürler. Onların azabı kıyamet gününe kadar devam eder. Firavun hanedanı da böyledir, sabah akşam ateşe sokulurlar.

Bazı âlimler iki sur arasında kâfirlerin azabının hafifletileceğini zikrettiler. Ve Allah’ın şu ayetini delil getirdiler: “**Ve şöyle demektedirler: Eyvah! Nedir başımıza gelen?! Kimdir bizi diriltip yattığımız yerden kaldıran?!**” (Yasin, 52) Fakat bu zorunlu bir mana değildir. Çünkü onların kabirleri, içinde azap da görseler yattıkları yerdir.

²⁶⁴ Bu hadis, Bera İbn Âzib’in bir önceki dipnotta tahriri yapılan hadisidir.

²⁶⁵ Buhari (1378); Müslim (1980). İbn Abbas *radiyallahu anhum*a’dan rivayet edilmiştir.

- Allah'ın azaba mahkûm ettiği günahkâr müminlerin azabı devamlı da olabilir, kesintili de olabilir; günahlarına ve Allah'ın affına göre uzun da sürebilir, kısa da.

Kabir azabı, kıyamet gününün azabından hafiftir. Çünkü kabir azabında bir utanç yoktur. Fakat ahirette utanma da vardır. Çünkü orada bu azabı gören başkaları da vardır. **“Şüphesiz ki peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edeceği günde yardım ederiz.”** (Ğafir, 52)

Soru: Organları parçalanıp dağılmışsa, yırtıcı hayvanlar tarafından yenmişse ve rüzgâr tarafından savrulmuşsa bu adama nasıl azap edilecek, nasıl sorguya çekilecek?!

Cevap: Allah'ın her şeye gücü yeter. Bu gaybî bir konudur. Allah Teâlâ gayb âleminde bu parçaları birleştirmeye kadirdir. Biz onları dünyada parçalı ve birbirinden uzak olarak müşahade etsek de gayb âleminde Allah onları birleştirebilir.

Aynı mekânda insanın ruhunu almak için inen meleklerle baksana. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **“Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz.”** (Vakia, 83) Bununla beraber biz onları göremeyiz. Ölüm meleği ruh ile konuşur fakat biz işitmeyiz.

Cebrail, zaman zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e görünürdü ve aynı mekânda ona vahiyle konuşurdu. Fakat insanlar onu görmezlerdi ve işitmezlerdi.

Gayb âlemi asla şahadet âlemiyle kıyas edilemez. Bu, Allah Teâlâ'nın bir hikmetidir. Sen kendi ruhunun bedenine nasıl tutunduğunu ve bedenine üzerine nasıl yayıldığını, uyurken senden nasıl çıktığını bilemezsin. Sen uyanırken ruhun dönüşünü ve senin bedenine nereden girdiğini hisseder misin?!

Gayb âleminde sadece teslimiyet vardır. O âlemde kesinlikle kıyas bulunmaz. Allah Teâlâ rüzgârın dağıttığı beden parçalarını biraraya

toplama gücüne sahiptir. Sonra onun üzerinde sorgulama yapılır, azap veya nimete muhatap olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın her şeye gücü yeter.

Soru: Ölü dar bir kabrin içine defnedilir. O halde bu kabir nasıl göz alabildiğince genişletilir.

Cevap: Gayb âlemi şahadet âlemine kıyas edilmez. Faraza bir adam göz alabildiğince geniş bir çukur kazsa, içine de ölüyü defnedip üzerini toprakla örtse, bu çukuru bilmeyen kimse bunu görür mü, görmez mi?! Duyular âleminde olmasına rağmen bu kadar genişliğine rağmen o çukuru kesinlikle görmez. O çukurun varlığını ancak kazılışını müşahade eden bilir.

Soru: Biz kâfir ölüsünün kabrini bir iki gün sonra açıp baktığımızda sıkıştırma sonucu kaburgalarının dağılmadığını ve birbirine girmediklerini görüyoruz. (Bunun açıklaması nedir?)

Cevap: Yukarıdaki soruya verilen cevap bu sorunun da cevabıdır. Bu bir gayb âlemidir. Dağılmış olması ve üzeri açıldığı zaman Allah'ın onları iade etmesi ve kulları imtihan için her şeyi kendi yerlerine iade etmesi caizdir. Çünkü biz kaburgaları düzgün bir halde defnettığımız halde bir iki gün sonra dağınık olarak karşımıza çıksaydı buna iman -gayba iman değil- şahadete iman olurdu.

Soru: Felsefeciler diyorlar ki: Biz ölünün üzerine cıva koyarız. Cıva çok hareketli ve akışkan bir maddedir. Ertesi gün geldiğimiz zaman cıvayı olduğu gibi ölünün üzerinde buluyoruz. Hâlbuki siz diyorsunuz ki: Melekler gelirler ve ölüyü oturturlar. Oturan bu adamın üzerinde cıva nasıl olduğu gibi kalır?!

Cevap: Biz buna da bir önceki verdiğimiz cevabı veririz: Bu bir gayb âlemidir. Bize düşen iman ve tasdiktir. Oturuşla konumu değiştikten sonra Allah Teâlâ'nın bu cıvayı kendi yerine geri göndermiş olması caizdir.

Yine biz deriz ki: Uykudaki adama bakınız. Uykusunun içinde öyle şeyler görür ki eğer bunlar kendisine görüldüğü gibi olsaydı, döşeğinin içinde yatağının üzerinde kalamazdı. Bazen rüya Allah'tan kaynaklanan hak rüya olur ve uykusunda gördüğü gibi gerçekleşir. Bununla beraber biz bu şeye iman ederiz.

İnsan uykusunda hoşlanmadığı bir şeyi gördüğü zamanın sabahında kederli bir halde olur; sevindiren bir şey gördüğü zamanın sabahında ise sevinçli olur. Bütün bunlar ruhî şeylerin maddî şeylere benzemediğinin, görünmeyen şeylerin görünen şeylere kıyas edilemeyeceğinin ve delalet edilen şeyi müşahade edilene göre imkânsız gördüğümüz dolayısıyla sahih nasları reddedemeyeceğimizin delilidir.

BÜYÜK KIYAMET

إِلَى أَنْ تَقُومَ الْقِيَامَةُ الْكُبْرَى

(Kabirdeki bu nimet ve azap) Büyük kıyamet kopuncaya kadar devam eder.

“Büyük kıyamet,” insanların Âlemlerin Rabbi için kabirlerinden kalkacakları kıyamettir. Müellif bunu “büyük kıyamet” sözüyle ifade ettiğine göre, demek ki bir de “küçük kıyamet” vardır. Bu, her insanın kendi kıyametidir. Çünkü her insanın bir kıyameti vardır. Kim ölürse onun kendi kıyameti kopmuş olur.

Müellif kıyamet alametleri konusunda sessiz kaldı, onlardan söz etmedi. Çünkü müellif, ahiret günü hakkında konuşmak istemektedir. Kıyamet alametleri, ona hazırlanmak isteyeninin hazırlanması için kıyametin kopuşunun yaklaştığının sadece işaretleri ve uyarılarıdır.

Akaid konusunda kitap yazan bazı alimler kitaplarında kıyamet alametlerini de zikrettiler. Gerçek şu ki, her ne kadar bunlar Allah Teâlâ'nın Kur'an'da işaret ettiği ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in sünnette açıkladığı gaybî şeyler olsalar da ahirete imanla ilgili şeyler değildirler.

*** Kıyamette meydana gelecek ilk şey:**

فَتَعَادُ الْأَرْوَاحُ إِلَى الْأَجْسَادِ

İşte o vakitte de ruhlar cesetlere geri döndürülür.

Kıyamette ilk olacak şey budur: Bu, ikinci sura üfürüldükten sonra olur. Bu, ölümle birlikte ruhların cesetlerden ayrılmasından sonradır. Fakat bu, berzahta ölünün Rabbi, dini ve peygamberi hakkında sor-guya çekildiği esnadaki ruhun cesede gönderilmesinden başka bir geri gönderilmedir. Allah Teâlâ, İsrâfil'e emreder, o da bu emir gereğince sura üfürür. Bunun üzerine Allah'ın dilediklerinin dışında göklerde ve yerde bulunanlar düşüp ölürlür. Sonra İsrâfil bir daha sura üfürür ve ruhlar surdan cesetlerine doğru uçuşurlar ve onların içine yerleşirler.

Müellifin “ruhlar cesetler geri döndürülür” sözü, ruhların surdan ancak cesetlerin yaratılışının tamamlanmasından sonra çıkacağına işarettir. Cesetlerin yaratılışı tamamlandığı zaman sura üfürülür. Bunun üzerine ruhlar cesetlerine iade edilir.

Müellifin “ruhlar cesetlere geri döndürülür” sözünde dirilişin bir iade olduğuna delil vardır. Diriliş, yeni bir cesedin yaratılması değil, bilakis zail olup değişen cesedin geri dönüşüdür. Çünkü ceset toprağa dönüşür, kemikler çürür. Allah Teâlâ, bu dağınık şeyleri birleştirir, sonunda ceset oluşur ve ruhlar bu cesetlere iade edilir. Cesetlerin yeniden yaratılacağını iddia edenlerin bu iddiası Kitap, sünnet ve aklın reddettiği batıl bir iddiadır:

- Bunun batıl bir iddia olduğunun Kitaptan delili şudur: Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Yaratılışı ilk defa gerçekleştirendir O! Sonra onu tekrar gerçekleştirecektir. (Düşünsenize, sizce) bu daha kolay (değil mi?)”
(Rum, 27)

Yani ilkin gerçekleştirdiği yaratılışı tekrar gerçekleştirecektir.

Kudsî bir hadiste şu ifadeler geçiyor: “Allah Teâlâ buyuruyor ki: İlk defa yaratmak Bana onu tekrar yaratmaktan daha kolay değildir.”²⁶⁶ Allah’a hepsi kolaydır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“İlk yaratmaya başladığımız gibi yeniden yaratınız.” (Enbiya, 104)

“Sizler bunun ardından öleceksiniz. Sonra da kıyamet günü yeniden dirileceksiniz.” (Mu’minun, 15-16)

“Çürümüş bir kemiğe kim can verecek? De ki: İlk kez onu kim dirilttiyse, yine o diriltecektir. O’dur yaratmanın her türlüşünü bilen.” (Yasin, 78-79)

- Bu konuda sünnette gerçekten pek çok delil vardır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, “İnsanların yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak mahşer yerinde toplanacaklarını” beyan etmiştir.²⁶⁷ Mahşer yerinde toplanacak olanlar insanlardır, başkaları değildir.

Burada önemli olan, dirilişin, cesetlerin tekrardan yaratılarak haşrolunmasıdır.

Soru: İnsan bazen yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanıp yenebilir. Yırtıcı hayvan tarafından yenilen cisim, onu yiyen hayvanın kanına, etine ve kemiğine karışır, sonra da onun pisliğinden ve idrarından dışarı atılır. Bunun cevabı nedir?

Cevap: Bu, Allah için çok kolaydır. “Ol!” der, olur. Yeniden diriltilecek olan bu ceset, karıştığı bu şeylerin hepsinden kurtulur. Allah’ın kudreti bizim tasavvurumuzun üstündedir. Allah her şeye kadirdir.

²⁶⁶ Buhari (4974). Ebu Hureyre radiyallahu anh’tan rivayet edilmiştir.

²⁶⁷ Buhari (3349, 3447); Müslim (2860). İbn Abbas radiyallahu anhuma’dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem içimizde ayağa kalkarak şöyle hitap etti: “Ey insanlar, Allah’ın huzurunda yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaklar...”

وَتَقُومُ الْقِيَامَةُ الَّتِي أَخْبَرَ اللَّهُ بِهَا فِي كِتَابِهِ وَعَلَى لِسَانِ رَسُولِهِ، وَأَجْمَعَ عَلَيْهَا
الْمُسْلِمُونَ

Yüce Allah'ın Kitabında ve Rasulü vasıtasıyla haber vermiş olduğu, Müslümanların da icma ile kabul ettikleri kıyamet, kopacaktır.

Bunlar delillerin üç türüdür: Yüce Allah'ın Kitabı, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti ve Müslümanların icmaıdır.

- Allah'ın Kitabında kıyamet teyid edilmiştir. Yüce Allah kıyametin önemli özelliklerini zikretmiştir ki bunlar kıyametten korkmayı ve hazırlıklı olmayı gerektirir: Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Ey İnsanlar! Rabbinizden sakının; şüphesiz o kıyamet gününün sarsıntısı çok büyük bir şeydir. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirmediği çocuğu unuttur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!”** (Hac, 1-2); **“Gerçekleşecek kıyamet! Nedir o gerçekleşecek kıyamet?! Bilir misin, nedir o gerçekleşeceği kesin olan kıyamet?!”** (Hakka, 1-2); **“Ansızın kapıları çalacak olan felaket! Nedir o gümbür gümbür gelecek olan felaket?! Korkudan yüreği hoplatacak olan felaketin ne olduğunu bilir misin sen?! İnsanlar o gün, çırpınan kelebekler gibi dağılıp saçılırlar! Ve dağlar didik didik edilmiş hallaç pamuğuna döner!”** (Karia, 1-2)

Kıyametin bu özellikleri Kur'an'da çokça zikredilmiştir. Hepsi ür-kütücüdür, korkutucudur. Çünkü kıyamet büyük bir olaydır. Ona inanmadığımız zaman onun için asla çalışmayız. Çünkü inanmadıkça ve o gün için çalışmayı gerektiren özelliklerini hatırlamadıkça insanın o gün için çalışması mümkün değildir.

- Sünnete gelince kıyamet hakkında çok sayıda hadis bulunmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıyamette olacak şeyleri bu

hadislerde açıklamaktadır. İnşaaallah havuz, sırat ve kitap gibi Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in açıkladığı konular ileride gelecektir.

- İcma'ya gelince -ki bu üçüncü tür delildir- müslümanlar kıyamet gününe imanda kesin olarak icma etmişlerdir. Bu sebeptendir ki onu inkâr eden kimse kâfir olur. Ancak İslam'a yabancı/gurbette ve bilmeyen birisi olduğu zaman inkâr etmişse kâfir olmaz. Ona da bu konu öğretilir. Eğer inkârında ısrar ederse kâfir olur.

- Bu konuda dördüncü delil de semavî kitaplardır. Onlar da ahiret gününün varlığında ittifak etmişlerdir. Hatta şimdiye kadar inanmaya devam etmişlerdir. Bu sebeple onların da günümüze kadar ahiret gününe iman ettiklerine delalet eden "filan merhum" veya "Allah ona rahmet eylesin" gibi sözler söylediklerini işitirsiniz.

- Beşinci bir delil daha vardır ki o da akıldır. Bunun açıklaması da şudur: Eğer ahiret olmasaydı yaratılanların var edilmesi abes ve anlamsız olurdu. Allah Teâlâ abesten münezzehtir. Bir topluluk ki, yaratılmışlar, kendilerine birtakım şeyler emredilmiş, birtakım şeyler yasaklanmış, kendilerine birtakım yükümlülükler ve görevler verilmiş, sonra ölmüşler ve hesap yok, ceza yok. Böyle bir topluluğu yaratmanın ne hikmeti var?!

Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdar olan Allah elbet (sizin yakıştırmalarınızdan) münezzehtir/uzaktır. İbadet edilmeye layık tek ilah O'dur; yüce arşın sahibi O'dur."** (Müminun, 115-116); **"Sana Kur'an'ı farz kılan Allah seni döneceğin yere döndürecek."** (Kasas, 85)

Kur'an'a uymak farz olacak, onunla amel farz olacak, sonra üze-
rimize farz kılınan bu Kur'an'dan uygulayıp uygulamadıklarımızdan
hesaba çekileceğimiz ahiret olmayacak. Bu nasıl olur?! Böylece ahiret
gününün varlığını ispat eden delillerin çeşidi beşe ulaşmış oldu.

*** Kıyamette meydana gelecek şeylerin ikincisi:**

فَيَقُومُ النَّاسُ مِنْ قُبُورِهِمْ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ حُفَاةَ عُرَاةٍ غُرُلًا

İnsanlar, âlemlerin Rabbi(nin çağrısına uymak) için çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak kabirlerinden kalkacaklar.

“Kabirlerinden” sözü genel durumu ifade etmek içindir. Yoksa insan herhangi bir kabre defnedilmemiş de olabilir.

“Âlemlerin Rabbi(nin çağrısına uymak) için...” Çünkü yüce Allah onlara nida edecek. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Bir münadinin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver. O gün insanlar, o çağrıyı gerçek olarak duyarlar. İşte bugün, kabirlerden çıkış günüdür.”** (Kaf, 41-42) Onlar bu büyük çağrı sebebiyle Rableri için kabirlerinden kalkacaklar.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar tekrar diriltileceklerini zannetmiyorlar mı? Büyük bir gün için. Öyle bir gün ki, insanlar o gün Rablerinin huzurunda divan duracaklar.”** (Mutaffifin, 4-6)

Müellif dedi ki: (حُفَاةَ): (حُفَاةَ عُرَاةٍ غُرُلًا) Üzerlerinde ayakkabı veya terlik olmaksızın, yani yalınayak.

(عُرَاةَ): Üzerlerinde vücutlarını örtecek bir elbise olmaksızın.

(غُرُلًا): Yaratılışlarından hiçbir şey eksik olmaksızın. Bu kelime (أغرل)'in çoğulu olup “sünnetsiz” demektir. Yani dünyada kesilen kılıf, ahirette yerine iade edilir. Çünkü Allah Teâlâ, **“İlk yaratmaya başladığımız gibi yeniden yaratırız.”** (Enbiya, 104) buyurmuştur. Tam olarak yeniden yaratılır. Ondan hiçbir şey eksik bırakılmaz. Kadınlar ve erkekler karışık olarak bu vasıf üzere yeniden yaratılır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem böyle konuşunca Aişe radiyallahu anha şöyle dedi: “Ey Allah'ın Rasûlü! Erkekler ve kadınlar birbirleri-

ne bakmazlar mı?!" Bunun üzerine o şöyle buyurdu: "Durum o kadar ağır ki bunu bile düşünemeyecekler!" (Bir rivayette de "Birbirlerine bakmayı bile düşünemeyecekler!" diye geçer.)²⁶⁸

Her insanın, kendisini başka şeylerden alıkoyan bir işi ve konumu vardır: "O gün kişi kaçacak kardeşinden! Annesinden, babasından! Eşinden çocuklarından! Çünkü herkesin o gün kendine yeter bir derdi vardır." (Abese, 34-37) Ne bir erkek bir kadına bakar, ne de bir kadın bir erkeğe. Hatta hakkını isteyeceğinden korkacağı için oğlu veya babası ondan kaçır. Gerçek bu olunca da kadının erkeğe, erkeğin kadına bakması mümkün değildir. Durum daha da vahimdir.

Fakat buna rağmen onlar daha sonra giydirilecekler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre ilk giydirilecek olan kişi İbrahim *aleyhisselam*'dır.²⁶⁹

* Kıyamette meydana gelecek şeylerin üçüncüsü:

وَتَذْنُو مِنْهُمْ الشَّمْسُ

Güneş onlara yaklaşacak.

Güneş onlara bir mil kadar yaklaşacak. Bu mil mesafe ölçüsü olan mil de olsa, sürme çekmek için kullanılan mil de olsa çok yakındır. Bu güneş dünyadayken bizimle arasında uzun mesafeler olduğu halde sıcaklığı çok fazladır. Başların üstünde bir mil mesafede olduğu zaman halleri nice olur?²⁷⁰

²⁶⁸ Buhari (6527) Diğer rivayet Müslim'de (2859) nolu hadistir. Her ikisi de Aişe'den rivayet edilmiştir. Allah ondan razı olsun.

²⁶⁹ Buhari (3349); Müslim (2860). İbn Abbas *radiyallahu anhum*'dan rivayet edilmiştir.

²⁷⁰ Nitekim Müslim'in *Sahih*'inde (2864) Mikdad İbnu'l-Esved'den şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle işittim: "Kıyamet gününde güneş mahlûkata bir mil yakında oluncaya kadar yaklaşacak. İnsanlar amelleri miktarınca tere batacaklar; kimisi topuklarına kadar, kimisi dizlerine kadar, kimisi

Soru: Bir kimse şöyle diyebilir: Şimdi bilinmektedir ki güneş ekvator çizgisine kıl kadar yaklaşırsa yeryüzünü yakıp kavurur. Hal böyle olunca ahiret gününde güneşin bir millik mesafede olmasına rağmen insanları yakmaması nasıl mümkün olacak?!

Cevap: İnsanlar kıyamet gününde mahşer yerinde bugünkü kuvvetleriyle değil, bilakis bugünkünden daha güçlü ve daha dayanıklı bir bünye ile toplanacaklar. İnsanlar şimdi güneşin altında gölge olmadan, yemeden ve içmeden elli gün kalmak isteseler bu mümkün olmaz, ölürlər! Fakat kıyamet gününde yemeden içmeden ve -Allah'ın gölgelendirdiği kimseler hariç- gölgelenmeden güneşin altında elli bin sene kalacaklar. Bununla beraber büyük korkulara şahit olup bu korkulara tahammül edecekler.

Cehennem ehlinden ibret al! Bu büyük tahammülü nasıl gösteriyorlar?! **“Derileri piştikçe, azabı tatsınlar diye derilerini sürekli yenileriyle değiştireceğiz.”** (Nisa, 56)

Cennet ehlinden de ibret al! Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre cennet ehli mülkünün en uzak noktasına bin yıllık mesafeden sanki en yakınından bakar gibi bakacak.²⁷¹

Soru: Güneşten kurtulacak kimse var mı?

Cevap: Evet! Orada Allah'ın gölgesinden başka gölgenin olmadığı günde Allah'ın gölgelendireceği birtakım insanlar da olacak. Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* bu kimseleri şöyle haber vermektedir: **“Adaletli devlet başkanı, Allah'a itaat yolunda büyüyüp yetişen genç, kalbi mescide bağlı adam, Allah için birbirini seven, Allah için bir araya gelen ve Allah için birbirinden ayrılan iki kişi, makam ve güzellik sahibi bir kadın kendisine çağırdığı halde ‘Ben**

köprücük kemiklerine kadar, kimilerine de ağızlarına gem vurulacak kadar tere batacaklar.” Mikdad Ibnu'l-Esved dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu derken eliyle ağzına işaret etti.

²⁷¹ Ahmed, 2/64; Tirmizi (2553); Hâkim, 2/509; Elbânî, ez-Zaife, (1985)'de bunun zayıf olduğunu söyledi.

Allah'tan korkarım.' diyen bir erkek, sadaka veren ve sağ elinin verdiği sol eli bilmeyecek kadar gizleyen bir adam ve yalnızken Allah'ı zikredip gözyaşı döken adam."²⁷²

Orada Allah'ın gölgesinden başka gölgenin bulunmayacağı günde Allah'ın gölgelendireceği başka sınıflar da olacak.

"Allah'ın gölgesinden başka gölgenin olmayacağı" sözü, Allah'ın yaratacağı gölgeden başka gölge olmayacağı anlamına gelir. Yoksa bazılarının zannettiği gibi bu gölge Allah'ın zatının gölgesi değildir. Böyle bir mana batıldır. Çünkü böyle bir mana verilecek olsa o zaman bu, güneşin Allah'ın üstünde olmasını gerektirir.

Dünyada gölgemizi biz kendimiz yaparız. Fakat kıyamet gününde dilediği kullarını gölgelendirmek için Allah'ın yaratacağı gölgeden başka gölge olmayacak.

* Kıyamette meydana gelecek şeylerin dördüncüsü:

وَيُلْجِمُهُمُ الْعَرَقُ

Ter, onları gemleyecektir.

"Onları gemleyecek," yani onların teri, atın geminin takıldığı yere kadar, yani ağızlarına kadar ulaşacak.

Fakat bu, terin ulaşacağı en son sınırdır. Yoksa bazılarının teri topuklarına kadar, bazılarının dizlerine kadar, bazılarının köprücük kemiklerine kadar ulaşacak. Bazıları da ağızlarına gem vurulacak kadar tere batacaklar. Çünkü ortam kalabalıktır, sıkıntılıdır ve güneşin iyice yakın olduğu bir ortamdır. İnsan bugün meydana gelecek şey-

²⁷² Buhari (660); Müslim (1031). Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

lerden dolayı kan ter içinde kalır. Fakat onlar amelleri miktarınca tere gömülecekler.²⁷³

Soru: Onlar aynı mekânda oldukları halde bu nasıl olacak?

Cevap: Biz daima ölçü kabul edilmesi gereken şu temel kuralı koyduk: Gaybî konulara bizim nasıl ve niçin sorularını sormadan iman etmemiz ve tasdik etmemiz gerekir. Çünkü bunlar akıllarımızın ötesinde olan şeylerdir. Bunları kavramamız ve kuşatmamız mümkün değildir.

“Söyler misin biri mümin diğeri kâfir iki kişi aynı kabre defnedilse ne olacak?!” Her ikisi de aynı kabir de oldukları halde mümin hakettiği nimete nail olacak, kâfir de hakettiği azaba nail olacak. Bunu kıyamet günündeki ter hakkında da söyleriz.

Soru: Sen Allah Teâlâ'nın ağızlarına kadar tere gömülenleri bir yerde, topuklarına kadar tere gömülenleri bir yerde, dizlerine kadar tere batanları bir yerde ve köprücük kemiklerine kadar tere gömülenleri de bir yerde toplayacağını mı söylüyorsun?

Cevap: Kesin olarak böyle olacak demiyorum. Allah en iyi bilendir. Fakat biz diyoruz ki: Topuklarına kadar tere gömülenlerin ağızlarına kadar tere gömülenlerin yanında olması caizdir. Allah'ın her şeye gücü yeter. Bu, kâfirler karanlık içinde oldukları halde müminlerin önlerini ve sağlarını aydınlatan nura benzer. Bizim kıyamet gününe ve o günde olacak şeylere iman etmemiz gerekir. Nasıl ve niçin sorularını sormak bizim görevimiz değildir.

*** Kıyamette meydana gelecek şeylerin beşincisi:**

فَتُنْصَبُ الْمَوَازِينُ، فَتُوزَنُ بِهَا أَعْمَالُ الْعِبَادِ

Teraziler (mizanlar) kurulacak ve bu terazilerde kulların amelleri tartılacaktır.

²⁷³ Bu konu daha önce anlatılmıştır.

Kulların amellerini tartmak için terazileri kuracak olan Allah'tır.

Müellif, "terazi" kelimesini çoğul olarak zikretmiştir. Naslarda bu kelime çoğul olarak da, tekil olarak da gelmiştir.

- Çoğul olarak zikredilen naslara örnek Allah'ın şu ayetleridir: "**Kıyamet günü adalet terazilerini (mizanlarını) kuracağız.**" (Enbiya, 47); "**İşte o gün tartı haktır; Kimlerin terazileri ağır çekerse işte kurtuluşa erenler onlardır. Kimlerin terazileri hafif gelirse, ayetlerimize haksızlık etmiş, dolayısıyla kendilerini ziyana uğratmış olanlar da bunlardır.**" (Araf, 8-9)

- Terazi kelimesinin tekil kullanımına örnek ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisidir: "*Rahman'a sevimli, lisana hafif, terazide (mizanda) ağır iki kelime şudur: Sübhanallahi ve bihamdihi, sübhanallahi'l-azim.*"²⁷⁴

Soru: Hadiste bu kelime tekil olarak zikredilmiş ve "terazi" denilmiştir. Ayetlerde çoğul, hadiste tekil zikredildiğine göre bunlar birbiriyle nasıl bağdaştırılır?

Cevap: Tartılan şeyler dikkate alınarak bunlar birbiriyle bağdaştırılır. Çünkü tartmak fiili müteaddidir/meful alır. Terazinin tekliği veya her ümmetin terazisi dikkate alınarak tekil kullanılmış olabilir.

Veya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "terazide hafif" sözündeki terazi ile kastedilen şey tartı olabilir.

Fakat zahirde anlaşılan -yine de doğrusunu Allah bilir- şudur ki, terazi aynı terazidir, tartılan şey dikkate alınarak çoğul kullanılmıştır. Bunun delili şu ayettir: "**Kimin tartıları ağır basarsa...**" (Araf, 8)

Fakat insan şu konuda kesin bir şey söyleme imkânına sahip değildir: Bütün ümmetler için tek bir terazi mi olacak, yoksa nasların da delalet ettiği gibi ümmetler sevapları itibarıyla birbirlerinden farklı olacakları için her bir ümmet için ayrı bir terazi mi olacak?!

²⁷⁴ Buhari (6406); Müslim (2694). Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Müellifin “teraziler kurulacak” sözünün zahirine göre bunlar maddî terazilerdir ve terazide ağırlığı ve hafifliği olan şeyler tartılır. Çünkü Kitap ve sünnette geçen kelimelerde aslolan aksine bir delil olmadıkça bilinen manalara hamledilmeleridir. Kur'an'ın nüzulünden bugüne kadar terazi denilince akla gelen ve bilinen şey maddî terazidir ve ortada tartılan ağır ve hafif şeyler var demektir.

Bir topluluk buna muhalefet etti: Mutezile dedi ki: Söz konusu olan terazi maddî bir terazi değildir, buna ihtiyaç da yoktur. Çünkü Allah Teâlâ kulların amellerini bilir ve onları tek tek sayar. Fakat terazi ile kastedilen manevî terazidir, o da adalettir.

Şüphesiz Mutezilenin bu sözü batıldır/geçersizdir. Çünkü lafzın zahirine ve selefın icmainsa aykırıdır. Çünkü “terazi (mizan) ile kastedilen adalettir” dediğimiz zaman terazi tabirini kullanmaya ihtiyaç kalmaz, bilakis adalet tabirini kullanınız. Çünkü adalet kelimesi, nefse terazi kelimesinden daha hoş gelir. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz ki Allah adaleti ve ihsanı emreder.”** (Nahl, 90)

- Bazı âlimler de şöyle dediler: Üstünlük ve ağırlık yüce olana aittir. Çünkü yücelik, yüce olanda meydana gelir. Fakat doğru olan bizim tartıyı zahire göre uygulamamız ve aşağıya inenin ağır olduğunu söylememizdir. Bitaka/kart'a sahip olan kişiden söz eden hadis bunun delilidir. İçinde şahadet kelimelerinin yazılı olduğu kartın bulunduğu terazi kefesi ağır basarken diğer amellerin dosyalarının bulunduğu terazi kefesi yukarı kalkar. Bu açıktır. Çünkü üstünlük kefenin aşağıya inmesiyle belli olur.

Müellifin “bu terazide kulların amelleri tartılır” sözü, tartılan şeyin ameller olduğunun açık ifadesidir.

Burada iki konu vardır:

Birinci konu: Ameller nasıl tartılır?! Çünkü amel, bu amelin sahibi ile kaim olan bir vasıftır. Amel bir cisim değildir ki tartılsın.

Bunun cevabı şudur: Allah Teâlâ amelleri cisim haline getirebilir. Bu, Allah'ın kudreti karşısında garipsenecek bir şey değildir. Bunun örneği vardır. Bu örnek ölümdür. Çünkü ölüm, kıyamette bir koç şekline dönüştürülerek cennet ile cehennem arasında kesilecek.²⁷⁵ Hâlbuki ölüm bir cisim değil manadır. Kesilen şey ölüm meleği değil, ölümün kendisidir. Allah Teâlâ onu müşahede edilen ve görülen bir cisim haline getirmiştir. Allah Teâlâ aynı şekilde amelleri de bu maddî terazide tartılacak cisimler haline getirecektir.

İkinci konu: Müellifin sözlerinden tartılanın amel olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İster iyi amel ister kötü amel olsun her ikisi de tartılacaktır.

Kur'an'ın zahirinden anlaşılan budur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“O gün insanlar, amellerinin karşılığı kendilerine gösterilmek üzere bölük bölük çıkacaklardır. Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.”** (Zilzal, 6-8) Bu ayetler ister hayır olsun ister şer olsun tartılan şeyin amel olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in *“Rahman'a sevimli, lisana hafif, terazide (mizanda) ağır iki kelime şudur: Sübhanallahi ve bihamdihi, sübhanallahi'l-azim”*²⁷⁶ hadisinde zahiri ile bu hadise muhalif olabilecek naslar da vardır:

- Bunlardan birisi (içinde şahadet kelimelerinin bulunduğu) bita-ka/kartın sahibinden söz eden şu hadistir: *“Kıyamet günü herkesin önüne bir adam getirilecek ve aleyhinde doksan dokuz dosya açılacak. Bu dosyaların içinde adamın amelleri kayıtlı olacak. Her bir dosyanın boyu gözün görebildiği mesafe kadar olacak. Adam bunların hepsini ikrar ve itiraf edecek. Adama denilecek ki: Bu günahlara karşı bir mazeretin veya onları telafi edecek bir iyiliğin*

²⁷⁵ Nitekim bu, Buhari (4730)'da, Müslim (2849)'da Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

²⁷⁶ Bu hadisin tahriri daha önce yapılmıştır.

var mı? Adam, 'Hayır ya Rabbi!' diyecek. Bunun üzerine Allah Teâlâ diyecek ki: Bilakis Bizim katımızda sana ait bir iyilik vardır. Ve içinde Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet ederim ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim yazılı kart getirilecek. Adam diyecek ki: 'Ya Rabbi! Bu kart bu dosyalarla beraber nedir ki?!' Allah Teâlâ şöyle diyecek: 'Bugün sana asla haksızlık edilmeyecek.' (Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem sözlerinin devamında dedi ki:) Günah dosyaları bir kefeye konulacak, kart diğer kefeye konulacak. Dosyaların bulunduğu kefe yukarı kalkacak, kartın bulunduğu kefe ise ağır basacak."²⁷⁷

Bu hadisin zahirinden tartılan şeyin amellerin yazılı olduğu sahifeler olduğu anlaşılmaktadır.

- Bir de tartılan şeyin amelin sahibi olduğuna delalet eden başka naslar vardır. Mesela Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

(أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزْنًا)

"İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden onların amelleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü onları bir tartıya çekmeyeceğiz." (Kehf, 105)

Bununla beraber bu ayetle istidlal etme konusunda tartışılabilir ve (فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزْنًا) / **"Kıyamet günü onları bir tartıya çekmeyeceğiz."** ayetindeki vezin kelimesinin kıymet ve değer anlamına geldiği söylenebilir. (Yani kıyamet günü onlara hiçbir değer vermeyeceğiz.)

Bunun bir diğer örneği İbn Mesud radiyallahu anh hakkındaki şu hadistir: O, arak ağacından misvak seçiyordu. Allah ondan razı olsun, bacakları çok ince bir zattı. Rüzgâr onu sağa sola hareket ettiriyordu. Onun bu halini gören sahabîler güldüler. Peygamber sallallahu aleyhi ve

²⁷⁷ Ahmed 2/213; Tirmizi (2639). Tirmizi bu hadisin hasen olduğunu söyledi. İbn Mace (4300); Hâkim, *Müstedrek*, 1/529. Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söyledi, Zehebî de buna muvafakat etti. Elbanî, *es-Sahiha*, (135)'de bunun sahih olduğunu söyledi. Hafız Hamza el-Kinani, *Cüz'ü'l-Bitâka*.

sellem "Niçin gülüyorsunuz?" diye sordu. "Bacaklarının inceliğine gülüyoruz." dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki bu bacaklar mizanda (tartıda) Uhud dağından daha ağır olacak." dedi.²⁷⁸

- Bazı âlimler bu görüşlerin arasını uzlaştırmak için şöyle dediler: İnsanlardan kimisinin amelleri tartılır, kimisinin amellerinin yazılı olduğu sahifeler tartılır, kimisinin de kendileri tartılır.

- Yine bunları bağdaştırmak için bazı âlimler de şöyle dediler: Ame-
lin tartılmasıyla kastedilen sahifelerdeki yazılı olan amellerdir. Geriye
amel sahibinin tartılması meselesi kalır ki bu da sadece bazı insanlara
mahsustur.

- Fakat yorum yapılırken nasların çoğunun tartılan şeyin amel ol-
duğuna delalet ettiğini görürüz. Bazı insanlar bundan ayrı tutulmuştur,
onların amellerinin yazılı olduğu sahifeler veya kendileri tartılacaktır.

İbn Mesud ile ilgili hadis ve kelime-i şahadetin yazılı olduğu karttan
söz eden hadise gelince bu, Allah'ın sadece dilediği kullarına yapacağı
bir muameledir.

﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

**"Kimlerin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa
erenlerin ta kendileridir." (Mu'minun, 102)**

(فَمَنْ): Şartıyyedir.

Şartın cevabı: (فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) cümlesidir.

²⁷⁸ Ahmed, 1/421; Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, 9/289'da şöyle dedi: "Ahmed, Ebu Ya'la, Bezzar ve Taberani birçok senetle bu hadisi rivayet etmişlerdir. Bu senetlerin en iyisinin içinde Asım İbn Ebu'n-Necüd vardır. Zayıf olmasına rağmen hadisi hasendir. Ahmed ve Ebu Ya'la'nın diğer ravileri sahihtir.

Ceza cümlesi hasr özelliğiyle birlikte isim cümlesi olarak gelmiştir. (فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) İsim cümlesi sabitliği ve devamlılığı ifade eder.

Uzağa işaret eden işaret ismi (فَأُولَئِكَ) gelmiştir, (هُمُ الْمُفْلِحُونَ) dememiştir. Uzağa işaret eden ism-i işaretin gelmiş olması onların mertebelerinin yüksekliğine işaret eder.

Ceza cümlesi hasr vasfıyla birlikte gelmiştir. (هُمُ): Bu bir zamir-i fasıldır, hasr ve tekid ifade eder. Haber ile sıfat arasında bir fasıldır.

(الْمُفْلِح) : İsteddiğini elde eden ve korktuğundan kurtulan demektir. O, sevmediği ve hoşlanmadığı şeylerden kurtulur, sevdiği şeyleri elde eder.

“Tartıların ağır gelmesi” ile kastedilen, iyiliklerin kötülüklerden ağır gelmesidir.

(فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) : Bu cümlede Arapça yönünden bir problem vardır: Çünkü (مَوَازِينُهُ)’deki zamir müfret olduğu halde (فَأُولَئِكَ)’daki zamir çoğul gelmiştir. (Niçin?)

Cevap: Şartıyye olan (مَنْ) tekil için de elverişlidir, çoğul için de elverişlidir. Lafız itibariyle zamir ona müfret olarak gider, mana itibariyle cemi olarak gider.

(مَنْ) ne zaman gelirse gelsin zamirin ona müfret veya cemi olarak gitmesi caizdir. Kur’an’da bunun örnekleri çoktur. Mesela Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَمَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا﴾

“Kim Allah’a iman eder ve salih amel işlerse (Allah) onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten ne güzel rızık vermiştir.” (Talak, 11)

Bu ayette önce lafzın (يُدْخِلْهُ), sonra mananın (خَالِدِينَ), sonra yine lafzın (لَهُ) dikkate alındığını görürüz.

﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾

“Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar kendilerine zarar verenlerdir. Onlar cehennemde ebedi kalacaklardır.”

(Mu'minun, 103)

Buradaki (أُولَٰئِكَ) ism-i işaret, uzak içindir. Çok düşük ve alçak bir mertebede oldukları için bu ism-i işaret kullanılmıştır, yoksa yüksek bir mertebede oldukları için değil.

“Kendilerine zarar verenler” kâfirlerdir. Onlar hem kendilerine hem ailelerine hem de mallarına zarar vermektedirler: **“Asıl hüsrana düşenler, kıyamet günü kendilerine ve ailelerine zarar verenlerdir.”** (Zümer, 15) Hâlbuki salih ameller işleyen müminin hem kendisi, hem ailesi hem de malı kazançlı çıkar.

Bu kâfirler kendilerine zarar vermişlerdir, çünkü onlar dünyada var olmalarından hiçbir şekilde yararlanamamışlardır. Aksine zarardan başka bir şey elde edememişlerdir. Mallarına da zarar vermişlerdir. Çünkü mallarından bir fayda görmemişlerdir. Hatta faydalansınlar diye halka verdikleri şeylerin de kendilerine bir faydası olmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Verdiklerinin, kendilerinden (hayır olarak) kabul edilmesine engel olan şey, Allah ve Rasulüne küfretmelerinden, namaza ancak üşenerek gelmelerinden ve gönülsüz sadaka vermelerinden başka bir şey değildi.”** (Nisa, 53)

Onlar ailelerine de zarar vermişlerdir. Çünkü onlar cehennemdendirler. Cehennemlik olan kişi, ailesiyle birlikte olamaz. Üstelik o, tabuta hapsedilmiştir. O, hiç kimsenin kendisinden daha şiddetli bir azap çekmediğini düşünür.

Tartıların hafif gelmesiyle kastedilen, kötülüklerin iyiliklere bas-kın gelmesidir veya bu ayetin ve benzerlerinin açıkça ifade ettiği gibi amelleri tartılanların kâfirler olduğunu söylersek iyiliklerin külliye yok

olduğudur. İlim ehlinin iki görüşünden birine göre kâfirlerin amelleri de tartılacaktır.

İkinci görüşe göre kâfirlerin amelleri tartılmayacaktır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**De ki: Dünya hayatında yaptıklarının güzel olduğunu sanıp da gayretleri boşa gittiği için (âhirette) amel yönünden en çok ziyana uğrayanları size haber verelim mi? İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden onların amelleri boşa gitmiştir. Kıyamet günü onlar için bir tartı da yapmayacağız.**” (Kehf, 103-105)

* Kıyamette meydana gelecek şeylerin altıncısı:

وَتُنْشَرُ الدَّوَابُّ

Divanlar açılır.

(تُنْشَرُ), yani yayılır ve okuyucuları için açılır.

(الدَّوَابُّ): “Divan” kelimesinin çoğuludur. “Divan,” içinde amellerin yazılı olduğu kayıt dosyasıdır. Beytü’l-mal divanları ve benzeri divanlar gibi...

وَهِيَ صَحَافُ الْأَعْمَالِ

Bunlar amellerin yazılı olduğu sahifelerdir.

Yani ademoğullarının amelleriyle görevlendirilen meleklerin yazdıkları sahifelerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Fakat hayır; siz asıl dini yalanlıyorsunuz. Oysa üzerinizde, yaptıklarınızı bilen şerefli kâtipler, Hafaza melekleri vardır.**” (İnfitar, 9-12)

Bu amel yazılır ve insanın boynuna asılır. Kıyamet gününde Allah Teâlâ bu yazılı metni ortaya çıkarır. Nitekim şöyle buyurmuştur: **“Her insanın amel defterini boynuna doladık, kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız. ‘Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter!’ deriz.”** (İsra, 13-14)

Seleften biri dedi ki: Allah Teâlâ sana kendi hesabını kendin gör demekle adaletiyle muamele etmiştir.

Amellerin sahifelerindeki yazılar ya iyiliklere aittir ya kötülöklere aittir. Yazılan iyilikler, insanın yaptığı, yapmaya niyet ettiği ve yapmayı tasarladığı iyiliklerdir.

- Yaptığı iyiliklerin yazılacağı açıktır.

- Yapmaya niyet ettiği iyilikler de yazılır, fakat sadece niyetin mükâfatı tam olarak yazılır. Nitekim iyilik yolunda harcayacağı mala sahip olan bir adamın kıssasının anlatıldığı sahih bir hadiste şöyle denilmektedir: Onun bu halini gören fakir bir adam dedi ki: “Benim malım olsaydı ben de onun yaptığını yapardım.” Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “O da niyetiyle beraberdir (onun da niyeti kaydedilir), her ikisinin mükâfatı aynıdır.”²⁷⁹

İkisinin amel yönünden ecir ve mükâfatta eşit olmadığının bir delili de şudur: Muhacirlerin fakirleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldikleri ve “Ey Allah’ın Rasûlü! Zenginler bizi geçtiler.” dedikleri zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle dedi: Siz de her namazın arkasından otuz üçer defa ‘subhanallah, elhamdülillah ve Allahuekber’ dersiniz... Zenginler bunu işittikleri zaman aynısını yaptılar. Bunun üzerine fakirler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e tekrar müracaat ederek şikâyetle bulundular. Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

²⁷⁹ Ahmed 4/230; Tirmizi (2325); İbn Mace (4228). Ebu Kebşe el-Enmarî’nin rivayet ettiği hadisten bir parçadır. Tirmizî bu hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Elbâni, *Sahihu’l-Câmi*, (3024)’te bunun sahih olduğunu söyledi.

sellem onlara dedi ki: “*Bu, Allah’ın bir lutfudur, onu dilediklerine verir.*”²⁸⁰ Siz niyetinizle onların amellerine yetiştiniz, demedi.

Çünkü bu, adalettir. Amel etmeyen kimse amel eden kimse gibi olamaz. Fakat sadece niyette onun gibi olur.

- Tasarlamak ve zihinden geçirmek ise iki kısma ayrılır:

1- Bir şeyi tasarlaması ve bunun içinden gücünün yettiği kısmı yapması, sonra karşısına onu tamamlamasını engelleyen bir engelin çıkması. Bunun ecir ve mükâfatı tam olarak yazılır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Her kim Allah’a ve Peygamberine hicret etmek maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, kuşkusuz onun mükâfatını Allah verir.”** (Nisa, 100)

Bu, ilim peşinde koşanlara bir müjdedir: Bir kimse ilmiyle insanlara faydalı olmak, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sünnetini savunmak ve yeryüzünde Allah’ın dinini yaymak maksadıyla ilim öğrenmeye niyet ettiği, sonra da -mesela ölüm gibi- bir sebeple ilim öğrenirken buna gücü yetmediği zaman niyetinin ve bu uğurdaki çalışmasının mükâfatı kendisine mutlaka yazılır.

Ayrıca amel etmek insanın âdetinden ise ve herhangi bir sebep kendisinin bu ameli işlemesine mani olmuşsa o amelin ecir ve mükâfatı da kendisi için yazılır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyuruyor: “*Kul hastalandığı veya yolculuğa çıktığı zaman mukim ve sağlıklı olarak yaptığı amelin ecrinin aynısı kendisine yazılır.*”²⁸¹

2- Kişinin bir iyiliği yapmayı tasarlaması ve yapmaya da gücü olmasına rağmen terk etmesi. Bu durumda niyeti sebebiyle kendisine tam bir iyilik sevabı yazılır.

²⁸⁰ Buhari (843); Müslim (595). Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir hadistir.

²⁸¹ Buhari (2996). Ebu Musa el-Eş’arî *radiyallahu anh’tan* rivayet edilmiştir.

Kötülöklere gelince; insana sadece yaptığı kötölüğün günahı yazılır, bir de yapmak isteyip de yapmaya teşebbüs ettiği, fakat yapamadığı kötölüğün günahı yazılır, ayrıca niyet ve temenni ettiği kötölüklerin günahı yazılır.

Birincisine günah yazılması gayet açık ve anlaşılır bir durumdur.

İkincisi, yani kötölük yapmak isteyip de gücü yetmediği için yapamayan kimseye de eksiksiz günah yazılır, çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “İki müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya geldikleri zaman öldüren de, öldürülen de cehennemliktir.” Dediler ki: “Ya Rasûlallah! Öldüreni anladık, öldürülen niçin cehennemliktir?!” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “O da rakibini öldürmeye çalışıyordu.”²⁸² Şarap içmeyi düşünen, fakat bir engelle karşılaşan kimse de onun gibidir. Onun günahı da tam olarak yazılır. Çünkü şarap içmeye çalışmıştır.

Üçüncüsü, kötölüğe niyet eden ve temenni edendir ki ona da günah yazılır, fakat niyeti sebebiyle yazılır. Allah'ın kendisine mal verdiği halde -bunun yüzünden- yoldan çıkan bir adamın durumunu anlatan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisi bunun delilidir: Fakir bir adam dedi ki: “Benim malım olsaydı, onunla filan kişinin yaptığını ben de yapardım.” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Bu fakir adam, niyetiyle beraberdir, günahkârlıkta her ikisi eşittir.”²⁸³

Kişi eğer bir kötölük yapmayı tasarlar da bunu yapmayı terk ederse şu üç durumdan biri üzere olur:

1- Aczinden dolayı terk ederse, kötölüğü işlemeye teşebbüs ettiği zaman onu yapan kimse gibidir.

2- Allah için terk ederse ecir ve sevaba nail olur.

²⁸² Buhari (31); Müslim (2888). Ebu Bekre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

²⁸³ Bu hadisin tahriri daha önce verilmiştir.

3- Canı istemediği için veya aklına gelmediği için terk ederse bunun günahı da yoktur, sevabı da yoktur.

Allah Teâlâ iyilikleri fazlasıyla mükâfatlandırır, kötülükleri misliyle cezalandırır. O şöyle buyurmuştur: “(Kıyamet günü, Rabbine) kim iyilikle gelirse, onun için iyiliğin on misli (ecir) vardır. Kim de kötülükle gelirse, o, sadece onun misliyle cezalandırılır. (Orada) asla zulmedilmezler.” (Enam, 160) Bunun sebebi Allah Teâlâ'nın cömertliğidir ve rahmetinin gazabını geçmiş olmasıdır.

فَاِخِذْ بِكِتَابِهِ بِيَمِينِهِ، وَاِخِذْ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ اَوْ مِنْ وَّرَاءِ ظَهْرِهِ

Kimisi kitabını sağından alacaktır, kimisi de solundan veya arkasından alacaktır.

(فَمِنْهُمْ اِخِذْ): Mübtedadır, haber-i mahzuftur. Takdiri şöyledir: (فَمِنْهُمْ اِخِذْ) Nekre olduğu halde bununla başlamak caizdir. Çünkü tafsil makamında gelmiştir. Yani insanlar kısım kısımdırlar. Kimisi kitabını sağından alır, bunlar müminlerdir. Bu, sağ elin şerefine işarettir. Bu sebeple mümin kitabını sağ eliyle alır. Kâfir ise sol eliyle alır veya arkasından alır. Nitekim müellif “yahut arkasından alır” demiştir.

“Veya” çeşitliliği ifade eder, yoksa şüphe ifade etmez.

Müellifin sözünün zahirinden insanların kitaplarını üç şekilde alacakları anlaşılmaktadır: Sağlarından, sollarından ve arkalarından.

Bu farklılığın sıfatlardaki farklılık olduğu açıktır. Amel defterini/ kitabını arkasından alacak kimse aslında kitabını solundan alacak olan kimsedir. O amel defterini soluyla alır, elini arkadan uzatır. Kitabını soluyla alacak olması sol ehli olması sebebiyledir. Arkasından alacak olması Allah'ın kitabına arkasını dönmesi ve dünyada ona sırt çevirmesi sebebiyledir. Kıyamet günü amellerinin yazılı olduğu kitabın ona arka-

sından verilecek olması adaletli bir uygulama olacaktır. Buna göre sol el arkadan görülünceye kadar çıkartılır. En doğrusunu bilen Allah'tır.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

﴿وَكُلِّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا﴾

"Her insanın amelini boynuna doladık, kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız. 'Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter!' deriz." (İsra, 13-14)

(طَائِرُهُ) / "Kuşunu" demektir. Bununla kastedilen, kişinin amelidir. Çünkü insan, ameline göre ümitvar olur yada ümitsizliğe düşer. Çünkü insan ameliyle yükselir veya alçalır.

(فِي عُنُقِهِ) / "Boynuna" demektir. Bu, insana en güçlü takılan şeydir. Ameli de boynuna bağlanır. Çünkü bu, ondan ancak öldüğü zaman ayrılır. Bu, ameli gerektirir.

Kıyamet günü olduğu zaman durum Allah'ın dediği gibi olur: **"Kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız."** Yani amel defterini açmak için yorulmasına ve zahmet çekmesine gerek yoktur.

Ona denilir ki: **"Kitabını oku!"** Bu kitapta senin hakkında yazılan şeylere bak, incele.

"Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter!" Kişinin hesabının kendisine havale edilmesi adalet ve insafa uygun bir durumdur.

Akıllı bir insanın kıyamet günü yazılı bulacağı bu kitapta neler yazılı olduğuna bakıp incelemesi gerekir.

Fakat bizim önümüzde bütün kötülüklerin üzerini kapatıp örtebileceğimiz bir kapı vardır. Bu kapı tevbe kapısıdır. Günahı ne kadar büyük olursa olsun bir insan Allah'a tevbe ettiği zaman Allah onun tevbesini kabul eder. Hatta günahı tekrar işlese ve tevbe etse de Allah

onun tevbesini yine kabul eder. Mademki elimizde böyle bir imkân vardır, o halde bizim de bu kitaba salih amelden başka bir şeyin yazılmaması için çalışmamız gerekir.

* Kıyamette meydana gelecek şeylerin yedincisi:

وَيُحَاسِبُ اللَّهُ الْخَلَائِقَ

Yaratılanları hesaba çekecektir.

Muhasebe, kulların kendi amellerinden kıyamet gününde bilgilen-dirilmeleridir. Kitap, sünnet, icma ve akıl buna delalet etmektedir.

- Kitap'ta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **“O vakit kitabı sa-ğından verilenin hesabı kolayca görülecektir. Ve sevinçle cennet-teki ailesine dönecektir. Defteri arkasından (sol eline) verilen ise ölüm diye çığlık atacak/bir ölebilsem diye feryat edecek ve ateş onu kuşatacak.”** (İnşikak, 7-12)

- Sünnette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den gelen pek çok rivayette Allah Teâlâ'nın yaratılanları hesaba çekeceği haber veril-mektedir.

- İcmaya gelince Allah Teâlâ'nın, yarattıklarını hesaba çekeceği, ümmetin üzerinde ittifak ettiği bir konudur.

- Akıl delaleti ise çok açıktır. Çünkü biz yapmakla, terk etmekle ve tasdik etmekle yükümlü kıldık. Akıl ve hikmet, bir şeyi yapmakla yükümlü tutulan kimsenin bu şeyi yapıp yapmadığının hesabının so-rulmasını ve onun hakkında münakaşa edilmesini gerektirir.

Müellifin sözünün içindeki “yaratılanlar” anlamındaki (الْخَلَائِقُ) keli-mesi (خَلِيقَة) 'nın çoğuludur ve bütün yaratılanları kapsar.

Ancak hesaba çekilmeden ve azap görmeden cennete girenler bundan istisna edilirler. Nitekim Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde

rivayet edildiğine göre; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ümmetini, beraberlerinde hesaba çekilmeden ve azap görmeden cennete girecek yetmiş bin kişi ile birlikte gördü. Bunlar büyü yapmayan, vücutlarını ateşle dağlamayan, uğursuzluğa inanmayan ve Rablerine tevekkül eden kimselerdi.²⁸⁴

İmam Ahmed'in ceyyid bir senetle yaptığı rivayete göre her birinin beraberinde yetmiş bin kişi vardır.²⁸⁵

Dolayısıyla yetmiş bin yetmiş binle çarpılır ve yetmiş bine ilave yapılır. Bunların tamamı hesapsız ve azapsız cennete girer.

“Yaratılanlar” kavramının içine cinler de girer. Çünkü onlar da mükelleftirler. Bu sebeple onların kâfirlerinin de cehenneme girecekleri nasla ve icma ile sabittir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlara Allah, ‘Sizden önce gelip geçen cinler ve insanlar arasında siz de ateşe girin.’ diyecek.”** (Araf, 28) Alimlerin cumhuruna göre, cinlerin müminleri cennete girecektir. Sahih olan görüş de budur. Nitekim Allah'ın şu ayeti de buna delalet etmektedir: **“Rabbinin makamından korkanlara da iki cennet vardır... O cennetlerde bakışlarını yalnız kocalarına çeviren, onlardan önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı kadınlar vardır.”** (Rahman, 46...56)

Hesaba çekilme işlemi hayvanları da kapsayacak mı?!

²⁸⁴ Buhari (6541); Müslim (220). İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir.

²⁸⁵ İmam Ahmed, 1/5, 196). Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahman'dan rivayet edilmiştir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, 10/410-411'de şöyle dedi: Bunu benzeriyle Ahmed ve Bezzar rivayet etti, Taberanî benzeriyle rivayet etti. Senetlerinde el-Kasım İbn Mehran var ki, Musa İbn Abid'den rivayet etmiştir. Musa İbn Abid, Halid İbn Abdullah İbn Esid'in azatlısıdır. Bunu İbn Hibban, *es-Sikât*'ta zikretmişti. Kasım İbn Mihran'ı Zehebî, *el-Mizan*'da zikretti ve ondan sadece Selim İbn Amr en-Nehai'nin rivayette bulunduğunu söyledi. Hâlbuki böyle değildir. Bu hadisi ondan Hişam İbn Hassan rivayet etti. İsnadının kalanı *es-Sahih*'te kendileriyle ihticac edilen kimselerden oluşur.

Kısas konusunda kapsayacak. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Boynuzsuz koyun, boynuzlu koyundan hakkını alacaktır.”²⁸⁶ Bu, kısaştır. Fakat yükümlülük ve bağlayıcılık bağlamında hesaba çekilmeyecekler. Çünkü hayvanlar için sevap ve ceza yoktur.

وَيَخْلُو بِعَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ، فَيَقْرُرُهُ بِذُنُوبِهِ؛ كَمَا وَصَفَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ

Mümin kulu ile başbaşa kalacak ve Kitap ve sünnette belirtildiği şekliyle günahlarını ona tek tek söyletecektir.

Müminin hesabı bu şekilde olacaktır: Allah Teâlâ hiç kimsenin bilmeyeceği şekilde mümin kuluyla yalnız kalacak ve ona günahlarını itiraf ettirecektir. Yani ona söyletinceye ve itiraf ettirinceye kadar “sen şöyle şöyle yaptın” dedikten sonra, “Ben bunları dünyada senin için gizledim, bugün de seni affediyorum.” diyecek.²⁸⁷

Bununla beraber Allah Teâlâ onun üzerine, hiç kimsenin göremeyeceği ve duyamayacağı şekilde bir örtü çekecek. Bu, Allah’ın mümine bir lutfudur. Çünkü bir kimse insanların önünde sana yaptığı kötülükleri itiraf ettiği zaman utanılacak bir duruma düşer. Fakat seninle baş başayken itiraf ettiği zaman bu, senin onu gizlemen demektir.

“Kitap ve sünnette belirtildiği şekliyle:” Buradaki (ذَلِكَ) ile işaret edilen şey hesaptır. Yani hesabın Kitap ve sünnette belirtildiği şekliyle demektir. Çünkü bu, sadece habere dayanarak bilinebilecek gaybî konulardandır. Bu sebeple bu konuda bilgi sahibi olmak için Kitap ve sünnetin anlatımına müracaat etmek gerekir.

²⁸⁶ Müslim (2582). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

²⁸⁷ Tahrici daha önce geçti.

وَأَمَّا الْكُفَّارُ؛ فَلَا يُحَاسَبُونَ مُحَاسَبَةً مِّنْ تَوَزُّنِ حَسَنَاتِهِ وَسَيِّئَاتِهِ؛ فَإِنَّهُ لَا حَسَنَاتَ لَهُمْ، وَلَكِنْ تُعَدُّ أَعْمَالُهُمْ، فَتُحْصَى، فَيُوقَفُونَ عَلَيْهَا وَيُقَرَّرُونَ بِهَا

Kâfirlere gelince; onlar iyilikleri ve kötülükleri tartılacak kimseler gibi hesaba çekilmeyeceklerdir. Çünkü onların iyilikleri yoktur. Ancak amelleri sayılıp tesbit edilecek ve amellerinden haberdar edilecekler, onların yaptıkları kendilerine söyletilecektir ve bu amelleri dolayısıyla rezil edileceklerdir.

İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'nın rivayet ettiği hadiste bu anlamda ifadeler geçer. Bu rivayette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah Teâlâ'nın mümin kulunu hesaba çekeceğini, onunla yalnız görüşeceğini ve günahlarını itiraf ettireceğini zikrettikten sonra şöyle dedi: "Kâfirlere ve münafıklara gelince herkesin önünde onlara şöyle seslenilir: Bunlar Rablerini yalanlayanlardır. Biliniz ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir."²⁸⁸

Müslim'in *Sahih*'inde²⁸⁹ Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği uzun bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyuruyor:

"Allah Teala kulun (münafık kulun) karşısına çıkacak ve ona şöyle diyecek: 'Ey filân, Ben sana ikram etmedim mi? Seni reis yapmadım mı? Sana zevce vermedim mi? Sana at ve develeri muşahhar kılmadım mı? Reislik yapmana, ganimet malının dörtte birini almana müsaade etmedim mi?' O da 'Evet ettin.' diyecek. Allah Teâlâ, 'Bana kavuşacağını aklına getirdin mi?' diye soracak. Kul, 'Hayır!' diyecek. Bunun üzerine Allah Teâlâ, 'İşte Ben de senin Beni unuttuğun gibi, seni unutuyorum.' diyecek. Sonra

²⁸⁸ Muttefekun aleyh. Bu hadisın tahriri daha önce geçti.

²⁸⁹ Müslim (2968).

ikinci kulun karşısına çıkarak ona soracak, o da birinci gibi cevap verecek. Bunun üzerine Allah Teâlâ, 'İşte Ben de senin Beni unuttuğun gibi, seni unuttuyorum.' diyecek. Sonra üçüncü kulun karşısına çıkarak ona da aynı şeyi söyleyecek. Fakat o kul, 'Yâ Rabbi! Ben Sana, Senin Kitabına ve Peygamberlerine inandım; namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim.' diyecek ve olanca gücüyle O'nu övgüyle anacak. Allah Teâlâ, 'Öyle ise şuraya!' buyuracaktır. Sonra kendisine, 'Şimdi sana şahidimizi göndereceğiz.' denilecektir. Kul, kendi kendine, 'Acep bana şahitlik yapacak bu zât kimdir?' diye düşünecek, fakat ağzına mühür vurulacak; uyluğuna, etine ve kemiğine 'Konuş!' denilecek. Artık uyluğu, eti ve kemiği onun amelini söyleyecektir. Bu ona, kendisi için bir mazeret bırakmamak içindir. İşte bu münafıktır. Allah'ın gazabına uğrayacak olan da budur."

Bir uyarı:

Müellif rahimehullah iyilikleri ve kötülükleri tartılan kimsenin hesaba çekilmesinden söz etmektedir. Bu, muhasebe ile burada kastedilen şeyin onların iyilikleri ve kötülüklerinin karşılaştırılması/mukayesesi olmayıp bir itiraf ettirme ve azarlama muhasebesi olduğuna işarettir. Ebu Hureyre radiyallahu anh'ın rivayet ettiği hadis de buna delalet etmektedir.

Bir fayda:

Kulun amellerinden ilk hesaba çekileceği şey namazdır. İnsanlar arasında hükmü ilk verilecek şey de kan dökme davalarıdır. Çünkü namaz, bedenî ibadetlerin en faziletlisidir. Cana tecavüz de insan hakları içinde tecavüz edilen en büyük haktır.

* Kıyamette meydana gelecek şeylerin sekizincisi:

وَفِي عَرَصَاتِ الْقِيَامَةِ الْحَوْضُ الْمُرُودُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضًا
مِنَ اللَّبَنِ، وَأَخْلَى مِنَ الْعَسَلِ، آتِيَتْهُ عَدَدُ نُجُومِ السَّمَاءِ، طُولُهُ شَهْرٌ، وَعَرْضُهُ شَهْرٌ،
مَنْ يَشْرَبُ مِنْهُ شَرِبَ؛ لَا يَظْمَأُ بَعْدَهَا أَبَدًا

Kıyamet arasatında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in havuzu vardır, burası insanların susuzluklarını gidermek için gelecekleri yerdir. Suyu süttten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Gökyüzündeki yıldızlar sayısınca kapları vardır. Boyu bir aylık, eni bir aylık mesafedir. Ondan bir yudum içen, bir daha ebediyen susuzluk çekmeyecektir.

“Arasat,” “arsa” kelimesinin çoğuludur. Binaların arasındaki geniş mekâna arsa denilir. Burada kastedilen şey, kıyametteki mahşer meydanıdır (insanların, haklarında verilecek hükmü bekledikleri yerlerdir).

“Havuz,” aslında “su toplanan yer” demektir. Burada kastedilen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in havuzudur. Havuz hakkında şunları söyleriz:

1- Bu havuz şu anda mevcuttur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre; o, bir gün ashabına hitap etmiş ve şöyle demiştir: “*Vallahi ben şu anda havuzuma bakıyorum.*”²⁹⁰

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği sabittir: “Benim minberim, havuzumun üzerindedir.”²⁹¹ Muhtemelen havuz o mekândadır, fakat gaybî bir öge olduğu için müşahede edemiyoruz. Muhtemelen minber, kıyamet günü havuzun üzerine konulacaktır.

2- Havuzun içine kevserden gelenleri boşaltan iki tane oluk vardır. Kevser, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e cennette verilen büyük bir nehirdir. Bu oluklar havuza kadar inerler.²⁹²

²⁹⁰ Buhari (6590); Müslim (2296). Ukbe İbn Âmir *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

²⁹¹ Buhari (6589); Müslim (1391). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

²⁹² Müslim (2300, 2301). Ebu Zer ve Sevban *radiyallahu anhuma*'nın rivayet ettikleri hadisten alınmıştır.

3- Havuzun zamanı sırat geçişinden öncedir. Çünkü durum bunu gerektirmektedir. Çünkü insanların sıratı geçmeden önce kıyamet arastırında içmeye ihtiyaçları vardır.²⁹³

4- Bu havuzdan içmeye Allah'a ve Peygamberine iman edenler ve şeriatına uyanlar gelirler. Büyüklənip de şeriatı tabi olmayanlar oradan kovulurlar.²⁹⁴

5- Havuzun suyunun keyfiyeti: "Suyu süttən daha beyaz, baldan daha tatlıdır." Rengi ve tadı böyledir. Kokusu, -Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bir hadiste ifade edildiğine göre- miskten daha hoştur.²⁹⁵

6- Kaplarının mahiyeti: "Gökyüzündeki yıldızlar sayısınca kapları vardır." Bazı hadislerde böyle geçer. Bazı hadislerde ise "Kapları gökteki yıldızlar kadardır." diye ifade edilir. Bu, daha kapsamlı bir ifadedir. Çünkü onlar sayıda ve parlaklıkta yıldızlar gibidirler. Onun kapları gökteki yıldızlar gibi çok ve parlaktır.

7- Bu havuzun etkileri: "Ondan bir yudum içen, bir daha ebediyen susuzluk çekmeyecektir." Hatta sıratı ve sonrasında bile susuzluk çekmeyecektir. Bu, Allah'ın bir hikmetidir. Çünkü dünyada şeriatı içen de ebediyen hüsrana uğramayacaktır.

8- Bu havuzun mesafesi: "Boyu bir aylık, eni bir aylık mesafedir." O zaman bu mesafe onun daire şeklinde yuvarlak olmasını gerekti-

²⁹³ Çünkü İmam Ahmed'in oğlu Abdullah'ın *Müsned*'e yaptığı ziyadelerde (4/3) Ebu Rezin'den rivayet ettiği uzun bir hadiste böyle haber vermektedir. Hafız İbn Hacer, *el-Feth*, 11/467'de bunu Ebu Asım'a, Taberani'ye ve Hâkim'e nispet ettikten sonra şöyle demektedir: "Bu, havuz'un sıratı önce olduğunu açıkça ifade etmektedir."

²⁹⁴ Bkz: Buhari (6576); Müslim (2297). Abdullah İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Ben havuza sizden önce varacağım. Sizden birtakım kimseler benim yanımdan kaldırılıp havuzumdan uzaklaştırılacaklar. Ben, 'Ya Rabbi, bunlar benim ashabım!' diyeceğim. Bana denilecek ki: 'Sen onların senden sonra dinde ne *bid'at*ler çıkardıklarını bilmezsin!'"

²⁹⁵ Buhari (6279); Müslim (2292). Abdullah İbn Amr *radiyallahu anhum*'dan rivayet edilmiştir.

rir. Çünkü her yönden bu mesafede olması ancak yuvarlak olduğu zaman mümkündür. Bu mesafe Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bilinen/mutad deve yürüyüşü dikkate alınarak belirlenen bir mesafedir.

Soru: Diğer peygamberlerin de havuzları var mıdır?

Cevap: Evet. Çünkü Tirmizi'nin rivayet ettiği bir hadiste -her ne kadar hadisin sıhhati hakkında konuşulmuşsa da- “*Her peygamberin havuzu vardır.*” denilmektedir.²⁹⁶

Hadisin sıhhati hakkında farklı görüşler olsa da mana bunu teyid etmektedir. Bunu teyid eden mana şudur: Allah Teâlâ, hikmeti ve adaletiyle müminler içmeye gelsinler diye Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir havuz verdiği gibi, geçmiş peygamberlere de inananları yararlansınlar diye havuz verecektir. Fakat en büyük havuz, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in havuzudur.

***Kıyamette meydana gelecek şeylerin dokuzuncusu: Sıratır**

وَالصِّرَاطُ مَنْصُوبٌ عَلَى مَتْنٍ جَهَنَّمَ، وَهُوَ الْجِسْرُ الَّذِي بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ

Sırat da cehennem üzerinde kurulmuştur. Sırat, cennet ile cehennem arasındaki köprüdür.

Âlimler sıratın nasıl bir köprü olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.

- Kimisi şöyle demişlerdir: Sırat, insanların amellerine göre üzerinden geçtikleri geniş bir yoldur. Çünkü sırat kelimesinin lugat manası budur. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bozuk ve kay-

²⁹⁶ Tirmizi (2443); İbn Ebi Âsım, *es-Sünne* (734); Heysemî, *el-Mecmu*, 10/363'de bu hadisi başka bir lafızla nakletti ve şöyle dedi: Bu hadisin senesinde Mervan İbn Cafer es-Semirî vardır. İbn Ebi Hatem onun sika olduğunu söyledi. El-Ezdî dedi ki: O, hakkında konuşulan bir ravidir. Diğer ravileri sikadır. Elbanî, *es-Sahihâ* (1589)'da şöyle dedi: Sözün özü: Hadis bütün yollarıyla birlikte hasen-sahihtir. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Bkz: *Fethu'l-Bârî*, 11/467.

gan olduğunu haber vermiştir.²⁹⁷ Bozukluk ve kayganlık ancak geniş bir yolda olur. Dar yol, bozuk ve kaygan olmaz.

- Âlimlerin bazıları da şöyle demişlerdir: Aksine bu, gerçekten ince bir yoldur. Nitekim Müslim'in beliğ olarak rivayet ettiği Ebu Said el-Hudri hadisinde ifade edildiği gibi kıldan ince, kılıçtan keskindir.

Bu durumda akla şu soru gelir: Böyle bir yolun üzerinden nasıl geçilir?

Cevap: Dünya işleri ahiret işlerine kıyas edilemez. Allah Teâlâ'nın her şeye gücü yeter. Nasıl geçeceklerini biz bilemeyiz. Hepsi bu yolda mı toplanacaklar, yoksa birer birer mi geçecekler? (Bunu biz bilmeyiz).

Bu meselede iki görüşten birini kesin olarak savunmak neredeyse mümkün değildir. Çünkü her ikisinin de kuvvetli yönleri vardır.

Müellifin "cehennemin üzerine kurulmuştur" sözü, ateşin kendisinin üzerine kurulmuştur anlamına gelir.

يَمُرُّ النَّاسُ عَلَيْهِ عَلَى قَدَرِ أَعْمَالِهِمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَلَمَحِ الْبَصَرِ، وَمِنْهُمْ مَنْ
يَمُرُّ كَالْبَرْقِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَالرَّيْحِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ كَالْفَرَسِ الْجَوَادِ، وَمِنْهُمْ
مَنْ يَمُرُّ كَرَكَابِ الْإِبِلِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَعْدُو عَدْوًا، وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي مَشْيًا، وَمِنْهُمْ
مَنْ يَزْحَفُ زَحْفًا، وَمِنْهُمْ مَنْ يُخْطَفُ خَطْفًا وَيُلْقَى فِي جَهَنَّمَ؛ فَإِنَّ الْجِسْرَ عَلَيْهِ
كَلَالِبُ تَخْطِفُ النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ

İnsanlar onun üzerinden amellerine uygun bir hızla geçerler. Kimisi göz açıp kapayıncaya kadar, kimisi şimşek gibi hızlı geçecektir. Kimisi rüzgâr gibi geçecek, kimisi yarış atı gibi geçecektir. Kimisi de deve binicisi gibi geçecektir. Kimisi koşarak geçecek, kimisi yürüyerek geçecektir. Kimisi sürünerek geçerken, kimisi de hemen yakalanıp cehenneme atılacaktır. Çünkü köprünün üzerinde insanları amellerine göre alıp yakalayan kancalar vardır.²⁹⁸

²⁹⁷ Buhari (7439); Müslim (183). Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

²⁹⁸ Buhari (7439); Müslim (183). Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

Müellifin “insanlar geçerler” derken burada kastettiği, müminlerdir. Çünkü kâfirler cehenneme götürülmüşlerdir.

İnsanlar onun üzerinden amellerine uygun bir hızla geçecekler. Kimisi göz açıp kapayıncaya kadar geçecek, kimisi şimşek gibi geçecek. Göz açıp kapama, şimşekten hızlıdır. Kimisi rüzgâr gibi geçecek. Özellikle insanlar uçak diye bir şey bilmeden önce şüphesiz rüzgâr -onlara göre- çok hızlıdır. Çünkü bilinen rüzgâr saatte bazen yüz kırk mile kadar ulaşmaktadır. Kimisi yarış atı gibi geçecek. Kimisi deve binicisi gibi geçecek. Onun hızı, yarış atının çok altındadır. Kimisi koşarak, yani süratlice geçecek. Kimisi yürüyerek geçerken kimisi de sürünerek, yani kıcı üzerinde yürüyerek geçecek. Onların hepsi geçmek isteyecek.

Bu, insanın iradesinin dışında olan bir durumdur. Eğer onun iradesi dâhilinde olsaydı süratle geçmek isterdi. Fakat onun sırat üzerindeki seyri, bu dünyadayken şeriatı kabul etmedeki süratine göredir. Peygamberlerin getirdiği şeyleri süratle kabul eden kimse, sırattan da süratle geçecektir. Bu konuda yavaş olan kimse uygun bir ceza olarak sırattan geçerken de yavaş geçecektir. Karşılık ve mükâfat, işlenen amelin cinsindendir.

“Kimisi de hemen yakalanacak,” yani süratle yakalanacak. Bu yakalama işi köprünün üzerindeki kancalarla yapılacaktır. İnsanlar amelleri sebebiyle yakalanacaklar.

“Cehenneme atılacaklar.” Bundan isyankârların ve günahkârların içine atılacakları ateşin, kâfirlerin de içine atıldıkları ateş olduğu anlaşılır. Fakat onların azabı kâfirlerin azabı gibi olmayacaktır. Bilakis bazı âlimler dediler ki: Ateş, İbrahim’e bir serinlik ve esenlik olduğu gibi cehennem ateşi de onlara bir serinlik ve esenlik olacaktır. Fakat nasların zahiri bunun aksini ve bu ateşin sıcak ve elem verici olacağını söylemektedir. Fakat kâfirleri yaktığı gibi yakmayacaktır.

Sonra Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivayet ettiklerine göre secde azaları ateşe temas etmeyecek.²⁹⁹ Bu azalar alın, burun, avuçlar, dizler ve ayaklardır.

فَمَنْ مَرَّ عَلَى الصِّرَاطِ؛ دَخَلَ الْجَنَّةَ

Sıratı geçen kimse cennete girer.

Çünkü o kurtulmuştur.

فَإِذَا عَبَرُوا عَلَيْهِ؛ وَقَفُوا عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ

Sıratın üzerinden geçtikleri zaman cennet ile cehennem arasındaki bir köprü üzerinde durdurulurlar.

(القنطرة), köprü demektir. Ancak küçük köprüdür. Aslında köprü, nehir ve benzeri bir suyun üzerinden geçen bir geçit demektir.

Âlimler bu köprünün cehennem üzerindeki köprünün bir ucu mu, yoksa müstakil bir köprü mü olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda şunu söylememiz doğru olur: Bunu en iyi bilecek olan Allah'tır. Bu, bizi ilgilendirecek bir konu değildir. Fakat bizi ilgilendiren, insanların onun üzerinde durdurulacağıdır.

Müellif, sözlerinin devamında şöyle dedi:

فَيُقْتَصَرُ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ

Ve biri lehine diğerinden kısas yapılır.

Bu kısas, kıyamet arasatında yapılan ilk kısasın dışında bir kısastır. Çünkü bu, insanların kalplerindeki nefret, kin ve öfkenin giderilmesi için yapılan özel bir kısastır. Bu bir arıtma/temizleme kısasıdır. Çünkü kalplerdeki kötü duygular sadece kısasla yok olmazlar.

²⁹⁹ Buhari (7437); Müslim (182). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadisten alınmıştır.

Cennet ile cehennem arasındaki bu köprü kalpleri kötü duygulardan arındırmak içindir. Ta ki kalplerde hiçbir kin ve nefret olmaksızın cennete girsinler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Biz o cennetliklerin kalplerindeki kinleri çıkarır atarız. Hepsi kardeşler olarak sevinç içinde karşılıklı koltuklara otururlar.**” (Hicr, 47)

فَإِذَا هُذِبُوا وَنُقُوا؛ أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ

Temizlenip arındırıldıkları zaman cennete girmelerine izin verilir.

Buhari, Ebu Said el-Hudrî *radiyallahu anh*'tan böyle rivayet etti.³⁰⁰

Kalplerindeki düşmanlık ve öfkeyi temizledikleri ve bunlardan arındırıldıkları zaman cennete girmelerine izin verilir. Cennete girmelerine izin verildiği zaman kapıyı açık bulamazlar. Fakat Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara cennetin kapısının açılması için Allah'a şefaati olur. İnşallah şefaatin kısımları anlatılırken bu konu da gelecektir.

*** Kıyamette meydana gelecek şeylerin onuncusu: Cennete giriştir.**

أَوَّلُ مَنْ يَسْتَفْتَحُ بَابَ الْجَنَّةِ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ ﷺ

Cennetin kapısının açılmasını ilk isteyen kişi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

Bunun delili Müslim'in *Sahih*'indeki şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “**Cennete girmeleri için insanlara ilk şefaati edecek olan benim.**” Bu hadis, başka bir lafızla şöyle

rivayet edilmiştir: "Cennetin kapısını ilk çalacak olan benim."³⁰¹ Bir lafzıyla da şöyledir: "Kıyamet günü ben cennetin kapısına geleceğim ve kapısını açmak isteyeceğim. Cennetin kapıcısı 'Sen kimsin?' diye soracak. Ben, 'Muhammed'im' diyeceğim. Bunun üzerine o şöyle diyecek: 'Senden önce hiç kimseye açmamam emredildi.'"³⁰²

Bu, Allah Teâlâ'nın, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e bir nime-tidir. İlk şefaât, kıyamet arasatındaki üzüntülerin, sıkıntıların ve kederle-rin giderilmesi için yapacağı şefaattir. İkinci şefaât sevinç ve mutluluğa nail olmak içindir. Böylece o, onlara zararlı şeylerin definde de, faydalı şeylerin celbinde de insanlar için şefaâtçi olmaktadır.

Cennete giriş, ancak Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şefaâtinden sonra olacaktır. Çünkü -yukarıda da geçtiği gibi- bu, sün-nette sabittir. Allah Teâlâ'nın şu ayeti de buna işaret etmektedir: (حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا / "Oraya geldikleri ve cennetin kapıları açıldığı zaman..." (Zümer, 73) Oraya geldikleri zaman cennetin kapıları açılır demedi. Burada cennetin kapılarının açılmasından önce bir şey oldu-ğuna işaret vardır ki o şey şefaattir. Hâlbuki cehennemlikler hakkında şöyle denilmektedir: (حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا) / "Oraya geldikleri za-man cehennemin kapıları açılır." (Zümer, 71) Çünkü onlar cehenne-me, cehennem hazır haldeyken gelirler ve cehennem de onları ister. Allah korusun.

وَأَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنَ الْأُمَّمِ أُمَّتُهُ

Cennete ilk girecek olan, onun ümmetidir.

Bu gerçektir ve sabittir. Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den gelen şu hadis bunun delilidir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bu-yurdu ki: "Bizler (dünyada en sonra gelenler), kıyamet gününde en

³⁰¹ Müslim (196). Enes b. Malik radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

³⁰² Müslim (197). Enes b. Malik radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

öne geçecekleriz. Cennete ilk girenler de biz olacağız.”³⁰³ “Bizler en son gelenleriz; ama kıyamet gününde herkesi geçenler de biz olacağız.”³⁰⁴ Kıyamet gününün bütün mevkilerinde böyledir. Bu konuda İbnu'l-Kayyim'in *Hâdi'l-Ervah* adlı kitabına bakınız.

İlave bir not:

Müellif, cennetin kapılarını zikretmemiştir, fakat bunların sekiz tane olduğu bilinmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Oraya geldikleri ve cennetin kapıları açıldığı zaman...**” (Zümer, 73) Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem güzelce abdest alan ve şahadet kelimelerini söyleyen kimse hakkında şöyle demiştir: “Onun için cennetin sekiz kapısı açılır ve dilediğinden cennete girer.”³⁰⁵

Bu kapılar, amellere göre, sekiz tanedir. Çünkü her kapı için çağrılanlar vardır. Namaz kılanlar namaz kapısından çağrılırlar. Sadaka verenler sadaka kapısından çağrılırlar. Cihad edenler cihad kapısından çağrılırlar. Oruç tutanlar reyyan kapısından çağrılırlar.

Allah Teâlâ bazı kimseleri kapsamlı salih amellerde başarılı kılar. Böyle kimseler cennetin bütün kapılarından çağrılırlar. Nitekim Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde³⁰⁶ Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Kim Allah yolunda bir maldan çiftler çiftler verirse cennete ‘Ey Allah’ın kulu, bu yaptığın büyük bir hayırdır.’ diye çağrılır...” Ebu Bekir radiyallahu anh dedi ki: Anam babam sana feda olsun ey Allah’ın Rasulü! Bir kimse tek bir kapıdan mı çağrılmalı, yoksa bu kapıların hepsinden çağrılabilir mi? Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Evet, (çağrılabilir) ben senin onlardan olmanı ümid ediyorum.” dedi.

³⁰³ Müslim (855).

³⁰⁴ Buhari (6624); Müslim (855). Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

³⁰⁵ Müslim (234). Ukbe İbn Âmir radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

³⁰⁶ Buhari (3666); Müslim (1027).

Soru: Kapılar amellere göre olduğu zaman bu amellerin hepsini yapan bir kişinin bu kapıların hepsinden çağrılması gerekir. Bunun cevabı nedir?

Cevap: Kendisine ait ameli çokça yapan bir kimsenin belli bir kapıdan çağrılacağı söylenebilir. Mesela bir kimse çok namaz kıldığı zaman namaz kapısından, çok oruç tuttuğu zaman reyyan kapısından çağrılır. Her insan salih amellerin tamamını çokça yapacak değildir. Çünkü senin nefsin bazı amelleri daha çok yapmak isteyebilir ve onları daha şevkle yapabilir. Fakat Allah Teâlâ bazı kimselere lutfunda bulunur ve bütün amellerde kuvvetli bir performansla sahip olabilir. Nitekim yukarıda zikredilen Ebu Bekir *radiyallahü anh* kıssasında anlatılan da budur.

*** Kıyamette meydana gelecek şeylerin on birincisi: Şefaattir.**

وَلَهُ ﷺ فِي الْقِيَامَةِ ثَلَاثُ شَفَاعَاتٍ

Kıyamette onun üç tane şefaati vardır.

Buradaki zamir Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e aittir. (Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kıyamet gününde üç tane şefaati olacaktır.)

“Şefaât;” lugatte, “bir şeyi çift yapmak” demektir. İstilahta ise “bir faydanın temini veya bir zararın def'i için başkası lehine aracılık yapmak”tır. Kelimenin kök anlamıyla ilgisi açıktır. Çünkü başkası lehine aracılık yaptığın zaman onunla beraber bir çifti oluşturmuş olursun.

Şefaât iki kısma ayrılır: Batıl şefaât, sahih şefaât.

- Batıl şefaât, müşriklerin taptıkları putlardan şefaât beklemeleridir. Müşrikler onların Allah katında kendileri için şefaât edeceklerini zannederler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Allah'ı bira-

kıyorlar da, kendilerine ne fayda, ne de zarar verebilecek olan şeylere tapıyorlar ve 'Bunlar bizim Allah katında şefaathçilerimizdir.' diyorlar." (Yunus, 18); Onlar diyorlar ki: "Biz onlara sadece bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz." (Zümer, 3)

Fakat bu şefaath batıldır. Fayda vermez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Artık onlara şefaathçilerin şefaathı fayda vermez." (Müddessir, 48)

- Sahih şefaath, şu üç şartı taşıyan şefaathtır:

1- Allah'ın şefaathçiden razı olması.

2- Allah'ın şefaath edilenden razı olması. Fakat mahşer yerindeki en büyük şefaath, Allah'ın razı olduğu ve razı olmadığı bütün insanları kapsar.

3- Allah'ın bu şefaathı izin vermesi.

İzin, ancak şefaathçiden ve şefaath edilenden razı olduktan sonra çıkar.

Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: "Göklerde nice melek var ki Allah'ın dileyip razı olduğuna izin vermeden önce onların şefaathleri hiçbir işe yaramaz." (Necm, 26) Kapsamlı olması için "şefaath edecek ve edilecek olandan razı olmadıkça" demedi de sadece "razı olmadıkça" dedi.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "O gün, Rahman'ın kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimselerden başkasının şefaathı fayda vermez." (Taha, 109); "Onlar, Allah'ın razı olduğu kimseden başkasına şefaath etmezler." (Enbiya, 28)

Birinci ayet şefaathın üç şartını, ikinci ayet iki şartını, üçüncü ayet bir şartını ihtiva etmektedir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in üç tür şefaathı vardır:

1- Şefâatu'l-uzma/Büyük şefaath.

2- Cennetliklerin cennete girmeleri için yapacağı şefaât.

3- Cehennemî hakedenlerin cehenneme girmemeleri için ve cehenneme girenlerin cehennemden çıkmaları için yapacağı şefaât.

أَمَّا الشَّفَاعَةُ الْأُولَى؛ فَيَشْفَعُ فِي أَهْلِ الْمَوْقِفِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَهُمْ بَعْدَ أَنْ يَتَرَاجَعَ
الْأَنْبِيَاءُ؛ آدَمُ، وَنُوحٌ، وَإِبْرَاهِيمُ، وَمُوسَى، وَعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَنِ الشَّفَاعَةِ حَتَّى
تَنْتَهِيَ إِلَيْهِ

Birinci şefaât; aralarında hüküm verilmesi için Mevkıf'te bulunan kimselere yapacağı şefaattir. Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa peygamberler, bu şefaati birbirlerine havale edecek ve sonunda ona ulaşılacaktır.

(حَتَّى يُقْضَى بَيْنَهُمْ) / “Aralarında hüküm verilmesi için” cümlesindeki (حَتَّى) ta'lil içindir, gaye için değildir. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e insanlar arasında hüküm verilmeden önce ulaşılacaktır. O şefaât ettiği zaman Allah Teâlâ da kulları arasında hükmetmek için inecek ve onların arasında hükmedecektir.

Bunun bir benzeri Allah'ın şu ayetidir: لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ (حَتَّى يَنْفَضُوا) / “Allah'ın Rasulünün yanında bulunanlara hiçbir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler.” diyenler onlardır.” (Münafikûn, 7) Bu ayetteki (حَتَّى يَنْفَضُوا) / “ta ki dağılıp gitsinler.” cümlesi de ta'lil içindir, gaye için değildir. Çünkü mana buna münasip değildir.

“Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa peygamberler, bu şefaati birbirlerine havale edecek ve sonunda ona ulaşılacaktır.” yani onların her biri şefaati diğerine havale edecektir.

Bu cümlelerin şerhi Buhari ve Müslim'in³⁰⁷ Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet ettiği şu hadistir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem

³⁰⁷ Buhari (4712); Müslim (194).

şöyle buyurdu: "Ben kıyamet gününde insanların efendisiyim. Bunun sebebi nedir biliyor musunuz? Kıyamet gününde Allah gelmiş geçmiş bütün insanları düz bir yere toplayacak. Öyle düz ve geniş alan ki, orada bir çağırıcı çağırınca sesini herkese işittirecek, bakan bir insanın gözü de mahşer halkını bir bakışta görebilecek. Güneş onlara iyice yaklaşacak, artık insanların gamı, meşakkati dayanamayacakları ve taşıyamayacakları bir dereceye ulaşacak. Bu sırada insanlar birbirlerine, 'Başınıza geleni görmüyor musunuz? Rabbinizin huzurunda sizin için şefa'at edecek bir şefa'atçi bulmanın çaresine niye bakmıyorsunuz?' diyecekler. Bunun üzerine mahşer halkının bazıları bazısına, 'Haydi, Âdem'e gidiniz!' diyecek, akabinde insanlar Âdem Peygamber'e gidecekler.

Ona, 'Sen insanoğlunun babasıdır. Allah seni kendi eliyle yarattı ve sana kendi ruhundan üfledi, sonra meleklerle emretti, onlar da sana secde ettiler. Rabbin bizim hakkımızda şefa'at dile. (Ey atamız) içinde bulunduğumuz şu durumu görmüyor musun? Bize ulaşan şu sıkıntıyı bilmiyor musun?' diyecekler. Âdem de 'Rabbim, bugün öyle bir gazablanmıştı ki, ne bundan önce böyle gazablanmıştı ne de bundan sonra bunun benzeri bir gazab ile gazablana-caktır. Rabbim beni cennet ağacı(na yaklaşmaktan) men etmişken, ben asi oldum. Ben kendi derdime düşmüşüm. Siz şimdi Nuh'a gidin.' diyecek. Bunun üzerine Nuh'a gelecekler:

- Ey Nuh! Sen yeryüzüne gönderilen ilk rasulsün; Allah sana 'şükreden kul' demişti; bize Rabbin huzurunda şefa'at et; halimizi görmüyor musun? Başımıza geleni görmüyor musun? diyecekler. Nuh, onlara Allah'ın gazabı konusunda Âdem'in söylediği şeylere benzer şeyler söyleyecek. 'Hem benim vaktiyle ettiğim bir bedduam vardır ki, onu kaumime etmiştim. Siz İbrahim'e gidin!' diyecek. Bunun üzerine İbrahim'e gelecekler: 'Ey İbrahim, sen yeryüzündeki insanlardan, 'Allah'ın Peygamberi ve halilisin,' Rabbin huzurun-

da bize şefa'at et, içinde bulunduğumuz şu sıkıntılı hâli görmüyor musun?!' diyecekler. İbrahim peygamber de onlara Allah'ın gazabı konusunda Âdem'in söylediği şeylere benzer şeyler söyleyecek. 'Ben vaktiyle üç tane yalan söyledim, siz Musa'ya gidin.' diyecek. Onlar da Musa'ya gidecekler:

- Ya Musa, sen Allah'ın Rasûlüsün. Allah seni elçi yapmasıyla ve kelâmını söylemesi ile insanlar üzerine faziletli kıldı. Rabbin huzurunda bizim için şefa'at et! İçinde bulunduğumuz şu sıkıntılı hâli görmüyor musun?! diyecekler. Musa peygamber de onlara Allah'ın gazabı konusunda Âdem'in söylediği şeylere benzer şeyleri söyleyecek. 'Ben vaktiyle öldürülmesi emredilmeyen bir adamı öldürmüştüm, siz İsa'ya gidin!' diyecek. Onlar da İsa peygambere gelecekler:

- Ya İsa, sen Allah'ın Rasulüsün ve Allah Taâlâ'nın Meryem'e ilka ettiği ve O'nun katından olan bir ruhsun, sen beşikte bir çocukken insanlara konuştun! Rabbin huzurunda bizim için şefa'at et, içinde bulunduğumuz durumu görmüyor musun?! diyecekler. İsa peygamber de onlara Allah'ın gazabı konusunda Âdem'in söylediği şeylere benzer şeyleri söyleyecek, herhangi bir günah zikretmeyecek ve 'Muhammed'e gidin!' diyecek. Hepsi de Âdem'in dediği gibi 'Nefsi, nefsi! (ben kendi derdimdeyim!)' diyecek. Bunun üzerine Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e gelecekler:

- Ya Muhammed! Sen Allah'ın Rasulüsün ve son peygambersin. Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını mağfiret etmiştir. Rabbin huzurunda bizim için şefa'at et, içinde bulunduğumuz durumu görmüyor musun?! diyecekler. Ben de kalkarak arşın altına geleceğim ve (orada) Rabbime secdeye kapanacağım. Sonra Allah bana öyle fukahat verecek ve bana güzel hamd u senalardan öyle şeyler ilham buyuracak ki, öyle fukahatı benden önce kimseye ih-

san etmemiştir. Sonra 'Ya Muhammed! Başını kaldır. İste ki isteğin verilsin! Şefa'at dile sana şefa'at hakkı verilsin!' denilecek..."

İbrahim aleyhisselam'ın söylediği üç yalan, Buhari'nin Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan rivayet ettiği şekilde şerhedilmiştir; şöyle dedi: İbrahim aleyhisselam sadece üç tane yalan söyledi. Bunların iki tanesi Allah'ın zatı hakkındadır. Bunlar, "Ben hastayım" demesi, "Hayır, onları şu büyük put kırdı" demesi ve hanımı Sare'den "kız kardeşim" diye söz etmesidir.

Müslim'in Sahih'inde ise üçüncü yalanın yıldızlar hakkında söylediği "Bu benim Rabbimdir." sözü olduğu ifade edilmiş, Sare hikâyesi zikredilmemiştir.

Fakat İbn Hacer, el-Feth'te³⁰⁸ şöyle diyor: "Bunların bazı ravilerin yanlışlığı olduğu çok açıktır." İbn Hacer bu görüşünü gerekçeleriyle açıkladı.

İbrahim aleyhisselam tevazuundan dolayı bunları yalan olarak adlandırdı. Çünkü onun maksadına göre bunlar gerçeğe uygun doğrular-
dı. Söylediği tevriye cinsinden şeylerdi. En iyi bilen Allah'tır.

Müellif, "ve sonunda ona ulaşılabacaktır" dedi. Yani Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ulaşılabacaktır. Bundan sonraki olacak şeyler yukarıdaki hadiste zikredilmiştir.

Bu büyük şefaatin yetkisi Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in dışında hiç kimseye verilmeyecektir. En büyük şefa'at budur. Çünkü bu şefa'at, insanları büyük ve sıkıntılı mahşer yerinde rahatlatır.

Şefa'at hadisinde sözü edilen peygamberlerin tamamı ulu'l-azm peygamberlerdir. Allah Teâlâ bunları Kur'an'ın iki yerinde, Ahzab suresinde ve Şura suresinde zikretmiştir.

Ahzab suresinde zikrettiği ayet şudur: "**Hani Biz, peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve**

³⁰⁸ Fethu'l-Bâri, 6/391.

Meryem oğlu İsa'dan da. (Evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.” (Ahzab, 7) Şura suresindeki ayet de şudur: “Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin! diye Nuh’a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı.” (Şura, 13)

Bir uyarı:

Müellif, “Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa peygamberler...” diyerek Âdem’in kesin olarak nebi/peygamber olduğuna hükmetmiştir. Öyledir. Çünkü Allah Teâlâ ona, içinde emrinin ve nehyinin bulunduğu şeriatını vahyetmiştir.

İbn Hibban, *Sahih*’inde şöyle rivayet etmiştir:³⁰⁹ Ebu Zer, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e Âdem’in peygamber olup olmadığını sordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Evet” dedi.

Âdem, kendilerine vahyedilen nebilerin ilkidir. Rasullerin ilki ise Nuh’tur. Nitekim şefaât hadisinde ve Allah’ın Kur’an’daki şu ayetinde bu husus gayet açıktır: “Biz Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.” (Nisa, 163); “Andolsun ki Biz, Nuh’u ve İbrahim’i gönderdik, nübüvveti de, kitabı da onların soyuna verdik.” (Hadid, 26)

وَأَمَّا الشَّفَاعَةُ الثَّانِيَةُ؛ فَيَشْفَعُ فِي أَهْلِ الْجَنَّةِ أَنْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ

İkinci şefaât: Ehl-i cennet hakkında, cennete girmeleri için şefaât etmesidir.

Cennet ehli sıratı geçtikleri zaman bir köprü üzerinde dururlar, bazıları için bazılarına kısas yapılır. Bu kıyamet arasatındaki kısıstan

³⁰⁹ *Sahihu İbn-i Hibban*, 2/77. Hadisi İmam Ahmed, *el-Müsned*, 5/978’de rivayet etmiştir. Heysemî, *el-Mecma*’da şöyle dedi: Bunu Ahmed, Bezzar ve Taberani *el-Evsat*’ta benzer lafızlarla rivayet etmiştir.

başkadır, özel bir kısastır. Bu kısasta Allah Teâlâ kalpleri temizler ve kalplerdeki kin ve nefreti yok eder. Temizlenip arındıkları zaman cennete girmelerine izin verilir.

Fakat cennete geldikleri zaman cehennemliklerin cehennemi açık buldukları gibi cenneti kendilerine açık bulmazlar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların cennete girmeleri için şefaate etmedikçe kapılar açılmaz. Her insan kendi gayretiyle daha çok hangi ameli işlemişse o amelin kapısından girer. Diğer müslümanlar her kapıdan çağrılabilir.

Bu şefaate Kur'an işaret etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ cennetlikler hakkında şöyle buyurmaktadır: (حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا) / **“Oraya geldikleri ve cennetin kapıları açıldığı zaman...”** (Zümer, 73) Bu, orada onların cennete ulaşmalarıyla kapıların açılması arasında bir şeyin olduğuna işaret vardır. (Bu şey şefaattir).

Bu husus, Müslim'in Ebu Hureyre ve Huzeyfe *radiyallahu anhuma*'dan rivayet ettiği hadisten³¹⁰ de açıkça anlaşılmaktadır: *“Allah Teâlâ insanları bir araya toplar, müminler ayağa kalkarlar, nihayet cennet onlara yaklaştırılır. Âdem'in yanına gelirler ve 'Ey babamız! Bize cenneti aç!' derler...”* Bu hadisin sonunda şu ifadeler vardır: *“Muhammed'in yanına gelirler. Muhammed ayağa kalkar ve ona izin verilir...”*

وَهَاتَانِ الشَّفَاعَتَانِ خَاصَّتَانِ لَهُ

Bu iki şefaate sadece ona mahsustur.

Yani mahşer halkı hakkında hemen hükmedilmesi için yapılacak şefaate ile cennet halkının cennete girmeleri için yapılacak şefaate.

“Sadece ona mahsustur,” yani sadece Peygamber Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e mahsustur. Çünkü Âdem ve ulu'l-azm peygamberler bu iki şefaati yapmamak için mazeret beyan etmişlerdir.

³¹⁰ Müslim (195).

Burada başkalarına ait olmayıp sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e mahsus üçüncü bir şefa'at daha vardır ki o da amcası Ebu Talib hakkındaki şefa'atidir.

Ebu Talib -Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde³¹¹ ve diğer hadis kaynaklarında da geçtiği gibi- küfür üzere ölmüştür.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in amcaları on tanedir. Bunların dört tanesi Peygamberlik dönemine yetişmiş, iki tanesi müslüman olmuş, diğerleri küfür üzere ölmüştür: Kâfir olan iki amcası, Ebu Leheb ve Ebu Talib'tir.

Ebu Leheb: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e büyük kötülük yapmış, Allah Teâlâ, onun ve odun taşıyıcısı hanımının hakkında onları kötölemek ve tehdit etmek için tam bir sure indirmiştir.

Ebu Talib: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e herkes tarafından bilinen büyük iyilikler yapmıştır. Onun küfür üzere kalması Allah'ın bir hikmetidir. Çünkü eğer kâfir olmasaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i o derece savunamazdı ve koruyamazdı. Bilakis Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e eziyet edildiği gibi ona da eziyet edilirdi. Fakat Kureyş nezdindeki büyük itibarı ve onların dininde kalması sebebiyle ona hürmet ettiler ve bu sayede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i himaye edebildi.

- Müslüman olan amcaları ise Hamza ve Abbas'tır. Hamza, Abbas'tan daha faziletlidir. Hatta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona "Allah'ın aslanı" lakabını verdi ve onu "şehitlerin efendisi" olarak isimlendirdi.³¹²

³¹¹ Buhari (4772); Müslim (24). İbnu'l-Müseyyib'in babasından rivayet ettiği kıssadan alınmıştır. Ebu Talib vefat ettiği, son nefesini vereceği zaman... onlara son olarak "Abdumuttalib'in dini üzere olduğunu" söylemiş ve la ilahe illallah demeyi reddetmiştir.

³¹² Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/195. Cabir'den rivayet edilmiştir. Heysemî, *el-Mecma*, 9/368'de bu hadisi Taberani'ye (*el-Evsat*) nisbet etmiştir. Hadisi Elbanî, *es-Silsiletü's-Sahihâ* (374)'de zikretmiştir.

Allah Teâlâ, kâfir olmasına rağmen Ebu Talib'e Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şefa'at etmesi için izin vermiştir. Böylece bu, **"Şefa'atçilerin şefa'atleri onlara fayda vermez."** (Müddessir, 48) ayetinden tahsis edilen/istisna edilen bir şefa'at olur. Fakat bu şefa'at, Ebu Talib'i cehennemden çıkarmaz. Belki topuklarına ulaşan ve oradan beynini kaynatan sığ bir ateşin içinde kalır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: *"Ben olmasaydım o, cehennemin en alt seviyesinde olurdu."*³¹³ Bu, Ebu Talib'in şahsiyetinden dolayı değil, onun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ve ashabını korumasından dolayıdır.

وَأَمَّا الشَّفَاعَةُ الثَّالِثَةُ؛ فَيَشْفَعُ فِيمَنْ اسْتَحَقَّ النَّارَ، وَهَذِهِ الشَّفَاعَةُ لَهُ وَلِسَائِرِ
النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَغَيْرِهِمْ، فَيَشْفَعُ فِيمَنْ اسْتَحَقَّ النَّارَ أَنْ لَا يَدْخُلَهَا، وَيَشْفَعُ
فِيمَنْ دَخَلَهَا أَنْ يُخْرِجَ مِنْهَا

Üçüncü şefa'at: Cehennem ateşine girmeyi haketmiş kimselere yapacağı şefaattir. Hem onun, hem diğer peygamberlerin, siddikların ve başkalarının bu tür şefa'at hakları vardır. Cehennem ateşine girmeyi haketmiş kimselere, girmemeleri için; oraya girmiş kimselere de oradan çıkartılmaları için şefaatte bulunacaktır.

"Üçüncü şefa'at: Cehennem ateşine girmeyi haketmiş kimselere yapacağı şefaattir." Yani müminlerin asilerinden cehenneme girmeyi hakedenlere yapacağı şefaattir. Bunun iki şekli vardır: Cehennemi hak edenlerin cehenneme girmemeleri için yapacağı şefa'at ile cehenneme girenlerin oradan çıkarılmaları için yapacağı şefa'at.

- Cehenneme girenlerin oradan çıkarılmaları için yapacağı şefa'at konusunda çok sayıda hadis vardır, hatta bunlar mütevatir derecesine ulaşmıştır.

³¹³ Buhari (3883); Müslim (209). Abbas İbn Abdulmuttalib'ten rivayet edilmiştir.

- Cehennemî hakedenlerin cehenneme girmemeleri için yapacağı şefaate gelince bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in müminlerin cenazelerinde yaptığı mağfiret ve rahmet duasından anlaşılabilir. Bunun gereği, hakkında dua edilen kişinin cehenneme girmemesidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Seleme'nin cenazesinde şöyle dua etmiştir:

*"Allah'ım! Ebu Seleme'yi bağışla! Hidayete erenlerin içinde onun derecesini yükselt!"*³¹⁴

Fakat bu şefaât, dünyada yapılan bir şefaattir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

*"Bir müslüman ölür de onun cenazesine Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kırk kişi katılırsa Allah onları o kişi hakkında şefaâtçi kılar."*³¹⁵

Bid'atçilerden iki topluluk bu şefaati inkâr ederler. Bunlar Mutezile ve Hariciler topluluğudur. Çünkü Hariciler ve Mutezile büyük günah işleyen kimsenin cehennemde ebediyen kalacakları görüşündedirler. Onlara göre zina eden kişi Allah'a ortak koşan kişi gibidir, şefaatin ona hiçbir faydası olmaz. Allah Teâlâ hiç kimseye ona şefaât etmesi için izin vermeyecektir. Onların bu görüşleri bu konudaki mütevatir hadislerle reddedilmiştir.

Müellif dedi ki: "Hem onun, hem diğer peygamberlerin, siddîklân ve başkalarının bu tür şefaât hakları vardır." Onlar cehennemî hakedenler hakkında cehenneme girmesinler diye şefaât ederler ve cehenneme girenler hakkında da cehennemden çıkmaları için şefaât ederler. Yani bu şefaât, sadece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e mahsus değildir. Bilakis diğer peygamberlere de şefaât etme yetkisi verilecek, onlar da kendi kavimlerinin günahkârları için şefaât edecekler. Siddîklân da

³¹⁴ Müslim (920). Ümmü Seleme *radiyallahu anha*'dan rivayet edilmiştir.

³¹⁵ Müslim (948). İbn Abbas *radiyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir.

şefa'at etme hakkı olacak, onlar da kendi akrabalarının ve diğer müminlerin günahkâr olanları için şefa'at edecekler.

Aynı şekilde diğer salihlere de şefa'at etme yetkisi verilecek ki böylece bir kimse kendi ailesi, komşuları ve benzeri kimseler hakkında şefa'atçi olabilecek.

وَيُخْرِجُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ أَقْوَامًا بِغَيْرِ شَفَاعَةٍ؛ بَلْ بِفَضْلِهِ وَرَحْمَتِهِ

Ayrıca yüce Allah birtakım kimseleri şefaatsiz olarak kendi lutfu ve rahmetiyle cehennem ateşinden çıkartacaktır.

Yani Allah Teâlâ, günahkâr müminlerden dilediği bazı kimseleri şefaatsiz olarak cehennemden çıkartacaktır. Bu O'nun bir nimetidir. Çünkü O'nun rahmeti gazabını geçmiştir. Merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rahmetinden başka bir çare kalmayınca kadar peygamberler, salihler, melekler ve diğer kimseler şefa'at edecekler. Cehennemden şefaatsiz olarak çıkartılacaklardan Allah'ın rahmetiyle çıkanlar da çıktıktan sonra orada artık cehennem halkından başka kimse kalmayacak.

Buhari ve Müslim'in Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ettikleri bir hadiste Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Melekler şefa'at etti! Peygamberler şefa'at etti! Müminler de şefa'at etti, merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'tan başka şefa'at edecek kalmadı.' Allah Teâlâ böyle dedikten sonra cehennemden bir avuç avuçlayacak ve oradan hiç iyilik yapmamış, âdeta kömüre dönmüş birtakım insanları da çıkaracak..."³¹⁶

³¹⁶ Buhari (7439); Müslim (183). Ebu Said el-Hudrî radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

* Kiyamette meydana gelecek şeylerin on ikincisi:

وَيَبْقَى فِي الْجَنَّةِ فَضْلٌ عَمَّنْ دَخَلَهَا مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا

Dünya halkından olup cennete giren kimselerin cennete girmesinden sonra da cennette fazla yerler kalacaktır.

Cennetin genişliği göklerle yerin arası kadardır. Gökler ile yerin arası kadar genişlikte olan bu cennete cennetlikler girecek, fakat dolmayacak.

Allah Teâlâ cennet ve cehennemden her birini doldurmayı garanti etmiştir:

“Cehennemin içine (insanlar) devamlı atılacak, cehennem de hep ‘Daha var mı?’ diyecek. Nihayet aziz ve celil olan Allah onun üzerine ayağını koyacak da cehennemin bir kısmı bir kısmına katlanıp dürülecek. Sonra cehennem ‘Yeter, yeter!’ diyecek.”³¹⁷

- Cennete gelince, Allah Teâlâ onun için de başka topluluklar yaratacak, lutfu ve rahmetiyle onları cennete dâhil edecek:

- Buhari ve Müslim’in Sahih’lerinde Enes İbn Malik *radiyallahu anh*’tan rivayet edilen bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle haber vermektedir.³¹⁸ Bu, “**Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı.**” (Enam, 54) ayetinin ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Rabbinden rivayet ettiği “Benim rahmetim gazabımı geçmiştir.” mealindeki kudsî hadis³¹⁹ de bir gereğidir.

Bu sebeple müellif şöyle demiştir:

³¹⁷ Buhari (7384); Müslim (2848). Enes *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

³¹⁸ Buhari (4850); Müslim (2848).

³¹⁹ Buhari (7554); Müslim (2751). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

فَيُنشِئُ اللَّهُ لَهَا أَقْوَامًا فَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ

Yüce Allah bunun için birtakım kimseleri var edecek ve onları cennete dâhil edecektir.

وَأَصْنَافٌ مَّا تَضَمَّنَتْهُ الدَّارُ الْآخِرَةُ مِنَ الْحَسَابِ وَالْثَوَابِ وَالْعِقَابِ وَالْجَنَّةِ
وَالنَّارِ وَتَفَاصِيلُ ذَلِكَ مَذْكُورَةٌ فِي الْكُتُبِ الْمُنَزَّلَةِ مِنَ السَّمَاءِ، وَالْآثَارِ مِنَ
الْعِلْمِ الْمَأْثُورِ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ، وَفِي الْعِلْمِ الْمَوْزُوثِ عَنْ مُحَمَّدٍ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
مِنْ ذَلِكَ مَا يَشْفِي وَيَكْفِي.

Hesap, sevap, ceza, cennet ve cehennem gibi âhiret yurdunun ihtiva ettiği çeşitli unsurlar ve bunlara ait ayrıntılı bilgiler gökten indirilmiş kitaplarda ve peygamberlerden nakledilmiş ve onlardan geriye kalmış bilgi birikiminin içinde zikredilmiştir. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den miras olarak kalan ilimde ise bu hususta kalbe şifa verecek yeterli bilgi vardır.

Hesabın anlamı yukarıda geçti.

“Sevap,” iyiliklerin karşılığıdır. Bir iyilik, on mislinden yedi yüz misline ve daha fazlasına kadar kat kat sevapla ödüllendirilir.

“Ceza,” kötülüklerin karşılığıdır. Kötülük yapan kimse ancak misliyle cezalandırılır, onlara haksızlık edilmez.

“Cennet ve cehennem:” “Cennet,” Allah Teâlâ'nın evliyalari/dostları için hazırladığı yurttur. Orada canlarının çektiği ve gözlerinin beğendiği şeyler vardır. Orada gözün görmediği, kulağın duymadığı ve akla hayale gelmeyen şeyler vardır. “Yaptıkları çalışmaların karşılığında onları cennette hangi mutlulukların beklediğini kimse bilmez.” (Secde, 17) Yani onların hakikatini ve mahiyetini sen bilemezsin.

Cennet şu anda mevcuttur. Delili şu ayettir: **“O, takva sahipleri için hazırlanmıştır.”** Bu manada gelen hadisler mütevatir derecesine ulaşmıştır.

Cennet sonsuza kadar da var olmaya devam edecektir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Mutlu olanlar ise cennettedirler. Orada gökler ve yer durdukça sonsuza dek duracaklar, ancak Rabbinin diledikleri başka. (Bu) ardı arası kesilmeyen bir ihsan olacak.”** (Hud, 108) **“Sonsuza dek”** sözü pek çok ayette geçmektedir.

“Cehennem” ise Allah Teâlâ'nın düşmanları için hazırladığı ve içinde tahammül edilemez azap ve ceza çeşitlerinin bulunduğu yurttur.

Cehennem şu anda mevcuttur. Mevcudiyetinin delili Allah'ın şu ayetidir: **“O, kâfirler için hazırlanmıştır.”** (Âl-i İmran, 131) Bu manadaki hadisler de çoktur ve meşhurdur. Cehennem halkı orada sonsuza dek kalacaklardır. Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **“Şüphesiz ki Allah kâfirleri lânetlemiş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır. (Onlar) orada ebedî kalırlar.”** (Ahzab, 64-65)

Allah Teâlâ onların cehennemde ebediyen kalacaklarını Kur'an'ın üç yerinde zikretmiştir. Bunların birisi bu ayettir. İkincisi Nisa suresinin sonundadır. Üçüncüsü Cin suresindedir. Bunlar cehennemde ebediyen var olmaya devam edeceğinin açık delilleridir.

“Bunlara ait ayrıntılı bilgiler gökten indirilmiş kitaplarda zikredilmiştir.” Bilinmelidir ki **peygamberlerden geriye kalan bilgiler iki kısımdır:**

1- Vahiyle sabit olan bilgiler. Kur'an ve sahih sünnette sabit olan bilgiler bu türdendir. Bunların kabulünde ve delalet ettikleri manalara inanmakta şüphe yoktur.

2- Vahyin dışında nakil yoluyla gelen bilgiler. Bunların içinde yalan, çarpıtılmış ve değiştirilmiş bilgiler de vardır.

Bu sebeple insanın geçmiş peygamberlerden nakledilen şeylerden sakınması gerekir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bu-

yurdu: "Ehl-i kitap size bir şey anlattığı zaman onları ne tasdik edin, ne de yalanlayın. Onlara deyin ki: Bize indirilene de iman ettik, size indirilene de iman ettik."³²⁰ Çünkü tasdik edersen batıl da, tasdik etmiş olursun; yalanlarsan hakkı da yalanlamış olursun. O halde ne tasdik et, ne de yalanla! De ki: Eğer bu Allah'tan ise ben buna iman ettim.

Âlimler geçmiş insanlardan geriye kalan bilgileri üç kısma ayırdılar:

1- Doğruluğuna bizim şeriatımızın şahitlik ettiği bilgilerdir.

2- Yalan olduğuna bizim şeriatımızın şahitlik ettiği bilgilerdir.

Bu ikisinin hükmü gayet açıktır.

3- Doğruluğuna veya yalan olduğuna hükmedilemeyen bilgilerdir.

Bu kısım, hakkında tevakkuf edilmesi gereken bir kısımdır, tasdik de edilmez, tekzib de edilmez.

"Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den miras olarak kalan ilimde ise bu hususta kalbe şifa verecek yeterli bilgi vardır."

İster Allah'ın Kitabında bulunsun isterse Allah Rasulü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinde bulunsun Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den miras olarak kalan ilimde, bu hususta kalbe şifa verecek yeterli bilgi vardır.

Bu sebeple Kitap ve sünnetten başka bir yerde kalpleri yumuşatacak ve inceltecek öğütleri aramaya ihtiyaç yoktur. Bilakis Kitap ve sünnetten başka bir şeye ihtiyacımız yok. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den miras olarak kalan ilimde, ilmin ve imanın bütün konuları hakkında kalbe şifa verecek derecede yeterli bilgi vardır.

³²⁰ Ahmed 4/135, Ebu Nemle el-Ensari *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Buhari (4485), Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

Teşvik etmek veya korkutmak için yapılacak öğüt ve faziletler konusunda Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e nispet edilen bilgiler üç kısma ayrılır:

- 1- Sahih ve makbul rivayetler
- 2- Zayıf rivayetler
- 3- Mevzu/uydurma rivayetler

Bu rivayetlerin hepsi sahih ve kabul edilebilir rivayetler değildir. Zayıf ve uydurma rivayetlere ihtiyacımız yoktur.

- Uydurma bir rivayetin faziletler konusunda, teşvik ve korkutma konusunda veya başka konularda zikredilmesi ve insanlar arasında yayılmasının caiz olmadığına âlimler ittifak etmişlerdir. Ancak uydurma olduğunu beyan etmek için zikretmek caizdir.

- Zayıf rivayetlerde âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bunların neşri ve naklinin caiz olduğunu söyleyenler bu konuda üç şart ileri sürmüşlerdir:³²¹

Birinci şart: Zayıflığın şiddetli olmamasıdır.

İkinci şart: Sonunda sevap veya ceza olan amelin aslının sahih bir delille sabit olmasıdır.

Üçüncü şart: Rivayeti duyan kişinin, bunu Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in söylediğine itikat etmemesi, bilakis kesin bir kanaate varmadan tereddüt içinde olmasıdır. Fakat o, teşvik edici bir rivayeti duyduğunda ümitlenendir, tehdit eden bir rivayet duyduğunda da korkandır.

³²¹ Bunu İbn Hacer zikretmiştir. Sehâvi de *el-Kavlü'l-Bedi* (s. 364)'de bunu ondan nakletmiştir. İmam Ahmed'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Helal ve haram konusunda bize bir rivayet geldiği zaman biz onun senetlerini titizlikle inceliyorduk. Teşvik ve korkutma konusunda bir rivayet geldiği zaman ise senetlerinde müsamaha gösteriyorduk." Şeyhulislam İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-Fetava*, 18/65. Bkz: Şeyh Nasıruddin el-Elbanî, *Mukaddimetü Li Kitabi't-Tergib ve't-Terhib*. Elbani burada amellerin faziletleri konusundaki zayıf hadislerle amel etmenin hükmü hakkında âlimlerin görüşlerini zikrediyor.

O rivayeti arzederken kullanacağı ifade kalıplarına gelince, "Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi" diye bir ifade kalıbını değil, "Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet edildi" veya "zikredildi" gibi kesinlik ifade etmeyen kalıplar kullanmalıdır.

Eğer "zikredildi," "denildi" ve "dedi" lafızlarını birbirinden ayırt edemeyen avamın içinde kalırsan zayıf rivayetleri hiç nakletmezsın. Çünkü halk bunu Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in söylediğine inanır. Mihrapta söylenen şey onun nazarında doğrudur!

Bir uyarı:

Bu konuda -yani ahiret günü ve kıyamet alametleri konusunda- çok sayıda hadis zikredilmiştir. Bunların içinde zayıf olanlar ve mevzu olanlar vardır. Bunlar genellikle rekaik ve mevaiz kitaplarında yer alırlar. Bu sebeple bunlardan hem kendimiz sakınmamız hem de ellerinde bu gibi kitaplar bulunan halkı sakındırmamız gerekir.

فَمَنْ ابْتَغَاهُ وَجَدَهُ

Bu bilgiyi arayan bulur.

Bu doğrudur. Çünkü Kur'an elimizdedir. Hadis kitapları elimizdedir. Fakat bunların kontrol edilmeye, sahihinin ve zayıfının beyan edilmesine ihtiyaç vardır. Ta ki insanlar bu konudaki itikatlarını sağlam bir temelin üzerine bina etsinler.

KADERE İMAN

وَتُؤْمِنُ الْفِرْقَةُ النَّاجِيَّةُ مِنْ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ

**Fırka-i Naciye/Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, hayrıyla şerriyle
kadere iman eder.**

“Fırka-i Naciye/Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat:” Bu kavramın tanımı ve bununla ilgili söylenecek şeyler kitabın baş tarafında anlatılmıştı.

“Hayrıyla şerriyle kadere iman:”

Lügatte “kader;” “takdir/belirlemek” anlamına gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz ki Biz her şeyi bir kader/bir ölçü ile yarattık.”** (Kamer, 49); **“Bunu Biz takdir ettik. Ne güzel takdir edenleriz.”** (Mürselat, 23)

“Kaza” ise lugatte “hüküm” anlamına gelir.

Bu sebeple şöyle diyoruz: Kaza ve kader birlikte kullanıldıkları zaman birbirinden farklı anlamları taşırlar. Aynı yerlerde kullanıldıklarını zaman aynı manaya gelirler. Âlimlerin tarifine göre bunlar, “birlikte kullanıldıkları zaman ayrılan, ayrıldıklarında birleşen” iki kelimedir. “Bu, Allah’ın kaderidir.” denildiği zaman, kader, kazayı da kapsar. Fakat birlikte anıldıkları zaman her birinin kendisine ait anlamı vardır.

“Takdir;” “Allah Teâlâ’nın yaratırken olmasını ezelden belirlediği şey” dir.

"Kaza" ise "Allah Teâlâ'nın yaratmasında var olma veya olmama ya da değiştirme yönünden hükmettiği şey"dir. Buna göre kader daha önce gelir.

Soru: "Kaza, Allah Teâlâ'nın yaratmasında var olma veya olmama ya da değiştirme yönünden hükmettiği şeydir ve ikisi birlikte zikredildiği zaman kader kazadan öncedir." dediğin zaman bu, Allah Teâlâ'nın **"Her şeyi O yaratmış ve bir düzen içinde O takdir etmiştir."** (Furkan, 24) ayetine aykırı olmaz mı? Çünkü bu ayetin zahirine göre takdir, yaratmadan sonra gelmiştir.

Cevap: Buna iki şekilde cevap verilir:

- Bu lafzî bir sıralamadır, manevî bir sıralama değildir. Ayetlerin başlarının uyumu için yaratma, takdirden önce zikredilmiştir. Musa, Harun'dan daha faziletli olduğu halde Taha suresinde Allah Teâlâ'nın sihirbazlardan söz ederken Harun'u Musa'dan önce zikrettiğini görmedin mi? **"Sonunda bütün sihirbazlar secdeye kapandılar, 'Harun ile Musa'nın Rabbine iman ettik.' dediler."** (Taha, 70) Bunun sebebi ayet başlarının uyumunu sağlamaktır.

Bu, lafızda sonra gelenin rütbede de sonra gelmesi anlamına delalet etmez.

- Veya buradaki "takdir etmek," "tesviye etmek/düzene koymak" anlamına gelir. Yani onu muayyen bir ölçüde yarattı demektir. Nitekim Allah Teâlâ, **"Yaratıp düzene koyan O'dur."** (A'la, 2) buyurmuştur. Takdir, tesviye anlamına gelir.

Bu mana, birinciden daha yakındır. Çünkü **"Yaratıp düzene koyan O'dur."** (A'la, 2) ayetine tamamen uygundur, hiçbir problem yoktur.

Kadere iman etmek vaciptir. Dinde -Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Cebrail'e dediği gibi- imanın altı rüknünden biridir. Cebrail, "İman nedir?" diye sorduğu zaman o şöyle demiştir: **"İman senin;**

Allah'a, meleklerine, kitaplarına, ahiret gününe ve hayrıyla şerriyle kadere inanmandır."³²²

Kadere imanın birçok faydası vardır ki bazıları şunlardır:

1- Kadere iman, imanı tamamlayan bir unsurdur. İman, ancak onunla tamam olur.

2- Rubûbiyete imanı tamamlayan şeylerdendir. Çünkü Allah'ın takdiri O'nun fillerindendir.

3- İnsanın işlerini Rabbine havale etmesidir. Çünkü insan her şeyin Allah'ın kazası ve kaderiyle olduğunu bildiği zaman bir zararın savuşturulması ve ortadan kaldırılmasında Allah'a müracaat edecektir. Kendisini sevindiren şeylerin Allah'tan geldiğine inanacak ve onların Allah'ın kendisine bir lutfu ve ikramı olduğunu bilecektir.

4- İnsan kendi konumunu bilir ve bir iyilik yaptığı zaman bununla övünmez.

5- Musibetler kula ağır gelmez. Çünkü onların Allah'tan geldiğini bilen insan ona üzülmez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Allah'ın izni olmayınca hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür."** (Teğabun, 11) Alkame dedi ki: Ayette sözü edilen mümin, kendisine bir musibet isabet edip de bunun Allah'tan geldiğine inanan, razı olup teslim olan kimsedir.³²³

6- Nimetleri asıl sahibine izafe etmektir. Çünkü kadere iman etmediğin zaman nimetleri o nimetlerin yaratıcısına değil, o nimete vasıta olup sana ulaştırana izafe edersin. Meliklere, yöneticilere ve vezirlere dalkavukluk edenlerde bu çok görülür. Onlardan istedikleri bir şeye kavuştukları zaman lûtfu/ihsanı onlardan bilirler, Yaratıcının lûtfunu unuturlar.

³²² Müslim (8). Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

³²³ Taberi, 28/80. Süyûtî bunu Abd İbn Humeyd'e ve İbnu'l-Münzir'e nispet etmiştir. Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, 6/227. Ayrıca İbn Kesir bunu İbn Ebi Hatem'e nispet etmiştir 8/163. Bkz: *Nüşatü Veki'ani'l-A'meş* (5).

Elbette insanın insanlara teşekkür etmesi gerekir, bu doğru bir davranıştır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Size kim bir iyilik yaparsa onun karşılığını veriniz."³²⁴ Fakat bu nimetin aslının tamamen Allah'ın bir lutfu olduğunu ve onu bu adamın eliyle kendisine ulaştırdığını bilmesi gerekir.

7- İnsanın Allah'ın hikmetini bilmesidir. Çünkü bu varlık âlemine ve orada meydana gelen muazzam değişikliklere baktığı zaman bununla Allah'ın hikmetini anlar. Kaza ve kaderi unutan kimse böyle değildir. O bu faydayı elde edemez.

"Hayrıyla ve şerriyle" sözü:

- Kaderde şer: İnsanın tabiatına uymayan, mesela ona eziyet veya zarar veren şeydir.

- Hayır ise insan tabiatına uyan, ona memnuniyet ve sevinç veren şeydir. Bunların hepsi Allah'tandır.

Soru: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Şer, Allah'a ait değildir."³²⁵ dediği halde nasıl Allah'ın kaderinde şer de vardır denilir?

Cevap: Kaderdeki şer, Allah'ın onu takdir etmesi yönünden şer değildir, fakat takdir edilen kimse yönünden şerdir. Çünkü bir kader vardır -ki bu Allah'ın takdiridir- bir de takdir edilen var. Tıpkı yaratma ve yaratılanın, irade ve irade edilenin olması gibi. Kader, Allah'ın takdiri ve belirlemesi yönünden şer değildir, bilakis hayırdır. Hatta insanın tabiatına uymasa ve ona eziyet ve zarar verse bile hayırdır. Fakat takdir edilen yönünden bunun hayır veya şer olduğunu söyleyebiliriz. Hayrıyla ve şerriyle kader ile kastedilen şey, takdir edilen şeyin iyiliği veya kötülüğüdür.

³²⁴ Ahmed 2/68; Ebu Davud (1672). Lafız Ebu Davud'a aittir. İbn Hıbban 8/199; Nesai 5/82; Hâkim 1/412. Hâkim, Buhari ve Müslim'in şartlarına göre bunun sahih olduğunu söyledi. Zehebî de ona katıldı. Elbânî, *es-Sahihâ*, (254)'te ve *el-İrva* (1618)'de bunun sahih olduğunu söyledi.

³²⁵ Tahrici daha önce geçmişti.

Bunun için Allah'ın şu ayetinden bir örnek verelim: **"Yaptıklarının bir kısmını tatsınlar diye insanların kendi ellerinin kazandığı şeyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı."** (Rum, 41)

Bu ayette Allah Teâlâ, ortaya çıkan fesadı ve sebebini beyan etti. Fesad bir şerdir. Sebep, insanın kötü amelidir. Bunun ortaya çıkarmasındaki gaye **"yaptıklarının bir kısmını tatmaları ve belki bu sayede Allah'a dönmeleridir."**

Demekki karada ve denizde fesadın çıkmasında bir hikmet vardır. Fesadın kendisi bir şerdir. Fakat sebebi büyük bir hikmettir. Bu hikmet sebebiyle takdir edilmesi ise hayırdır.

Masiyetler ve küfür de şerdir. O da Allah'ın bir takdiridir. Fakat o büyük bir hikmet sebebiyle takdir edilmiştir. Bu olmasaydı şeriatlar batıl olurdu. Şeriatlar/dinler olmasaydı insanlar boş yere yaratılmış olurdu.

Hayrıyla şerriyle kadere iman, takdir edilen her şeye imanı ihtiva etmez. **Takdir edilen şey, kevnî ve şer'î diye iki kısma ayrılır:**

- Allah Teâlâ kevnî olarak sana hoşla gitmeyen bir şeyi takdir ettiği zaman sen istesen de, istemesen de onun meydana gelmesi kaçınılmazdır.

- Allah Teâlâ şer'î olarak bir şeyi takdir ettiği zaman insan bunu yapabilir de, yapmayabilir de. Fakat ona razı olmak yönünden meselelerin ayrıntısı vardır: Eğer bu, Allah'a itaat ise ona razı olması gerekir, eğer masiyet ise ona razı olmaması, çirkin görmesi ve engellemesi gerekir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun."** (Al-i İmran, 104)

Buna göre hükmedilen (yaratılan) her şeye Allah'ın kazası (hükümü/yaratması) olması yönünden iman etmek vaciptir. Hükmedilen (yaratılan) şey olması yönünden ise ona razı olabiliriz veya razı olamayabiliriz. Bir şahıstan küfür vaki olursa buna razı olmayız, fakat onu Allah'ın meydana getirmiş olmasına razı oluruz.

KADERE İMANIN DERECELERİ

وَالْإِيمَانُ بِالْقَدَرِ عَلَى دَرَجَتَيْنِ؛ كُلُّ دَرَجَةٍ تَتَضَمَّنُ شَيْئَيْنِ

Kadere iman iki derecedir, her derece iki mertebeyi ihtiva eder.

Müellif bu taksimi ihtilaftan dolayı yaptı. Çünkü kader konusundaki ihtilaf, kaderin bütün mertebelerini kapsamaz. Kader konusu insan için ilim ve din konularının en karmaşık olanıdır. Sahabe döneminden beri bu konuda tartışmalar olmuştur. Fakat gerçeği bulmak isteyen kimse için anlaşılmayacak bir konu da değildir.

* Kadere imanın birinci derecesi:

فَالدَّرَجَةُ الْأُولَى: الْإِيمَانُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَلِيمٌ بِالْخَلْقِ، وَهُمْ عَامِلُونَ بِعِلْمِهِ الْقَدِيمِ الَّذِي هُوَ مَوْصُوفٌ بِهِ أَزْلاً وَأَبْداً

Kadere imanın birinci derecesi: Yaratılanların yapacakları şeyleri Allah'ın ezeli sıfatı olan kadim ilmiyle bildiğine iman etmektir.

Müellif, Allah'ın kendi yaptıklarını bildiğini zikretmedi. Çünkü bu meselede ihtilaf yoktur. O sadece ihtilafı olan konuyu zikretti ki o da şudur: Allah, yaratılanların yapacakları şeyleri önceden mi bilir, yoksa onları sadece yaratılanlar yaptıktan sonra mı bilir?

Selefe ve imamlara göre Allah Teâlâ, yaratılanların yapacakları şeyleri bilir.

Müellif "**kadim ilmiyle bilir**" dedi. Onların ıstılahında "kadim;" "Başlangıcının başı olmayan"dır. Yani O, yaratılanların yapacakları şeyleri sonu olmayan geçmiş zamanlardan beri bilmektedir. Lugatte

kadim böyle değildir. Lugatteki kadim ile nisbi kadim kastedilir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi: (حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ) / **“Nihayet o, kuruyup eskimiş bir hurma salkımının çöpüne dönüşür.”** (Yasin, 39) Malumdur ki hurma salkımının çöpü kadim ve ezelî değildir. Aksine kendisinden sonrakilere nisbetle kadimdir/eskidir.

Allah Teâlâ, başlangıcının başı olmayan kadim ve ezelî ilmiyle yaratılanların yapacakları şeyleri bilmekle ve bu insanın neyi, ne zaman ve nerede yapacağını (ezelî ilmiyle) bilmekle vasıflandırılmıştır. Buna iman etmemiz vaciptir.

Bunun Kitap, sünnet ve akıldan delili vardır:

- Kitapta Allah'ın ilminin kapsayıcılığına delalet eden çok sayıda ayet vardır. Mesela, **“Allah her şeyi en iyi bilendir.”** (Bakara, 280); **“Gerçekten Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”** (Nisa, 32); **“Ey Rab-bimiz! Rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.”** (Ğafir, 7); **“Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın bilgisinin, her şeyi kuşattığını bilersiniz.”** (Talak, 12) Bunların dışında burada sayılamayacak kadar çok ayet vardır.

- Sünnete gelince; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce yaratılanların kaderlerini yazdığını, insanın başına ne gelecekse ondan şaşmayacağını, ona isabet etmeyecek şeyin de asla onun başına gelmeyeceğini, kalemlerin kurduğunu ve sahifelerin dürüldüğünü haber vermiştir. Bu konuda pek çok hadis vardır.

- Akla gelince, aklen bilinmektedir ki Allah Teâlâ yaratıcıdır, O'nun dışındakiler mahluktur. Yaratıcının yarattığını bilmesi aklen bir zorunluluktur. Allah Teâlâ şu ayetiyle de buna işaret etmektedir: **“Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.”** (Mülk, 14)

Kitap, sünnet ve akıl, hepsi Allah Teâlâ'nın ezelî ilmiyle yaratılanların ne yapacaklarını bildiğine delalet etmektedir.

Müellif “**ezelî ve ebedî sıfatı olan kadim ilmiyle bilir**” dedi. Onun ilminin ezelî olmakla vasıflandırılması cehaleti imkânsız kılar, ebedî olması da unutmayı imkânsız kılar.

Bu sebeple Allah Teâlâ'nın ilminin öncesinde cehalet yoktur, sonrasına da unutkanlık arız olmaz. Nitekim Musa *aleyhisselam*, Firavun'a şöyle demiştir: “**Onların bilgisi Rabbimin katında bir kitapta (yazılı)dır. Rabbim yanlış yapmaz ve unutmaz.**” (Taha, 52) Öncesinde cehalet, sonrasında unutkanlık olan varlıkların ilmi böyle değildir.

Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın, ezelî ve ebedî ilmiyle yaratılanların ne yapacaklarını önceden bildiğine iman etmemiz gerekir.

وَعَلِمَ جَمِيعَ أَخْوَالِهِمْ مِّنَ الطَّاعَاتِ وَالْمَعَاصِي وَالْأَرْزَاقِ وَالْآجَالِ

Allah Teâlâ itaat, masiyet, rızık ve ecel gibi bütün halleri de bu ilmiyle bilir.

Bunun delili Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Abdullah İbn Mesud'dan gelen şu hadistir: Doğru ve doğrulanan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Sizden birinizin yaratılışı annesinin karnında kırk günde toplanır...” Bu hadiste bir ceninin anne karnındaki gelişim süreci anlatıldı. Bu hadisin devamında şu ifadeler vardır: “Sonra Allah bir melek gönderir, ona dört kelime emredilir ve şöyle denilir: *Amelini, rızkını, ecelini ve mutlu mu mutsuz mu olacağını yaz...*” Abdullah İbn Mesud hadisin tamamını zikretti.³²⁶

Allah Teâlâ bunu insanı yaratmadan önce bilmektedir.

Demek ki bizim itaatlerimiz, masiyetlerimiz, rızıklarımız, ecellerimiz Allah tarafından bilinmektedir. İnsan bilinen veya bilinmeyen bir sebeple öldüğü zaman bu Allah tarafından bilinmektedir. O'na hiçbir şey gizli değildir. Hâlbuki insanın kendi eceliyle ilgili bilgisi böyle değildir. O, ece-

³²⁶ Buhari (328); Müslim (2643). İbn Mesud *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

lini bilmez, nerede öleceğini bilmez, ne zaman öleceğini bilmez. Hangi sebeple öleceğini, hangi durumda öleceğini de bilmez. Allah'tan, güzel bir son dileriz. (Kadere imanın ilk derecesinin ilk bölümü budur.)

ثُمَّ كَتَبَ اللَّهُ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ مَقَادِيرَ الْخَلْقِ

Sonra, yüce Allah levh-i mahfuz'da mahlûkatın kaderlerini yazmıştır.

Bu da kadere imanın birinci derecesinin ikinci bölümüdür. Bu, Allah Teâlâ'nın yaratılanların kaderlerini levh-i mahfuz'a yazmasıdır.

"Levh-i Mahfuz"un mahiyetini, nelerden (tahtadan mı, demirden mi, altından mı, gümüşten mi, zümrüitten mi) olduğunu bilmiyoruz. Bunu Allah bilir. Biz sadece Allah'ın her şeyin kaderini yazdığı bir levhanın olduğuna iman ederiz. Bunun ötesini araştırmaya hakkımız yoktur. Fakat Kitap'ta ve sünnette bize bir şey gösterilirse ona inanmamız gerekir.

Onun mahfuz, yani korunmuş diye nitelendirilmesinin sebebi yaratılanların elinden korunmuş olmasıdır. Hiç kimsenin ona herhangi bir şey katması veya herhangi bir şeyle onu değiştirmesi asla mümkün değildir. İkinci olarak o, değişiklikten de korunmuştur. Allah Teâlâ onda hiçbir değişiklik yapmaz. Çünkü onu -müellifin de zikredeceği gibi- kendi ilmine dayanarak yazmıştır. Bu sebeple müellif Şeyhulislam İbn Teymiyye şöyle demiştir: "Levh-i mahfuz'da yazılı olan şeyler hiçbir zaman değişmez." Ancak meleklerin elleriyle yazdıkları kitaplarda (amel defterlerinde) değişiklik olur.

"Mahlukâtın kaderleri," yani bütün mahlûkatın kaderlerini yazmıştır. Nasların zahiri insanın yapacağı şeyleri de, hayvanların yapacağı şeyleri de kapsamaktadır, geneldir ve kapsamlıdır.

Fakat bu yazı özet midir, ayrıntılı mıdır?

Biz deriz ki: Bunun ayrıntılı veya özet olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz.

Mesela Kur'an-ı Kerim levh-i mahfuz'da bu ayetlerle ve harflerle yazılmış mıdır, yoksa levh-i mahfuzda sadece adı, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ineceği, insanlar için bir nur ve hidayet rehberi olacağı ve benzeri şeyler mi yazılıdır? Bunda bir kesinlik yoktur: Nasların zahirine bakarsak deriz ki: Nasların zahirine göre Kur'an'ın tamamı özet olarak ve ayrıntılı olarak yazılmıştır. Allah'ın, indiği zaman Kur'an ile konuştuğuna bakarsak levh-i mahfuzda yazılı olanın Kur'an'ın zikri olduğunu söyleriz. Levh-i mahfuzda Kur'an'ın zikredilmiş olması orada onun yazılmış olmasını gerektirmez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"O, şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardı."** (Şuara, 196) Öncekilerin kitaplarında Kur'an'ın metninin bulunmadığı bilinmektedir. Sadece ondan söz edilmektedir, zikri vardır. Aynı şeyi Allah'ın şu ayeti hakkında da söyleyebiliriz: **"Hayır o şerefli bir Kur'an'dır. Levh-i mahfuzdadır."** (Buruc, 21-22) Yani burada zikredilmiştir.

Önemli olan bizim, yaratılanların kaderlerinin levh-i mahfuzda yazılı olduğuna ve burada yazılı şeylerin değişmeyeceğine iman etmemizdir. Çünkü Allah Teâlâ kıyamete kadar olacak şeyleri yazmasını ona emretmiştir.

فَأَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ، قَالَ لَهُ: اكْتُبْ. قَالَ: مَا أَكْتُبُ؟ قَالَ: اكْتُبْ مَا هُوَ
كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

Allah kalemi ilk yarattığında ona, "Yaz!" dedi. O, "Neyi yazayım?" deyince şöyle buyurdu: "Kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yaz!"

"Allah kalemi ilk yarattığında ona, 'Yaz!' dedi." Allah kaleme yazmasını emretti. Halbuki kalem cansız bir varlıktır!!

Soru: Cansız bir varlığa hitap nasıl yöneltilir?

Cevap: Cansız bir varlık Allah'a nispetle kendisine hitap edilebilmesi mümkün olan akıllı bir varlıktır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: / (ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ) / **“Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yerküreye, ‘İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin.’ dedi. Her ikisi de ‘İsteyerek geldik.’ dediler.”** (Fussilet, 11) Allah Teâlâ, hitabını onlara yöneltti, sonra onların cevaplarını zikretti. Yer ve gök, insanlara nispetle akılsız varlıklar olmasına rağmen cevap, Arapçada akılsız varlıklar için kullanılan çoğul kalıbıyla değil, akıllı varlıklar için kullanılan çoğul kalıbıyla zikredildi.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: / (قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ) / **“Biz, ‘Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve zararsız ol.’ dedik.”** (Enbiya, 69) Ateş de öyledir, cansızdır.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **“Ey dağlar ve kuşlar! Dâvûd’la beraber tesbih edin.”** (Sebe, 10) Dağlar Davud’la beraber Allah’ı tesbih ediyorlardı.

Hâsılı Allah Teâlâ kaleme yazmasını emretti, kalem de bu emre uydu, fakat neyi yazacağını bilemedi, çünkü emir kısıydı ve kapalıydı. Bu sebeple **“Neyi yazayım?”** diye sordu.

Allah Teâlâ, **“Kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yaz.”** dedi. Kalem, Allah’ın emriyle kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yazdı.

Bak, kıyamet gününe kadar neler olacağını kaleme nasıl öğretti ve kalem de onu yazdı. Çünkü Allah’ın emri geri çevrilemez.

“Kıyamet gününe kadar olacak şeyleri” sözü Allah’ın yapacağı şeyleri de, yarattıklarının yapacakları şeyleri de kapsar.

فَمَا أَصَابَ الْإِنْسَانَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئْهُ، وَمَا أَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبْهُ

İnsanın başına gelecek şey ondan şaşmaz, ona isabet etmeyecek şey de asla onun başına gelmez.

Bu cümleye iman ettiğin zaman rahat edersin: İnsanın başına gelecek şey ondan asla şaşmaz.

“İnsanın başına gelecek şey” cümlesinin “onun başına gelmesi takdir edilen şey” anlamında olması muhtemeldir. Çünkü o, insana isabet etmekte asla hata etmeyecektir. Gerçekten isabet eden şeyin -insan temenni etse bile- ona isabette hata etmesinin mümkün olmayacağı anlamı da muhtemeldir. Her iki mana da sahihtir, birbirine zıt değildir.

Ona isabet etmeyen şey zaten ona isabet edecek değildi. Yani ona isabet etmeyeceği takdir edilen şey ona isabet edecek değildir. Veya gerçekte isabette hata etmemiştir (hata etmesi takdir edildiği için isabet etmemiştir.) Çünkü isabet etmeyeceği bilinmektedir. İki mana da sahihtir, aralarında zıtlık yoktur.

جَفَّتِ الْأَقْلَامُ، وَطُوِيَ الصُّحُفُ

Kalemler kurumuş, sahifeler dürülmüştür.

“Kalemler:” Bunlar Allah Teâlâ’nın kaderleri yazdığı kalemlerdir. Kurumuşlar ve işlevleri sona ermiştir.

Sahifelerin dürülmesi ise yazma işinin sona erdiğinden kinayedir.

Müslim’in *Sahih*’inde Cabir *radiyallahu anhu*’tan şöyle rivayet edilmiştir.³²⁷ Sürâka İbn Mâlik İbn Cu’sum geldi ve “Ya Rasûlallah! Bize sanki şimdi yaratılmışız gibi dinimizi beyan et! Bugün amel ne hususta olacak? Hakkında kalemler kuruyup kaderlerin icra edildiği şeyler için mi çalışacağız? Yoksa istikbalimize ait şeyler için mi çalışacağız?” dedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Hayır! Bilâkis hakkında kalemler kuruyup kaderlerin icra edildiği şeyler için çalışacaksınız!” buyurdular. Sürâka, “O halde bu çalışma niye?” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Hayır! Çalışın, zira herkese, yapacağı amel kolaylaştırılmıştır.”

³²⁷ Müslim (2648).

كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ
إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Bilmez misin ki Allah gökte ve yerde olan her şeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu, Allah’a çok kolaydır.”

(Hac, 70)

Böyle bir ifadede (كَمَا)’nın başındaki (ك) harfi ta’lil içindir.

“Bilmez misin” ey muhatap!

“Allah gökte ve yerde olan her şeyi bilir.” Bu geneldir/kapsayıcı bir ifadedir. Allah Teâlâ tek tek varlıkların kendilerini, özelliklerini, amellerini ve durumlarını bilir.

“Şüphesiz ki bunlar bir kitaptadır.” Bu kitap levh-i mahfuzdur.

“Gerçekten bu, Allah’a çok kolaydır,” yani bunu yazmak Allah için kolay bir iştir.

وَقَالَ: ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ
أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Gerek yeryüzünde meydana gelen gerekse sizin başınıza gelen bir musibet, daha Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılıdır. Bu Allah için kolaydır.” (Hadid, 22)

“Yeryüzünde meydana gelen (musibet),” kuraklık, deprem ve seller gibi...

“Sizin başınıza gelen musibet,” hastalık ve öldürücü veba gibi...

“Bir kitapta:” Levh-i mahfuzda.

(مَنْ قَبْلَ أَنْ تُبْرَأَهَا) / **Daha Biz onu yaratmadan önce:**” Buradaki zaminin musibete de, nefislere de, yeryüzüne de gitmesi muhtemeldir. Hepsi sahihtir. Musibet, Allah onu yaratmadan önce, musibetin isabet ettiği nefsi yaratmadan önce ve yeryüzünü yaratmadan önce yazılmıştır.

Müslim'in *Sahih*'inde³²⁸ Abdullah İbn Amr'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene önce yaratılanların kaderlerini yazmıştır, arşı da su üzerindeydi.”

وَهَذَا التَّقْدِيرُ التَّابِعُ لِعِلْمِهِ سُبْحَانَهُ يَكُونُ فِي مَوَاضِعَ جُمْلَةً وَتَفْصِيلًا

Her türlü noksanlıktan münezze olan Allah'ın ilmine dayanan bu takdir kimi yerde icmalidir/kısa ve özdür, kimi yerde tafsilidir/ayrıntılıdır.

“Kimi yerde” ile kastedilen, leh-i mahfuzun dışındaki yerlerdir.

Müellif, daha sonra bu yerleri şöyle açıklamıştır:

فَقَدْ كَتَبَ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ مَا شَاءَ. وَإِذَا خَلَقَ جَسَدَ الْجَنِينِ قَبْلَ نَفْخِ الرُّوحِ فِيهِ؛ بَعَثَ إِلَيْهِ مَلَكًا، فَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ، فَيَقَالُ لَهُ: اكْتُبْ: رِزْقَهُ، وَأَجَلَهُ، وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ... وَنَحْوَ ذَلِكَ

Allah Teâlâ levh-i mahfuzda dilediğini yazmıştır. İçine ruhun üflenmesinden önce ceninin cesedini yarattığı zaman Allah ona bir melek gönderir. Bu melek dört kelime yazmakla emrolunur. Ona denilir ki: Bu ceninin rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu, bedbaht mı olacağını ve benzeri şeyleri yaz!

³²⁸ Müslim (2653).

Bu ikisi ayrı yerdir:

Birincisi: Levh-i mahfuzdur, bunun delili ve ayrıntısı yukarıda geçmiştir.

İkincisi: Annesinin karnındaki cenin için yazılan ömürlük yazgıdır. Bunun delili İbn Mes'ud *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen hadiste geçmiştir.³²⁹

Üçüncü yer: "Ve benzeri şeyler" lafzıyla işaret edilen şeydir ki bu, Kadir gecesini yazılan yıllık yazgıdır. Çünkü Kadir gecesinde o sene olacak şeyler yazılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"O gecede her hikmetli iş, tarafımızdan bir emirle ayrılır. Gerçekten Biz Rabbin tarafından bir rahmet olarak peygamberler göndeririz."** (Duhan, 4-5)

فَهَذَا التَّقْدِيرُ قَدْ كَانَ يُنْكَرُهُ غَلَاةُ الْقَدَرِيَّةِ قَدِيمًا، وَمُنْكَرُوهُ الْيَوْمَ قَلِيلٌ

Bu takdiri, önceleri Kaderiyye'nin aşırı gidenleri inkâr ediyordu. Ancak günümüzde onun inkârcıları azdır.

"Bu takdiri," yani Allah'ın bilmesini ve yazmasını eskiden Kaderiye'nin aşırıları inkâr eder ve şöyle derlerdi: Allah Teâlâ kulun fiillerini, ancak o fiiller meydana geldikten sonra bilir, ayrıca onlar yazılmamıştır. Onlar derler ki: Kulun yaptıkları ilk defa olan bir şeydir. Öncesinde bir yazgı yoktur. Fakat sonrakiler ilmi ve yazgıyı kabul ettiler, irade ve yaratmayı inkâr ettiler. Bu, yaratılanların fiillerine nispetledir.

Allah'ın fiillerine nispetle ise, vukuundan önce bunları Allah'ın bildiğini inkâr eden kimse yoktur.

Kulların fiillerini Allah'ın bildiğini inkâr eden kimselerin dinde kâfir olduklarına hükmedilir. Çünkü onlar Allah Teâlâ'nın **"Allah her şeyi"**

³²⁹ Bu hadisin tahriri daha önce geçmiştir.

bilendir.” (Bakara, 282) ayetini ve diğer ayetleri inkâr ediyorlar ve dinde bilinmesi zorunlu olan şeylere muhalefet ediyorlar.

*** Kadere imanın ikinci derecesi:**

وَأَمَّا الدَّرَجَةُ الثَّانِيَةُ؛ فَهِيَ مَشِيَّةُ اللَّهِ النَّافِذَةُ، وَقُدْرَتُهُ الشَّامِلَةُ، وَهُوَ: الْإِيمَانُ بِأَنَّ مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، وَأَنَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ حَرَكَةٍ وَلَا سَكُونٍ؛ إِلَّا بِمَشِيَّةِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ

İkinci derece ise, (yani kadere imanın derecelerinden ikinci derecesi) Allah'ın etkin meşiet-i (güçlü iradesi) ve kapsamlı kudretidir. Yani Allah'ın dilediği şeyin olduğuna ve dilemediği şeyin olmayacağına, göklerde ve yerde hareket ve hareketsizlik türünden ne varsa ancak O'nun meşiet-i (dilemesi) ile olduğuna iman etmektir.

Yani ister kendi fiiliyle ilgili şeylerde olsun, isterse yaratılanların fiilleriyle ilgili şeylerde olsun her şeyde Allah'ın meşietinin/dilemesinin geçerli olduğuna ve O'nun kudretinin kapsamlı olduğuna iman etmektir.

“Ne göklerde ne de yerde, Allah'ı âciz bırakacak bir güç vardır. O, her şeyi bilendir; her şeye gücü yetendir.” (Fatır, 44)

Bu derece iki şeyi ihtiva eder: Meşiet/dileme ve yaratma.

Allah'ın meşietinin her şeyde geçerli olduğuna ve Allah'ın kudretinin kendi fiillerinden ve yarattıklarının fiillerinden her şeyi kapsadığına iman etmemiz vaciptir.

- Allah'ın kudretinin kendi fiillerini kapsadığı gayet açıktır.

- Yaratılanların fiillerini kapsadığına gelince bunun sebebi yaratılanların hepsinin Allah'ın mülkü olmasıdır. O'nun mülkünde ancak O'nun dilediği olur.

Bunun delili Allah'ın şu ayetleridir: **“Eğer O dileseydi, sizin hepinizi birden hidayete erdirirdi.”** (Enam, 149); **“Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı.”** (Hûd, 118); **“Eğer Allah dileseydi, bu peygamberlerden sonra gelenler, kendilerine gelen apaçık delillerden sonra birbirlerini öldürmezlerdi, fakat ihtilâfa düştüler. Onlardan bir kısmı iman etti, bir kısmı da inkâr etti. Eğer Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, dilediğini yapar.”** (Bakara, 253)

Bu ayetler, kulların fiillerinin Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna delalet eder.

Allah Teâlâ'nın, **“Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”** (İnsan, 30) ayeti, kulun dilemesinin Allah'ın dilemesi kapsamında ve ona tabi olduğuna delalet eder.

لَا يَكُونُ فِي مُلْكِهِ مَا لَا يُرِيدُ

Mülkünde, istemediği hiçbir şeyin olmadığına (iman etmektir).

Bu ibarenin açıklanmaya ihtiyacı vardır: O'nun mülkünde kevnî irade ile O'nun istemediği hiçbir şey olmaz. Şer'î irade ile ise O'nun istemediği şey olabilir.

O zaman iradeyi iki kısma ayırmaya ihtiyaç vardır: Kevnî irade ve şer'î irade:

- Kevnî irade, meşiet anlamına gelir. Bunun örneği Nuh *aleyhis-selam*'ın, kavmine söylediği şu sözdür: **“Ben size öğüt vermek iste-**

miş olsam da, eğer Allah sizi helâk etmeyi murad ediyorsa, zaten öğüt vermemin size bir faydası olmaz.” (Hûd, 34)

- Şer’i irade, muhabbet/sevgi anlamına gelir. Bunun örneği Allah’ın şu ayetidir: “Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor.” (Nisa, 27)

*** Her iki iradenin gerektirdiği ve taalluk ettiği şeyler farklıdır.**

- Taalluk ettiği şeyde: İster sevsin isterse sevmesin kevnî irade, vuku bulan şeye taalluk eder. Şer’î irade ise vuku bulsun veya bulmasın sevdiği şeye taalluk eder.

- Gerektirdiği şeyde: Kevnî iradede kastedilen şeyin meydana gelmesi gereklidir/zorunludur. Şer’î iradede ise kastedilen şeyin meydana gelmesi zorunlu değildir.

Buna göre müellif, “mülkünde istemediği hiçbir şey olmaz” derken bununla kevnî iradeyi kastetmiştir.

Soru: Masiyet ve günahlar, Allah’ın murad ettiği şeyler midir?

Cevap: Bunlar Allah’ın şer’î iradeyle murad ettiği şeyler değildir. Çünkü Allah Teâlâ bunları sevmez ve istemez. Fakat kevnî iradeyle murad ettiği/irade edip dilediği şeylerdir. Çünkü O’nun dilemesi/masietiyle meydana gelirler.

وَأَنَّهُ سُبْحَانَهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ مِنَ الْمَوْجُودَاتِ وَالْمَعْدُومَاتِ

Var olan ve olmayan her şeye gücünün yettiğine (iman etmektir).

Var olan her şeye Allah’ın gücü yeter. Onları yok edebilir veya değiştirebilir. Olmayan şeylere de gücü yeter. Onları da var edebilir.

Kudret, var olana; onu var etmekle, yok etmekle veya değiştirmekle taalluk eder. Olmayana da onu var etmekle veya var etmemekle taalluk eder.

Mesela her varlığı Allah yok etmeye ve onu değiştirmeye, yani bir halden diğer bir hale geçirmeye kadirdir. Allah olmayanı da ne olursa olsun var etmeye kadirdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Muhakkak ki Allah her şeye kadirdir.”** (Bakara, 20)

Bazı âlimler bundan istisna yaptılar ve “Ancak kendi zatına gücü yetmez.” dediler, aklın buna delalet ettiğini iddia ettiler.

Biz deriz ki: Siz “Allah’ın kendi zatına gücü yetmez.” derken neyi kastediyorsunuz? Eğer Allah’ın, kendi zatını yok etmeye veya kendini eksiltmeye gücünün yetmediğini kastettiyseniz, Allah’ın kendini eksiltmeyeceği veya yok etmeyeceği konusunda biz de size katılırız. Fakat bunun Allah’ın kudretinin taalluk ettiği şeylerden olduğu konusunda size katılmayız. Çünkü kudret, ancak mümkün olan şeye taalluk eder. Varlığı zorunlu veya imkânsız olan şeye gelince kudret buna asla taalluk etmez. Çünkü varlığı zorunlu olan şeyin yok olması imkânsızdır. Varlığı imkânsız olan şeyin de var olması imkânsızdır.

- Eğer bu sözünle, yani Allah’ın kendi zatına kadir olmadığını söylemekle, O’nun dilediği şeyleri yapmaya, gelmeye ve benzeri şeyleri yapmaya gücünün olmadığını söylersen bu bir hatadır. Bilakis O buna kadirdir, bunu yapar. Eğer O’nun bu gibi fiilleri yapmaya kadir olmadığını söylersek bu, Allah’a isnadı asla kabul edilemez büyük bir eksiklik olur. Böylece anlaşılmıştır ki kudretin kapsamından yapılan bu istisna her türlü değerlendirmeye göre yersiz ve anlamsız bir istisnadır.

Müellif bunu, “Allah kulun fiiline kadir değildir, kul kendi yaptığında bağımsızdır!” diyen Kaderiyye’yi reddetmek için ifade etmiştir.

Fakat Kitap ve sünnette onların iddialarını reddedecek şekilde Allah’ın kudretinin kapsayıcılığından söz eden şeyler bulunmaktadır.

مَا مِنْ مَخْلُوقٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ إِلَّا اللَّهُ خَالِقُهُ سُبْحَانَهُ، لَا خَالِقَ غَيْرُهُ،
وَلَا رَبَّ سِوَاهُ

Yerde ve gökte ne kadar varlık varsa hepsinin mutlaka Allah tarafından yaratılmış olduğuna, O'ndan başka bir yaratıcı, O'ndan başka bir Rab olmadığına (iman etmektir).

Bu kesinlikle doğrudur, bunun naklî ve aklî delilleri vardır.

- Naklî delilleri şunlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah her şeyin yaratıcısıdır.”** (Zümer, 62); **“Onlar bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar; yoksa onlar mıdır (kendilerini) yaratan? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattı? Hayır, onlar şüpheden kurtulup da yakîne eremiyorlar.”** (Tur, 35-36)

Gökte ve yerde Allah'tan başka yaratıcısı olan herhangi bir şeyin bulunması mümkün değildir.

Allah Teâlâ putlara tapanlara meydan okumuştur. Bu meydan okumaya bizim de kulak vermemizi emretmiş ve şöyle demiştir: **“Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi ona iyi kulak verin: Sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınız bir araya gelseler, bir sinek bile yaratamayacaklardır.”** Malumdur ki onların Allah'ı bırakıp da dua ettikleri şeyler onların nazarında zirvededir. Çünkü onlar dua ettikleri varlıkları kendilerine rab edindiler. Zirvedeki bu putlar, çok küçük ve basit bir varlık olan bir sineği bile yaratmaktan aciz oldukları için ondan üstün olan bir varlığı hiç yaratamazlar. Hatta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar. İsteyen de, istenen de acizdir.”** (Hac, 73) Onlar sineğe karşı kendilerini savunmaktan ve ondan haklarını almaktan bile acizdirler.

Soru: Sinek, bu puttan bir şeyi nasıl çekip alabilir?!

Cevap: Bazı âlimler, bu faraziye olarak söylenmiştir, dediler. Yani faraza sinek onlardan bir şeyi çekip kapsa onu ondan kurtaramazlar. Bazıları da dediler ki: Hayır, bu bir realite olarak söylenmiştir. Sinek bu putların üzerine konar, içindeki güzel kokuları emer, kendine çeker, fakat putlar sineğin emdiğini çıkaramazlar.

Putlar kendilerini savunmaktan ve kendi haklarını kurtarmaktan aciz olunca başkalarını hiç savunamaz ve onların haklarını hiç kurtaramazlar.

Allah'ın her şeyin yaratıcısı olması ve Allah'tan başka yaratıcı olmaması önemlidir. O halde Allah'ın yaratmasının kapsamlı olduğuna ve O'nun her şeyin, hatta kulların amellerinin bile yaratıcısı olduğuna iman etmek vaciptir. Bunun delili Allah Teâlâ'nın şu ayetidir: **“Allah her şeyi yaratandır.”** (Ra'd, 16) İnsanın yaptığı şeyler de ayetteki şey kapsamının içine girer. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **“O, her şeyi yaratıp bir ölçüye göre düzenleyerek takdir etmiştir.”** (Furkan, 2)... Bu konuda çok sayıda ayet vardır.

Doğrudan bu konuyla, yani kulların fiillerinin yaratılmasıyla ilgili de ayet vardır: (وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ) / **“Sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.”** (Saffat, 96)

(ما) masdariyyedir. Bu durumda cümlenin takdiri şöyledir: Sizi de, amelinizi de Allah yaratmıştır. Bu ayet insanın amelinin Allah tarafından yaratıldığını ifade etmektedir.

Soru: (ما)'nın ism-i mevsul (bağlaç); mananın, “Allah sizi de yarattı, yaptığınız şeyleri de yarattı.” olması ihtimali yok mu?

Buradaki (ما) mevsule olduğu takdirde ayetin, kulların fiillerinin yaratıldığına delil olduğunu nasıl söyleyebiliriz?

Cevap: Yapılan şey Allah'ın mahlûku olunca insanın amelinin de mahlûk olması gerekir. Çünkü yapılan şey insanın ameliyle yapılır. İnsan, yapılan şeyde yapmaya başlayandır. Kulun fili olduğu halde

yapılan şey Allah'ın mahlûku olunca kulun filinin de mahlûk olması gerekir. O halde her iki ihtimale göre de kulların fiillerinin yaratıldığına delil vardır.

- *Kulların fiillerinin Allah tarafından yaratıldığıнын aklî delili:*

Bunu anlatmak için biz deriz ki: Kulun fili şu iki şeyden kaynaklanır: Samimi bir kararlılık ve tam bir kudret.

Misal: Diyelim ki herhangi bir ameli yapmak istedim. Daha önce-
sinde şu iki şey olmadıkça bu amel meydana gelmez:

1- Onu yapmaya samimiyetle karar vermek. Çünkü eğer sen azmetmezsen/kararlı olmazsan onu yapmazsın.

2- Tam bir kudret. Çünkü onu yapmaya yeterli gücün olmazsa yapamazsın. Sendeki bu gücü ve kudreti yaratan yüce Allah'tır. Sana kararlılığı verecek olan da Allah'tır. Tam sebebi yaratan, müsebbebi/sonucu da yaratmış demektir.

- Aklî delilin ikinci alternatifi olarak şunu deriz: Fiil, failin bir sıfatıdır. Sıfat, mevsufa tabidir. İnsanın kendisi Allah'ın mahlûku olunca fiilleri de Allah'ın mahlûku olur. Çünkü sıfat, mevsufa tabidir.

İnsanın amelinin Allah'ın mahlûku olduğu ve aklî ve naklî olarak Allah'ın yaratmasının genel kapsayıcılığının kapsamına girdiği delille açıklığa kavuştu. Naklî delil genel ve özel olmak üzere iki kısımdır. Aklî delilin de iki alternatifi vardır.

"O'ndan başka yaratıcı yoktur."

Soru: Bu sınırlama Allah'tan başka yaratıcının varlığını reddediyor. Çünkü resim yapan, kendisini bir yaratıcı sayar. Hatta hadiste onun yaratıcı olduğu zikredilir: "Ressamlara ahirette azap edilir ve onlara denilir ki: Haydi, yarattığınız şeylere can verin!"³³⁰ Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "**Yaratanların en güzeli olan Allah'ın**

³³⁰ Tahrirci daha önce geçti. Buhari ve Müslim'de Aişe radiyallahu anha'dan rivayet edilmiştir.

şanı ne yücedir!” (Mu'minun, 14) Burada bir yaratıcı var. Fakat Allah, yaratıcıların en güzelidir. Müellifin bu sözüne ne cevap verilir?

Cevap: Bizim Allah'a nispet ettiğimiz “yaratma,” şüphesiz yoktan var etme ve bir şeyi başka bir şeye dönüştürme anlamındaki yaratmadır. Allah'tan başka hiç kimse yoktan var edemez ve Allah'tan başka hiç kimse de bir şeyi başka bir şeye dönüştüremez. Mahlûka nispetle yaratma olduğu söylenen şey ise bir şeyin sıfatını başka bir sığfata dönüştürmekten ibarettir. Mesela ağaç olarak kalmak yerine tahtanın marangozluk marifetiyle kapı haline getirilmesidir. Ağacın kapıya dönüştürölmesi bir yaratma olarak adlandırılır. Fakat bu, Yaratıcıya mahsus bir yaratma değildir. Çünkü Yaratıcıya mahsus yaratma, yoktan var etme veya bir şeyi tamamen başka bir şeye dönüştürmedir.

“O'ndan başka bir Rab yoktur.”

Yani bütün işleri evirip çeviren Rab sadece Allah'tır. Bu gerçek bir hasırdır (yani rabliğı Allah'a tahsistir).

Fakat hadislerde Allah'tan başkalarının da rabliğinden söz edilmesi bazen bu hasrı reddeder. Buluntu develer hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Bırak onları! Zira onların çarıkları ve su tulumları yanlarındadır. Rableri onları buluncaya kadar suya gelirler ve ağaçları yerler.”³³¹ Rableri, sahipleri demektir.

Cibril hadisinin bazı lafızlarında kıyamet alametleri hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle der: “Cariye, rabbini doğurduğu zaman”³³² Yani efendisini doğurduğu zaman.

Soru: Bununla müellifin “O'ndan başka Rab yoktur” sözü birbiriyle nasıl bağdaştırılır?

Cevap: Allah'ın rubûbiyeti tam ve kapsamlı bir rubûbiyettir. Allah her şeyin Rabbidir. Yaratırken yaptığı şeylerden sorumlu değildir. Çün-

³³¹ Buhari (2429); Müslim (1722). Zeyd İbn Halid *radiyallahu anı*'tan rivayet edilmiştir.

³³² Buhari (50); Müslim (9). Ebu Hureyre *radiyallahu anı*'tan rivayet edilmiştir.

kü O'nun bütün fiillerinde rahmet ve hikmet vardır. Bu sebeple Allah Teâlâ kuraklığı, insanda ve hayvanda hastalığı, ölümü ve yaralanmayı takdir etmiştir. Biz bunun kemalin ve hikmetin zirvesi olduğunu söyleriz. Mahlûkun mahlûka rabliğine gelince bu, eksik bir rabliktir. Mahalli/bulunduğu yer ile sınırlıdır. İnsan böyle bir rubûbiyette tam tasarruf edemez. Aksine onun tasarrufu ya dinle ya da örflle sınırlandırılmıştır.

وَمَعَ ذَلِكَ؛ فَقَدْ أَمَرَ الْعِبَادَ بِطَاعَتِهِ وَطَاعَةِ رَسُولِهِ، وَنَهَاهُمْ عَنْ مَعْصِيَتِهِ

Bununla birlikte O, kullarına kendisine ve peygamberlerine itaat etmelerini emretmiş ve kendisine karşı gelip isyan etmelerini yasaklamıştır.

Yani Allah'ın yaratması ve rubûbiyeti kapsamlı olmakla beraber O, kullarını ne kendi hallerinde bırakmış ne de irade ve tercihi onların ellerinden almıştır. Bilakis onlara kendisine itaat etmelerini ve peygamberlerine itaat etmelerini emretmiş ve kendisine karşı gelip isyan etmelerini yasaklamıştır.

O'nun bunu emretmesi mümkün olan bir emirdir. Çünkü emredilen kişi de Allah'ın mahlûkudur, onun fiili de Allah'ın mahlûkudur. Bununla beraber emredilmiş ve yasaklanmıştır.

İnsan amelinde mecbur olsaydı Allah'ın emri mümkün olmayanı emretmek olurdu. Allah Teâlâ buyuruyor ki: **"Allah hiç kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklemeyiz."** (Bakara, 286); **"Biz hiç kimseye gücünün üstünde sorumluluk yüklemeyiz."** (Enam, 152) Bu, onların itaat etmeye ve masiyetlerden uzak durmaya muktedir olduklarını ve bunlara Allah tarafından zorlanmadıklarını delilidir.

وَهُوَ سُبْحَانَهُ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ وَالْمُحْسِنِينَ وَالْمُقْسِطِينَ، وَيَرْضَى عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ، وَلَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ، وَلَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ، وَلَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ، وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ، وَلَا يُحِبُّ الْفَسَادَ

O, muttakileri (takva sahiplerini), muhsinleri (işlerini en iyi şekilde yapanları) ve adaletli olanları sever. İman edip salih amel işleyenlerden razı olur. Kâfirleri sevmez, fasıklar topluluğundan razı olmaz. Hayâsızlıkları emretmez, kullarının küfrüne razı olmaz, fesadı sevmez.

Yani Allah Teâlâ, işlerini en iyi şekilde yapanları sever. Bunun delili şu ayettir: **“İşlerinizi en iyi şekilde yapın. Şüphesiz Allah, muhsinleri/işlerini en iyi şekilde yapanları sever.”** (Bakara, 195) Allah Teâlâ, takva sahiplerini de sever. Bunun delili şu ayettir: **“Onlar size dürüst davrandıkları sürece siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah takva sahiplerini sever.”** (Tevbe, 7) Allah adaletli olanları da sever. Bunun delili şu ayettir: **“Adaletli davranın. Çünkü Allah, adil davrananları sever.”** (Hucurat, 9)

Allah Teâlâ bunları sever. Bununla beraber O, sevdiği bu ameli onlar için takdir edendir. Onların bu fiilleri yapmaları Allah'ın hoşuna gider, onlar kevnî ve şer'î olarak da Allah tarafından murad edilmiştir. Muhsin olan kimse vacibi ve mendubu, muttaki olan kimse vacibi yerine getirmiş, muksit/adil olan kimse de muamelede zulmetmekten kaçınmıştır.

“İman edip salih amel işleyenlerden razı olur.” Bunun delili Allah'ın şu ayetleridir: **“Muhacir ve Ensar'dan İslâm'a ilk önce girenlerin başta gelenleri ve ihsan ile onlara uyanlar var ya, işte Allah onlardan razı oldu.”** (Tevbe, 100); **“İman eden ve salih amel işleyenler de insanların en hayırlılarıdır. Rableri katında onların mükâfatı, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada ebedî olarak**

kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır." (Beyyine, 7-8)

"Kâfirleri sevmez," yani Allah sevmez. Bunun delili şu ayettir: **"Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah kâfirleri sevmez."** (Al-i İmran, 32)

Her ne kadar küfür Allah'ın dilemesiyle meydana gelse de, onun Allah'ın dilemesiyle meydana gelmiş olması, Allah tarafından sevilen bir şey olmasını gerektirmez.

"Fasıklar topluluğundan razı olmaz." Bunun delili Allah'ın şu ayettir: **"Siz onlardan razı olsanız bile, Allah fasıklar topluluğundan asla razı olmaz."** (Tevbe, 96)

"Fasık;" Allah'a itaatin dışına çıkan kimse demektir. Bununla bazen kâfir kastedilir, bazen de Allah'a karşı gelen günahkâr kastedilir.

- Şu ayetteki fasıkla, kâfir kastedilmiştir: **"Hiç mümin olan kimse fasık olan gibi midir? Bunlar asla eşit olamazlar. İman edenler ve salih amel işleyenler için, yaptıklarına karşı mükâfat olarak kalınacak cennetler vardır. Fasık olanlar ise, onların kalacakları yer de ateştir. Oradan her çıkmak isteyişlerinde oraya geri döndürülürler ve onlara 'yalanlamış olduğunuz ateşin azabını tadın.' denir."** (Secde, 18-20)

- Şu ayette sözü edilen fasık ile de günahkâr kastedilmiştir: **"Ey iman edenler! Size bir fasık haber getirdiği zaman araştırın."** (Hucurat, 6)

Allah Teâlâ, ister kâfir olsunlar ister günahkâr olsunlar, fasıklar topluluğundan razı olmaz. "Kâfir" anlamındaki fasıklardan mutlak olarak razı değildir. "Günahkâr" anlamındaki fasıklardan ise günah işlediklerinde razı olmaz, itaat ettiklerinde razı olur.

"Hayâsızlıkları emretmez." Bunun delili şu ayettir: **"Muhakkak ki Allah hayâsızlığı emretmez."** Çünkü onlar hayâsızlık/çirkin bir iş yaptıkları zaman **"Biz atalarımızı böyle bulduk ve Allah da bize**

bunu emretti, dediler.” Hayâsızlık yapmalarını iki gerekçeye bağladılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ dedi ki: **“De ki: Allah çirkinlik ve hayâsızlığı asla emretmez.”** Onların **“biz atalarımızı böyle bulduk.”** demelerine sükut etti, çünkü bu inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat bunu Allah’ın emretmesi yalandır. Bu sebeple onları yalanladı ve Peygamberine **“Allah çirkinlik ve hayâsızlığı asla emretmez.”** (Araf, 28) demesini emretti. Atalarını böyle bulmadıklarını söylemedi. Çünkü onlar atalarını gerçekten de böyle buldular.

“Kullarının küfrüne razı olmaz:” Bunun delili Allah’ın şu ayetidir: **“Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, size muhtaç değildir. Kullarının küfrüne rıza göstermez.”** (Zümer, 7) Fakat onların küfretmelerini takdir eder. O’nun küfrü ve inkârı takdir etmesi küfür ve inkârdan razı olmasını gerektirmez. Bilakis onu kerih gördüğü/hoslanmadığı ve gazab ettiği halde takdir eder.

“Fesadı sevmez:” Bunun delili şu ayettir: **“Fakat ayrılıp gittikleri zaman, yeryüzünde fesad çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için gayret gösterirler. Oysa Allah fesadı sevmez.”** (Bakara, 205)

Allah’ın bir şeyi irade etmesinin onu sevmesini gerektirmediğini ve bir şeyi kerih görmesinin onu kevnî bir irade ile irade etmemesini gerektirmediğini beyan etmek için müellif bu ifadeleri tekrarladı. Bilakis Allah Teâlâ bir şeyi kerih görür ve o şeyi kevnî iradeyle irade eder, bir şeyi meydana getirir ve o şeyden razı olmaz, onu şer’î irade ile irade etmez.

Soru: O’nun razı olmadığı ve istemediği bir şey nasıl meydana gelir? O’nu, istemediği ve razı olmadığı bir şeyi yapmaya zorlayan kimse mi var?!

Cevap: Hiç kimse O’nu istemediği ve razı olmadığı bir şeyi yapmaya zorlayamaz. Kerih gördüğü halde O’nun filinden dolayı meydana gelen bir şeyi, bir yönüyle kerih görürken çok yararlı sonuçlar doğuracağı için başka bir yönüyle de onu sever.

Mesela imanı sever, küfrü kerih görür. Kerih gördüğü halde önemli yararları sebebiyle küfrü gerçekleştirir. Çünkü küfür olmasaydı iman bilinmezdi. Küfür olmasaydı insan, Allah'ın iman ile kendisine verdiği nimetin değerini bilmezdi. Küfür olmasaydı iyilik emredilmez, kötülük yasaklanmazdı. Çünkü insanların hepsi iyilik üzere olurdu. Küfür olmasaydı cihad yapılmazdı. Küfür olmasaydı cehennemin yaratılması abes olurdu. Çünkü cehennem, kâfirlerin yurdudur. Küfür olmasaydı insanlar tek bir ümmet olurdu, iyiliği tanımazlar, kötülüğü inkâr etmezlerdi. Şüphesiz bu, insan toplumunun düzenini bozardı. Küfür olmasaydı Allah dostluğu bilinmezdi. Çünkü Allah'ın düşmanlarına buğzetmek ve Allah'ın dostlarını sevmek Allah'a dost olmanın kapsamı içindedir. Sıhhat ve hastalık konusunda da aynı şeyler söylenebilir; sıhhat, insan için sevimlidir ve ona uygundur. Allah'ın sıhhatteki rahmeti açıktır. Fakat hastalık insanın hoşuna gitmez. Bazen hastalık, Allah tarafından onun için verilen bir cezadır. Bununla beraber içindeki önemli yararlar sebebiyle Allah hastalığı da verir.

Nice insan vardır ki Allah Teâlâ kendisine beden, mal, çocuk, ev ve binit nimetlerini bol bol verdiği zaman büyüklük hissine kapılır ve Allah'ın kendisine verdiği nimetlere ihtiyacı yokmuş zannederek Allah'a itaatten yüz çevirir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Fakat hayır, insan kendini yeterli ve üstün gördüğü zaman azgınlaşır."** (Alak, 6-7) Bu büyük bir mefsedettir. Allah Teâlâ insanı -hakkettiği- yere göndermek istediği zaman onu Allah'a dönsün diye imtihan eder. Bunun delili şu ayettir: **"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesad çıkmıştır. Allah da belki yaptıklarından dönerler diye, onlardan bir kısmının cezasını onlara tattırır."** (Rum, 41)

Sen ey insan! Allah'ın takdirleri konusunda böyle sahih bir düşünceye sahip olduğun zaman, Allah'ın hayır ve şer olarak takdir ettiği şeylerdeki hikmeti ve Allah Teâlâ'nın kerih gördüğü şeyleri yarattığını

ve önemli yararlar sebebiyle kerih gördüğü şeyleri takdir ettiğini anlarsın. Bu yararları; bazen sen kavrarsın, bazen başkası kavrar, bazen de hiç kimse kavrayamaz.

Soru: Allah Teâlâ bir şeyi hem kerih görür, hem de olmasını murad eder; bu nasıl olur?

Cevap: Bunda gariplik yoktur. Mesela bir hasta, acı ve pis kokulu bir ilacı, sonunda şifaya sebep olacağı için gönül rızasıyla alır. Bir baba, oğlunu doktorun ateş ile dağlaması için sıkı sıkıya tutar. Oğlunu ateşle yakmaktan hiç hoşlanmadığı halde bazen ona kendisi dağlama yapar.

وَالْعِبَادُ فَاعِلُونَ حَقِيقَةً، وَاللَّهُ خُلُقَ أُنْعَامِهِمْ

Kullar gerçek manada faildirler, Allah da onların fiillerinin yaratıcısıdır.

Bu doğrudur. Çünkü kul, fiilin gerçek manada failidir. Allah da onun fiilin gerçekten yaratanıdır. Bu, ehl-i sünnetin akidesidir. Bunun açıklaması daha önce delilleriyle birlikte geçmişti.

Bu ilkeye iki topluluk muhalefet etmiştir.

Birinci topluluk: Mutezile ve diğer mezheplerden olup Kaderiye denilen bir topluluktur. Onlar dediler ki: Kullar gerçekten faildirler, onların fiillerini Allah yaratmamıştır.

İkinci topluluk: Cehmiyye ve diğer mezheplerden olup Cebriye denilen topluluktur. Onlar dediler ki: Allah Teâlâ, kulların fiillerinin yaratıcısıdır. Kullar gerçek fail değildirler. Fakat fiil, onlara mecaz yoluyla ifade edilmiştir. Yoksa gerçek fail Allah'tır.

Bu görüş vahdet-i vücud görüşüne ve insanların Allah olduğu görüşüne götürür. Sonra da batıl görüşlerin en batılına götürür. Çünkü kulların içinde zina eden, hırsızlık yapan, şarap içen veya zulmederek

haddi aşan vardır. Bu görüşe göre bu fiiller hâşâ Allah'a nispet edilmiş olur. Bu görüşün başka batıl sonuçları da vardır.

Bununla müellifin "Kullar gerçek manada faildirler, Allah da onların fiillerinin yaratıcısıdır." cümlesinde Cebriye ve Kaderiyenin reddediği açıklığa kavuşmuş olmaktadır.

وَالْعَبْدُ هُوَ: الْمُؤْمِنُ، وَالْكَافِرُ، وَالْبَرُّ، وَالْفَاجِرُ، وَالْمُصَلِّي، وَالصَّائِمُ

Kul, mümindir/kâfirdir, iyidir/kötüdür, namaz kılandır, oruç tutandır.

Yani imanla/küfürle, iyilikle/kötülükle, namazla ve oruçla vasıflanmak, başkasına değil kula ait bir vasıflanmadır. Yani kul, mümin olabilir, kâfir olabilir, iyi olabilir, kötü olabilir, namaz kılan biri olabilir, oruç tutan biri olabilir... Aynı şekilde zekât veren olabilir, hacceden olabilir, umre yapan olabilir... Onun gerçekten yapmadığı bir fiille vasıflandırılması mümkün değildir. Bu cümle Cebriyeyi reddetmeyi ihtiva eder.

Burada ubudiyetle/kullukla kastedilen genel ubudiyettir. Çünkü **iki türlü ubudiyet vardır:**

- Genel ubudiyet: Bu, Allah'ın kevnî emrine boyun eğmektir. Mesela şu ayette sözü edilen itaat bu tür bir ubudiyettir: **"Göklerde ve yerde olan herkes Rahman'a kul olarak gelecektir."** (Meryem, 93)

- Özel ubudiyet: Bu, Allah'ın şer'î emrine boyun eğmektir. Bu, müminlere ait bir kulluktur. Şu ayetlerde sözü edilen ubudiyet bunun bir örneğidir: **"Rahman'ın öyle kulları vardır ki yeryüzünde gösterişsiz ve ağırbaşlıca yürürler."** (Furkan, 63); **"Kitab'ı kuluna indiren Allah yüceler yücesidir."** (Furkan, 1) Bu kulluk, birincisinden daha özeldir.

وَلِلْعِبَادِ قُدْرَةٌ عَلَى أَعْمَالِهِمْ، وَلَهُمْ إِرَادَةٌ، وَاللَّهُ خَالِقُهُمْ وَقُدْرَتُهُمْ وَإِرَادَتُهُمْ

Kulların kendi amellerini yapabilme kudretleri vardır. Onların bir iradesi de vardır. Onların, kudretlerinin ve iradelerinin yaratıcısı da Allah'tır.

“Kulların kendi amellerini yapabilme kudretleri vardır.” sözü, Cebriye'nin söylediklerine karşı söylenmiş sözdür. Onlar, kulların kudretlerinin ve iradelerinin olmadığını, bilakis onların mecbur olduklarını iddia ederler.

“Onların, kudretlerinin ve iradelerinin yaratıcısı da Allah'tır.” sözü de Kaderiye'nin söylediklerine karşı söylenmiş sözdür. Onlar Allah'ın kulun fiilinin yaratıcısı olmadığını ve Allah'ın iradesi ve kudretinin olmadığını iddia ederler.

Müellif sanki bu sözleriyle kulun fiilinin niçin Allah'ın mahlûku olduğuna işaret ediyor. Çünkü onun fiili bir kudret ve iradeden kaynaklanır. O kudreti ve iradeyi yaratan ise Allah Teâlâ'dır. Bir mahlûktan sadır olan şey ise mahlûktur.

Müellif bu sözleriyle kulun fiilinin icbarî değil, ihtiyarî olduğuna da işaret ediyor. Çünkü fiil bir kudretten ve iradeden sadır olur. Kudret ve irade olmasaydı ondan fiil sadır olmazdı. İrade olmasaydı ondan fiil sadır olmazdı. Eğer fiil icbarî olsaydı kudret ve irade şartına bağlı olmazdı.

Müellif sonra bunun için delil getirdi ve şöyle dedi:

كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿لَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ، وَمَا تَشَاوُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “(Bu Kur'an) İçinizden doğru yolda gitmek isteyenlere (bir öğütten başka bir şey değildir). Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeden siz bir şey isteyemezsiniz.” (Tekvir, 28-29)

"İçinizden doğru yolda gitmek isteyenlere" sözü Cebriye'ye; "Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." sözü de Kaderiye'ye reddiyedir.

وَهَذِهِ الدَّرَجَةُ مِنَ الْقَدَرِ يُكَذِّبُ بِهَا عَامَّةُ الْقَدَرِيَّةِ الَّذِينَ سَمَّاهُمُ النَّبِيُّ:
(مَجُوسَ هَذِهِ الْأُمَّةِ)

Kaderin bu mertebesini, yani meşiet ve yaratmayı Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in, "Bu ümmetin Mecusileri" diye adlandırdığı Kaderiye'nin geneli yalanlamaktadır.

"Kaderin bu mertebesini," yani dilemek ve yaratmak aşamasındaki bir kaderi, Kaderiye yalanlamaktadır.

"Kaderiye'nin geneli," yani çoğunluğu bu derecedeki bir kaderi yalanlamakta ve şöyle demektedirler: İnsan kendi ameline bağımsızdır. Onun ameline Allah'ın iradesinin ve yaratmasının hiçbir rolü yoktur.

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onları "bu ümmetin Mecusileri" olarak isimlendirmiştir."³³³ Çünkü Mecusiler olayların iki yaratıcısının olduğunu söylerler: İyiliğin yaratıcısı ve kötülüğün yaratıcısı. İyiliğin yaratıcısı nurdur, kötülüğün yaratıcısı ise karanlıktır. Kaderiye bir yönden Mecusilere benzemektedir. Çünkü onlar şöyle diyorlar: Olaylar iki türdür: Birincisi Allah'ın fiilinden kaynaklanan olaylardır ki bunlar Allah'ın yaratmasıdır. İkincisi kulların fiilinden kaynaklanan olaylardır ki bunlar da müstakil olarak kullara aittir, bunlarda Allah'ın yaratması yoktur.

³³³ Ahmed, 2/86. İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Ebu Davud (4691); Lâlekâî, Şerhu Usûli İtikadi Ehli's-Sünne, 2/641; İbn Ebi Âsım, es-Sünne, (145) Huzeyfe'den şöyle rivayet ettiler: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi: "Her ümmetin mecusi'si vardır. Bu ümmetin mecusisi, kader yoktur diyenlerdir." Âcurri, eş-Şeria, (190); Taberânî, el-Evsat, Bkz: Mecmau'z-Zevaid, 7/207; Elbanî, bu hadisin İbn Ebi Âsım'ın es-Sünne (145)'sindeki bütün yollarıyla hasen olduğunu söyledi.

وَيَغْلُو فِيهَا قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْإِنْبَاتِ، حَتَّى سَلَبُوا الْعَبْدَ قُدْرَتَهُ وَاخْتِيَارَهُ،
وَيُخْرِجُونَ عَنْ أَعْمَالِ اللَّهِ وَأَحْكَامِهِ حُكْمَهَا وَمَصَالِحَهَا

Kabul edenlerin bir kesimi de bu hususta aşırıya gitmekte, hatta kulun kudret ve ihtiyar/seçme sahibi olduğunu kabul etmemekte, bunların hikmetlerini ve maslahatlarını Allah'ın fiillerinin ve hükümlerinin dışına çıkartmaktadırlar.

“Bu hususta aşırı gitmektedirler,” yani kaderin bu derecesinde aşırı gitmektedirler.

“Kabul edenlerin bir kesimi,” yani kaderi kabul edenlerin bir kesimi demektir.

Bunlar Cebriye'dirler. Çünkü onlar kulun kudret ve irade sahibi olduğunu kabul etmediler ve şöyle dediler: Kul, ameline mecburdur. Çünkü ameli kaderinde yazılmıştır.

Bunların hikmetlerini ve maslahatlarını Allah'ın fiillerinin ve hükümlerinin dışına çıkartmış olmalarının anlamı Allah'ın fiillerinde hikmet veya maslahatın varlığını kabul etmemeleri demektir. Çünkü Allah, mücerred dilemesi sebebiyle yapar ve hükmeder. İtaat edeni, -filinde mecbur olsa bile- bu sebeple ödüllendirir, günahkârı -bu fiile mecbur edilse bile- bu sebeple cezalandırır.

Malumdur ki ameline mecbur olan kimse, övülen bir işinden dolayı övgüye layık olmaz, yerilen bir fiilden dolayı da yergiye layık olmaz. Çünkü o işi kendi iradesinin dışında yapmıştır.

Burada günahkârların pek çoğunun günahlarına gerekçe yaptıkları bir mesele vardır: Onu işlediği günahdan dolayı kınadığın zaman şöyle der: “Bu, Allah'ın bir takdiridir, Allah'ın takdirine karşı mı geliyorsun?” Böylece Allah'a karşı işlediği günahlara kaderi bahane eder, adeta “Ben bu günahı işlemeye mecburum.” der. Sonra şu hadisi delil getirir: “Âdem'le Musa münakaşa ettiler. Musa, 'Âdem, sen bizim

babamızsın! Bizi mahrumiyete düşürdün ve bizi cennetten çıkardın! dedi. Âdem de ona, *'Sen Musa'sın! Allah seni kelâmıyla seçkin kıldı. Ve senin için Tevrat'ı kendi eliyle yazdı. Beni yaratmazdan kırk yıl önce Allah'ın bana takdir ettiği bir şeyden dolayı mı beni kınıyorsun?!*' dedi." Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem sonra üç defa şöyle dedi: *"Böylece tartışmada Âdem, Musa'ya galip geldi."*³³⁴ Ahmed'in rivayetinde *"Âdem ona galip geldi."* ifadesi vardır.³³⁵ Bu, Âdem'in Musa'yı delille susturduğunu açıkça ifade etmektedir.

Günahına kaderi gerekçe gösteren kişi dedi ki: Âdem, Musa kendisine itiraz ettiği zaman ona kaderi gerekçe gösterdi. Âdem bir nebidir, Musa ise rasuldür. Musa susmuştur. Sen benimle niçin tartışıyorsun?

Bu konuda (Âdem hadisiyle ilgili) verilen cevaplar şunlardır:

- Kaderiye'nin görüşüne göre onların metotlarında âhad haberler kesin bilgiyi gerektirmez. Âhad haberin akla aykırı olduğu zaman reddedilmesi gerekir. Bundan dolayı dediler ki: Bu hadis sahih değildir, biz bu hadisi kabul etmeyiz.

- Cebriye ise şöyle dedi: Bu hadis bir delildir, delaleti haktır, kul hakkında takdir edilen şeyden dolayı kınanmaz.

- Ehl-i sünnet ve'l-cemaat ise şöyle dedi: Âdem *aleyhisselam* bir günah işledi ve işlediği günah cennetten çıkmasına sebep oldu. Fakat günahından tevbe etti. Tevbesinden sonra Allah onu seçti, tevbesini kabul etti ve hidayet etti. Günahından tevbe eden kimse günah işlememiş gibidir. Ulu'l-azm peygamberlerden biri olduğu halde Musa *aleyhisselam*'ın, babasını, tevbe ettiği bir şeyden dolayı kınaması imkânsız. Üstelik daha sonra Allah onu seçti, tevbesini kabul etti ve hidayet etti. Ancak kınama onun fiili sebebiyle meydana gelen bir musibetten dolayıdır. Bu musibet de insanların ve kendisinin cennet-

³³⁴ Buhari (6614); Müslim (2652) Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

³³⁵ Ahmed, *el-Müsned* (268).

ten çıkarılmasıdır. Bu çıkarılmanın sebebi Âdem'in günahıdır. Âdem *aleyhisselam* kesinlikle bu fiili cennetten çıkarılmak için işlememiştir ki kınansın. Hal böyle olunca Musa onu nasıl ayıplar?!

Bu, Musa *aleyhisselam*'ın Âdem'i günah işlediği için kınamadığının, ancak Allah'ın takdir ettiği bir musibetten dolayı kınadığının açık delilidir. O zaman Cebriye'nin bu hadisi gerekçe göstermeye hakkı yoktur.

Biz bu hadisi ne Kaderiye'nin inkâr ettiği gibi inkâr ederiz ne de Cebriye'nin yaptığı gibi masiyetin gerekçisi olarak görürüz.

Burada İbnu'l-Kayyım'ın işaret ettiği başka bir cevap daha vardır. O şöyle dedi: İnsan bir günah işledikten ve ondan tevbe ettikten sonra o günaha kaderi gerekçe göstermesinde bir sakınca yoktur.

Bunun anlamı şudur: Eğer bir kimse, işlediğin bir günahattan dolayı sen tevbe ettikten sonra seni kınarsa, sen de "Bu, Allah'ın kazası ve kaderiyle olan bir şeydir, ben Allah'a tevbe ediyorum ve istiğfar ediyorum." dersen veya buna benzer bir şey söylersen bunda bir sakınca yoktur.

Âdem *aleyhisselam* da günahattan tevbe ettikten sonra kaderi gerekçe göstermiştir. Şüphesiz bu güzel bir açıklamadır. Fakat Musa'nın, Âdem *aleyhisselam*'ı tevbe ettiği bir günahattan dolayı kınama ihtimalinin uzak olması sebebiyle bu görüş tercih edilmez.

İbnu'l-Kayyım, bu görüşü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir gece Ali ile Fatıma'yı ziyarete gittiğinde aralarında cereyan eden bir konuşma sebebiyle tercih etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Siz (gece) namazı kılmıyor musunuz?" diye sordu. Ali *radiyallahu anh* dedi ki: "Ya Rasûlallah! Nefislerimiz Allah'ın elindedir, O bizi uyandırmak isterse uyandırır." Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların yanından ayrıldı ve giderken dizlerine vurarak şöyle dedi: **"Fakat insan da çok tartışmacıdır!"** (Kehf, 54).³³⁶

³³⁶ Buhari (1127); Müslim (775). Ali İbn Ebi Talib *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

Bana göre bu hadisin delil getirilmesi tartışmaya açıktır. Çünkü Ali radiyallahu anh uykusuna kaderi gerekçe göstermiştir. Uyuyakalan bir kimse kaderi gerekçe gösterebilir. Çünkü uyuma fili kendisine nisbet edilmez. Bu sebeble Allah Teâlâ, ashab-ı kehf hakkında şöyle dedi: **“Biz onları sağa sola çevirirdik.”** (Kehf, 18) Allah Teâlâ mağarada uyuyanların uyurken sağa sola dönmelerini kendine nispet etti. Hâlbuki onlar kendi kendilerine dönüyorlardı. Fakat iradesiz olarak döndükleri için bunu onlara izafe etmedi, kendine izafe etti.

Âdem ve Musa hadisine verilen cevaptaki birinci açıklama -ki Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin de görüşüdür- doğrudur.

O halde Cebriye bu hadisi bahane edemez. Kaderi bahane etmek için bu hadisi gerekçe gösteren günahkârlar da bu hadisi bahane edemezler.

Biz deriz ki: Sizin masiyetlere kaderi gerekçe göstermenizi nakil ve akıl delili ve realite iptal eder/geçersiz kılar:

- Naklî delil şudur: Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **“Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: 'Allah dileseydi ne biz ortak koşardık, ne de atalarımız ortak koşardı, hiçbir şeyi de haram kılmazdık.' Onlardan önce yalanlayanlar da böyle söylemişlerdi de sonunda azabımızı tatmışlardı.”** (Fnam, 148) Onlar bunu masiyete kaderi gerekçe göstermek için söylediler. Allah Teâlâ da dedi ki: **“Onlardan önce yalanlayanlar da böyle söylemişlerdi,”** yani peygamberleri yalanlamışlar ve kaderi bahane etmişlerdi **“de azabımızı tatmışlardı.”** Bu, onların gerekçelerinin batıl ve geçersiz olduğunun delilidir. Eğer kabul edilebilir bir gerekçe olsaydı Allah'ın azabını tatmazlardı.

- Başka bir naklî delil şudur: Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **“Muhakkak Biz, Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.... Peygamberleri müjdeciler ve azab habercileri olarak gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın.”** (Nisa, 163-165) Bu ayetin

delil olmasının sebebi şudur: Eğer kader, işlenen günahın bahanesi/ gerekçesi olsaydı peygamberlerin gönderilmesiyle bu bahane geçersiz hale gelmezdi. Çünkü kader, peygamberlerin gönderilmesiyle batıl ve geçersiz olmaz. Bilakis o haktır/gerçektir.

İtiraz: Birinci delilde sana Enam suresindeki şu ayetlerle cevap verilebilir: **“Rabbinden sana vahyedilene uy. O’ndan başka hak ilâh yoktur. Ortak koşanlardan da yüz çevir. Allah dileseydi, ortak koşmazlardı. Biz, seni onlar üzerine bekçi yapmadık, sen onlara vekil de değilsin!”** (Enam, 106-107) Burada Allah Teâlâ, **“Allah dileseydi, ortak koşmazlardı.”** buyurdu. Biz bu itiraza karşı deriz ki: İnsanın kâfirlerden **“Allah dileseydi, ortak koşmazlardı.”** diye söz etmesi doğru bir sözdür ve caizdir. Fakat bir müşrikin masiyete kaderi gerekçe göstermek maksadıyla **“Allah dileseydi, ortak koşmazdık.”** (Enam, 148) demesi batıl ve geçersiz bir sözdür. Allah Teâlâ, sadece peygamberini teselli etmek ve meydana gelen şeylerin Allah’ın irade-siyle meydana geldiğini beyan etmek için böyle demiştir.

- Günah işleyenin günahına kaderi gerekçe göstermesinin geçersizliğinin aklî deliline gelince biz o günahkâra deriz ki: Sen o günahı işlemeden önce Allah’ın sana o günahı işlemeyi takdir ettiğini/senin kaderine bunu yazdığını nereden biliyorsun? Biz hepimiz ancak o günah vaki olduktan sonra Allah’ın takdir ettiğini bilebiliriz. Vaki olmadan önce bizim için neyin murad edildiğini bilemeyiz. Biz o günahkâra deriz ki: Sen o günahı işlemeden önce Allah’ın sana o günahı takdir ettiğine dair elinde bir bilgi var mıydı? O, “Hayır!” diyecek. Biz o zaman deriz ki: O halde sen niçin Allah Teâlâ’nın senin için itaati takdir ettiğini hesaba katarak Allah’a itaat etmedin? Bu kapı da senin önünde açıldı. Niçin senin için yararlı gördüğün bu kapıdan girmedin? Çünkü sen, senin için takdir edilen şeyi bilmiyorsun!? İnsanın yaptığı bir işe o işi yapmadan önce bilmediği bir şeyi gerekçe göstermesi batıl

ve geçersizdir. Çünkü gerekçenin, insanı üzerinde yürütecek bir yol olması gerekir. Çünkü delil, delalet ettiği şeyden öncedir.

Yine ona şöyle deriz: Sana Mekke'ye götürecek iki yol tarif edilse, bu yollardan birisi düz ve güvenilir olsa, diğeri zor ve tehlikeli olsa sen güvenli olan yolu tercih etmez misin? "Evet!" diyecek. O zaman biz deriz ki: O halde niçin ibadetinde korkulu ve tehlikelerle kuşatılmış yolu tercih ediyorsun da izleyenlerine güvenliğini Allah'ın garanti ettiği güvenli yolu terk ediyorsun? Allah Teâlâ, **"İman edenler ve imanlarını zulüm ile karıştırmayanlar... İşte güven onlarıdır ve doğru yolu bulanlar da onlardır."** (Enam, 82) buyurdu. Bu, açık bir delildir.

Biz ona deriz ki: Hükümet iki tane görev ilan etse. Birisi yüksek düzeyde bir görev olsa, diğeri de daha alt seviyede bir görev olsa sen hangi görevi istersin? Şüphesiz yüksek düzeydeki görevi istersin. Bu, senin dünya işlerinde en iyisini aldığına delalet eder. O halde niçin dine ait işlerde en iyisini almazsın?! Bu, sana ait bir çelişki değil mi?!

(Günahkârın Allah'a karşı isyan etmede kaderi gerekçe göstermesinin hiçbir yolunun olmadığı bu şekilde açıklığa kavuşmuştur.)

İMAN

وَمِنْ أَصُولِ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ أَنَّ الدِّينَ وَالْإِيمَانَ قَوْلٌ وَعَمَلٌ

Ehl-i sünnetin temel ilkelerinden biri de şudur: Din ve iman, söz ve amel(den oluşur).

“Din;” “İnsanın cezalandırıldığı veya amel ettiği şey” demektir. Bu kelime, amel için de kullanılır, ceza/karşılık için de kullanılır.

﴿ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾

“Evet, bilir misin nedir acaba o din günü? O gün, hiç kimse-
nin başkası için hiçbir şeye sahip olamadığı gündür. O gün

buyruk yalnız Allah’ındır.” (İnfitar, 18-19)

Bu ayetteki din ile kastedilen cezadır/karşılıktır.

﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ / “Sizin için din olarak İslam’dan razı oldum.” (Maide, 3) ayetindeki din ise Allah’a yaklaşmak için işleyeceğiniz amel demektir.

“Yaptığının karşılığını görürsünüz” anlamında (كما تدین تَدَان) denir.

Müellifin yukarıdaki sözünde din ile amel kastedilmiştir.

“İman”a gelince alimlerin çoğu derler ki “iman,” (lugatte) “tasdik” demektir.

Fakat bu, tartışmaya açıktır. Çünkü bir kelime başka bir kelime ile aynı anlamda olduğu zaman onun müteaddi olduğu gibi müteaddi (geçişli) olur. Malumdur ki tasdik kelimesi, mefulünün başına harf-i cer almadan kendi kendine/doğrudan teaddi eder. İman kelimesi ise doğrudan teaddi etmez. Mesela sen, “onu tasdik ettim” anlamında (صدقته) dersin. “Ona iman ettim” anlamında ise (آمنت له) veya (آمنت به) dersin. Ancak harf-i cerle teaddi eden lazım bir fiili, mefulünü harf-i cer al-

madan doğrudan nasbenden müteaddi bir fille tefsir etmemiz mümkün değildir. Sonra “tasdik ettim” anlamındaki (صدقت); “iman ettim” anlamındaki (آمنت)’nün anlamını vermez. Çünkü “iman,” haberiyle huzur ve güvene “tasdik”ten daha fazla delalet eder.

Bu sebeple iman kelimesinin ikrar ile tefsir edilmesi daha doğrudur. Biz, imanın ikrar olduğunu söylüyoruz. İkrar da ancak tasdikle olur. Sen de “ona iman ettim” dediğin gibi “onu ikrar ettim” de diyebilirsin. (İman’ın lugat manası budur.)

Dindeki anlamına gelince, müellif dedi ki: “İman söz ve ameldir.” Bu kısa ve öz bir tariftir. Müellif bunu şöyle açıkladı:

قَوْلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ، وَعَمَلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ وَالْجَوَارِحِ

Kalbin ve lisanın sözü; kalbin, lisanın ve organların amelidir.

Müellif, kalp ve lisanın söz sahibi olduğunu söyledi ve lisanın söz ve amel sahibi olduğunu söyledi.

- “Lisanın sözü” ifadesindeki anlam çok açıktır. Yani bu bir konuşmadır. Lisanın ameli de dilin hareketidir. Hareket bir konuşma değildir. Bilakis konuşma, -eğer dilsiz değilse- dilin hareketinden kaynaklanır.

- “Kalbin sözü”ne gelince bu, kalbin itirafı ve tasdikidir. Kalbin ameli ise onun hareketi ve iradesidir. Mesela amelde ihlâs, kalbin bir amelidir. Tevekkül, ümid ve korku da böyledir. Amel, sadece kalpteki huzur değildir. Bununla beraber kalpteki harekettir.

- “Organların ameli”nin anlamı da açıktır. Rükû, secde, kıyam, ka’de, bütün bunlar iman ve din olarak organların amelidir. Çünkü kişiyi bu amellere sevkeden imandır.

Soru: İmanın bunları kapsadığının delili nedir?

Cevap: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: “İman, senin; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret günü-

ne ve hayrıyla şerriyle kaza ve kadere inanmandır.”³³⁷ Bu, kalbin sözüdür. Kalbin, lisanın ve organların amelinin delili de Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şu hadisidir: “İman yetmiş küsur şubedir. En üstünü ‘la ilahe illallah’ sözüdür. En aşağısı yoldaki zarar veren şeyi uzaklaştırmaktır. Hayâ da imanın bir şubesidir.”³³⁸ Bu, lisanın sözü ve amelidir, organların amelidir. Hayâ, kalbe ait bir ameldir. Bu, hayâyı gerektiren bir şeyin mevcudiyeti halinde insana isabet eden ve başına gelen bir kırılmadır. (Böylece imanın şeran bu şeylerin hepsini kapsadığı açıklığa kavuşmuş oldu.)

Allah’ın şu ayeti de bunun bir delilidir: **“Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir.”** (Bakara, 143) Müfessirler dediler ki:³³⁹ Yani sizin Beytü’l-Makdis’e dönerek kıldığınız namazınızı boşa gidiyecek değildir. Allah Teâlâ burada namazı, “iman” diye isimlendirdi. Hâlbuki namaz, organların bir amelidir, kalbin bir amelidir ve dilin sözüdür.

Ehl-i sünnet ve’l-Cemaat’in görüşü budur.

İmanın bu dört şeyi kapsaması, imanın ancak bunlarla tamam olduğu anlamına gelmez. Bilakis insan bazen bunlara muhalefet etmesine rağmen mümin olabilir. Fakat amelindeki eksiklik miktarınca imanında da eksiklik olur.

Ehl-i sünnet, bu konuda aşırı bid’atçı iki topluluğa muhalefet etti:

Birinci topluluk Mürcie’dir. Onlar şöyle derler: İman, kalp ile ikrardır. Bunun dışındakiler imandan değildir.

Bu sebeple onlara göre iman artmaz ve eksilmez. Çünkü iman kalbin ikrarıdır. İnsanlar bu konuda aynı seviyededirler. Onların nazarında gece gündüz Allah’a ibadet eden bir kimse, gece gündüz Allah’a isyan eden kimse gibidir. Yeter ki masiyeti onu dinden çıkarmış olmasın.

³³⁷ Bunun tahriri daha önce geçti. Müslim (8).

³³⁸ Müslim (35). Ebu Hureyre’den bu lafızla rivayet edilmiştir. Buhari (9)’nin rivayetinde şu lafızlar geçmektedir: “İman altmış küsur şubedir. Hayâ da imanın bir şubesidir.”

³³⁹ Bkz: Tefsiru Ibn Kesir, 1/167; ed-Dürrü’l-Mensur, 1/268.

Mesela hırsızlık yapan, zina eden, içki içen ve insanlara zulmeden birini görsek, bir de Allah'tan korkan ve bu günahların hepsinden uzak duran başka birini görsek Mürcie'ye göre bunlar imanda ve ümitte eşittirler. Her ikisine de azap edilmez. Çünkü ameller imanın müsemmasına dâhil değildir.

İkinci topluluk ise Hariciler ve Mutezile'dir. Onlar şöyle dediler: Ameller imanın müsemmasına dâhildirler ve imanın varlığını devam ettirmesinde şarttır. Kim büyük günahlardan birini işlerse imandan çıkar. Fakat Hariciler onun kâfir olduğunu söylerken Mutezile iki menzile arasında bir menzilede olduğunu söylerler. "Biz ona mümin de demeyiz, kâfir de demeyiz; imandan çıkmış, fakat küfre de girmemiştir, 'imanla küfür arasında bir yerdedir' deriz." derler. (İman konusundaki görüşler bunlardır.)

وَأَنَّ الْإِيمَانَ يَزِيدُ بِالطَّاعَةِ، وَيَنْقُصُ بِالْمَعْصِيَةِ

İman; itaatle artar, masiyetle eksilir.

Bu cümle "Din ve iman..." cümlesine matuftur. Yani ehl-i sünnet ve'l-cemaatin temel ilkelerinden biri de imanın itaatle artması masiyetle eksilmesidir. Onlar buna Kitap ve sünnetten deliller getirirler:

- Kitap'tan delilleri Allah'ın şu ayetleridir: **"İman edenlere gelince, inen sure onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler."** (Tevbe, 124); **"Ki, kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler, iman edenlerin de imanı artsın."** (Müddessir, 31) Bu ayetler imanın artacağına açıkça işaret etmektedir.

- İmanın eksilmesine gelince Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde³⁴⁰ şöyle geçer: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kadınlara vaaz etti ve şöyle dedi: **"Akıl ve dini noksan olanlardan hiçbirinin, akıllı bir**

³⁴⁰ Buhari (304); Müslim (79). İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir.

kimsenin aklını sizin kadar başından aldığını görmedim." Bu hadiste onların dininde noksanlık olduğunu söyledi.

Sonra eksilmenin olabileceğine dair bir nas olmasa bile artışın varlığı, eksilmenin/eksikliğin olmasını gerektirir. Biz deriz ki: İmanın artısına delalet eden her nas onun eksilmesine delaleti de ihtiva eder.

İmanın artmasının sebepleri dört tanedir:

1- Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını bilmektir. İnsanın Allah'ı, sıfatlarını ve isimlerini tanıması arttıkça imanı da artar.

2- Allah'ın kevnî ve şer'î ayetlerine dikkatlice bakmaktır: Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Bakmıyorlar mı o develere, nasıl yaratılmış? Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiş? Bakmıyorlar mı dağlara, nasıl dikilmiş? Yere bakmıyorlar mı, nasıl yayılmış?" (Ğaşiye, 17-20)

"De ki: 'Göklerde ve yerde olup bitenlere dikkatle bakın! Fakat o uyarmalar ve o ayetler, iman etmeyen bir kavme fayda vermez ki!" (Yunus, 101)

Allah'ın evrene yerleştirdiği varlıkların hayretler içinde bırakan yönlerini ve derin hikmetleri insan öğrendikçe Allah'a imanı artar. Allah'ın şer'î ayetlerini düşünmek ve incelemek de insanın Allah'a imanını artırır. Çünkü şer'î ayetleri dikkatlice incelediğin zaman, onların içinde bu şeriatın Allah katından indiğini, adalet ve rahmet üzerine bina edildiğini anlayabileceğin derecede, akılları hayretlerde bırakan derin hikmetleri ve büyük sırları bulursun. Bununla da senin imanın artar.

3- İtaatlerin ve iyiliklerin çokluğudur. Çünkü ameller imanın kapsamı içindedir. Onun kapsamı içinde olunca da ameller arttıkça bu, imanın da artmasını gerektirir.

4- Allah'a yaklaşmak için masiyetleri terk etmektir. İnsan bununla da Allah'a imanını artırır.

İmanın eksilmesinin sebepleri de dörttür:

1- Allah'ı, isimlerini ve sıfatlarını tanımaktan uzak bir halde bulunmaktır.

2- Kevnî ve şer'î ayetlere dikkatlice bakmaktan uzak bir halde bulunmaktır. Çünkü bu, gafleti ve kalp katılığı gerektirir.

3- Salih amelin azlığıdır. Bunun delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kadınlar hakkındaki şu sözüdür: *"Akıl ve dini noksan olanlardan hiçbirinin, akıllı bir kimsenin aklını sizin kadar başından aldığını görmedim."* Dediler ki: *"Ey Allah'ın Rasulü! Dinin noksanlığı nasıl olur?"* O dedi ki: *"Hayızlı oldukları zaman namaz kılmıyor ve oruç tutmuyor değiller mi?"*³⁴¹

4- Masiyetleri işlemektir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Hayır, dedikleri gibi değil; fakat onların amelleriyle kazanmış oldukları şey, kalplerini paslandırmıştır."** (Mutaffiîn, 14)

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, imanın artacağını ve eksileceğini söyleyerek iki topluluğa muhalefet etmiştir: Birinci topluluk Mürcie'dir, ikinci topluluk Hariciler ve Muteziledir.

Birinci topluluk: Mürcie şöyle dedi: İman artmaz ve eksilmez. Çünkü ameller imandan değildir ki onların artmasıyla iman artmış, eksilmesiyle de iman eksilmiş olsun. İman, sadece kalbin ikrarıdır. İkrar ise artmaz ve eksilmez.

Biz onları reddederiz ve şöyle deriz:

1- Sizin, amelleri imanın dışına çıkarmanız doğru değildir. Çünkü ameller imana dâhildir, bunun delili yukarıda geçmiştir.

2- Sizin, "İkrar, kalp iledir, fazlası ve eksisi olmaz." demeniz de doğru değildir. Bilakis birbirinden üstün olabilir. Bir kimsenin "Benim imanım Ebu Bekir'in imanı gibidir!!" demesi, hatta daha da ileri gidip

³⁴¹ Bu hadisin tahriri biraz önce geçti. Buhari ve Müslim rivayet etmiştir.

“Benim imanım Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in imanı gibidir!!” demesi mümkün değildir.

Sonra biz deriz ki: Kalp ile ikrar, birbirinden üstün olmayı kabul eder. Bir kişinin verdiği haberi kalp ile ikrar etmek, iki kişinin verdiği haberi kalp ile ikrar etmek gibi değildir. İşittiği şeyi kalp ile ikrar etmek, müşahede ettiği şeyi ikrar etmeye benzemez. İbrahim’in şu sözünü duymadınız mı: **“İbrahim, ‘Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster.’ demişti. Rabbi ‘Yoksa inanmıyor musun?’ buyurunca, ‘Hayır, inanıyorum; fakat kalbimin huzur bulması için...’ demişti.”** (Bakara, 260) Bu, kalpte bulunan imanın artmasının ve eksilmesinin mümkün olduğunun delilidir.

Bu sebeble âlimler kesin bilgiyi derecelere ayırmışlardır: İlme’l-yakîn, ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Eğer bunu yakînen anlasaydınız, elbette bunu yapmazdınız. Cehennemî mutlaka göreceksiniz. Sonra onu, hem de yakîn gözüyle göreceksiniz.”** (Tekasür, 5-7); **“Gerçekten o, şüphe götürmez kesin bir bilgidir.”** (Hâkka, 51)

İkinci topluluk: Ehl-i sünnete muhalefet eden ikinci topluluk Vaîdiye topluluğudur. Bunların “tehditçi” anlamına gelen “Vaîdiye” diye isimlendirilmelerinin sebebi, vaat hükümlerini değil, hep tehdit içeren hükümleri dile getirmeleridir. Yani tehdit içeren nasları vaat içeren naslardan üstün görmeleridir. Böylece onlar büyük günah işleyen kimseyi imandan çıkarırlar. Fakat Hariciler büyük günah işleyen imandan çıkıp küfre girdiğini söylerken Mutezile büyük günah işleyen imandan çıktığını, ama küfre de girmediğini, imanla küfür arasındaki bir mertebede bulunduğunu söylerler.

Mürcie ve Vaîdiye denilen bu iki topluluğun tartışmaları bu konuyla ilgili kapsamlı kitaplarda yer alır.

وَهُمْ مَعَ ذَلِكَ لَا يُكْفَرُونَ أَهْلَ الْقِبْلَةِ بِمُطْلَقِ الْمَعَاصِي وَالْكَبَائِرِ؛ كَمَا يَفْعَلُهُ
الْخَوَارِجُ؛ بَلِ الْأُخُوَّةُ الْإِيمَانِيَّةُ ثَابِتَةٌ مَعَ الْمَعَاصِي

Bununla birlikte onlar, masiyetlerin ve büyük günahların mutlağı sebebiyle -Haricilerin yaptıkları gibi- kible ehlini tekfir etmezler. Aksine masiyetlerle birlikte iman kardeşliği sabittir (derler).

“Bununla beraber,” yani imanın söz ve amel olduğunu söylemelerine rağmen “masiyetlerin ve büyük günahların mutlağı/aslı sebebiyle kible ehlini tekfir etmezler.”

“Ehl-i kible,” asi de olsalar Müslümanlara verilen isimdir. Çünkü onlar tek kibleye yönelirler, o da Kâbe’dir.

Ehl-i sünnete göre bir müslüman mutlak manada bir günahı veya “kebire” denilen büyük günahı işlediğinden dolayı tekfir edilmez.

Müellifin “masiyetlerin mutlağı” sözüne dikkat et. O, “masiyetler ve büyük günahlar” demedi. Çünkü masiyetlerin içinde küfür olanlar da vardır. Masiyetin mutlağı ise küfür değildir.

“eş-şeyu’l-mutlak/Mutlak olan şey” ile “mutlaku’ş-şey/bir şeyin mutlak”ı arasındaki fark şudur: “Mutlak olan şey,” kemali ifade eder. “Bir şeyin mutlak”ı ise o şeyin aslı demektir.³⁴²

Büyük günah işleyen müminde mutlak iman vardır. Yani imanın aslı onda mevcuttur, fakat imanın kemalini kaybetmiştir, artık kâmil iman sahibi değildir.

Müellif, kullandığı kelimeleri gerçekten özenle seçmiştir.

“-Haricilerin yaptıkları gibi- kible ehlini tekfir etmezler,” yani büyük günah işleyen kimsenin kâfir olduğunu söyleyen Hariciler gibi...

³⁴² Dolayısıyla müellif burada “masiyet ve büyük günahların mutlağı” ifadesiyle masiyetlerin ve büyük günahların aslını kastetmektedir. -Çeviren-

Hariciler bu sebeple Müslümanlara karşı çıktılar ve onların canlarını ve mallarını mubah gördüler.

“Aksine masiyetlerle birlikte iman kardeşliği sabittir (derler).” Yani Ehl-i sünnete göre masiyet olsa bile müminler arasındaki kardeşlik sabittir. Zina eden mümin, iffetli müminin kardeşidir; hırsızlık yapan mümin, malı çalınan müminin kardeşidir; katil, maktulün kardeşidir, derler.

Müellif daha sonra bunun için deliller getirerek şöyle dedi:

كَمَا قَالَ سُبْحَانَهُ: ﴿فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ﴾

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ama öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin velisi/vasisi) tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman örfe uyması, ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir.” (Bakara, 178)

Kıyas ayeti şudur: “Ey iman edenler! Öldürmede kıyas size farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (kıyas edilir). Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin varisi/velisi) tarafından bir şey karşılığı bağışlanırsa, o zaman örfe uyması, ona diyeti güzellikle ödemesi gerekir. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir rahmettir. Her kim bunun arkasından yine saldırırsa, artık ona acı veren bir azap vardır.” (Bakara, 178)

Bu ayette geçen “kardeşi” kelimesiyle kastedilen maktuldür.

Bu ayetin büyük günah işleyen kimsenin tekfir edilmeyeceğine delalet etmesinin sebebi; Allah’ın, maktulü, katilin kardeşi olarak isimlendirmesidir. Hâlbuki bir mümini öldürmek büyük günahlardan bir günahtır.

Müellifin bir delili de şudur:

وَقَالَ: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ، إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ﴾

Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, adil davrananları sever. Müminler ancak kardeşlerir.

Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin.” (Hucurat, 9-10)

Bu, Ehl-i sünnetin bir başka delilidir: Büyük günah işleyen, imandan çıkmaz.

Soru: Ayette geçen (اِقْتَتَلُوا) / “**vuruşurlarsa**” fiili çoğuldur, (بَيْنَهُمَا) lafzı ve (طَائِفَتَانِ) lafzı ikildir. Merci aynı olduğu halde nasıl oluyor da çoğul fiilin zamiri ikil lafızlara gidiyor?

Cevap: Biz deriz ki: “Grup” manası verilen “taife” kelimesi çok “sayıda insan” demektir. Bu sebeple “vuruşurlar” demek sahihtir. Bunun delili şu ayettir: (وَلَتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ) / “**Sonra o namaz kılmamış olan diğer grup gelsin seninle beraber kılsınlar.**” (Nisa, 102) Bu ayette “**namaz kılmamış**” fiili tekil olarak getirilmemiştir. Çünkü “grup” anlamına gelen “taife” kelimesi “ümme ve cemaat” demektir. Bu sebeple fiildeki ona giden zamir de çoğul olarak geldi. (اِقْتَتَلُوا) / “**Vuruşurlar**” fiilindeki zamir, manaya gider, (بَيْنَهُمَا) lafzındaki ikil zamir (طَائِفَتَانِ) / “**iki grub**”a, yani lafza işaret eder.

Bu iki topluluk birbirleriyle vuruştular ve birbirlerine silah çektiler. Müminin müminle savaşması küfürdür. Bu yüzden Allah Teâlâ savaşa girmeyen üçüncü gruba, ikisinin arasını düzeltmesini emrederek şöyle

buyurdu: “Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, adil davrananları sever. Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin.” (Hucurat, 9-10) Allah Teâlâ arayı düzelten grubu vuruşan iki grupla kardeş kıldı.

Bu ayet-i kerime büyük günahların kişiyi imandan çıkarmadığına delildir. Bundan dolayı eğer büyük günah işleyen bir kişiyle karşılaşsam ona selam veririm. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* müslümanın müslüman üzerindeki haklarını sayarken “Karşılaştığın zaman ona selam ver!” buyurmuştur.³⁴³ Bu adam hâlâ müslümandır. O halde ben ona selam veririm. Ancak ondan uzak durmakta yarar varsa o zaman maslahat icabı onu terk ederim. Nitekim Tebuk savaşına katılmayan Ka’b İbn Malik ve iki arkadaşının başından geçen durum da budur. Allah Teâlâ onların tevbelerini kabul edinceye kadar müslümanlar elli gün onlardan uzak durdular.³⁴⁴

Soru: Biz böyle bir kimseyi kayıtsız şartsız mı severiz, yoksa kayıtsız şartsız mı nefret ederiz.

Cevap: Ne öyle ne de böyle. Onu imanından dolayı severiz, masiyetinden dolayı nefret ederiz. Adalet budur.

وَلَا يَسْلُبُونَ الْفَاسِقَ الْمَلِيَّ اسْمَ الْإِيمَانِ بِالْكُلِّيَّةِ

Millî/İslam dinine mensub olan fasık bir kimseden İslam ismini tamamen almazlar.

“Fasık,” İtaatin dışına çıkan kimse demektir.

Fasıklık -daha önce de işaret ettiğimiz gibi- iki kısma ayrılır:

³⁴³ Buhari (1240); Müslim (2162). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Lafız Müslim’indir.

³⁴⁴ Bu kıssayı Buhari (4418) ve Müslim (2769) rivayet etmiştir.

1- İslam'dan çıkaran büyük fasıklık: Şu ayette sözü edilen fasıklar bu kısma giren fasıklardır: **"Ama fâsıklık etmiş olanların bannakların ateştir."** (Secde, 20)

2- İslam'dan çıkarmayan küçük fasıklık. Şu ayetteki fasık bu kısma dâhildir: **"Ey iman edenler! Eğer fasığın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa satışsınız da sonra yaptığınızdan pişman olursunuz."** (Hucurat, 6)

İslam'dan çıkmayan fasık, **"Millî/İslam dinine mensub olan fasık bir kimse"**dir. O, büyük günah işleyen veya küçük günah işlemekte ısrar eden kimsedir.

Bu sebeple müellif "millî" demiştir. Yani "İçinden çıktığı ve kopmadığı millete, yani dine mensub kimse" demektir.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, millî fasıktan İslam ismini tamamen çekip almaz. Ona, "Bu adam müslüman değildir." demeleri mümkün değildir. Ona "Müslümanlığı eksik" veya "imanı eksik" denilebilir.

وَلَا يَخْلُدُونَ فِي النَّارِ كَمَا تَقُولُ الْمُعْتَزِلَةُ

Mutezile'nin dediği gibi de onların ebediyen cehennemde olduğunu söylemezler.

"Onların ebediyen cehennemde olduğunu söylemezler." cümlesi "İslam ismini tamamen çekip almaz." cümlesine matuftur. Buna göre "Mutezile'nin dediği gibi" sözü iki şeyi ifade eder: Çünkü Mutezile hem ondan İslam ismini tamamen çekip alırlar, hem de ona kâfir demeseler bile ebediyen cehennemlik olduğunu söylerler.

بَلِ الْفَاسِقُ يَدْخُلُ فِي اسْمِ الْإِيمَانِ

Aksine fâsık da imanın mutlak isminin kapsamındadır.

Burada müellifin “mutlak” ile kastettiği şey, iman isminin verildiği zamandır. Vasıf, imana değil, isme aittir. Nitekim müellifin sözü açıklığa kavuşacaktır. Bununla kastedilen, fasığı da, adaleti de kapsayan mutlak imandır.

كَمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿فَتَخْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “...O zaman (katilin) mümin bir köle azad etmesi gerekir.” (en-Nisa, 92)

Buradaki mümin kölenin kapsamına fasık da girer.

Eğer bir kimse fasık bir köleyi satın alır da onu kefaret için azat ederse, onun için yeterli olur. Allah Teâlâ, “...O zaman (katilin) mümin bir köle azat etmesi gerekir.” demiş olmasına rağmen “mümin” kelimesi fasıkı da, başkasını da içine alır.

وَقَدْ لَا يَدْخُلُ فِي اسْمِ الْإِيمَانِ الْمُطْلَقُ؛ كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا﴾

Allah Teâlâ'nın şu ayetinde olduğu gibi bazen de el-imanu'l-mutlak (kâmil iman) isminin kapsamına girmeyebilir: “Müminler ancak o kimselerdir ki (yanlarında) Allah anıldığı zaman, yürekleri ürperir; kendilerine O'nun ayetleri okunduğu zaman da imanlarını artırır.” (Enfal, 2)

“Ancak” anlamındaki (إِنَّمَا), hasr edatıdır. Yani müminler ancak onlardır. Müminlerle kastedilen, el-imanu'l-mutlak (kâmil iman sahibi) kimselerdir.

Burada fasıklar, müminlerin kapsamına girmez. Çünkü fasığa Allah'ın ayetlerini okursan bu onun imanını artırmaz. Ona Allah'ı anarsan kalbi ürpermez.

Müellif, iman ile bazen kâmil imanın kastedilebileceğini, bazen de sadece mutlaku'l-imanın (imanın aslının) kastedilebileceğini beyan etmiştir.

Bir adam görsek, Allah anıldığı zaman kalbi ürpermese ve Allah'ın ayetleri okunduğu zaman imanı artmasa, bu adama “mümindir” dememiz de sahih olur, “mümin değildir” dememiz de sahih olur. “Mümindir” deriz, şöyle ki, bu adamda sadece iman vardır, yani imanın aslı vardır. “Mümin değildir” deriz, şöyle ki, onda kâmil iman yoktur.

وَقَوْلُهُ ﷺ: (لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرِبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَتَّبِعُ نَبِيَّةَ ذَاتِ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسَ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارُهُمْ حِينَ يَتَّبِعُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu buyruğunda kastedilen de kâmil imandır: “Zina eden kimse, zina ederken mümin olarak zina etmez. Hırsız, hırsızlık yaparken mümin olarak hırsızlık yapmaz. İçki içen, içki içerken mümin olarak içki içmez. İnsanların değer verdiklerinden ötürü başlarını kaldırıp baktıkları kıymetli bir malı zorla alan, o malı zorla alırken mümin olarak almaz.”³⁴⁵

İman ile kâmil imanın kastedildiğine dair ikinci örnek budur.

³⁴⁵ Buhari (2475); Müslim (57). Ebu Hureyre *radiyallahu anhu*'tan rivayet edilmiştir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, "Zina eden kimse, zina ederken mümin olarak zina etmez." demektedir. Burada onun zina ettiği zaman kâmil iman sahibi olamayacağı ifade edilmektedir. Zinadan çekildikten sonra ise mümin olabilir. Zina yaptıktan sonra içine Allah korkusu düşebilir ve tevbe edebilir. Fakat zinaya teşebbüs ettiği zaman eğer kendisinde kâmil iman olsaydı zinaya teşebbüs etmezdi. Bilakis bu esnada imanı gerçekten zayıftır.

Zina etmeden önceki ve zina ettikten sonraki halinin farklı olacağını dikkate alarak Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in "zina ederken" dediğini iyi düşün! Çünkü insan hayâsızlığı işlemediği müddetçe onu yapmayı aklından geçirse bile yapmaya teşebbüs etmeyeceği ümid edilir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, "Hırsız, hırsızlık yaparken mümin olarak hırsızlık yapmaz." demektedir. Yani kâmil iman sahibi olarak demektir. Çünkü kâmil bir iman onu hırsızlık yapmaktan alıkoyacaktır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, "İçki içen, içki içerken mümin olarak içki içmez." demektedir. Yani kâmil iman sahibiyken içki içmez demektir.

"İnsanların değer verdiklerinden ötürü başlarını kaldırıp bakışları kıymetli bir malı zorla alan, o malı zorla alırken mümin olarak almaz." (ذات شرف); "insanların nazarında kıymetli bir mal" demektir. Bu sebeble bakmak için insanlar başlarını ona çevirirler. O malı zorla alan kimse, o malı alırken mümin olarak almaz. Yani kâmil iman sahibiyken almaz.

Kişi şu dört şeyi yaparken Allah'a iman etmiş bir mümin olarak yapmaz: 1) Zina, 2) Hırsızlık, 3) İçki içmek, 4) İnsanların nazarında kıymeti olan bir malı zorla almak (gasbetmek)

Burada olmayan iman ile kastedilen tam ve kâmil imandır.

وَيَقُولُونَ: هُوَ مُؤْمِنٌ نَاقِصُ الْإِيمَانِ، أَوْ مُؤْمِنٌ بِإِيمَانِهِ فَاسِقٌ بِكِبِيرَتِهِ، فَلَا يُغَطِّي الْأَسْمَ الْمُطْلَقَ، وَلَا يُسَلِّبُ مُطْلَقَ الْأَسْمِ

Şöyle derler: Böyle bir kimse imanı eksik bir mümindir. Yahut imanı sebebiyle mümin, işlediği büyük günah sebebiyle fasıktır. Bu durumda ona ne kâmil mümin denir, ne de imanın aslı kendisinden alınır (yani kâmil mümin de denilmez, mümin değildir de denmez).

Bu, ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre İslam'dan çıkmayan bir fasığın hakettiği vasıftır.

"Mutlaku's-şey/Mutlak olan şey" ile "eş-şeyu'l-mutlak/bir şeyin mutlak"ı arasındaki fark şudur: "Mutlak olan şey" mükemmellik ifade eder. "Bir şeyin mutlak"ı ise o şeyin aslı demektir.

İslam'dan çıkmayan fasığa, kâmil mümin denilmez. Mümin ismi ondan tamamen de çekilip alınmaz. Yani biz ona mümin değildir demeyiz. Bilakis ona imanı eksik mümin deriz veya imanı sebebiyle mümin, büyük günahı sebebiyle de fasık deriz.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşü budur. Bu, orta bir görüştür/dengeli bir görüştür.

Diğer gruplar bu konuda onlara muhalefet etmişlerdir:

- Mürcie, "Kâmil mümin" der.
- Hariciler, "Kâfirdir" derler.
- Mutezile, "İki menzile arasında bir menzilededir." derler.

EHl-İ SÜNNET VE'L-CEMAATİN RASÛLULLAH SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN ASHABINA KARŞI TUTUMLARI

مِنْ أَصُولِ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ سَلَامَةٌ قُلُوبِهِمْ وَالسَّتِّهِمْ لِأَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin temel ilkelerinden biri de Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına karşı kalplerinde herhangi bir kötü duygu beslememeleri, dilleriyle de onlardan kötü bir biçimde söz etmemeleridir.

Müellif, ehl-i sünnet ve'l-cemaatin Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına karşı kalplerinde kötü bir duygu beslemediklerini, dilleriyle de onlardan kötü bir biçimde söz etmediklerini ifade etmektedir. Fiillerini söz konusu etmemektedir. Çünkü ashabın ölümünden sonra onlara yönelik bir şey yapmaları imkânsızdır. Hatta herhangi bir kimsenin ashabın kabirlerini açıp cesetlerini çıkarması farzedilse bile bunun onlara vereceği bir eziyet ve zarar yoktur. Fakat ashab ve benzerlerinin ölümünden sonra olabilecek şey sadece kalpteki duygulardır ve dilin söyleyebileceği şeylerdir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin temel ilkelerinden biri de Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına karşı kalplerinde herhangi bir kötü duygu beslememeleri, dilleriyle de onlardan kötü bir biçimde söz etmemeleridir. Yani kalpte herhangi bir kin, nefret, öfke ve hoşnutsuzluk taşımamaları, dillerini de onlara söylenmesi yakışık almayacak her türlü sözden korumalarıdır.

Kalpleri bu kötü duygulardan uzaktır ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına onların layık olduğu sevgi, takdir ve saygıyla doludur.

Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını severler ve bütün insanlardan üstün görürler. Çünkü onları sevmek Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i sevmenin kapsamına girer. Dillerini de sövgü, kötü söz, lanet, tekfir, fık ile itham ve bid'atçıların söyleyegeldikleri benzeri şeylerden uzak tutarlar. Dilleri bu tür şeylerden uzak olunca onlara karşı övgü, rıza, merhamet ve istiğfar ve diğer sözcüklerle doludur. Bunun sebepleri aşağıda zikredilmiştir:

1- Onlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in açıkça ifade ettiği gibi bütün ümmetlerin içinde en hayırlı nesildir. O şöyle demişti: *"İn-sanların en hayırlısı benim kuşağımdır. Sonra onların peşinden gelenler. Daha sonra onların peşinden gelenlerdir."*³⁴⁶

2- Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ümmeti arasında aracıdırlar. Ümmet onun şeriatını onlardan öğrendi.

3- Geniş ve büyük fetihler onların eliyle yapıldı.

4- Doğruluk, samimiyet, ahlak ve başkalarında bulunmayan edeb-ler gibi faziletleri bu ümmet arasında onlar yaydılar. Bunu duvarların arkasından onları okuyanlar bilemezler. Bilakis bunu onların tarihle-rinde yaşayanlar, menkıbelerini, faziletlerini, fedakârlıklarını, Allah'a ve Rasûlüne icabetlerini bilenler bilir.

Biz o sahabîlerin sevgisine Allah'ı şahit gösteririz, dillerimizle onları hakettikleri şekilde överiz ve sapık iki yoldan uzak dururuz: Sahabîlere söven ve ehl-i beyt konusunda aşırı giden Ravafız/Rafizîlerin yolundan ve ehl-i beyte düşmanlık besleyen Nevasıb/Nasibîlerin yolundan.

³⁴⁶ Buhari (3651); Müslim (2533). Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Sahabeden oldukları zaman ehl-i beytin üç tane hakkının olduğu görüşündeyiz: Sahabîlik hakkı, iman hakkı ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yakın olma hakkı.

“Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashabı:” Onunla mümin olarak birlikte bulunan ve mümin olarak ölen herkesin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashabı olduğu daha önce zikredilmişti. “Sahabe” diye isimlendirilmişlerdir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile mümin olarak birlikte oldukları zaman ona daima tâbi olmuşlardır. Peygamberden başkasına gelince bir kimse onun sahabesi olmayı hakedeceği uzun bir süre boyunca onunla devamlı birlikte olmadıkça onun sahabesi olmaz.

Sonra müellif, ehl-i sünnetin tutumuna şu sözüyle delil getirmiştir:

كَمَا وَصَفَهُمُ اللَّهُ بِهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾

Onlar, yüce Allah’ın şu buyruğunda nitelendirdiği şekilde davranırlar: “Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz, şüphesiz ki Sen Rauf (çok şefkatli), Rahim (çok merhametli)sin.” (Haşr, 10)

Bu ayet şu iki ayetin akabinde yer almaktadır: “Keza bu ganimetler, yurtlarından ve mallarından atılmış, Allah’tan bir lutuf ve hoşnutluk arayan, Allah’a ve Rasûlüne yardım eden muhacir fakirlere aittir, işte asıl doğru olanlar da bunlardır.” (Haşr, 8) Bu muhacirlerin başında Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali İbn Ebi Talib vardır. Allah hepsinden razı olsun.

“Allah’tan bir lutuf ve hoşnutluk arayan” cümlesi niyetteki samimiyeti ifade eder. “Allah’a ve Rasûlüne yardım eden,” amelin gerçekleştirilmesidir. “İşte asıl doğru olanlar da bunlardır,” yani onlar bunu riya ve gösteriş için değil, samimi bir niyetle yaptılar.

Sonra Ensar hakkında şöyle buyurdu: “**Muhacirler gelmezden önce Medine’yi yurt edinenler ve imanı kalplerine sindirmiş olanlar, kendilerine hicret edenleri severler; onlara verilen şeylerden dolayı içlerinde bir hasetlik hissetmezler; kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, onları kendilerinden önce tutarlar.**” (Haşr, 9)

Allah Teâlâ bundan sonra şöyle buyurdu: “**Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle...**” (Haşr, 10) Onlar kendilerinden önce geçen sahabîlere en güzel şekilde uyarlar, kıyamete kadar da onlara uyacaklar. Onları kardeş olmakla ve kendilerinden önce iman etmiş olmakla överler. Kalplerinde onlara karşı kin bırakmaması için Allah’a dua ederler. Bu konuda onlara muhalefet edenlerin, onları kötüleyenlerin ve haklarını tanımayanların hiçbirisi yüce Allah’ın, kendilerinden, “**Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle!**” diye söz ettiği kimselerden değildirler.

Aişe radiyallahu anha’ya sahabîlere söven kimselerin durumu sorulunca şöyle dedi: “Bu sizi şaşırtmasın!! Bunlar öldüklerinde amelleri kesilen kimselerdir. Onlar (sahabîler) ise öldükten sonra Allah’ın ecir ve sevaplarını devam ettirmek istediği kimselerdir.”³⁴⁷

³⁴⁷ Cabir İbn Abdillâh radiyallahu anhumâ’dan şöyle rivayet edildi: Aişe radiyallahu anha’ya denildi ki: “İnsanlar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ashabına, hatta Ebu Bekir’e ve Ömer’e bile sövüyorlar. Aişe radiyallahu anha dedi ki: “Buna niye şaşıırıyorsunuz? Onların ameli kesildi (sevapları kesildi). Hâlbuki Allah, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ashabının sevaplarının kesilmemesini istedi.” Bunu İbnu’l-Esir, Camiu’l-Usûl, 8/554’te rivayet etti ve Rezin’e nispet etti.

Allah Teâlâ, daha sonra gelenlerin, **“Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!”** diyeceklerini söyledi. O önceki iman edenleri de, kıyamete kadar gelecek diğer iman edenleri de kapsaması için **“Bizden önce iman edenlere karşı..”** demedi.

“Şüphesiz ki Sen Rauf (çok şefkatli), Rahim (çok merhametli) sin.” Şefkatin ve merhametin sebebiyle Senden bizi ve bizden önce geçen mümin kardeşlerimizi bağışlamayı istiyoruz.

وَطَاعَةَ النَّبِيِّ ﷺ فِي قَوْلِهِ: (لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَوَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدًّا أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ)

Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in, **“Ashabıma sövmeyiniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, biriniz Uhud (dağı) kadar altın infâk etse, onların bir ölçeğine veya onun yarısına erişemez.”³⁴⁸** buyruğuna itaat ederler.

(...وَطَاعَةَ) / “...itaat ederler” cümlesi baştaki (...سَلَامَةً قُلُوبِهِمْ) / “kalplerinde kötü duygular beslememeleri” diye başlayan cümleye matuftur. Yani Ehl-i sünnet ve’l-cemaatin temel ilkelerinden biri de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in buyruğuna itaat etmektir.

“Sövmek;” “Ayıplamak, kötü söz söylemek”tir. Eğer insanın arkasından yapılırsa “gıybet” olur.

“Ashabıma,” Yani onun sohbetinde bulunanlara. Şüphesiz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sohbeti; Mekke’nin fethinden önceki dönemlere kadar uzanan eski bir beraberlik ve Mekke’nin fethinden sonra başlayan beraberlik diye ikiye ayrılır.

Halid b. Velid ile Abdurrahman b. Avf arasında Beni Cüzeyme konusunda bir tartışma çıktığı zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Halid b. Velid’e şöyle seslendi: **“Ashabıma sövmeyiniz!”** Lafzın umumiliğine itibar edilir.

³⁴⁸ Buhari (3673); Müslim (2541). Ebu Said ve Ebu Hureyre hadisi.

Şüphesiz Abdurrahman b. Avf ve benzerleri daha önce İslam'a girdikleri için Halid b. Velid'den daha faziletlidirler. Bu sebeple Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Halid b. Velid'e ve benzerlerine hitap ederek "Ashabıma sövmeyiniz!" buyurdu.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, "Biriniz Uhud (dağı) kadar altın infak etse, onların bir ölçeğine veya yarısına erişemez." buyurdu. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem doğru söyleyen bir insan olduğu halde bu sözü yine de yemin etmeden söylemedi.

"Uhud," Medine'deki meşhur büyük dağdır.

Hadiste "ölçek;" (مُدّ) / "müd" kelimesiyle ifade edilmiştir. "Müd," yaklaşık üç kg'lık bir ölçü birimi olan sa'ın (ساع) dörtte birine tekabül eden bir ölçü birimidir.

Bazıları müd ve yarım müd ile ölçülen şeyin yiyecek olduğunu söylediler. Altın ise ölçülmez, tartılır. Bazıları da öncesinde geçen karine sebebiyle bunun da altın olduğunu söylediler. Çünkü cümlenin bütünü şudur: "Biriniz Uhud (dağı) kadar altın infak etse, onların bir ölçeğine veya onun yarısına erişemez." Yani bir ölçek veya yarım ölçek altının değerine erişemez demektir.

Ne olursa olsun, ister yiyecek olsun, ister altın olsun fark etmez. Çünkü Uhud dağı kadar altının yanında bir ölçek veya yarım ölçek altının hiçbir değeri yoktur.

Demek ki bizden birisi Uhud dağı kadar altın infak ettiği zaman, onların bir ölçeğine veya yarım ölçeğine ulaşamıyor. Infak aynı infak, infak edilen de aynı cins, infak edilenlerin hepsi de beşer. Fakat insanların bazıları bazılarıyla eşit değil. Onlar sahabîdirler. Allah kendilerinden razı olsun onlar başkalarında bulunmayan faziletlere ve menkıbelere sahiptirler, hiç kimse Allah ve Rasulüne onlar kadar bağlı değildirler. Onların ihlâsı büyüktür. Bağlılıkları kuvvetlidir. Infak ettikleri şeylerde de başkalarından daha üstündürler.

Bu yasaklama, haramlığı gerektirir. Hiç kimsenin sahabîlere topluca sövme hakkı da yoktur, onlardan herhangi birine özel olarak sövme hakkı da yoktur. Eğer toplu olarak küfrederse kâfir olur. Hatta onun küfründen şüpheye düşenin de küfründen şüphe edilmez. Özel olarak işlerinden birine küfrederse onu buna sevkeden sebebe bakılır: Fitrâ, ahlâkî veya dinî sebeplerden dolayı küfretmiş olabilir. Her birinin kendisine mahsus hükmü vardır.

وَيَقْبَلُونَ مَا جَاءَ بِهِ الْكِتَابُ وَالسُّنَّةُ وَالْإِجْمَاعُ مِنْ فَضَائِلِهِمْ وَمَرَاتِبِهِمْ

Onlar, sahabîlerin Kitap, sünnet ve icma ile belirlenen faziletlerini ve mertebelerini de kabul ederler.

“Fazilet,” “bir kişinin başkalarından üstün olduğu ve kendisi için menkıbe sayılan şey” demektir.

“Mertebeler,” dereceler demektir. Çünkü müellifin de zikredeceği gibi sahabîler derece derece, mertebe mertebedirler.

Sahabîlerin faziletleri ve mertebeleri konusunda gelen bilgileri Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat kabul eder.

- Mesela onlar hakkında namazının çokluğu, sadaka, oruç, hac, cihad veya diğer faziletler türünden gelen bilgileri kabul ederler.

- Mesela Ebu Bekir *radıyallahu anh* hakkında gelen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu sadakaya teşvik ettiği, onun da malının tamamını getirdiği haberini³⁴⁹ kabul ederler. Bu bir fazilettir.

- Kitap ve sünnette geçen Ebu Bekir *radıyallahu anh*'in hicret esnasında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mağaradaki tek arkadaşı olduğu haberini kabul ederler.

³⁴⁹ Ebu Davud (1678); Tirmizi (3675). Bu hadis hasen sahihtir. Elbânî, *el-Mişkât*. 3/1700'de bu hadisin hasen olduğunu söyledi.

- Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ebu Bekir hakkında söylediği şu sözü kabul ederler: “Malında ve arkadaşlığında insanların içinde bana en cömert olanı Ebu Bekir'dir.”³⁵⁰

- Aynı şekilde Ömer, Osman, Ali ve diğer sahabîlerin faziletleri hakkında gelen bilgilerin hepsini kabul ederler.

- Mertebeler de böyledir. Onların mertebeleri konusunda gelen şeyleri de kabul ederler. Raşid halifeler mertebeye bu ümmetin zirvesidirler. Mertebeye onların en üstünü -müellifin de zikredeceği gibi- Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali'dir.

وَيُفَضِّلُونَ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ - وَهُوَ صَلَاحُ الْحُدَيْيَّةِ - وَقَاتَلَ عَلَى مَنْ أَنْفَقَ
مَنْ بَعْدُ وَقَاتَلَ

Fetihten/Hudeybiye barış anlaşmasından önce Allah yolunda infak edip savaşan kimselerin, daha sonra infak edip savaşanlardan daha faziletli olduğunu kabul ederler.

Bunun delili Allah Teâlâ'nın şu ayetidir: “**Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlarla daha sonra harcayıp savaşanlar bir olmaz. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel sonucu va'detmiştir.**” (Hadid, 10)

Hudeybiye barışından önce infak edenler ve savaşanlar, daha sonra infak eden ve savaşanlardan daha faziletlidirler. Hudeybiye barışı hicretin altıncı yılında Zilkade ayında yapıldı. Bu tarihten önce müslüman olup da infak eden ve savaşan kimseler daha sonra infak eden ve savaşan kimselerden daha faziletlidirler.

Soru: Bunu nasıl biliriz?

³⁵⁰ Buhari (3904); Müslim (2372). Ebu Said el-Hudrî *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Cevap: Onların ne zaman müslüman oldukları -mesela- İbn Hacer'in *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe'sine* veya İbn Abdilberr'in *el-İstîâb fi Marifeti'l-Ashab'ına* veya sahabîler hakkında yazılmış diğer kitaplara müracaat edilerek bilinir ve hangisinin önce, hangisinin sonra müslüman olduğu buralardan öğrenilir.

Müellif, Hudeybiye barış anlaşmasının aslında bir fetih olduğunu söylemiştir. Bu, ilgili ayet hakkındaki iki görüşten biridir ve sahihtir. Bu görüşün delili Halid b. Velid ile Abdurrahman b. As arasında geçen olay ve el-Bera b. Âzib'in söylediği şu sözdür: "Siz, büyük fethi Mekke'nin fethi sayarsınız -Gerçi Mekke'nin fethi bir fetihtir/zaferdi. Hâlbuki biz, Hudeybiye günündeki Rıdvan Bey'atini büyük bir fetih olarak kabul ederiz."³⁵¹

Bir görüşe göre burada fetih ile kastedilen Mekke'nin fethidir. Bu, birçok müfessirin veya çoğunun görüşüdür.³⁵²

وَيُقَدِّمُونَ الْمُهَاجِرِينَ عَلَى الْأَنْصَارِ

Onlar Muhacirlerin mertebeye Ensar'dan önde olduğunu kabul ederler.

- Muhacirler Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında Mekke'nin fethinden önce Mekke'den Medine'ye göç edenlerdir.

- Ensar ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Medine'de kendilerinin yanına hicret ettiği kimselerdir.

Ehl-i sünnet, Muhacirleri mertebeye Ensar'dan önde bilirler. Çünkü Muhacirler hem hicret ettiler, hem de yardım ettiler. Ensar ise sadece yardım etti.

³⁵¹ Buhari (4150).

³⁵² Bkz: *ed-Dürü'l-Mensur*, 6/58.

- Muhacirler ailelerini, mallarını ve vatanlarını terkettikler, yabancı ve garibi oldukları bir yere gitmek üzere çıktılar. Bütün bunlar Allah'a ve Rasûlüne doğru yapılan bir hicrettir. Allah'a ve Rasûlüne bir yardım ve destektir.

- Ensar'ın ülkesine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem geldi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e yardım ettiler, kendi çocuklarını ve kadınlarını korudukları gibi onu da korudular.

Muhacirleri üstün görmenin delili Allah'ın şu ayetleridir: **"Muhacirlerle Ensar'ın İslam'a ilk girenlerinden ve onları güzel bir şekilde izleyenlerden Allah razı olmuştur; onlar da Allah'tan razı olmuşlardır."** (Tevbe, 100) Allah Teâlâ, ayette Muhacirleri Ensar'dan önce zikretmiştir. **"Andolsun ki Allah, Peygamberinin ve Muhacirlerle Ensar'ın tevbelerini kabul etti."** (Tevbe, 117) Bu ayette de Muhacirleri önce zikretmiştir. Ganimetler konusunda şöyle buyurmuştur: **"Bu ganimetler, yurtlarından ve mallarından atılmış, Allah'tan bir lutuf ve hoşnutluk arayan, Allah'a ve Rasûlünün dinine yardım eden muhacir fakirlere aittir. Muhacirler gelmezden önce Medine'yi yurt edinenler ve imanı kalplerine sindirmiş olanlar, kendilerine hicret edenleri severler."** (Haşr, 8-9)

وَيُؤْمِنُونَ بِأَنَّ اللَّهَ قَالَ لِأَهْلِ بَدْرٍ - وَكَانُوا ثَلَاثَ مِائَةٍ وَبِضْعَةَ عَشَرَ - اْعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ، فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ

Yüce Allah'ın Bedir'e katılanlara -ki üç yüz on küsur kişiydiler:- **"Dilediğinizi yapınız, Ben size (günahlarınızı) bağışladım."** dediğine inanırlar.

Bedir savaşına katılan sahabîlerin mertebesi sahabîlerin en üst mertebesidir.

Bedir, bilinen bir mekândır. Orada hicretin ikinci yılında Ramazan ayında meşhur bir savaş olmuştu. Allah Teâlâ o günü "Furkan günü" olarak isimlendirdi. Bu savaşın sebebi şudur: Ebu Süfyan, Şam'dan Mekke'ye bir ticaret kervanı getiriyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabını sadece bu kervanı vurmak için görevlendirdi. Onlardan yaklaşık üç yüz on kişi bu topluluğa katıldı. Beraberlerinde yetmiş deve ve süvari vardı. Kervanı karşılamaya çıkarken maksatları savaşmak değildi. Fakat Allah'ın hikmeti, onlarla düşmanlarını karşı karşıya getirdi.

Ebu Süfyan bu haberi ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kervanı karşılamak için çıktığını duyunca sahil yolunu tuttu. Kendilerinden yardım istemek için Mekkelilere bir çığırtkan gönderdi. Mekkeliler bunun için hazırlandılar. Eşrafını/büyüklerini ve liderlerini meydana çıkardılar. Bunlar Allah Teâlâ'nın vafsettiği gibiydiler: **"Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve halkı Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıktılar."** (Enfal, 47)

Bu esnada onlara, Ebu Süfyan'ın kurtulduğu haberi geldi. Bunun üzerine toplanıp geri dönme kararı aldılar. Fakat Ebu Cehil dedi ki: Allah'a yemin olsun ki Bedir'e ulaşmadıkça geri dönmeyeceğiz. Oraya yerleşip develeri keseceğiz, içkiler içeceğiz, şarkıcı kadınlar bize şarkılar söyleyecek, Araplar bizi duyacaklar ve daima bizden korkacaklar!!

Bu sözler kibre, gurura ve kendisiyle övünmeye delalet eder. Fakat -Allah'a hamdolsun- durum onların söylediklerinin tam tersi oldu. Araplar onların çok kötü bir şekilde yenildiklerini duyular. Araplar arasında küçük düştüler.

Bedir'e geldiler. İki ordu karşı karşıya geldi. Allah Teâlâ, meleklerle şöyle vahyetti: **"Şüphesiz Ben sizinle beraberim: Müminlerin kalplerini pekiştirin. Ben de küfredenlerin kalplerine korku salacağım. Bu itibarla vurun boyunların üstüne; vurun onların bütün parmaklarına. Bu, Allah'a ve Rasulüne muhalefet etmeleri dolayısıyladır. Her kim Allah'a ve Rasulüne muhalefet ederse,**

şüphesiz (böylelerine karşı) Allah'ın azabı çok şiddetlidir. (Ve onlara denir ki:) İşte azap, tadın onu. Kâfirler için bir de cehennem azabı vardır." (Enfal, 12-14)

İki ordunun karşılaşması gerçekleşti. -Allah'a hamdolsun- hezimet müşriklerin, apaçık zafer müminlerin oldu. Müminler galip geldiler. Müşriklerden yetmiş kişiyi esir aldılar, yetmiş kişiyi de öldürdüler. Bunlardan on dört tanesi müşriklerin büyüklerinden/ileri gelenlerindendi. Bunların cesetleri sürüklenerek Bedir'in pis kuyularından bir kuyuya atıldılar.

Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşın bitiminden üç gün sonra devesine bindi, onların yanında durdu, isimleri ve babalarının isimleriyle onlara seslenerek şöyle dedi: "*Ey filan oğlu filan! Siz Allah'a ve Rasulüne itaat etmiş olsaydınız itaatınız sizi sevindirir miydi? Biz Rabbimizin bize va'dettiğini gerçekleştirmiş bulduk. Siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçekleştirmiş buldunuz mu?*" Ashabı dediler ki: "Ey Allah'ın Rasulü! Bu ruhsuz cesetlere ne söylüyorsun?" Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "*Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki, benim söylemekte olduğum şeyleri siz onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz.*"³⁵³

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları kınamak, azarlamak ve pişman etmek için onlara bunu söyledi. Onlar Allah'ın va'dettiği şeyi gerçekleştirmiş olarak buldular. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "**İşte gördünüz ya, şimdilik siz bunu tadın, şu da kesindir ki, ahirette kâfirlere cehennem azabı vardır.**" (Enfal, 14) Öldükleri andan itibaren cehennemi boyladılar ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hak olduğunu anladılar. Fakat artık gerçeğe ulaşmak ne mümkün! Çünkü artık çok uzakta bulunuyorlar.

Allah bu apaçık zaferi Bedir ashabının eliyle gerçekleştirdi. Araplar hak ile batılın birbirinden ayrıldığı o günden sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den ve ashabından korktular. Bu zaferden sonra Allah,

³⁵³ Buhari (3976); Müslim (2874). Enes b. Malik *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

Arapların gözünde onları büyük bir mertebeye yerleştirdi ve dedi ki: "Dilediğinizi yapınız, ben size (günahlarınızı) bağışladım."³⁵⁴ Allah Teâlâ'nın onların ellerinde gerçekleştirdiği bu büyük başarı sebebiyle onlardan sadır olacak bütün günahlar bağışlanmıştı.

Bu hadis, onların işleyecekleri günahın -ne kadar büyük olursa olsun- affedileceğinin delilidir. Ayrıca bu hadis onların küfür üzere ölmeyeceklerini de müjdelemektedir. Çünkü onlar bağışlanmışlardır. Bu, şu iki şeyden birini gerektirir:

- Ya onların bundan sonra kâfir olmaları mümkün değildir.

- Ya da onlardan herhangi birinin küfre düşmesi kaderinde olsa bile Allah onları tevbede ve İslam'a tekrar dönmede muvaffak kılar.

Hangisi olursa olsun bu hadiste onlar için büyük bir müjde vardır. Bundan sonra onlardan herhangi birinin küfre düştüğünü bilmiyoruz.

وَبَآئَهُ لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ؛ كَمَا أَخْبَرَ بِهِ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَلْ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ، وَكَانُوا أَكْثَرَ مِنْ أَلْفٍ وَأَرْبَعِ مِائَةٍ

Ağacın altında Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in haber verdiği gibi biat eden kimselerden hiçbirinin cehenneme girmeyeceğine,³⁵⁵ aksine yüce Allah'ın kendilerinden razı olup onların da yüce Allah'ın mükâfatından hoşnut olacaklarına da inanırlar. Bunlar, 1400 kişiden daha fazlaydılar."³⁵⁶

³⁵⁴ Buhari (3007); Müslim (2494). Ali radiyallahu anh'tan rivayet edilmiş olup Hatib İbn Beltea kıssasında geçmektedir.

³⁵⁵ Bunu Müslim (2496), Cabir İbn Abdillâh'ten şu sözlerle rivayet etmiştir: Bana Ümmü Mübeşşir, "Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den, Hafsa'nın yanında şöyle dediğini işittim." diye haber verdi: "Ağacın altında biat edenlerden hiçbirisi cehenneme girmeyecektir." Bunu Ebu Davud (4653) ve Tirmizi (3859) de aynı lafızlarla rivayet etmiştir.

³⁵⁶ Buhari (4154). Cabir İbn Abdillâh'tan rivayet etmiştir.

Ağacın altında biat edenler, Rıdvan Biatini yapan kimselerdir.

Bu biatin sebebi şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* umre yapmak maksadıyla Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Bera-berinde ashabı ve kurbanlık için sevkettiği hayvanlar vardı. Tamamı yaklaşık 1400 kişiydi. Umre yapmaktan başka bir maksatları yoktu. Hudeybiye'ye ulaştıkları zaman -ki orası şu anda Cidde yolu üzerinde, bir kısmı hıl bölgesinde bir kısmı harem bölgesinde Mekke'ye yakın bir yerdir- Müşrikler bunu öğrendiler ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabını engellediler. Çünkü onlar kendilerinin Kâbe'nin sahibi ve bekçisi olduklarını iddia ediyorlardı. **“Onlar Mescid-i Haram'ın hizmetine ehil kişiler değildirler. Onun hizmetine ancak takva sahipleri ehildirler.”** (Enfal, 34) Aralarında görüşmeler oldu.

Allah Teâlâ, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashabının fedakârlık ve feragat göstermelerinin hayırlı ve yararlı sonuçlara vesile olacağı için daha evla olacağına delalet eden birtakım mucizelerini bu Hudeybiye gazvesinde gösterdi. Mesela Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in devesi olduğu yere çöktü ve yürümek için direndi. Hatta “Kasva da çöküp kaldı.” dediler. Yani devenin inat ettiğini ve yürümekte ısrar ettiğini söylediler. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* devesini savunmak için dedi ki: “Kasva çöküp kalmaz; onun çökme huyu yoktur. Fakat vaktiyle fili (Mekke'ye girmekten) men eden Allah, şimdi Kasva'yı menetti.” Daha sonra Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Kureyş, Allah'ın (Harem içinde) saygınlık verdiği şeylere tazim maksadıyla benden ne isterse istesin ben onu onlara vereceğim.”³⁵⁷

³⁵⁷ Buhari (2731, 2732). Misver İbn Mahrame ve Mervan İbnu'l-Hakem'den rivayet edilmiştir. Hafız İbn Hacer, el-Feth, 5/333'te dedi ki. Bu rivayet Mervan'a nispetle mürseldir. Çünkü o sahabe değildir. Misver'e nispetle de mürseldir. Çünkü o da olayın içinde yoktur. Gerek Mervan gerekse Misver bu kıssayı olayın şahidi olan sahabilerden dinlemişlerdir.

Görüşmeler ve müzakereler yapıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Osman b. Affan'ı elçi olarak gönderdi Çünkü onun Mekke'de kendisini koruyan bir cemaati vardı. Onu Mekke halkını İslam'a çağırın ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sadece umre yapmak ve Beyt'e tazimde bulunmak için geldiğini onlara haber versin diye Mekkelilerin yanına gönderdi. Bir ara Osman'ın öldürüldüğü haberi yayıldı. Bu, Müslümanlara çok ağır geldi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları biate çağırırdı. Ashabı Allah Rasulünün elçisini öldürenlerle savaşmak için ona biat ettiler. Elçiler öldürülmezdi. Sahabîler savaşmak ve ölünceye kadar kaçmamak için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettiler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ağacın altında insanların biatlerini alıyordu. Onlar Allah Teâlâ'nın, **"Herhalde sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."** (Fetih, 10) diye sözünü ettiği bu mübarek biatle ona biat ettiler. Osman *radiyallahu anh* yoktu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi elini Osman'ın elinin yerine koyarak da biat aldı. Sağ eliyle, **"Bu el, Osman'ın elidir."** dedi. Sonra Osman'ın öldürülmediği anlaşıldı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile Kureyş arasında elçiler gitti geldi. Nihayet sonunda Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* için apaçık bir fetih olan barış anlaşması yapılmış oldu.

Biat eden o kimseler hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Andolsun o ağacın altında (Hudeybiye'de) sana biat ederlerken Allah, müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır. Allah onları elde edecekleri birçok ganimetle de mükâfatlandırdı. Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir." (Fetih, 18-19)

Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali de biat edenlerdendi.

Allah Teâlâ onları mümin olarak vasıflandırdı. Bu, o ağacın altında biat eden herkesin kendilerinden razı olunan müminler olduklarına Allah'ın bir tanıklığıdır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “O ağacın altında biat eden hiç kimse cehenneme girmeyecek.”³⁵⁸

Allah'ın onlardan razı olduğu Kur'an'la, cehenneme girmeyecekleri ise sünnetle sabittir.

Soru: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, “O ağacın altında biat eden hiç kimse cehenneme girmeyecek.” sözü ile Allah Teâlâ'nın, “İçinizden hiçbiri istisna edilmemek üzere mutlaka herkes cehenneme varacaktır. Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür.” (Meryem, 71) ayetini nasıl bağdaştıracamız?

Cevap: Bunları şu iki şekilden biriyle bağdaştırmak mümkündür:

1- Müfessirler ayette geçen ve varmak anlamı verilen “vürûd” kelimesinden kastedilen manada ihtilaf etmişlerdir: Bazıları bunun sırat üzerinden geçiş olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunun vürûdun bir türü olduğunda şüphe yoktur.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ) / “**Musa, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok insan buldu.**” (Kasas, 23) Malumdur ki Musa, suyun ortasına inmemiştir. Bilakis etrafında ve yakınında olmuştur. Bundan dolayı ikisi arasında asla çelişki ve problem yoktur.

2- Müfessirlerin bazıları varış ile girişin kastedildiğini ve cehenneme girmedik hiç kimsenin olmayacağını söylemiştir. Bu görüşe göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, “O ağacın altında biat eden hiç kimse cehenneme girmeyecek.” sözü, onların cehenneme azap görmek ve aşağılanmak için girmeyeceklerine ve sadece “İçinizden hiçbiri istisna edilmemek üzere mutlaka herkes cehenneme vara-

³⁵⁸ Bu hadisin tahriri daha önce geçti.

caktır." yeminini yerine getirmek için cehenneme girdirileceklerine hamledilir. Veya bunun Rıdvan biatine katılanlarla tahsis edilmiş genel bir hüküm olduğu söylenmiştir.

Altında biatin yapıldığı ağaç, sedir ağacıdır. Bir rivayete göre semir ağacıdır. Bu ihtilafın üzerinde durmanın hiçbir faydası yoktur. Gölgeyi bir ağaçtı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* insanlardan biat almak üzere o ağacın altına oturdu. Sözü edilen ağaç, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanında, Ebu Bekir'in zamanında ve Ömer'in hilafetinin ilk yıllarında hâlâ duruyordu. Ömer'e, insanların o ağacın yanında namaz kılmak için geldikleri haber verilince kesilmesini emretti ve kesildi.

İbn Hacer, *el-Feth*'te³⁵⁹ şöyle dedi: İbn Sa'd'da bu haberin sahih bir isnadla yer aldığını gördüm. Fakat Buhari'nin *Sahih*'inde³⁶⁰ İbn Ömer *radiyallahu anhum*a'dan şöyle rivayet edilmiştir:

Biz ertesi yıl -yani Hudeybiye barışından bir yıl sonra- oraya döndüğümüz zaman içimizden iki kişi bile altında biat yaptığımız ağacın hangisi olduğunu tespitle birleşemedik. Bu, Allah'ın bir rahmetiydi. Said'in babası el-Müseyyib de aynı şeyi söyledi: Ertesi yıl çıktığımız zaman o ağacın hangisi olduğunu unutmuştuk. Onu bulamadık."

Bu, İbn Hacer'in İbn Sa'd'dan naklen zikrettiği habere aykırı değildir. Çünkü ağacın unutulması onun yokluğunu ve daha sonra hatırlanmamasını gerektirmez. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Bu, Ömer İbnu'l-Hattab'ın yaptığı hayırlı işlerden biridir. Çünkü biz öyle zannediyoruz ki eğer bu ağaç şimdiye kadar ayakta kalsaydı insanlar Allah'ı bırakıp ona ibadet edebilirlerdi!?

³⁵⁹ *Fethu'l-Bari*, 7/448.

³⁶⁰ Buhari (4162, 4163) (2958) İbn Ömer *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edilmiştir. Ayrıca yine Buhari (4162 ve 4163)'te Said İbnu'l-Müseyyib'in babasından rivayet edilmiştir.

وَيَشْهَدُونَ بِالْجَنَّةِ لِمَنْ شَهِدَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَالْعَشْرَةِ،
وَنَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شِمَاسٍ، وَغَيْرِهِمْ مِّنَ الصَّحَابَةِ

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, cennetlik olduklarına tanıklık ettiği kimselerin cennetlik olduklarına onlar da tanıklık ederler. Aşere-i mübeşşere, Sabit b. Kays b. Şemmâs ve diğer sahabîler gibi...

“Tanıklık ederler,” yani ehl-i sünnet ve'l-cemaat tanıklık eder.

Bir kimsenin cennetlik olduğuna tanıklık etmek iki türlü olur: Vasıfla ilgili tanıklık, şahısla ilgili tanıklık.

- Vasıfla ilgili tanıklıkta biz herhangi bir şahıs ve şahıslar belirlemesi yapmadan bütün müminlerin ve bütün takva sahiplerinin cennette olacaklarına şahitlik ederiz. Bu genel bir tanıklıktır. Bizim de buna şahitlik etmemiz gerekir. Çünkü Allah Teâlâ bunu haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: **“İman edip salih ameller işleyenlere nimet dolu cennetler vardır. Onlar, Allah'ın kesin bir vaadi olarak orada sonsuza dek kalacaklardır. O'dur hem kudreti sonsuz olan hem de her şeyi yerli yerince yapan.”** (Lokman, 8-9); **“Rabbinizden bir bağışlanma ve eni göklerle yer arası kadar olan bir cennet için yarışın ki onlar takva sahipleri için hazırlanmıştır.”** (Al-i İmran, 133)

- Muayyen bir şahısla ilgili tanıklık ise biz filan kişi için veya muayyen bir sayı için onların cennetlik olduklarına şahitlik ederiz

Bu özel bir tanıklıktır. İster muayyen bir şahıs olsun isterse muayyen şahıslar olsun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in cennetliklerine tanıklık ettiği kimseler için biz de tanıklık ederiz.

Bunun örneği, müellifin sözünü ettiği Aşere-i Mübeşşere'dir. Yani onlar cennetle müjdelenen on sahabîdir. Onlara bu lakabın verilmesinin sebebi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onların hepsini bir hadiste birlikte zikretmiş olmasıdır. Onlar şu kişilerdir: Dört halife,

(Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali) Said İbn Zeyd, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr İbnu'l-Avvam ve Ebu Ubeyde Amir İbnu'l-Cerrah. (Bunların hayat hikâyeleri için hacimli kitaplara bakınız.)

Dört halifenin dışındakiler aşağıdaki beyitte birleştirilmiştir. Ezberleyebilirsiniz:

سَعِيدٌ وَسَعْدٌ وَابْنُ عَوْفٍ وَطَلْحَةُ
وَعَامِرُ فَهْرٍ وَالزَّبِيرُ الْمُدَّحِجُ

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların isimlerini aynı cümle-
nin içinde zikrederek cennetle müjdelemiş ve şöyle demiştir: “Ebu Be-
kir cennettedir, Ömer cennettedir....”³⁶¹ Bu sebeple cennetle müjde-
lenen on kişi anlamında bunlara “Aşere-i Mübeşşere” lakabı verilmiştir.
Dolayısıyla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde tanıklık ettiği
için bizim de onların cennetliklerine şahitlik etmemiz gerekir.

Sabit b. Kays b. Şemmâs *radiyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in hatiplerinden biriydi. Gür bir sesi vardı. “Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber’in sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın. Öyle yaparsanız, siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider.” (Hucurat, 2) ayeti nazil olduğu zaman farkında olmadan amelinin boşa gideceğinden korktu. Evine kapandı ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in gözünden kayboldu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* niye gizlendiğini sorması için kendisine bir adamı gönderdi. Bunun üzerine o şöyle dedi: “Allah Teâlâ, ‘Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber’in sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın. Öyle yaparsanız, siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider.’ (Hucurat, 2) ayetini indirdi. Ben sesimi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sesinden yüksek çıkaran biriyim. Ben

³⁶¹ Ahmed 1/187-189; Ebu Davud (4649); Tirmizi (3748); İbn Mace (134); İbn Hibban *es-Sahih*, 10/6996; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/450; Elbâni, *es-Silsiletü’s-Sahihâ*, (875).

cehennem ehlindeyim!!” Adam, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e gelerek Sabit’in söylediklerini haber verdi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Ona git ve de ki: Sen cehennem ehlinde değilsin, cennet ehliyorsun.”³⁶² Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun da cennetlik olduğunu müjdeledi.

“Ve diğer sahabîler.” Mesela müminlerin anneleri gibi... Çünkü onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in derecesindedirler. Bilal, Abdullah İbn Selam, Ukaşe İbn Muhsan ve Sa’d İbn Muaz da cennetle müjdelenmiş kişilerdendir.³⁶³ Allah onlardan razı olsun.

وَيَقْرُونَ بِمَا تَوَاتَرَتْ بِهِ النَّقْلُ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -
وَعَنْهُ مِنْ أَنَّ خَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ بَعْدَ نَبِيِّهَا : أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرُ

Onlar müminlerin emîri Ali İbn Talib *radiyallahu anh'tan* ve daha başka kimselerden tevatür yoluyla nakledilen şu rivayeti de kabul ederler: Bu ümmetin Peygamberinden sonra en hayırlıları Ebu Bekir, sonra Ömer'dir.

³⁶² Buhari (3613); Müslim (119). Enes İbn Malik *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

³⁶³ - Bilal hakkında Müslim (2457)'de, Cabir'den rivayet edilen şu hadis vardır: “Bana cennet gösterildi, Ebû Talha'nın karısını gördüm. Sonra önümde bir tıkırtı işittim. Bir de baktım Bilal'miş.”

- Abdullah İbn Selam hakkında Buhari (1982) ve Müslim (2481)'de Sa'd İbn Ebi Vakkas *radiyallahu anh'tan* şu hadis rivayet edilmiştir: “Ben Abdullah İbn Selam'dan başka yeryüzünde yürüyen hiç kimse için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ‘Bu adam cennetliktir.’ dediğini duymadım.”

- Ukaşe İbn Muhsan hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun hesaba çekilmeden cennete girecek yetmiş bin kişiden biri olması için dua etmiştir. Bunu Buhari (3802) ve Müslim (2468)'te İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

- Sa'd İbn Muaz hakkında Buhari (3802) ve Müslim (2468)'de el-Bera'dan rivayet edilen şu hadis vardır: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e ipek bir elbise hediye edildi de ashabı ona dokunarak yumuşaklığına şaşmaya başladılar. Bunun üzerine, “Siz bunun yumuşaklığına mı şaşıyorsunuz? Sa'd İbn Muaz'ın cennetteki mendilleri bundan daha hayırlı ve daha yumuşaktır.” buyurdu.

“Tevatür,” “Kesin bilgiyi ifade eden haber”dir. Bu, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun verdiği haberdir.

Buhari'nin *Sahih*'inde³⁶⁴ ve diğer hadis kitaplarında Abdullah İbn Ömer *radiyallahu anhum*a'dan şöyle rivayet edilmiştir: “Biz, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanında insanlar arasında kimin kimden daha hayırlı ve faziletli olduğunu konuşurduk. Neticede Ebu Bekir'i, sonra Ömer İbnü'l-Hattâb'ı, sonra Osman İbn Affân'ı daha hayırlı bildik.”

Yine Buhari'nin *Sahih*'inde Muhammed İbnü'l-Hanefiyye'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Babama, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra insanların hangisinin daha hayırlı olduğunu sordum. Babam, “Ebu Bekir'dir.” dedi. “Sonra kimdir?” dedim. “Sonra Ömer'dir.” dedi. Osman'dır demesinden korktum. “Sonra sen misin?” diye sordum. Babam dedi ki: “Ben Müslümanların bir ferdi olmaktan başka bir şey değilim.”

Ali *radiyallahu an*h halifeliği zamanında bunu söylediğine göre demek Ali'nin daha faziletli ve üstün olduğunu iddia eden Rafizilerin görüşleri geçersizdir. Bu ümmetin Peygamberinden sonra en hayırlısı Ebu Bekir'dir, sonra Ömer'dir.

“Ve daha başka kimselerden,” yani Ali'den başka sahabîlerden ve tabîinden tevatür yoluyla nakledilen rivayet demektir.

Müctehid imamlar da bunun üzerinde icma etmişlerdir.

- İmam Malik şöyle demiştir: Ebu Bekir ve Ömer'in daha faziletli olduğundan şüphe eden hiç kimseyi bilmiyorum.

- İmam Şafî şöyle demiştir: Ebu Bekir ve Ömer'in daha faziletli olduğunda sahabîler ve tabîîn ihtilaf etmemişlerdir.

Kim bu icmanın dışına çıkarsa müminlerin yolundan başka bir yola uymuş olurlar.

³⁶⁴ Buhari (3655).

وَيُثَلَّثُونَ بِعُثْمَانَ، وَيُرَبِّعُونَ بِعَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

"Üçüncü olarak Osman ve dördüncü olarak Ali'nin daha faziletli olduğunu söylerler. Allah onlardan razı olsun."

Buna göre bu ümmetin en faziletlipleri bu dört kişidir: Önce Ebu Bekir, sonra Ömer ki bu ikisinde icma vardır, sonra Osman, sonra Ali'dir.

Sonra müellif bu sıralamayı iki delille delillendirir:

Birincisi şu sözüdür:

كَمَا دَلَّتْ عَلَيْهِ الْأَنْبَاءُ

Nitekim nakledilen rivayetler buna delalet etmektedir.

Bunların bir kısmı yukarıda zikredilmiştir.

İkincisi şu sözüdür:

وَكَمَا أَتَّجَعَ الصَّحَابَةُ عَلَى تَقْدِيمِ عُثْمَانَ فِي الْبَيْعَةِ

Sahabiler de halifeliğine biatte icma ile Osman'ı tercih etmişlerdir.

Osman'ın Ali'den önceliği konusunda naklî deliller vardır. Bu konuda akli delil de vardır ki, bu, sahabîlerin halifeliğine biat ederek icma ile Osman'ı tercih etmiş olmalarıdır. Onların bu konuda icma etmiş olmaları Osman'ın Ali'den daha faziletli olmasını gerektirir. Öyledir de. Çünkü hayırlı bir neslin içlerinde daha faziletlisi varken başka birini başlarına getirmelerine Allah'ın hikmeti manidir. Nitekim bir rivayette

şöyle geçer: "Nasıl iseniz öyle idare edirsiniz." Hayırlı bir neslin başına Allah Teâlâ ancak onların en hayırlısını geçirir.

مَعَ أَنَّ بَعْضَ أَهْلِ السُّنَّةِ كَانُوا قَدْ اخْتَلَفُوا فِي عُثْمَانَ وَعَلِيٍّ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا-
-بَعْدَ اتِّفَاقِهِمْ عَلَى تَقْدِيمِ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ- أَتَيْتُهَا أَفْضَلُ؟ فَقَدَّمَ قَوْمٌ عُثْمَانَ:
وَسَكَّتُوا، أَوْ رَبَّعُوا بِعَلِيٍّ، وَقَدَّمَ قَوْمٌ عَلِيًّا، وَقَوْمٌ تَوَقَّفُوا

Bununla birlikte bazı Ehl-i sünnet mensubu kimseler, Ebu Bekir ile Ömer *radiyallâhu anhuma'nın* öne geçirilmelerini -ittifak ile kabul etmekle birlikte- Osman ile Ali *radiyallâhu anhuma'dan* hangisinin faziletli olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Kimileri Osman'ı öncelemiş ve başka bir şey söylememiş ya da dördüncü olarak Ali'yi saymışlar, kimileri de Ali'yi öncelemiş, kimileri ise bu konuda bir şey söylememişlerdir.

Onlar "önce Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman derler ve başka bir şey söylemezler veya dördüncü olarak Ali" derler.

Müellif dedi ki: "Kimileri de Ali'yi öncelemiş"tir. Bunlar Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Ali, sonra Osman dediler. Bu da Ehl-i sünnetin görüşlerindendir.

Müellif dedi ki: "Kimileri ise bu konuda bir şey söylememişlerdir." Yani onlar Ebu Bekir, sonra Ömer dediler ve Osman ile Ali'nin hangisinin daha faziletli olduğu konusunda bir şey söylemediler. Bu, birincisinden farklı bir görüştür.

Bu konuda dört tane görüş vardır:

- *Meşhur görüş:* Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali.

- *İkinci görüş:* Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra sükut.

- Üçüncü görüş: Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Ali, sonra Osman.

- Dördüncü görüş: Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman ile Ali'nin hangisinin daha faziletli olduğu konusunda bir şey söylemeyiz. Onlar derler ki: "Osman daha faziletlidir de demeyiz, Ali daha faziletlidir de demeyiz. Fakat Ebu Bekir ve Ömer'den sonra fazilette Osman ve Ali'den önce hiç kimseye yer vermeyiz."

لَكِنْ اسْتَقَرَّ أَمْرُ أَهْلِ السُّنَّةِ عَلَى تَقْدِيمِ عُثْمَانَ، ثُمَّ عَلَى

Fakat nihayette Ehl-i sünnet, Osman radiyallâhu anh'ın daha faziletli olduğunda, ondan sonra da Ali radiyallâhu anh'ın geldiğinde karar kılmıştır.

Ehl-i sünnetin üzerinde karar kıldığı görüş budur. Onlar dediler ki bu ümmetin en faziletlisi hilafetteki sıralamaya göre Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali'dir. Doğru olan budur. Delili gelecektir.

وَإِنْ كَانَتْ هَذِهِ الْمَسْأَلَةُ - مَسْأَلَةُ عُثْمَانَ وَعَلِيٍّ - لَبَسَتْ مِنَ الْأُصُولِ الَّتِي يُضَلَّلُ
الْمُخَالَفُ فِيهَا عِنْدَ جُمْهُورِ أَهْلِ السُّنَّةِ

Bununla beraber bu mesele -Osman ve Ali meselesi- Ehl-i sünnetin cumhurunun bu konuda muhalefet edecek kimseleri sapıklıkla itham edeceği temel meselelerden değildir.

Yani Osman ve Ali'den hangisinin daha faziletli olduğunun tespiti meselesi Ehl-i sünnet'in muhaliflerini sapıklıkla suçladığı temel meselelerden biri değildir. Hal böyle olunca Ali'nin Osman'dan daha faziletli

olduğunu söyleyenin sapık olduğunu söylemeyiz. Bilakis bunun da Ehl-i sünnete ait görüşlerden biri olduğunu söyleriz ve bir şey söylemeyiz.

لَكِنَّ التِّي يُضَلُّ فِيهَا: مَسْأَلَةُ الْخِلَافَةِ

Fakat kişinin sapık olduğuna hükmedilmesine sebep teşkil eden mesele, hilafet meselesidir.

O halde bizim şöyle dememiz gerekir: Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra bu ümmetin içinde halife Ebu Bekir'dir, sonra Ömer'dir, sonra Osman'dır, sonra Ali'dir. Kim "Halifelik bu üçünün değil, Ali'nin hakkıdır." derse o sapıktır. Kim "Ebu Bekir ve Ömer'den sonra halifelik Ali'nin hakkıdır." derse o da sapıktır. Çünkü bu sözü söyleyen kimse sahabilere muhalefet etmiştir.

وَذَلِكَ أَنَّهُمْ يُؤْمِنُونَ أَنَّ الْخَلِيفَةَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، ثُمَّ عُثْمَانُ، ثُمَّ عَلِيٌّ. وَمَنْ طَعَنَ فِي خِلَافَةِ أَحَدٍ مِنْ هَؤُلَاءِ؛ فَهُوَ أَضَلُّ مِنْ حِمَارٍ أَهْلِهِ

Çünkü onlar (Ehl-i sünnet ve'l-cemaat) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra halifeliğin (sırasıyla) Ebu Bekir, Ömer, sonra Osman, sonra da Ali'ye ait olduğuna inanırlar. Bunlardan herhangi birinin halifeliğine dil uzatan bir kimse evindeki eşeğinden daha şaşkındır.

Halifelik konusunda Ehl-i sünnetin üzerinde icma ettiği görüş budur. Bunlardan herhangi birinin halifeliğine dil uzatan ve halifeliğe layık olmadığını veya kendisinden öncekinden daha layık olduğunu söyleyen kimse evindeki eşekten daha şaşkındır.

Müellif bu ibareyi kullandı. Çünkü bu ibare, İmam Ahmed'in kullandığı bir ibaredir. Onun evindeki eşekten daha şaşkın olduğunda şüphe yoktur. Mutlak olarak hayvanların en ahmağı olduğu için "eşek" dedi. O, hayvanların en anlayışsızıdır. Bunlardan herhangi birinin hilafetine dil uzatan veya bu sıralamaya dil uzatan kimse sahabîlerin tamamına dil uzatmış olur.

Dolayısıyla "halife seçiminde bir haksızlık yapılmamıştır" dememiz için, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra halifenin Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali olduğuna ve onların bu sıraya göre halifelik hakkına sahip olduklarına inanmamız gerekir. Nitekim Rafiziler Ebu Bekir, Ömer, Osman ve bütün sahabîlerin zalim olduklarını, çünkü Ali İbn Ebi Talib'e haksızlık yaptıklarını ve onun hakkı olan halifeliği gasbettiklerini iddia etmişlerdir.

Onlardan sonrakilere gelince biz daha sonraki her halifenin insanlara Allah tarafından halife seçildiğini ve halifelige diğerlerinden daha layık olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü onlardan sonraki halifeler hayırlı nesillerin içinden çıkmadılar. Bilakis onların içinde zulüm, bozulma ve sapmalar meydana geldi. Bu da onların başına hilafete layık olmayan kimselerin gelmesini haketmelerine sebep oldu. Nitekim Alah Teâlâ şöyle buyurdu:

"İşte biz böylece, işledikleri günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını, diğer bir kısmına yönetici yaparız." (Enam, 129)

Bilinmelidir ki bu şekilde yapılan fazilet sıralamasında üstün olan bir kimsenin her konuda üstün olduğu anlamına gelmez. Bilakis bir konuda daha az faziletli olan bir kimsenin başka bir konuda hiç kimsenin erişemeyeceği bir üstünlüğü olabilir. Bu dört kişiden birini veya başka birini diğerlerinden üstün olduğu bir nitelikte ayırmak, mutlak bir üstünlüğe delalet etmez. O halde mutlaklık ile mukayyetliği birbirinden ayırmak gerekir.

وَيُحِبُّونَ أَهْلَ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَيَتَوَلَّوْنَهُمْ

**Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in
ehl-i beytini severler ve onları veli edinirler.**

Yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin temel ilkelerinden biri de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ehl-i beytini sevmeleridir. Onları iki sebepten dolayı severler: İmanları ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e olan yakınlıkları. Onlardan asla nefret etmezler.

Fakat onlar Rafizilerin söylediği şu sözü söylemezler: Ebu Bekir'i ve Ömer'i seven herkes Ali'ye buğzetmiş olur. Buna göre bizim Ebu Bekir'e ve Ömer'e buğzetmedikçe Ali'yi sevmemiz mümkün değildir!! Sanki Ebu Bekir ve Ömer, Ali İbn Ebi Talib'in düşmanıdır! Hâlbuki Ali'nin minberden Ebu Bekir'i ve Osman'ı övdüğü tevatür yoluyla nakledilen bir bilgidir.

Biz deriz ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ehl-i beytinin sevgisine Allah'ı şahit gösteririz ve biz onları Allah ve Rasulünü sevdiğimiz için severiz.

- Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşleri onun ehl-i beytindendir. Bu, Kur'an'ın nassıyla sabittir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Ey Peygamber! Eşlerine de ki: 'Eğer dünya hayatını ve dünya ziynetini istiyorsanız, gelin, size boşanma bedelini vereyim ve sizi güzellikle salıvereyim. Yok, eğer Allah'ı, Rasulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah, içinizden iyi davrananlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.' Ey Peygamber kadınları! Sizden kim apaçık bir edepsizlik yaparsa, onun azabı iki kat artırılır. Bu, Allah için çok kolaydır. İçinizden kim Allah'a ve Rasulüne itaat eder ve salih amel işlerse, ona da mükâfatı iki kere veririz. Onun için, (dünyada ve ahirette) kusursuz bir rızık hazırlamışızdır. Ey Peygamber kadınları! Siz, sair kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'tan sakınıyorsanız, edalı konuşmayın; aksi halde, kalbinde bozukluk olan kimse kötü ümitlere kapılır. Daima

uygun söz söyleyin. Evlerinizde kalın ve ilk cahiliye kadınları gibi açılıp saçılmayın. Namazı dosdoğru kılın; zekâtı verin; Allah'a ve Rasulüne itaat edin. Ey Peygamber'in ev halkı! Allah, sizden günah kirini gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor." (Ahzab, 28-33) Buradaki ehl-i beytin içine şüphesiz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşleri de girer.

- Aynı şekilde ona olan yakınlık/akrabalık da ehl-i beyt kapsamındadır. Fatıma, Ali, Hasan, Hüseyin ve diğer yakınlar... Abbas ve onun çocukları gibi... Onları Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akrabası oldukları ve mümin oldukları için severiz.

Eğer kâfir olurlarsa Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in akrabası bile olsalar onları sevmeyiz. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in amcası Ebu Leheb'i hiçbir şekilde sevmeyiz. Bilakis küfrü ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yaptığı eziyet sebebiyle ondan nefret etmemiz gerekir. Ebu Talib de böyledir. Küfrü sebebiyle nefret etmemiz, ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i koruyan ve himaye eden fiilleri sebebiyle sevmemiz gerekir.

Müellif dedi ki: "Onları veli edinirler," yani onları kendilerine dost edinirler. "Veli" kelimesinin pek çok anlamı vardır. Arkadaş, yakın, işi üstlenen ve diğer dostluk ve yardımlar. Burada "veli" kelimesi "yardım, sadakat ve sevgi" anlamlarını ihtiva eder.

وَيَحْفَظُونَ فِيهِمْ وَصِيَّةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ : حَيْثُ قَالَ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ : (أَذْكُرْكُمْ
الله في أهل بيتي)

Ve onlar hakkında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Gâdir-i Hum gününde söylemiş olduğu şu sözlerindeki vasiyetine riayet ederler: "Benim ehl-i beytim hakkında sizlere Allah'ı hatırlatırım."³⁶⁵

³⁶⁵ Müslim (2408). Zeyd İbn Erkam *radıyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

“Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in vasiyeti,” yani Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in ümmetine yüklediği yükümlülük.

“Ğadîr-i Hum günü;” Zilhiccenin on ikinci günü. Bu Ğadîr, “Hum” adı verilen bir adama nispet edilen yerdir. Mekke ile Medine arasında, Cuhfe yakınlarında bir yoldur. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Veda haccından dönerken orada konakladı ve insanlara hitap ederek şöyle dedi: “Benim ehl-i beytim hakkında sizlere Allah’ı hatırlatırım.” Bunu üç defa söylemiştir. Yani ehl-i beytime haksızlık ederseniz Allah’ı hatırlayın, O’nun korkusunu ve cezasını hatırlayın, haklarını yerine getirirseniz Allah’ın rahmetini ve sevabını hatırlayın.

وَقَالَ أَيُّضًا لِلْعَبَّاسِ عَمَّهُ - وَقَدْ اشْتَكَى إِلَيْهِ أَنْ بَعْضَ قُرَيْشٍ يُحْفَوْنِي هَاشِمٍ -
فَقَالَ: (وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحِبُّوكُمُ لِلَّهِ وَلِقَرَاتِي)

Yine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem bazı Kureyşlilerin, Hâşimoğullarına katı davrandığını kendisine şikâyet eden amcası Abbas’a da şöyle demiştir: “Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah için ve benim akrabalığım sebebiyle sizleri sevmedikçe iman etmiş olamazlar.”³⁶⁶

“Yine” anlamındaki (أَيْضًا) kelimesi, “dönmek anlamındaki (أَضَى) dan mastardır. Mahzuf bir filin mastardır. “Daha önce geçen şeyle ilgili olarak” demektir.

“Haşim,” Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in dedesidir.

³⁶⁶ Ahmed, Müsned, 1/207; Fedailü’s-Sahabe, (1757)’de İbn Abbas’tan şu lafızlarla rivayet edilmiştir: “Allah’a yemin olsun ki sizi Allah için ve bana olan akrabalığınız için sevmedikleri müddetçe bir kişinin kalbine iman girmez.” Bu Yezid İbn Ebi Ziyad’dan nakledilmiştir. O da zayıf bir ravidir. İmam Ahmed bunu Fedailü’s-Sahabe, (1756)’da şu lafızlarla rivayet etmiştir: “Onlar sizi Allah için ve bana akraba olduğunuz için sevmedikçe asla iyiliğe erişemezler.” Mürsel olduğu için isnadı zayıftır. Bunu Tarrad ez-Zeynebî, el-Emalî, (88 B)’de muttasıl bir senetle rivayet etmiştir. Nitekim Fedailü’s-Sahabe’yi nakleden şahıs da bunu nakletmiştir (1756).

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onların iman etmiş olamayacaklarına, yani onları Allah için sevmedikçe imanlarının tam olmayacağına yemin etmiştir. Bu sevgide onlara diğer müminler de ortaklırlar. Çünkü her insanın Allah'a iman eden bütün müminleri sevmesi vaciptir.

Fakat Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Benim akrabalığım sebebiyle" dedi. Bu, Allah için sevgiye ilave bir sevgidir. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e akrabalıktan dolayı bu sevgi sadece ehl-i beyte mahsustur.

İbn Abbas'ın "Bazı Kureyşliler Haşimoğullarına katı davranıyorlar" demesi ehl-i beyte yapılan kabalığın Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in zamanında bile var olduğunun delilidir. Çünkü hased ve kıskançlık, insan karakterinin bir parçasıdır. Bundan ancak Allah'ın koruduğu kimseler kendilerini kurtarabilirler. Onlar Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ehl-i beytini, Allah'ın kendilerine lûtfettiği Peygamberin akrabalığı sebebiyle kıskanıyorlar, onlara kaba davranıyorlar ve haklarına riayet etmiyorlardı.

وَقَالَ: (إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ بَنِي إِسْمَاعِيلَ، وَاصْطَفَىٰ مِنْ بَنِي إِسْمَاعِيلَ كِنَانَةَ، وَاصْطَفَىٰ مِنْ كِنَانَةَ قُرَيْشًا، وَاصْطَفَىٰ مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ، وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ)

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Muhakkak Allah, İsmailoğullarını seçmiştir. İsmailoğullarından Kinâne'yi, Kinâne'den Kureyş'i seçmiş, Kureyş'ten Haşimoğullarını, Haşimoğullarından da beni seçmiştir."³⁶⁷

Bu hadis Haşimoğullarının Allah katında seçilmiş olduklarını ve Allah'ın yaratıklarının içinden seçildiklerinin delilidir.

³⁶⁷ Müslim (2276). Tirmizi (3609, 3612) Vasile Ibnu'l-Aska' radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

Ehl-i sünnet ve 'l-Cemaat'ın ehl-i beyte nispetle akidesi şudur: Onlar ehl-i beyti severler. Onları dost edinirler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onları hatırlatan vasiyetine riayet ederler. Onları asıl mertebelerinin üstünde görmezler; onları ilahlaştıracak kadar aşırı gidenlerden uzak dururlar. Nitekim Ali İbn Ebi Talib, kendisine Abdullah İbn Sebe, "Sen Allah'sın!" dediği zaman böyle yapmıştı. Kıssa meşhurdur.

"İsmail," Halil İbrahim'in oğludur. Allah Teâlâ'nın İbrahim'e kurban etmesini emrettiği oğludur. Bunun kıssası Sâffat suresinde anlatılmaktadır.

"Kinane," Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in on dördüncü kuşaktan atasıdır.

"Kureyş," Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in on birinci kuşaktan atasıdır. O, Fihri İbn Mâlik'tir. Bir rivayete göre on üçüncü kuşaktan atasıdır ve en-Nazr İbn Kinane'dir.

"Haşim," Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in üçüncü kuşaktan dedesidir.

وَيَتَوَلَّوْنَ أَزْوَاجَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hanımları olan "müminlerin annelerini" de veli edinirler.

"Müminlerin anneleri," "Zevceler" kelimesinin sıfatıdır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zevceleri ikram, saygı ve bağlılıkta bizim annelerimizdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Peygamber, müminlere kendi nefislerinden önce gelir. Onun hanımları da onların analardır."** (Ahzab, 6) Yardım etmek, savunmak ve onların yeryüzü halkının eşleri içinde en faziletli eşler olduklarına inanmak suretiyle onları veli ediniriz. Çünkü onlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zevceleridirler.

وَيُؤْمِنُونَ بِأَنَّهُنَّ أَزْوَاجُهُ فِي الْآخِرَةِ

Onların ahirette de Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in hanımları olacaklarına inanırlar.

Çünkü bu konuda gelen hadisler vardır ve Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: “Arşı taşıyanlar ve onun etrafındakiler, Rablerini hamd ile tesbih ederler ve O’na inanırlar. İman etmişler için de şöyle bağışlanma dilerler: Ey Rabbimiz! Rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O, tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru. Ey Rabbimiz! Hem onları, hem onların atalarından, zevcelerinden ve zürriyetlerinden iyi olanları kendilerine vaat buyurduğun Adn cennetlerine koy. Şüphesiz çok güçlü, hüküm ve hikmet sahibi olan Sensin.” (Gafir, 7-8) Onların eşlik vasfı cennete girdikten sonra sabit oldu. Bu, insanın dünyadaki eşinin cennetlik olması şartıyla ahirette de eşi olacağının delilidir.

خُصُوصًا خَدِيجَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أُمُّ أَكْثَرِ أَوْلَادِهِ، وَأَوَّلَ مَنْ آمَنَ بِهِ وَعَاصِدَهُ عَلَى أَمْرِهِ، وَكَانَ لَهَا مِنْهُ الْمَنْزِلَةُ الْعَالِيَةُ

Özellikle çocuklarının çoğunluğunun annesi olan, ona ilk iman eden, dininde ona destek olan ve Peygamber'in nezdinde önemli bir yeri olan Hatice radiyallâhu anha'yı...

“Hatice binti Huveylid:” Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in ilk evlendiği eşidir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem evlendiği esnada yirmi beş yaşındaydı. Hatice ise kırk yaşındaydı. Akıllı bir kadındı. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e çok yararı oldu. Çünkü o akıllı ve zeki bir kadındı. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onun üzerine hiç kimseyle evlenmedi.

Müellifin de dediği gibi o Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in "çocuklarının çoğunluğunun annesi" idi. Oğullarının ve kızlarının... Müellif "çocuklarının annesidir" demedi. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in çocuklarından ondan olmayan da vardır. İbrahim isimli oğlu, Kiptî Mariye'dendir.

Hatice'den olma çocukların ikisi erkek dördü kızıdır. Erkekler Kasım, sonra Abdullah'tır. Abdullah'a Tayyib ve Tahir de denilmiştir. Kızlar ise Zeyneb, Ümmügülsüm, Fatıma ve Rukayye'dir. Çocuklarının en büyüğü Kasım, kızlarının en büyüğü Zeyneb'tir.

Müellif, Hatice *radiyallâhu anha*'nın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e iman eden ilk kişi olduğunu ve dininde onu desteklediğini söyledi. Şüphesiz ona ilk iman eden odur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona geldiği ve Hira mağarasında gördüğü şeyleri ona haber verdiği zaman, "Hayır, Allah seni asla utandırmayacak!" dedi ve ona iman etti. Onu Varaka İbn Nevfel'e götürdü ve haberi ona anlattı. Varaka ona dedi ki: "Şüphesiz bu, Musa'ya inen namustur."³⁶⁸

"Namus:" "Sır sahibi" demektir. Varaka ona iman etti.

Bu sebeple biz deriz ki: Kadınlardan ilk iman eden Hatice'dir. Erkeklerden ilk iman eden ise Varaka İbn Nevfel'dir.

Müellif, Hatice *radiyallâhu anha*'nın Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i dininde desteklediğini söylemiştir. Yani ona yardım etmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatını, Siret'ini inceleyen bir kimse müminlerin annesi Hatice'nin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e desteğinin diğer kadınlarının desteğinden çok daha fazla olduğunu görür.

Müellif, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nezdinde Hatice'nin önemli bir yerinin olduğunu söylemiştir. Hatta Hatice *radiyallâhu anha* vefat ettikten sonra bile onu anardı ve arkadaşlarına hediyeler gönderirdi. "Hatice şöyleydi, Hatice böyleydi, ondan benim çocuklarım

³⁶⁸ Buhari (3); Müslim (160). Aişe *radiyallâhu anha*'dan rivayet edilmiştir.

var.” derdi.³⁶⁹ Onu överdi. Bu, onun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in nezdinde önemli bir yerinin olduğunun delilidir.

وَالصَّادِقَةُ بِنْتُ الصَّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، الَّتِي قَالَ فِيهَا النَّبِيُّ ﷺ: (فَضْلٌ
عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ)

(Onlar Ebu Bekir) es-Siddık’ın kızı olan ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in, hakkında, "Aişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir." dediği
Aişe es-Siddıka’yı da (dost ve veli edinirler.)

Onun siddıka oluşunun sebebi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i tasdikinin mükemmelliği, onunla ilişkisindeki samimiyetin mükemmelliği ve İfk olayında karşılaştığı sıkıntılara katlanmadaki sabrıdır. Onun temizliği hakkında ayet inince "Ben Allah’tan başka kimseye hamdetmem." demesi, onun doğruluğunu ve Allah’a imandaki samimiyetini gösterir.

Siddık’ın kızı olmasına gelince o da öyledir. Çünkü babası bu ümmetin içinde en doğru insandır. Hatta bütün ümmetlerin içinde en doğru insandır. Çünkü bu ümmet, ümmetlerin en faziletlisidir. Bu ümmetin siddıki olunca diğer ümmetlerin de siddıki olur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun hakkında, "Aişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir." buyurmuştur.

"Kadınlar" lafzının zahiri, genellik ifade eder, yani bütün kadınları kapsar. Bir görüşe göre Aişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü ile kastedilen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in o esnada hayatta olan eşleridir. Hatice buna dâhil değildir. Fakat hadisin zahiri umum ifade

³⁶⁹ Buhari (3818). Aişe *radıyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir.

eder. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Erkeklerden kemale erenler çoktur. Kadınlardan ise Meryem binti İmran ile Firavun'un karısı Asiye ve Hatice binti Huveylid'den başka kemale eren yoktur. Kadınlar üzerine Âişe'nin üstünlüğü, tiridin diğer yiyecekler üzerine üstünlüğü gibidir."³⁷⁰ Buhari ve Müslim bu rivayeti Hatice'yi anmadan nakletmişlerdir. Bu, Âişe'nin mutlak olarak bütün kadınlara üstünlüğüne delalet eder.

Fakat nesep itibariyle Fatıma'dan üstün değildir. Çünkü Fatıma, nesep itibariyle kesinlikle Âişe'den daha şerefli dir. Konum itibarıyla Âişe'nin diğer kadınlardan hiçbir kadının erişemeyeceği büyük faziletleri vardır.

Müellifin sözünün zahirinden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu iki eşinin aynı mertebede oldukları anlaşılır. Çünkü "Özellikle Hatice ve Sıddıka" dedi. Sonra Sıddıka demedi.

Ulema bu meselede ihtilaf ettiler:

- Bazı âlimler Hatice'nin daha faziletli olduğunu çünkü onun Âişe'de bulunmayan farklı meziyetlerinin olduğunu söylediler.

- Bazı âlimler de aksine Âişe'nin bu hadis ve Hatice'de bulunmayan farklı meziyetleri sebebiyle daha faziletli olduğunu söylediler.

- Bazı âlimler de konuya ayrıntılı yaklaştılar ve şöyle dediler: Her birinin diğerinde bulunmayan farklı meziyetleri vardır. Peygamberliğin başlangıcında Âişe'de bulunmayan meziyetlere şüphesiz Hatice sahip bulunuyordu. Âişe'nin bu konuda onunla aynı seviyede olması mümkün değildir. Bundan sonra ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra Hatice'nin elde edemediği ilmi ve sünneti yayma ve ümmete rehberlik etme gibi meziyetler elbette Âişe'de toplanmıştı. Şu halde mutlak olarak birini diğerinden üstün görmek doğru değildir.

³⁷⁰ Buhari (3769); Müslim (2431). Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayet edilmiştir. Buradaki Hatice ilavesini İbn Hacer, el-Feth, 6/448'de Taberani'ye ve Ebu Nuaym'in *Hilye'sine* nispet etmiştir.

Bilakis biz deriz ki: Birisi bir yönden daha faziletlisi ise diğeri başka bir yönden daha faziletlidir. Böylece adaletli bir yol tutmuş oluyoruz ki, ikisinin de meziyetini heder etmiyoruz. Meseleye böyle ayrıntılı bakınca maksat hâsıl oluyor.

Hem bu ikisi hem de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diğer hanımları onunla birlikte cennettedirler.

وَيَتَّبِعُونَ مِنْ طَرِيقَةِ الرِّوَافِضِ الَّذِينَ يُبْغِضُونَ الصَّحَابَةَ وَيَسُبُّونَهُمْ

Onlar ashaba buğzeden ve onlara dil uzatan Rafizilerden beri olduklarını söylerler.

Rafiziler; Ali İbn Ebi Talib ve ehl-i beyt hakkında aşırı giden topluluktur. Bunlar bid'atçıların en sapıklarından ve sahabîlerden çok nefret edenlerdendir. Onların içinde bulundukları sapıklıkları öğrenmek isteyenler onların kitaplarını ve onlara reddiye yazanların kitaplarını okusunlar.

Bunlar Zeyd İbn Ali İbn el-Huseyin İbn Ali İbn Ebi Talib'e Ebu Bekir'i ve Ömer'i sordukları zaman Zeyd İbn Ali, Ebu Bekir'i ve Ömer'i överek "O ikisi dedemin veziriydi." demiştir. Bu yüzden Zeyd İbn Ali'yi terk ettikleri için onlara "terk edenler" veya "reddedenler" anlamında "Ravafız/Rafiziler" ismi verilmiştir.

"Nevasıb" ise "ehl-i beyte düşmanlık edenler, onlara kötü sözler söyleyenler ve dil uzatanlar"dır. Bunlar Ravafız'ın zıddıdır.

Ravafız, kalpleriyle ve dilleriyle sahabîlere düşmanlık ettiler.

- Kalpleriyle onlara buğzederler/nefret ederler, sadece amaçlarına ulaşmak için vesile edindikleri ve haklarında aşırı gittikleri sahabîlere, yani ehl-i beyte buğzetmezler.

- Dilleriyle onlara söverler, lanet ederler, onların zalim olduklarını söylerler, onların -Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından

sonra- pek azı hariç dinden çıktıklarını ve kitaplarından bilinen daha başka şeyleri söylerler.

Gerçekte onların sahabîlere dil uzatmaları, sadece sahabîlerle sınırlı kalmaz. Bilakis bu, hem sahabîlere, hem Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, hem Allah'ın şeriatına, hem de Allah'ın zatına dil uzatmaktır.

- Bunun sahabîlere dil uzatmak olduğu açıktır.

- Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e de dil uzatmak demektir. Çünkü onlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in arkadaşlarıdır, onun güvendiği kimselerdir ve insanların kötülerini arasından seçilen salih halifeleridir. Onlara dil uzatmaları başka bir yönden de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e dil uzatmaktır ki bu da onların faziletleri ve menkıbeleri hakkında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in verdiği haberleri yalanlamaktır.

- Allah'ın şeriatına da dil uzatmak demektir, çünkü Allah, Peygamberini insanların en kötülerini içinde görevlendirdi. Peygamberle beraber olmaları, onun şeriatını taşımaları ve ümmetine nakletmeleri için de onları seçti.

Sahabîlere dil uzatmanın sonunda ne büyük felaketlerin ortaya çıkacağını iyi düşün!

Biz sahabîlere dil uzatan ve onlara buğzeden Rafizilerin yolundan uzak dururuz; aksine onları sevmenin farz olduğuna, onları kötülemekten vazgeçmenin farz olduğuna inanırız. Kalplerimiz -Allah'a hamdolsun- onların sevgisiyle doludur. Çünkü onlar iman ve takva üzere idiler, ilmi yaydılar ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım ettiler.

وَطَرِيقَةُ النَّوَاصِبِ الَّذِينَ يُؤْذُونَ أَهْلَ الْبَيْتِ بِقَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ

Söz ve davranışlarıyla ehl-i beyte eziyet eden Nevasıb'ın izledikleri yoldan da uzak dururlar.

Yani Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Nevasıb'ın yolundan da berfidir.

Bunlar ehl-i beyt konusunda onları beşer konumundan çıkarıp ismet ve velayet konumuna yükseltecek kadar aşırı giden Ravafız'ın zıddıdır.

Nâsibîler bir bid'ate başka bir bid'atle karşılık verdiler. Ehl-i beyt konusunda aşırı giden Rafizileri görünce dediler ki: O halde ehl-i beyt sevgisinde ve övgüsünde aşırı giden Rafizilere karşılık biz de onlara ve onların nesebine buğzedelim. Hâlbuki her şeyin hayırlısı daima ortasıdır. Bid'ate karşılık bid'at, bid'ati sadece daha çok güçlendirir.

وَيُمْسِكُونَ عَمَّا شَجَرَ بَيْنَ الصَّحَابَةِ

Onlar sahabîlerin aralarında meydana gelen olaylar hakkında söz söylemekten kaçınırlar.

Ömer İbnu'l-Hattab'ın öldürülmesinden sonra sahabîlerin arasında tartışmalar çıktı. Osman'ın öldürülmesinden sonra durum daha da şiddetlendi. Olan oldu ve iş aralarında savaşa kadar vardı.

Bu meseleler meşhurdur. Şüphesiz tartışmalar te'vilden ve ictihad farklılıklarından kaynaklanıyordu. Onların her biri kendisinin haklı olduğunu zannediyordu. Aişe ve Zübeyr İbnu'l-Avvam'ın batıl üzere olduğuna ve Ali'nin de hak üzere olduğuna inanarak savaştıklarını söylemek mümkün değildir.

Onların kendilerinin hak üzere olduklarına inanmaları, hakka isabet etmiş olmalarını gerektirmez. Fakat onlar hatalı oldukları zaman biz onların bu işe sadece bir ictihad sonucu atıldıklarını biliriz. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: "Hâkim, hükmettiği zaman ictihad eder ve isabet ederse iki sevabı vardır. Hükmettiği zaman ictihad eder de yanılırsa bunun da bir sevabı

vardır." ³⁷¹ Biz deriz ki onlar yanılan müctehidlerdir. Onların bir sevapları vardır.

Bizim bu tavrımızın iki yönü vardır: Birinci yönü fail hakkında hüküm verme yönüdür, ikincisi faile karşı takındığımız tutumdur.

- Fail hakkındaki hüküm yukarıda geçti. Onların aralarında cereyan eden şeylerde bizim Allah'a itaatimiz, bunun ictihaddan kaynaklandığına inanmamızdır. İctihadda bir hata meydana geldiği zaman sahibi mazurdur, mazereti kabul edilir ve bağışlanır.

- Faile karşı takınacağımız tutuma gelince, bizim onların aralarında meydana gelen olaylar hakkında ileri geri konuşmaktan sakınmamız gerekir. Sövmek, kötü söz söylemek ve onların gıybetini yapmak için niçin onların yaptıklarından kendimize gerekçe üretelim?! Biz bu fiilimizle ya günahkâr oluruz ya da olmayız fakat asla bir yarar elde edemeyiz.

O halde bu olaylar karşısında sahabîler arasında cereyan eden meselelerde susmamız ve bu olaylarla ilgili haberleri ve tarihleri zaruret sebebiyle müracaatın dışında okumamamız gerekir.

وَيَقُولُونَ: إِنَّ هَذِهِ الْأَثَارَ الْمَرْوِيَّةَ فِي مَسَاوِيهِمْ مِنْهَا مَا هُوَ كَذِبٌ، وَمِنْهَا مَا قَدْ
زِيدَ فِيهِ وَنُقِصَ وَغَيْرَ عَنْ وَجْهِهِ

Ve şöyle derler: Onların kötülükleri hakkında rivayet edilen bu bilgilerin kimisi yalandır, kimisine birtakım ilaveler ve eksiltmeler yapılmış ve gerçek mahiyetleri değiştirilmiştir.

Müellif, sahabîlerin kötülükleri hakkında rivayet edilen bilgileri üç kısma ayırmıştır:

³⁷¹ Buhari (7352); Müslim (1716). Amr lbnu'l-Âs *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

- Bunların kimisi sırf yalandır, sahabîlerin yapmadıkları şeylerdir. Nasibîlerin ehl-i beyt hakkında, Rafizilerin de ehl-i beytin dışındaki sahabîler hakkındaki rivayetlerinde bu tür şeyler çokça bulunur.

- Bunların bir kısmının aslı vardır, fakat bunlara da ilaveler ve eksiltmeler yapılmıştır ve gerçek mahiyetleri değiştirilmiştir.

Bu iki kısmı reddetmek gerekir.

- Üçüncü kısma gelince bunlar doğrudur. Bu kısım hakkında ne diyeceğiz?

Müellif onu da şu sözlerle beyan etmektedir:

وَالصَّحِيحُ مِنْهُ هُمْ فِيهِ مَعْذُورُونَ: إِمَّا يُجْتَهِدُونَ مُصِيبُونَ، وَإِمَّا يُجْتَهِدُونَ
مُخْطِئُونَ

Bunların sahih olanlarında ise onlar mazurdurlar. Ya ictihad edip isabet etmişler ya da ictihad edip hata etmişlerdir.

Müctehid isabet ederse kendisi için iki sevap vardır, yanılırsa bir sevap vardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Hâkim, hükmettiği zaman ictihad eder ve isabet ederse iki sevabı vardır. Hükmettiği zaman ictihad eder de yanılırsa bunun da bir sevabı vardır.*”³⁷²

Muaviye ile Ali arasında cereyan eden şeyler de ictihad ve te’vilden kaynaklanır. Allah her ikisinden de razı olsun.

Fakat Ali, bu konuda doğruya Muaviye'den daha yakındır. Hatta onun isabet ettiğini hemen hemen kesin olarak söyleyebiliriz. Ancak Muaviye de müctehiddi.

Ali'nin doğruya daha yakın olduğuna Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözü de delalet eder: “*Ammar'a yazık oldu! Onu azgın*

³⁷² Bu hadisin tahriri biraz önce geçmiştir.

bir topluluk öldürecek.”³⁷³ Onu Muaviye'nin taraftarları öldürmüştü. Bu hadisin ifadelerinden onların imama karşı çıkan azgın bir topluluk olduklarını anlıyoruz. Fakat onlar te'vilci idiler. Kesin olarak veya büyük bir ihtimalle Ali, doğrunun yanındadır.

- Burada bir de dördüncü kısım vardır ki bu da sahabîlerin ictihad-dan ve te'vilden kaynaklanmayan yanlışlıklarıdır: Müellif bunu da şu sözleriyle açıklamıştır:

وَهُمْ مَعَ ذَلِكَ لَا يَتَّقِدُونَ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنَ الصَّحَابَةِ مَعْصُومٌ عَنْ كَبَائِرِ الْإِنِّمِ
وَصَغَائِرِهِ؛ بَلْ يَجُوزُ عَلَيْهِمُ الذُّنُوبُ فِي الْجُمْلَةِ

Bununla birlikte Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, sahabîlerden her birinin -büyük olsun, küçük olsun- günahlardan masum olduklarına inanmazlar. Aksine genel olarak onların da günah işlemeleri mümkündür.

Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Âdemoğullarının hepsi hata edebilir. Hata edenlerin en hayırlısı teube edenlerdir.”³⁷⁴

Fakat onlar icmalarında hata etmezler. Onların büyük veya küçük günah cinsinden bir şeyde icma edip de onu helal saymaları ve o günahı işlemeleri mümkün değildir.

Fakat onlardan biri büyük günah cinsinden bir şeyi işleyebilir. Nitekim İfk olayında Mıstah İbn Üsase, Hassan İbn Sabit ve Himne binti

³⁷³ Buhari (447); Müslim (2915). Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

³⁷⁴ İmam Ahmed, *el-Müsne'd*, 3/198; Tirmizi (2499); Darimi (2627); İbn Mace (4251); Hâkim, 4/244. Enes İbn Malik'ten rivayet edilmiştir. Elbâni, *el-Mişkât* (2341)'de bunun hasen olduğunu söylemiştir.

Cahş böyle bir günaha bulaştılar.³⁷⁵ Fakat bunlar kendilerine uygulanan ceza ile günahlarından temizlendiler.

“Aksine genel olarak onların da günah işlemeleri mümkündür.”
Diğer insanlar gibi...

وَلَهُمْ مِنَ السَّوَابِقِ وَالْفَضَائِلِ مَا يُوجِبُ مَغْفِرَةً مَا يَصْدُرُ مِنْهُمْ - إِنْ صَدَرَ -

Bununla beraber onların İslam'a girmede öncü olmaları ve sahip oldukları faziletler -onlardan bir günah sadır olsa bile- işleyecekleri günahların bağışlanmasını gerektirir.

Bu, Allah Teâlâ'nın onların işledikleri büyük küçük günahları silmesinin sebeplerindendir. Bu, onların İslam'a ilk girenlerden olmaları ve hiç kimsenin sahip olmadığı faziletlerle sahip olmalarıdır. Çünkü onlar Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e yardım ettiler, mallarıyla canlarıyla cihad ettiler ve Allah'ın kelimesinin yücelmesi için canlarını feda ettiler. Bunlar, onlardan sadır olan günahların küfür derecesine ulaşmadığı zaman günahların en büyüklerinden bile olsa bağışlanmasını gerektiren faziletlerdir.

Hatib İbn Ebi Beltea kıssası da bu kapsamdadır. O, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in Kureyş'e yönelik hareketlerini onlara birisi vasıtasıyla haber vereceği zaman Allah Teâlâ, Peygamberini bu konuda bilgilendirdi. Böylece haberci Kureyş'e ulaşamadı. Ömer İbnu'l-Hattab bunun üzerine Hatib İbn Ebi Beltea'nın boynunu vurmak için Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den izin istedi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: “Şüphesiz o, Bedir'de bulundu. Hem sen ne biliyorsun belki de Allah, Bedir gazilerinin hallerine vakıf oldu da 'dilediğinizi yapın, sizi affettim' buyurdu!”³⁷⁶

³⁷⁵ İlk hadisini Buhari (4757) ve Müslim (2770) Aişe radiyallahu anha'dan rivayet ettiler.

³⁷⁶ Bunun tahriri daha önce geçti.

حَتَّىٰ إِنَّهُمْ يُغْفَرُ لَهُمْ مِّنَ السَّيِّئَاتِ مَا لَا يُغْفَرُ لِمَن بَعْدَهُمْ؛ لِأَنَّ لَهُمْ مِّنَ الْحَسَنَاتِ الَّتِي
تَمْحُو السَّيِّئَاتِ مَا لَيْسَ لِمَن بَعْدَهُمْ. وَقَدْ ثَبَتَ بِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ - أَنَّهُمْ خَيْرُ الْقُرُونِ، وَأَنَّ الْمَدَّ مِنْ أَحَدِهِمْ إِذَا تَصَدَّقَ بِهِ كَانَ أَفْضَلَ مِنْ
جَبَلٍ أَحَدٍ ذَهَبًا مِّنْ بَعْدِهِمْ

Hatta onlar, kendilerinden sonrakilerin bağışlanmayacak türden günahlarını işledikleri zaman bağışlanabilirler. Çünkü onların kendilerinden sonrakilerin işlemedikleri iyilikleri vardır ki bu iyilikleri onların günahlarını siler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği sabittir: *'Onlar nesillerin en hayırlısıdır. Onlardan biri bir ölçek sadaka verdiği zaman, bu, sonrakilerin vereceği Uhud dağı kadar altından daha hayırlıdır.'*

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu sözü, "İnsanların en hayırlıları benim kuşağımdır."³⁷⁷ hadisinde ve "Ashabıma sövmeyiniz. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, biriniz Uhud (dağı) kadar altın infâk etse, onların bir ölçeğine veya yarısına erişemez."³⁷⁸ hadisinde geçmektedir.

ثُمَّ إِذَا كَانَ قَدْ صَدَرَ مِنْ أَحَدِهِمْ ذَنْبٌ؛ فَيَكُونُ قَدْ تَابَ مِنْهُ

Sonra onlardan herhangi birisi bir günah işlediği zaman ya hemen o günahından tevbe eder.

Yani ondan tevbe ettiği zaman o günahın vebali ve utancı kendisinden kaldırılır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan günahı(nın cezasını) bulur. Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçal-

³⁷⁷ Bu hadis daha önce tahrir edilmiştir. Buhari ve Müslim'dedir. İbn Mesud *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

³⁷⁸ Bu hadis daha önce tahrir edilmiştir. Buhari ve Müslim'dedir. Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

tlmış olarak temelli kalır. Ancak tevbe ve iman edip salih amel işleyenler başka; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.” (Furkan, 68-70)

أَوْ أَتَىٰ بِحَسَنَاتٍ تَمْحُوهُ

Veya o günahı silecek iyilikler yapar.

Çünkü Allah Teâlâ, “Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri siler.” (Had, 114) buyurmuştur.

أَوْ غُفِرَ لَهُ؛ بِفَضْلِ سَابِقَتِهِ

Veya İslam’a önce girmiş olmasının faziletiyle affedilir.

Çünkü Allah Teâlâ, Bedir gazileri hakkında şöyle buyurmuştur: “Dilediğinizi yapınız, Ben size (günahlarınızı) bağışladım.”

أَوْ بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- الَّذِي هُمْ أَحَقُّ النَّاسِ بِشَفَاعَتِهِ

Veya Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in şefaatiyle -ki onlar buna insanların en layığıdır- bağışlanır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in, ümmeti hakkında şefaate edeceği daha önce zikredilmişti. Allah kendilerinden razı olsun sahâbîler bu şefaate insanların içinde en layık olan kişilerdir.

أَوْ ابْتُلِيَ بِبَلَاءٍ فِي الدُّنْيَا كُفِّرَ بِهِ عَنْهُ

Veya dünyada günahlarına kefarete olacak bir bela ve musibetle imtihan edilir.

Çünkü dünyada başa gelen bela ve musibetleri Allah Teâlâ kötülüklerin kefareti kılar. Nitekim Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle haber vermektedir: “Kendisine hastalık veya başka bir musibet isabet eden hiçbir müslüman yoktur ki, Allah onunla, günahlarını ağacın yapraklarını döktüğü gibi dökmesin!”³⁷⁹ Bu konuda meşhur pek çok hadis vardır.

³⁷⁹ Buhari (5660); Müslim (2571). İbn Mesud radiyallahu anh’tan rivayet edilmiştir.

فَإِذَا كَانَ هَذَا فِي الذُّنُوبِ الْمُحَقَّقَةِ فَكَيْفَ الْأُمُورُ الَّتِي كَانُوا فِيهَا مُجْتَهِدِينَ: إِنْ أَصَابُوا؛ فَلَهُمْ أَجْرَانِ، وَإِنْ أَخْطَوْا؛ فَلَهُمْ أَجْرٌ وَاحِدٌ، وَالْخَطَأُ مَغْفُورٌ

Kesin olarak bilinen günahlarda durum böyle olduğuna göre; ictihad edip de isabet etmiş olmaları halinde iki ecir, hata etmiş olmaları halinde ise bir ecir alıp hatalarının da bağışlanabileceği türden olan ictihadlarında ya durum nasıl olur?

Bunun delili yukarıda geçti. Onlara dil uzatmaya ve ayıplamaya sebep olmaması için affedilmelerine bu daha evladır.

Sahabîler hakkında ileri geri konuşmanın gerekçelerini ortadan kaldıran müellifin zikrettiği sebepler bunlardır. Bunlar iki kısımdır:

1- Sadece onlara ait sebeplerdir. Bu, onların İslam'a girmede öncü olmaları ve sadece onlara ait faziletlerdir.

2- Genel sebeplerdir. Bunlar da tevbe, günahları silen iyilikler. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şefaati ve günahlara kefarete olan bela ve musibetlerdir.

ثُمَّ إِنَّ الْقَدَرَ الَّذِي يُنْكَرُ مِنْ فِعْلِ بَعْضِهِمْ قَلِيلٌ نَزَرَ مَغْفُورٌ فِي جَنْبِ فَصَائِلِ الْقَوْمِ وَمَحَاسِنِهِمْ؛ مِنَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ، وَرَسُولِهِ، وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِهِ، وَالْهَجْرَةِ، وَالنُّصْرَةِ، وَالْعِلْمِ النَّافِعِ، وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ

Diğer taraftan onlardan bazıları tarafından yapılan ve uygun karşılanmayan bazı fiiller; Allah'a ve Rasûlüne iman, Allah yolunda cihad, hicret, Allah'ın dinine yardım, faydalı bilgi ve salih amel gibi sahip oldukları faziletler ve güzelliklerin yanında oldukça azdır ve herkesçe de bilinmeyen şeylerdir.

Onlardan bazıları tarafından yapılan ve beğenilmeyen bazı fiiller gerçekten çok azdır/nadirdir. Bu sebeple "onların sahip oldukları faziletler ve güzelliklerin yanında" demiştir.

Şüphesiz onların içinden de hırsızlık yapan, içki içen, iftira eden, evli veya bekârken zina eden kimseler de çıkmıştır. Fakat bu tür şeyler onların faziletleri ve iyilikleri yanında çok azdır ve herkes tarafından bilinmez. Bazılarına had uygulanmış ve bu had cezası onların günahlarına kefaret olmuştur.

Sonra müellif onların sahip oldukları faziletler ve iyiliklerden bazılarını şu sözlerle açıklamıştır: "Allah'a ve Rasûlüne iman, Allah yolunda cihad, hicret, Allah'ın dinine yardım, faydalı bilgi ve salih amel gibi..."

وَمَنْ نَظَرَ فِي سِيرَةِ الْقَوْمِ بِعِلْمٍ وَبَصِيرَةٍ، وَمَا مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بِهِ مِنَ الْفَضَائِلِ؛
عَلِمَ يَقِينًا أَنَّهُمْ خَيْرُ الْخَلْقِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ

Bir ilim ve bir basiret ile onların yaşayışlarını ve yüce Allah'ın onlara ihsan etmiş olduğu faziletleri tedkik eden bir kimse kesin olarak şunu bilecektir: Peygamberlerden sonra insanların en hayırlıları onlardır.

Müellif bunu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sabit olan şu söze dayanarak söylemektedir: "İnsanların en hayırlıları benim kuşağımdır. Sonra onların peşinden gelenler. Daha sonra onların peşinden gelenlerdir."³⁸⁰

Buna göre onların diğer peygamberlerin ahabından daha hayırlı oldukları nasla ve onların hallerini tedkik etmekle sabit olmuştur.

³⁸⁰ Bu hadisin tahriri daha önce geçmiştir. Buhari ve Müslim, Abdullah İbn Ömer *radıyallahu anhum*'dan rivayet etmişlerdir.

Onların sahip oldukları güzellikleri ve Allah'ın onlara verdiği faziletleri ilim, basiret ve insafla incelediğin zaman kesin olarak bilirsin onlar peygamberlerden sonra insanların en hayırlısıdır. Onlar İsa'nın havarilerinden daha hayırlıdır. Musa'nın ashabının başkanlarından daha hayırlıdır. Nuh'la birlikte, Hud ile birlikte ve diğer peygamberlerle birlikte iman edenlerden daha hayırlıdır. Peygamberlerin tâbileri içinde sahabîlerden daha faziletlisi yoktur. Bu durum çok açıktır ve malumdur. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”** (Al-i İmran, 110) Bizim en hayırlımız sahabîlerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* insanların en hayırlısıdır. Onun ashabı da şüphesiz sahabîlerin en hayırlısıdır.

Bu, ehl-i sünnet ve'l-cemaatin nazarında böyledir. Rafizilere göre birkaçı hariç, insanların en kötüsüdürler.

لَا كَانَ وَلَا يَكُونُ مِنْهُمْ

Onlar gibisi ne gelmiştir, ne de gelecektir.

Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “En hayırlı kuşak, benim yaşadığım kuşaktır.” demiştir. Şu halde ne onların öncesinde ne de onların sonrasında onlar gibisi olmamıştır.

وَأَنَّهُمُ الصَّفْوَةُ مِنْ قُرُونٍ هَذِهِ الْأُمَّةِ الَّتِي هِيَ خَيْرُ الْأُمَمِ وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ

Onlar Allah katında ümmetlerin en hayırlısı ve en değerlisi olan bu ümmetin nesilleri içinde en iyi ve en değerli nesildir.

Bu ümmetin ümmetlerin en hayırlısı olduğunun delili Allah'ın şu ayetleridir: **“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.**

İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve Allah'a iman edersiniz." (Al-i İmran, 110); "İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûl'ün de size şahit olması için sizi orta bir millet kıldık." (Bakara, 143) Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, peygamberlerin en hayırlısıdır. Onun ümmetinin de ümmetlerin en hayırlısı olmasında şüphe yoktur.

- Sahabîlerin bu ümmetin nesillerinin içinde en hayırlı nesil olmasının delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, "İnsanların en hayırlısı benim kuşağımdır."³⁸¹ demesi veya (başka bir lafızla), "Ümmetimin en hayırlısı benim kuşağımdır." demesidir.³⁸² Onun kuşağı sahabîlerdir. Onlardan sonrakiler tâbiîndir, onlardan sonrakiler ise tebe-i tabiîndir.

Şeyhulislam İbn Teymiye *rahimehullah* şöyle demiştir: "Bu üç kuşakta her bir kuşağın çoğunluğu dikkate alınır. Yani onlar o kuşağın ortasıdır. Sahabe neslinin çoğu dört halifenin halifelığının sona ermesiyle birlikte hayattan çekildiler. Hatta Bedir gazilerinden sadece üç beş kişilik az bir topluluk kaldı. Onlara güzelce uyan tabilerin çoğu İbn Zübeyr'in ve Abdülmelik'in emîrliği döneminde sahabîlerin en küçüklerinin çağının sonlarında hayattan çekildiler. Tebe-i tabiînin çoğu Emevi devletinin sonlarında ve Abbasi devletinin başlarında hayattan çekildiler.

En son vefat eden sahabe, hicretin yüzüncü yılında (bir rivayete göre yüz on yılında) ölen Ebu't-Tufeyl Amir İbn Vasile el-Leysi'dir.

Hafız İbn Hacer, *el-Feth*'te dedi ki:³⁸³ "Sözü kabul edilen tebe-i tabiînin en sonuncusunun hicri iki yüz yirmili yıllara kadar yaşayan bir kimse olduğunda ittifak ettiler.

³⁸¹ Bu hadisin tahriri daha önce geçmiştir. Buhari ve Müslim, Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anh'tan* rivayet etmişlerdir.

³⁸² Buhari (3650). İmran İbn Husayn *radiyallahu anhuma'dan* rivayet edilmiştir.

³⁸³ *el-Feth*, 6/7.

VELİLERİN KERAMETLERİ

Velilerin kerametleri önemli bir meseledir. Bu konuda hakkın ve batılın bilinmesi gerekir. Velilerin kerametleri kesin bir gerçek midir yoksa hâyâl cinsinden şeyler midir?

Allah rahmet eylesin müellif, ehl-i sünnetin bu konudaki görüşünü şu sözleriyle beyan etmiştir:

وَمِنْ أَصُولِ أَهْلِ السُّنَّةِ: التَّصَدِيقُ بِكَرَامَاتِ الْأَوْلِيَاءِ

Ehl-i sünnetin temel ilkelerinden birisi velilerin kerametlerini tasdik etmektir.

Veliler kimlerdir?

Cevap: Allah Teâlâ bunu şöyle beyan etmiştir: “**Haberiniz olsun ki Allah’ın dostları/velileri için ne bir korku vardır, ne de onlar üzüntü duyacaklardır. Allah’ın dostları/velileri o kimselerdir ki, iman ederler ve Allah’ın emirlerine ve yasaklarına uyarak korunurlar.**” (Yunus, 63)

Allah rahmet eylesin Şeyhulislam İbn Teymiyye de dedi ki: “Mümin ve takva sahibi olan kimse Allah’ın velisi olur.”

Velilik, iddia ve temenni ile olmaz. Velilik, ancak iman ve takva ile olur. Bir adamın, “Şu velidir!” dediği kişi Allah’ın emir ve yasaklarına uymazsa (takva sahibi değilse) onun o sözü reddedilir.

“Keramet,” Allah Teâlâ’nın veli kulunu desteklemek, ona yardım etmek, güçlendirmek veya dine yardım etmek için onun elinde gerçekleştirdiği olağanüstü bir durum”dur.

- Sıla İbn Üşeym savaşıırken atı ölmüştü. Bunun üzerine şöyle dua etti: "Allah'ım! Beni hiçbir varlığa muhtaç etme!" Allah'a böyle dua edince Allah da onun için atı diriltti. Evine ulaşınca şöyle dedi: Evladım, şu atın eğeri ni hemen alıver, çünkü o bir emanettir. Oğlu atın eğeri ni alır almaz at öldü.³⁸⁴ Bu, kendisine yardım etmek için Allah'ın bu adama verdiği bir keramettir.

İslam'a yardım etmek için verilen keramet in örneği, el-Alâ İbnu'l-Hadramî *radiyallahu anh*'in denizi geçerken gösterdiği keramettir. Sa'd İbn Ebi Vakkas *radiyallahu anh*'in Dicle nehrini geçerken gösterdiği keramet de böyledir. Her iki olay da tarihte meşhurdur.

Keramet olağanüstü bir durumdur. Olağan durum ise keramet değildir. Kerameti, Allah Teâlâ, bir velinin elinde gösterir. Sihirbazlık böyle değildir. O da olağanüstü bir şey olmasına rağmen veli olmayanların elinden çıkmaz, aksine sihir, Allah düşmanlarının elinden çıkan bir şeydir, keramet değildir.

Allah yolundan insanları alıkoyan bu sihirbazların elinde cereyan eden ve keramet olduğu iddia edilen bu şeyler de pek çoktur. Bu adamlardan ve bunların insanların akıllarıyla ve düşünceleriyle oynamasından sakınmak gerekir.

Keramet, Kur'an'la, sünnetle, geçmiş dönemlerdeki ve sonraki dönemlerdeki olaylarla sabittir.

- Kur'an ve sünnetle sabit olan kerametlerden biri, başından Aşhab-ı Kehf kıssası geçen kimselerin kerametidir. Onlar müşrik bir topluluğun içinde yaşıyorlardı, Allah'a iman ettiler. Müşriklerin dinlerinden dolayı kendilerine baskı yapacaklarından korktular ve Allah için hicret etmek üzere kasabalarından çıktılar. Allah Teâlâ onlara sığınacakları bir mağara nasip etti. Mağaranın ağzı kuzeye doğru baktığı için güneş onlara

³⁸⁴ İbnu'l-Cevzi, *Sıfatu's-Safve*, 3/217; İbnu'l-Mübarek, *ez-Zühed*, s. 295. Ancak bu ikisi atın kaybolup gittiğini söylediler, öldüğünden söz etmediler.

nın üzerlerinden geçip de onların bedenlerini bozmuyordu. Güneşten mahrum da kalmıyorlardı. Güneş doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına vuruyor, battığı zaman da mağaralarının sol tarafına vuruyordu. Onlar mağaranın dip tarafındaki geniş bir alanda bulundukları için güneş onların bedenlerine değmiyordu. Bu mağarada onlar üç yüz dokuz sene uyur vaziyette kaldılar. Allah Teâlâ onları (yanları çürümesin diye) yaz kış bir sağlarına, bir sollarına çeviriyordu. Onları ne sıcak rahatsız ediyordu ne de soğuk acı veriyordu. Acıkmıyorlardı, susamıyorlardı ve uyumaktan usanmıyorlardı. Şüphesiz bu bir keramettir. Allah kendilerini yeniden diriltinceye kadar bu şekilde kaldılar. Bu esnada kasabada şirkin egemenliği sona erdi, onlar da kurtuldular.

- Meryem kıssası da bu kapsamdadır. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına doğru yönelttiğinde Allah Teâlâ ona ikramda bulundu. Allah ona, **“Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”** diye emretti.

- Allah Teala, bir adamı yüz sene öldürmüş, sonra tekrardan diriltmiştir. Bütün bunlar o insana verilen keramettir. Allah Teala bununla o kimseye kudretini göstermiş ve imanında sebatını artırmıştır.

- Sünnette de keramet örnekleri çoktur. Bu konuda Buhari'nin “Kitabu'l-Enbiya” bölümünde İsrailoğulları hakkında zikredilen şeylere ve Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin *el-Furkan Beyne Evliyai'r-Rahman ve Evliyai'ş-Şeytan* isimli kitabına müracaat ediniz.

- Vakıanın şahitliği de kerametlerin varlığını açıkça ispat eder. Kişi, kendi asrında da ya kendi müşahedesiyle ya da kendisine ulaşan doğru haberlerle bunu öğrenir ve bilir.

Bu sebeple ehl-i sünnet, evliyanın kerametini tasdik eder.

Bu konuda ehl-i sünnete muhalif bir mezhep vardır ki o da Mutezile mezhebi ve bu mezhebe tabi olanlardır. Onlar kerameti inkâr edip şöyle derler: Eğer kerametleri kabul edersen sihirbazla veliyi, veli ile peygamberi karıştırırsın. Çünkü bunların her biri olağanüstü şeyler gösterirler.

Onlara cevap olarak denilir ki: Bir karışıklığın olması mümkün değildir. Çünkü keramet velinin elinde gerçekleşir. Bir velinin peygamberlik iddiasında bulunması mümkün değildir. Eğer o iddiada bulunursa veli olmaz. Peygamberin mucizesi peygamberin elinde gerçekleşir. Sihirbazlık/gözbağcılık, Allah'ın dostluğundan uzak bir Allah düşmanının elinde gerçekleşir. Sihir/gözbağcılık, Allah düşmanının fiiliyle ve onun şeytanlardan yardım istemesiyle olur. Kerametın aksine sihir, sihirbazın kendi yaptığı bir şeydir. Hâlbuki keramet Allah'tandır. Veli bunu kendi kesbiyle yapamaz.

Âlimler dediler ki: Velinin her kerameti kendisine tabi olduğu peygamberin bir mucizesidir. Çünkü keramet, bu velinin yolunun doğru bir yol olduğuna Allah'ın şahitliğidir.

Buna göre bu ümmetin velilerinin gösterdiği kerametler Allah Rasulü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in mucizeleridir.

Bu sebeple bazı âlimler dediler ki: Geçmiş peygamberlerden hiçbir peygamber yoktur ki onun gösterdiği mucizenin aynısı bizim Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*'e de verilmiş olmasın.

- Bunu söyleyen âlimlere karşı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ateşe atılmadı ki İbrahim'in çıktığı gibi diri olarak çıkmış olsun diye itiraz edildi.

Bu itiraza Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izinden gidenlerin böyle bir kerametinin olduğu söylenerek cevap verildi. Nitekim tarihçiler Ebu Müslim el-Havlânî'nin böyle bir kerametini anlattılar.³⁸⁵ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolundan gidenler bu harikulade olay cinsinden bir kerameti gösterince bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği dinin hak olduğuna delalet eder. Çünkü İbrahim *aleyhisselam*'ın gösterdiği mucizenin cinsiyle desteklenmiştir.

³⁸⁵ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 4/208. İbnu'l-Cevzî dedi ki: Yalancı peygamber el-Esved el-Ansî, Ebu Müslim el-Havlânî'yi ateşe attı, fakat ateş ona hiçbir zarar vermedi. Bu keramet İbrahim *aleyhisselam*'ın mucizesine benzer.

- Onlara karşı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* için deniz yanılmadı, hâlbuki Musa için deniz yanılmıştı diye itiraz edildi.

Bu itiraza da denizle ilgili olarak Musa'nın gösterdiği mucizenin daha büyüğü keramet olarak bu ümmet tarafından gösterilmiştir diye cevap verilmiştir. El-Ala İbnu'l-Hadramî kıssasında anlatıldığı gibi, bu, suyun üzerinde yürüme kerametidir.³⁸⁶ Onlar suyun üstünde yürüdüler. Bu, Musa'nın mucizesinden daha büyük bir olaydır. Çünkü Musa, kuru yerin üzerinde yürüdü.

- Onlara İsa *aleyhisselam*'ın ölüleri diriltme mucizesiyle itiraz edildi. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in böyle bir mucizesi yoktu.

Bu itiraza da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izinden gidenler için meydana gelen bir kerametle cevap verildi. Nitekim yolda giderken eşiği ölen bir adamın kıssasında adam Allah'a eşeğini diriltmesi için dua etti, Allah da onun eşeğini diriltti.

- Onlara körün ve alacalının iyileştirilmesi mucizesiyle itiraz edildi.

Bu itiraza da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in böyle bir mucizesiyle cevap verildi. Katade İbnu'n-Numan, Uhud'da yaralandığı zaman gözü yuvasından fırlayıp yanağına dökülüverdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi ve o, eliyle onun gözünü aldı ve yerine yerleştirdi. Önceki iki gözünden daha güzel oldu.³⁸⁷

Bunlar en büyük mucizelerdendir.

³⁸⁶ Ebu Nuaym, *el-Hilye*, 1/7'de Sehm İbn Mincab'tan şöyle rivayet etti: el-Ala İbnu'l-Hadramî ile birlikte bir savaşa çıktık. Dârin denilen yere gelinceye kadar yürüdük. Onlarla (düşmanla) aramızda deniz vardı. El-Alâ dedi ki: Ey her şeyi bilen, ey Halim, ey yüce ve büyük Allah'ım! Ben Senin kulunum. Senin yolunda, Senin düşmanınla savaşacağız. Allah'ım, onlara ulaşmamız için bize bir yol ver! Sonra hemen denize daldık, daldık ama su, keçelerimizi bile ıslatmadı.

³⁸⁷ İbn Hacer, bunu *el-İsabe* 3/217'de Beğaviden, Ebu Ya'la'dan, Darekutni'den ve Beyhaki'nin *Delailü'n-Nübüvve*'sinden tahrir etti. Heysemi, *el-Mecma*, 8/298'de Taberani ve Ebu Ya'la'ya nisbet etmiştir. "Taberani'nin senedinde tanımadığım raviler, Ebu Ya'la'nın senedinde ise Yahya İbn Abdulhamid el-Hamânî vardır. O ise zayıftır." demiştir.

Demekki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in veya ümmetinin geçmiş peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin cinsinden mucizeleir ve kerametleri vardır. Bu konuda daha fazla bilgi almak isteyen, İbn Kesir'in *el-Bidaye ve'n-Nihaye fi't-Tarih* isimli eserine bakabilir.

Bir Uyarı:

Biz kerametlerin bir şahsı desteklemek, kalbini pekiştirmek, ona yardım etmek veya hakkı muzaffer kılmak için olduğunu söylemiştik. Bu sebeple tabiilere ait kerametler sahabîlere ait kerametlerden daha çoktur. Çünkü sahabîlerde keramete ihtiyaç bırakmayacak kadar kalplerini pekiştirecek, destekleyecek ve hakkı muzaffer kılacak imkânlar vardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların arasındadır. Tabiiler bu imkâna sahip değildirler. Bu sebeptendir ki onların zamanında kendilerini destekleyen, kalplerini pekiştiren ve izledikleri hakka muzaffer kılan kerametler çoktur.

وَمَا يُجْرِي اللَّهُ عَلَى أَيْدِيهِمْ مِّنْ خَوَارِقِ الْعَادَاتِ فِي أَنْوَاعِ الْعُلُومِ وَالْمَكَاشِفَاتِ
وَأَنْوَاعِ الْقُدْرَةِ وَالْثَّائِرَاتِ

Ve Allah'ın çeşitli ilimlerde, keşiflerde, kudret nevilerinde ve tesirlerde veliler vasıtasıyla gerçekleştirdiği harikulade hadiseleri tasdik etmektir.

Harikulade olaylar ile bilinen ve alışagelen şeylere aykırı olarak meydana gelen olaylar kastedilmiştir.

*** Bu kerametler dört şeye delalet ederler:**

1- Allah Teâlâ'nın kudretinin kemaline delalet ederler. Çünkü bu harikulade olay Allah'ın emriyle meydana gelir.

2- Bunu yapanın tabiat olduğunu söyleyenlerin yalan söylediklerine delalet ederler. Çünkü eğer yapan tabiat olsaydı bunlar değişmeden, tek bir şekilde olurdu. Alışagelen şeyler ve tabiat değişince bu, evrenin bir idarecisinin ve yaratıcısının olduğuna delalet eder.

3- Biraz önce de belirttiğimiz gibi bu kendisine tabi olunan peygamberin bir mucizesidir.

4- Keramet, veliyi sebatkar kılar ve ona saygınlık kazandırır.

Müellif, bu kerametlerin çeşitli ilimlerde, keşiflerde, kudret nevilerinde ve tesirlerde meydana geldiğini söylemiştir. Yani keramet iki kısımdır: İlimler ve keşiflerle ilgili kerametler ile kudret ve tesirlerle ilgili kerametler.

- İlimlerle ilgili kerametle insan, başkalarının sahip olmadığı bilgilere sahip olur.

- Keşiflerle ilgili kerametle insan, eşyada başkalarının keşfedemediği şeyleri keşfeder.

- Birincisinin -yani ilimlerle ilgili keramet- örneği: Ebu Bekir'in, eşinin karnındaki çocuğun cinsiyetini bilmesidir. Allah Teâlâ ona bunun kız olduğunu bildirdi.³⁸⁸

- İkincisinin -yani keşiflerle ilgili keramet- örneği: Müminlerin emîri Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh*'in gösterdiği keramettir. O bir cuma günü minberden insanlara hitap ederken insanlar onun, "Ey Sâriye, dağa doğru, dağa doğru!" dediğini duydular. Onun bu sözüne şaşırdılar. Kendisine bunun sebebini sordular. O da kendisine Irak'taki komutanlardan biri olan Sâriye İbn Zenim'in düşmanı tarafından kuşatıldığının haber verildiğini ve "Ey Sâriye, dağa doğru!" diyerek onu dağa yönlendirdiğini söyledi. Sâriye, Ömer'in sesini işitti ve dağa doğru çekilerek kendini sağlama aldı.³⁸⁹

Bunlar mükâşefe cinsinden şeylerdir. Bu gerçek bir olaydır, fakat alışılmışın ve bilinenin uzağında bir olaydır.

³⁸⁸ Bunu Lâlekâî, *Keramatü'l-Evliya* (63)'te rivayet etti. İbn Hacer, *el-İsabe*, 4/261'de zikretti.

³⁸⁹ Bunu Beyhakî, *Delailü'n-Nübüvve*'de rivayet etti. İbn Kesir, *el-Bidaye*, 7/131'de zikretti ve isnadının hasen-ceyyid olduğunu söyledi. Elbânî, *es-Silsiletü'l-Ehadisi's-Sahihah*, (1110)'da bunun hasen olduğunu söyledi.

- Kudret ve tesirlerle ilgili keramete gelince bunun örneği Meryem'in bir hurma kütüğünü sallaması ve üzerine taze hurma dökülmesidir. Kitab bilgisine sahip olan kimse için de yaşadıkları bu türdendir. Zira bu bilgiye sahip olanlardan biri Süleyman'a dedi ki: Ben sana o kadının tahtını sen gözünü açıp kapamadan getiririm.

كَامَّا تُورِ عَنْ سَالِفِ الْأُمَمِ فِي سُورَةِ الْكَهْفِ وَغَيْرِهَا، وَعَنْ صَدْرِ هَذِهِ الْأُمَّةِ
مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَسَائِرِ قُرُونِ الْأُمَّةِ

Onlar Kehf suresinde ve diğer surelerde geçmiş ümmetlerden nakledilen kerametleri de bu ümmetin ilk kuşakları olan sahabilerden, tabiînden ve ümmetin diğer kuşaklarından nakledilen kerametleri de tasdik ederler.

Kerametler geçmiş ümmetlerde de vardır. İçine girdikleri mağaranın ağzı bir kaya tarafından kapanan kişilerin kıssası³⁹⁰ bu kerametlerden biridir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanında da vardır. Üseyd İbn Hudayr kıssası³⁹¹ ve bazı sahabîlerin yanında yemeğin çoğalması³⁹² gibi kerametler buna örnektir. Tabiînin zamanında da vardır. Allah'ın kendisine atını dirilttiği Sıla İbn Üşeym kıssası buna örnektir.³⁹³

Şeyhulislam İbn Teymiyye, *el-Furkan* isimli kitabında şöyle dedi: "Bu alan çok geniştir. Evliyanın kerametleri hakkında başka yerlerde çok şeyler anlatılmıştır. Bizim bildiklerimiz ve zamanımızda tanık olduklarımız da pek çoktur."

³⁹⁰ Bu mağara ashabının kıssasını Buhari (3465) ve Müslim (2743) İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'dan rivayet etmişlerdir.

³⁹¹ Üseyd İbn Hudayr kıssasını Buhari (5018) ve Müslim (796), Ebu Said el-Hudri'den, o da Üseyd İbn Hudayr *radiyallahu anh*'tan rivayet etmişlerdir.

³⁹² Bunu Buhari (602) ve Müslim (2057), Abdurrahman İbn Ebi Bekir *radiyallahu anhuma*'dan rivayet etmişlerdir.

³⁹³ Bunun tahriri yukarıda geçti.

وَهِيَ مَوْجُودَةٌ فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

Bu kerametler bu ümmette kıyamete kadar da var olmaya devam edecektir.

Bu kerametlerin kıyamete kadar var olacağının naklî ve aklî delili vardır:

- Naklî delil şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Deccal kıssasında haber verdiğiine göre; Deccal, insanlardan genç bir adamı kendisine davet edecek. Genç adam gelecek ve ona diyecek ki: "Sen yalancısın! Sen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in haber verdiği Mesih Deccal'sin." Deccal gelecek ve onu öldürüp iki parçaya ayıracak. Her parçayı bir ok atımı mesafeye fırlatıp atacak. İki parça arasında yürüyecek sonra onu çağırarak. Adam gülerek neşeyle ayağa kalkacak. Sonra Deccal, adamı kendisine kulluğu kabul etmesi için çağırarak. Adam diyecek ki: "Senin hakkında hiçbir zaman şimdikinden daha basiretli/bilinçli olmamışımdır." Deccal onu öldürmek isteyecek, fakat buna gücü yetmeyecek.³⁹⁴

Bu (Deccal'ın o genci öldürememesi) şüphesiz bir keramettir.

- Aklî delile gelince bu konuda şöyle denilir: Mademki kerametın sebebi velayettir, velayet de kıyamet kopuncaya kadar var olmaya devam edecektir.

³⁹⁴ Bunu Buhari (7132) ve Müslim (2938), Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh'tan* rivayet etmişlerdir.

EHL-İ SÜNNETİN AMELÎ YOLU

ثُمَّ مِنْ طَرِيقَةِ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ اتَّبَاعِ آثارِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بَاطِنًا وَظَاهِرًا

Diğer taraftan Ehl-i sünnet ve'l-Cemaatin yolu, zahiren ve batinen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izinden gitmektir.

Müellif, Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin itikadî yoluyla ilgili olarak söylemek istediği şeyleri söyledikten sonra onların amelî yolunu anlatmaya başladı.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izinden gitmek, ancak bilgiyle olur. O halde onlar Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolunu öğrenmek, sonra da o yoldan gitmek için bütün güçleriyle ilim öğrenmeye çalışırlar.

Onlar inançta, ibadette, ahlakta ve Allah'a davette Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izlediği yola tâbi olurlar. Her münasebette Allah'ın kullarını Allah'ın yoluna çağırırlar. Hikmet'in, Allah'ın yoluna çağırmayı gerektirdiği her zamanda Allah'ın yoluna çağırırlar. Fakat onlar Allah'a davette gelişigüzel hareket etmezler. Ancak hikmetle davet ederler. Güzel ahlakta, insanlara nezaketle ve yumuşaklıkla muamelede, herkesi kendi konumunda değerlendirmede Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in izinden giderler. Ailesiyle ilişkilerindeki ahlakında da onun izinden giderler. Onları aileleriyle ilişkilerinde insanların en iyisi olarak bulursun. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöy-

le buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız, ailesine en hayırlı olanınızdır. İçinizde ailesine karşı en hayırlı olanınız benim.”³⁹⁵

Biz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in nasıl bir yol izlediğini burada tek tek anlatamayız. Fakat itikatta, ibadette, ahlakta ve davette özet olarak şunu söyleriz: Onlar ne katı ne de gevşektirler, onlar en faziletli olana uyarlar.

İnsanlar, sadece hayatî meseleler söz konusu olduğunda, bazen ibadetten uzak kalabilirler. Nitekim Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e gelen heyetler onu namazdan alıkoyardı da o daha sonra namazı kaza ederdi.

Müellifin sözlerindeki “zahiren ve batinen” kelimelerin anlamları görecelidir. “Zahiren” demek, “insanlara gösterilen şeylerde” demektir. “Batinen” demek de “kendi iç dünyalarında gizledikleri şeylerde” demektir. Zahiren, görünen amellerde demektir; batinen ise kalplerin amellerinde demektir...

Mesela tevekkül, korku, ümit, inabe (tevbe edip Allah’a yönelme), muhabbet ve benzeri bütün ameller kalp amelleridir. Bunları istenen şekilde yaparlar. Namazda kıyam, oturmak, rükû etmek, secde etmek, zekât/sadaka, hac ve oruç, bunlar da organların amelleridir ve görünen/zahirî amellerdir.

*** Diğer yandan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in fille-rinin üç veya dört kısma ayrıldığı bilinmelidir.**

1- İbadet olarak yaptığı şeylerdir. Şüphesiz bunlara bizim de uymamız vaciptir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Muhakkak ki Allah’ın Resulünde sizin için en güzel örnek vardır.**” (Ahzab, 21) Bir âdetten etkilenererek veya yaratılış gereği yaptığı veya tesadüfen meydana

³⁹⁵ Tirmizi (3895); Darimi (2177); İbn Mace (1977). Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir. Elbanî, *es-Sahihâ*, (285)’de bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

na geldiği açık olmayan her şeyi ibadet maksadıyla yapmış demektir, onu yapmakla biz de memuruz.

2- Tesadüfen yaptığı şeylerdir. Bu konuda onu örnek almamız meşru değildir. Çünkü o kastedilen/niyetle yapılan bir şey değildir.

Mesela bir kimse, "Haccetmek için Mekke'ye gelirken Zilhicce'nin dördüncü günü gelmemiz gerekir, çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye Zilhicce'nin dördüncü günü gelmiştir."³⁹⁶ derse biz deriz ki: Bu meşru bir şey değildir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in o gün Mekke'ye gelmesi tamamen bir tesadüftür.

Eğer bir kimse, "Arafat'tan çıkıp Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in konakladığı ve hacetini giderdiği yere ulaştığımız zaman bizim de konaklamamız ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaptığı gibi bizim de hacetimizi giderip hafif bir abdest almamız gerekir." derse, biz, "Bu meşru değildir." deriz.

Tesadüfen meydana gelen diğer şeyler de böyledir. Bunlarda onu örnek almak meşru değildir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları ibadet kastıyla yapmamıştır. Onu örnek almak bir ibadettir.

3- Âdet gereği yaptığı şeylerdir. Bunları örnek almak bizim için meşru olur mu?

Cevap: Evet, fakat nev'ini değil, cinsini örnek almamız gerekir.

Bu meseleyi anlayan çok az insan vardır. İnsanlar onun âdet gereği yaptığı şeylerin nevinin örnek alınacağını zannediyorlar, sonra da bu konuda onun örnek alınmasını kabul etmiyorlar.

Biz onun âdet gereği yaptığı şeylerin örnek alınmasının meşru olduğunu söylüyoruz, fakat bu o şeyin cinsi dikkate alınarak yapılır. Yani şer'î bir mani bulunmadıkça biz de -tıpkı Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve*

³⁹⁶ Nitekim İmam Ahmed, *el-Müsned*, 3/366'da Cabir'den şöyle rivayet etmiştir: "Biz Kabe'ye Zilhicce'den dört gün veya dört gece geçince geldik...." Taberî, bu hadisi *el-Kebir*, 7/123'de rivayet etmiştir. Sahih bir hadistir.

sellem'in yaptığı gibi beraber yaşadığımız- insanların örf ve adetlerine göre hareket ederiz.

4- Yaratılış gereği yaptığı işlerdir. Bunlar kesinlikle ibadet değildir. Fakat ibadete yardımcı olması için yapması sebebiyle bunlar bir yönden ibadet de olabilir. Uyku buna bir örnektir. Uyku, yaratılışın bir gereğidir. Fakat sağ tarafına yatarak uyumak sünnettir. Yemek ve içmek de yaratılışın ve tabiatın bir gereğidir. Fakat insan yemekle ve içmekle Allah'ın emrine uymayı, O'nun nimetleriyle mutlu olmayı, O'na ibadette güç kazanmayı ve vücudunu korumayı gaye edindiği zaman bir yönden de ibadet olabilir. Diğer yandan, sağ elle yemek, besmeleyle başlamak, hamdele ile bitirmek gibi vasıflar da ibadet olur.

Soru: Saçı uzatmak âdet midir, ibadet mi?

Cevap: Bazı âlimler bunun bir ibadet olduğu ve insanın saçı uzatmasının sünnet olduğu görüşündedirler.

Diğerleri ise bunun âdet cinsinden olduğu görüşündedirler. Onların delili şu hadistir:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* başının bir kısmını tıraş edip bir kısmını bırakan bir adamı gördüğü zaman onu bundan menetti ve şöyle dedi:

*"Ya hepsini tıraş edin veya hepsini bırakın."*³⁹⁷

Bu hadis saçı uzatmanın ibadet olmadığına delalet eder. İbadet ol-
saydı: "Onu bırakın, hiçbir şeyi tıraş etmeyin!" derdi.

Bu meseleyi iyi araştırmak gerekir. Hakkında delil olmadıkça hiçbir şeyin ibadet olduğuna hükmedilemez. Çünkü ibadetlerde aslolan, bir şeyin meşruiyetine delil bulunmadıkça yasak olmasıdır.

³⁹⁷ Müslim (2120), İbn Ömer → Eyyub → Nâfi' yoluyla rivayet etmiş, fakat bu lafızla irad etmemiştir. Bu hadis Abdürrezzak'ın *Musannef*'inde (19564), Ebu Davud (4195)'de, Nesai, 8/130'da, Ahmed 2/88'de *"Ya hepsini tıraş edin veya hepsini bırakın."* lafzıyla yer almaktadır.

وَاتَّبَاعُ سَبِيلِ السَّابِقِينَ الْأَوَّلِينَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ

İslam'a ilk giren, öncü Muhacirlerin ve Ensarın yollarına uymaktır.

Yani Ehl-i sünnetin yolu; Muhacirlerin ve Ensar'ın yollarına uymaktır. Yukanda geçen izinden gitmektir cümlesine atfedilir.

"Sâbikûn," salih amellerde öncü olanlar demektir.

"Evvelûn," bu ümmetin ilkleri demektir.

"Muhacirler," Medine'ye hicret edenlerdir.

"Ensar," Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanındaki Medine halkıdır.

Onların yolundan gitmek, Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin izlediği bir yöntemdir. Çünkü onlar doğruya ve hakka, kendilerinden öncekilerden daha yakındırlar. İnsanlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanından uzaklaştıkça haktan da uzaklaştılar. İnsanlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanına yaklaştıkça hakka da yaklaştılar. İnsan, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in siretini ve raşid halifelerini tanımaya ne kadar çok gayret gösterirse hakka o kadar yakın olur.

Bu sebeple sahabîler ve tabîler döneminden sonra ümmetin ihtilafı daha çok yaygınlaşmış ve birçok alanda zuhur etmiştir. Sahabelerin döneminde ise ihtilaf sınırlı ölçülerde kalmıştır.

O halde Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin yolu, İslam'a ilk giren ve salih amellerde öncü olan Muhacirlerin ve Ensarın yolunu araştırıp bulmaları ve o yola tabi olmalarıdır. Çünkü onların yoluna tabi olmak, onların sevgisine yol açar. Bununla beraber onlar hakka daha yakındırlar. Bu yoldan uzak duranlar böyle değildirler. "Onlar da adam, biz de adamız! Onların farklı görüşte olmaları beni ilgilendirmez!" derler. Sanki onların nazarında- Ebu Bekir'in, Ömer'in, Osman'ın ve Ali'nin sözü, bu

ümmetin daha sonraki dönemlerinde yaşayan filanın ve falanın sözü gibidir!! Bu bir hatadır ve sapıklıktır. Çünkü sahabîler doğruya daha yakındırlar. Sahip oldukları iman, ilim, selim anlayış, takva, güvenilirlik ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'le beraberlikleri sebebiyle onların sözleri ve görüşleri diğerlerinin sözlerine ve görüşlerine tercih edilir.

وَاتَّبَاعُ وَصِيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَيْثُ قَالَ: (عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمُهْدِيِّينَ مِنْ بَعْدِي، تَمَسَّكُوا بِهَا، وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ؛ فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ)

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şu vasiyetine uymaktır:
*'Sünnetime ve doğru yolum üzerinde bulunan halifelerimin sünnetine sarılınız. Bu sünnetlere (adeta) azı dişlerinle tutununuz. Sizi (din adına) sonradan ortaya atılan işlerden sakındırırım. Çünkü sonradan ortaya atılan her iş bid'attır ve her bid'at sapıklıktır.'*³⁹⁸

"Uymaktır." Bu da yukarıda geçen "izinden gitmektir" cümlesine atfedilir.

"Vasiyet." Bir başkasını önemli bir işle yükümlü kılmaktır.

"Sünnetime sarılınız." cümlesi sünnete yapışmaya teşvik anlamına gelir. "Bu sünnete azı dişlerinle tutununuz." sözü de bu teşviki pekiştirir. Sünnete elle yapışılmasının ve azı dişlerle tutunmanın emredilmesi, sünnete sarılmada mübalağa gösterilmesini ifade eder.

³⁹⁸ Ahmed 4/126; Ebu Davud (4607); Tirmizi (2676); İbn Mace (43-44); Hâkim 1/95-96; İbn Hibban 1/187. El-İrbaz İbn Sâriye radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir. Tirmizi, bu hadisin hasen sahih olduğunu söyledi. Hâkim, "Sahihtir, illeti yoktur." dedi. Zehebi de ona muvafakat etti. Elbânî, el-İrvau'l-Galîl, 8/107'de ilim sahibi bir topluğun bu hadisin sahih olduğunu söylediklerini nakletti.

“Sünnet:” “Zahiren ve batınen izlenen yol” demektir.

“Raşid halifeler:” Ümmetin içinde ilim, amel ve davet yönünden Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in halefi olan kimselerdir. Bu vasfın kapsamına ilk girenler ve girmeye en layık olanlar, dört halife; Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali’dir.

Sonra şu asırda bir adam gelir, kendisinin hiçbir ilmi yoktur ve der ki: Cuma’nın ilk ezanı bid’attır, çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in zamanında bilinmiyordu. Bizim sadece ikinci ezanla yetinmemiz gerekir!

Biz ona deriz ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sünnetine aykırı olmadığı ve senden daha bilgili ve Allah’ın dini konusunda ona itiraz etmede senden daha gayretli olan sahabîlerden hiçbiri ona karşı çıkmadığı zaman Osman *radiyallahu anh*’ın sünnetine de uyulur. O, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in kendilerine uyulmasını emrettiği hidayete erdirilmiş raşid halifelerden biridir.

Sonra Osman *radiyallahu anh*’ın bu konuda dayandığı bir temel vardır. O da şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in zamanında Bilal, fecirden önce sabah namazı için değil, fakat gece namazı kılanın dinlenmesi, uyuyanın uyanması için ezan okurdu. Nitekim bunu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* söylemişti. Osman da imamın hazır olması için değil, fakat insanların hazır olması için Cuma günü birinci ezanın okunmasını emretti. Çünkü Medine büyümüştü, genişlemişti ve insanların imam hazır olmadan önce hazır olmaları için imam hazır olmadan önce Cuma’nın yaklaştığını bilmelerine ihtiyaçları vardı.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in vasiyet ettiği, sünnetine ve kendisinden sonraki hidayete erdirilmiş raşid halifelerinin sünnetine yapışmayı teşvik eden şeylere uyarlar. Onların başında dört halife (Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali) vardır. Ancak bunlardan biri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sözüne açık bir şekilde muhalefet ettiği zaman bizim üzerimize vacip olan; Peygamber *sallalla-*

hu aleyhi ve sellem'in sözüne uymaktır ve o sahabeyi mazur görüp bunun mazur görülen ictihad cinsinden bir şey olduğunu söylemektir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Sizi (din adına) sonradan ortaya atılan işlerden sakındırırım.” buyurdu. Buradaki (ياكم) lafzı bir uyarı ve sakındırmadır. Yani “sizi sakındırırım” demektir.

“İşler” ile kastedilen din işleridir. Dünya işlerine gelince onlar bu hadisin yasaklayıcı kapsamına girmezler. Çünkü dünya işlerinde aslolan helal olmaktır. Haramlığına dair bir delil bulunmadıkça dünya işlerinde sonradan ortaya çıkan şeyler de helaldir. Fakat din işlerinde aslolan yasaklıktır. Kitap ve sünnetten meşruiyetine dair bir delil olmadıkça din işlerinde sonradan ortaya çıkan şeyler haramdır, bid’attır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Her bidat sapıklıktır.” demiştir. Bu cümle uyarıcı ve sakındıncı cümleye bağlıdır. Yukanda yapılan uyarı, bu cümleyle pekiştirilmiştir ve bid’atin hükmü beyan edilmiştir.

“Her bid’at sapıklıktır.” Bu, umuma delalet eden en kuvvetli lafızla kuşatılmıştır. O lafız “her” anlamındaki (كل) lafzıdır. Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den sadır olan güçlü bir genellemedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah’ın şeriatını en iyi bilen kimsedir, Allah’ın kullanna en iyi nasihat edendir, en iyi açıklayandır ve en doğru haber verendir. Onda şu dört şey birleşmiştir: İlim, nasihat, fesahat ve doğruluk. “Her bid’at sapıklıktır.” sözünü o söylemiştir.

Buna göre kim Allah’a, Allah’ın şeriatı olmayan bir akideyle, sözle veya fiille ibadet ederse o bir bid’atçıdır.

- Cehmiyye kendi akideleriyle ibadet ediyorlar ve Allah’ı tenzih ettiklerine inanıyorlar. Mutezile de öyle. Eşariler de içinde bulundukları batıl bir akideyle ibadet ediyorlar.

- Allah’a ibadet etmek için muayyen zikirler ihdas edenler ve bu zikirleri yaptıkları zaman sevap kazanacaklarına inananlar...

- Allah'a ibadet etmek için birtakım filler ihdas edenler ve bunları yaptıklarında sevap kazanacaklarına inananlar...

Bu üç sınıf da akidede, sözlerde veya fillerde bid'at çıkaranlardır. Onların bid'atlarından her bir bid'at sapıklıktır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları sapıklıkla vasıflandırmıştır. Çünkü bunlar sonradan uydurulmuştur. Çünkü bunlar haktan sapmadır.

Bid'at, aşağıdaki bozuk sakıncaları gerektirir:

1- Allah Teâlâ'nın, **"Bugün sizin dininizi kemale erdirdim."** (Maide, 13) ayetini yalanlamayı gerektirir. Çünkü din olarak kabul ettiği yeni bir bid'at getirdiği zaman bu, dinin henüz kemale ermediği/tamamlanmadığı anlamına gelir.

2- Şeriatı değersizleştirmeyi ve onun eksik olmasını gerektir, sanki onu (bu bid'atiyle) bid'atçı tamamlamaktadır.

3- O bid'ati işlemeyen Müslümanlara bir ayıplamayı gerektirir. Sanki o bid'atten önceki insanların hepsinin dini eksiktir. Bu çok ciddi bir durumdur.

4- Bu bid'atin gerektirdiği şeylerden biri de genellikle bid'atle meşgul olan bir kimsenin bu yüzden sünneti terk etmesidir. Nitekim seleften birisi şöyle demiştir: "Bir bid'ati ortaya atanlar, mutlaka onun muadili bir sünneti yıkarlar.

5- Bu bid'at ümmetin fırkalara ayrılmasını gerektirir. Çünkü bid'atçılar, kendilerinin hak, başkalarının sapıklık üzere olduklarına inanırlar!! Hak üzere olanlar da onların sapıklık üzere olduklarını söylerler! Böylece ümmetin kalpleri parça parça olur.

Bunlar büyük mefsedetlerdir/kötülüklerdir. Bunların hepsinin sebebi bid'attir. Bunların yanında bid'atin, bid'atçının ahmaklığıyla ve dindeki eksikliğiyle de ilgisi vardır. Bununla anlıyoruz ki bid'ati üç, beş veya altı kısma ayıranlar yanılmışlardır. Onların yanılığlarının sebebi şu iki şeyden biridir:

- Ya onların bid'at diye isimlendirdikleri şey bid'atin şer'î tanımına uymamaktadır.

- Ya da onların zannettiği gibi bu, güzel değildir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Her bid'at sapıklıktır.” demiştir. Onun ifadesinde “her” lafzı varken bizi bu büyük çerçevenin dışına çıkaran şey nedir ki bid'ati kısımlara ayıralım?

Soru: Müminlerin emîri Ömer *radiyallahu anh*, Ramazanda insanlar imamlarının arkasında teravih namazını kılarken onların yanına çıktığı zaman, “Bu ne güzel bid'at!” demiş, onların bu hareketini övmüş ve bunu bir bid'at olarak isimlendirmiştir.³⁹⁹ Bu konuda ne dersin?

Cevap: Onun sözünü ettiği bu bid'ate bakınız; şeriatın bid'at tanımına uygun mu, değil mi? Baktığımız zaman ise bunun şeriatın bid'at tanımına uygun olmadığını görürüz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Ramazanda üç gece ashabıyla birlikte namaz kıldığı, sonra üzerlerine farz olur korkusuyla bunu terk ettiği sabittir. Demek ki aslında bunun meşruiyeti sabittir. Şer'î anlamda bid'at olması mümkün değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir namazı kılmışken bunun bid'at olduğunu söylemek mümkün değildir.

Ancak Ömer *radiyallahu anh* bunu bid'at diye isimlendirmiştir. Çünkü insanlar bunu terk ettiler ve tek bir imamla cemaat halinde kılmaz oldular. Aksine tek tek, ikişer ikişer, üçer üçer ve gruplar halinde kılmaya başladılar. Ömer onları bir imamın arkasında topladığı zaman onların bu toplanmaları önceki dağınık durumlarına nispetle (lugaten) bid'at oldu.

Ömer *radiyallahu anh* bir gece dışarı çıktı ve dedi ki: “Keşke ben şu insanları bir imamın arkasında toptasaydım daha güzel olurdu.” Übey İbn Ka'b'a ve Temim ed-Dârî'ye insanlara on bir rekât namaz kıldırma-larını emretti. Onlar da insanlara on bir rekât namaz kıldırıldılar. Yine bir

³⁹⁹ Buhari (2010).

gece insanlar imamlarıyla birlikte namaz kılarlarken çıktı ve dedi ki: "Bu ne güzel bidat oldu!"

O halde bu, önceden terk edilip sonra yeniden uygulanması yönünden nisbî bir bid'attir. Bid'at diye isimlendirilmesinin izahı budur. Fakat bunun şer'î bid'at olması ve Ömer'in bunu övmesi asla mümkün değildir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in sözünün Ömer radiyallahu anh'in sözüyle çelişmediğini bu şekilde anlamış oluyoruz.

Soru: Bununla; Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şu sözü nasıl bağdaştırılır?

(مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِهُمْ شَيْئًا وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا كَانَ عَلَيْهِ وَزْرُهَا وَوَزَرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا)

"Her kim İslâm'da güzel bir çığır açarsa, o çığırın eciriyle kendisinden sonra o çığırla amel edenlerin ecirlerinden hiçbir şey noksan edilmemek şartıyla sevapları kendisine aittir." Çünkü bu hadis, insanın İslâm'da güzel bir çığır açabileceğini ifade etmektedir.

Cevap: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in sözleri birbirini tasdik eder, birbiriyle çelişmez. "Çığır" diye tercüme edilen kelime, hadisin aslında "sünnet" olarak geçmektedir. "Güzel sünnet" ile burada "meşru sünneti" kastetmektedir. "Çığır açmak"la da "onu hemen yapmak" kastedilmiştir.

Bu hadisin sebebi açıklandığı zaman bu mesele daha iyi anlaşılır: Arapların büyüklerinden Mudar kabilesinden yün elbiseye bürünmüş birtakım adamlar gelmişlerdi. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem onların muhtaç halini görünce yüzünün şekli değişti ve ashabına bu adamlara yardım etmeleri için bir çağrıda bulundu. Bunun üzerine Ensardan bir kişi bir kese dirhem getirerek Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in önüne koydu. Bu adam bu keseyi getiren ilk kişiydi. (Sonra onu diğer

leri takip etti). Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Her kim İslâm’da güzel bir çıkır açarsa, o çıkırın eciriyle kendisinden sonra o çıkırla amel edenlerin ecirlerinden hiçbir şey noksan edilmemek şartıyla sevapları kendisine aittir.” dedi.⁴⁰⁰

Veya güzel sünnetle, meşruluğu sabit olan bir şeye vesile olması için ihdas edilen şey kastedilmiştir. Kitapların tasnif edilmesi, medreselerin yapılması ve benzeri şeyler böyledir.

Bununla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sözlerinin birbiriyle çelişmediğini, bilakis birbiriyle uyumlu olduğunu, çünkü onun kendi hevasından/kafasından konuşmadığını anlamış oluruz.

وَيَعْلَمُونَ أَنَّ أَصْدَقَ الْكَلَامِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهُدَى هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ

Onlar en doğru sözün Allah’ın sözü, en hayırlı yolun Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in gösterdiği yol olduğunu bilirler.

Bu bizim bilgimiz ve inancımızdır. Allah’ın kelimasında yalan yoktur. Bilakis sözlerin en doğrusudur. Allah Teâlâ bir şeyin olduğunu haber verdiği zaman o olmuştur. Bir şeyin olacağını haber verdiği zaman o şey mutlaka olacaktır. Bir şeyin özellikleri şöyle şöyledir diye haber verdiği zaman onun özellikleri öyledir.

Bir şey, Allah nasıl haber vermişse öyledir, değişmesi mümkün değildir. Kim değişiklik olduğunu zannederse onun zannı yanlıştır, bu yanlışlık onun kusurundan veya taksirinden kaynaklanır.

Mesela bir kimse, “Allah Teâlâ yeryüzünün yayıldığını ve düz olduğunu haber vermiş ve ‘Yeryüzüne bakmıyorlar mı? Nasıl yayılmıştır!’ (Çaşıye, 20) demiştir. Hâlbuki biz yeryüzünün küre şeklinde olduğunu

⁴⁰⁰ Müslim (1017). Cerir İbn Abdullah el-Beceli *radiyallahu anhu*’tan rivayet edilmiştir.

müşahede ediyoruz. Allah'ın verdiği haber nasıl olur da gerçeğe aykırı olur?" derse şöyle cevap veririz: Ayet gerçeğe aykırı değildir. Fakat kişi ya kusuru veya taksiri sebebiyle anlayışında ve kavrayışında yanılmıştır. Arz, küre şeklinde ve düzdür. Bu onun yuvarlak olması sebebiyledir. Fakat hacminin büyüklüğü sebebiyle onun yuvarlaklığı görünmez. Ancak geniş bir mesafede düz olarak görünür. O zaman kişinin anlayışında ve kavrayışında bir yanılma vardır. Çünkü yeryüzünün yayılmış olmasını onun yuvarlaklığına aykırı zannetmiştir.

Allah'ın kelamının en doğru kelam olduğuna inandığımız zaman, bunun zorunlu bir sonucu olarak Allah'ın, Kitabında ister kendisi hakkında isterse yarattıkları hakkında haber verdiği her şeyin doğru olduğunu tasdik etmemiz gerekir.

"En doğru yolun Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gösterdiği yol olduğunu bilirler."

Yollar çeşit çeşittir. Fakat en hayırlısı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yoludur. Biz bunu biliriz ve buna inanırız. Akaidde, ibadetlerde, ahlakta ve muamelatta Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolunun en hayırlı yol olduğunu biliriz. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolu ne güzelliğinde, ne tamamlığında, ne intizamında, ne insanların çıkarına uygunluğunda, ne de kıyamete kadar olmuş ve olacak olayların hükmünde yetersizdir. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolu mükemmeldir, tamdır ve en iyi yoldur. Tevrat'ın, İncil'in, Zebur'un, İbrahim'in sahifelerinin şeriatından ve bütün yollardan daha iyi hidayete sevkeder.

Bu inancımızdan dolayı -kim olursa olsun- hiçbir insanın sözüyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözüne karşı çıkmayız. Hatta bize ümmetin en hayırlısı olan Ebu Bekir'in sözüyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözü getirilse biz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sözünü alırız.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, bu itikadî Kitap ve sünnetin üzerine bina etmiştir:

- Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **“Allah’tan daha doğru sözlü kim vardır?”** (Nisa, 87)

- Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, minberden insanlara hitap ederken şöyle buyurmuştur: **“En hayırlı söz Allah’ın Kitabıdır. En hayırlı yol Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in yoludur.”**⁴⁰¹

Bu sebeple hadiste zikredilen "yol" hakkında ihtilaf eden ve ona muhalefet edenlerin ya Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şeriatını ihmal ettiklerini ya da onda aşırı gittiklerini görürüz. Onlar ya katı veya umursamazdırlar, ya da ifratta veya tefrittedirler. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in yolu bu ikisinin arasındadır.

وَيُؤْتِرُونَ كَلَامَ اللَّهِ عَلَى غَيْرِهِ مِنْ كَلَامِ أَصْنَافِ النَّاسِ

Allah’ın kelâmını, o kelâmın dışında kalan çeşitli insanların kelâmına tercih ederler.

Haberde ve hükümde Allah’ın kelâmını çeşitli insanlardan oluşan başkasının kelâmına tercih ederler. Onların nazarında Allah’ın haberleri, herkesin haberinin önündedir.

Bize geçmiş ümmetlerden birtakım haberler geldiği zaman eğer Kur’an bu haberleri yalanlıyorsa onları biz de yalanlarız. Mesela; Çok sayıda tarihçinin nazarında İdris’in Nuh’tan önce geldiği meşhurdur. Hâlbuki bu yalandır. Çünkü Kur’an bunu yalanlamaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Biz Nuh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.”** (Nisa, 163) Allah Teâlâ’nın dediği gibi İdris de bir peygamberdir: **“Kitap’ta İdris’i**

⁴⁰¹ Müslim (867). Cabir İbn Abdillâh radiyallahu anh’tan rivayet edilmiştir.

de an. Şüphesiz o, sıddîk bir nebi idi. Biz onu gökte yüksek bir yere çıkardık. İşte bunlar Âdem'in soyundan, Nuh'la birlikte gemiye bindirdiklerimizin neslinden, İbrahim ile İsrail'in soyundan ve Allah'ın kendilerine lutufta bulunduğu peygamberlerden bazılarıdır." (Meryem, 56-58) Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Andolsun Biz Nuh'la İbrahim'i de rasul olarak gönderdik. Her ikisinin soylarına da peygamberlik ve Kitap verdik." (Hadid, 26) Demek ki Nuh'tan önce başka nebi yoktur, sadece Âdem vardır.

وَيَقْدُمُونَ هَذِي مُحَمَّدٍ ﷺ عَلَى هَذِي كُلِّ أَحَدٍ

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolunu herkesin yolunun önüne geçirirler.

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yoluna; akaidde, ibadette, ahlakta, muamelatta ve her şeyde öncelik verirler. Çünkü Allah Teala şöyle buyurmuştur: "İşte Benim doğru yolum budur; ona uyun. Sizi O'nun yolundan ayıracak başka yollara uymayın." (Enam, 153); "De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve çok merhemetlidir." (Al-i İmran, 31)

وَلِهَذَا سُمُّوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ

İşte bundan dolayı onlara "Kitap ve sünnet ehli" denilmiştir.

Allah'ın kelamını tercih etmeleri ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yolunu öncelemeleri sebebiyle onlara "Kitap ve sünnet ehli" denilmiştir. Yani Kitap ve sünneti tasdik ettikleri, onlara bağlandıkları ve onları başka şeylere tercih ettikleri için "Kitap ve sünnet ehli" diye isimlendirilmişlerdir. Hem Kitap ve sünnete muhalefet eden hem de

Kitap ve sünnet ehli olduğunu iddia eden kimse yalancıdır. Çünkü bir şeyin ehli olan ona bağlanır ve ondan hiç ayrılmaz.

وَسُمُّوا أَهْلَ الْجَمَاعَةِ؛ لِأَنَّ الْجَمَاعَةَ هِيَ الْاجْتِمَاعُ، وَضِدُّهَا الْفُرْقَةُ

Onlara "cemaat ehli" denilmiştir. Çünkü "cemaat,"
"toplanmak, birleşmek" demektir. Zıddı ayrılıktır.

Cemaat, mastar isimdir. (اجْتَمَعَ يَجْتَمِعُ اجْتِمَاعًا وَجَمَاعَةً): Cemaat, içtimadır. Cemaat ehli, içtima ehlidir. Çünkü onlar sünnet üzerinde toplanırlar/ birleşirler. Sünnette uzlaşırlar. Birbirlerini saptırmazlar, bid'at ehlinin aksine birbirlerini bid'ate düşürmezler.

وَإِنْ كَانَ لَفْظُ الْجَمَاعَةِ قَدْ صَارَ اسْمًا لِنَفْسِ الْقَوْمِ الْمُجْتَمِعِينَ

Her ne kadar cemaat lafzı, bir araya gelip toplanmış bir topluluğun adı haline gelmiş olsa da bu böyledir.

Bu, ikinci bir kullanımdır. Çünkü cemaat lafzı, örfte 'kendi aralarında birlik oluşturan topluluğun ismi' haline de gelmiştir.

Müellifin anlatımına göre bizim "Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat" derken kullandığımız "cemaat" lafzı "sünnet" lafzına matuftur. Bu sebeple müellif "cemaat ehli denilmiştir" dedi, "cemaat denilmiştir" demedi. Onlar cemaat oldukları halde nasıl cemaat ehli oluyorlar?

Biz deriz ki: "Cemaat," aslında "içtima" demektir. Bu durumda "cemaat ehli" de "içtima ehli" anlamına gelir. Fakat örfî olarak cemaat ismi, toplanıp bir araya gelmiş insanlara verilmiştir.

وَالْإِجْمَاعُ هُوَ الْأَصْلُ الثَّلَاثُ الَّذِي يُعْتَمَدُ عَلَيْهِ فِي الْعِلْمِ وَالدِّينِ

İcma ise ilim ve dinde dayanak kabul edilen üçüncü esastır.

Yani üçüncü delildir. Çünkü deliller hükümlerin temelidir/esasıdır. Hükümler o temellerin üzerine bina edilir.

Birinci esas, Kitap'tır, ikincisi sünnettir, üçüncüsü de icmadır. Bu sebeple onlar Kitap, sünnet ve cemaat ehli diye isimlendirilirler. Bunlar ilim ve dinde dayanak kabul edilen üç esastır: Kitap, sünnet ve icma.

Kitap ve sünnet, başlı başına iki esastır. İctima/icma ise kendisinden başkası üzerine bina edilen bir esastır. Çünkü icma, ancak Kitap ve sünnetle gerçekleşen bir esastır.

Kitap ve sünnetin başvuru bir esas olmasının delili çoktur. Bunların bazıları şunlardır:

- Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Rasulüne arzedin."** (Nisa, 59); **"Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin."** (Maide, 92); **"Peygamber size ne veriyse onu alın. Size neyi yasakladıysa ondan sakının."** (Maide, 92); **"Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."** (Nisa, 80)

- Sünnetin delilde esas olmasını inkâr eden bir kimse, Kur'an'ın esas olmasını da inkâr etmiş olur.

Sünnetin şer'î hükümlerde bir başvuru kaynağı olmadığını söyleyen kimse, bizim nazarımızda kesinlikle kâfirdir, İslam'dan çıkmıştır. Çünkü o, Kur'an'ı yalanlamış ve inkâr etmiştir. Çünkü Kur'an birçok yerinde sünnetin temel bir başvuru kaynağı olduğunu söylemektedir.

- İcmanın da temel bir başvuru kaynağı/dayanak olduğunun deliline gelince şöyle denir:

İcma mevcut mudur, mevcut değil midir?

Bazı âlimler dediler ki: İcma mevcut değildir, ancak nas ile sabit olan şeylerde icma vardır. O zaman nassın varlığı icmaya ihtiyaç bırakmaz.

Mesela bir kimse, âlimlerin beş vakit namazın farz olduğunda icma ettiklerini söylerse bu sahihtir. Fakat beş vakit namazın farziyeti nasla sabittir. Âlimlerin zinanın haramlığında icma ettiklerini söylerse bu sahihtir, fakat onun haramlığı nasla sabittir. Mahremlerle evlenmenin haramlığında icma ettiklerini söylerse bu da sahihtir, fakat bunun haramlığı da nasla sabittir.

Bu sebeple İmam Ahmed şöyle demiştir: Kim icma iddiasında bulunursa yalancıdır. Ne biliyor? Belki de ihtilaf ettiler.⁴⁰²

Âlimlerin geneline göre icmanın mevcut olduğu bilinmektedir. Onun delil olması Kitap ve sünnetle sabittir ki bu delillerin bazıları şunlardır:

- Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Rasulüne arz edin.”** (Nisa, 59) **“Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz”** ifadesi, icma ile yetinerek üzerinde icma ettiğimiz şeyin Kitap ve sünnete arzının gerekli olmadığına delalet eder. Bu, icma ile istidlalin var olduğunu gösterir.

- Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Kim kendisine doğru yol besbelli olduktan sonra Peygamber'e karşı çıkar, müminlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü yolda bırakınız ve cehenneme sokarsınız. Orası ne kötü bir gidiş yeridir.”** (Nisa, 115) Ayette Allah Teâlâ, **“Müminlerin yolundan başkasına uyup giderse”** demektedir.

⁴⁰² Bunu İmam Ahmed'in oğlu Abdullah, *Mesailühü an Ebihi* (37)'de rivayet etti. Bkz: İbnu'l-Kayyim, *İlamü'l-Muvakkîn*, 1/30.

- Onlar şu hadisle istidlal etmişlerdir: “Benim ümmetim sapıklık üzerinde icma etmez.”⁴⁰³

Bazıları bu hadisin hasen olduğunu, bazıları da mevzu olduğunu söylemişlerdir. Fakat şunu söyleyebiliriz: Bu hadisin metnine, -her ne kadar senedi zayıf da olsa- yukarıda geçen Kur'an nassı şahitlik etmektedir.

Ümmetin cumhuruna göre icma, müstakil bir delildir. Biz de hakında icma bulunan bir mesele bulduğumuz zaman onu bu icma ile kabul ederiz.

Allah rahmet eylesin müellif, bu cümle ile Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin icmayı bir hüccet olarak kabul ettiğini söylemek istemektedir.

وَهُمْ يَزْنُونَ بِهَذِهِ الْأَصُولِ الثَّلَاثَةِ جَمِيعَ مَا عَلَيْهِ النَّاسُ مِنْ أَقْوَالٍ وَأَعْمَالٍ بَاطِنَةٍ أَوْ ظَاهِرَةٍ مِمَّا لَهُ تَعَلُّقٌ بِالدِّينِ

Onlar insanların din ile ilgili bütün sözlerini ve gizli açık bütün amellerini bu üç delille değerlendirirler.

“Üç delil:” Kitap, sünnet ve icmadır.

Yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, insanların bütün sözlerini veya gizli açık bütün amellerini bu üç temel esasa göre değerlendirirler, onları Kitap, sünnet ve icma terazisinde tartmadıkça hak olarak kabul etmezler. Bu üçünden onlara bir delil ve dayanak bulurlarsa haktırlar. Aksi durumda batıldır.

⁴⁰³ Tirmizi 3/207; İbn Mace, 2/1303; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/115; Sehâvî, *el-Mekasid* (460)'ta bu hadisi zikrettikten sonra şöyle dedi: “Özet olarak bu hadis meşhurdur, pek çok senedi ve çeşitli şahitleri vardır. Merfu olarak ve başka derecelerde rivayet edilmiştir.” Heysemî, *el-Mecma*, 5/129'da bu hadisi zikretmiş ve şöyle demiştir: “Taberani bunu iki isnatla rivayet etmiştir. Birinin ravileri *Sahih*'teki sika ravilerdir. Sadece Alu Talha'nın azatlısı Merzuk, *Sahih*'in ravilerinden değildir, fakat o da sika'dır. Elbanî, *Zılalü'l-Cenne*, (80)'de bunun hasen olduğunu öyledi.

وَالْإِجْمَاعُ الَّذِي يَنْضَبُطُ هُوَ مَا كَانَ عَلَيْهِ السَّلَفُ الصَّالِحُ؛ إِذْ بَعْدَهُمْ كَثُرَ
الْاِخْتِلَافُ، وَانْتَشَرَ فِي الْأُمَّةِ

Herkes tarafından kabul edilen icma ise selef-i salihinin icmasıdır. Zira onlardan sonra ihtilaflar çoğalmış ve ümmet -geniş bir alana- yayılmıştır.

Yani zaptedilen ve bilinebilen icma, ancak selef-i salihînin icmasıdır. Onlar da sahabîler, tabiîn ve tebe-i tabiînden oluşan ilk üç nesildir.

Müellif daha sonra bu hükmünün gerekçesini şu sözleriyle ifade etti: “Zira onlardan sonra ihtilaflar çoğalmış ve ümmet -geniş bir alana- yayılmıştır.” Yani heva ve heveslerin çoğalması gibi ihtilaflar da çoğaldı. Çünkü insanlar gruplara ayrıldılar. Hepsi de hakkı ve hakikati istemiyordu. Görüşler farklılaştı, sözler çeşitlendi.

“Ümmet -geniş bir alana- yayılmıştır.” Onları ihata etmek (hepsinin hangi görüşte olduğunu bilmek) en zor işlerden biridir.

Şeyhulislam adeta şöyle demektedir: İlk üç nesli teşkil eden selef-i salihînden sonra da icma olduğunu kim iddia ederse onun icma iddiası sahih değildir. Çünkü zapt ve tespiti edilen icma, ancak selef-i salihînin icmasıdır. İhtilaftan sonra icma olabilir mi? Biz deriz ki öncesinde bir ihtilafın varlığıyla birlikte icma olamaz ve icma gerçekleştikten sonra da artık ortaya çıkacak ihtilafa itibar edilmez.

İYİLİĞİ EMRETME, KÖTÜLÜKTEN MEN ETME VE DİĞER HASLETLERDE EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT'IN YÖNTEMİ

ثُمَّ هُمْ مَعَ هَذِهِ الْأُصُولِ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ، وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ عَلَى مَا تَوْجِبُهُ
الشَّرِيعَةُ

**Sonra onlar bu temel esaslarla birlikte şeriatın gerektirdiği
şekilde iyiliği emreder ve kötülükten menederler.**

“Onlar,” yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaat.

“Bu temel esaslarla birlikte,” yani biraz önce sözü edilen esaslar. Bunlar; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in izinden gitmek, Raşid halifelerin izinden gitmek, Allah’ın kelamını ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*’in kelamını başkalarının sözlerine ve görüşlerine tercih etmek ve Müslümanların icmainsine uymaktır. Bu dört temel ilkeyle birlikte onlar, “İyiliği emrederler, kötülükten menederler.”

“İyilik;” Dinin emrettiği her şeydir. Onlar bunu emrederler.

“Kötülük;” Dinin yasakladığı her şeydir. Onlar bunu da menederler.

Çünkü bu, Allah Teâlâ’nın şu ayetinde emrettiği bir şeydir: “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten meneden bir topluluk bulunsun.” (Al-i İmran, 104)

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“İyiliği emredin, kötülükten alıkoyun, zalimin elinden tutup onu hakka döndürün.”⁴⁰⁴

Onlar iyiliği emreder, kötülükten menederler ve bundan geri durmazlar.

Fakat iyiliği emretmek ve kötülükten men etmenin şeriatın gerektirdiği şekilde olması şarttır. Bunun için şu şartların yerine getirilmesi gerekir:

1. **şart:** Bunu yapacak kişinin, emredeceği veya nehyedeceği şeyde şeriatın hükmünü bilmesi gerekir. O, ancak şeriatın emrettiğini bildiği şeyi emreder ve şeriatın nehyettiğini bildiği şeyi nehyeder. Bu konuda zevke ve âdete itimat etmez. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onların aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet. Onların arzu ve heveslerine uyarak, sana gelen haktan sapma.”** (Maide, 48); **“Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz, gönül, bunların her biri yaptıklarından sorumludurlar.”** (İsra, 36); **“Dillerinizin yalan vasfetmesi ile ‘Şu helaldir, şu haramdır.’ demeyin; aksi halde Allah’a iftira etmiş olursunuz. Şüphesiz Allah’a yalan uyduranlar asla kurtulamazlar.”** (Nahl, 116)

- Asılda helal olan bir şeyi yapan birini görünce, onun haram veya yasak olduğunu bilmedikçe veya öğrenmedikçe ondan menetmek helal değildir.

- İbadet zannedilen bir şeyi birinin terk ettiği görülünce onun din tarafından emredildiğini bilmedikçe veya öğrenmedikçe ona onu ibadet olarak yapmasını emretmek helal değildir.

⁴⁰⁴ Ebu Davud (4336); İbn Mace (4006); Tirmizi (3047, 3048). Tirmizi bu hadisin hasen-garib olduğunu söyledi ve şöyle dedi: Bu hadis, Ebu Ubeyde’den, o Abdullah’tan, o da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den benzer şekilde rivayet edilmiştir. Bazıları bu hadisin Ebu Ubeyde’den mürsel olarak rivayet edildiğini söylemişlerdir. Heysemi, *el-Mecma*, 7/269’da bunu Taberani’ye nispet etti. Taberani, bunu Ebu Musa el-Eş’ari’den rivayet etti ve ravilerinin sahih olduğunu söyledi. Bkz: *ed-Dürrü’l-Mensur*, “Maide suresi 78 ve 79. ayetlerin tefsiri.”

2. şart: Emrettiği kişinin durumunu bilmesi gerekir: Emrin veya nehyin muhatabı kişilerden midir, değil midir? Onun mükellef olup olmadığına şüphe ederse durumunu araştırıp sorar. Buna bağlı olarak emir ve nehyde bulunur yada bulunmaz.

3. şart: Emredilecek kişinin mükellef olması halinde emredeceği fiili yapıp yapmadığını bilmesi gerekir.

- Bir şahsın mescide girdiğini, sonra oturduğunu görse ve iki rekâtlik tahıyyetu'l-mescid namazını kılıp kılmadığında şüphe etse, durumunu soruşturup öğrenmedikçe onu ayıplayamaz ve ona bu namazı kılmasını emredemez. Bunun delili şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir Cuma günü insanlara hitap ediyordu. Bu esnada bir adam mescide girdi ve oturdu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, "Namaz kıldın mı?" dedi. Adam, "Hayır" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Kalk, kısaca iki rekât namaz kıliver."⁴⁰⁵ dedi.

- Bana, bazı kimselerin Kur'an'ın kasetlere kaydedilmesinin haram olduğunu, çünkü bunun -iddialarınca- Kur'an'ı küçümsemek anlamına geleceğini söyledikleri ve bu yüzden Kur'an'ın kasetlere kaydedilmesi ni engelledikleri haberi geldi.

Onlara şöyle deriz: Asıl kötülük, senin kötülük olup olmadığını bilmediğin bir şeyden onları nehyetmendir. Senin önce bunun Allah'ın dininde münker sayılıp sayılmadığını bilmen gerekir.

Bu, ibadetlerin dışındaki işlerde böyledir. İbadetlerde ise eğer bir adamın bir ibadetle meşgul olduğunu görsek ve böyle bir ibadeti Allah'ın emrettiğini bilmezsek onu nehyederiz. Çünkü ibadetlerde aslanan diğer şeylerde olduğu gibi mübahlık değil- yasaktır.

4. şart: İyiliği emretmeye ve kötülükten nehyetmeye -kendisine hiçbir zarar dokunmadan- gücü yeter durumda olması gerekir. Eğer

⁴⁰⁵ Buhari (931); Müslim (875). Lafız Müslim'e aittir, Cabir İbn Abdillâh'tan rivayet edilmiştir.

bu işi yaptığı zaman kendisine bir zarar gelecekse bunu yapmak ona vacip olmaz, fakat yapar da sabrederse bu daha faziletlidir. Çünkü bütün vacipler onları yapabilme gücüne sahip olma şartına bağlıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Gücünüz yettiği kadar Allah’tan korkun.”** (Teğabun, 16); **“Allah hiç kimseye (dinde) gücünün üstünde bir sorumluluk yüklemes.”** (Bakara, 286)

Bir şahsa iyiliği emrettiği zaman, kendisini öldürmesinden korkarsa onu emretmesi gerekmez. Çünkü buna gücü yetmez. Hatta böyle bir durumda bu, ona haram bile olur. Bazı âlimler dediler ki: Bilakis öldürme derecesine ulaşmadığı müddetçe zarar bile göreceksin olsa emretmesi ve sabretmesi gerekir. Fakat birinci görüş daha evladır. Çünkü bu kişiye hapis gibi bir zarar dokunduğu zaman aynı zararın kendi başına da gelmesinden korkarak bir başkası da iyiliği emretme ve kötülüğü menetme işini terk edebilir, hatta bu zarardan korkmaması durumunda dahi terk edebilir.

İyiliği emretmek ve kötülükten menetmek, cihad cinsinden bir noktaya gelmediği müddetçe durum böyledir. Mesela bir sünneti emretseydi ve bir bid’ati engelleseydi bu bir cihad olurdu. Eğer sünnetin terki ve bid’atin işlenmesine karşı sessiz kalsaydı, bid’at ehli, ehl-i sünnete karşı küstahça bir tavır içine girerdi. Böyle bir durumda sünnetin açığa çıkartılması ve bid’atin beyan edilmesi gerekir. Çünkü bu, Allah yolunda bir cihaddır. Üzerine cihad farz olan kimsenin canından korkması mazeret değildir.

5. şart: İyiliği emretmek ve kötülükten menetmenin, sessiz kalmanın doğuracağı kötülüklerden daha büyük kötülüklere sebep olmaması gerekir. Eğer daha büyük kötülüklere yol açacaksa yapılması gerekmez. Hatta onun iyiliği emretmesi ve kötülüğü menetmesi caiz bile değildir.

Bu sebeple âlimler dediler ki: Bir kötülüğü reddedip kınamak, dört sonuçtan birini doğurabilir: Ya o kötülük zail olur/ortadan kalkar ya

daha hafif bir kötülüğe dönüşür ya benzeri bir kötülüğe dönüşür ya da daha büyük bir kötülükle sonuçlanır.

- Birinci ve ikinci durumda o kötülüğü reddedip kınamak vaciptir.
- Üçüncü durumda tartışmalıdır.

- Dördüncü durumda reddedip kınamak caiz değildir. Çünkü kötülüğün reddinden maksat onu izale etmek veya hafifletmektir.

Mesela bir şahsa güzel bir işi yapması emredilmek istendiği zaman eğer bu güzel işi yapmak o şahsın namazı cemaatle kılmasını terk etmesini gerektirecekse burada ona bu iyiliği emretmek caiz değildir. Çünkü bu, müstehab bir fiilden dolayı bir vacibin terkine yol açar.

Münkerde de böyledir. Bu münkerden nehyettiği zaman onun failini daha büyük bir kötülüğe sevketmiş olacaksa bu durumda -iki kötülükten, daha küçüğüyle daha büyüğünü defetmek için- bu kötülüğü nehyetmesi caiz olmaz.

Bunun delili Allah'ın şu ayetidir: **"Onların Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek sınırı aşıp Allah'a sövmesinler."** (Enam, 108) Müşriklerin ilahlarına sövmek kuşkusuz istenen bir şeydir. Fakat müşriklerin ilahlarına sövmenin sebep olacağı yarardan daha büyük bir sakıncayı doğuracağı zaman -ki bu sakınca onların da bilmeden Allah'a sövmeleridir- Allah Teâlâ, müşriklerin ilahlarına sövmeyi yasaklamıştır.

Şarap içen bir adamla karşılaşsak -ki şarap içmek bir kötülüktür- onu şarap içmekten nehyettiğimiz zaman gidip insanların mallarını çalacaksa ve namuslarına saldıracaksa bu durumda onun şarap içmesine mani olmayız. Çünkü bu, daha büyük bir kötülüğe yol açar.

6. şart: Emreden veya nehyedenin, emrettiği şeyi kendisinin yapması ve nehyettiği şeyden de kendisinin sakınması gerekir. Bu, bazı âlimlere göre böyledir. Buna kendisi riayet etmiyorsa iyiliği emretmez ve kötülükten nehyetmez. Çünkü Allah Teâlâ, İsrailoğullarına şöyle

dedi: “İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? Hâlbuki kitab(Tevrat)ı okuyorsunuz. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?” (Bakara, 44) Kendisi namaz kılmayan kişi, namazı emredemez, kendisi şarap içen kişi, başkasını bundan menedemez. Bu sebeple şair şöyle demiştir:

“Aynısı sende varken nehyetme bir huyu

Yaptığın zaman büyük bir utançtır sana”

Onlar bu görüşlerini aklî ve naklî delillerle delillendirdiler.

Fakat cumhur aksi görüştedir. Onlar dediler ki: Kendisi yapmasa bile iyiliği emretmesi, kendisi yapsa bile kötülüğü nehyetmesi gerekir. Allah Teâlâ, İsrailoğullarını iyiliği emrettikleri için değil, iyiliği emredip de kendilerini unuttukları için ayıplamıştır.

Bu görüş doğrudur. Biz diyoruz ki: Sen şu anda iki şeyle memursun: Birincisi: İyiliği yapmak, ikincisi: İyiliği emretmek. İki şeyden de nehyedilmektesin: Kötülüğü yapmaktan ve kötülüğün nehyini terk etmekten. Emredilen şeyleri terk edemezsin, nehyedilen şeyleri de yapamazsın. Bunlardan birinin terki diğerinin düşmesini gerektirmez.

Bunlar altı şarttır. Bunların dört tanesi, cevazının şartlarıdır. Bunlar birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci maddede ayrıntılı olarak zikredilen şartlardır. İki tanesi ise vacip olmasının şartlarıdır. Haklarında farklı görüşler olmasına rağmen bunlar da dördüncü ve altıncı maddede zikredilenlerdir.

Emr-i bi'l-ma'ruf neyh-i ani'l-münker yapılan kimselerin, yapan kimsenin babası, annesi, dedesi ve ninesi gibi usulünden (soyundan) olması şartı yoktur. Bununla beraber biz onlara bunu yapmanın daha da önemli ve gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü onları günahları işlemekten alıkoymak ve itaatleri yapmalarını emretmek de ana-babaya iyilik etmenin kapsamına girer.

"Ben babamı nehyettiğim zaman bana kızar, darılır/küser, o zaman ne yapacağım?" denilebilir.

Biz deriz ki: Babanın sana kızmasına ve küsmesine sabret. Akıbet takva sahiplerininidir. Atan İbrahim'in yolundan git. O, şirk koştan babasını kınarken şöyle demişti: **"Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. O halde bana uy da seni doğru bir yola eriştireyim. Babacığım! Şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahmân (olan Allah)'a âsî oldu. Babacığım! Doğrusu ben korkarım ki, sana Rahmân'dan bir azab dokunur da şeytana (cehennemde arkadaş) olursun.'** Babası 'Ey İbrahim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Yemin ederim ki, eğer (onları kötülemekten) vazgeçmezsen, seni muhakkak taşlarım. Haydi, uzun bir müddet benden uzak ol.' dedi." (Meryem, 42-46) Yine İbrahim, babası Azer'e dedi ki: **"Sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum."** (Enam, 74)

وَيَرْوَنَ إِقَامَةَ الْحَجِّ وَالْجِهَادِ وَالْجَمْعِ وَالْأَعْيَادِ مَعَ الْأُمَرَاءِ أَبْرَارًا كَانُوا أَوْ
فُجَّارًا

Haccın, cihadın ve bayramların, ister iyi olsunlar isterse kötü olsunlar, idarecilerle birlikte yapılması gerektiği görüşündedirler.

"Ebrar," "İyiler" demektir, Çok iyilik yapan kimselere "ebrar" denir. "Füccar" da "kötüler" demektir. Çok günah işleyen kimselere de füccar denir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, bid'at ehline tamamen muhalefet ederler. Haccın, -Allah'ın en fasık kulu da olsa- Müslüman emîrle birlikte (devlet başkanı veya vekiliyle birlikte) yapılması gerektiği görüşündedirler.

İnsanlar daha önceleri bir hac emîri belirliyorlardı. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hicretin dokuzuncu yılında Ebu Bekir'i hac emîri olarak görevlendirmişti. İnsanlar bu uygulamaya devam ettiler. Onun sevk ve idaresiyle hareket ediyorlar, o vakfe yaptığında vakfe yapıyorlardı. Meşru olan buydu. Çünkü Müslümanların uyacakları bir imama ihtiyaçları vardır. Herkes kendi başına buyruk hareket etmiş olsa bundan dolayı kargaşa ve ihtilaf çıkar.

Onlar haccı, -emîrleri fasık da olsa hatta hac esnasında içki de içse- onunla birlikte yapmayı uygun görürler. "Bu imam facirdir, bunun imametini kabul etmeyiz." demezler. Çünkü onlar fasık da olsa fıskının bizim yanımızda Allah'tan bir delille açık bir küfre ulaşmaması şartıyla veliyyü'l-emre itaatin vacip olduğu görüşündedirler. Küfrü delille sabit olana itaat edilmez. Onun idare makamından uzaklaştırılması gerekir. Fakat fasıklığın altındaki fücür hangi noktaya ulaşırsa ulaşınsın onun velayeti devam eder. Masiyetin dışında veliyyü'l-emre itaat etmek vaciptir.

- Asi olduğu zaman imama ve emîre itaat edilmeyeceği görüşünde olan Hariciler aynı görüşte değildirler. Çünkü onların kuralı şudur: Büyük günah, sahibini dinden çıkarır.

- Rafiziler de farklı görüştedirler. Onlar derler ki: Masum imamdan başka imam yoktur. Beklenen imam olduğunu iddia ettikleri kişinin ortadan kaybolduğu andan beri İslam ümmeti bir imama sahip değildir, bir imama da tâbi değildir. Bilakis onlar o vakitten bugüne dek hep cahiliye ölümüyle ölmüşlerdir. Onlar derler ki: Masum imamdan başka imam yoktur. Hangi emîr olursa olsun onunla ne hac olur ne de cihad. Çünkü imam henüz gelmemiştir.

Fakat Ehl-i sünnet ve'l-cemaat şöyle der: Biz ister iyi olsun ister kötü olsun emîrlerle birlikte hacc edilmesi gerektiği görüşündeyiz. Ci-

hadın da -fasık bile olsa- bir emîrle birlikte yapılması gerekir. Onlar kendileriyle birlikte cemaatle namaz kılmayan, namazlarını tek başına evinde kılan bir emîrle birlikte cihadı gerçekleştirirler.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaatte derin bir bakış vardır. Çünkü bu gibi konularda yapılacak muhalefetler, Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmek demektir ve büyük fitnelere yol açar.

Fitnelerin, müslümanlar arasındaki savaşların ve görüş farklılıklarının kapısını açan şey, imamlara karşı çıkmaktan başka bir şey değildir.

Bu sebeple Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, haccın ve cihadın facir de olsa emîrle birlikte yapılması gerektiği görüşündedir. Fakat bu, demek değildir ki Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, emîrin yaptığını kötülük olarak görmezler. Bilakis onu bir kötülük olarak görürler ve emîrin yaptığı kötülüğün halkın genelinin yaptığı kötülüktan daha ağır olacağını söylerler. Çünkü emîrin bir kötülüğü yapması, günahının yanında iki büyük sakıncayı da ihtiva eder:

Birincisi: İnsanların onu örnek almalarını ve bu kötülüğü hafife almalarını gerektirir.

İkincisi: Emîr bir kötülük yaptığı zaman vatandaştan/halktan o kötülüğü, benzerini ya da yakınıni değiştirme imkânı azalacaktır.

Fakat Ehl-i sünnet ve'l-cemaat der ki: Bu ve daha başka sakıncaların gerektiren bu duruma rağmen günahkâr da olsalar idarecilere itaat etmemiz, hac ve cihadı onlarla birlikte yapmamız gerekir. Facir de olsalar cumaları da onlarla birlikte eda etmemiz gerekir.

Mesela emîr içki içtiği ve insanlara mallarından dolayı zulmettiği zaman biz onun arkasında cumayı kılarız ve namaz sahih olur. Hatta Ehl-i sünnet ve'l-cemaat bid'ati küfür derecesine ulaşmadığı zaman bid'atçı emîrin arkasında bile namazın sahih olduğu görüşündedirler. Çünkü onlar bu gibi şeylerde ihtilafın bir kötülük olduğu görüşündedirler. Fakat Cuma imamlığı yapacak bir imama bu kötülükleri yapması yakışmaz.

"Bayram namazlarını -ister iyi ister kötü olsunlar- Yöneticilerin arkasında kırlarlar."

Bu sakın yöntemle İslam dininin aşırı ve katı arasında orta bir yol olduğu belli olur.

Bir kimse "Bunların arkasında nasıl namaz kılarız? Hacda, cihad- da, cumalarda ve bayramlarda onlara nasıl tabi oluruz?" diyebilir.

Biz deriz ki: Onlar bizim imamlarımızdır. Biz Allah'ın şu emrine uyarak onların sözünü dinleriz ve kendilerine itaat ederiz: **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de."** (Nisa, 59)

Böylece onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu emrine de itaat ederler: *"Benden sonra kayırma ve münker işler olacak."* Ashab, "Ey Allah'ın Rasûlü! Bize neyi emredersiniz?" Dedi ki: *"Onlara haklarını ödeyiniz, kendi haklarınızı da Allah'tan isteyiniz."*⁴⁰⁶ Onların hakları -Allah'a masiyetin dışında- onlara itaat etmektir.

Vail İbn Hucr'den şöyle rivayet edilmiştir: Seleme İbn Yezid el-Cu'fî, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e şöyle sordu: "Ey Allah'ın Rasulü! Lütfen söyle! Başımıza kendi haklarını bizden isteyen, fakat bizim hakkımızı bize vermeyen âmirler gelirse bize ne emir buyurur- sun?" Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdular: *"Dinleyin ve itaat edin. Onlara ancak yaptıklarının karşılığı vardır, size de ancak yaptıklarınızın karşılığı vardır."*⁴⁰⁷

Ubade İbn es-Samit *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen bir hadiste o şöyle demiştir: "Hem zorlukta hem kolaylıktayken, hem neşeli halde hem de kederli haldeyken söz dinleyip itaat edeceğimize, emir sahibi- nin emrine karşı gelmeyeceğimize dair Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e biat ettik." O dedi ki: *"Ancak onun açık bir küfrünü görür-*

⁴⁰⁶ Buhari (7052); Müslim (1843). Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

⁴⁰⁷ Müslim (1846).

seniz ve onun küfrü hakkında Allah'ın katında elinizde kuvvetli bir deliliniz varsa o zaman itaat etmezsiniz."⁴⁰⁸

Eğer biz onlara tâbi olmazsak ciddi şeylere ve büyük musibetlere yol açacak bir itaatsizlik yapmış oluruz.

Hakkında te'vil ve âlimlerin ihtilafı bulunan şeyleri yaptıkları zaman bizim onlara karşı çıkmamız/muhalefet etmemiz helal değildir. Fakat ictihadın caiz olmadığı alanlarda onların dine muhalif tavırları karşısında, imkânların elverdiği ölçüde, onlara nasihatte bulunmamız gerekir. İctihadın caiz olduğu bir alanda onları tenkit ederek ve nefsi tatmin etmek için değil, hakkı onlara beyan etmek için takdir ve saygı sınırları içinde bunu onlarla müzakere ederiz. Onlardan kopmak ve itaatsizlik etmek Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin yolu değildir.

وَيُحَافِظُونَ عَلَى الْجَمَاعَاتِ

Onlar cemaatlere devam ederler.

Yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, beş vakit namazı devamlı cemaatle kılarlar. Cemaate tam olarak riayet ederler. Ezanı işittikleri zaman hemen icabet ederler ve namazı Müslümanlarla birlikte kılarlar. Beş vakit namazda cemaate devam etmeyenler Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin özelliklerinden birini kaybederler.

Bir görüş üzerinde birleşmek ve ihtilaf etmemek cemaat kapsamına girebilir. Çünkü bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Muaz İbn Cebel'i ve Ebu Musa el-Eş'arî'yi Yemen'e görevli olarak gönderdiği zaman kendilerine tavsiye ettiği bir şeydir. Onlara şöyle buyurmuştur: "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin; uzlaşın, ihtilaf etmeyin."⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Buhari (7056); Müslim (1709).

⁴⁰⁹ Buhari (4341, 4342); Müslim (1733). Ebu Musa el-Eş'ari *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

وَيَدِينُونَ بِالنَّصِيحَةِ لِلْأُمَّةِ

Ümmete nasihatte bulunmayı dinin bir gereği olarak görürler.

Yani ümmete nasihat ederek Allah'a kulluk ederler, bunun bir din olduğuna itikad ederler.

Ümmete nasihate, bazen Allah'a ibadetin dışında bir şey sevkedebilir. Buna bazen gayret ve heves, bazen ceza korkusu, bazen Müslümanlara faydalı olmayı arzu ettiği üstün bir ahlakla ahlaklanması ve başka sebepler sevkedebilir.

Fakat onlar Allah'a itaat etmek ve O'nun dininin gereğini yerine getirmek için ümmete nasihat ederler. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Temim İbn Evs ed-Dârî hadisinde, "*Din nasihattir.*" buyurmuştur. "Kime nasihattir ey Allah'ın Rasulü!" denince, "*Allah'a, Kitabına, Peygamberine, Müslümanların imamlarına ve Müslümanların geneline.*" buyurmuştur.⁴¹⁰

- Allah'a nasihat: "Samimiyetle Allah'a ulaşmayı istemek"tir.

- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e nasihat, samimiyetle ona tabi olmaktır. Bu, O'nun Rasulünün getirdiği Allah'ın dinini korumayı gerektirir. Bu sebeple "*Kitabına nasihattir.*" demiştir.

- Bu sebeple o, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu, mahlûk olmayıp Allah'tan indirildiğini, haberini tasdik etmek ve ahkâmına uymak gerektiğini beyan eder, kendi içinde de buna itikad eder.

- Müslümanların imamları, Allah'ın Müslümanların herhangi bir işiyle görevlendirdiği herkestir. Bu konuda o imamdır. Bu bağlamda devlet başkanı gibi genel imamlar vardır, emîr, vezir, reis ve mescid imamları gibi özel imamlar vardır.

- Müslümanların geneli ise imamlara uyanlardır.

- Âlimler Müslümanların imamlarının en büyüklerinden biridirler. Müslümanların imamlarına nasihatın anlamı, onların güzelliğini ve iyiliklerini yaymak, kötülükleri üzerinde durmamak, yanıldıkları zaman yol göstererek ve saygınlıklarını ihlal etmeden yanlışlarını beyan ederek onların doğruyu bulmalarına çalışmaktır. Çünkü âlimlerin kendi değerlerini düşürücü bir hatası İslam'ın geneli için de zarardır. Çünkü halk, âlimlerin birbirlerini sapıklıkla itham ettiklerini gördüğü zaman onlar gözlerinden düşer ve derler ki: Bunlar birbirlerini reddediyorlar, biz hangisinin doğru olduğunu bilemeyiz ki! Böylece onların hiçbirinin sözünü dinlemezler. Fakat alimler birbirlerine saygı gösterdikleri, her biri kardeşi hata ettiğinde onu gizlice ikaz ettiği ve insanlara sahih görüşü ilan ettiği zaman bu, Müslümanların âlimlerine büyük bir nasihat olur.

Müellif, "ümmete" dedi. Bu kavram imamları da, halkı da kapsar. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, ümmetin imamlarına ve halkına nasihat etmeyi dinin bir gereği sayarlar.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ashabından, "*Her müslümana nasihat etmeleri için*" söz almıştı.⁴¹¹

Soru: Ümmete nasihat etmenin ölçüsü nedir?

Cevap: Ölçü, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözleriyle işaret ettiği şeydir: "*Sizden biriniz kendi nefsi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe mümin olamaz.*"⁴¹² İnsanlara bu ölçüye göre muamele edersen işte bu tam bir nasihattir.

O halde arkadaşına yapacağın davranıştan/muameleden önce şunu düşün: Bir şahsın sana aynı muameleyi yapmasına razı olur musun? Eğer sen razı olmazsan sen de yapma.

⁴¹¹ Buhari (57); Müslim (45). Cerir İbn Abdullah *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

⁴¹² Buhari (13); Müslim (45). Enes *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

وَيَعْتَقِدُونَ مَعْنَى قَوْلِهِ ﷺ: (الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ الْمَرْصُوصِ؛ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şu sözünün manasına itikad ederler: 'Mü'minin mü'mine bağlılığı, taşları birbirine kenetlenmiş bina gibidir.' Sonra iki elinin parmaklarını birbirine geçirmiştir.⁴¹³

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, müminin mümin kardeşi karşısındaki konumunu taşları birbirine kenetlenmiş bir binaya benzetmiştir. O bina o kadar sağlamdır ki taşları ve tuğlaları birbirine kenetlenecek ve birbirini kuvvetlendirecek şekilde bağlıdır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, daha sonra konunun daha iyi anlaşılması ve pekiştirilmesi için parmaklarını birbirine geçirdi.

Ayrı ayrı duran parmaklarda zayıflık vardır. Bunlar birbirine geçirilip ağ yapıldığı zaman kuvvetlenir. Müminin mümine bağlılığı taşları birbirine kenetlenmiş bina gibidir. Binanın yapı taşlarının birbirine kenetlendiği gibi mümin de mümin kardeşiyle -tıpkı bu bina gibi- kenetlenir. Kardeşinde bir eksiklik olduğu zaman diğeri onu tamamlar. Onda bir eksik gördüğü zaman kardeşinin aynası olur. Kardeşinin ihtiyacı olduğu zaman onu tamamlar. Hastalandığı zaman kardeşine yardım eder, onu ziyaret eder... Her durumda böyledir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat bu manaya inanır ve bunu hayata geçirir/uygular.

⁴¹³ Buhari (6026); Müslim (2585). Ebu Musa el-Eşari radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

وَقَوْلِهِ ﷺ: (مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالْحُمَى وَالسَّهْرِ)

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şu sözünün manasına itikad ederler: 'Müminler birbirlerine karşı sevgi ve merhamette, saygı ve şefkattetipki yekvücut gibidirler. Ovücudun bir organı hastalandığı zaman diğer organları birbirlerini ateş ve uykusuzlukla ona ortak olmaya çağırırlar.'⁴¹⁴

"Tıpkı yekvücut gibidirler," yani onlar ümid ve elemelerde ortaktır. Birbirlerine merhametlidirler. Birisi muhtaç olduğu zaman diğeri onun ihtiyacını giderir. Birbirlerine yumuşaklıkla ve şefkatle muamele ederler... Birbirlerini severler. Hatta onlardan biri kalbinde müslüman kardeşlerinden birine karşı bir buğz/nefret hissettiği zaman onu izale etmeyi ve bu buğzu gidermeyi gerektirecek iyiliklerini ve güzel yönlerini hatırlamaya çalışır.

Bir vücudun bir organı hastalandığı zaman -isterse organların en küçüğü olsun- diğer organları birbirlerini onun için çağırırlar. Mesela serçe parmağın ağrıdığı zaman -ki organların en küçüğüdür- bütün vücut elem ve ızdırap çeker... Kulağın ağrıdığı zaman bütün vücut acısını hisseder... Gözün ağrıdığı zaman bütün vücut o acıyı hisseder... Diğer organlar için de böyledir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in verdiği bu örnek, manayı tasvir edici ve onu anlamayı son derece kolaylaştırıcı bir örnektir.

وَيَأْمُرُونَ بِالصَّبْرِ عِنْدَ الْبَلَاءِ، وَالشُّكْرِ عِنْدَ الرَّخَاءِ وَالرِّضَا بِمُرِّ الْقَضَاءِ

Belalara/musibetlere karşı sabretmeyi, rahatlıkta şükretmeyi, kaza acısına razı olmayı emrederler.

⁴¹⁴ Buhari (6011); Müslim (2586).

“Emrederler:” Bu kelimenin, nefislerine emretmeyi de kapsadığı söylenebilir. Bunun delili şu ayettir: **“Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, şiddetle kötülüğü emreder.”** (Yusuf, 53) Onlar kendi nefislerine bile emrederler.

“Musibetlere karşı sabretmeyi:” “Sabır;” “Bela ve musibetlere tahammül etmek ve nefsi, kalple, dille veya organlarla öfkelenmekten alıkoymak”tır.

“Bela:” “Musibet” demektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Sizi, herhalde, biraz korkuyla, biraz açlıkla ve biraz da mal, can ve ürünlerden yana eksiltmekle deneriz; öyleyse (buna) sabredenleri müjdele. Nitekim bunlar, kendilerine bir musibet geldiği zaman, ‘Biz, Allah’a aidiz ve elbette O’na döneceğiz.’ derler.”** (Bakara, 155-156)

Sabır, musibet esnasında gösterilir. Sabrın en üstünü ve en faziletli ilk sarsıntı esnasındaki sabırdır. Bu, gerçek sabrın da alametidir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu bir kabrin başında ağlarken rastladığı bir kadına söylemişti ve **“Sabret ve Allah’tan kork!”** demişti. Kadın ona şöyle demişti: “Bırak beni! Çünkü benim başıma gelen musibet senin başına gelmedi.” Kadın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i tanımadı. Kadına, onun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğunu söylediler. Bunun üzerine kadın, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in kapısına geldi, yanında kapıcıları bulamadı ve dedi ki: “Ben seni tanıyamadım.” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kadına dedi ki: **“Sabır, ancak ilk sarsıntı anındaki sabırdır.”**⁴¹⁵ İlk sarsıntının geçmesinden sonraki sabır kolaydır. O, sabrın kemaline ulaşamaz.

Ehl-i sünnet ve’l-cemaat, belalara/musibetlere karşı sabretmeyi emreder. Hiçbir insan yoktur ki kendi nefsinde, ailesinde, malında, arkadaşlarında, beldesinde veya Müslümanların genelinde mutlaka bir

⁴¹⁵ Buhari (1283); Müslim (926). Enes İbn Malik *radıyallahu anh’tan* rivayet edilmiştir.

belaya/musibete maruz kalmasın. Bu musibet, ya dünya konusunda ya da din konusunda olur. Din konusundaki musibet dünya konusundaki musibetten çok büyüktür.

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, iki konudaki musibete sabretmeyi emreder:

- Dünya musibetine sabırda -yukarıda da ifade edildiği gibi- musibete tahammül eder.

- Dindeki musibete sabretmeye gelince, kişi, dini uğrunda bir musibete maruz kaldığında bundan dolayı sarsılmaz. Allah Teâlâ'nın kendileri hakkında şöyle buyurduğu kimseler gibi olmaz: **"İnsanlardan kimi vardır ki, 'Allah'a iman ettik.' der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutar."** (Ankebut, 10)

"Emrederler," yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaat emreder.

"Rahatlıkta şükretmeyi:" "Rahatlık;" "Maişette bolluk, vatandaşlık" demektir. Böyle bir durumda onlar şükretmeyi emrederler.

Belaya/musibete sabretmenin mi, yoksa rahatlıkta şükretmenin mi daha zor olduğu konusunda alimler ihtilaf ettiler. Bazıları belaya/musibete sabretmenin daha zor olduğunu söylerken bazıları da rahatlıkta şükretmenin daha zor olduğunu söylediler.

Doğrusu her birinin zorlukları vardır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Ve şayet insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra da onu kendisinden geri alırsak, şüphesiz o, ümitsiz ve nankör bir kimse olur. Ve şayet ona dokunan bir sıkıntıdan sonra bir nimet tattırırsak, 'Artık benden bütün kötülükler silinip gitti.' der, mutlaka böbürlenir ve şımarır."** (Hûd, 9-10)

Şöyle biraz düşününce her ikisi de kolaydır: Bir musibetle karşılaşan kimse, biraz düşünse ve "Benim üzülmem bu musibeti geri çevirmez ve ortadan kaldırmaz, ya faziletli insanlar gibi sabredeceğim ya

da hayvanlar gibi umursamayıp unutacağım.” dese bu sabır, ona kolay gelir. Rahatlık ve bolluk içinde olan kimse de böyledir.

Fakat Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, musibete sabretmeyi de, rahatlıkta şükretmeyi de emreder.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, kaza ve kaderin acısına razı olmayı da emreder. “Kaza acısı:” İnsan tabiatına uygun olmayan şeydir. Bu sebeple “kaza acısı” denmiştir.

Allah Teâlâ beşer tabiatına uygun olmayan bir hüküm verdiği ve insan da bundan dolayı acı çektiği zaman bu “kaza acısı” diye isimlendirildi. Bu, lezzetli/tatlı bir şey değildir, bilakis acıdır. Onlar kazanın/Allah'ın verdiği hükmün acısına razı olmayı emrederler.

Bilinmelidir ki bizim kazaya bakışımız iki türlüdür:

- 1- Onu Allah tarafından yapılan bir fiil olarak görmektir.
- 2- Onu Allah'ın bir mefulü olarak görmektir.

Allah'ın bir fiili olması itibarıyla ona razı olmak ve Rabbimize itiraz etmemek bizim üzerimize vaciptir. Çünkü bu, Rab olarak Allah'a razı olmayı tamamlar.

O'nun mefulü olması itibarıyla buna razı olmak sünnettir, sabretmek vaciptir.

O halde Allah'ın bir kaderi olması itibarıyla hastalığa razı olmak vaciptir, hastalığın kendisine razı olmak sünnettir, hastalığa sabretmek vaciptir, hastalığa şükretmek ise müstehaptır.

Bu sebeple biz deriz ki: *Musibetler karşısında/musibete maruz kalanlar dört konumda bulunurlar: Birincisi öfke; ikincisi sabır; üçüncüsü rıza ve dördüncüsü şükür konumudur.*

1- *Öfke konumu:* Bu haramdır, büyük günahlardandır; yanağını tokatlamak, saçını başını yolmak, elbisesini parçalamak, vay başıma gelenler diye feryad u figan etmek, ölmek için dua etmek veya öfkeye delalet başka şeyler yapmak gibi... Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem

şöyle buyurmuştur: “Yakasını paçasını yırtan, yanaklarına vuran ve cahiliye davetiyle çağrıda bulunan kimse bizden değildir.”⁴¹⁶

2- Sabır makamı: Nefsini; kalben, lisanen ve organlar olarak öfkeden korumaktır. Bu vaciptir.

3- Rıza makamı: Rıza ile sabır arasındaki fark: Sabreden kişi acıyı yudumlar, fakat öfkelenemez. Ancak bu, haddizatında zor ve acı bir şeydir. Şair bunu şöyle ifade eder:

“İsmi gibidir, acıdır sabrın tadı

Fakat baldan tatlıdır sonuçları”

Razı olan kişi ise bunu acı olarak tatmaz, aksine huzurludur. Kendisine isabet eden bu şey sanki önemli bir şey değildir!

Âlimlerin cumhuru, hükmedilene razı olmanın müstehap olduğu görüşündedirler. Bu, Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin tercihidir ve sahih olan da budur.

4- Şükür makamı: Şükür; lisanıyla ve haliyle “elhamdülillah” demek ve bu musibeti bir nimet olarak görmektir.

Fakat bir kimse, bu makamın nasıl olacağını sorabilir.

Biz deriz ki: Bu makam, Allah'ın, kendilerine başarı nasip ettiği kimseler için söz konusudur. Şöyle ki:

a) O, bu musibetin, günahının kefareti olduğunu ve günahının dünyadaki cezasının ahiretteki cezasından daha kolay olduğunu bildiği zaman bu musibet, onun nazarında, şükredeceği bir nimet haline gelir.

b) Bu musibete sabredildiği zaman karşılığında sevap vardır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **“Sadece sabredenlerin mükâfatı hesapsız olarak verilecektir.”** (Zümer, 10)

⁴¹⁶ Buhari (1298); Müslim (103). Abdullah İbn Mesud radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

Demek ki bu makamda olan kişi, mükâfatı gerektiren bu musibet-ten dolayı Allah'a şükreder.

c) Süluک erbabı nazarında sabır en yüce makamlardan biridir. Bu makama ancak sebeplerin varlığıyla ulaşılır ve makama ulaşmaktan dolayı da Allah'a şükredilir.

Rivayet edildi ki kadın dervişlerden birinin parmağına bir musibet isabet edince Allah'a şükretti. Bunun sebebi sorulunca şöyle dedi: "Mükâfatının tadı bana sabrın acısını unutturdu."

Allah onlara merhamet etsin Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, belalara/musibetlere karşı sabretmeyi, rahatlıkta şükretmeyi, kaza acısına razı olmayı emrederler.

Not:

Kaza, iki anlama gelir:

1- "Allah'ın kazası ve vasfı olan hükmü" demektir. İster dinî kaza (hüküm) olsun, ister kevnî kaza (hüküm) olsun her hal ve şartta bu kazaya razı olmak gerekir. Çünkü bu, Allah'ın bir hükmüdür ve O'nun kazasına razı olmak, Rabliğine razı olmayı tamamlayan bir parçadır.

- Dinî kazanın örneği: O'nun vacibliğe, haramlığa ve helalliğe hükmetmesidir. Allah'ın şu ayeti bu kapsamdadır: **"Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya-babaya iyilik etmenizi emretmiştir."** (İsra, 23)

- Kevnî kazanın örneği: O'nun rahatlığa, sıkıntıya, zenginliğe, fakirliğe, iyiliğe, kötülüğe, hayata ve ölüme hükmetmesidir. şu ayetler bu kapsamdadır: **"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman..."** (Sebe, 14); **"Biz, İsrailoğullarına Tevrat'ta şu hükmü verdik: 'Muhakkak siz, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız ve muhakkak büyük bir yükselişe yükseleceksiniz.'"** (İsra, 4)

2- "Hükmedilen şey"dir. Bu da iki nevidir:

a) Şer'î olarak hükmedilen şeydir. Buna razı olmak ve kabul etmek, emredilene yapmak, nehyedilene terk etmek ve helalden yararlanmak gerekir.

b) Kevnî olarak hükmedilen şeydir:

- Eğer bu; fakirlik, hastalık, kuraklık, ölüm vb. gibi Allah'ın bir fiili ise -sahih olan görüşe göre- buna razı olmak, öncelikli olarak vacip değil, sünnettir.

- Eğer kulun bir fiili ise bunda beş hüküm cereyan eder: Vacibe rıza vacib, menduba rıza mendub, mübaha rıza mübah, mekruha rıza mekruh, harama rıza haramdır.

وَيَدْعُونَ إِلَى مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ، وَمَحَاسِنِ الْأَعْمَالِ

Onlar mekarim-i ahlaka, güzel amellere çağırırlar.

"Mekarim-i ahlak," yani "ahlakın en iyisine." Her şeyin kerimi, o şeye göre en iyisidir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Muaz'a Yemenlilerin zekâtını toplamakla görevlendirdiğinde söylediği söz bu anlamdadır: "Onların mallarının en iyilerini almaktan sakın."⁴¹⁷

"Ahlak:" "Hulk" kelimesinin çoğuludur. "Hulk;" "insanın iç hali-dir," yani "seciyeler/tabiatlar" demektir. Ehl-i sünnet, insanın iç halinin güzel olması için çağırır. İnsanın iç hali güzel olursa cömertliği, cesareti, insanlara tahammülü, sabrı, insanları güler yüzle, açık kalplilikle ve iç huzuru ile karşılamayı sever. Bunların hepsi ahlakî üstünlüklerdir.

"Güzel ameller" ise azalarla ilgilidir. İbadetlerle ilgili amelleri de kapsar, alışveriş ve kiralama gibi ibadetle ilgili olmayan amelleri de kapsar. Onlar bütün amellerde insanları doğruluğa, samimiyete, yalandan ve hiyanetten uzak durmaya davet ederler. Onlar buna davet ettiklerine göre kendilerinin bunu yapmaları daha evladır.

⁴¹⁷ Buhari (4347); Müslim (19). İbn Abbas *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edilmiştir.

وَيَعْقِدُونَ مَعْنَى قَوْلِهِ ﷺ: (أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا)

Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, 'İmanı en mükemmel mü'min, ahlâkı en güzel olandır.' hadisinin anlamına iman ederler.⁴¹⁸

Bu hadisin her daim müminin gözünün önünde olması gerekir. Yani imanı en mükemmel mümin, Allah'a ve Allah'ın kullarına karşı ahlâkı en güzel olandır.

- Ahlak güzelliği, Allah'ın emirlerini kabul, itaat ve gönül hoşluğuyla ve hiçbir bıkkınlık ve sıkıntı duymadan almak ve O'nun kevnî hükümlerini sabırla ve rıza ile karşılamaktır.

- İnsanlar karşısındaki ahlak güzelliğinin cömertlik, onlara eziyet etmemek ve güler yüz göstermek olduğu söylenmiştir.

Cömertlik, sadece mal cömertliği değildir, bilakis hem mal hem de makam ve gönül cömertliğidir/makamını ve gönlünü insanlara açmaktır. Bunların hepsi cömertliktir. Güler yüzün zıddı, asık suratır.

Eziyet etmemek ise hiç kimseye sözle ve fiille zarar vermemektir.

وَيَنْدُبُونَ إِلَى أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ، وَتُعْطِيَ مَنْ حَرَمَكَ، وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ

Onlar, senden ilişkiyi kesen kimseyle bağlarını kopartmama, seni mahrum bırakana vermeye ve sana haksızlık edenı affetmeye davet ederler.

Senden ilişkiyi kesenler, senin bağlı olman gereken akrabaların olabilir. Onlar sıla-i rahimi terk etseler dahi sen terketme ve "Kim benimle ilişkisini devam ettirirse ben de onunla ilişkiyi devam ettiririm."

⁴¹⁸ Ahmed 2/250; Tirmizî (2612); Ebu Davud (4682); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/53; İbn Hibban, 2/227. Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir. Elbânî, *es-Sahihah*, (284)'de bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

deme. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sıla-i rahim yapan kimse, (akrabasından gördüğü iyiliğe) karşılık veren kimse değildir. O, akrabası kendisine iyiliği kestiği zaman onlara iyilik yapandır.”⁴¹⁹

Sıla-i rahim yapan kişi, akrabası kendisiyle ilişkiyi kestiği zaman onunla ilişkisini kesmeyen kimsedir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e bir adam şöyle sordu: “Yâ Rasûlallah! Benim akrabalarım var! Ben onlarla irtibatı devam ettiriyorum, onlar benimle âlakayı kesiyorlar! Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük! Ben onlara yumuşak davranıyorum, onlar bana karşı cahillik ediyorlar!” Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle dedi: “Eğer dediğin gibi isen, sanki onlara sıcak kül yediyor gibisin! Sen bu minval üzere devam ettikçe Allah tarafından onlara karşı senin yanında daima bir yardımcı bulunacaktır!”⁴²⁰

Ehl-i sünnet senden ilişkiyi kesenle bağlarını koparmamaya davet eder. Seninle ilişkisini devam ettirenle senin de ilişkiyi devam ettirmen daha evladır. Akraba olduğu halde seninle olan bağlarını koparmayan kimsenin iki tane hakkı vardır: Birisi akrabalık hakkıdır. Diğeri karşılığını bekleme hakkıdır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Size kim bir iyilik yaparsa onu karşılıksız bırakmayın.”⁴²¹

“Seni mahrum bırakana vermeye,” yani sana bir şey vermeyene ver. “O bana vermedi, ben de ona vermiyorum.” deme.

“Sana haksızlık edenı affetmeye,” yani senin hakkını eksik vereni... Bu, ya düşmanlık yaparak olur ya da görevi yerine getirmemekle olur. Zulüm ve haksızlık iki şey üzerinde döner: Düşmanlık ve inkâr.

⁴¹⁹ Buhari (5991). Abdullah İbn Amr *radiyallahu anhum*a’dan rivayet edilmiştir.

⁴²⁰ Müslim (2558). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

⁴²¹ Daha önce tahrir edilmiştir.

Ya sana vurarak, malını alarak ve namusuna leke sürerek saldırır ya da seni reddederek hakkını engeller.

Kendisine zulmedenı affetmesi, o insanın olgunluğunu gösterir. Fakat affetmek, ancak intikama gücü yeterken olmalıdır. Sen ancak intikama gücün varken affedebilirsin.

Onu ya Allah'ın mağfiretini ve rahmetini umarak affedersin. Çünkü affeden ve arayı düzelten kimsenin mükâfatı Allah'a aittir.

Ya da arkadaşınla aradaki dostluğu düzeltmek için affedersin. Çünkü kötülüğe kötülükle karşılık verdiğin zaman aranızdaki kötülük devam eder. Sen kötülüğe iyilikle karşılık verdiğin zaman o da sana iyiliğe döner ve yaptığından utanır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“İyilikle kötülük bir değildir. Kötülüğü, en güzel olanla sav; işte o zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki yakın bir dost gibi olur.”** (Fussilet, 34)

Güçlüyken affetmek, Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin karakteristik özelliklerindendir. Fakat affın ıslah edici olması şartıyla! Eğer affetmek bir kötülüğe sebep olacaksa buna çağırmazlar. Çünkü Allah Teâlâ bunu şart koşmuştur: **“Fakat kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir.”** (Şura, 40) Yani kimin affında iyilik olursa demektir. Fakat bir kimse affettiği zaman kötü bir durum olacaksa veya kötülüğe sebep olacaksa ona “affetme!” deriz. Mesela onun bir suçluyu affetmesinin/affının; bu suçlunun suçunun devamına sebep olması durumunda affı terk etmek daha faziletlidir. Bu durumda affın terki vacip olur.

وَيَأْمُرُونَ بِرِّ الْوَالِدَيْنِ

Onlar ana-babaya iyilikte bulunmayı emrederler.

Çünkü onların en büyük hakkı, kendilerine iyilik yapılmasıdır.

Allah Teâlâ, kendi hakkını ve Peygamberinin hakkını zikrettikten hemen sonra sadece ana-baba hakkını zikrederek şöyle buyurdu: **“Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya-babaya iyilik edin.”** (Nisa, 36)

“Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in hakkı,” Allah’a ibadet emrinin içindedir. Çünkü Allah’a ibadet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i severek ve onun yolunu izleyerek hakkını eda etmedikçe gerçekleşmez. Bu sebeple **“Allah’a ibadet edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın.”** ayetinin içine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in hakkı da dâhildir. Onun gösterdiği yol olmazsa Allah’a nasıl ibadet edilir?!

Kul, Allah’a Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şeriatı gereğince ibadet ettiği zaman hakkını ödemiş olur.

Sonra bunu ana-babanın hakkı takip eder. Anne-baba, özellikle de anne, çocuk için zahmet çeker. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: **“Biz insana ana-babasına iyilik yapmayı tavsiye ettik. Anası onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle doğurdu.”** (Ahkaf, 15); **“Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Anası onu karnında, giderek artan bir güçlkle taşımıştır.”** (Lokman, 14) Anne hamilelikte zahmet çeker, doğururken zahmet çeker. Doğurduktan sonra zahmet çeker. Çocuğuna karşı babasından daha çok merhametlidir. Bu sebeple güzel bir sohbeti/beraberliği ve iyiliği babadan bile daha çok hakeder.

Bir adam dedi ki: “Ya Rasûlallah! Benim güzel davranmama insanların en lâıyk olanı kimdir?” **“Annendir!”** buyurdular. “Sonra kimdir?” dedi. **“Sonra annendir!”** buyurdu. “Sonra kimdir?” dedi. **“Sonra annendir!”** buyurdu. “Sonra kimdir?” deyince de **“Sonra babandır!”** buyurdu.⁴²²

Baba da çocukları için zahmetlere katlanır. Onlar üzüldükleri zaman üzülür, onlar sevindikleri zaman sevinir. Onların rahatları, hu-

⁴²² Buhari (5971); Müslim (2548). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

zurları ve güzelce yaşamaları için bütün sebeplerin peşinden koşar. Kendisinin ve çocuklarının maişetini temin etmek için çalışır.

Anne-babanın her birinin hakkı vardır. Her ne yaparsan yap onların hakkını asla ödeyemezsin. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlara, merhametten ileri gelen tevazu kanadını indir ve ‘Rabbim! Onların küçükken bana bakıp terbiye ettikleri gibi Sen de onlara merhamet et.’ de.”** (İsra, 24) Onların hakları öndedir. Çünkü onlar, senin kendine fayda ve zarar vermeye gücün yetmezken seni eğittiler. O halde onlara iyilik yapmayı kendine bir görev bil!

İyilik yapmak, icma ile bütün insanların üzerine farz-ı ayndır. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu Allah yolunda cihaddan önce zikretmiştir. Nitekim İbn Mesud rivayet ettiği bir hadiste şöyle der: Dedim ki: “Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi amel Allah'a karşı daha sevimlidir?” **“Vaktinde kılınan namaz”** dedi. “Sonra hangisidir?” dedim. **“Anaya-babaya iyilik etmektir.”** buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye sordum. **“Allah yolunda cihad etmektir.”** dedi.⁴²³

Ebeveyn, anne-babadır. Dede ve nineye gelince onların da iyiliğe hakları vardır. Fakat bu, ebeveyne yapılacak iyiliğe denk değildir. Çünkü dede ve nine, ebeveynin çektiği zahmeti çekmemiştir, onlar kadar gözetip kollamazlar. Onlara iyilik yapmak sıla-i rahim cinsindendir. Fakat onlar diğer akrabalara göre sıla-i rahime daha layıktırlar. Fakat iyiliğe ebeveyn daha layıktır.

Fakat -iyilik diye tercüme edilen- “birr”in manası nedir?

“Birr,” hizmet ederek iyiliği ulaştırmaktır; anne babaya güler yüz göstererek, güzel söz söyleyerek, güzel davranarak ve onları rahat ettirecek her şeyle onları mutlu etmektir.

Bu sebeptir ki kuvvetli ve tercih edilen görüşe göre, evladın; ana-babasına hizmet ettiği için bir zarar görmeyeceği zaman onlara

⁴²³ Buhari (5970); Müslim (85). Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

hizmet etmesi vacip olur. Eğer zarar görecekse; hizmet etmesi, ancak zaruret durumunda vacip olur.

Bu sebeple şöyle deriz: Çocuğa zararı olmadığı ve ebeveynin yararına olduğu zaman ebeveyne itaat etmek vaciptir. Fakat bu itaatin çocuğa bir zararı olduğu zaman bu zarar bir vacibi terketmesini veya bir haramı yapmasını emretmeleri gibi ister dinî olsun ister bedenî olsun bu konuda onlara itaat etmek yoktur, onlara itaat etmek artık vacip değildir. Mala gelince, kendisine bir zararı olmadığı ve kendi ihtiyacıyla ilgili olmadığı zaman harcayacağı mal çok da olsa ebeveyninin iyiliği için malını harcaması vaciptir. Özellikle babanın, zarar vermediği müddetçe evladının malından dilediğini almaya hakkı vardır.

İnsanların bugünkü halini incelediğimiz zaman pek çoğunun ebeveynine iyilik yapmadığını/iyi davranmadığını, aksine itaatsiz olduğunu görürüz. Onların arkadaşlarına iyi davrandıklarını ve onlarla beraber olmaktan usanmadıklarını görürsün, fakat babasının veya annesinin yanında günde bir saat otursa usanmış görürsün. Sanki kor bir ateşin üzerinde oturmuş gibidir. Bu, iyilik yapan bir kimsenin hali değildir. Bilakis iyilik yapan kimse, annesi ve babası için göğsünde ferahlık hisseden, onlara özenle hizmet eden ve bütün gücüyle onları memnun etmeye çalışan kimsedir.

Nitekim halk arasında şöyle bir söz vardır: "İyilik, verilen bir borçtur." Yani iyilik yapan kimse, yaptığı iyiliğin en büyük karşılığını ahirette tahsil edecek olmakla beraber dünyada da karşılığını görecektir. Halkın dediği gibi, yapılan iyilikler ve kötülükler verilen borçlar gibidir. Sen anne-babana iyilik yaparsan senin çocukların da sana iyilik yaparlar. Sen anne-babana itaatsizlik yaparsan senin çocukların da sana itaatsizlik yaparlar.

Ebeveynine iyilik yapanların çocuklarından iyilik gördüklerine dair pek çok hikâye anlatılır. Kendisi ebeveynine itaatsizlik yaptığı gibi çocuklarından aynı şekilde itaatsizlik gördüğüne delalet eden hikâyeler de vardır.

وَصِلَةُ الْأَرْحَامِ

Onlar akrabalık bağlarını gözetmeyi de emrederler.

Ebeveyn ile diğer akrabalar arasında fark vardır. Akrabaların hakkı siladır/onlarla irtibat içinde olmaktır. Ebeveynin hakkı ise onlara iyilik yapmak ve iyi muamelede bulunmaktır. İyilik yapmak sıla'dan daha üstündür. Çünkü iyilik yapmak pek çok hayrı ve iyiliği kapsar. Fakat sıla sadece alakayı kesmemektir. Bu sebeple -ana-babaya- iyiliği terk eden hakkında "itaatsız" denir. Sıla-i rahim yapmayan kimse hakkında ise "akrabalık bağları kopuk" denir. Sıla-i rahim vaciptir. Onu kesmek ise lanete ve cennetten mahrumiyete sebeptir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Demek siz iş başına gelecek olursanız yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız öyle mi? İşte onlar, Allah'ın lanetlediği, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiği kimselerdir."** (Muhammed, 22-23)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: **"Akrabasıyla alakayı kesen kimse cennete giremez."**⁴²⁴

Sıla, Kur'an'da ve sünnette mutlak olarak zikredilmiştir.

وَكُلُّ مَا آتَى وَلَمْ يُجَدِّدْ بِأَشْرَعِ كَالْحِرْزِ قَبَالُغْرِ أَخْدٍ

"Şeriatle belirlenmediği halde gelen her şey

*Tıpkı 'hırz' gibidir, örfle belirlenir sınırları."*⁴²⁵

Demek ki bu konuda da örfe müracaat edilir. Örfün "sıla" diye isimlendirdiği şey sıla'dır, örfün "alakayı kesmek" diye isimlendirdiği şey de alakayı kesmek'tir. Bunun ölçüsü durumlara, zamanlara, mekânlara ve milletlere göre değişir.

⁴²⁴ Buhari (5984); Müslim (2556). Cübeyr İbn Mut'im *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

⁴²⁵ Şeyh'in Usul-i fıkıhla ilgili bir manzumesinden alınmıştır. Bkz: "Mecelletü'l-Hikme" sayı: 1. Hırz, hırsızlığa konu olan malın korunma altında olup olmadığını ifade eden bir kavramdır. -Çeviren-

- İnsanlar fakir, sen zengin, akrabaların da fakir bir durumda olduğu zaman, onlara yapılacak sıla-i rahim, senin onlara kendi durumun ölçüsünde bir şeyler vermendir.

- İnsanlar zengin oldukları, hepsi iyi durumda oldukları zaman sabahları veya akşamları akrabalarına gitmen/ziyaret etmen sıla-i rahim sayılır.

Zamanımızda insanlar arasında bu sıla azdır. Bunun sebebi kendi ihtiyaçlarının insanları meşgul etmesi ve onların birbirlerini unutmalarıdır. Tam bir sıla-i rahim, senin onların durumlarını ve çocuklarının nasıl olduğunu araştırman ve problemlerini görmendir. Fakat maalesef bu kaybolmuştur. Nitekim tam bir birr/iyilik duygusu da insanların pek çoğunda kaybolmuştur.

وَحُسْنُ الْجَوَارِ

Güzel komşuluk (ilişkilerini emrederler).

Yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, komşularla güzel komşuluk ilişkileri kurmayı emreder. Komşular evin yakınında bulunan kimselerdir. Onların en yakınları iyilik ve ikrama en layık olanlarıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Anaya-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya... iyilik edin."** (Nisa, 36) Allah Teâlâ, yakın komşuya ve uzak komşuya iyiliği emretti.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: **"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa komşusuna ikram etsin."**⁴²⁶ **"Çorba pişirdiğin vakit suyunu çok koy ve komşularını gözet."**⁴²⁷ **"Cibril bana komşuyu o derece tavsiyede bulundu ki, onu bana mirasçı yapacak sandım."**⁴²⁸

⁴²⁶ Buhari (6135); Müslim (48). Ebu Şüreyh el-Huzaî radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

⁴²⁷ Müslim (2625).

⁴²⁸ Buhari (6014); Müslim (2624). Aişe radiyallahu anha'dan rivayet edilmiştir.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, "Vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz!" dedi. "Kim ya Rasûlallah?" diye soruldu. "Zararlarından komşusu güvende olmayan kimse!"⁴²⁹ buyurdu.

*** Komşuyu gözetmeye, ona iyilik ve ikramda bulunmaya delalet eden daha pek çok nas vardır.**

- Komşu Müslüman ve akraba ise üç tane hakkı vardır: İslam hakkı, akrabalık hakkı ve komşuluk hakkı.

- Akraba ve komşu ise iki tane hakkı vardır: Akrabalık ve komşuluk hakkı.

- Komşu Müslüman, fakat akraba olmayan biri ise iki hakkı vardır: İslam hakkı ve komşuluk hakkı.

- Komşu kâfirse ve akraba değilse bir tane hakkı vardır, o da komşuluk hakkıdır.

Ehl-i sünnet, hangi tür komşu olursa olsun mutlak olarak komşuya iyilik yapılmasını emreder. Akraba ise iyilik yapılmaya daha layıktır.

Maalesef günümüzde bazı insanlar komşuya, başkalarına yaptıkları kötülükten daha fazla kötülük yapıyorlar. Onların komşuya, malını almak ve onu rahatsız etmek suretiyle zulmettiklerini görüyorsun.

Allah rahmet eylesin fıkıhçılar fıkihtaki sulh bölümünde komşuluk ahkâmından biraz söz etmişlerdir. Oraya müracaat edilmelidir.

وَالْإِحْسَانِ إِلَى الْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

Yetimlere, yoksullara ve yolculara iyilik yapmayı (emrederler).

Yani Ehl-i sünnet, bu üç sınıfa iyilik etmeyi emrederler.

"Yetim," "Buluğa ermeden önce babası vefat eden kimse"dir.

⁴²⁹ Buhari (6016); Ebu Şüreyh el-Huzâî radiyallahu anh'tan rivayet edilmiştir.

Allah Teâlâ, yetimlere iyilik yapılmasını emretmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de pek çok hadiste bunu teşvik etmiştir.⁴³⁰

Bunun sebebi yetimin, babasını kaybetmesi sebebiyle kalbinin kırık olmasıdır. Onun ilgiye ve şefkate ihtiyacı vardır. Yetime yapılacak iyilik, duruma göre farklılık gösterir.

"Yoksullar," fakirlerdir. "Miskin" kelimesi, yoksulu da, fakiri de kapsar.

Yoksullara iyilik yapmak, Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde dinin emrettiği şeylerden biridir. Din onlara, ganimetlerde de, başka şeylerde de birtakım haklar tanımıştır.

Yoksullara iyilik yapılmasının sebebi yoksulluğun onları yerinde iskân etmesi/hareketsiz bırakması, zayıf düşürmesi ve kalplerini kurmasıdır. Onlarda oluşan eksikliği ve kırıklığı tamir etmek için bizim onlara iyilik etmemiz, İslam'ın güzelliklerindendir. Yoksullara iyilik yapmak duruma göre olur: Yemeğe ihtiyacı olduğu zaman onu doyurmakla ona iyilik yapmış olursun. Giyeceğe ihtiyacı olduğu zaman onu giydirmekle ona iyilik etmiş olursun. İtibara ihtiyacı olduğu zaman ona itibar kazandırmak bir iyiliktir. Bir meclise girdiği zaman onu hoşça karşılaştırsın ve maneviyatını yükseltmek için onu takdim edersin.

Allah Teâlâ, hikmetiyle onlara takdir ettiği bu eksiklik sebebiyle bize de onlara iyilik etmemizi emretti.

Yolda kalmış kimse de böyledir. O bir yolcudur. Burada -geçerli olan- yolda kalmış veya yoluna devam eden bir yolcu olmasıdır. Çünkü o gariptir. Garip; kimsesizdir, yalnızdır. Ona ikram ve iyilikle yakınlık gösterdiğin zaman şüphesiz bu, dinin emrettiği şeylerden biridir.

Yolcu, misafir olarak konakladığı zaman onu ağırlamak bir ikramdır.

⁴³⁰ Bu hadislerden birisi Buhari (6005)'de Sehl İbn Sa'd *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir. Sehl şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: "Ben ve yetimin velisi, cennette işaret parmağı ile orta parmak gibi beraber olacağız."

Fakat bazı âlimler, "Yolcuyu ağırlamak şehirlerde değil, köylerde vaciptir." dediler.

Biz şehirlerde de, köylerde de yolcuyu ağırlamanın vacip olduğunu söylüyoruz. Ancak mesela evin darlığı gibi bir sebep bulunması veya bu adamın ağırlanmasına mani olan başka sebeplerin bulunması bunun dışındadır. Fakat her ne olursa olsun onu ağırlamak imkânsız olduğu zaman (kırmadan ve üzmeden) güzelce reddetmek gerekir.

وَالرَّفْقُ بِالْمَمْلُوكِ

Kölelere şefkatle muamele etmeyi emrederler.

Yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, kölelere şefkatle muamele etmeyi emreder.

"Malik olunan şey" anlamındaki "mamluk" kelimesi insanın sahip olduğu köleleri ve hayvanları kapsar.

- Kölelere şefkatle muamele etmek demek, onlara yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmek ve gücünün yetmeyeceği şeyi onlara yüklememek demektir.

- Malik olduğu hayvanlara şefkatle muamele etmek ise, ister üzerinde bindiği hayvanlar olsun ister sütünden yararlandığı hayvanlar olsun isterse -başka bir maksatla- elinde bulundurduğu hayvanlar olsun, bunların ihtiyacına göre değişir. Kışın soğuğa dayanamadıkları zaman onları sıcak bir yere yerleştirirsin. Yazın sıcağa dayanamadıkları zaman serin bir yere yerleştirirsin. Hayvan kendi kendine otladığında yiyeceğini ve içeceğini temin edemezse onun için yiyecek ve içecek temin edilir. Yük taşıma işinde kullanılan bir hayvan ise ona taşıyamayacağı yük yüklemesin.

Bu, şeriatın kemaline, hayvanları bile unutmadığına ve Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin yolunun kapsamlı bir yol olduğuna delalet eder.

وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْفَخْرِ، وَالْخَبَلَاءِ وَالْبَغْيِ، وَالْاِسْتِطَالَةِ عَلَى الْخَلْقِ بِحَقِّ أَوْ بَغَيْرِ حَقِّ

Onlar övünmeyi, kibirlenmeyi, haddi aşmayı ve insanlara karşı haklı veya haksız yere küstahça tavır takınmayı yasaklarlar.

Övünmek sözle, kibirlenmek fiille olur. Haddi aşmak, düşmanlıktır. Küstahlık ise tepeden bakmaktır.

Onlar övünmeyi nehyederler. Övünmek, bir insanın başkasına sözle övünmesi, mesela ben âlimim, ben zenginim, ben cesurum, demesidir. Daha da ileri giderse başkalarına tepeden bakar ve "Siz benim nazarımda nesiniz ki?" der.

Kibirlenmek fillerle olur. Kişi yürüdüğü zaman yürüyüşünde, yüzünde, başını ve boynunu havaya kaldırdığında sanki göğe ulaşmış gibi kibirli görünebilir. Allah Teâlâ böyle yapan kimseyi azarlamış ve şöyle buyurmuştur: **"Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme! Çünkü sen asla yeri yaramazsın ve boyca da dağlara erişemezsin."** (İsra, 37)

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, bunden nehyeder ve şöyle der: Sözde ve fiilde mütevazı ol. Kendi nefsinin zaruret/ihtiyaç olmadıkça güzel sıfatlarla övme. Tıpkı İbn Mesud *radiyallahu anh*'ın şöyle dediği gibi: "Develerin ulaşabileceği yerde Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen biri olduğunu bilsem mutlaka binip ona giderdim."⁴³¹ İbn Mesud *radiyallahu anh* bununla iki şeyi kastetmiştir:

1- İnsanları Allah'ın Kitabını öğrenmeye teşviki.

2- Onları Allah'ın Kitabından ilim almaya daveti.

Güzel hasletlere sahip bir insan, bunları diğer insanlara ister anlatsın ister anlatmasın onlardan gizli kalacağını zannetmez. Bununla beraber bir kimse, kendisine ait güzel hasletleri insanların önünde saymaya başladığı zaman onların gözünden düşer. O halde bundan sakınmalısın.

⁴³¹ Müslim (2463).

"Haddi aşmak" diye anlamlandırılan "bağy," başkasına düşmanlık etmek ve ona saldırmaktır. Bu saldırı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözünde beyan ettiği üç yerde söz konusudur: "Sizin canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız size haramdır."⁴³²

*** İnsanlara karşı haddi aşmak; mallara, canlara ve ırzlara saldırı şeklinde olur.**

- Mallara saldırı: Mesela kendisine ait olmayan bir şeyin kendisine ait olduğunu iddia etmek, başkasına ait olan bir şeyi inkâr etmek veya kendisine ait olmayan bir şeyi almaktır. Bu, mallara saldırdır.

- Canlara saldırı: Öldürmek ve ondan daha alt seviyede olandır. Bir kimseyi yaralamak ve öldürmek şeklindeki saldırdır.

- Irzlara saldırı: Bununla ırzlara, yani kişinin saygınlığına ve itibarına saldırının kastedilmiş olması muhtemeldir. Yani başkasının saygınlığını zedeleyecek şekilde gıybet ederek ona saldırmaktır. Bununla zina ve daha aşağısının kastedilmesi de muhtemeldir. Başkasının saygınlığını zedeleyecek her türlü saldırı haramdır. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat; mallara, canlara ve ırzlara saldırılmasını meneder.

İnsanlara karşı tepeden bakmak, yani haklı veya haksız yere insanları hâkimiyeti altına almak da böyledir.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, haklı veya haksız yere insanlar üzerinde hâkimiyet kurmayı meneder. Bu, bir insanın başkasına tepeden bakmasıdır.

İşin gerçeği şudur ki Allah Teâlâ, sana başkalarına vermediği mal, makam, mevki, ilim veya başka bir şeyi verdiği zaman bunun senin tevazunu artırması gerekir. Verilen nimetler senin tevazunu artırdığı zaman bu, Allah'ın sana verdiği nimetlere karşı bir şükürdür. Sonunda bu, iyiliğe iyilik katar. Çünkü yüksek bir mevkide alçak gönüllü olan kimse, gerçek mütevazıdır.

⁴³² Buhari (1739), İbn Abbas hadisinden; Müslim (1679), Ebu Bekre hadisinden.

“Haklı” sözünün manası, yani “tepeden bakmaya yaptığı açıklamada haklı dahi olsa” demektir. Çünkü Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, insanlar üzerinde hâkimiyet kurmayı ve tepeden bakmayı meneder. Veya şöyle de denilebilir: “Haklı olarak tepeden bakma”nın manası: Tepeden bakmasının temelinde haklılığın olmasıdır. Şöyle ki, birisi kendisine karşı aşırı gider, o da ona karşı daha fazla aşırı gider.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat insanlara karşı haklı veya haksız tepeden bakmayı ve hâkimiyet kurmayı meneder.

وَيَأْمُرُونَ بِمَعَالِي الْأَخْلَاقِ، وَيَنْهَوْنَ عَنِ سَفْسَافِهَا

Onlar yüksek ahlâkî değerleri emrederler ve kötü huyları menederler.

Yani doğruluk, iffet ve güvenilirlik gibi yüksek ahlâkî değerleri emrederler ve yalan, hıyanet ve hayâsızlık gibi kötü huyları menederler.

وَكُلُّ مَا يَقُولُونَ وَيَفْعَلُونَهُ مِنْ هَذَا وَغَيْرِهِ؛ فَإِنَّمَا هُمْ فِيهِ مُتَّبِعُونَ لِلْكِتَابِ
وَالسُّنَّةِ، وَطَرِيقَتُهُمْ هِيَ دِينُ الْإِسْلَامِ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ مُحَمَّدًا ﷺ

Bunların ve diğer şeylerin cinsinden olup da söyleyip yaptıkları her şeyde onlar sadece Kitap ve sünnete tabi olurlar. Onların izledikleri yol, Allah'ın, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem ile göndermiş olduğu İslam dinidir.

“Bunların ve diğer şeylerin cinsinden olup da söyleyip yaptıkları her şeyde,” yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin söyleyip yaptıkları her şeyde...

“Onlar sadece Kitap ve sünnete tabi olurlar.” Bu, dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Bu öyle bir durumdur ki, bizim sözlerimizin ve

fiillerimizin hepsinin Allah'a yapılmış ibadetler olması için bütün sözlerimizde ve fiillerimizde Allah'a ihlâslı olmanın yanında, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e de tabi olduğumuzun bilincinde olmamız gerekir. Bu sebeple gaflet içinde olanların ibadetlerinin âdet; dikkatli ve uyanık olanların âdetlerinin ibadet olacağı söylenmiştir.

Başarılı bir kimsenin âdetlerini ibadete dönüştürmesi, gaflet içinde olan bir kimsenin de ibadetlerini âdet haline getirmesi mümkündür. O halde başarılı bir insan; bu sevaba nail olmak, imanın kemalini elde etmek ve Allah'a yönelmek için bütün sözlerini ve fiillerini Allah'ın Kitabına ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine uygun hale getirmek için çalışmalıdır.

لَكِنْ لَّمَّا أَخْبَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَنَّ أُمَّتَهُ سَتَفْتَرُقُ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً؛ كُلُّهَا فِي النَّارِ؛ إِلَّا وَاحِدَةً، وَهِيَ الْجَمَاعَةُ

Fakat Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan cemaati teşkil eden biri hariç hepsinin cehennemde olacaklarını haber vermiştir.⁴³³

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ümmeti" ifadesiyle ona icabet eden ümmeti kastedilmiştir, yoksa onun davetine muhatap olan ümmet kastedilmemiştir. Çünkü onun davetine muhatap olan ümmetin içine yahudiler ve hristiyanlar da dâhildir. Onlar da parça parçadırlar. Yahudiler yetmiş bir fırkadır. Hristiyanlar yetmiş iki fırkadır. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya ayrılmıştır. Bu fırkalar hepsi kendilerini

⁴³³ Ahmed 4/102; Ebu Davud (4597); İbn Mace, 2/479; İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, 1/33; El-Âcurrî, *eş-Şeria*, (18); El-Lâlekâi, *Şerhu's-Sünne*, (150); Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/128. Muaviye İbn Ebi Süfyan'ın rivayet ettiği hadisten bir parçadır. Şeyhulislam İbn Teymiyye, Muaviye hadisini irad ettikten sonra dedi ki: "Bu hadis, Safvan İbn Amr hadisi ile de mahfuzdur, el-Ezher İbn Abdillâh'tan ve Ebu Âmir İbn Abdullâh İbn Lühay'dan da rivayet edilmiştir. Muaviye'den bu hadisi birden fazla kişi rivayet etmiştir." Bkz: *İktizau's-Sırat*, 1/118; Elbâni, *es-Silsiletü's-Sahihâ* (204).

İslam'a nispet ederler ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tabi olduklarını söylerler.

“Biri hariç hepsi cehennemdedir.” ifadesi onların ebediyen cehennemde kalacakları anlamına gelmez. Onların amellerinin cehenneme girmeyi hakettirecek ameller olduğu anlamına gelir.

Bu yetmiş üç fırka şu anda oluşup tamamlanmış mıdır, yoksa ileri de mi bu sayıya tamamlanacaktır?

Bu hadis hakkında konuşanların çoğu dediler ki: Bunlar şimdiye kadar oluşmuş ve sayı tamamlanmıştır. Onlar bid'at ehlini beş ana kola ayırdılar. Sonra bu ana kollardan yetmiş üçe ulaşıncaya kadar fırkaları türettiler. Geriye bir fırka bıraktılar. O da Ehl-i sünnet ve'l-cemaattir.

Bazı âlimler de dediler ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu yetmiş iki fırkanın kimlerden oluştuğunu kapalı bırakmıştır, bizim de bunların kimler olduğunu söylememize ihtiyaç yoktur. Biz şu anda mevcut bid'atçıları beş ana kola ayırırız, sonra bu ana kolları sayı tamam oluncaya kadar dallara ayırırız. Hatta biz bir yan fırkayı bir yan fırkaya muhalefetinden dolayı tam bir fırka kabul ederiz. Hâlbuki o müstakil bir fırka sayılmaz.

Şöyle dememiz daha uygundur: Bu fırkalar bizim için malum değildir. Fakat biz deriz ki: Bu fırkaların doğru yoldan çıktıklarında şüphe yoktur. Bir kısmı çıkmışlar ve çok uzaklaşmışlar, bir kısmı orta derecede uzaklaşmışlar, bir kısmı da biraz uzaklaşmışlardır. Bunları tek tek saymamız gerekmez. Çünkü bazen âlimlerin saydıklarının dışında kendilerini İslam ümmetine nispet eden fırkalar çıkabilir. Nitekim bu vaki olan bir şeydir. Geçmiş âlimlerin zamanında sayılan fırkaların dışında da İslam'a nispet edilen fırkalar çıkmıştır.

Her ne olursa olsun Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, davetine icabet eden ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunların biri hariç hepsinin sapık olacağını haber vermiştir. O birinin de “cemaat”

olduğunu söylemiştir. Yani bunlar hak üzerinde birleşen ve hakta ayrılığa düşmeyenlerdir.

وَفِي حَدِيثٍ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: (هُمْ مَنْ كَانَ عَلَى مِثْلِ مَا أَنَا عَلَيْهِ الْيَوْمَ وَأَصْحَابِي)
Yine ondan gelen bir hadiste şöyle buyurmuştur: **"Bu cemaat bugün benim ve ashabımın üzerinde olduğu yoldan gidenlerdir."**

Onlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve ashabının yolundan gidenler ve onun şeriatı üzerinde birleşenlerdir. Onlar Allah'ın **"dini dosdoğru ve eksiksiz uygulayın ve dinde ayrılığa düşmeyin!"** (Şura, 13) emrini yerine getirenlerdir. Onlar ayrılp parçalanmadan tek bir cemaat oldular.

صَارَ الْمُتَمَسِّكُونَ بِالْإِسْلَامِ الْمَخْضِ الْخَالِصِ عَنِ الشُّوبِ هُمْ أَهْلُ السُّنَّةِ
وَالْجَمَاعَةِ

Şaibeden arınmış saf İslam'a sımsıkı sarılan kimseler Ehl-i sünnet ve'l-cemaat olmuştur.

Bu cümle "Fakat Peygamber...buyurduğu için" cümlesindeki şartın cevabıdır.

O halde "Ehl-i sünnet ve'l-cemaat kimlerdir?" diye bize sorulduğu zaman "Onlar şaibeden arınmış saf İslam'a sımsıkı sarılan kimselerdir." deriz.

Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin bu tarifine göre Eş'ariler, Matüridiler ve benzerleri Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten değildirler. Çünkü onların bağlılıkları, şeriatın içine bid'atleri soktukları için şaibelidir.

Bu doğrudur. Yani Eş'ariler ve Matüridiler Allah'ın sıfatları ve isimleri hakkında ileri sürdükleri görüşlerinde Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten değildirler.

Bu konuda onlar Ehl-i sünnet ve'l-cemaate muhalefet ettikleri halde nasıl Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten olabilirler?!

Çünkü ya Eş'arilerin ve Matüridilerin görüşleri haktır veya selefin görüşü haktır. Selefin görüşünün hak olduğu malumdur. Çünkü burada selef; sahabîlerdir, tâbîlerdir ve onlardan sonra hidayetin önderleri olan müctehid imamlardır. Selefin görüşü hak olunca, onlar da selefte muhalefet edince bu konuda onlar Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten olmamış olurlar.

وَفِيهِمُ الصَّادِقُونَ، وَالشُّهَدَاءُ، وَالصَّالِحُونَ

Sıddîklar, şehidler ve salihler onlar arasındadır.

Yani Ehl-i sünnet'in arasındadır.

"Sıddîklar," "sıdk" kökünden gelen "sıddîk" kelimesinin çoğuludur. Bu kalıp mübalağa içindir. "Sıddîk," -Allah Teâlâ'nın da buyurduğu gibi- "doğruyu getiren ve onu tasdik eden kimse"dir. **"Doğruyu getirenler ve onu tasdik edenler, işte asıl Allah'tan sakınanlar bunlardır."** (Zümer, 33) O niyetinde doğrudur, sözünde doğrudur ve fiilinde doğrudur.

- Onun niyetinde doğru olması, Allah'a ihlâsının tam olmasıdır ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e tam olarak tâbi olmasıdır. O saf bir ihlâsa ve bağlılığa sahiptir. Amelde Allah'tan başkasına bir ortaklık payı vermez. Amelinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetinden başka bir yola tabi olmaz. Onda ne şirk vardır, ne de bid'atçılık vardır.

- O, sözünde doğrudur. Doğrudan başka bir şey söylemez. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Doğruluktan ayrılmayın! Çünkü doğruluk iyiliğe götürür, iyilik de cennete götürür. Kişi daima doğru söyler ve doğruyu araştırırsa sonunda Allah katında siddîk olarak yazılır."⁴³⁴

- Fiilinde doğrudur. Yani onun fiili sözüne aykırı değildir. Bununla o yapmadığı/yapmayacağı şeyleri söyleyen münafıklara benzemekten uzak kalır.

- Onun doğruluğunu beyan eden delili de tasdik eder. Onda ne hakkı reddetmek vardır, ne de halkı küçümsemek vardır.

Bu sebeptendir ki Ebu Bekir bu ümmetin siddîk diye isimlendirilen ilk şahsiyetidir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* İsrâ mucizesini yaşayıp da bir gece Beytu'l-Makdis'e götürüldüğünü ve göğe yükseltildiğini söylemeye başlayınca kâfirler ona gülüyorlar, onu yalanlıyorlar ve şöyle diyorlardı: "Ey Muhammed! Biz Şam'a gittiğimiz zaman bir ayda gidiyor ve bir ayda dönüyoruz; sen nasıl bir gecede gider ve bir gecede göğe yükselirsin?!" Böylece onlar Peygamber *aleyhissalatu ve's-selam*'ı yalanlamak için bunu basamak olarak kullandılar. Onlar Ebu Bekir'in yanına ulaşp ona "Senin arkadaşın böyle böyle diyor!" dedikleri zaman o, "Eğer o böyle bir şey dediyse doğru söylemiştir." dedi.⁴³⁵

"Şehidler" kimlerdir?

- Bir görüşe göre şehidler âlimlerdir. Çünkü âlim, Allah'ın dinine şahidlik eder, Allah'ın kullarına karşı onların aleyhine delil bulunduğuna şahidlik eder. Bu sebeple âlim, Allah ve Rasulü adına, O'nun

⁴³⁴ Buhari (6094); Müslim (2607). Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anhu*'tan rivayet edilmiştir.

⁴³⁵ Hâkim, el-Müstedrek, 3/62. Zehebî bu rivayeti kabul etti ve sahîh olduğunu söyledi. İbn Kesir, İsrâ suresinin tefsirinin başında bunun Beyhakî'ye ait bir rivayet olduğunu söyledi. Bkz: Elbânî, *es-Silsiletü'l-Ehadisi's-Sahîha* (306).

Rasulü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği şeriatının tebliğcisidir. Böylece o, halka karşı "hakkın şahidi" olur.

- Bir görüşe göre de şehid, Allah yolunda öldürülen kimsedir.

Doğrusu ayet her ikisini de kapsar.

"Salihler;" salih, fasid'in zıddıdır. Salih, Allah'ın hakkını ve O'nun kullarının hakkını yerine getirendir. Salih, ıslah eden/düzelten değildir. Islah, salaha ilave bir vasıftır. Her salih, ıslah edici değildir. Sadece kendi nefsinin düzeltmekle ilgilenip başkalarıyla ilgilenmeyenler de salihlerdendir. Salah/iyilik, ıslah ile tamam olur.

وَمِنْهُمْ أَغْلَامٌ أَهْدَىٰ، وَمَصَابِيحُ الدُّجَىٰ، أُولُو الْمَنَاقِبِ الْمَأْتُورَةِ، وَالْفَضَائِلِ الْمَذْكُورَةِ

Hidayetin önderleri, karanlığın aydınlatıcı kandilleri, nesilden nesile nakledilegelmiş büyük menkıbeler ve faziletlerin sahibleri onların arasındadır.

"Önderler" diye tercüme edilen (أَغْلَامٌ) / "a'lam" kelimesi, "alem" in çoğuludur. "Alem" kelimesi aslında "dağ" anlamına gelir. Allah Teâlâ bir ayette şöyle buyurmuştur: (وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَغْلَامِ) / "Denizlerde dağlar gibi yüzen gemiler de O'nun (kudretinin) delillerindendir." (Şura, 32) Dağların alem diye isimlendirilmesinin sebebi, insanların onlarla yollarını bulmaları ve onlara bakarak hareket etmeleridir.

İnsanlar onların verdikleri bilgilere uygun hareket ettikleri ve onlar sayesinde hidayeti buldukları için müellif büyük şahsiyetlere hidayetinin önderleri anlamında "A'lamü'l-hüda" demiştir. Onlar Rabbanî âlimlerdir. Onlar hidayet yollarını gösteren kimselerdir, karanlıkları aydınlatan kandillerdir.

(مَصَابِيحُ) / "Misbah" kelimesinin çoğuludur. "Aydınlatma için kullanılan şey" demektir.

(الدُّجَى) / “Dücâ” kelimesi “karanlık” anlamına gelen (الدَّجِيَّة) kelimemesinin çoğuludur. Yani onlar karanlıkları aydınlatan kandillerdir. İnsanlar onlarla aydınlanırlar ve onların ışığında yürürler.

“Menakıb,” mertebe kelimesinin çoğuludur. İnsanın ulaştığı şeref ve liderlik konumudur.

“Fezail,” “üstün haslet” anlamına gelen “fazilet” kelimesinin çoğuludur. Bunlar ilim, ibadet, zühd ve cömertlik cinsinden olup insanın sahip olduğu niteliklerdir. Faziletler, menkıbeler için birer basamaktırlar.

وَفِيهِمُ الْأَبْدَالُ، وَفِيهِمْ أئِمَّةُ الدِّينِ، الَّذِينَ أَتَّجَعَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى هِدَايَتِهِمْ وَدِرَايَتِهِمْ

Ebdal onların arasındadır. Müslümanların hidayetleri ve dirayetlerini icma ile kabul ettikleri din önderleri de Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin içindedir.

(الْأَبْدَالُ) / “Ebdal,” “bedel” kelimesinin çoğuludur. Onlar “ilim ve ibadetleriyle diğerlerinden ayrılan kimseler”dir. Onların bedel diye isimlendirilmelerinin sebebi, ya içlerinden biri vefat ettiği zaman ona bedel başka birisi arkasından geldiği içindir ya onlar kötülüklerini iyiliğe tebdil ettikleri/iylilikleriyle değiştirdikleri içindir ya da insanların yanlış amellerini doğru amellere değiştirecek güzel bir örnekliliği oluşturdukları içindir. Ya da bunlar ve daha başka şeylerin hepsi bu isimlendirilmenin sebebidir.

(أئِمَّةُ): “Örnek” ve “önder” anlamındaki “imam” kelimesinin çoğuludur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin içinde Müslümanların hidayetleri ve dirayetlerinde icma ettikleri din önderleri vardır. Mesela İmam Ahmed, İmam Şafî, İmam Mâlik, İmam Ebu Hanife, Süfyan es-Sevrî ve Evzâî gibi meşhur ve bilinen imamlar ile Şeyhulislam İbn Teymiyye ve Şeyhulislam Muhammed İbn Abdülvehhab gibi diğer imamlar da din önderi imamlardandır.

Müellifin "din önderleri" sözü, sapıklığın önderleri olan bid'atçıları kapsam dışında bırakır. Çünkü bunlar Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten değildirler. Aksine onlar da önder ve imam diye isimlendirilmiş olsalar bile Ehl-i sünnet ve'l-cemaate muhaliftirler. Çünkü önderlerin içinde cehenneme davet eden önderler de vardır. Nitekim Allah Teâlâ Firavun'un ailesinden söz ederken şöyle buyurmuştur: **"Onları, ateşe davet eden önderler yapmışsınız; kıyamet günü de yardım edilmeyeceklerdir."** (Kasas, 41)

وَهُمُ الطَّائِفَةُ الْمَنصُورَةُ

Onlar, taife-i mansuradır/kendilerine yardım edilen bir topluluktur.

Yani Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Allah Teâlâ'nın yardımına mazhar olmuş bir topluluktur. Çünkü onlar Allah'ın şu ayetinin kapsamı içindedirler: **"Şüphesiz Biz, peygamberlerimize ve îman edenlere, hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şâhidlik etmek üzere ayağa kalkacakları kıyamet gününde yardım ederiz."** (Ğafir, 51) Onlar kendilerine yardım edilenlerdir, âkıbet onların olacaktır.

Fakat yardıma mazhar olmadan önce sıkıntı çekmek, yorulmak ve cihad etmek gerekir. Çünkü yardım, bir kendisine yardım edileni gerektirir, bir de kendisi aleyhine başkasına yardım edileni gerektirir. O zaman karşılıklı bir çatışmanın ve mücadelenin olması kaçınılmaz bir durumdur. Bir sıkıntının olması kaçınılmazdır. Fakat İbnu'l-Kayyım'ın dediği gibi:

"Hakka yardım edilir ve imtihan edilir"

Buna şaşırma, bu, Rahman'ın bir sünnetidir."

O halde bir defada işleri tamamlayamadığını gördüğün zaman sakin acze düşme ve tembellik yapma! Bilakis sabret ve arka arkaya

tekrar et! Senin hakkında söylenen alaycı sözlere sabret! Çünkü dinin düşmanları çoktur.

Kendini meydanda tek başına görüp de azmin kırılmasın. Çünkü tek başına da olsan hak üzere olduğun müddetçe bir cemaatsin. Bu sebeple ama bu dünya da ama ahirette muzaffer olacağına güven.

Sonra başarı, insanın şahsına ait bir başarı değildir. Bilakis gerçek başarı, senin çağırdığın hakkı Allah'ın başarılı kılmasıdır. İnsana dünyada bir zillet isabet ettiği zaman bu, ebedî başarıya mani değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, başlangıçta büyük eziyetlere maruz kalmıştı. Fakat sonunda kendisine eziyet edenlere galip geldi ve korkarak çıktığı Mekke'ye -Allah tarafından- yardım edilmiş, desteklenmiş ve zafer kazanmış olarak girdi.

الَّذِينَ قَالَ فِيهِمُ النَّبِيُّ ﷺ: (لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي عَلَى الْحَقِّ مَنْصُورَةٌ، لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ، وَلَا مَنْ خَذَلَهُمْ؛ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar hakkında şöyle demiştir: "Ümmetimden kıyamet kopuncaya kadar kendilerine hak üzerinde yardım edilen bir topluluk daima var olacaktır. Onlara muhalefet edenler de, onları terk edenler de onlara hiçbir zarar veremeyecekler."

Bu hadisi müellifin irad ettiği gibi Buhari ve Müslim çok sayıda sahabîden tahrir etmişlerdir.⁴³⁶

(لَا تَزَالُ) / "Daima" diye tercüme edilen bu kelime devamlılık ifade eden fiillerdendir. Devamlılık ifade eden fiiller dört tanedir: Bunlar önünde bir nefiy veya ona benzer (şibh) kalıplar bulunduğu zaman gelen şu fiillerdir: فَتَى . انْفَكَّ . بَرَحَ . زَالَ

⁴³⁶ Buhari (7311); Müslim (1920).

(لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي عَلَى الْحَقِّ): Yani ümmetimden bir topluluk hak üzere devamlı bulunacak.

Bu topluluk bir sayı ile, bir mekânla ve bir zamanla sınırlandırılmaz. Bir yerde din işlerinden herhangi bir şeyde başarılı bir topluluk varken başka bir yerde o konuda başarılı başka bir topluluğun bulunması mümkündür. Her iki toplulukla birlikte din, muzaffer/galip olarak kalacaktır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, “onlara zarar veremeyecekler” dedi, “onlara eziyet edemeyecekler” demedi. Çünkü onlar bazen eziyetlere maruz kalabilirler, fakat zarar görmezler. Zarar ile eziyet arasında fark vardır. Bu sebeple Allah Teâlâ, bir kudsî hadiste şöyle buyurmuştur: “Ey kullarım! Sizin Bana zarar vermeye gücünüz yetmez ki Bana zarar veresiniz.”⁴³⁷ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah ve Rasûlüne eza verenlere Allah, dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için rezil edici bir azâb hazırlamıştır.”** (Ahzab, 57) Kudsî bir hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Âdemoğlu Bana eziyet ediyor; dehre sövüyor. Hâlbuki ‘dehr,’ Benim.”⁴³⁸ Allah Teâlâ eziyetin olabileceğinden söz etmiş, fakat zararın olabileceğini reddetmiştir. Bu mümkündür. Görmüyor musun bir adam soğan ve benzeri şeylerin kokusundan rahatsız olur, fakat bu koku ona zarar vermez!

“Kıyamet kopuncaya kadar” sözünde bir problem var. Çünkü sahih bir hadiste ifade edilmiştir ki “Yeryüzünde ‘Allah, Allah’ denildikçe kıyamet kopmayacaktır.”⁴³⁹ Yani İslam tamamen yok oluncaya ve Allah’a ibadet eden hiç kimse kalmayıncaya kadar kıyamet kopmayacaktır. Hal böyle olunca burada nasıl “kıyamet kopuncaya kadar hak üzere başarılı bir topluluğun var olmaya devam edeceğinden” söz edilir?!

⁴³⁷ Müslim (2577). Ebu Zer *radiyallahu anh*’ın rivayet ettiği hadisten alınmıştır.

⁴³⁸ Buhari (7491); Müslim (2246). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

⁴³⁹ Müslim (148). Enes *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

Âlimler bu soruya iki şekilde cevap vermişlerdir:

1- "Kıyametin kopması yaklaşıncaya kadar" manası kastedilmiş olabilir. Bir şey çok yakın olduğu zaman bu şekilde ifade edilebilir. Bu ifadeye göre, kendilerine hak üzere oldukları için yardım edilenler öldükleri zaman kıyametin kopması artık gerçekten çok yakın olacaktır.

2- Kıyametle kastedilenin onların kendi kıyametleri olduğu söylenebilir.

Fakat birinci görüş daha doğrudur. Çünkü "kıyamet kopuncaya kadar" denildiği zaman genel kıyametin kopmasından uzun zaman önce onların kıyameti kopmuş olabilir, yani onlar vefat etmiş olabilir. Hadisin zahirinden bu yardımın dünyanın sonuna kadar devam edeceği anlaşılmaktadır. Doğrusu bununla kastedilen şudur: Kıyametin kopmasının çok yaklaştığı zamana kadar bu ümmetin hak üzere başarılı olanları var olmaya devam edeceklerdir. En iyisini bilen Allah'tır.

SONUÇ

نَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنا مِنْهُمْ، وَأَنْ لَا يُزِغَ قُلُوبَنا بَعْدَ إِذْ هَدانا، وَأَنْ يَهَبَ لَنا
مِنْ لَدُنْهُ رَحْمَةً، إِنَّهُ هُوَ الْوَهَّابُ. وَاللهُ أَعْلَمُ. وَصَلَّى اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا

Allah'tan bizi de onlardan kılmasını, bizi hidayete ilettikten sonra kalplerimizi eğriltmemesini ve katından bize rahmet vermesini dileriz. Şüphesiz ki O, çok bahşeden/ bütün dilekleri yerine getirendir. Allah en iyi bilendir. Muhammed'e, onun ailesine ve ashabına Allah'tan sonsuz salât ve selam olsun.

Allah rahmet eylesin müellif, lafzı az, manası çok bu risaleyi bu kıymetli dua ile bitirdi. Bu, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebinin bir özeti olarak kabul edilir. Bu risalede büyük faydalar bulunmaktadır. İlim öğrenmek isteyen bir kimsenin bunu ezberlemesi ve iyi muhafaza etmesi gerekir.

Her türlü hamd sadece Allah'adır. Allah Teâlâ'dan bunu kabul etmesini ve sevapla ödüllendirmesini diliyoruz. Allah'ın salât ve selamı Peygamberimiz Muhammed'e, onun aile halkına ve bütün sahabîlerine olsun.

1414 hicri yılının Şaban ayının 17. günü olan Cuma gününde bu kitabın gözden geçirilmesi, gerekli görülen ilavelerin eklenmesi ve gereksiz yerlerin çıkartılması işlemini tamamladım.

Hicri 1415 yılı Safer ayı on yedinci gününe tekabül eden Perşembe günü akşamı da ilavelerle birlikte yeniden gözden geçirme işlemini tamamladım.

AYRINTILI FİHRİST

Yayıncıdan	5
Mukaddime	7
Kitap Üzerinde Yapılan Çalışma.....	8
Müellifin Biyografisi	10
İsmi ve Nesebi.....	10
Doğumu ve Yetiştirilmesi	10
Hocaları	11
Öğrencileri.....	12
İlmî Yöntemi.....	12
Şeyh'in Eğitim Metodu.....	14
İlmî Eserleri.....	14
İkinci Baskının Önsözü	15
Mukaddime	17
1- Rubûbiyyet Tevhidi	18
2- Ulûhiyyet Tevhidi	21
3- İsim ve Sıfat Tevhidi.....	25

Şerh-i Akidetu'l-Usatıyye

Mukaddimenin Şerhi	33
Besmelenin anlamı	33
Hamd'in anlamı	35
Rasul'ün anlamı	35
Hidayet ve Hak Din'in anlamı	36
Şahit Olarak Allah Yeter, ne demektir?	37
"La ilahe illallah"a şehadetin manası	38

"Muhammed O'nun kulu ve Rasulüdür" şهادetinin manası	39
"Alihi ve sahbihi"nin manası.....	42
Emma ba'd'ın anlamı	45
İtikad kelimesinin manası	46
Fırkat-ı naciye	47
Ehl-i sünnet ve'l-cemaat	48
İmanın Şartları.....	51
Allah'a İman.....	51
Allah'a iman dört şeyi içerir	52
Meleklerine İman	56
Kitaplarına İman	61
Rasullerine İman	61
İlk rasul Nuh <i>aleyhisselam</i>	62
İlk nebi Adem <i>aleyhisselam</i>	62
Sonuncuları olan Muhammed <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i>	62
İsa <i>aleyhisselam</i> 'ın konumu.....	62
Öldükten Sonra Dirilmeye İman	64
Hayrıyla ve Şerriyle Kadere İman	65
Kaderin hayır veya şer ile vasıflandırılması	65
Allah'ın İsim ve Sıfatlarına İman	68
Allah'ı, zatını kendi kitabında nasıl vafsetmişse, Rasûlü de	
O'nu nasıl vafsetmişse o şekilde iman etmek	68
1. Konu: Allah'ın zatını vafsettiği şekilde iman etmek	68
2. Konu: Allah'ın sıfatları gaybî şeylerdendir	69
3. Konu: Allah'ın kendini vafsetmediği şekilde O'nu vafsetmemek ...	72
4. Konu: Gelen nasları zahiri üzere almanın vacib olması	72
5. Konu: Müellifin sözleri, Allah'ın zatî ve fiilî sıfatlarını kapsar	72
a- Zatî sıfatlar ikiye ayrılır	72
1) Manevî	72
2) Haberî	72
b- Fiilî sıfatlar ikiye ayrılır:	73
1) Sebebi Bilinen Sıfatlar	73
2) Sebebi Bilinmeyen Sıfatlar	73

6. Konu: İsim ve sıfatlar konusunda aklın hiçbir rolü/ilgisi yoktur	74
Akıl, Allah için gerekli olan şeyleri; tafsili olarak değil icmalî olarak idrak eder	76
Kullar için kemal olan şey yaratan için de kemal olur mu?	77
Rasûlü <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> O'nu nasıl vasıflandırmışsa.....	78
A- Sözlü Olarak	78
B- Fiili Olarak	78
C- İkrarıyla	79
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in, Rabbini vafettiği şeye iman etmek niçin gereklidir?	79
Tahrif, ta'til, tekyîf ve temsîl söz konusu olmaksızın	80
Tahrif	80
Müellifin "te'vil olmaksızın" yerine "tahrif olmaksızın" demesinin sebepleri.....	81
Te'vil	82
Ta'til	84
Ta'til ile tahrif arasındaki fark nedir?	85
Tefviz yolu yanlış bir yoldur. Çünkü üç tane kötülüğü ihtiva eder?	89
Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, tahrif de yapmaz, ta'til de; onlar naslara Allah'ın murad ettiği manayı verirler.....	89
Tekyîf	90
Ehl-i sünnet, sem'i/naklî ve aklî delillere dayanarak Allah'ın sıfatlarının nasıl olduğu konusuna girmez	90
Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ilgili şeylerde, sahabîlerin sormadıkları şeyleri sormak bid'attir.....	93
Selefin "Bu sıfatlara, geldikleri gibi keyfiyetsiz olarak inanın." sözü onların, sıfatların manalarının olduğunu kabul ettiklerine delalet eder.	93
Temsil	94
Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Allah Teala'nın sıfatlarını, benzetme yapmaksızın isbat ederler.....	94
Yaratan ile yaratılan arasında benzerlik olmadığının delilleri vardır	94
1- Sem'i/naklî deliller.....	94

- Haber kalıbıyla gelen nakli deliller.....	94
- Talep kalıbıyla gelen nakli deliller.....	95
2- Akli deliller.....	95
- Yaratan ile yaratılan arasında hiçbir şekilde benzerlik yoktur.....	95
- Yaratan ile yaratılan arasında sıfatlarda ve fiillerde büyük farklılık vardır.....	95
- Biz Allah'ın zatıyla, yarattıklarından ayrı olduğunu biliriz.....	96
- Yaratılanların içinde öyle şeyleri müşahade ederiz ki isimleri aynıdır, fakat müsemmaları farklıdır.....	96
3- Fitri deliller.....	97
“Allah'a ait olan ve Âdem'in yaratıldığı suret nedir?”.....	102
Hangisi daha uygundur, teşbih dememiz mi, temsil dememiz mi?.....	102
“Tekyif ile temsil arasında ne fark vardır?”.....	103
Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, Allah Teala'nın hiçbir benzerinin olmadığını ikrar ve tasdik eder.....	104
Eksik olanı kamil olana benzetmek, kamil olan için bir eksikliktir.....	104
Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, Allah'ın kendi zatını nitelendirdiği sıfatları O'ndan nefyetmezler.....	108
El, yüz vb. sıfatlara “zati-haberî sıfatlar” deriz; “Bunlar Allah'ın bir cüzüdü.” demeyiz. Bilakis bu ifadeyi kullanmaktan uzak dururuz.....	108
“Kelimeleri, kullanıldıkları yerlerden çıkararak tahrif etmezler.”.....	109
- Allah'ın ayetlerinde ilhada düşmek.....	114
Allah Teala, peygamberleri mucizelerle değil, ayetlerle göndermiştir.....	114
Allah'ın ayetleri iki kısma ayrılır.....	114
1- Kevnî ayetler.....	114
2- Şer'i ayetler.....	116
Ayetlerde ilhada düşmek; ya onları yalanlamakla ya tahrif etmekle ya da onlara muhalefet etmekle olur.....	116
Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, O'nun sıfatlarının keyfiyeti/nasılığı üzerinde konuşmazlar.....	117
İnsanın, Allah'ın arşa istivasının keyfiyetini anlamaya çalışması veya bunu lisanıyla söylemesi caiz değildir.....	117

Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, "O'nun sıfatlarını yaratılanlarının sıfatlarına benzetmezler"	118
"Yüce Allah'ın adaşı yoktur."	118
"O'nun dengi yoktur"	119
"Eşi ve benzeri yoktur."	119
"Yüce Allah, yarattıkları ile kıyas da edilmez."	119
Kıyas üçe ayrılır.....	119
1- Şümül kıyası (Kapsam kıyası).....	119
2- Temsil kıyası (Benzetme kıyası)..	119
3- Evleviyet kıyası.....	119
"Allah mevcuttur, insan da mevcuttur, o halde kıyas ile Allah'ın varlığı, insanın varlığı gibidir." diyene şöyle deriz.....	120
"Ben, Yaratan'ın iştmesini, yaratılanın iştmesine kıyas ederim." diyene de şöyle deriz... ..	120
O, hem kendi zatını, hem de başkasını en iyi bilendir... ..	121
Dört vasfı barındıran haberin delalet ettiği şeyi kabul etmek vaciptir... ..	121
1- Bu haberin bir bilgidен sadır olması.....	121
2- Doğruluk.....	121
3- Beyan ve fesahat.....	121
4- Kasıt ve irade selameti.....	121
Peygamberlerin haber verdikleri şeyler.....	125
Allah'ın rasûlleri de hem doğru sözlüdürler, hem de doğrulukları tasdik edilmiş olanlardır.....	125
Peygamberlere elçi gönderilen Cebrail de onlara yalan söylemez	126
Allah Teala, peygamberleri tasdik etmiştir; sözüyle tasdik etmiştir, fiiliyle tasdik etmiştir.....	127
"O'nun hakkında bilmedikleri şeyleri söyleyenler" yalan söyleyenler veya sapıtanlardır.....	128
İzzet sahibi olan Rabbin onların tüm yakıştırmalarından uzaktır.....	129
Yüce Allah, kendini nitelendirdiği sıfatlarda ve kendini isimlendirdiği isimlerde nefiy ve isbatı birleştirmiştir.....	130
Yüce Allah'ın sıfatları iki kısma ayrılır.....	131

1- Müsbet/Subûti sıfatlar.....	131
2- Menfî/Selbî sıfatlar.....	131
Allah Teala'nın kendi zatı için isbat ettiği sıfatların hepsi	
kemal sıfatlardır.....	131
Bu sıfatlar, isimler gibi tevkîfî midir, yoksa ictihadî midir?.....	131
Sıfatlar üç kısma ayrılır.....	131
- Mutlak kemal sıfatı.....	131
- Mukayyed (sınırlı) kemal sıfatı.....	131
- Mutlak eksiklik ifade eden sıfatlar.....	131
Noksanlık sıfatları Allah'tan kesin olarak nefyedilmiştir.....	132
İsimlerden türetilen sıfatlar her hal ve şartta kemal sıfatlarıdır.....	132
Sıfatları isbat etmenin birçok yolu vardır:.....	132
1. yol: İsimlerin sıfatlara delalet etmesidir.....	132
2. yol: Sıfatın nasla belirlenmesidir.....	132
3. yol: Fiilden sıfat çıkarılmasıdır.....	133
İsimlerin ise hepsi subûtidir/müsbet manaları ihtiva ederler.....	134
"Ehl-i sünnet ve'l-cemaat, peygamberlerin getirdiği şeylerin	
dışına çıkmaz.".....	136
"Peygamberlerin getirdiği şeyler" nelerdir?.....	132
"Sırat-ı müstakim".....	140
"Allah'ın kendilerine nimetler ihsan ettiği kimseler.".....	141
Allah'ın nimetleri iki kısımdır:.....	141
- Genel Nimetler.....	141
- Özel Nimetler.....	141
Allah'ın kendilerini nimetine erdirdiği kimseler kimlerdir?.....	142
1- Nebiler.....	142
2- Sıddıklar.....	142
Akidede/inançta doğruluk.....	142
Sözde doğruluk.....	142
Fiillerde doğruluk.....	143
3- Şehidler.....	143

4- Salihler.....	144
İhlas Suresinin anlamı.....	144
“Kur'an'ın üçte birine denk düşen İhlas suresi:”.....	145
İhlâs suresinin Kur'an'ın üçte birine denk olmasının sebebi, üç konuya yer vermesinden dolayıdır.....	146
1- Allah hakkındaki haberler.....	146
2- Yaratılanlar hakkındaki haberler.....	146
3- Ahkâm.....	146
İhlas suresinin nuzûl sebebi şudur.....	146
“De ki; O, Allah'tır, bir tektir.”.....	147
“Allah'tır”.....	147
“Allah Samed'dir”.....	147
“Samed”.....	147
“Allah arşa istiva etti. O'nun arşa istiva etmesi arşa muhtaç olduğu anlamına mı gelir, yani arş olmasaydı düşer miydi?” sorusunun cevabı..	148
“Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç kimse de O'nun dengi değildir.”..	149
“Hiç kimse de O'nun dengi değildir.”.....	149
İhlas suresinde subûti sıfatlar da, selbî sıfatlar da vardır.....	150
Ayete'l-Kürsî'nin şerhi.....	150
“Kitabındaki en büyük ayette kendi zatını vafsettiği şeyler de bu kapsamdadır.”.....	151
Kur'an'ın içinde birbirinden üstün ayetler ve surelerin bulunduğunun delili.....	151
“el-Hayy”.....	152
“el-Kayyûm”.....	152
Bu iki isim, Allah'ın kendisine bunlarla dua edildiği zaman icabet ettiği iki isimdir.....	153
“O'nu ne uyuklama, ne de uyku tutar.”.....	154
“Göklerde” demesi, birden fazla gök olduğunun ifade edilmesidir.....	155
Kur'an herhangi bir açıklama yapmaksızın yerlerin de yedi olduğuna işaret etmiştir.....	155

"Şefa'at"	155
"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur."	156
"Onların önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir."	156
"Onlar O'nun ilminden, sadece O'nun dilediği kadarını bilebilirler."	157
"O'nun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır."	157
Kürsi.....	157
Allah'ın uluvvu iki kısımdır.....	158
- Zatının uluvvu.....	158
- Sıfatlarının uluvvu.....	158
Ayete'l-Kürsi, Allah'ın 5 ismini, 26 sıfatını ihtiva eder.....	158
Allah'ın, zatiyla her mekânda olduğu iddiasını iki şekilde reddederiz ..	161
Nakli delil ile.....	161
Akli delil ile.....	161
Yüksek oluşun (uluvv'un) delillerini beş açıdan sayabiliriz.....	161
1- Kitap.....	163
2- Sünnet.....	163
3- İcma.....	163
4- Akıl.....	163
5- Fitrat.....	163
Ayete'l-Kürsi'yi gece yatarken okumanın yararı.....	164
"O evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır."	165
"O her şeyi bilendir."	168
Tevekkül nedir?.....	169
Allah'a samimiyetle itimat etmek.....	169
Allah'tan başkasına tevekkül etmek, şu üç türden birisidir.....	170
1- İtimat ve ibadet tevekkülü.....	170
2- Allah'tan başkasına biraz itimat eder, ancak onun bir sebep olduğuna ve sonucun yine de Allah'a ait olduğuna iman eder.....	170
3- Vekili olan bir şahsa tevekkül.....	170
"Hiç ölmeyecek olan Hayy'a (Diri'ye)"	171
"O her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." ayetinin şerhi.....	170

"el-Hakim".....	171
Bu ayette hem hükmün, hem de hikmetin isbatı vardır.....	172
Bu ayette Allah'ın el-Alim ve el-Hakim isimleri, ilim ve hikmet sıfatları vardır.....	173
"Allah Alim'dir, Habir'dir." (Tahrim, 3) ayetinin şerhi.....	173
"el-Habir".....	173
1. ayet: "Yere giren, yerden çıkan, gökten inen ve göğe çıkan her şeyi O bilir." (Sebe, 2) ayetinin şerhi.....	175
2. ayet: "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır.." (En'am, 59) ayetinin şerhi.....	176
"Gayb".....	177
Gaybın anahtarı/bilgisi beş tanedir.....	178
1- Kıyamet saatinin bilgisi.....	178
2- Yağmurun indirilmesi.....	178
3- Rahimlerdekinin bilgisi.....	178
4- Yarın, yani bugünden sonra ne olacağını bilmek.....	179
5- Öleceği yeri bilmek.....	179
Bu söylenenleri Allah bilir ve levh-i mahfuzda yazılıdır.....	181
3. ayet: "O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi gebe kalmaz.." (Fatur, 11) ayetinin şerhi.....	181
4. ayet: "Böylelikle bilesiniz ki Allah, her şeye gücü yetendir ve Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır." (Talak, 12) ayetinin şerhi	182
"Ve Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır."	183
Bir Uyarı: "Akıl, Allah'ın zatını ayrı tutmuştur. Çünkü Allah'ın kendi zatına gücü yetmez." sözü karşısında ne denilebilir?.....	183
1- Allah'ın zatı ve sıfatlarıyla ilgili konularda akıl hüküm veremez.....	183
2- "Allah'ın kendi zatına gücü yetmez." sözü büyük bir hatadır.....	183
"Şüphesiz rızık veren, çetin kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır." (Zariyat, 58) ayetinin şerhi.....	184
"er-Rezzak"	185
Rızık iki kısma ayrılır.....	185

1- Genel rızık.....	185
2- Özel rızık.....	185
“Mademki rızık verecek olan Allah’tır, o halde rızık temin etmek için çalışayım mı, yoksa evde oturursam bana rızık gelir mi?” denirse şöyle deriz:.....	186
“Kuvvet sahibi”	186
Kudret ile kuvvet arasındaki fark.....	187
“el-Metin”	187
Kuvvet ve rızık sıfatına iman etmenin bizim davranışlarımıza ve gidişatımıza yönelik faydası.....	187
“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O her şeyi işitendir, her şeyi görendir.” (Şura, 11) ayetinin şerhi.....	188
“O hiçbir şeye benzemez.”	188
“O her şeyi işitendir, görendir.”	188
“es-Semî/İşiten” ikiye ayrılır.....	188
1- “İcabet eden” anlamında.....	188
2- “Sesi işiten” anlamında ki bu da üçe ayrılır.....	188
a- Kapsayıcı ve kuşatıcılığın kastedildiği işitme.....	188
b- Yardım ve desteğin kastedildiği işitme.....	188
c- Tehdidin kastedildiği işitme.....	189
“el-Basîr/Gören”	189
İşitme ve görme sıfatlarına iman etmenin bizim davranışlarımıza yönelik faydası.....	193
1. ayet: “Maşaallah bu, Allah’tandır, benim kuvvetimle değil, Allah’ın kuvvetiyle olmuştur.” deseydin ya!” (Kehf, 39) ayetinin şerhi.....	194
Yaratan’ın kuvveti ile yaratılanların kuvvetini anlatan ayetlerin arası nasıl birleştirilebilir?.....	196
1- Mahlûktaki kuvvet de Allah’tandır.....	196
2- Kâmil kuvvet ancak Allah ileldir.....	196
2. ayet: “Allah dileyseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediğini yapar.” (Bakara, 253) ayetinin şerhi.....	197

Kulun filinin doğrudan Allah'a nispet edilmesi doğru değildir.....	198
3. ayet: "İhramlıyken avlanmayı helal saymamak üzere size bildirilecekler dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediğine hükmü verir." (Maide, 1) ayetinin şerhi.....	198
"Sizin için helal kılındı."	198
"İhramlıyken avlanmayı helal saymaksızın,".....	199
"Allah dilediğine hükmü verir."	199
4. ayet: "Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi, göğsünü daraltır." (Enam, 125) ayetinin şerhi....	199
"Onun gönlünü İslâm'a açar.".....	200
Üç hususu yerine getirmeyen kimsenin imanı nefyedilmektedir.....	202
1- Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in hakem kabul edilmesi.....	202
2- Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in hükmüyle içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın göğsün ferahlaması.....	202
3- Tam bir teslimiyetle teslim olmaları.....	202
İrade ve kısımları.....	203
1- Kevnî irade.....	203
a- Allah'ın sevdiği şeylere de, sevmediği şeylere de taalluk eder.....	203
b- İrade edilen şeyin gerçekleşmiş olması gerekir.....	203
2- Şer'i irade.....	203
a- Sadece Allah'ın sevdiği şeylere mahsustur.....	203
b- İrade edilen şeyin gerçekleşmesi gerekmez.....	203
Kevnî ve şer'i irade arasında iki yönden fark vardır:.....	203
1- Kevnî iradede murad edilen şeyin meydana gelmesi zorunludur, şer'i iradede zorunlu değildir.....	204
2- Şer'i irade sadece Allah'ın sevdiği şeylere mahsustur. Kevnî irade Allah'ın sevdiği şeyleri de, sevmediği şeyleri de kapsar.....	204
"Allah Teala, sevmediği bir şeyin meydana gelmesini kevnî olarak nasıl irade eder?!" denirse şöyle cevap verilir.....	204
İrade sıfatını tanımakla hal ve davranışlarımıza yönelik iki tür fayda elde ederiz.....	204

1- Ümidimizi, korkumuzu, bütün ahvalimizi ve amellerimizi Allah'a bağlarız.....	204
2- Şer'an Allah'ın irade ettiği/istediği şeyi yaparız.....	204
1. MUHABBET SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	205
1. ayet: "İhsan edin/iylilik yapın, Allah ihsan edenleri sever."	
(Bakara, 195) ayetinin şerhi.....	205
İhsan nedir?.....	205
"Allah ihsan edenleri sever.".....	206
2. ayet: "Adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah adaletli olanları sever."	
(Hucurat, 9) ayetinin şerhi.....	207
Adaletli davranmak.....	207
Eşitlik kelimesi, adalet kelimesinin yerine kullanılabilir mi?.....	208
"İslam dini eşitlik dinidir." diyen kimse İslam hakkında yanılmıştır.....	209
3. ayet: "Onlar size karşı dürüst davrandıkları sürece siz de onlara karşı dürüst davranın. Çünkü Allah muttakileri sever." (Tevbe, 7)	
ayetinin şerhi.....	209
Sözleşme yapılanlar üç kısma ayrılırlar.....	210
1- Sözlerinde duranlar ve kendilerinden güvende olduklarımız.....	210
2- Hainlik edenler ve verdikleri sözlerini bozanlar.....	210
3- Dürüst görünen, fakat hainlik etmelerinden korktuklarımız.....	210
4. ayet: "Şüphesiz ki Allah çok tevbe edenleri ve çok temizlenenleri sever." (Bakara, 122) ayetinin şerhi.....	211
"Tevvab".....	211
Tevbe ve tevbenin beş şartı.....	211
1- Allah'a karşı ihlâslı/samimi olmak.....	211
2- İşlenen günahahtan dolayı pişmanlık duymak.....	211
3- İşlenen bir haramı terk etmek veya terk edilen bir vacibi telafi ederek günahahtan tamamen sıyrılmak.....	211
4- O günaha bir daha dönmeye azmetmek.....	211
5- Tevbeyi, kabul olunacağı bir vakitte yapmak.....	211
"Allah çok temizlenenleri sever.".....	212
5. ayet: "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin."	
(Al-i İmran, 31) ayetinin (mihne/imtihan ayetinin) şerhi.....	212

6. ayet: "Allah (onların yerine) başka bir topluluk getirir de Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler." (Maide, 54) ayetinin şerhi.....	213
7. ayet: "Allah, tuğlaları birbirine kenetlenip kaynamış bir bina gibi, tek saf halinde kendi yolunda savaşanları sever." (Saf, 4) ayetinin şerhi..	215
Namaz küçük bir cihaddır. Onda da uyulması gereken bir komutan vardır.....	215
Allah Teala'nın, kendilerine olan sevgisini amellerine bağladığı kimselerin birtakım vasıfları vardır:.....	215
1- Savaşırılar.....	216
2- İhlâslıdırlar.....	216
3- Birbirlerine bağılıdırlar.....	216
4- Bina gibidirler.....	216
5- Onları parçalayacak bir şey aralarına giremez.....	216
8. ayet: "O çok bağışlayandır, çok sevendir." (Burûc, 14) ayetinin şerhi.....	216
Müellifin muhabbetle ilgili ayetlere 9. olarak şu ayeti de ilave etmesini isterdim: "Allah, İbrahim'i kendisine halil edindi." (Nisa, 125)....	216
"Halil," sevgide en yüksek mertebede olan kimse"dir.....	216
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> sahabîlerinin hepsini severdi.....	217
Yüce Allah, insanlar arasında iki kişiyi halil edinmiştir: Bunlar İbrahim ve Muhammed'dir.....	217
Muhabbet, sevgi ve hullet/halillik sıfatları arasındaki fark.....	218
"İnsan, Allah'ın sevgisine neyle nail olur?" sorusunun cevabı.....	219
Allah'ın sevgisine nail olmanın bazı yolları.....	219
- Kendisini yaratana sevmek.....	219
- Kendisine nimet vereni sevmek.....	219
- Allah'ın sevdiği kavli, fiilî ve kalbi amelleri sevmek.....	220
- Allah'ı daima hatırında tutacak şekilde zikretmek.....	220
Muhabbet sıfatıyla ilgili ayetler insan açısından neyi gerektirir?.....	221
a) 1. ayet iyilik yapmayı, her şeyi güzel yapmayı ve ihsan etmeye çok istekli olmayı gerektirir.....	221
b) 2. ayet adaletli olmayı ve adaletli olmaya çabalamayı gerektirir.....	221
c) 3. ayet yaratılanlardan değil, Allah'tan korkmayı gerektirir.....	221

d) 4. ayet Allah'a çokça tevbe etmeyi, kalble ve bedenle O'na çokça müracaat etmeyi gerekli kılar.....	221
e) 5. ayet Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'e uyma konusunda çok çaba göstermeyi, onun yolundan gitmeyi, onun yolundan çıkmamayı ve bu yola ilave ve eksiltme yapmamayı gerektirir.....	222
f) 6. ayet dinden çıkmamak için dikkatli olmayı gerektirir.....	222
Bu ayetlerde üç konu yer almaktadır.....	223
1- Nakli delillerle muhabbetin isbatı.....	223
2- Muhabbetin sebepleri.....	223
3- Muhabbete imandaki insan davranışlarına yönelik etkiler.....	223
Bunları inkâr eden bid'atçıların "Akıl, muhabbete delalet etmez." ve "Muhabbet, aynı cinsten iki kişi arasında olur" şüpheleri ve onlara verilen cevaplar.....	223
2. RAHMET SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	224
1. ayet: "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla" (Neml, 30) ayetinin şerhi.....	224
2. ayet: "Ey Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetinle ve ilminle kuşattın!" (Gâfir, 7) ayetinin şerhi	225
Bu rahmet bütün yaratılanları kuşatır.....	225
- Allah'ın kâfire rahmeti.....	226
- Allah'ın mümine rahmeti.....	226
Bu iki rahmet arasındaki farklar.....	226
3. ayet: "O, müminlere çok merhametlidir." (Ahzab, 43) ayetinin şerhi....	227
Bu ayette imana teşvik vardır.....	227
4. ayet: "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır." (Araf, 156) ayetinin şerhi.....	228
5. ayet: "Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazdı." (En'am, 54) ayetinin şerhi.....	229
Bu ayet tevbe edenin Allah'ın affına ve rahmetine nail olacağını bildirmiştir.....	229
6. ayet: "Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir." (Yunus, 107) ayetinin şerhi.....	229
7. ayet: "Allah, en iyi koruyandır ve merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 64) ayetinin şerhi.....	230

Yaratılanların yaratılanlara yönelik merhameti içinde en büyük merhamet, annenin çocuğuna olan merhametidir.....	231
Allah'ın rahmet sıfatının varlığına Kitap, sünnet, icma ve akıl delildir..	232
Eş'ariler ve diğer ehl-i ta'tilin, Allah'ın rahmet sıfatını inkar etmelerine iki şekilde cevap verilir.....	232
- Olumlu cevap.....	232
- Olumsuz cevap.....	232
Bu ayetlerden elde edeceğimiz faydaları şunlardır:.....	234
3. RIZA SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	235
"Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdırlar." (Maide, 119)	
ayetinin şerhi.....	235
Rızanın salih amele bağlı olduğuna delili.....	235
4- GAZAB, SAHT/ÖFKE, KERAHİYYET/HOŞNUTSUZLUK VE BUĞZ SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).....	237
1. ayet: "Kim bir mümini kasden öldürürse; cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir." (Nisa, 93) ayetinin şerhi.....	237
Bir mümini kasten öldüren kimsenin cezası büyüktür:.....	237
- "Cehennem".....	237
- "İçinde ebediyen kalacağı".....	237
- "Allah ona gazab etmiştir".....	237
- "Ona lanet etmiştir".....	238
- "Onun için büyük azab hazırlamıştır".....	238
Cehennemde ebedî kalma cezası.....	238
1- Bu ceza bir mümini öldürdüğü zaman kâfire verilen cezadır.....	238
2- Bu ceza, adam öldürmeyi helal sayan kimse hakkındadır.....	238
3- Bu cümle, bir şartın takdir edilmesine bağlıdır.....	238
4- Bu bir sebeptir.....	239
5- Ebedî kalmak ile kastedilen, devamlı değil, uzun süre kalmaktır.....	239
6- Bunun bir tehdit olduğunun söylenmesidir.....	240
"Katil, tevbe ettiği zaman tehdidi yine de hak eder mi?" konusu	240
Kasden adam öldürenle ilgili üç tane hak söz konusudur:.....	241
a- Allah'ın hakkı; ki tevbe ile kalkar.....	242

b- Maktulün yakınlarının hakkı; ki insan kendini onlara teslim ettiği zaman bu hak da düşer.....	242
c- Maktulün hakkı, ki dünyada bundan kurtulmanın yolu yoktur.....	242
2. ayet: "Bu onların Allah'ı gazablandıran şeylere uymaları ve O'nun rızasına sebep olacak şeyleri beğenmemelerinden dolayıdır." (Muhammed, 28) ayetinin şerhi.....	243
3. ayet: "Nihayet bizi gazaplandırdıkları zaman onlardan intikamımızı aldık." (Zuhruf, 55) ayetinin şerhi.....	244
Bu ayette öfke ve gazabı intikam ile tefsir edenlere reddiye vardır.....	244
"Allah, üzüntü ve pişmanlıkla vasıflandırılabilir mi?" sorusunun cevabı..	245
4. ayet: "Fakat Allah onların davranışlarını (savaşa çıkmalarını) kerih gördüğü için üzerlerine bir ağırlık verdi." (Tevbe, 46) ayetinin şerhi.....	245
5. ayet: "Yapmadığınız şeyleri söylemeniz Allah katında buğzedilecek bir şeydir!" (Saf, 3) ayetinin şerhi.....	247
5- MECİ VE İTYAN/GELMEK SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	248
1. ayet: "Yoksa onlar işlerinin bitirilmesi için Allah'ın ve meleklerin bulutların gölgeleriyle birlikte kendilerine çıkagelmesini mi bekliyorlar?" (Bakara, 210) ayetinin şerhi.....	248
2. ayet: "Onlar kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar?!" (Enam, 158) ayetinin şerhi.....	249
Onlar sadece şu hallerden birini bekliyorlar:.....	249
1- Ruhlarını alması için "meleklerin gelmesini" bekliyorlar.....	249
2- Kıyamet günü aralarında hükmetmesi için "Rabbinin gelmesini" bekliyorlar.....	249
3- "Veya Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini" bekliyorlar.....	250
3. ayet: "...Rabbin gelip melekler sıra sıra dizildiği zaman..." (Fecr, 21-22) ayetlerinin şerhi.....	250
"Yer birbiri ardına sarsılıp dümdüz olduğu zaman".....	250
"Rabbin gelip melekler sıra sıra dizildiği zaman".....	250
4. ayet: "O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir." (Furkan, 25) ayetinin şerhi.....	251
"Biz bu gelişin keyfiyetini bilebilir miyiz?" sorusunun cevabı.....	252

Bu konuda ehl-i sünnete muhalefet edenler, iddiaları ve cevaplar.....	252
Allah'ın gelmesi sıfatına iman etmenin insana kazandıracakı edepler...	254
6- ALLAH 'IN VECHİ /YÜZÜ SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	255
1. ayet: "Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü bakidir."	
(Rahman, 27) ayetinin şerhi.....	255
"Vech/yüz"ün manası malumdur, fakat keyfiyeti mechuldür.....	255
2. ayet: "O'nun vechi (yüzü) hariç her şey helâk olacaktır." (Kasas, 88)	
ayetinin şerhi.....	257
Onların vechi sevap olarak tefsir etmeleri şu şekilde reddedilir:.....	258
1- Bu görüş lafzın zahirine aykırıdır.....	258
2- Bu, selefın icmaina aykırıdır.....	259
3- Sevabı şu büyük sıfatlarla vasıflandırmak mümkün değildir.....	259
4- Sevabın, Allah'ın bakışının ulaştığı bütün varlıkları yakması mümkün değildir.....	259
7- ALLAH TEALA'NIN İKİ ELİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	260
1. ayet: "İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?!"	
(Sad, 75) ayetinin şerhi.....	262
"İki elimle yarattığım".....	264
2. ayet: "Yahudiler, 'Allah'ın eli bağlıdır/sıkıdır.' dediler. Böyle söyledikleri için elleri bağlanmış ve lanete uğramışlardır. Oysaki Allah'ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir." (Maide, 64) ayetinin şerhi....	264
"Allah'ın eli bağlıdır"ın manası.....	265
"Allah'ın iki eli açıktır"ın manası.....	266
Allah'ın iki eli olduğunun Kitab'taki delilleri.....	269
Allah'ın iki eli olduğunun sünnetteki delilleri.....	269
Yaratan ile yaratılanların birbirlerine asla benzemeyeceklerine din, akıl ve duygu delalet eder.....	272
Allah'ın "el"ini farklı şekilde tefsir edene verilecek cevaplar	274
1- "El"ın, "kuvvet"le veya "nimet"le tefsir edilmesi lafzın zahirine aykırıdır.....	274
2- Bu tefsir, selefın icmaina da aykırıdır.....	274
3- "İki elimle yarattığım..." (Sad, 75) ayeti gibi ayetlerde el ile, nimetin veya kuvvetin kastedilmiş olması tamamen imkânsızdır.....	274

4- Eğer "el" ile "kuvvet" kastedilmiş olsaydı, Âdem'in İblis'e bir üstünlüğü olmazdı.....	275
5- Allah'ın isbat ettiği bu el, naslarda nimet veya kuvvetin kastedilmesini imkânsız kılacak çeşitli biçimlerde gelmiştir.....	275
8- ALLAH TEALA'NIN İKİ GÖZÜNÜN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	276
1. ayet: "Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin." (Tur, 48) ayetinin şerhi.....	276
Allah'ın hükümleri ikiye ayrılır.....	276
1- Şer'i hükümler.....	276
"Rabbinin hükmüne sabret" sabrın üç kısmını içine alır.....	276
2- Kaderî/kevnî hükümler.....	277
"Gözlerimizin önünde".....	278
Göz sıfatı.....	278
2. ayet: "Onu da tahtalardan yapılmış, çivilerle (çakılmış gemi) üzerinde taşıdık..." (Kamer, 13-14) ayetlerinin şerhi.....	282
"Gözlerimizin önünde akıp gidiyordu".....	283
"Geminin/vapurun üzerinde taşıdık" demeyip de "tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış (geminin) üzerinde taşıdık" demesinin üç tane sebebi vardır:.....	283
1- Ayetler ve ayet sonundaki kelimeler arasındaki uyumu gözetmek için.....	284
2- Gemileri nasıl yapacaklarını insanlara öğretmek ve onların keresteler ve çivilerle yapılacağını beyan etmek için.....	284
3- Kereste ve çivilerden oluştuğu zaman geminin daha kuvvetli olacağına işaret etmek için.....	284
3. ayet: "Gözümün önünde terbiye olup yetişesin diye de üzerine kendimden bir sevgi koydum." (Taha, 39) ayetinin şerhi.....	284
"Üzerine kendimden bir sevgi koydum".....	284
"Gözümün önünde terbiye olup yetişesin diye".....	285
Tahrifciler ve ta'tilcilerin, gözü, "gözsüz görme" olarak tefsir çeşitli yanıltır:.....	287
1- Lafzın zahirine aykırıdır.....	287
2- Selefin icmainsine aykırıdır.....	287

3- Delili yoktur.....	287
4- Bunun ruyet/görme olduğunu söyler ve Allah'ın kendisi için göz sıfatını da isbat ettiğini bilirse bu, O'nun bu gözle görmesini gerektirir.....	287
9- ALLAH 'IN İŞİTME VE GÖRME SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).	288
1. ayet: "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının söylediklerini Allah elbetteki işitti.." (Mücadele, 1) ayetinin şerhi..	288
Allah'a izafe edilen işitme iki kısma ayrılır:.....	289
1- İşitilen şeylere taalluk eden işitme.....	289
2- İcabet etme, cevap verme anlamında işitme.....	289
Seslerin kavranması anlamındaki işitme üç kısımdır:.....	289
a- Kendisiyle tehdidin kastedildiği işitme.....	289
b- Kendisiyle teyid ve desteğin kastedildiği işitme.....	289
c- Allah Teala'nın ilminin her şeyi kuşatıcı olduğunu beyan etmenin kastedildiği işitme.....	289
2. ayet: "Allah yoksul, biz ise zenginiz diyenlerin söylediklerini Allah kesinlikle işitti." (Al-i İmran, 181) ayetinin şerhi.....	290
"Allah yoksul, biz zenginiz" diyenler yahudilerdir.....	290
3. ayet: "Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığınızı mı sanıyorlar?" (Zuhruf, 80) ayetinin şerhi.....	290
Sır.....	290
Necva.....	290
Nida.....	291
4. ayet: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm." (Taha, 46) ayetinin şerhi.....	291
5. ayet: "Allah'ın onun yaptıklarını gördüğünü bilmez mi?" (Alak, 14) ayetinin şerhi.....	292
6. ayet: "O, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor.." (Şuara, 218-220) ayetlerinin şerhi.....	292
Bu ayette işitme ile görmenin arası birleştirilmiştir.....	292
7. ayet: "De ki: Siz çalışın; Allah sizin yaptıklarınızı görecektir; Rasûlü ve müminler de görecektir." (Tevbe, 105) ayetinin şerhi.....	293
Görmek iki kısma ayrılır:.....	294

1- Bilmek anlamındaki görmek.....	294
2- Görülen şeyleri algılamak anlamındaki görmek.....	295
a- Yardım ve destek anlamındaki görmek.....	295
b- Kuşatmak ve bilmek anlamındaki görmek.....	295
c- Görmekle tehdidin kastedilmesi.....	295
İşitme ve görme sıfatlarına iman etmenin bize sağlayacağı faydalar.....	295
1- Allah'ın görme sıfatına iman etmenin yararı korku ve ümittir.....	295
2- İşitme sıfatına iman etmenin yararı korku ve ümittir.....	295
10- ALLAH'IN MEKR, KEYD VE MİHAL SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).	296
1. ayet: "O'nun azabı çok şiddetlidir." (Ra'd, 13) ayetinin şerhi.....	296
2. ayet: "Onlar tuzak kurdu, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." (Al-i İmran, 54) ayetinin şerhi.....	297
3. ayet: "Onlar tuzak kurdular, fakat Biz de haberleri olmadan onlara tuzak kurduk." (Neml, 50) ayetinin şerhi.....	297
4. ayet: "Onlar büyük bir tuzak kuruyorlar, Ben de daha büyük bir tuzak kuruyorum." (Tarık, 15-16) ayetlerinin şerhi.....	298
Onlar Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'e tuzak kuruyorlardı.....	298
"Ben de daha büyük bir tuzak kuruyorum."	299
Mekr, keyd ve mihal'in tarifi.....	299
Mekr, keyd ve mihal sıfatlarına inanmanın insana faydaları.....	301
11- AF, MAĞFİRET, RAHMET, İZZET VE KUDRET SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).....	303
1. ayet: "Açık ya da gizli bir iyilik yapar veya bir kötülüğü bağışlarsanız, biliniz ki Allah çok affedici ve çok güçlüdür." (Nisa, 149) ayetinin şerhi.....	303
Affetmek/bağışlamak ve azgınlıkla ilgisi.....	303
1- Affetmek, azgınlığın artmasına sebep olduğu zaman yerilen bir davranış olabilir, bazen haram bile olabilir.....	303
2- Bazen affetmek, düşmanlıktan vazgeçmeye sebep olabilir.....	304
3- Affetmenin, azgınlığın artmasına ve eksilmesine etkisi olmayabilir..	304
2. ayet: "Onları affetsinler ve hoş görsünler. Allah'ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz?" (Nur, 22) ayetinin şerhi.....	305
İlk hadisesi.....	305

"Affetsinler".....	306
"Hoş görsünler".....	306
"Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?".....	306
"Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir".....	306
3. ayet: "İzzet/üstünlük ancak Allah'a, O'nun elçisine ve müminlere mahsustur." (Munafikûn, 8) ayetinin şerhi.....	307
Bu ayet, münafıkların şu sözlerine karşılık inmiştir.....	307
İlim ehline göre izzet üç kısma ayrılır:.....	308
1- Kıymet ve mertebe izzeti.....	308
2- Kahr izzeti.....	308
3- İmtina izzeti.....	308
"O'nun elçisine ve müminlere mahsustur".....	309
3. ayet: "İblis dedi ki: Öyle ise izzet ve şerefine yemin ederim ki, ben onların hepsini mutlaka aldatır, saptırırım." (Sad, 82) ayetinin şerhi.....	310
- Af ve safh sıfatlarına iman etmenin faydaları.....	310
- İzzet sıfatına iman etmenin faydaları.....	311
12. ALLAH'IN İSMİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	312
İsmi isbatı konusundaki ayet şudur: "Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi ne mübarektir!" (Rahman, 78).....	312
Bir şeyin beraberinde Allah'ın ismi bulunursa o şeyde bereket olur.....	312
"Celal".....	313
"İkram".....	313
13. ALLAH'I TENZİH ETME VE O'NA BENZERLİĞİN REDDİ KONUSUNDAKİ MENFİ SIFATLAR (İle İlgili Ayetler).....	314
1. ayet: "O halde O'na ibadet et ve O'na ibadet etmekte sabırlı ol..." (Meryem, 65) ayetinin şerhi.....	314
"O'na ibadet et".....	314
"Sabırlı ol".....	314
"Allah'ın ismini taşıyan başka birini bilir misin?".....	315
2. ayet: "O'nun dengi ve benzeri yoktur." (İhlas, 4) ayetinin şerhi.....	315
3. ayet: "O halde bile bile O'na eşler/ortaklar koşmayın." (Bakara, 22) ayetinin şerhi.....	316
4. ayet: "İnsanlardan kimi de Allah'tan başka şeyleri O'na eş	

tutuyorlar da onları, Allah'ı sever gibi seviyorlar." (Bakara, 165)	
ayetinin şerhi.....	317
Bu ayetlerdeki yararlar şunlardır.....	318
- "Celal ve ikram sahibi" ayetindeki faydalar.....	318
- "O'na ibadet et ve O'na ibadet etmekte sabırlı ol." ayetindeki faydalar....	318
- "O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?" "O'nun dengi ve benzeri yoktur." ve "O halde bile bile Allah'a eşler koşmayın."	
ayetlerindeki faydalar.....	318
- "Kimi de Allah'tan başka şeyleri O'na eş tutuyorlar." ayetindeki faydalar.....	318
5. ayet: "Allah'a hamdolsun ki O, hiçbir çocuk edinmedi, mülkte ortağı yoktur, aciz olmadığı için bir yardımcıya da ihtiyacı yoktur."	
(İsra, 111) ayetinin şerhi.....	319
"Ve şöyle de:".....	319
"Allah'a hamdolsun,".....	319
"O hiçbir çocuk edinmeyendir.".....	319
"Çocuk".....	319
"Mülkte ortağı yoktur.".....	320
"Aciz olmadığı için bir yardımcıya da ihtiyacı yoktur.".....	320
"Pek büyük bil O'nu, büyüklüğünü de ilan et.".....	321
Davranışlarımız açısından bu ayetten elde edeceğimiz faydalar:.....	321
6. ayet: "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder..."	
(Teğabun, 1) ayetinin şerhi.....	322
"Göklerde ve yerde ne varsa".....	322
Tesbih etmek iki türlüdür:.....	322
- Halle tesbih geneldir.....	322
- Sözle tesbih de geneldir, fakat kâfir bunun dışındadır.....	322
7. ve 8. ayetler: "Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren Allah, yüceler yücesidir.." (Furkan, 1-2) ayetlerinin şerhi.....	323
"Furkan".....	323
"Kuluna".....	323
"Âlemlere uyarıcı olsun diye".....	324
"Her şeyi yaratmış ve onları takdir etmiştir".....	325

Bu ayetlerden hal ve davranış açısından elde edeceğimiz faydalar.....	325
9. ve 10. ayetler: "Allah evlat edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur..." (Müminun, 91-92) ayetlerinin şerhi.....	326
"Allah çocuk edinmedi".....	326
"İlah".....	326
"Her ilâh kendi yarattığını sevk ve idare eder ve bir gün mutlaka onlardan biri diğerine galip gelirdi".....	326
"Allah, onların yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.".....	328
"Allah gaybı da, şehadeti de bilir.".....	328
"O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden çok yücedir, münezzehtir." ...	328
11. ayet: "Allah için benzetmeler yapmayın. Şüphesiz ki Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Nahl, 74) ayetinin şerhi.....	328
"Şüphesiz Allah bilir, siz bilmezsiniz.".....	328
"Şüphesiz ki Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Nahl, 74) ayetiyle "Öyleyse siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayın." (Bakara, 22) ayeti nasıl bağdaştırılır, sorusunun cevabı.....	329
Hal ve davranış açısından bu ayetten elde edilecek fayda.....	330
12. ayet: "De ki: Rabbim, sadece fuhşiyatı, onun açık ve gizli olanını, günahları, haksız yere düşmanlığı ve isyanı, haklarında hiçbir delil indirmedigi şeyleri Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi yasaklamıştır." (Araf, 33) ayetinin şerhi... 330	330
"De ki" Hitap Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'edir.....	330
"Fuhşiyatı".....	331
Livata/eşcinsel ilişki.....	331
İnsanın; kendisine akrabalık, süt akrabalığı ve evlilik yakınlığı sebebiyle helal olmayan bir kadınla nikâh kıyıp evlenmesi de zina kapsamına girer.....	331
"Onun açık ve gizli olanını".....	331
"Günahları, haksız yere düşmanlığı ve isyanı...".....	331
"Sıfat-ı kâşife," beyan edici vasıf.....	332
"Haklarında hiçbir delil indirmedigi şeyleri Allah'a ortak koşmanızı"	332
"Ve Allah, hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi".....	332
Bu ayetten elde edeceğimiz faydalar:.....	333

14- ALLAH'IN ARŞA İSTİVA ETMESİ (İle İlgili Ayetler).....	334
1. yer: "Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, Allah'tır." (Araf, 54) ayetinin şerhi.....	334
"Gökleri ve yeri yaratan".....	334
"Altı günde".....	334
"İstiva etti".....	334
"Arş,.....	335
"Sonra Arş'a istivâ eden, Allah'tır.".....	335
İstivanın üste çıkmak ve yükselmek anlamına geldiğini kabul etmenin sebep olacağı üç sonuç iddiasına şu şekilde cevap verilir:.....	336
1- Bu tefsiriniz selefin üzerinde icma ettiği tefsire aykırıdır.....	336
2- Bu, lafzın zahirine aykırıdır.....	336
3- Bu tefsiriniz, şu batıl durumları zorunlu hale getirir:.....	337
a- Allah Teala'nın gökleri ve yeri yarattığı zaman arşını istila etmemiş olmasını.....	337
b- İstila kelimesi genelde, karşılıklı bir mücadeleden sonra olur. Hâlbuki hiç kimse Allah ile mücadele edemez.....	337
c- Bu, "Allah yere, ağaçlara ve dağa istiva etti, çünkü O bunları istila edendir." demek zorunda bırakır, ama bu batıldır.....	337
İki türlü uluvv vardır:.....	338
1- Maddî yükselme; tahta çıkıp oturmak gibi.....	338
2- Manevî yükselme; egemen olmak ve galip gelmektir.....	338
"İstiva'nın 'uluvv/yükselmek' diye tefsiri, Allah'ın cisim olmasını gerektirir." dersiniz; bunun cevabı da şudur:.....	338
"Allah'ın arşa istivası, arşın üstüne çıkması ve yerleşmesi anlamına gelir." demek O'nun sınırlanmasını gerektirir." demenizin cevabı.....	339
"Bu, O'nun arşa muhtaç olmasını gerektirir." iddiasının cevabı.....	339
2. yer: "Sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arşa istiva etti." (Yunus, 3) ayetinin şerhi.....	341
3. yer: "Allah gökleri, görebileceğiniz direkler olmaksızın yükseltmiş, sonra arşa istiva etmiştir." (Ra'd, 2) ayetinin şerhi.....	341
4. yer: "Rahman arşa istiva etti." (Taha, 5) ayetinin şerhi.....	342

5. yer: "Sonra arşa istiva eden, Rahman'dır." (Furkan, 59) ayetinin şerhi.....	342
6. yer: "Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa istiva edendir." (Secde, 4) ayetinin şerhi.....	342
7. yer: "O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istiva edendir." (Hadid, 4) ayetinin şerhi.....	343
Acaba buradaki "isteva"nın manası ile teaddi eden "isteva"nın manası ile aynı mıdır?.....	343
- Bazıları ikisinin manasının aynı olduğunu söylemişlerdir.....	343
- Bazıları da buradaki istivanın anlamının kâmil bir yöneliş olduğunu söylediler.....	343
"Allah Teala gökleri yarattı, sonra arşa istiva etti; acaba böyle bir mana, bundan önce O'nun yüksek olmamasını gerektirmez mi?" iddiasının cevabı.....	344
"...gökleri ve yeri yaratmadan önce arşa istiva etmiş miydi, etmemiş miydi?" sorusunun cevabı.....	344
15- ALLAH'IN, MAHLÛKATINDAN YÜKSEKTE OLDUĞUNUN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	345
1. ayet: "Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim ve katıma yükselteceğim." (Al-i İmran, 55) ayetinin şerhi.....	345
"Seni vefat ettireceğim." Bu konuda üç görüş vardır	345
1- "Seni alacağım." demektir.....	345
2- Uyku (vefatı)dır. "Seni uyutacağım" demektir.....	345
3- Ölüm (vefatı)dır. "Seni vefat ettireceğim." demektir.....	345
"Seni katıma yükselteceğim.".....	346
Allah Teala'nın uluvvu iki kısımdır:	346
- Manevî yükseklik.....	346
- Zatî yükseklik.....	346
Ehl-i sünnet, Allah Teala'nın zatî yüksekliğine Kitap, sünnet, icma, akıl ve fıtratla delil getirdiler:.....	346
1- Kur'an-ı Kerim delili: Allah'ın üstte olduğuna çeşitli şekillerde delalet eder.....	346
a- Uluvv/yükseklik.....	347
b- Fevkıyye/üstte olmak.....	347

c- Bazı şeylerin O'nun katından inışı.....	347
d- Bazı şeylerin O'na yükselmesi.....	347
e- Allah'ın gökte oluşunun delili.....	347
2- Sünnet delili.....	347
a- Kavli sünnetten örnekler.....	348
b- Fiili sünnetten örnekler.....	348
c- Takriri sünnetten örnekler.....	349
3- İcma delili.....	349
4- Akıl delili.....	350
5- Fıtrat delili.....	352
2. ayet: "Bilakis Allah onu kendisine yükseltti." (Nisa, 158) ayetinin şerhi....	352
3. ayet: "O'na güzel sözler yükselir, onu da salih amel yükseltir."	
(Fatır, 10) ayetinin şerhi.....	352
4. ayet: "Firavun dedi ki: Ey Hâmân! Bana bir kule yap..."	
(Ğafir, 36-37) ayetlerinin şerhi.....	353
5. ve 6. ayetler: "Göktekinin sizi yere batırmasından emin mi oldunuz?" (Mülk, 16-17) ayetlerinin şerhi.....	354
"Gökteki" lafzında; Gökte olan, Allah Teala'dır. Bu, Allah Teala'nın, zatıyla yüksek oluşunun delilidir.....	355
Bu ayetteki insan davranışlarına yönelik faydalar.....	357
16- ALLAH'IN, YARATTIKLARIYLA BERABERLİĞİ (İle İlgili Ayetler).....	358
Allah'ın kullarıyla beraberliği meselesi hakkında ele alınması gereken birçok konu vardır:.....	358
Birinci konu: Allah'ın beraberliğinin kısımları hakkındadır:.....	358
Allah'ın beraberliği iki kısma ayrılır:.....	358
1- Genel beraberlik.....	358
2- Özel Beraberlik.....	358
a- Vasıfla sınırlı özel beraberlik.....	358
b- Muayyen bir şahısla sınırlı beraberlik.....	358
İkinci konu: Beraberlik gerçek midir, yoksa Allah'ın işitmesi, görmesi, kudreti ve saltanatı gibi rubûbiyyetinin anlamlarından kinaye midir?..	359
Üçüncü konu: Beraberlik zati sıfatlardan mı, fiili sıfatlardan mıdır?.....	360

- Genel beraberlik zatî bir sıfattır.....	360
- Özel beraberlik ise fiilî bir sıfattır.....	360
Dördüncü konu: Beraberlik gerçek midir, değil midir?.....	360
Beşinci konu: Beraberlikle yükseklik (uluvv) arasında zıtlık var mı?.....	361
- Üç sebepten dolayı bunlar arasında çelişki yoktur:.....	361
1- Allah Teala kendini vafsettiği ayetlerinde bu ikisini birleştirdi.....	361
2- Beraberlik ile yükseklik arasında asla bir zıtlık yoktur.....	361
3- Bu ikisi, mahlûk hakkında imkânsız olsaydı bile Halik hakkında imkânsız olması anlamına gelmezdi.....	361
O halde Allah Teala'nın; gökte, arşının üzerindeyken gerçekten bizimle beraber olması da mümkündür.....	361
Bu beraberliğe iman ettiğimiz zaman bu bizim Allah'tan korkmamızı ve O'na takvalı olmamızı gerektirir.....	363
Altıncı konu: "Allah bizim bulunduğumuz her yerde bizimle beraberdir." diyenlerin şüpheleri ve onlara verilen cevaplar:.....	363
1- Ayetin zahiri sizin zikrettiğiniz gibi değildir.....	364
2- "Beraberlikten ancak karışmak veya aynı mekânda birlikte bulunmak akla gelir." sözünüze gelince böyle bir şeyi söylemek mümkün değildir.....	364
Maiyyet, mutlak beraberlik türleri.....	364
a- İki şeyin birbiriyle içiçe olmasını gerektiren beraberlik.....	364
b- Aynı mekânda bir arada bulunmak anlamındaki beraberlik.....	364
c- Birbiriyle içiçe olmayı ve bir mekânda ortaklığı gerektirmeyen beraberlik.....	364
3- Biz deriz ki: Sizin Allah'ı bununla vasıflandırmanız batılın en batılıdır ve Allah'a büyük bir eksiklik izafe etmektir.....	365
4- Sizin bu sözünüz iki şeyden birini gerektirir, üçüncü bir şıkkı yoktur.....	365
5- Sizin bu görüşünüz Allah'ın yaratılanlara hulûl etmesini/yerleşmesini gerektirir.....	365
Beraberlik sıfatıyla ilgili ayetler.....	366
1. ayet: "...Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir...." (Hadid, 4) ayetinin şerhi.....	366

2. ayet: "...Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir..." (Mücadele, 7)	366
ayetinin şerhi.....	367
"Dördüncüsü mutlaka O'dur.".....	367
"Beş kişiden altıncısı mutlaka O'dur.".....	367
"Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir.".....	367
"Şüphesiz Allah her şeyi bilendir.".....	368
3. ayet: "Üzülme, çünkü Allah bizimledir." (Tevbe, 40) ayetinin şerhi....	368
Allah Teala, üç mevkide Peygamberi <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'e yardım ettiğini beyan etmektedir.....	368
Birincisi: Yurdundan çıkarıldığı zaman.....	368
İkincisi: Mağarada bekleme esnasında.....	368
Üçüncüsü: Mağaranın kapısında müşrikler durduğu zaman.....	368
"Çünkü Allah bizimledir.".....	369
4. ayet: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim, iştir ve görürüm." (Taha, 46) ayetinin şerhi.....	370
5. ayet: "Şüphesiz ki Allah takva sahipleriyle ve muhsinlerle/işini güzel yapanlarla beraberdir." (Nahl, 128) ayetinin şerhi.....	370
6. ayet: "Sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir." (Enfal, 46) ayetinin şerhi.....	371
7. ayet: "Nice az topluluklar, Allah'ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, sabredenlerle beraberdir." (Bakara, 249) ayetinin şerhi.....	372
Allah'ın bizimle beraber olmasından elde edeceğimiz faydalar:.....	373
Birincisi: Allah'ın her şeyi kuşattığına iman etmek.....	373
İkincisi: Bunu bilmek ve buna iman etmek; O'na itaat ederken ve isyanı terk ederken O'nu tam olarak murakabe etmeyi gerektirir.....	373
17- ALLAH TEALA'NIN KELAM SIFATININ İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	374
1. ve 2. ayetler: "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisa, 87); "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisa, 122) ayetlerinin şerhi..	374
3. ayet: "Ve Allah demişti: Ey Meryem oğlu İsa!" (Maide, 116) ayetinin şerhi.....	374

4. ayet: "Rabbinin sözü hem doğrulukça, hem de adaletçe tamamlanmıştır." (Enam, 115) ayetinin şerhi.....	375
Allah Teala'nın sözleri iki vasıf üzere tamamlanmıştır:.....	375
- Doğrulukla vasıflanan sözleri haberlerdir.....	375
- Hüküm nitelikli sözleri adaletlidir.....	375
5. ayet: "Ve Allah, Musa ile gerçekten konuştu." (Nisa, 164) ayetinin şerhi.....	376
6. ayet: "Onlardan kimiyle Allah gerçekten konuşmuştur." (Bakara, 253) ayetinin şerhi.....	376
7. ayet: "Musa belirlediğimiz vakitte (huzurumuza) gelip Rabbi kendisi ile konuşunca..." (Araf, 143) ayetinin şerhi	376
8. ayet: "Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu, fısıldaşarak konuşacak kadar (kendimize) yaklaştırdık." (Meryem, 52) ayetinin şerhi.....	377
9. ayet: "Bir vakit de Rabbin, Musa'ya nida edip 'Git o zalim kavme' diye nida etti." (Şuara, 10) ayetinin şerhi.....	377
10. ayet: "Rableri onlara seslendi: Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi?" (Araf, 22) ayetinin şerhi.....	378
11. ayet: "O gün Allah onlara seslenecek ve 'Peygamberlere ne cevap verdiniz?' diyecektir." (Kasas, 65) ayetinin şerhi.....	378
18- KUR'AN'IN ALLAH KELAMI OLDUĞUNUN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	379
Mihnet.....	379
1. ayet: "Ve eğer müşriklerden biri sana sığınmak isterse, ona sığınma hakkı ver ki, Allah'ın kelamını işitsin." (Tevbe, 6) ayetinin şerhi.....	380
"Ona sığınma hakkı ver ki Allah'ın kelamını işitsin.".....	381
Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın Kur'an hakkındaki akidesi şudur.....	381
- Allah'ın kelimasıdır.....	381
- İndirilmiştir.....	381
- Mahlûk değildir.....	382
- O'ndan başlamıştır.....	382
Kur'an, Allah'a, Cebail'e ve Muhammed <i>sallallahu aleyhi ve sellem'e</i> izafe edilmiştir.....	382
O'na dönecektir (İki farklı görüş vardır).....	383

- 1- Bazı rivayetlerde de geçtiği gibi, Kur'an bir gece kaldırılıp götürülecek, insanlarda Kur'an diye bir şey kalmayacak..... 383
- 2- "Ona dönecektir." demeleri "Kur'an, vasıf olarak Allah'a dönecektir." anlamına gelir..... 384
- Mutezile'nin, Kur'an'ın mahlûk olduğu, Allah'ın kelâmı olmadığı görüşüne şöyle cevap verilir:..... 384
- 1- Kur'an Allah'ın kelâmıdır ve Allah'ın sıfatlarından bir sıfattır..... 384
- 2- "Her şey" gibi tabirler kendileriyle bazen özelin kastedildiği genel tabirlerdir..... 385
- Kur'an'ın mahlûk olduğunu söylemek şunları gerektirir:..... 385
- 1- Kur'an'ı yalanlamayı gerektirir..... 385
- 2- Onun mahlûk olduğunu söylemek emrin, nehyin, haberin ve soru'nun delalet ettikleri şeylerin iptalini gerektirir..... 385
- 3- Beşerin ve diğer varlıkların konuşmalarının da Allah'ın kelâmı olduğunu söylemeyi gerektirir..... 386
- 4- Kelâmın mahlûk olmasını caiz görmek, Allah'ın bütün sıfatlarının da mahlûk olmasını caiz görmeyi gerektirir..... 386
2. ayet: "Hâlbuki bunlardan bir grup vardı ki, Allah'ın kelâmını işitirlerdi de sonra iyice anladıkları halde onu bile bile tahrif ederlerdi." (Bakara, 75) ayetinin şerhi..... 387
3. ayet: "Onlar, Allah'ın kelâmını değiştirmek isterler.." (Feth, 15) ayetinin şerhi..... 388
4. ayet: "Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku! Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur." (Kehf, 27) ayetinin şerhi..... 388
5. ayet: "Haberiniz olsun ki bu Kur'an, İsrailoğullarına, hakkında ihtilaf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır." (Neml, 76) ayetinin şerhi..... 389
- 19- KUR'AN'IN ALLAH'TAN İNDİRİLDİĞİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler)..... 390**
1. ayet: "İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." (Enam, 155) ayetinin şerhi..... 390
2. ayet: "Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, Allah'ın korkusundan onu baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün." (Haşr, 21) ayetinin şerhi..... 391

Mecaz, Kur'an'ın isbat ettiği şeylerin nefyini gerektirir.....	392
3., 4. ve 5. ayetler: "Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman..." (Nahl, 101-103) ayetlerinin şerhi.....	393
"Allah ne indireceğini en iyi bilendir".....	393
"Sen ancak iftiracısın.".....	394
"Mukaddes Ruh".....	395
"Senin Rabbinin katından".....	395
"Hak olarak".....	396
"İman edenlere sebat vermek için".....	396
"Müslümanlara bir hidayet ve müjde olması için".....	396
"Bu Kur'an ise apaçık bir Arapçadır.".....	397
Kur'an'ın beşer sözü olduğunu iddiası ve cevabı.....	397
Allah'ın ayetlerine iman etmeyenleri Allah hidayete erdirmez ve onları ayetlerinden yararlandırmaz.....	398
İnsan davranışları açısından bu ayetlerden elde edeceğimiz yararlar.....	398
20. MÜMİNLERİN KİYAMET GÜNÜ RABLERİNİ GÖRECEKLERİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	399
1. ayet: "Kimi yüzler vardır o gün ışıltı ışıltıdır. Rablerine bakmaktadır." (Kiyame, 22-23) ayetinin şerhi.....	399
Bu ayette Allah Teala'nın gözlerle görüleceğine delil vardır.....	399
Bu konudaki rivayetlerin delaleti de, subutu da kesindir.....	400
2. ayet: "Koltuklara oturmuş bakarlar." (Mutaffin, 23) ayetinin şerhi.	400
Bakmanın en büyüğü ve en çok mutluluk vereni Allah Teala'ya bakmaktır.....	401
Cehennemde azap gören kötü arkadaşlara bakmak da bu kapsamdadır....	401
Kendileriyle alay eden ve kınayan cehennem ehline nasıl bakarlar?!" sorusu ve cevabı.....	402
3. ayet: "İşini en güzel şekilde yapanlara en güzel mükâfat, bunun yanında daha fazlası vardır." (Yunus, 26) ayetinin şerhi.....	403
4. ayet: "Orada onlara ne isterlerse vardır. Katımızda daha fazlası da vardır." (Kaf, 35) ayetinin şerhi.....	403
"Katımızda daha fazlası da vardır,".....	404
Ru'yetullah'ı inkâr edenlerin delilleri ve cevaplar.....	405

1- Nakli delilleri.....	405
Delil 1: "Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, demişti ki..." (Araf, 143) ayeti.....	405
Cevap 1: a) (لن)'in müebbed nefiy için olması kabul edilemez.....	406
b- Musa <i>aleyhisselam</i> , Allah'tan, O'nu ahirette değil, o anda görmeyi istedi... 406	
c- Allah'ı ahirette görmenin imkânsızlığı, bunu kabul etmenin Allah Teala hakkında noksanlığı ihtiva edeceği esasına dayanır.....	406
Delil 2: "Gözler O'nu idrak edemez, ama O, gözleri idrak eder." (Enam, 103) ayeti.....	407
Cevap: İdraki nefyetmek/ıdrakin olamayacağını söylemek, ruyetin aslının varlığına delalet eder.....	407
Aklı delilleri:	407
Eğer Allah Teala görülseydi cisim olması gerekirdi.....	407
Eğer Allah'ın görülmesinden dolayı cisim olması gerekiyorsa cisim olmasında bir beis yoktur. Fakat kesin olarak biliyoruz ki O, yaratılanların cisimlerine benzemez.....	407
Bu ayetlerden insan davranışları yönünden elde edeceğimiz yararlar....	408
"Bu konu,".....	409
"Allah'ın Kitabında çok sayıda ayette yer almaktadır.".....	409
"Kur'an'ı dikkatlice düşünen kimse.".....	409
"Onun için hak yolun hangisi olduğu açıkça ortaya çıkacaktır.".....	409
RASÛLULLAH SALLALLAHU ALEYHI VE SELLEM'İN SÛNNETİ	411
"Sünnet,".....	411
Sünnete bakan kimsenin ise iki şeye ihtiyacı vardır:.....	411
1- Sünnetin Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem'e</i> nispetinin sahihliği.....	411
2- Hükme delaletinin sıhhati.....	411
Sünnet, Kur'an'ı tefsir eder, açıklar, ona delalet eder, onu yorumlar.....	412
"Kur'an'ı tefsir eder".....	413
Öğle namazının vakti.....	413
İkinci namazının vakti.....	413
Akşam namazının vakti.....	413
Yatsı namazının vakti.....	413

“Ona delalet eder”.....	414
“Onu yorumlar”.....	414
Sünnet, Kur'an'dan olmayan pek çok hüküm getirmiştir.....	414
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> , Rabbini hangi sıfatlarla vasıflandırmışsa bunlara iman etmek de vaciptir.....	415
SIFATLAR HAKKINDAKİ HADİSLER	417
Birinci hadis: Allah Teâlâ'nın dünya semasına indiğinin isbatı hakkındadır:.....	417
“Rabbimiz Teâlâ dünya semasına iner”.....	417
“Her gece”.....	418
“Gecenin son üçte biri kaldığında”.....	418
““Hani yok mu Bana dua eden?” der”.....	418
“Hani yok mu Benden isteyen?”.....	418
“Hani yok mu Benden mağfired dileyen?”.....	418
“Onu mağfired edeyim”.....	418
“Arş, boş kalır mı, kalmaz mı?” konusunda ehl-i sünnet âlimlerinin bu konuda üç görüşleri vardır:.....	420
Arşın boş kalacağı görüşü.....	420
Arşın boş kalmayacağı görüşü.....	420
Tevakkuf.....	420
Bu hadisin faydalarının bazıları şunlardır:.....	421
1- “İner” sözü Allah'ın yüksekliğini isbat eder.....	421
2- “Gecenin son üçte biri kaldığı zaman Rabbimiz iner.” sözü, Allah'ın fiili sıfatlarından olan ihtiyarî sıfatları isbat eder.....	421
3- “...Der” sözü Allah'ın sözü olduğunu ifade eder.....	421
4- “Hani yok mu Bana dua eden...” sözü, Allah Teâlâ'nın keremini ve cömertliğini isbat eder.....	421
İkinci hadis: Allah'ın sevinmesi (el-Ferah) hakkındadır:.....	422
İnsan davranışları açısından bu hadisin bize sağlayacağı fayda.....	424
Tevbenin beş şartı vardır:.....	425
1- Tevbenin sadece Allah için olması.....	425
2- İşlenen günahı dolaylı pişmanlık duymak.....	425
3- Günahı tamamen terk etmek.....	425

4- Gelecekte bir daha o günaha dönmemeye azmetmek.....	425
5- Tevbelerin kabul edileceği bir vakitte tevbe etmek.....	425
Üçüncü hadis: Gülme sıfatının ispatı hakkındadır.....	426
"Gülme" ile kastedilen rıza olduğu iddiasına cevap.....	428
Bu hadisin insan davranışları yönünden faydası.....	428
Dördüncü hadis: Hayret sıfatının ve diğer sıfatların isbatı hakkındadır.....	429
Hayret ve hayretin sebebi.....	429
1. sebep: Hayret edilecek bir şeyi garip karşılayan bu kişiye sebeplerin gizli kalmasıdır.....	429
2. sebep: Hayret edilen bu olayın veya olgunun, hayret edenin herhangi bir kusuru olmaksızın benzerlerinin ve olması gerekenin dışına çıkmasıdır.....	430
Bu hadiste birçok sıfat vardır:.....	430
- "Hayret" sıfatı vardır.....	431
- "Allah'ın kudreti"nin beyanı vardır.....	431
- "Nazar/bakma" sıfatının isbatı vardır.....	431
- "Gülme" sıfatının isbatı vardır.....	431
- "İlim" sıfatının da isbatı vardır.....	431
- "Rahmet" sıfatı vardır.....	431
Bu konuda insan davranışları yönünden elde edilecek fayda.....	432
Beşinci hadis: Ayak sıfatının isbatı hakkındadır.....	433
"Cehennemin içine (insanlar) devamlı atılacak".....	433
"O, 'daha var mı?' diyecek".....	433
"Nihayet izzetin Rabbi ona ayağını (riclini veya kademini) koyacak"....	433
"Cehennemin bir kısmı bir kısmına katlanıp dürülecek".....	434
"Sonra cehennem, 'Yeter, yeter!' diyecek".....	434
Bu hadiste yer alan sıfatlar şunlardır:.....	434
1- Cansız varlıkların konuştuğu haber verilmektedir.....	434
2- Cehennem ateşinden sakındırılmaktır.....	434
3- Allah Teâlâ'nın fazlı.....	434
4- Allah'ın gerçek manada ayağı vardır.....	435
Bu hadisten davranış yönünden elde edilecek fayda:.....	436

Altıncı hadis: Kelam ve ses sıfatının isbatı hakkındadır:.....	437
Yedinci hadis: Yine kelam sıfatının isbatı hakkındadır:.....	438
Sekizinci hadis: Allah'ın uluvv sıfatının ve diğer sıfatlarının isbatı hakkındadır:.....	439
“Hastayı rukye (dua) ile tedavi hakkında.”.....	440
“Ey gökdeki Rabbimiz!”.....	440
“Senin ismin noksanlıktan münezzehtir.”.....	440
“Senin emrin hem gökte hem yerde geçerlidir.”.....	440
“Nasıl ki gökte rahmetin varsa yeryüzünde de rahmetini ihsan et.”.....	440
“Allah'ın yeryüzünde de rahmeti yok mudur?”.....	440
“Büyük günahlarımızı ve küçük hatalarımızı bağışla.”.....	440
“Sen temiz kimselerin Rabbisin.”.....	440
“Şu ağrıya rahmetinden bir rahmet, şifandan bir şifa indir!”.....	441
Rahmet iki çeşittir:.....	441
- Allah'ın sıfatı olan rahmet; ki mahlûk da değildir, Allah'tan ayrı da....	441
- Mahluk/yaratılmış olan rahmet.....	441
“Hastalıktan kurtulsun!”.....	441
Dokuzuncu hadis: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır:.....	442
“Bana güvenmiyor musunuz?”.....	442
“Ben göktekinin eminiyim.”.....	442
Onuncu hadis: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır:.....	443
“Arş, suyun üzerindedir.”.....	443
“Allah, arşının üstündedir. Ve O, sizin içinde bulunduğunuz durumu bilir.”.....	443
On birinci hadis: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır:.....	444
“Nerede?”.....	444
“Göktedir,”.....	444
“Sen bunu azat et, çünkü o, mümin birisidir.”.....	445
On ikinci hadis: Beraberlik sıfatının isbatı hakkındadır:.....	446
“İmanın en faziletlisi”.....	446
On üçüncü hadis: Allah Teâlâ'nın, namaz kılan kişinin önünde olduğunun isbatı hakkındadır:.....	436
“Yüzünü döndüğü tarafa,”.....	446

Allah'ın, namaz kılan kişinin yüzünün önünde olduğu ile gökte olduğunun arası şöyle bağdaştırılabilir.....	447
1- Şeriat ikisini birarada zikretmiştir.....	447
2- Bir şeyin, senin yüzünden tarafta olduğu halde yüksekte olması da mümkündür.....	447
3- Yarattılan için imkansız olsa bile Yaratan için imkânsız değildir.....	447
On dördüncü hadis: Uluvv sıfatının ve diğer sıfatların isbatı hakkındadır:.....	448
"Ey taneyi ve çekirdeği çatlatıp yaran!".....	449
"Ey Tevrat, İncil ve Kur'an'ı indiren!".....	449
"Nefsimin şerrinden Sana sığınırım.".....	450
"Alnından yakaladığın her canlının şerrinden.".....	450
"Evvel".....	451
"Zahir".....	451
"Bâtın".....	452
"Borcumu ödemeyi nasip eyle!".....	452
"Ve beni fakirlikten kurtar.".....	452
Bu hadiste insan davranışları yönünden şu faydalar.....	454
On beşinci hadis: Allah Teâlâ'nın yakınlığının isbatı hakkındadır:.....	454
Bu hadisteki faydalar.....	455
Bu hadisin insan davranışları yönünden sağlayacağı faydalar.....	456
On altıncı hadis: Müminlerin Rablerini görmelerinin isbatı hakkındadır:.....	457
"Şüphe yok ki sizler Rabbinizi göreceksiniz.".....	457
"Dolunayı gördüğünüz gibi".....	458
"Hiç sıkıntı çekmeden".....	459
Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in, Rabbi hakkında bize haber verdiği benzer başka hadisler de vardır.....	461
EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAATİN ÜMMETİN FIRKALARI ARASINDAKİ KONUMU VE ONLARIN İTİDAL İLE VASIFLANDIRILMALARI.....	463
Bu ümmetin diğer ümmetler arasında orta/mutedil bir ümmet olması gibi Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat de ümmetin fırkaları içinde	

orta bir fırkadır.....	463
Ehl-i Sünnet, şu yönlerden vasat bir ümmettir:.....	463
- Allah'ın hakkı konusunda vasattırlar.....	463
- Peygamberler hakkında.....	463
- İbadetler konusunda.....	463
- Yiyecekler ve içeceklerden haram kılınan şeyler konusunda.....	464
- Kısas konusunda.....	464
BİRİNCİ ESAS: İSİMLER VE SIFATLAR	465
Onlar Allah'ın isimleri ve sıfatları konusunda ehl-i ta'til/Cehmiyye ile ehl-i temsil/Müşebbihe arasında orta bir yeredirler.....	465
İKİNCİ ESAS: ALLAH'IN FİİLLERİ	467
Onlar Allah'ın fiilleri konusunda Cebriye ile Kaderiye arasında orta bir yeredirler.....	467
Kader konusunda insanlar üç kısma ayrıldılar:.....	467
1- Allah'ın kaderine inanan ve onun isbatında aşırı gidenler.....	467
2- Kul, fiilinde bağımsızdır. Allah'ın bu konuda bir iradesi ve takdiri yoktur, diyenler.....	467
3- Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat.....	467
"Bir şey insanın fiili olduğu halde nasıl Allah tarafından yaratılmış olur?!" sorusunun cevabı.....	468
ÜÇÜNCÜ ESAS: VAİD (TEHDİT)	468
Allah'ın vaidi (tehdidi) konusunda Mürcie ile Vaidiyye arasındadır.....	468
DÖRDÜNCÜ ESAS: İMANIN İSİMLERİ VE DİN	470
Onlar (Ehl-i sünnet) imanın isimleri ve din konusunda Harûriyye ile Mu'tezile ve Cehmî Mürcie arasındadır.....	470
BEŞİNCİ ESAS: SAHABİLER	473
Onlar Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in ashabı konusunda Rafiziler ile Haricîler arasındadırlar.....	473
ALLAH'IN BERABERLİĞİ İLE YÜKSEKTE OLUŞUNUN VE ARŞINA İSTİVA ETMESİNİN BAĞDAŞTIRILMASI	476
Allah'ın yüksekte olduğunun delilleri.....	476
"Şanı yüce Allah'ın göklerin üstünde, arşının üzerinde ve yarattıklarından üstte olduğuna iman etmek".....	477

Onlar nerede olurlarsa olsunlar Allah Teâlâ onlarla beraberdir;	
onların neler yaptıklarını bilir.....	478
Nitekim Allah'ın şu ayetinde bunların ikisi de zikredilmiştir:.....	479
"Sonra Arş'ın üzerine istiva edendir."	479
"Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir."	479
"O, sizinle beraberdir." ayeti, yaratılmışlar ile birarada ve iç içedir,	
anlamına gelmez.....	480
Dil böyle bir anlamı zorunlu kılmaz.....	480
Böyle bir anlam, ümmetin selevinin üzerinde icma ettiğı şeye de	
aykırıdır, Allah'ın mahlûkatı üzerinde yarattığı fıtrata da aykırıdır.....	481
Bilakis ay, Allah'ın ayetlerinden ve O'nun yarattığı şeylerin	
en küçüklerinden biridir.....	482
"Allah, zatıyla bizimle beraberdir.' demek doğru olur mu?"	
sorusunun cevabı.....	483
O, arşının üstündedir, yarattıklarını gözetleyendir, onların	
üzerinde egemendir ve onlardan haberdardır.....	484
Ve O, bunun dışında rubûbiyetinin diğer özelliklerine sahiptir.....	484
Allah Teâlâ'nın, arşının üzerinde olması ve bizimle beraber olması	
cinsinden söylediğı şeylerin tamamı gerçektir, -mecaz değil-	
hakikattir, tahrife ihtiyaç yoktur.....	484
Fakat -mesela- "Göktekinin..." (Mülk, 17) ayetinin zahirinin 'göğün	
gölgelediğini ve taşıdığının...' anlamına geldiğini zannetmek gibi	
yanlış zanlardan da sakınmak gerekir. Bu, ilim ve iman sahiplerinin	
icması ile batıldır.....	485
Bu, ilim ve iman sahiplerinin icması ile batıl bir manadır.....	486
Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah'ın Kürsisi gökleri ve	
yeri kuşatmıştır." (Bakara, 255).....	486
Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki O, gökleri ve yeri,	
çökmesinler diye tutandır." (Fatır, 31).....	487
Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "İzni olmaksızın yerin üzerine	
düşmesin diye göğü tutan O'dur." (Hac, 65).....	487
Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Göklerin ve yerin (hiç yıkılmadan)	
O'nun emriyle durması da O'nun ayetlerindendir." (Rum, 25).....	488

ALLAH'IN YAKINLIĞI, DUAYA İCABET ETMESİ VE BUNUN O'NUN YUKARIDA VE ÜSTTE OLMASIYLA ÇELİŞMEMESİ..... 489

Yüce Allah'ın, yarattıklarına yakın olduğuna ve icabet edeceğine iman etmek de bunun kapsamına girer..... 436

Nitekim Allah Teâlâ bu iki sıfatı şu ayette birlikte zikretmiştir..... 492

Bu iki sıfat; yakınlık ve icabettir..... 492

Yine Kitab ve sünnette söz konusu edilmiş olan O'nun yakın ve birlikte oluşu, ayrıca söz konusu edilen yüceliğine ve yukarda oluşuna aykırı değildir..... 492

KUR'AN'IN GERÇEKTEN ALLAH'IN KELAMI OLDUĞUNA İMAN ETMEK..... 493

Kur'an'ın indirilmiş olduğuna, mahlûk olmadığına, O'ndan başlayıp yine O'na döneceğine iman etmek de Allah'a ve kitaplarına iman etmenin kapsamına girer..... 493

Allah gerçekten konuştu..... 494

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilen bu Kur'an gerçekten Allah'ın kelimidir, başkasının keliması değildir..... 496

Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelâmının bir hikâyesi yahut onun bir ibaresi olduğunu mutlak olarak söylemek caiz değildir..... 497

Kaldı ki insanlar onu mushaflardan okudukları veya yazdıkları zaman bile bu onu gerçek anlamıyla Allah'ın keliması olmaktan çıkarmaz..... 498

O, harfleri ve manalarıyla Allah kelimidir..... 499

Manalar olmaksızın sadece harfler Allah keliması değildir..... 499

Harfler olmaksızın sadece manalar da Allah keliması değildir..... 500

MÜMİNLERİN KİYAMET GÜNÜ RABLERİNİ GÖRMELERİ VE GÖRME YERLERİ..... 501

Allah'a, kitaplarına, meleklerine ve peygamberlerine iman konusunda sözünü ettiğimiz şeylerin içine müminlerin kıyamet gününde Rablerini gözleriyle görmeleri konusu da girmektedir..... 501

Onlar kıyamet günü Arasat meydanında Allah'ı görecekler..... 502

Arasat'ta üç cins insan bulunacaktır:..... 503

1- İçiyle, dışıyla saf müminler..... 503

2- İçi dışı saf/katışıksız kâfirler..... 503

3- Dış mümin, içi kâfir olanlar.....	503
Sonra onlar cennete girdikten sonra Allah'ın dilediği gibi	
O'nu görecekler.....	504
AHİRET GÜNÜNE İMAN	505
Peygamber <i>sallallâhu aleyhi ve sellem</i> 'in, ölümden sonra olacağına	
dair haber verdiği bütün hususlara iman etmek de ahirete imanın	
kapsamı içindedir.....	505
İnsan için beş merhale vardır:.....	506
- Yokluk merhalesi.....	506
- Anne karnı/Hamilelik merhalesi.....	506
- Dünya merhalesi.....	506
- Berzah merhalesi.....	506
- Ahiret merhalesi.....	507
Bu bakımdan kabir fitnesine (sualine), kabir azabına ve nimetine	
de inanırlar.....	507
Kabir fitnesine gelince, insanlar kabirlerinde sınava tabi tutulurlar.....	509
"İnsanlar".....	509
Sınava tutulmayacak insanlar.....	509
1- Peygamberler sınav kapsamına girmezler, sorguya çekilmezler.....	509
a- Peygamberler şehitlerden daha üstündürler.....	509
b- "Peygamberin kimdir?" sorusu ümmetedir, peygambere değil.....	510
2- Sıddıklar.....	510
3- Allah yolunda öldürülenler/shhitler.....	510
4- Allah yolunda nöbet tutanlar.....	511
5- Çocuklar ve mecnunlar (Bu konuda ihtilaf vardır).....	511
Kişiyeye "Rabbim kim? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?"	
diye sorulur.....	512
Sorguya çekecek iki melek.....	512
"Allah, iman edenleri, dünya hayatında da, ahirette de sağlam	
bir söz üzerinde tutar." (İbrahim, 27).....	514
Mümin, bu soruya şöyle cevap verir: "Rabbim Allah'tır, dinim	
İslam'dır, peygamberim Muhammed'dir.".....	515
Şüphe içinde olan şahıs ise "Kem küm, bilmiyorum. Ben insanların	

bir şeyler söylediklerini duymuştum, onu söyledim.” der.....	515
Bunun üzerine demirden bir balyoz ile vurulur.....	516
İnsanın bu feryadı işitmemesinin büyük hikmetleri vardır.....	517
Bu sorgulamadan sonra ya nimet vardır ya da azap.....	518
Kabir azabının Kitap'tan delilleri	519
Kabir azabının sünnettten delilleri.....	521
Kabir azabının icmadan delilleri.....	521
Bu konudaki bazı sorular ve cevapları.....	521
BÜYÜK KIYAMET	525
(Kabirdeki bu nimet ve azap) Büyük kıyamet kopuncaya kadar devam eder.....	525
Kıyamette meydana gelecek ilk şey: İşte o vakitte de ruhlar cesetlere geri döndürülür.....	526
Yüce Allah'ın Kitabında ve Rasulü vasıtasıyla haber vermiş olduğu, Müslümanların da icma ile kabul ettikleri kıyamet, kopacaktır.....	528
Kıyamette meydana gelecek şeylerin ikincisi: İnsanlar, âlemlerin Rabbi(nin çağrısına uymak) için çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak kabirlerinden kalkacaklar.....	530
Kıyamette meydana gelecek şeylerin üçüncüsü: Güneş onlara yaklaşacak.....	531
Kıyamette meydana gelecek şeylerin dördüncüsü: Ter, onları gemleyecektir.....	533
Kıyamette meydana gelecek şeylerin beşincisi: Teraziler (mizanlar) kurulacak ve bu terazilerde kulların amelleri tartılacaktır.....	534
“Bu terazide kulların amelleri tartılır”.....	536
Burada iki konu vardır.....	536
Birinci konu: Ameller nasıl tartılır?.....	536
İkinci konu: Tartılan ameldir.....	537
- Tartılanın ne olduğu ile ilgili farklı görüşler.....	537
“Kimlerin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” (Mu'minun, 102).....	539
“Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar kendilerine zarar verenlerdir. Onlar cehennemde ebedi kalacaklardır.” (Mu'minun, 103).....	541

Kıyamette meydana gelecek şeylerin altıncısı: Divanlar açılır.....	542
Bunlar amellerin yazılı olduğu sayfelerdir.....	542
Yazılan ameller.....	543
1- Kötülük.....	543
2- İyilik.....	543
a) Yapılan iyilik.....	543
b) Niyet edilen / tasarlanan iyilik.....	543
Tasarlanan iyilik.....	544
1) Bir şeyi tasarlaması ve bunun içinden gücünün yettiği kısmı yapması, sonra karşısına onu tamamlamasını engelleyen bir engelin çıkması.....	544
2- Kişinin bir iyiliği yapmayı tasarlaması ve yapmaya da gücü olmasına rağmen terk etmesi.....	544
Kötülük yapmayı tasarlayıp yapmayanın durumu.....	545
1- Aczinden dolayı terk ederse, kötülüğü işlemeye teşebbüs ettiği zaman onu yapan kimse gibidir.....	545
2- Allah için terk ederse ecir ve sevaba nail olur.....	545
3- Canı istemediği için veya aklına gelmediği için terk ederse bunun günahı da yoktur, sevabı da yoktur.....	546
Kimisi kitabını sağından alacaktır, kimisi de solundan veya arkasından alacaktır.....	546
“Her insanın amelini boynuna doladık, kıyamet günü açılmış bulacağı kitabı önüne çıkarırız. ‘Kitabını oku! Bugün hesap görücü olarak sana nefsin yeter!’ deriz.” (İsra, 13-14).....	547
Kıyamette meydana gelecek şeylerin yedincisi: Yaratılanları hesaba çekecektir.....	548
Mümin kulu ile başbaşa kalacak ve Kitab ve sünnette belirtildiği şekliyle günahlarını ona tek tek söyletecektir.....	550
Kâfirlere gelince; onlar iyilikleri ve kötülükleri tartılacak kimseler gibi hesaba çekilmeyeceklerdir.....	551
Bir uyarı:.....	552
Bir fayda:.....	552
Kıyamette meydana gelecek şeylerin sekizincisi: Kıyamet araatında	

Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in havuzu vardır, burası insanların susuzluklarını gidermek için gelecekleri yerdir.....	553
Havuz hakkındaki görüşümüz:.....	553
1- Bu havuz şu anda mevcuttur.....	553
2- Havuzun içine kevserden gelenleri boşaltan iki tane oluk vardır.....	554
3- Havuzun zamanı sırat geçişinden öncedir.....	554
4- Bu havuzdan içmeye Allah'a ve Peygamberine iman edenler ve şeriatına uyanlar gelirler.....	554
5- Havuzun suyunun keyfiyeti.....	554
6- Kapılarının mahiyeti.....	554
7- Bu havuzun etkileri.....	554
8- Bu havuzun mesafesi.....	554
"Diğer peygamberlerin de havuzları var mı?" sorusunun cevabı.....	555
Kıyamette meydana gelecek şeylerin dokuzuncusu: Sıratdır. Sırat da cehennem üzerinde kurulmuştur. Sırat, cennet ile cehennem arasındaki köprüdür.....	555
İnsanlar onun üzerinden amellerine uygun bir hızla geçerler.....	556
Sıratı geçen kimse cennete girer.....	558
Sıratın üzerinden geçtikleri zaman cennet ile cehennem arasındaki bir köprü üzerinde durdurulurlar.....	558
Ve biri lehine diğerinden kısas yapılır.....	558
Temizlenip arındırıldıkları zaman cennete girmelerine izin verilir.....	559
Kıyamette meydana gelecek şeylerin onuncusu: Cennete giriştir. Cennetin kapısının açılmasını ilk isteyen, Muhammed <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'dir.....	559
Cennete ilk girecek olan, onun ümmetidir.....	560
Kıyamette meydana gelecek şeylerin on birincisi: Şefaattir. Kıyamette onun üç tane şefaati vardır.....	562
Sahih şefaet, şu üç şartı taşıyan şefaattir:.....	563
1- Allah'ın şefaetçiden razı olması.....	563
2- Allah'ın şefaet edilenden razı olması.....	563
3- Allah'ın bu şefaate izin vermesi.....	563
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in üç tür şefaati vardır:.....	563
1- Şefâatu'l-uzma/Büyük şefaet.....	563

2- Cennetliklerin cennete girmeleri için yapacağı şefaati.....	564
3- Cehennemli hakedenlerin cehenneme girmemeleri için ve cehenneme girenlerin cehennemden çıkmaları için yapacağı şefaati.....	564
Birinci şefaati; aralarında hüküm verilmesi için Mevkıf'te bulunan kimselere yapacağı şefaattir.....	564
İkinci şefaati: Ehl-i cennet hakkında, cennete girmeleri için şefaati etmesidir.....	568
Bu iki şefaati sadece ona mahsustur.....	569
Üçüncü şefaati: Cehennem ateşine girmeyi hak etmiş kimselere yapacağı şefaattir.....	571
Ayrıca yüce Allah birtakım kimseleri şefaatsiz olarak kendi lutfu ve rahmetiyle cehennem ateşinden çıkartacaktır.....	573
Kıyamette meydana gelecek şeylerin on ikincisi: Dünya halkından olup cennete giren kimselerin cennete girmesinden sonra da cennette fazla yerler kalacaktır.....	574
Yüce Allah bunun için birtakım kimseleri var edecek ve onları cennete dâhil edecektir.....	575
Hesap, sevap, ceza, cennet ve cehennem gibi âhiret yurdunun ihtiva ettiği çeşitli unsurlar ve bunlara ait ayrıntılı bilgiler gökten indirilmiş kitaplarda ve peygamberlerden nakledilmiş ve onlardan geriye kalmış bilgi birikiminin içinde zikredilmiştir.....	575
Peygamberlerden geriye kalan bilgiler iki kısımdır.....	576
1- Vahiyle sabit olan bilgiler.....	576
2- Vahyin dışında nakil yoluyla gelen bilgiler.....	576
Geçmiş insanlardan geriye kalan bilgiler üç kısma ayrılır.....	577
1- Doğruluğuna bizim şeriatımızın şahitlik ettiği bilgiler.....	577
2- Yalan olduğuna bizim şeriatımızın şahitlik ettiği bilgiler.....	577
3- Doğruluğuna veya yalan olduğuna hükmedilemeyen bilgiler.....	577
Teşvik etmek veya korkutmak için yapılacak öğüt ve faziletler konusunda Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'e nispet edilen bilgiler üç kısma ayrılır.....	578
1- Sahih ve makbul rivayetler.....	578

2- Zayıf rivayetler.....	578
3- Mevzu/uydurma rivayetler.....	578
Bir uyarı:.....	579
Bu bilgiyi arayan bulur.....	579
KADERE İMAN	580
Fırka-i Naciye/Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, hayrıyla şerriyle kadere iman eder.....	580
Kadere imanın faydaları.....	582
KADERE İMANIN DERECELERİ	585
Kadere iman iki derecedir, her derece iki mertebeyi ihtiva eder.....	585
Kadere imanın birinci derecesi: Yaratılanların yapacakları şeyleri Allah'ın ezeli sıfatı olan kadim ilmiyle bildiğine iman etmektir.....	585
Allah Teâlâ itaat, masiyet, rızık ve ecel gibi bütün halleri de bu ilmiyle bilir.....	587
Sonra, yüce Allah levh-i mahfuz'da mahlûkatın kaderlerini yazmıştır..	587
Allah kalemi ilk yarattığında ona, "Yaz!" dedi.....	589
"Cansız bir varlığa hitap nasıl yöneltilir?" sorusunun cevabı.....	590
İnsanın başına gelecek şey ondan şaşmaz, ona isabet etmeyecek şey de asla onun başına gelmez.....	590
Kalemler kurumuş, sahifeler dürülmüştür.....	591
Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bilmez misin..." (Hac, 70)..	592
Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Gerek yeryüzünde..." (Hadid, 22).....	592
Her türlü noksanlıktan münezze olan Allah'ın ilmine dayanan bu takdir kimi yerde kısa ve özdür, kimi yerde ayrıntılıdır.....	593
Allah Teâlâ levh-i mahfuzda dilediğini yazmıştır. İçine ruhun üflenmesinden önce ceninin cesedini yarattığı zaman Allah ona bir melek gönderir.....	593
Bu takdiri, önceleri Kaderiyye'nin aşırı gidenleri inkâr ediyordu. Ancak günümüzde onun inkârcıları azdır.....	594
Kadere imanın ikinci derecesi: Allah'ın etkin meşiet-i (güçlü iradesi) ve kapsamlı kudretidir.....	595
Mülkünde, istemediği hiçbir şeyin olmadığına (iman etmektir).....	596
Var olan ve olmayan her şeye gücünün yettiğine (iman etmektir).....	597

Yerde ve gökte ne kadar varlık varsa hepsinin mutlaka Allah tarafından yaratılmış olduğuna, O'ndan başka bir yaratıcı, O'ndan başka bir Rab olmadığına (iman etmektir).....	599
Bu konuda bazı sorular ve cevapları.....	600
Bununla birlikte O, kullarına kendisine ve peygamberlerine itaat etmelerini emretmiş ve kendisine karşı gelip isyan etmelerini yasaklamıştır.....	603
O, muttakileri (takva sahiplerini), muhsinleri (işlerini en iyi şekilde yapanları) ve adaletli olanları sever. İman edip salih amel işleyenlerden razı olur. Kâfirleri sevmez, fasıklar topluluğundan razı olmaz. Hayâsızlıkları emretmez, kullarının küfrüne razı olmaz, fesadı sevmez.....	604
Kullar gerçek manada faildirler, Allah da onların fiillerinin yaratıcısıdır.....	608
Kul, mümindir/kâfirdir, iyidir/kötüdür, namaz kılandır, oruç tutandır.....	609
Kulların kendi amellerini yapabilme kudretleri vardır. Onların bir iradesi de vardır. Onların, kudretlerinin ve iradelerinin yaratıcısı da Allah'tır.....	610
Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “(Bu Kur'an) İçinizden doğru yolda gitmek isteyenlere (bir öğütten başka bir şey değildir). Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeden siz bir şey isteyemezsiniz.” (Tekvir, 28-29).....	610
Kaderin bu mertebesini, yani meşiet ve yaratmayı Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in, “Bu ümmetin Mecusileri” diye adlandırdığı Kaderiye'nin geneli yalanlamaktadır.....	611
Kabul edenlerin bir kesimi de bu hususta aşırıya gitmekte, hatta kulun kudret ve ihtiyar/seçme sahibi olduğunu kabul etmemekte, bunların hikmetlerini ve maslahatlarını Allahın fiillerinin ve hükümlerinin dışına çıkartmaktadırlar.....	612
Günah işleyenin günahına kaderi gerekçe göstermesinin geçersizliğinin delilleri.....	613
İMAN.....	618

Ehl-i sünnetin temel ilkelerinden biri de şudur: Din ve iman, söz ve amel(den oluşur).....	618
“Evet, bilir misin nedir acaba o din günü? O gün, hiç kimsenin başkası için hiçbir şeye sahip olamadığı gündür. O gün buyruk yalnız Allah’ındır.” (İnfitar, 18-19).....	618
Kalbin ve lisanın sözü; kalbin, lisanın ve organların amelidir.....	619
İman; itaatle artar, masiyetle eksilir.....	621
İmanın artmasının sebepleri.....	622
1- Allah’ın isimlerini ve sıfatlarını bilmek.....	622
2- Allah’ın kevnî ve şer’î ayetlerine dikkatlice bakmak.....	622
3- İtaatlerin ve iyiliklerin çokluğu.....	622
4- Allah’a yaklaşmak için masiyetleri terk etmek.....	622
İmanın eksilmesinin sebepleri.....	623
1- Allah’ı, isimlerini ve sıfatlarını tanımaktan uzak olmak.....	623
2- Kevnî ve şer’î ayetlere dikkatlice bakmaktan uzak olmak.....	623
3- Salih amelin azlığı.....	623
4- Masiyetleri işlemek.....	623
Bununla birlikte onlar, masiyetlerin ve büyük günahların mutlağı sebebiyle -Haricilerin yaptıkları gibi- kible ehlini tekfir etmezler. Aksine masiyetlerle birlikte iman kardeşliği sabittir (derler).....	625
Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Ama öldüren kimse...” (Bakara, 178).....	626
Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin...” (Hucurat, 9-10).....	627
Millî/İslam dinine mensub olan fasık bir kimseden İslam ismini tamamen almazlar.....	628
Mutezile’nin dediği gibi de onların ebediyen cehennemde olduğunu söylemezler.....	629
Aksine fâsık da imanın mutlak isminin kapsamındadır.....	630
Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “...O zaman (katilin) mümin bir köle azad etmesi gerekir.” (en-Nisa, 92).....	630
Allah Teâlâ’nın şu ayetinde olduğu gibi bazen de el-imanu’l-mutlak (kâmil iman) isminin kapsamına girmeyebilir.....	630

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu buyruğunda kastedilen de
kâmil imandır.....631

Şöyle derler: Böyle bir kimse imanı eksik bir mümindir.....633

EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAATİN RASÛLULLAH

SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN ASHABINA KARŞI TUTUMLARI... 634

Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin temel ilkelerinden biri de Rasûlullah
sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabına karşı kalplerinde herhangi bir
kötü duygu beslememeleri, dilleriyle de onlardan kötü bir biçimde
söz etmemeleridir.....634

Ashabın konumu.....635

1- Onlar bütün ümmetlerin içinde en hayırlı nesildir.....635

2- Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ümmeti arasında aracıdırlar.....635

3- Geniş ve büyük fetihler onların eliyle yapılmıştır.....635

4- Doğruluk, samimiyet, ahlak ve başkalarında bulunmayan
edebler gibi faziletleri bu ümmet arasında onlar yaydılar.....635

Onlar, yüce Allah'ın nitelendirdiği şekilde davranırlar.....636

Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, "Ashabıma sövmeyiniz..."
buyruğuna itaat ederler.....638

Onlar, sahabîlerin Kitap, sünnet ve icma ile belirlenen faziletlerini
ve mertebelerini de kabul ederler.....640

Fetihten/Hudeybiye barış anlaşmasından önce Allah yolunda
infak edip savaşan kimselerin, daha sonra infak edip savaşanlardan
daha faziletli olduğunu kabul ederler.....641

Onlar Muhacirlerin mertebeye Ensar'dan önde olduğunu
kabul ederler.....642

Yüce Allah'ın, Bedir'e katılanlara "Dilediğinizi yapınız, Ben size
(günahlarınızı) bağışladım." dediğine inanırlar.....643

Ağacın altında biat eden kimselerden hiçbirinin
cehenneme girmeyeceğine, aksine yüce Allah'ın onlardan
razı olup onların da yüce Allah'ın mükâfatından hoşnut
olacaklarına da inanırlar.....646

"O ağacın altında biat eden hiç kimse cehenneme girmeyecek."
hadisi ile 'İçinizden hiçbiri istisna edilmemek üzere mutlaka herkes

cehenneme varacaktır...' (Meryem, 71) ayetini nasıl bağdaştıracağız?"	
sorusunun cevabı.....	649
Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in, cennetlik olduklarına tanıklık ettiği kimselerin cennetlik olduklarına onlar da tanıklık ederler.....	651
Tanıklık etmek iki türlü olur:.....	651
- Vasıfla ilgili tanıklık.....	651
- Muayyen bir şahısla ilgili tanıklık.....	651
Aşere-i Mübeşşere.....	651
Onlar müminlerin emîri Ali İbn Talib <i>radıyallahu anh</i> 'tan ve daha başka kimselerden tevatür yoluyla nakledilen şu rivayeti de kabul ederler: Bu ümmetin Peygamberinden sonra en hayırlıları Ebu Bekir, sonra Ömer'dir.....	653
"Üçüncü olarak Osman ve dördüncü olarak Ali'nin daha faziletli olduğunu söylerler. Allah onlardan razı olsun.".....	655
Nitekim nakledilen rivayetler buna delalet etmektedir.....	655
Sahabîler de halifeliğine biatte icma ile Osman'ı tercih etmişlerdir.....	655
Bununla birlikte bazı Ehl-i sünnet mensubu kimseler, Ebu Bekir ile Ömer <i>radıyallâhu anhuma</i> 'nın öne geçirilmelerini -ittifak ile kabul etmekle birlikte- Osman ile Ali <i>radıyallâhu anhuma</i> 'dan hangisinin faziletli olduğu hususunda ihtilaf etmiştir.....	656
Bu konuda dört tane görüş vardır:.....	656
- Meşhur görüş: Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali.....	656
- İkinci görüş: Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra sükut.....	656
- Üçüncü görüş: Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Ali, sonra Osman.....	657
- Dördüncü görüş: Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman ile Ali'nin hangisinin daha faziletli olduğu konusunda bir şey söylemeyiz.....	657
Fakat nihayette Ehl-i sünnet, Osman <i>radıyallâhu anh</i> 'in daha faziletli olduğunda, ondan sonra da Ali <i>radıyallâhu anh</i> 'in geldiğinde karar kılmıştır.....	657
Bununla beraber bu mesele -Osman ve Ali meselesi- Ehl-i sünnetin cumhurunun bu konuda muhalefet edecek kimseleri sapıklıkla itham edeceği temel meselelerden değildir.....	657
Fakat kişinin sapık olduğuna hükmedilmesine sebep teşkil eden	

mesele, hilafet meselesidir.....	658
Çünkü onlar (Ehl-i sünnet ve'l-cemaat) Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'den sonra halifelîğın (sırasıyla) Ebu Bekir, Ömer, sonra Osman, sonra da Ali'ye ait olduğuna inanırlar.....	658
Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in ehl-i beytini severler ve onları veli edinirler.....	660
- Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in eşleri onun ehl-i beytindendir.....	660
- Ona olan yakınlık/akrabalık da ehl-i beyt kapsamındadır.....	661
Ve onlar hakkında Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in Ğadîr-i Hum gününde söylemiş olduğu şu sözlerindeki vasiyetine riayet ederler: "Benim ehl-i beytim hakkında sizlere Allah'ı hatırlatırım."	661
Yine Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> bazı Kureyşlilerin, Hâşimoğullarına katı davrandığını kendisine şikâyet eden amcası Abbas'a da şöyle demiştir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki Allah için ve benim akrabalığım sebebiyle sizleri sevmedikçe iman etmiş olamazlar."	662
Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> şöyle buyurdu: "Muhakkak Allah, İsmailoğullarını seçmiştir. İsmailoğullarından Kinâne'yi, Kinâne'den Kureyş'i seçmiş, Kureyş'ten Hâşimoğullarını, Hâşimoğullarından da beni seçmiştir."	663
Rasûlullah <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in hanımları olan "müminlerin annelerini" de veli edinirler.....	664
Onların ahirette de Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in hanımları olacaklarına inanırlar.....	665
Özellikle çocuklarının çoğunluğunun annesi olan, ona ilk iman eden, dininde ona destek olan ve Peygamber'in nezdinde önemli bir yeri olan Hatice <i>radıyallâhu anha'yı</i>	665
(Onlar Ebu Bekir) es-Sıddık'ın kızı olan ve Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in, hakkında, 'Aişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.' dediği Aişe es-Sıddık'a'yı da (dost ve veli edinirler.).....	667
Hatice <i>radıyallahu anha</i> ile Aişe <i>radıyallahu anha</i> 'nın hangisinin daha	

faziletli olduğu konusu.....	668
Onlar ashaba buğzeden ve onlara dil uzatan Rafizilerden beri olduklarını söylerler.....	669
Söz ve davranışlarıyla ehl-i beyte eziyet eden Nevasıb'ın izledikleri yoldan da uzak dururlar.....	670
Onlar sahabilerin aralarında meydana gelen olaylar hakkında söz söylemekten kaçınırlar.....	671
Ve şöyle derler: Onların kötülükleri hakkında rivayet edilen bu bilgilerin kimisi yalandır, kimisine birtakım ilaveler ve eksiltmeler yapılmış ve gerçek mahiyetleri değiştirilmiştir.....	672
Bunların sahih olanlarında ise onlar mazurdurlar. Ya ictihad edip isabet etmişler ya da ictihad edip hata etmişlerdir.....	673
Ehl-i sünnet ve'l-Cemaat, sahabilerden her birinin -büyük olsun, küçük olsun- günahlardan masum olduklarına inanmazlar.....	674
İslam'a girmede öncü olmaları ve sahip oldukları faziletler işleyecekleri günahların bağışlanmasını gerektirir.....	675
Hatta onlar, kendilerinden sonrakilerin bağışlanmayacak türden günahlarını işledikleri zaman bağışlanabilirler.....	676
Sonra onlardan herhangi birisi bir günah işlediği zaman ya hemen o günahından tevbe eder.....	676
Veya o günahı silecek iyilikler yapar.....	677
Veya İslam'a önce girmiş olmasının faziletiyle affedilir.....	677
Veya Muhammed <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in şefaatiyle bağışlanır.....	677
Veya dünyada günahlarına kefarete olacak bir bela ve musibetle imtihan edilir.....	677
İctihad edip de isabet etmiş olmaları halinde iki ecir, hata etmiş olmaları halinde ise bir ecir alıp hatalarının da bağışlanabileceği.....	678
Diğer taraftan onlardan bazıları tarafından yapılan ve uygun karşılanmayan bazı fiiller; sahip oldukları faziletler ve güzelliklerin yanında oldukça azdır ve herkesçe de bilinmeyen şeylerdir.....	678
Peygamberlerden sonra insanların en hayırlıları onlardır.....	679
Onlar gibisi ne gelmiştir, ne de gelecektir.....	680
Onlar Allah katında ümmetlerin en hayırlısı ve en değerlisi olan	

bu ümmetin nesilleri içinde en iyi ve en değerli nesildir.....	680
VELİLERİN KERAMETLERİ	681
Ehl-i sünnetin temel ilkelerinden birisi velilerin kerametlerini tasdik etmektir.....	681
Veliler kimlerdir?.....	681
"Keramet".....	681
- Keramet, Kur'an'da sabittir.....	683
- Sünnette de keramet örnekleri çoktur.....	684
- Vakıanın şahitliği de kerametlerin varlığını açıkça ispat eder.....	684
Bir Uyarı:.....	687
Allah'ın çeşitli ilimlerde, keşiflerde, kudret nevilerinde ve tesirlerde veliler vasıtasıyla gerçekleştirdiği harikulade hadiseleri tasdik etmektir...	687
Kerametler dört şeye delalet eder:.....	687
1- Allah Teâlâ'nın kudretinin kemaline.....	687
2- Bunu yapanın tabiat olduğunu söyleyenlerin yalan söylediklerine...	687
3- Bu kendisine tabi olunan peygamberin bir mucizesidir.....	688
4- Keramet, veliyi sebatkar kılar ve ona saygınlık kazandırır.....	688
Keramet iki çeşittir:.....	688
- İlimlerle ve keşiflerle ilgili keramet.....	688
- Kudret ve tesirlerle ilgili keramet.....	689
Onlar Kehf suresinde ve diğer surelerde geçmiş ümmetlerden nakledilen kerametleri de bu ümmetin ilk kuşakları olan sahabîlerden, tabîinden ve ümmetin diğer kuşaklarından nakledilen kerametleri de tasdik ederler.....	689
Bu kerametler bu ümmette kıyamete kadar da var olmaya devam edecektir.....	690
Bu kerametlerin kıyamete kadar var olacağının naklî delili.....	690
Bu kerametlerin kıyamete kadar var olacağının akli delili.....	690
EHL-İ SÜNNETİN AMELÎ YOLU	691
Ehl-i sünnet ve'l-Cemaatin yolu, zahiren ve batınen Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem 'in izinden gitmektir.....	691
Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in fiilleri üç veya dört kısma ayrılır...	692
1- İbadet olarak yaptığı şeyler.....	692

2- Tesadüfen yaptığı şeyler.....	693
3- Âdet gereği yaptığı şeyler.....	693
4- Yaratılış gereği yaptığı işler.....	694
İslam'a ilk giren, öncü Muhacirlerin ve Ensarın yollarına uymaktır.....	695
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in şu vasiyetine uymaktır:.....	696
Bid'at, aşağıdaki bozuk sakıncaları gerektirir.....	699
1- Allah Teâlâ'nın, "Bugün sizin dininizi kemale erdirdim." (Maide, 13) ayetini yalanlamayı gerektirir.....	699
2- Şeriatı değersizleştirmeyi ve onun eksik olmasını gerektir.....	699
3- O bid'ati işlemeyen Müslümanlara bir ayıplamayı gerektirir.....	699
4- Sünneti terk ettirir.....	699
5- Ümmetin fırkalara ayrılmasını gerektirir.....	699
Onlar en doğru sözün Allah'ın sözü, en hayırlı yolun Muhammed <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in gösterdiği yol olduğunu bilirler.....	702
Allah'ın kelâmını, o kelâmın dışında kalan çeşitli insanların kelâmına tercih ederler.....	704
Muhammed <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in yolunu herkesin yolunun önüne geçirirler.....	705
İşte bundan dolayı onlara "Kitap ve sünnet ehli" denilmiştir.....	705
Onlara "cemaat ehli" denilmiştir. Çünkü "cemaat," "toplanmak, birleşmek" demektir. Zıddı ayrılıktır.....	706
Her ne kadar cemaat lafzı, bir araya gelip toplanmış bir topluluğun adı haline gelmiş olsa da bu böyledir.....	706
İcma ise ilim ve dinde dayanak kabul edilen üçüncü esastır.....	707
Onlar insanların din ile ilgili bütün sözlerini ve gizli açık bütün amellerini bu üç delille değerlendirirler.....	709
Herkes tarafından kabul edilen icma ise selef-i salihînin icmasıdır.....	710
İYİLİĞİ EMRETME, KÖTÜLÜKTEN MEN ETME VE DİĞER HASLETLERDE EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT'İN YÖNTEMİ.....	711
Sonra onlar bu temel esaslarla birlikte şeriatın gerektirdiği şekilde iyiliği emreder ve kötülükten menederler.....	711
İyiliği emretmek ve kötülükten men etmenin şeriatın gerektirdiği şekilde olması ve bazı şartları taşıması gerekir.....	712

1. şart: Bunu yapacak kişinin, emredeceği veya nehyedeceği şeyde şeriatın hükmünü bilmesi gerekir.....	712
2. şart: Emrettiği kişinin durumunu bilmesi gerekir.....	713
3. şart: Emredilecek kişinin mükellef olması halinde emredeceği fiili yapıp yapmadığını bilmesi gerekir.....	713
4. şart: İyiliği emretmeye ve kötülükten nehyetmeye -kendisine hiçbir zarar dokunmadan- gücü yeter durumda olması gerekir.....	713
5. şart: İyiliği emretmek ve kötülükten menetmenin, sessiz kalmanın doğuracağı kötülüklerden daha büyük kötülüklere sebep olmaması gerekir.....	714
6. şart: Emreden veya nehyedenin, emrettiği şeyi kendisinin yapması ve nehyettiği şeyden de kendisinin sakınması gerekir.....	715
Haccın, cihadın ve bayramların, ister iyi olsunlar isterse kötü olsunlar, idarecilerle birlikte yapılması gerektiği görüşündedirler.....	716
Onlar cemaatlere devam ederler.....	721
Ümmete nasihatte bulunmayı dinin bir gereği olarak görürler.....	722
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in şu sözünün manasına itikad ederler.....	724
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in şu sözünün manasına itikad ederler.....	725
Belalara/musibetlere karşı sabretmeyi, rahatlıkta şükretmeyi, kaza acısına razı olmayı emrederler.....	725
Musibete maruz kalanlar dört konumda bulunurlar.....	728
1- Öfke konumu.....	728
2- Sabır makamı.....	729
3- Rıza makamı.....	729
4- Şükür makamı.....	729
Onlar mekarim-i ahlaka, güzel amellere çağırırlar.....	731
Onlar Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in, "İmanı en mükemmel mü'min, ahlâkı en güzel olandır." hadisinin anlamına iman ederler.....	732

Onlar, senden ilişkiyi kesen kimseyle bağlarını kopartmamaya, seni mahrum bırakana vermeye ve sana haksızlık edeni affetmeye davet ederler.....	732
Onlar, ilişkiyi kesen kimseyle bağlarını kopartmamaya, mahrum bırakana vermeye ve haksızlık edeni affetmeye davet ederler.....	732
Sıla-i rahim, kendisiyle ilişkiyi kesen akrabayla ilişkiyi kesmemektir....	733
Onlar ana-babaya iyilikte bulunmayı emrederler.....	734
Onlar akrabalık bağlarını gözetmeyi de emrederler.....	738
Güzel komşuluk (ilişkilerini emrederler).....	739
Yetimlere, yoksullara ve yolculara iyilik yapmayı (emrederler).....	740
Kölelere şefkatle muamele etmeyi emrederler.....	742
Onlar övünmeyi, kibirlenmeyi, haddi aşmayı ve insanlara karşı haklı veya haksız yere küstahça tavır takınmayı yasaklarlar.....	743
İnsanlara karşı haddi aşmak; mallara, canlara ve ırzlara saldırı şeklinde olur.....	744
Onlar yüksek ahlâkî değerleri emrederler ve kötü huyları menederler.....	745
Bunların ve diğer şeylerin cinsinden olup da söyleyip yaptıkları her şeyde onlar sadece Kitap ve sünnete tabi olurlar.....	745
Fakat Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan cemaati teşkil eden biri hariç hepsinin cehennemde olacaklarını haber vermiştir.....	746
Yine ondan gelen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Bu cemaat bugün benim ve ashabımın üzerinde olduğu yoldan gidenlerdir.".....	748
Şaibeden arınmış saf İslam'a sımsıkı sarılan kimseler Ehl-i sünnet ve'l-cemaat olmuştur.....	748
Siddiklar, şehidler ve salihler onlar arasındadır.....	749
Hidayetin önderleri, karanlığın aydınlatıcı kandilleri, nesilden nesile nakledilegelmiş büyük menkıbeler ve faziletlerin sahipleri onların arasındadır.....	751
Ebdal onların arasındadır. Müslümanların hidayetleri ve	

dirayetlerini icma ile kabul ettikleri din önderleri de Ehl-i sünnet
ve'l-cemaatin içindedir.....752
Onlar, taife-i mansuradır/kendilerine yardım edilen bir topluluktur.....753
Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar hakkında şöyle demiştir:
“Ümmetimden kıyamet kopuncaya kadar kendilerine hak üzerinde
yardım edilen bir topluluk daima var olacaktır. Onlara muhalefet
edenler de, onları terk edenler de onlara hiçbir zarar veremeyecekler”....754

GENEL FİHRİST

Yayıncıdan	5
Mukaddime	7
Kitap Üzerinde Yapılan Çalışma	8
MÜELLİFİN BİYOGRAFİSİ	10
İsmi ve Nesebi:	10
Doğumu ve Yetiştirilmesi:	10
Hocaları:	11
Öğrencileri:	12
İlmî Yöntemi:	12
Şeyh'in Eğitim Metodu:	14
İlmî Eserleri:	14
İkinci Baskının Önsözü	15
Mukaddime	17
1- Rubûbiyyet Tevhidi:	18
2- Ulûhiyyet Tevhidi:	21
3- İsim ve Sıfat Tevhidi:	25

Şerh-i Akîdetu'l-Uasıtıyye

MUKADDİMENİN ŞERHİ	33
İMANIN ŞARTLARI	51
Allah'a İman	51
Meleklerle İman	56
Kitaplarına İman	61
Rasûllerine İman	61
Öldükten Sonra Dirilmeye İman	64
Hayrıyla ve Şerriyle Kadere İman	65
ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARINA İMAN	68
A- Nakli deliller	94

B- Akli deliller.....	95
C- Fitri deliller	97
İlim Sıfatını açıklayan ayetler.....	175
1. ayet: "Yere giren, yerden çıkan, gökten inen ve göğe çıkan her şeyi O bilir." (Sebe, 2) ayetinin şerhi.....	175
2. ayet: "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır..." (En'am, 59) ayetinin şerhi.....	176
3. ayet: "O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi gebe kalmaz..." (Fatır, 11) ayetinin şerhi.....	181
4. ayet: "Böylelikle bilirsiniz ki Allah, her şeye gücü yetendir ve Allah'ın ilmi her şeyi kuşatmıştır." (Talak, 12) ayetinin şerhi	182
Meşiet ve irade sıfatlarının isbatı hakkındaki ayetler.....	194
1. ayet: "Maşaallah bu, Allah'tandır, benim kuvvetimle değil, Allah'ın kuvvetiyle olmuştur." deseydin ya!" (Kehf, 39) ayetinin şerhi.....	194
2. ayet: "Allah dileyseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah dilediğini yapar." (Bakara, 253) ayetinin şerhi.....	197
3. ayet: "İhramlıyken avlanmayı helal saymamak üzere size bildirilecekler dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediğine hükmü verir." (Maide, 1) ayetinin şerhi.....	198
4. ayet: "Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi, göğsünü daraltır." (Enam, 125) ayetinin şerhi.....	199
1. MUHABBET SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	205
1. ayet: "İhsan edin/iylilik yapın, Allah ihsan edenleri sever." (Bakara, 195) ayetinin şerhi.....	205
2. ayet: "Adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah adaletli olanları sever." (Hucurat, 9) ayetinin şerhi.....	207
3. ayet: "Onlar size karşı dürüst davrandıkları sürece siz de onlara karşı dürüst davranın. Çünkü Allah muttakileri sever." (Tevbe, 7) ayetinin şerhi.....	209
4. ayet: "Şüphesiz ki Allah çok tevbe edenleri ve çok temizlenenleri sever." (Bakara, 122) ayetinin şerhi.....	211
5. ayet: "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin." (Al-i İmran, 31) ayetinin (mihne/imtihan ayetinin) şerhi.....	212
6. ayet: "Allah (onların yerine) başka bir topluluk getirir de Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler." (Maide, 54) ayetinin şerhi.....	213

7. ayet: "Allah, tuğlaları birbirine kenetlenip kaynamış bir bina gibi, tek saf halinde kendi yolunda savaşanları sever." (Saf, 4) ayetinin şerhi..	215
2. RAHMET SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	224
1. ayet: "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla" (Neml, 30) ayetinin şerhi.....	224
2. ayet: "Ey Rabbimiz! Sen her şeyi rahmetinle ve ilminle kuşattın!" (Ğafir, 7) ayetinin şerhi	225
3. ayet: "O, müminlere çok merhametlidir." (Ahzab, 43) ayetinin şerhi.....	227
4. ayet: "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır." (Araf, 156) ayetinin şerhi.....	228
5. ayet: "Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazdı." (En'am, 54) ayetinin şerhi.....	229
6. ayet: "Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir." (Yunus, 107) ayetinin şerhi.....	229
3. RIZA SIFATI (İle İlgili Ayet).....	235
"Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdırlar." (Maide, 119) ayetinin şerhi.....	235
4- GAZAB, SAHT/ÖFKE, KERAHİYYET/HOŞNUTSUZLUK VE BUĞZ SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).....	237
1. ayet: "Kim bir mümini kasden öldürürse; cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir." (Nisa, 93) ayetinin şerhi.....	237
2. ayet: "Bu onların Allah'ı gazablandıran şeylere uymaları ve O'nun rızasına sebep olacak şeyleri beğenmemelerinden dolayıdır." (Muhammed, 28) ayetinin şerhi.....	243
3. ayet: "Nihayet bizi gazaplandırdıkları zaman onlardan intikamımızı aldık." (Zuhuf, 55) ayetinin şerhi.....	244
4. ayet: "Fakat Allah onların davranışlarını (savaşa çıkmalarını) kerih gördüğü için üzerlerine bir ağırlık verdi." (Tevbe, 46) ayetinin şerhi.....	245
5. ayet: "Yapmadığınız şeyleri söylemeniz Allah katında buğzedilecek bir şeydir!" (Saf, 3) ayetinin şerhi.....	247
5- MECİ VE İTYAN/GELMEK SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	248
1. ayet: "Yoksa onlar işlerinin bitirilmesi için Allah'ın ve meleklerin bulutların gölgeleriyle birlikte kendilerine çıkagelmesini mi bekliyorlar?" (Bakara, 210) ayetinin şerhi.....	248
2. ayet: "Onlar kendilerine meleklerin gelmesini yahut Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar?!" (Enam, 158) ayetinin şerhi.....	249
3. ayet: "Hayır hayır, yer birbiri ardınca sarsılıp dümdüz olduğu zaman..." (Fecr, 21-22) ayetlerinin şerhi.....	250

4. ayet: "O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir." (Furkan, 25) ayetinin şerhi.....	251
6- ALLAH'IN VECHİ /YÜZÜ SIFATI (İle İlgili Ayetler).....	255
1. ayet: "Yalnızca Rabbinin celal ve ikram sahibi yüzü bakıdır." (Rahman, 27) ayetinin şerhi.....	255
2. ayet: "O'nun vechi (yüzü) hariç her şey helâk olacaktır." (Kasas, 88) ayetinin şerhi.....	257
7- ALLAH TEALA'NIN İKİ ELİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	260
1. ayet: "İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?!" (Sad, 75) ayetinin şerhi.....	262
2. ayet: "Yahudiler, 'Allah'ın eli bağıdır/sıkıdır.' dediler. Böyle söyledikleri için elleri bağlanmış ve lanete uğramışlardır. Oysaki Allah'ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir." (Maide, 64) ayetinin şerhi.....	264
8- ALLAH TEALA'NIN İKİ GÖZÜNÜN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	276
1. ayet: "Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin." (Tur, 48) ayetinin şerhi.....	276
2. ayet: "Onu da tahtalardan yapılmış, çivilerle (çakılmış gemi) üzerinde taşıdık..." (Kamer, 13-14) ayetlerinin şerhi.....	282
3. ayet: "Gözümün önünde terbiye olup yetişesin diye de üzerine kendimden bir sevgi koydum." (Taha, 39) ayetinin şerhi.....	284
9- ALLAH'IN İŞİTME VE GÖRME SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).....	288
1. ayet: "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetle bulunan kadının söylediklerini Allah elbetteki işitti..." (Mücadele, 1) ayetinin şerhi..	288
2. ayet: "Allah yoksul, biz ise zenginiz diyenlerin söylediklerini Allah kesinlikle işitti." (Al-i İmran, 181) ayetinin şerhi.....	290
3. ayet: "Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar?" (Zuhuf, 80) ayetinin şerhi.....	290
4. ayet: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm." (Taha, 46) ayetinin şerhi.....	291
5. ayet: "Allah'ın onun yaptıklarını gördüğünü bilmez mi?" (Alak, 14) ayetinin şerhi.....	292
6. ayet: "O, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor..." (Şuara, 218-220) ayetinin şerhi.....	292
7. ayet: "De ki: Siz çalışın; Allah sizin yaptıklarınızı görecektir; Rasûlü ve müminler de görecektir." (Tevbe, 105) ayetinin şerhi.....	293
10- ALLAH'IN MEKR, KEYD VE MİHAL SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).....	296
1. ayet: "O'nun azabı çok şiddetlidir." (Ra'd, 13) ayetinin şerhi.....	296

2. ayet: "Onlar tuzak kurdu, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." (Al-i İmran, 54) ayetinin şerhi.....	297
3. ayet: "Onlar tuzak kurdular, fakat Biz de haberleri olmadan onlara tuzak kurduk." (Neml, 50) ayetinin şerhi.....	297
4. ayet: "Onlar büyük bir tuzak kuruyorlar, Ben de daha büyük bir tuzak kuruyorum." (Tarık, 15-16) ayetinin şerhi.....	298
11- AF, MAĞFİRET, RAHMET, İZZET VE KUDRET SIFATLARI (İle İlgili Ayetler).....	303
1. ayet: "Açık ya da gizli bir iyilik yapar veya bir kötülüğü bağışlarsanız, biliniz ki Allah çok affedici ve çok güçlüdür." (Nisa, 149) ayetinin şerhi.....	303
2. ayet: "Onları affetsinler ve hoş görsünler. Allah'ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz?" (Nur, 22) ayetinin şerhi.....	305
3. ayet: "İzzet/üstünlük ancak Allah'a, O'nun elçisine ve müminlere mahsustur." (Munafikûn, 8) ayetinin şerhi.....	307
4. ayet: "İblis dedi ki: Öyle ise izzet ve şerefine yemin ederim ki, ben onların hepsini mutlaka aldatır, saptırırım." (Sad, 82) ayetinin şerhi.....	310
12. ALLAH'IN İSMİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	312
İsmin isbatı konusundaki ayet şudur: "Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi ne mübarektir!" (Rahman, 78).....	312
13. ALLAH'I TENZİH ETME VE O'NA BENZERLİĞİN REDDİ KONUSUNDAKİ MENFİ SIFATLAR (İle İlgili Ayetler).....	314
1. ayet: "O halde O'na ibadet et ve O'na ibadet etmekte sabırlı ol..." (Meryem, 65) ayetinin şerhi.....	314
2. ayet: "O'nun dengi ve benzeri yoktur." (İhlas, 4) ayetinin şerhi.....	315
3. ayet: "O halde bile bile O'na eşler/ortaklar koşmayın." (Bakara, 22) ayetinin şerhi.....	316
4. ayet: "İnsanlardan kimi de Allah'tan başka şeyleri O'na eş tutuyorlar da onları, Allah'ı sever gibi seviyorlar." (Bakara, 165) ayetinin şerhi.....	317
5. ayet: "Allah'a hamdolsun ki O, hiçbir çocuk edinmedi, mülkte ortağı yoktur, aciz olmadığı için bir yardımcıya da ihtiyacı yoktur." (İsra, 111) ayetinin şerhi.....	319
6. ayet: "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder..."	
7. ve 8. ayetler: "Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren Allah, yüceler yücesidir..." (Furkan, 1-2) ayetlerinin şerhi.....	323

9. ve 10. ayetler: "Allah evlat edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur..." (Müminun, 91-92) ayetlerinin şerhi.....	326
11. ayet: "Allah için benzetmeler yapmayın. Şüphesiz ki Allah bilir, siz bilmezsiniz." (Nahl, 74) ayetinin şerhi.....	328
12. ayet: "De ki: Rabbim, sadece fuhşiyatı, onun açık ve gizli olanını, günahları, haksız yere düşmanlığı ve isyanı, haklarında hiçbir delil indirmedığı şeyleri Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi yasaklamıştır." (Araf, 33) ayetinin şerhi.....	330
14- ALLAH'IN ARŞA İSTİVA ETMESİ (İle İlgili Ayetler).....	334
1. yer: "Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden, Allah'tır." (Araf, 54) ayetinin şerhi.....	334
2. yer: "Sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arşa istiva etti." (Yunus, 3) ayetinin şerhi.....	341
3. yer: "Allah gökleri, görebileceğiniz direkler olmaksızın yükseltmiş, sonra arşa istiva etmiştir." (Ra'd, 2) ayetinin şerhi.....	341
4. yer: "Rahman arşa istiva etti." (Taha, 5) ayetinin şerhi.....	342
5. yer: "Sonra arşa istiva eden, Rahmandır." (Furkan, 59) ayetinin şerhi.....	342
6. yer: "Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratan, sonra arşa istiva edendir." (Secde, 4) ayetinin şerhi.....	342
7. yer: "O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istiva edendir." (Hadid, 4) ayetinin şerhi.....	343
15- ALLAH'IN, MAHLÜKATINDAN YÜKSEKTE OLDUĞUNUN İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	345
1. ayet: "Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim ve katıma yükselteceğim." (Al-i İmran, 55) ayetinin şerhi.....	345
2. ayet: "Bilakis Allah onu kendisine yükseltti." (Nisa, 158) ayetinin şerhi.....	352
3. ayet: "O'na güzel sözler yükselir, onu da salih amel yükseltir." (Fatır, 10) ayetinin şerhi.....	352
4. ayet: "Firavun dedi ki: Ey Hâmân! Bana bir kule yap..." (Ğafir, 36-37) ayetlerinin şerhi.....	353
5. ve 6. ayetler: "Göktekinin sizi yere batırmasından emin mi oldunuz?" (Mülk, 16-17) ayetlerinin şerhi.....	354
"Gökteki" lafzında; Gökte olan, Allah Teala'dır. Bu, Allah Teala'nın, zatıyla yüksek oluşunun delilidir.....	355
16- ALLAH'IN, YARATTIKLARIYLA BERABERLİĞİ (İle İlgili Ayetler).....	358
Birinci konu: Allah'ın beraberliğinin kısımları hakkındadır:.....	358

İkinci konu: Beraberlik gerçek midir, yoksa Allah'ın işitmesi, görmesi, kudreti ve saltanatı gibi rubûbiyyetinin anlamlarından kinaye midir?.....	359
Üçüncü konu: Beraberlik zatî sıfatlardan mı, fiilî sıfatlardan mıdır?.....	360
Dördüncü konu: Beraberlik gerçek midir, değil midir?.....	360
Beşinci konu: Beraberlikle yükseklik (uluvv) arasında zıtlık var mı?.....	361
Altıncı konu: "Allah bizim bulunduğumuz her yerde bizimle beraberdir." diyenlerin şüpheleri ve onlara verilen cevaplar:.....	363
BERABERLİK SIFATIYLA İLGİLİ AYETLER.....	366
1. ayet: "...Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir...." (Hadid, 4) ayetinin şerhi.....	366
2. ayet: "...Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlak O, onlarla beraberdir..." (Mücadele, 7) ayetinin şerhi.....	366
3. ayet: "Üzülme, çünkü Allah bizimledir." (Tevbe, 40) ayetinin şerhi.....	368
4. ayet: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim, iştirir ve görürüm." (Taha, 46) ayetinin şerhi.....	370
5. ayet: "Şüphesiz ki Allah takva sahipleriyle ve muhsinlerle/işini güzel yapanlarla beraberdir." (Nahl, 128) ayetinin şerhi.....	370
6. ayet: "Sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir." (Enfal, 46) ayetinin şerhi.....	371
7. ayet: "Nice az topluluklar, Allah'ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, sabredenlerle beraberdir." (Bakara, 249) ayetinin şerhi.....	372
17- ALLAH TEALA'NIN KELAM SIFATININ İSBATI (İle İlgili Ayetler).....	374
1. ve 2. ayetler: "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisa, 87); "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisa, 122) ayetlerinin şerhi.....	374
3. ayet: "Ve Allah demişti: Ey Meryem oğlu İsa!" (Maide, 116) ayetinin şerhi.....	374
4. ayet: "Rabbinin sözü hem doğrulukça, hem de adaletçe tamamlanmıştır." (Enam, 115) ayetinin şerhi.....	375
5. ayet: "Ve Allah, Musa ile gerçekten konuştu." (Nisa, 164) ayetinin şerhi.....	376
6. ayet: "Onlardan kimiyle Allah gerçekten konuşmuştur." (Bakara, 253) ayetinin şerhi.....	376
7. ayet: "Musa belirlediğimiz vakitte (huzurumuza) gelip Rabbi kendisi ile konuşunca..." (Araf, 143) ayetinin şerhi.....	376
8. ayet: "Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu, fısıldaşarak konuşacak kadar (kendimize) yaklaştırdık." (Meryem, 52) ayetinin şerhi.....	377
9. ayet: "Bir vakit de Rabbin, Musa'ya nida edip 'Git o zalim kavme' diye nida etti." (Şuara, 10) ayetinin şerhi.....	377

10. ayet: "Rableri onlara seslendi: Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi?" (Araf, 22) ayetinin şerhi..... 378
11. ayet: "O gün Allah onlara seslenecek ve 'Peygamberlere ne cevap verdiniz?' diyecektir." (Kasas, 65) ayetinin şerhi..... 378
- 18- KUR'AN'IN ALLAH KELAMI OLDUĞUNUN İSBATI (İle İlgili Ayetler) .. 379
1. ayet: "Ve eğer müşriklerden biri sana sığınmak isterse, ona sığınma hakkı ver ki, Allah'ın kelamını işitsin." (Tevbe, 6) ayetinin şerhi..... 380
2. ayet: "Hâlbuki bunlardan bir grup vardı ki, Allah'ın kelâmını işitirlerdi de sonra iyice anladıkları halde onu bile bile tahrif ederlerdi." (Bakara, 75) ayetinin şerhi..... 387
3. ayet: "Onlar, Allah'ın kelamını değiştirmek isterler..." (Feth, 15) ayetinin şerhi..... 388
4. ayet: "Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku! Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur." (Kehf, 27) ayetinin şerhi..... 388
5. ayet: "Haberiniz olsun ki bu Kur'an, İsrailoğullarına, hakkında ihtilaf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır." (Neml, 76) ayetinin şerhi..... 389
- 19- KUR'AN'IN ALLAH'TAN İNDİRİLDİĞİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler) .. 390
1. ayet: "İşte bu, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." (Enam, 155) ayetinin şerhi..... 390
2. ayet: "Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, Allah'ın korkusundan onu baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün." (Haşr, 21) ayetinin şerhi..... 391
- 3., 4. ve 5. ayetler: "Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman..." (Nahl, 101-103) ayetlerinin şerhi..... 393
20. MÜMİNLERİN KIYAMET GÜNÜ RABLERİNİ GÖRECEKLERİNİN İSBATI (İle İlgili Ayetler)..... 399
1. ayet: "Kimi yüzler vardır o gün ışıltılıdır. Rablerine bakmaktadır." (Kiyame, 22-23) ayetinin şerhi..... 399
2. ayet: "Koltuklara oturmuş bakarlar." (Mutaffifin, 23) ayetinin şerhi..... 400
3. ayet: "İşini en güzel şekilde yapanlara en güzel mükâfat, bunun yanında daha fazlası vardır." (Yunus, 26) ayetinin şerhi..... 403
4. ayet: "Orada onlara ne isterlerse vardır. Katımızda daha fazlası da vardır." (Kaf, 35) ayetinin şerhi..... 403
- RASÛLULLAH SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN SÜNNETİ..... 411
- SIFATLAR HAKKINDAKİ HADİSLER..... 417
1. hadis: Allah Teâlâ'nın dünya semasına indiğinin isbatı hakkındadır..... 417
2. hadis: Allah'ın sevinmesi (el-Ferah) hakkındadır..... 422

3. hadis: Gülme sıfatının isbatı hakkındadır.....	426
4. hadis: Hayret sıfatının ve diğer sıfatların isbatı hakkındadır.....	429
5. hadis: Ayak sıfatının isbatı hakkındadır.....	433
6. hadis: Kelam ve ses sıfatının isbatı hakkındadır:.....	437
7. hadis: Yine kelam sıfatının isbatı hakkındadır:.....	438
8. hadis: Allah'ın uluvv sıfatının ve diğer sıfatlarının isbatı hakkındadır.....	439
9. hadis: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır:.....	442
10. hadis: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır:.....	443
11. hadis: Yine uluvv sıfatının isbatı hakkındadır:.....	444
12. hadis: Beraberlik sıfatının isbatı hakkındadır:.....	446
13. hadis: Allah Teâlâ'nın, namaz kılan kişinin önünde olduğunun isbatı hakkındadır:.....	436
14. hadis: Uluvv sıfatının ve diğer sıfatların isbatı hakkındadır:.....	448
15. hadis: Allah Teâlâ'nın yakınlığının isbatı hakkındadır:.....	454
16. hadis: Müminlerin Rablerini görmelerinin isbatı hakkındadır:.....	457
EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAATİN ÜMMETİN FIRKALARI ARASIN- DAKİ KONUMU VE ONLARIN İTİDAL İLE VASIFLANDIRILMALARI ...	463
1. Esas: İsimler ve Sıfatlar.....	465
2. Esas: Allah'ın Fiilleri.....	467
3. Esas: Vaid (Tehdit).....	468
4. Esas: İmanın İsimleri ve Din.....	470
5. Esas: Sahabiler.....	473
ALLAH'IN BERABERLİĞİ İLE YÜKSEKTE OLUŞUNUN VE ARŞINA İSTİVA ETMESİNİN BAĞDAŞTIRILMASI	476
ALLAH'IN YAKINLIĞI, DUAYA İCABET ETMESİ VE BUNUN O'NUN YUKARIDA VE ÜSTTE OLMASIYLA ÇELİŞMEMESİ.....	489
KURAN'IN GERÇEKTEN ALLAH'IN KELAMI OLDUĞUNA İMAN ETMEK	493
MÜMİNLERİN KİYAMET GÜNÜ RABLERİNİ GÖRMELERİ VE GÖRME YERLERİ	501
AHİRET GÜNÜNE İMAN	505
BÜYÜK KİYAMET.....	525
Kıyamette meydana gelecek ilk şey: İşte o vakitte de ruhlar cesetlere geri döndürülür.....	526
Kıyamette meydana gelecek şeylerin ikincisi: İnsanlar, âlemlerin Rabbi(nin çağrısına uymak) için çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak kabirlerinden kalkacaklar.....	530

Kıyamette meydana gelecek şeylerin üçüncüsü: Güneş onlara yaklaşacak.....	531
Kıyamette meydana gelecek şeylerin dördüncüsü: Ter, onları gemleyecektir..	533
Kıyamette meydana gelecek şeylerin beşincisi: Teraziler (mizanlar)	
kurulacak ve bu terazilerde kulların amelleri tartılacaktır.....	534
Kıyamette meydana gelecek şeylerin altıncısı: Divanlar açılır.....	542
Kıyamette meydana gelecek şeylerin yedincisi: Yaratılanları hesaba çekecektir.....	548
Kıyamette meydana gelecek şeylerin sekizincisi: Kıyamet arasatında	
Peygamber <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'in havuzu vardır, burası	
insanların susuzluklarını gidermek için gelecekleri yerdir.....	553
Kıyamette meydana gelecek şeylerin dokuzuncusu: Sıratdır. Sırat da	
cehennem üzerinde kurulmuştur. Sırat, cennet ile cehennem	
arasındaki köprüdür.....	555
Kıyamette meydana gelecek şeylerin onuncusu: Cennete giriştir. Cennetin	
kapısının açılmasını ilk isteyen, Muhammed <i>sallallahu aleyhi ve sellem</i> 'dir.....	559
Kıyamette meydana gelecek şeylerin on birincisi: Şefaattir. Kıyamette	
onun üç tane şefaati vardır.....	562
Birinci şefaati; aralarında hüküm verilmesi için Mevkıf'te bulunan	
kimselere yapacağı şefaattir.....	564
İkinci şefaati: Ehl-i cennet hakkında, cennete girmeleri için şefaati etmesidir..	568
Üçüncü şefaati: Cehennem ateşine girmeyi hak etmiş kimselere	
yapacağı şefaattir.....	571
Kıyamette meydana gelecek şeylerin on ikincisi: Dünya halkından	
olup cennete giren kimselerin cennete girmesinden sonra da cennette	
fazla yerler kalacaktır.....	574
KADERE İMAN	580
KADERE İMANIN DERECELERİ.....	585
İMAN.....	618
EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAATİN RASÜLULLAH SALLALLAHU	
ALEYHI VE SELLEM'İN ASHABINA KARŞI TUTUMLARI.....	634
VELİLERİN KERAMETLERİ	682
EHL-İ SÜNNETİN AMELİ YOLU	691
İYİLİĞİ EMRETME, KÖTÜLÜKTEN MEN ETME VE DİĞER	
HASLETLERDE EHL-İ SÜNNET VE'L-CEMAAT'İN YÖNTEMİ.....	711
SONUÇ.....	757
AYRINTILI FİHRİST	759
GENEL FİHRİST.....	815

العَقِيدَةُ الْوَلِائِيَّةُ

***Bu, kıyamete kadar muzaffer kılınmış
Fırka-i Naciye inancıdır ki, bu fırka
Ehl-i sünnet ve'l-cemaattir.***

Şüphesiz ki Şeyhulislam İbn Teymiyye'nin te'lif ettiği el-Akîdetu'l-Vâsıtiyye, selef akîdesini(sahabe, tabiîn, te-be-i tabiîn ve dört imam) dile getiren eserler arasında anlaşılması en kolay; ifadeleri en açık, delil getirmesi en doğru ve söz dizisi de en kısa olanlardandır. Bu akîde, yeryüzünde büyük bir kabule mazhar olmuştur. İlim talebeleri ve incelemelerde bulunanlar bunu büyük bir kabul ve karşılamış, incelemiş, sonra da bunu okutmuşlardır. Ardı ardına nesiller bu akîdeyi ezberlemiştir. Gerçekten de bu akîde metni alimlerin tavsiye ettiği ehl-i sünnet ve'l-cemaat akîdesine dair yazılmış en sağlam eserlerdendir.

Yüce Allah bu değerli kitaba öyle bir bereket vermiş ki, yazıldığı tarihten bugüne kadar birçok âlim onu şerh etmiştir. Birbirinden değerli şerh çalışmalarından biri de Allame Muhammed b. Salih el-Useymin'in elinizdeki çalışmasıdır. Aslında bu çalışma bir kitap olarak yazılmamış, Şeyhin senelerdir süren "Şerh-i Akide-tu'l-Vâsıtiyye " derslerinden derlenip eser haline getirilmiştir.

Hedefimiz Asr-ı Saadet'te Yaşayan İslâmî'yi Yaşanaktır.

الغُرَابَا
guraba

yayında mihenk taşı

